EVLİYA ÇELEBİ

Tam Metin SEYAHATNÂME

ÜÇDAL
BELDE

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ

DOKUZUNCU CİLT

üçdal NEŞRİYAT
1966

Ankara Cad. No: 46
SİRKECİ — İSTANBUL
Tel: 5 26 49 84 - 5 27 83 32

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ ● Mehmed Zillioğlu EVLİYA ÇELEBİ ● Tertip, tanzim, tashih ve sadeleştirme: Mümin Çevik ● Cop. Üçdal Neşriyat ● Dizgi - Baskı : Tasvir Matbaası/İstanbul, 1985

ALLAHIN YARDIMI ÜZERİNE OLSUN, DENİZİN KİLİDİ, SAĞLAM RODOS KALESİ

928 senesinde Malta küffarının elinden, beş ay döverek Safer ayının beşinci günü Süleyman Han, Ahmet paşa kulundan feth ve Marmaris'te yatan Yakup dede tarafından müjdelenmiştir. Âyet-i kerime târihi olmuştur:

Güft berây-ı ân târih
Yüferrihül mü'minun bi nasrullah

Rodos'un fethine diğer târih «İnnehâ Süleyman bin Selim, sene 929» dur. Başka bir târih: «Fetahtümâ, 929» dur. Diğer târih: «Mâ Fütihat 929» dur. Fetihten sonra Rodos'a elli iki mil yakın yetmiş parça ada vire ile teslim oldu. Mirmiranlık olup, deryâ kaleminde Kaptan paşa eyâletinde sancaktır. Eyâleti şunlardır: «Marmaris, Sömbeki, Hereke, İlıkı, İncirli, Kerpe, İstanköy, Kalmiyoz, Paşa adaları ve Bodrum kalesi.» Pâdişah tarafından paşasının hassı 870 bin akçe olup, sefer sırasında Kaptan paşa ile, dört kadırga donatıp sefere eşer. Bu adaların kethüda yeri ve yeniçeri serdarı vardır. 300 mevleviyet pâyesiyle şer'i mübin mollasıdır. Nahiyesi 44 köydür. Kalesi, Rodos adasının kuzeyinde bir burunda, deniz kıyısında, beşgen şeklinde, ana kale duvarı üzerinde etrafı 5700 adımdır. Dokuz tabya, yirmi kule bu tabyalar arasındadır. Bu tabya ve kule duvarları üzerinde devredip dokuz bin yedi yüz adımdır. Yeryüzünde 3700 kale içinde böylesini görmedim. Bazı duvarı kırk, altmış ayak enlidir. Bütün taşları yumuşak köfeke taşlarıdır. Hâlâ Süleyman hanın ellişer okka demir gülleler kale duvarlarında durur. Aslâ yıkmamış... Ama dörder kantarlık taş güllelerle dövdüğü yerler yıkılmış.

Kale duvarları dışındaki hendeği enliliği bazı yerlerde bir ok menzilidir. Bütün hendekler kesme kaya duvardır. Yer yer yirmi otuz kulaç derindir. Bu hendekler içinde hâlâ hazır binden fazla lâğım vardır. Kara tarafındaki hendek içinde olan kesme kaya siperlere ana kaleden gidilecek yeraltı yolları vardır. Tâ Eğri kapıdan Kızıl kapıya, oradan Anbar tabyasına kadar uzanan küçük duvar, kaleyi kuşatmıştır. Hendek içinde biriken yağmur suları, yer altından kale içine denize akar. Dokuz tabyanın her birinin önünde hendek içinde ikişer üçer kat küçük hisarlar vardır. Kuşatma sırasında yer altından ana kaleye kaçacak yollardır. Bu kaledeki hile ve şeytanlık, Kandiye kalesinde yoktur. Dokuz tabyanın büyüğü, zindan tabyasıdır. İçinde yedi sekiz adet cehennem kuyusu vardır. Evvelce on iki binden fazla müslüman esiri varmış. Zindan

içindeki kayalara mürekkeple veya kayalara oyularak şöyle yazılar yazılmıştır: (Burada kırk yıl zincire vurulmuş olarak ibâdet ettim). (Üçkere esir oldum), (İki kalyon mal ile otuz yıl esir oldum ve üç bin değnek yedim.), (Gözümü çıkardılar ve bütün dişlerimi çektiler ve kollarımdan üç gece astılar), (Mısır pâdişahı Sultan İnal'ın kazaskeri idim. Şu gam mahzeninde bütün esirlerin kadısı idi.) Hendek içinde hamam ve mescitleri hâlâ durur. Avretler zindanı başkadır. Hendek içindeki bütün bu binaları müslüman esirler yapmışlardır. Bu zindanın batısında cilâlı bir delik vardır. Bu delikten bir Kâdir gecesi o kaya ikiye bölünüp Mısır'dan Seyyid Ahmet Bedevi'nin mübârek eli görünüp, kırk esirin zincirlerini çözüp kırkı da kurtulur. Koca Süleyman Han fethedip esirleri kurtardı.

Kalenin 41 kapısı vardır. Batı tarafında (Eğri kapı), tabya kapılariyle beraber 14 kapıdır. Eğri kapı yeri beş kattır. Süleymaniye câmiine kadar bu kale duvarının üzeri geniş caddedir. Yolun iki tarafı cehennem kuyuları gibi hendeklerdir. Bir tarafı zindan tabyası ve bir tarafı frenk hisarı hendeğidir. Kırkar kulaç enlidirler. Eğrikapıdan, Kızılkapıya kadar 1700 adımdır. Buradan doğuda Değirmenkapıya kadar 1300, oradan Arapkapısına kadar dört liman kapısı geçerek 1600 adımdır. Buradan Gömlekli tabyaya kadar 500, oradan kıbleye doğru parmaklı beden kapısına kadar 300, buradan sonra frenk hisarı duvarına kadar üç yüz adımdır. Buradan dolaşarak Lonca sokağı ardından yine Frenkhisarı sırasında geçip Eğrikapının iç küçük hisarı kapısına çıkıp Eğrikapıya kadar 400 adımdır. Böylece Rodos kalesi 9007 adımdır. Fakat tabyalarda dolaşılmıştır. Tabyasız 5700 adımdır. Ortahisar ayrı bir kaledir ve etrafı 2000 adımdır. Frenkhisarı Rodos'un iç hisarıdır. Etrafı sekiz yüz adımdır. Yıldız tarafı elli kulaç hendektir. Üç tarafı şehir tarafında olduğundan hendeği yoktur. Orta hisar yedi büyük kuledir. Bunlar, Mütevelli, Muradoğlu, Ağa ve Eski kulelerdir. Ortahisarın beş arşın ötesi bir yoldur. Ama duvarda altı kapı vardır. Eğrikapı, Kızıl, İskele, Liman, Saymen veya Papa kapılarıdır. Hakir bu Rodos kalesini adımlamışımdır. Evvelâ Arap kalesinden, Kıztopu dibinden Papa kulesine kadar 400 adım ve dört kuledir. Baba kulesinden Kadırga limanı kapısından dışarı çıkıp Çık Salın hendek kenarından batıya Gömlekçi ve Liman burcu burnunu geçip, Mehter Paşa bahçesi içinde hendek kenarında frenk hisarı burnu kulesi ile dört tabyadır ve 700 adımdır. Ama, liman burcu burnu kuleden uzaktır. Onu dolaşmadım. Mühürdar paşa bahçesinden geçerek hendek kenarınca Eğrikapıya kadar yüz adımdır. Ve hep mezarlıktır. Buradan Zindan kapısına kadar üç yüz adımdır. Ahmet paşa tabyasına kadar 200, Sormalı tabyaya kadar 200 dür. İbrahim paşa tabyasına ve oradan Kızılkapıya kadar 400 adımdır ve bu kısımda dört kule ve ardı önü yüz adım enli ve ellişer arşın derin hendeklerdir ve burada 300 lâğım delik-

leri vardır. Buradan karanlık kapıya kadar yine 200 adımdırlar ve Karanlık kapının içi yüzü dört kat kapıdır. Yalnız hendeği derin ama çok ensizdir. Onun için Süleyman Han toprağı buradan sürmüştür. Buradan topçular sancağı kulesine kadar 400 adımdır ve 150 adım enliliğinde hendektir.

Buradan Alçak tabyaya kadar 200 adımdır. Buradan deniz kenarına 200 adımlık bir duvar vardır. Denize kadar buraları kefere mezarlığıdır. Bu hesaba göre hendek kenarınca Rodos kalesi 3005 adım ve 23 kule, 10 tabya, 20 burç, 70 dirsek, üç bin mazgal, 7 adet küçük hisar kale duvarıdır. Buradan yine dönüp karanlık kapıdan girip kefere mahallesi içinden kalenin deniz tarafına çıkıp, denizden geçemeyip içeriye duvar üstünden kemerli kuleye kadar 200 adımdır. Deniz kenarı olduğundan kule ve tabyalar yoktur. Fakat dört tarafı koruyan dirsekler vardır. Kemerli kuleden içeride Kalyon limanının etrafı kale duvarıdır. Arap kulesine kadar altı yüz adımdır ve yalın kat duvardır. Tamamı 20 kuledir. Kemerli kulenin önünde hendek aşırı kuzeye doğru limanın deniz tarafını kapamak için muazzam bir duvar yapılmıştır. Uzunluğu 550 adımdır. Üzerinde on adet yeldeğirmeni vardır. Ve duvarın burun kısmında Galata kulesi gibi bir kule vardır. Buradan Arap kulesine kadar geceleri zincir çekerler. Her değirmen de bir sağlam kuledir. Bu limana Poyraz limanı derler. Bütün gemiler burada demir atarlar. Liman ağzı Poyraza açık olduğundan sel salıntısı olur ama demir kuvveti ile âlâ yataktır. Liman, ancak üç yüz gemi alır. Kemerli kule altında dört köşe bir tabya vardır. Liman içini korur ve limanın etrafı iki bin adımdır. Velhasıl bu limanın Arap kulesinden dışarı hendek kenarına kadar Rodos kulesinin etrafı 7085 adımdır. Dokuz büyük tabya, 55 kule, yedi bin bedendir. Alçak tabya önünden kemerli kule burnuna kadar istiridye limanı derler. Sekiz rüzgârdan emindir, tabiî limandır. Çeşitli balıkları vardır. İstiridye, midye, kerevit, teke, pahurya, yengeç, istakoz gibi deniz mahlûkları çoktur.

ARAP KULESİNİN VASIFLARI: Bu kule dört köşedir. 80 arşın yüksekliğindedir. Tepesinde ağzı açık kadeh gibi dört kule vardır. Her kadehin ağzına kırk elli adam sığar. Bunların ortasında on arşın yüksek bir kule daha vardır. Bunun ağzı da kadeh gibi açıktır. Bu kulenin etrafında dolaşmak için taş merdiven vardır. Hiç bir diyarın kalesinde böyle kule yoktur. Sekiz kattır. En aşağı katta on balyemez top var. Deniz kıyısında da şayka toplar vardır. Bu kalenin iki kapısı vardır. Poyraz kulesinden bu Arap kulesine daracık bir yol vardır. Bu yol ile Kıztopu hisarcığı kapısından ve oradan Kadırga limanı kapısından çıkıp...

MENDİREK KULESİ ŞEKİLLERİ Kuzeyde mendirek kulesine kadar 500 adımdır. Bu kule, Kadırga limanının ağzında kavi bir kaledir. Etrafı 700 adımdır. Dört tarafını deniz döver. Hendeği yoktur. Yalnız gü-

neye bakan bir kapısı vardır. Deniz kenarında duvarı on arşındır. İçindeki ikinci kat duvarı 20, onun içindeki narin kulesi 25 arşındır. Üçü de yuvarlaktır. Kule içinde bir câmi, yedi sarnıç vardır. Dizdarı, 300 neferi vardır. 45 balyemez ve şayka topları vardır. Çünkü bütün Osmanlı donanması kadırgaları, Rodos paşası kadırgaları burada yatar. Limanı, sekiz rüzgârdan emindir. Bekçileri düşmanı gözler. Topları, kırk beş okka gülle atar. Topları, Sömbeki kıyılarında kuş uçurmaz. Şahi ve saçma toplariyle 107 parça toptur. Çünkü Rodos limanının bedeni, bu mendirek kalesidir. Her cuma gecesi bayraklarla süslerler. Bu mendirekten şehre girerken duvar üzerinde yeldeğirmenleri var. Her biri birer kuledir. Bunları ve Paşa limanı ve liman câmii önünden geçip liman ağzında küçük Dilindi burnuna kadar kadırga limanı 3400 adımdır. Bu limanın dışında poyraza açık büyük bir limanı daha vardır. Burada kadırga yatamaz. Kadırga limanına bu limandan girilir. Bu limanların ağzında mendirek kulesine karşı bir sağlam kule vardır. Kadırga limanı 500 parça gemi alır. Dış limanı 1000 gemi alır. Kadırga limanının tersane gözlerinde Süleyman Hanın bindiği (Yeşil Melek) kadırgası, karada durur. Liman kenarında Rodos paşasının yüksek sarayı vardır. Yakınında tersane mahzeni ve liman câmii vardır. Yine burada köşede, kaptan Bekir paşanın dört göz çeşmesi vardır. Çeşme üzerine târihi budur:

Bekir Paşa çeşmesinin târihi:

Sâhibülhayr Bekir paşa kim
Feyz-i Hakkile veley deryâdır
Bahr ü berre eseri hayrâtı
Âlem ârâ ü cihan-pîrâdır
Yaptı bir çeşme-i kevser-meşreb
Katra-i âbı hayat-efzâdır
Teşneler olsa nola etrâfın
Reşhası rûha safâ-bahşâdır
Sâl-i itmâmına târihi tamam
Çeşme-i sâfi Bekir Paşadır

Bu çeşmenin dört tarafında kırk adet büyük çınar vardır.

FRENK HİSARI, YANİ İÇ KALENİN VASIFLARI: Bu limanlara dört köşe frenk hisarı havaledir. Bu frenk hisarı, orta hisarın yıldız tarafı ucundadır. Etrafı 800 adımdır. Güneyde bir kapısı vardır. İçinde fenk işi saraylar vardır. Bu sarayların ortası beyaz merme döşeli bir meydandır. Zemini şarap ve su mahzenleri ve yüz adet buğday kuyularıdır. Burada, Tatar hanlarının hapsedildikleri büyük saray vardır. Tam yetmiş hücre ve Süleyman Han zâviyesi yanında (Kanlı ve Burçlular) zindanı var. Allahümme âfinâ. Bu zindan önünde büyük divanhane vardır. Saray meydanında bir su kuyusu vardır. Bu frenk hisarı kapısı önünde

bir lonca divanhanesi vardır ki, Ağalar ve dizdar gece ve gündüz burada otururlar. Toplantı ve meşveret yeridir. Kale ağaları 24 adettir. Dizdar kaleden dışarı çıkmaz. Çıkarsa katlederler. Kalenin dışında varoşu yoktur. Kalede 4200 ev vardır. 24 mahalledir. 4 mahallesi rum, iki mahallesi yahudidir. Ermeni ve çingenesi azdır. Evlerinin üstü, yağmur tesir etmeyen gerz toprağıdır. Limon ve turunç ağaçları hesapsızdır. Şehir içinde hurma ağaçları olup, şehirde 36 mihrap vardır. Altısı cuma câmileridir. Gerisi mescittir. Sencuvan câmii en meşhurudur. Hazreti Yahya'nın cesedinin burada olduğunu kıptî ve Yunan târihleri yazarlar. Bütün Arap Türk târihleri onlardan alınmadır. Yanvan târihinde şöyle yazar: (Malta küffarı vaktiyle Mısır'da otururlardı. Behice ve Hannadi kabilesinden bir alay şerirler idi. Pâdişahları olan kıptî melik Filbotır'a boyun eğmeyip, kaçarak Filistin'de Akkâ'da, 200 yıl oturdular. Etrafı yağma ederek, devletleri kalınlandı. O asırda, Şam, Kudüs, Bağdat, Birecik, Nablus, Hama, Humus, Urfa tamamen Rum elinde idi. Bütün İran Turan, Dârâ dahi Yunana haraç verirdi. O sırada Malta küffarı Hazreti Yahya'nın cesedini Nablus yakınında Seydi Sabastiyye'den alıp Akkâ kalesinde Sencuvan diye muhafaza ederler. Hazreti İsa'nın eşeğinin kemikleri de Remle şehrinde olup Akkâ'ya getirmişlerdir.

YAHYA ALEYHİSSELÂMIN ŞEHİT EDİLMESİ SEBEBİ: Hazreti Yahya, Beni İsrail meliklerine kendi kızlariyle evlenmelerine mâni olduğundan İsa'nın doğduğu günlerde şehit edilmiştir. Malta kâfirleri hâlâ o günlerde gerdanından kan akar derler ama, mübarek başı, altın bir kâse içinde Şam'da Emeviye câmiindedir. Nursuz Timur Şam'ı zapt ile Emeviye câmiini yakınca, Hazreti Yahya'nın cesedinin orada olduğunu sonradan öğrenip üzülmüş. Bizzat câmiin zeminine kırk basamak inerek, Yahya'nın başını nur içinde görür ve evvelce olduğu gibi kapattırır: Bu mağarada bulunan kitaplarda yazdığına göre, Yahya peygamber Yahudi melikine beddua eder. Buhtunnasır Şam, Filistin ve mukaddes yerleri tahrip edip, yüz binlerce Yahudiyi katleder. Sonra Malta küffarı Yahya'nın başını oradan alıp Akkâ kalesine götürürler.. ..... Târihinde zahir Baybars Akkâ'yı fetheder. Malta küffarı oradan kaçıp Akdeniz kenarında Takyanos tahtı olan Karagürgez'de 200 yıl otururlar. Bu kere de Zülkadiriye ve Karamanlılar bu şehirden de kaçıp Rodos'a gelerek 200 yıl orada otururlar ve Hazreti Yahya'nın başını, bu Sencuvan câmiinde gizlerler. Sancak ve bayraklarında bir elinde kılıç ile tasvir etmişlerdir. Bütün kâfirler bu yüzden Malta küffarına itibar edeler. Allaha hamdolsun Sultan Süleyman Han Rodos'u fethedince bu defa Cezayir ile Misine arasında Malta ceziresine yerleştiler.

Rodos'taki bu sencuvan câmii hakikaten sanatlı bir câmidir. Câmiin üç kapısı vardır. Avlusu yoktur. Dört tarafı yoldur. Kurşun örtülüdür. Velhasıl bu câmi, fukaraların kâbesidir. Bundan sonra Sultan Süleyman

câmii vardır. Cenab-ı hak yeryüzünde ne kadar meyva halk etmişse kapısının çerçeve ve zırhları, taklarında tasvir olunmuştur. Minaresinin aşağı kapısı yanında tamirine dair târih vardır:

Hâzâ mimâr-ı emîr-i makam
eune... Yusûfülfakîr
Tekabbelâllah cemîülmeram
Ve dizdâr-i Rodos bihakîr
Sene fî erbain ve tis'a mie

Bundan başka çarşı içinde (Makbul İbrahim paşa câmii) vardır. Kıble kapısı üzerindeki târihi, «Men dahele hû kâne âminen dâimen, 937) dir. Yine dış kalede mahalleler arasında Recep paşa câmii vardır. Târihi budur:

İşbu beytullah kim etdi Receb paşa binâ
Oldu bir cây-ı şerif etdi kabul anı Hudâ
Didiler ehli nazarlar tâlibî târihini
Câmi-i paşa zehî ziba makam-ı dilküşâ (900)

Bunlardan başka kiliseden bozma Enderun, Memi paşa, Bekir paşa, Demirli, Mendirek câmileri vardır. Kaleden bir saat güneyde, bağ ve bahçeler içinde Özkur câmii olup kapısı üzerindeki târihi budur:

Hazret-i sultan Murad'ın devr-i adlinde bu kim
Câmi oldu maîbed-i küffar iken işbu makam
Câmiin ismin Murâdiyye didi ol pâk zat
Bin otuz sekizde tâmir eyliyüb oldu tamam.

24 mescit vardır ki şunlardır: Ak mihrap, Tekke kapısı, Gazi, Bostan, frenk hisarı mescitleri ki hepsi Süleyman hanındır. Bunlardan başka Liman iskelesi kapısı önünde Buk'a mescidi vardır. Kurşun örtülüdür. Kapısı üzerindeki târihi budur:

.....
Meğer sâhib velî ber rûzi rahmet
Küned dergâhi dervişan duâi (905)

Ve Yeniçeri, Kavaklı, Linden, Liman mescitleridir. Hurmalı, Timurlu, İbrahim paşa medreseleri vardır. Bir dârülkurrâ, 17 mektep, bir dârülhadis, Kadırga limanı yakınında Murad Reis tekkesi ve dört hamamı vardır. En meşhuru Süleyman hanın çarşı hamamı, eski hamam, küçük hamam ve 20 adet saray hamamları vardır. Süleyman hanın bir de imâreti vardır. Çarşı ve pazarı çok güzeldir. Süleymaniye câmii evkafı üç yüz, diğer dükkânlar dört yüzdür. Bezestanı da vardır 18 ekmek fırını, 8 kahvehane, iskele başında gümrük ve bir tüccar hanı, üç adet gelip geçen hanı, şehre üç su gelir. Biri Hünkâr suyu, biri Sünbüllü, biri Bekir paşa suyudur. Şehir içinde 70 çeşme, bir şadırvan, 70 âyan sarayı var-

dır. Bilhassa Ali paşa sarayı muhteşemdir. Bu saraya yakın Değirmen bayırı üzerinde iki kule yeldeğirmeni vardır. Şehirde 740 sokak vardır. Kaldırım döşelidir. Herkes evinin önünü temizler. Çök dökmezler ayıptır ve hâkim cezalandırır. Şehirde 366 mahzen vardır. Kâfirler zamanında bu mahzenlerde buğday dolu imiş. Enderun câmiinden yukarı ulu bir caddedir. 500 adımdır. Etrafı duvarlar ve saraylarla süslüdür. Lonca divanhanesine kadar, rengârenk taşlarla süslü kaldırımlardır. Bütün kale ağaları, kale neferleri burada meşveret edip bayramlaşırlar. Sağtarafta Sancuvan câmiidir. Sol tarafı frenk hisarıdır.

ZİYARETGÂHLARI: Kadırga limanının yıldız tarafı ucunda Cezayir fâtihi Murad Reis gömülüdür. Kapısı üzerinde dört köşe mermer üzerine yazılı târihi budur:

İşidenler vefâtını anın
Didiler gaziye târih gazi (sene 1018).

Bu tekkede olan çeşitli üzümler, hiç bir diyarda yoktur. Bu tekkenin köşesinde şeyhülharem kapısı üzerinde târih budur:

Kapu ağası İsmâil ağa kim
Oldu şeyhülharem bulmuşdu izzet
İşidenler didiler ana târih
Umarız kim ide Allah rahmet (sene 1049)

Bunun yanında Giray han merkadı kapısı üzerindeki târih:

Şu severler ki bağlar gibi baş eğmezdi eflâke
Yatarlar yerde best olmuş ne tiğ ne kemer peydâ

Şahingiray han burada gömülüdür. Buna yakın Câfer bey merkadi târihi budur:

Ah kim bâki değil ömr-i aziz
Ne gedâ kalur bu âlemde ne şah
Hak yolunda oldu câfer Bey şehid
Bulmadı iklîm-i bakada izzücah
İşidüb yahya didi târihini
Meşhedini cennet eyle yâ ilâh (sene 965)

Koca - Memi paşa da Murad Reis bahçesinde gömülüdür. Eğrikapı dışında, kuşatma sırasında ölen yeniçerinin cesedi daha terü taze durur. Himmetleri hazır ola. Güzelce Sinan Molla Ahmed efendi Rodos'ta, Ehli Çelebi Hekim-zâde Abdurrahman efendinin biraderidir. Yazdığı kitaplar çoktur. Tarikat ilminde benzeri yoktu. Kalenin dışında bir denizden öteki denize kadar 1900 bağdır. Bu kalede 36 değirmen vardır. Şehir içinde aslâ debbağ yoktur. Bütün debbağlar deniz kıyısındaki varoştadır.

Bu şehir halkı Cezayirli tarzı elbise giyer. Gençleri bahadır ve levent, ihtiyarları neccardır. Su ve havasının güzelliğinden halkının renk-

leri kırmızıdır. Mahbup ve mahbubesi meşhurdur. Kadınları edeplidir. Hepsi çuka ferace giyip ayaklarına kırmızı kadife döğme çakşır ve başlarına çenber ile yüzlerini kıl örtü ile örterler. Bir avret hakkında kötü bir söz işitseler hemen katlederler. Dilleri Anadolu lehçesidir. Bütün reâyası urumdur. Kokusu fevkalâde güzel fındık kadar inciri olur. Dünyada benzeri yoktur. Allah bilir ya (tin) sûresi bunun için inmiştir. Bir de iki katlı limonu vardır. Dışındaki tatlı, içindeki kezzap gibi ekşidir. Çeşitli üzümü, beyaz ekmeği vardır. İklimi üçüncü iklimdir. Bu Rodos, (ya Kuddus) adına mazhar olduğundan Allahın emanetindedir.

LİNDOS ADASINA GİTTİĞİMİZ KONAKLAR: Rodos'un Eğrikapısından çıkıp deniz kıyısında batıya üç saat gittik.

ESKİ RODOS KALESİ: Evvelce Sultan Süleyman bütün ağırlıklarını burada bırakarak Rodos'a yönelmiştir. Kalesi deniz kıyısından bir tüfenk atımı uzak yalçın kaya üzerinde yüksek bir kaledir. Yalnız doğu tarafında bir yolu vardır. Bir saatte çıkılır. Batıdaki yoldan bir saatte inilir. Üç kat kaledir. Dış kalesi kuşatma sırasında yıkılmıştır. Fetihten sonra bu kalenin doğu tarafı köşesindeki kaya üzerine bir iç kale yapılmıştır. İçinde dizdarı, kırk neferi, yirmi evi, bir mescidi vardır. Etrafı dört yüz adımdır. Hendeği yoktur. Her evin sarnıcı vardır. Aşağıdaki akar sulardan eşeklerle su getirirler.

ULUOVA KÖYÜ: Deniz kenarında yetmiş Rum evli köydür. Yer yer müslümanlar da vardır. Cem Sultan Menteşe toprağından Malta'ya geçtiği vakit bu köyü ona has verirler. Hâlâ acayip binalar vardır. Çoğu yıkılmıştır. Cem Sultan buradan frengistana kaçtı. Bayezit han istedi. Mecburen bir sarışın adamı zehirli ustura ile tıraş edip, boğup, Cem'dir diye İstanbul'a gönderirler. Bursa'da Muradiye'de gömerler. Fransızlar hâlâ hile edip Cem sultanı vermedik, krallarımız onun sülâlesindendir diye öğünüler. Ama doğru olmak ihtimali vardır. Buradan deniz kıyısı ile kıbleye gittik. Köşkenoz, Klikse, Afondoz, Tahtalı köylerinden üç saatte geçtik. Kolanoz köyünden iki saat sonra...

LİNDOS KALESİ: Rodos fethedilince, bu kalenin de anahtarlarını teslim etmişlerdir. Yoksa fethedilmesi çok müşküldü. Süleyman han vakfıdır. Hâkimleri mütevellidir. 528 haraçtır. Beş bin kâfir vardır. Gûya Malta'dır. Malta gemileri gelip bir hafta zevk edip giderler. Aslâ el koymazlar. Kâfirler hep siyah menlefke şapka giyerler. Halkı gayet mü'mindir. Aşağı varoşta 200 ev vardır. Müslümanlar için bir mescit olup geride kalanı kilisedir. Evlerde avluları ve sokakları vardır. 37 kefere dükkânı olup, balık, havyar, peynir, soğan, sarmısak, ekmek ve et satılır. Her ev bir meyhanedir. Şarabı meşhurdur. Hıristiyanlar üzerine Patrik iken İbrahim han huzurunda müslüman olup, Kasımpaşada Piyâle paşa merhumun karısını alıp baş kapıcı tayin olunan kimse, Rodos kalesinin tamirine memur oldu. Aşağı varoşta İsmail ağa, bir kayadan

çıkan su için bacalar açıp beş yüz çeşme yapmış, bütün gemiler buradan sulanırlar. Yukarı kaleye eşeklerle taşırlar. Kaleye bir tek yol vardır. Yuvarlak, yirmi kuleli kaledir. Fevkalâde sağlam bir kaledir. Eğer içinde zahiresi olursa, bu kaleyi cebren zaptetmek mümkün değildir. Etrafı dört yüz adımdır. Su sarnıçları ve 40 ev vardır. Dizdarı yirmi neferi, bir câmii, buğday anbarları vardır. Velhasıl 36 senelik seyahatimde böyle bi kale görmedim. Su ve havasının güzelliğinden mahbube urum kiratseleri gayet güzeldir. Turna kanı şarabı meşhur olup, 3700 bağı vardır. Limanında tekir, kalkan, levrek balıkları boldur.

Buradan da Rodos'un doğu tarafına gidip 17 yıkılmış kaleleri seyrederek 9 saat gittik.

HONHOLOZ KÖYÜ: Bir kefere köyüdür ve Süleyman han evkafıdır. Buradan doğuya 8 saat gidip ve yahudi Palamya çiftliğini geçip...

ÖZKUR KÖYÜ: Bağ ve bahçeli müslüman köyüdür. Buradan Sünbüllü mesiresinde ahbaplarla safalar edip, Rodos kalesine girip, bazı ihtiyarlara lüzumlu bazı şeyler sordum. Fetih sırasında Süleyman han ile birlikte, yirmi yaşında olan Koca Mahmud Reis ile cephanesini seyreddim. Bu Rodos'ta olan toplar hiç bir hudut boyunda yoktur. İrili ufaklı 200 toptur. Yine Mahmud ağa bu hakiri oğlu ile Defterhaneye gönderip, kuşatmada ne kadar masraf oldu, kaç kişi öldü, fetihten sonra kaç kalenin anahtarları geldi. Akdeniz adalarından ne kadar hediyeler geldi, her ada kaç mildir, her adada kaç liman vardır, bunları yazdım. Hâlen Rodos kalesi mamur olup, geride kalanları yıkılmıştır. Rodos adası 8700 mildir. Mil, dört bin zira', bir zira' 24 parmaktır. Her mil üç bin Mekke zira'ıdır. Her zira' üç şibirdir. Her şibir 12 parmak beş şibirdir, diye Rodos defterhanesinde mil hesabı kırat bekırat yazılmıştır. Adaların millerini bu hesaba göre hakir yazdım.

Rodos'tan İstanköy 120 mildir. Üç kale, yedi limandır. Helke (Charki, Hereke) nin etrafı yirmi mildir. Sağlam kalesi vardır. 928 de Palak Mustafa paşa fethidir. İliki (Tilos, İliaki) nin etrafı otuz beş mildir. İki kalesi, iki limanı var. 968 de Mahmud reis fethidir. Orada şehit olmuştur. Buna yakın İncirli adası (Nisyros) nın etrafı 20 mildir. Bir limanı vardır. 928 de korkularından anahtarlarını Süleyman hana teslim etmişlerdir. Sömbeki (Sym) adasının etrafı 20 mildir. Süleyman han fethidir. Yamorgi adasının etrafı seksen mildir. Kalesi limanı vardır. Buna yakın Koca Papas adasının etrafı 60 mildir. Limanı kalesi vardır. Ama uzaktan gördüm. İne adası (Nios) etrafı kırk mildir. Bir limanı ve kalesi varmış. Görmedim Nakşe (Naksos) adası doksan mildir. Evvelce yazılmıştı. Bare (Peros) elli mildir. Sira adası otuz mildir. Limanı, kalesi vardır. Mokine adası, etrafı 35 mildir. Kalesini Kılıç Ali paşa harap etmiş. Yabani keçileri çoktur. Buna yakın Sığırcıklar adası, etrafı kırk mildir. İşkados (Sikyados) adası, etrafı 15 mildir. İşkepelos adası yirmi,

etrafı yetmiş mildir.. Birkaç kale ve limanları vardır. Kâfir hükmündedir. Hakir alarkadan gördüm. Andire adası, etrafı doksan mildir. Limanı ve kalesi vardır. Agriboz adası, etrafı 360 mildir. Evvelce karaya bitişik imiş. Hendek kesip şimdi bir büyük adadır. Büyük liman ve kaleler vardır. ..... târihinde Fâtih'in fethidir. Mora adası, dört tarafı denizdir. Fakat Gördes kalesi tarafında sekiz bin adım karadır. Eski krallar bunu kesip ada etmişler. Fakat zamanla dolup kara olmuştur. Etrafı 750 ada sayılır. 18 kalesi, 70 limanı var. Önce Fâtih'in fethidir. Ve yarısı Bayezid-ı Velî fethidir. Üçüncü olarak Süleyman Han fethidir. Bu adanın Tekiriş kalesi önünde Çamlıcalar adası vardır. Büyüğü kırk mildir. Dört tarafı âlâ limandır. Kalesi virandır. Sulucalar adası, Keçi adası, etrafı kırk mildir ve büyük limandır. İskerî (Skyros) adası, seksen mildir, halkı Venedik korkusundan kaçmıştır, verimli yerdir. Murtad (Zea) adası, elli mil lâtif bir adadır. Limanları, kalesi vardır. Boştur. Dermenlik (Milos) adası, etrafı 80 mildir. Değirmen taşı buradan çıkar. Limanı, kalesi vardır. Ahalisi zengin keferelerdir. Koyunluca kalesi, etrafı otuz mildir, Yavuzca (Serigo) adası, etrafı kırk mildir. Şirin bir adadır. Terme (Sigano) adası, etrafı elli mildir. Kalesi boştur. Santoron adası, etrafı yirmi mildir. Girit'ten gelirken hakir burada biraz kalmıştım. ..... târihinde Allah'ın emriyle yanıp, hamam kubbesi gibi taşlar fırlatmış. Hakir orada iken daha şiddetli harareti vardı. Anafiye adası, etrafı otuz mildir. İstanbulye (Astrapolye) adası, etrafı kırk mildir. Limanları ve kaleleri varmış, görmedim. Allah bilir eski İstanbul ola. Misne adası, otuz mildir, kalesi varmış, görmedim. Vaşka adası, kırk mildir, aslâ malûmum değildir. Mısır ile Adalya arasındadır. Kıbrıs adası, etrafı 700 mildir. Silifke sahilinden dürbünle dağlarını seyrettik. Ama geçmek nasip olmadı. Görenler söyler gayet mamur imiş. Girit adası, etrafı 770 mildir. Sekiz Limandan emin limanları vardır. Suda limanının yer yüzünde benzeri yoktur. 5000 gemi alır. Adada 25 kale vardır. Allaha hamdolsun Hanya ve Kandiye kaleleri fetihlerinde bulunduk. Girid'in batısında Çukalar adası olup etrafı 60 mildir. Alâ limanı ve kalesi vardır. 1055 te Gazi Durak bey yağma ederken hakir de beraberidim. Şimdi Venedik hükmündedir. Girid'in doğusunda İsperlonga adası, etrafı altı mildir. Yine Girid'e yakın Kırambosa adası, etrafı üç mildir. Alâ limanı ve kalesi vardır. Venedik hükmündedir. Güneyde bir top atımı uzaktır. Zaklise (Zanta) adası, etrafı seksen mildir. Evvelce Venedik'in Aya Mavra adası ile değiştirildi. Seksen bin kefere vardır derler. Mora'ya bakan sağlam bir kalesi var. Yine Mora karşısında Kefalonya adası, elli mildir. Bu da bizimdi. Aya Mavra ile değiştirildi. Şimdi Venedik hükmünde mamur bir adadır. Limanı, kalesi vardır. Hakir bunu Helviç kalesinde vire ile girip seyrettik. Bahşiler adası, otuz mildir. Ama görmedim. Kefere hükmündedir. Lefkode (Levkas) adası, yirmi mildir. Bütün Aya Mav-

ralıların bağları buradadır. Burada bir hafta safa ettik. Ayamavra adası, on yedi mildir. Gazileri, bütün frengisatnın ödünü koparmışlardır. Korfoş (Korfo) adası, etrafı doksan mildir. Delonya toprağındadır. Süleyman han pençesinden kurtulalı İskender seddi olmuştur. Girit cenginden sonra iki gece bu adada yattım. Büyük limanı ve kalesi vardır. Çicilya (Sicilya) adası, Mesine de derler. Etrafı 700 mildir. 150 kalesi, 70 limanı vardır. 600 bin adam yazılmıştır diye meşhurdur. Ama hakir görmedim. ..... târihinde Sultan Mansur fethetmiştir. Sonra İspanya, daha sonra da Fransızlar eline geçmiştir. Malta adası, etrafı yüz mildir. Bütün rüzgârlardan emindir. Üç sağlam kalesi var. Malta'nın yüz elli mil batısında Korsika adası olup etrafı yüz elli mildir. Limanları, yedi kalesi vardır. Hakir görmedim. İspanya hükmünde imiş. Sardinya adası, etrafı 700 mildir. Büyük limanları, 7 kalesi vardır. İspanya elindedir. Ama Cezayirlilerden halleri perişan imiş. Minorka adası, yüz yirmi mildir. Geniş limanları, kaleleri var imiş. Görmedim. Bu da Kılıç Ali Paşa eline girmiş, şimdi İspanya elindedir. Cezayirlilerle alış veriş ederler. Miyorka adası, etrafı 210 mildir. Birbiri içinde birkaç limanları ve kaleleri varmış. Görmedim. Buna yakın Kerpe (Skarpantos) adası, altmış mildir. Bir kalesi varmış, Sultan Mansur fethetmiş, hâlâ İspanya elindedir. Cerbe adası, etrafı altmış mildir. Halkı gayet müslümandır. Limanı ve kaleleri varmış. Görmedim.

Burada 1200 mil Sakız denizi içinde olan adaları beyan eder:

Gülmez adası otuz üç mildir. Sonra Lesbos (Midilli) adası gelir. Limanı ve kalesi vardır. Patnos adası: Etrafı 20 mildir. Limanı ve bir kilisesi vardır. Sinfinos adası, etrafı otuz mildir. Ahigeri adası, yetmiş mildir. İpsala adası, yirmi beş mildir. Gülfam adası, yüz yirmi mildir. Cineviz elinden Piyâle paşa almıştır. Limanları ve bir kalesi vardır. Susam adası, seksen mildir. Siğla'ya yakındır. Güzel bir limanı vardır. Midilli adası, yüz seksen mildir. Limanları, kaleleri vardır. Cennet gibi bir adadır. Peynirinin benzeri dünyada yoktur. Limni adası, yüz yirmi mildir, limanı ve kalesi vardır. Taşöz adası, yirmi mildir. Birkaç limanı ve bekçi hisarı vardır. Somadrek adası, otuz beş mildir. Limanı ve kalesi vardır. Yanından geçerken gördük. İmroz adası, kırk mildir. Limanı ve kalesi vardır, Bozcaada, 6 mildir. Sağlam bir kalesi, kapılı limanı var. Boğaz ağzındadır.

Burada, Akdeniz'de olup gördüklerimiz adalar tamamen oldu. Boğazdan içerisi İstanbul denizi sayılır.

MARMARA ADASI: Kırk mildir. 707 de Osman gazi fethetmiştir. Mamur adadır. Emîr Ali adası, yirmi mildir. Mamurdur. Halkı dindar rumlardır. Tavşanlı adası, mamurdur. Heybeli ada, yanyana iki küçük adadır. Halkı urum keferesidir.

Karadenizin uzunluğu 1700 mildir. İki ada vardır. Biri üçken şeklinde Kırım adasıdır ki 770 mildir. Yarısı âl-i Osman hükmündedir. Kerş, Kefe, Sudak, Menküp, Tateli, Balklava İnkerman kaleleri Osmanlı, Menküp kalesinin yarısı Gözlöve, Çikişke, Rıbat, Ur ağzı Cengiz oğullarının elindedir. Tamam adası, altmış iki mildir. Karadenizde bunlardan başka ada yoktur.

Biz yine konumuza gelelim. Rodos adası bu adaların en kuvvetlisi, donanma kaleminde eyâlettir. Bu adada bir ay zevk ve sefâ edip, Tatar Hanı Mübarek - Giray, Nureddin sultan dizdar, kadı, serdâr Ethem Çorbacı, Molla Çelebiler, Mütevelli kâtibi Ömer Çelebi, Abdülkadir paşa kethüdâsı Mahmud Çelebi ve bütün ahbaplarla vedalaştık. Atlarımızı fırkatelere koyduk. Yiyecek ve içecek, ve elli yiğit alıp, Mekri körfezine, Kurdoğlu burnuna selâmetle vardık. Bu burnun karşısında Elbes burnu vardır. Bu da Mekri Kazası hudududur. Bu iki burun ağzından içeri doğuya 150 mil tâ Mekri kalesine kadar körfezdir. Kurdoğlu burnunun on mil batısında Gülün limanı yüz gemi alır. Buradan yirmi mil gittik.

SEÇEN KALESİ: İçinde koyun çobanları oturur. Buradan beş mil daha gittik.

MEKRİ KALESİ: Menteşeoğlu ..... Han, Cineviz kâfirinden almış, ... târihinde Gazi Hüdavendigâr almıştır. Cineviz'den kalma tasvirler vardır. Deniz kıyısında büyük kale imiş. Bir kale de kayalar üzerinde olup, alt tarafları mağaralardır. Bu mağaralar içine kapılar, pencereler, merdivenler oyulmuştur. Büyük şehir imiş. Şimdi deniz kıyısında küçük bir kasabadır. Menteşe toprağında 150 akçe kazadır. Nahiyesi 70 köydür. Verimlidir. İskelesinde yedi yük iltizam ile gümrük emini vardır. 50 toprak örtülü evleri vardır. Kırk bezirgân mahzeni, bir han, bir câmi, bir küçük hamam vardır. Teke ve Hamidelinin bütün malları buraya gelir. Bağlı bostanlı yerlerdir. Kavun ve karpuzu Rodos'a gider. Buradan doğuya bir saat gittik.

KERÇ KÖYÜ: Mekri nahiyesinde 200 müslüman evli alay beyi zeâmetidir. Burada yüksek çınarlar altında vilâyet halkı toplanıp alış veriş ederler, şarap içip, kanlı kebaplar yiyip safa ederler. Buradan doğuya altı saat gittik.

ULU SU NEHRİ: Yaz kış geçit vermez. Tekke'nin Agrıdos kazasından çıkıp Kıyık yakınında Akdenize dökülür. Bu nehri bir ağaç köprüden geçtik. Muhafızlarımız geri döndüler. Yalnız kaldık. (Garip, kör gibidir) anlamınca ne yapacağımızı şaşırdık.

TEKYEŞİNLER KÖYÜ: Beş on adam gelip selâm verdiler. Bize yemek verdiler. Köylerini sordum. (Biz bu köprünün tamirine memur, bütün vergilerden muaf 100 evli köyüz. Ecdadımız Seki yaylasında Eşref Paşa Tekkenişinleriyiz. Onun için Şinler derler. Ama siz ne tarafa gi-

dersiz? Amansız yollarda bu gulâmlarla nereye gidersin?) dediler. (Teke vilâyetine gideriz, bize kılâvuz verin) dedik. (Ey imdi, bu kaş dağlarından aşman. Bugün o dağlarda büyük cenk oldu. Gelin, Seki yaylası bir konaktır ve sarp yollardır. Ama hep Türkmen eli gelip gitmede şenliktir. Bir gece dağda el içinde yatarsız. Ertesi gün kalkıp şenliğe erersiz,) diye biraz yiyecek verdiler. Biz de Seki yaylasına revân olduk.

HAKİRİN SERGÜZEŞTİ Beş saatte Seki yaylağını akşama doğru yalçın kayalar altında Karakeçili obaları içinde bir ağaç altında yüklerimizi indirip yemek yerken, oba sahiplerinden on ihtiyar Türkmen babaları aş görmüş anaları gelip selâm verdiler. Yer gösterip kahveler aşkeyledik:

«Sultanım safa geldiniz. Yediniz, içtiniz, bizden bir şey istemeyip ehil ve âyalimiz üzerine gelmediniz. Buraya kondunuz. Has kişilermişsiz. Sizden hatırımız kırılıp yavunculuk görmedik. Ey imdi bir yahşi nasihatımız var. Kabul eylen.»

Dediler. «Buyurun» dedim.

«Sultanım, yük hayvanlarınızın çıngıraklarını kesin, çıkarın. Buradan kalkıp şu dağların içinde bir öz yerde yatın. Buradan yer değiştirin. Yoksa bizim başımıza belâ olursuz. Çünkü sizden evvel beş atlı, beş yaya gelip, ekmek ve yem aldılar. Ve akşamdan sonra koyun almağa geliriz dediler. Topaçoğlu adlı bir asılacak vardır, yüz atlısı vardır. Yedi yıldır bugün Kayış yaylasında bir kervan bozup, hayli adam kırıp bizden ekmek almağa gelen adamlarının biri de yaralı idi. Bu kadar yıldan beri müsellim onu yakalayamadı. Biz ondan korkarız. Belki koyun almağa gelip sizi burada göreler. Halimiz mükedder olur. İşte acıklı hal budur.» Hemen hakir:

«Bire adamlar, siz deli misiniz, divane misiniz? Biz size doğrulup Tanrı misafiri olyüz. Ve biz pâdişah hizmetine memur olup gezerüz. İleride, geride iki yüz atlı kadar yoldaşlarımız vardır. Biz size kalabalık olmasın diye geldik. Ve yoldaşlarımıza burayı gösterip geldik. Onlar sabahleyin buraya gelip bizim ölümüzü dirimizi alırlar. Biz buradan böyle vakitsiz zamanda nereye gidelim? Bu ne sözdür ki söylersiz. Emir Hudânın, iki el bir baş içindir. Bu karanlık gecede bir adım gitmek ihtimalim yoktur.»

Deyip aslâ aldırış etmez göründüm ama, yüreğimden kan gitti. Hakir bunlara bu şekilde cevap verince, bunlar da kan kusmağa başladı. Gördüler ki hiç bir suretle hakiri kaldırmadılar. Birbirleriyle görüşüp:

«Neyleyelim, bu gece misafirimizdir. Uğruna kırılalım» deyip etrafta olan obaların adamlarını, pürsilâh iki yüz adam kuzuları ile hoşmerem, kulemez, kaymak ve yoğurtlar ile çeşte ve taburaları ile gelip ya-

nımıza oturup teselli etmeğe başladılar. Yedi yere ateş yakıp ateşte ikişer kuzu kebap çevirip sabaha kadar Hüseyin Baykara meclisi edip kanlı kebaplar yedik. Meğer bir ihtiyarlarının gözleri ağrır imiş. Onu bir sürme çekip, birkaç hiyarşenbe hapı verip iltifat ettiğimi görünce hepsi etrafımızda pervâne oldular. Sabahleyin gördük ki şeriflerin bize arkadaş verdiği arap kaçmış. Cehennemera kılar deyip, yüklerimizi yükleyip kırk atlı ve elli pürsilâh Türkmen piyadesi önümüze düşüp 4 saat Hudâ hakkı için çektiğimizi Allah bilir.

GÖKBEL: Denilen yere selâmetle vardık. Bir dere içinde hemen on at on yaya üzerimize at sürünce, bizim Türkmenler de onlara karşı gelip onlara: «Bunlar bizim misafirlerimizdir. Pâdişah hizmetine giderler. Yükleri çul torbadır. Alarga..» diyerek silâha yapındılar. Hemen melunlar kaçtılar. Dört saatte Gödeli aştık.

AKINCILAR KÖYÜ: Menteşe toprağında yüz evli mamur köydür. Arkadaşlarımıza beş kuruş verip geri gittiler. Köy halkı (bu dağları nasıl aştınız ve ne yol şaştınız? Topaçoğlu bu dağları korudmuştur ve yollarını kurutmuştur. Var kurban eyle) derlerdi. Menteşe sancağını iyice dolaşıp temaşa ettim. Osmanlı ülkesinde böyle verimli sancak yoktur. Kazaları mamur, köyleri sıktır. Kazaları şunlardır: Evvelâ Taht kazası Muğla, Ula, Yerekseği, Gereme, Karaova, Çıravala yeni Karabağlar, Milâs, Mandalyat, Mazin, Bozöyük, Müsevli, Davaz, Geremez, Üzümlü, Avredos, Döğer, Eşen, Mekri, Purnaz, Kökeros, deniz kıyısında Kökâbad, Dabye, Darahiyye, Kaş, Finike, Kalkanlı Bazen Teke toprağı kazalar ilâve olunur. Bu kazalar içinde Tebkisi, unu, meyvesi fazla olan beş kaza şunlardır:

Kökabat, Purnaz, Gökçeköz, Darende, Darahiyye kazalarında Sığla yağı elde edilir. Bu sığla yağı kavak gibi küçük bir ağaçtan elde edilir. O memleket halkı eğri ve ucu sivri demir ile ağaçların kabuklarını kazırlar ve cenderelerde sıkarlar ve kabukları tulumlara doldurup yedi iklime gönderip buhur gibi yakarlar. Anberden güzel kokusu vardır. Yağı kırmızı bir yağdır. Mısır'a, oradan Süveyş yolu ile Hindistan'a gönderilir. Orada terbiye edip bübat gibi yüz ve burunlarına sürüp cüzzam hastalığından kurtulurlar. Hekimler bundan bal yapıp yine Anadolu'ya gönderirler. Hindistan'da altın ile aynı kıymette satarlar. Buna İspenet yağı derler ama değildir. Beş kazanın bütün halkı bunu elde edip, öşrü Milâs şehrinde ..... câmiin vakfıdır.

Bütün Marmaris dağları, dere ve tepeleri, sığla ağaçları, defne, mersin ağaçlariyle süslüdür. Hattâ Süleyman han Rodos fethine giderken buradan geçip (Bire benim misk gibi gülâbadim) deyip oradaki bir nehri geçip (aynı misk gibi) buyurmuş, buraya iki gözlü bir köprü yapılıp (Miskli köprü) denilmiştir. ..... târihinde Filikos oğlu Yunanlı İskender Dârâ Şahın üzerine varıp Nusaybin altında mağlûp edip bütün ehil

ve âyalini esir etti. Dârâ Şahın ehil ve âyali naz içinde yetiştiklerinden şiddetli iklimlerde cüzzam hastalığına yakalandılar. Sonunda Şah kızı sığla yağını bir hokkada gösterip (biz ancak bununla sıhhat buluruz) der. Bunun üzerine bunları Rodos karşısındaki dağlara bırakıp büyük saraylar, bahçeler yapıp, bütün vücutlarına bu yağdan sürerler ve o diyarın sularını içerler ve sıhhat bulurlar. Bu yağlara Darahiyye derler. Bu yağ çok kıymetlidir. Okkası bir kuruşa satılır. Yine bu Menteşe toprağında Kitre, karagünlük hesapsızdır.

Buradan kıbleye Seki yaylasından aşağı inip Yeksi yaylasından sonra beş saat gittik.

YUVALI KÖYÜ: Sibeğ dağı dibinde yüz evli, bir câmili serbest zeâmettir. Bundan Könye gölü kenarından geçerek altı saat gittik.

ÂL-İ ABÂ FUKARASI APDAL MUSA BABA ZİYARETGÂHI: Dağ eteğinde yüz ev vardır. Apdal Musâ evkafıdır. O tekkenin tamirine, yiyip içeceğine memurdurlar. Bu köyün kıblesinde etrafı dört bin adımlık bir bağ ortasında bir ulu kubbe altında Apdal Musâ baba gömülüdür. Bir sivri kubbedir. Alemi altındır. Sandukasının dört tarafında âyet-i kerimeler yazılıdır. Peygamber sülâlesinden Horasan erenlerinden Hacı Bektaş-ı Velî fukarasındandır. Uzak ülkelerden gelen seyyahlar alâmetlerimiz olsun diye Palbahk, Zerdeste, Nefir, Keşkül asmışlardır. Hakir kapısına şu beyti yazdım:

Pîşvây-i tarik-i âl-i abâ
Merkad-i pâk tekye-i Musâ baba

Kubbenin dört tarafı bahçedir. Ondan dışarıda misafirhane ve meydanlar, mutfaklar, mescitler, akar sular, köşkler vardır. Üç yüzden fazla başı ayağı çıplak dervişler ki, gece ve gündüz ibâdetle meşguldürler. Gelip geçene nimetleri boldur. Fukara meydanı önünde söğüt, çınar, kavak ağaçları ile süslü çimenlik, fukara yeridir. Orada bir namazgâh köşkü vardır. Bir de kaynak vardır ki hasta içse sıhhat bulur. Derler ki, Musâ baba bu tekkeyi yapalı ocağında ateş sönmemiştir. Binden fazla koyunu, bir camusu, on katar katırı, binden fazla sığırı 700 kısrağı, yedi değirmeni, bağ ve bahçesi vardır. Anadolu halkı bu sultana inanırlar. Birçok kerametleri görülmüştür. Bunlardan biri şudur:

Tekkenin önü çamurlu olduğundan fukaraları (Canım sultan, tekkenin önü çamurdur. Gelenler zahmet çekiyor. Himmetinizle bir kaldırım etseniz) derler. (Nola güllerim..) deyip o gece meşaleleri yakıp def ve kudümler, tabıllar çalıp, havale dağa tevhid ile varıp (Selâmün aleyküm ey Allahın dağ) diyerek iki rekât namaz kılar ve (Ey dağ, senden ricam budur ki bir misafirhane yaptım. Gönüller kâbesi yapmak için, peygamberimiz aşkına on iki bin taş isterim. Her biri katır gövdesi gibi ola.. Gelip selâm duralar) deyip gülbank çeker. Abdallar (Allah..) derler der-

hal bir gök gürültüsü şimşek kopar. Bir müthiş rüzgâr eser. Musâ baba bütün dervişleri elele verir. Sabahleyin bakarlar ki tekkenin önü üç bin adım bir kaldırım olmuştur. Böyle nice kerametleri vardır. Himmetleri hazır ola.. Buradan kıbleye altı saat taşlıklar arasında gittik.

SEVÜNDÜK DEDE KÖYÜ: Apdal Musâ halifelerinden bir sultan gömülüdür. Buradan yine kıbleye yedi saat verimli köylerden gittik.

FİNİKE KALESİ: Cineviz elinden Teke beyoğlu Ahmed bey fethetmiştir. Orhan Gazi düğününe bin teke keçi ile bu Finike kalesi anahtarlarını hediye ettiğinden (Teke bağı olsun) buyurmuşlar. Finike kalesi Teke eyâletinde paşa hassıdır. Subaşısı vardır.. 150 akçe kazadır. Serdârı, dizdârı, yetmiş kale neferleri ve gümrük emaneti vardır. Kethüdâ, Nakib ve Şeyhülislâmları Elmalı şehrindedir. Kalesi bir düzlük tepe üzerinde beşken şeklindedir. İçinde bir câmii, dizdarı, evleri ve anbarları vardır. Deniz içinde bir mendirek kulesi var. Kale dibinde bir varoşu var, 300 evdir. Şehrin dört tarafı limon ve turunç bahçeleriyle doludur.

Buradan doğuya altı saat gittik.

AZRESAN KALESİ: Teke toprağında Eğirdir nahiyesindedir. Kalesi beşken şeklindedir. Çok yağmur yağdığından dilediğim gibi temaşa edemedim. Buranın da limonu ve turuncu çoktur. Bağ ve bahçesine nihayet yoktur. Bu kalenin doğusunda Adalya körfezine yakın yüksek kayalıklar vardır. Alisiler derler, orada gece ve gündüz alev alev ateşler yanar. Mısır'dan gelen gemiler bu ateşi yüz milden görüp selâmete çıktık diye sevinirler. Bu ateşin yanına kaç adam varsa o kadar ateş çıkar. Kükürt kokusundandır ama insana zarar vermez. Sıcaklığından yanına varılmaz. Bu Alisileri temaşa edip kuzeye sekiz saat gittik.

GERENLER KÖYÜ: 170 evdir. Bir câmii, hanı var. Zeâmettir. Halkı müslümandır. Buradan yine kuzeye gidip Elmalı sahrasına çıktık. Taştan eser kalmadı. Altımızın ayağı toprağa değdi. Könye gölü büyük haliçtir. Çeşitli balıklar vardır.

ELMALI ŞEHRİ: Bu sahranın doğusundan çıkıp, geçit vermez. Sesinden insanı dehşet alır. Bir mağara kapısından çıkıp Elmalı şehri altından akar ve Könye gölüne karışır. Bu göl bazı sene taşıp Elmalı sahrasında bütün mahsulleri mahveder. Bu suyun çıktığı yerde Ömer Paşa, bir saat uzunluğunda, duvar yaptırmıştır. Birçok köprüler vardır. Bazen bu seddi dahi aşar. Köprüden geçip bir çeyrek saatte Elmalı şehrinin bağ ve bahçeleri içinden geçtik.

ELMA DİYARI, ESKİ ELMALI ŞEHRİ: Bu şehrin kuzeyindeki tepede görünür mağaralar vardır. Tekke Bayoğulları zamanında o mağaranın yerinden (Almalı, yeniden Almalı) diye ses işitilir. Hiç kimse yıllarca bu mezarı açmaz. Yakup Germiyan oğlunun İshak Fakih adlı bir hocası bu mezar dibinde bir erbâin çıkarır. Kadir gecesi dere altın ve gümüş ırmak gibi akar. Teke Bayoğluna öşrini verip ve (Almalı) diye

diye bütün Elmalı halkı, Tekebay iken, Elmalı bay olup, şehrin adı Elmalı kalır. Sonra İshak Fakih Anadolu halkını bay edip, bin deve yükü para ile Kütahya'ya gelir. Yakup Germiyan'a bu hazineyi verip, bir câmi, bir medrese ve hamam yapıp, Kütahya çarşısı içinde (Sak Fakih) derler. Hâlâ Elmalı şehrinde o mağara meşhurdur. Bu şehir eke paşasının tahtıdır. Hassı 228000 dir. Paşası, sefer sırasında 400 adam ile sefere eşer. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır. 8 zeâmet, 392 tımarı vardır. Bu şehrin şeyhülislâmı, nakibi, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, âyan ve eşrafı vardır. 150 akçe şerif kazadır. Senede üç bin kuruş hâsıl olur. Adalet üzere paşasına senede elli beş kese olur. Kazaları şunlardır: (Ulu Elmalı, Kaş, Kalkanlı, Finike, Eğirdir, Adresen, Körfezaşırı Adalya, İstınaz, Kızılkaya, Teke...) Ama bazen Kaş ve Kalkanlı, Menteşe'ye verilir. Elmalı'da kale yoktur. Şehir, Elmalı dağı dibinde, dereli tepeli yerde, bağ ve bahçeli bir eski şehir olup 32 mahalle, 8888 (?) tahta örtülü evlerdir. 32 mihraptır. Bunlardan en güzeli Ketenci Ömer paşa câmiidir. Çarşı içinde olduğundan cemaati çoktur. İçi ve dışı renkli nakışlarla süslüdür. Kubbesi sanki gök kubbe gibidir. Bu kubbenin etrafında sekiz küçük kubbe vardır. Uzunluğu ve enliliği 80 ayaktır. Kıble kapısındaki târihi budur:

Dîn-i islâma şeref verdi Ömer paşa bugün
Nitekim Faruk-ı âzamla zeyin oldu bu din
Şad olub itmamının Yahya didi târihini
Câmii bünyad Beytullahı hâdi rüknü din (sene 1016)

Pencereleri üzerinde lâcivert çini ile beyitler yazılmıştır:

Tavk-ı tâkat bağlıyıb ifrît-i nefsin boynuna
Âsaf-ı Hakk'a riâyet kıl Süleymanlık budur

Ağaçlarla süslü bir avlusu vardır. Bu avlunun dört tarafı medrese hücreleridir. Ve bir yüksek kubbe dershane, dâr-i kurrâ var. Hücreler önünde sütunlar üzerinde taklar vardır. Câmiin dış sofası da kubbelerdir. Avlusunun ortasında bir şadırvan vardır. Câmi, kurşun örtülüdür. Velhasıl Anadolu'da Tire, Manisa ve Amasya'dan başka yerde böyle sanatlı bir câmi yoktur. Bundan başka Eski câmi vardır. Bir kimse bu câmide iki rekât namaz kılsa, bütün muratlarına nail olur. Bundan başka Şeyh Yusuf efendi câmii, Ümmi Sinan efendi câmii, Yeni câmi vardır. Yeni câmi, Hanım kadınındır.

Bunlardan başka 32 mescit, yedi çocuk mektebi vardır. Bundan başka, vakfı olmayan yedi mektep daha vardır. Çünkü burada Kur'anı kerime olan rağbet, meğer Kastamonu'da ola... Bu yüzden Cenabı Hak bu şehri bolluk etmiştir. Dört medrese, bir imâret, beş hamam vardır. Bunlar Tahtalı hamam, Eski hamam, Çavuş hamamı, Bey hamamı, Karkalı

hamamıdır. 300 dükkân, 70 değirmen, üç han vardır. Sokakları inişli yokuşlu kaldırımlıdır. Kıble tarafı bağ ve bahçeliktir. Çeşitli üzüm, çınar, kavak ve kara ağaçlara sarılmış üzümleri olur. Her tarafında akar suları vardır. Su ve havası lâtiftir. Halkı garip dostudurlar. Çoğunlukla takke külâh üzerine sarık sararlar. Çuka ferace, boğası kaftan giyerler. Kırk çeşit elması, yedi elvan üzümü, beyaz has ekmeği meşhurdur. Beyaz bezi Denizli bezinden güzeldir.

ELMALI ŞEHRİ ZİYARETGÂHI: Eski câmi önünde, kerametleri çok Şeyh Baba Sultan gömülüdür. Abdülvahap efendi, pınar başında gömülüdür. Bu şehre bütün suiar buradan gelip dağılır. Emi Sinan Sultan şehir içinde şehrin doğusunda Istanoz yolunda Baltası Kedik Mahmud dede yatar. Apdal Musâ sultanın biraderidir. Elmalı şehrinin suları şunlardır. Alaca mescit mahallesinde Karapınar, Ulupınar başı, Hacı Ahmed pınarı. Tamamı 60 pınardır. Hepsi Elmalı nehrine karışıp Könye gölüne katılır.

Buradan doğuya 12 saat gittik.

İSTANOZ ŞEHRİ YAYLAĞI: Tekebay oğlu Ermeni keferesinden alıp, Yıldırım han eline girmiştir. Paşa hassı voyvodalıktır. Müftüsü, nakibi, kadısı, kethüdâ-yeri, serdarı Adalya'da otururlar. Yılda bir defa buraya gelip sekiz ay iyş ve işret edip hava alırlar. Kalesi batı tarafında viranca bir küçük kaledir. Batıya bakan bir kapısı var. Güneyindeki mağaralı kayalar bu kaleye havaledir. Bu yaylanın yüz evinde insanlar kışlar, gerisi göçerler. İstanoz nehrinin iki tarafında kat kat ve 10600 içli dışlı, hamamlı, havuzlu saraylar vardır. Evler bağ ve bahçelidir. Bunlar üzerinde 70 ağaç köprü vardır. Herkes evlerinde yârânlariyle yüzerler, balık avlarlar. Uzunluğu tam iki saat yerdir. Enliliği ancak üçer, dörder evdir. Sokakları geniştir. Her köşesinde değirmenler vardır. Şehirde 205 mihrap vardır. Mescitleri çoktur. Çoğunun evkafı yoktur. Cuma namazı kılınan üç câmi vardır. Sultan Alâeddin câmi, şehrin batı ucundadır. Evvelce kurşun örtülü imiş. Celâlî Karayazıcı kurşununu söküp sekbanlarına vermiş ve câmii yakmıştır. Sonra Kuyucu-Murad paşa tamir ettirmiştir. Câmiin ortası, Bursa'da Ulucâmi gibi açıktır. Avlusu beyaz mermer döşelidir. Müezzin mahfeli câmiin ortasındadır. Kıble kapısından 12 basamakla inilir. Minaresinin kapısında şöyle yazılıdır:

«Büniye hâzihil minârâtışşerif Murad paşa Evâili Rebiülâhir sene 979»

Bir medrese, bir han, bir hamam, bir imâret Sultan Alâeddin'indir. 300 dükkân vardır. Dükkânlarının kepenkleri yoktur. Herkes malını gece evine götürür. Sokaklarında kaldırım yoktur. Havası çok lâtiftir. Burada sekiz ay zevk ve safâ edip çehreleri gül renkli olup taze hayat bulurlar. Adalya halkı bu yaylağa gelmeseler ölürler. Kirazı, elması, em-

rudu, fındığı meşhurdur. İslâmbol'da Galata mevlevihanesi şeyhi Âdem efendinin sarayının benzeri bir yerde yoktur. Bu şehirde haftada bir pazar olur. Buradan kuzeye dört saat gittik.

İNCİRLİ KÖYÜ: Teke toprağında müslüman köyüdür. Buradan doğuya on bir saat, merkir belini geçtik.

ŞİRİN İSPARTA ŞEHRİ: ..... târihinde Ermeni elinden Sultan Alâeddin fethidir. Sonra Osmanlı eline geçmiştir. Hamideli paşasının hassıdır. Paşasının hassı 200000 akçedir. Sefer sırasında 400 nefer ile eşer. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır. 9 zeâmeti, 585 tımarı vardır. Bütün cebelileri ile paşası askeri ile 8000 asker olur. Şeyhülislâmı, nakibi, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, âyân ve eşrafı çoktur. 150 akçe şerif kazadır. Senede kadıya altı bin, paşaya otuz bin kuruş adalet üzere hâsıl olur. 7000 ceviz vardır. Bu sancak çok geniştir. Keşif ve keramet sahibi çok kimseleri vardır. ..... câmii vardır. Firdevs bey câmii Koca Mimar Sinan yapısıdır. (Altı satır boştur). Şeyh Veli ziyareti vardır. İsparta'yı iki gün gezip kıble tarafına sekiz saat gittik. Yol üzerinde Sarı Ali bey köyü bir müslüman köyüdür. Buradan kıbleye altı saat geniş sahralarda gittik.

KARA KALDIRIM KÖYÜ: Buradan tam kıbleye sekiz saat Kara Kaldırım üzerinden geçtik. Burası Rum ve Acemde meşhurdur. Kimse selâmetle geçemez. Bütün haramilerin sığınağıdır. Yolun iki tarafında sandukalarla her biri birer hücre zannolunur. Bazılarının kapılarını açmışlar, hepsi lâşe ile dolu.. Her sanduka üzerinde Yunan dilinde birkaç satır târihler vardır. Sekiz saatlik yol üzerinde nice sandukalar, kiliseler, kaleler, değirmen arkları, yüksek sütunlar üzerinde su sarnıçları var ki, hâlâ haraptır. Allaha şükür selâmetle buradan geçtik.

YENİCE HAN MENZİLİ: Adalya toprağında yalçın dereli bir yerde üç handır. Gelip geçene dinlenme yeridir. Yeni yapılmaktadır. Adalya dizdarı Celep Câfer ağa, hanın karşısında bir çeşme yaptırmıştır. Hakirin yazdığı târih budur:

Sâhibülhayrat suna mâ-i kevser
Şâd ola ruhu Hüseyin-i Hayder
Evliyâ dedi anın târihini
Şad hurrem ola ayn-ı Câfer (sene 1078)

ADALYA KALESİ EVSAFI: ..... târihinde Cineviz elinden sultan Alâeddin, sonra Orhan Gazi eline girmiştir. Sonra İspanya istilâ edip, tekrar Mürad Hüdavendigâr fethidir. Teke Sancağı tahtı idi. Şimdi Teke paşası Elmalı'da oturur. 300 akçe şerif kazadır. Senede sekiz bin kuruş hâsıl olur. 150 Müslüman, 150 kefere kale neferleri vardır. Kalesi, Adalya körfezi sonunda minare yüksekliğinde bir kaya üstünde kavisli

şekildedir. Etrafı 4400 adımdır. Batıda paşa sarayı köşesinden Narin kuleye ve varoş kapısı üzerinden Mehterhane kulesini geçip doğuda Lala kulesine kadar iki kat kale duvarıdır. Bu taraf kırk kule, 1300 adımdır. Buradan güneye bin adım ve 18 kuledir. Buradan Kız kulesine kadar bin adım ve 15 kuledir. Kara tarafları ikişer kat kale duvarıdır ve derin hendektir. Buradan liman dolaşılınca 1100 adımdır. Kırk arşın duvardır. Liman tarafı 12 kuledir. Tamamı 80 kule ve her kule arası yirmişer bedendir. Dört kapısı vardır. Birisi dışarı varoş kapısıdı. Çok sağlam kale olduğundan birkaç kere Osmanlı paşaları kapanıp Osmanlı devletine karşı durmuşlardır. Bütün kâfirler (Ah Adalya!) derler. Bu varoş kapısından başka karaya çıkan kapı yoktur. Diğer üç kapı liman tarafına işler. Büyük liman kapısından limana kırk basamakla inilir. Limanın ova kapısı doğuya bakar. Bu kapının üstüne Frenkpesend bir derviş tasviri yapmışlardır. Bu tasvirin başucunda üç satır Yunanca yazılıdır. Tercümesi şöyledir: (Bu, Seyyid Ahmed Bedevî fukarasıdır. Her sene Mısır'dan deniz üzerinde yürüyerek gelip Angilye kraldan 50 esir alıp kurtarıp yine denizden giderdi). Gümrük kapısı buna yakındır. Bu büyük Mısır iskelesidir. Bu dört kapıdan başka duvarların mahalleler içinde 22 küçük kapısı daha vardır. Bu kale yedi kattır. Hendekleri yoktur. Paşa sarayı başka bir bölmedir. Ve tamamı yedi bölmedir. Kale içinde dört mahalle ve gayet sık bin ev vardır. Sokakları kaldırımdır. Her evin dört direk üstüne çardağı vardır ki, geceleri orada yatarlar. En meşhur câmii, Kuyucu Murad Paşa câmii olup kıble kapısında târihi budur:

Ola dâim Murad paşanın
Rahmet-i Hak revânına vâsıl
Yapdı bu câmii murad idinüb
Kıldı ukbâ sevâbını hâsıl
İde hayrâtını Hudâ makbul
Adn-i cennet ola ona menzil (sene 978)

Bundan sonra Tekeli paşa câmiidir. Üstü kurşunlu ve sanatlıdır. Sonra Eski câmidir. Sultan Alâeddin'in derler ama evvelce kilise imiş. Kapısı üzerinde Hazreti İsa'dan evvel yapıldığı Yunanca yazılıdır. Yine bu kapı üzerinde fetih sahibinin câmi yaptığı târih yazılıdır: (..... Muhammed bin Mahmud bin Yunus halledallahu mülkehû elhâdi vel işrum min zilka'de lisene erbaa ve seb'in ve seb'amie ve mimâruhu Balabanuttakâşî). Bu câmie bitişik medrese kapısı üzerinde târih de budur: (..... Essultânul'âzam zıllûllahi filâlem Gıyâsüddin veddünya ebülfeth Keyhusrev ve Keykubad hallede mülkehû lisene sitte mie) Medrese kapısındaki darphane Sultan Keyhusrev ve hatunundur. Buna yakın Sultan Mahmud'un (Nakşi Cihan) adlı bir medresesi vardır ki insan gözü yer

yüzünde bir mislini görmemiştir. Duvar ve pencerelerinin havuz ve şadırvanlarının ince nakışları hiç bir diyarda yoktur. Kalenin ikinci katında Hünkâr câmii (evvelce kilise imiş), Yenicâmi (Sultan Korkud'undur), Karadayı câmii, kaleden dışarıdır. Murad Paşa câmii, Bakçı-zâde câmii, Bali Paşa câmii, Yassı minare câmii, Sofular câmii, Şeyh câmii, Kâzergâh câmii meşhur olup geride kalanlar mescittir. Yedi medrese, 17 çocuk mektebi, bir dârülhadis, bir dârülkurra, yedi tekke vardır.

Gülşeni tekkesi, Ahî Sultan Kızı tekkesi, kale dışında Koyun baba sultan tekkesi, Şeyhi Zülfikar dedenin Demend bu sahibi tarik Merdan Hüdâ Candır. Şehirde sekiz hamam olup, kale içinde çoktur, büyük, nâzır, paşa, mevlevihane, kale dışında Çavuş, Bali bey, Şeyh hamamları vardır. Hanları şunlardır: Bezir, Kapan, Dorvalı, Pirinç, Murad paşa, Çavuş, Urum Ali, Serçe hanlarıdır. Kale dışında dizdar Câfer ağa hanı içinde altı yüz dükkândır. Bedestanı dış varoştadır. Varoşu 20 müslüman, dördü urum keferesi mahallesidir. Fakat keferesi aslâ urumca bilmezler. 190 evdir, 500 dükkândır.

200 den fazla çeşme, suları Döden nehrinden gelir. Bu nehir Döden dağlarından çıkar. Bir kolu Adalya'ya girer, birkaç kolu da Manavgat nahiyesine gider. Adalya deniz kenarında büyük kaynaklar vardır. Bazısı deniz içinde kaynar. Adalya'nın suları aktığı yerlerde buz hâsıl olur. Ya'ni alçı gibi donar. Havası ağırdır. Bu yüzden her sene İstinaz yaylasına çıkarlar. Limanı 200 gemi alır, sekiz rüzgârdan emindir. Ama liman içinde her rüzgârın kasırga ve sağanağı eksik olmaz. Onun için gemiler palamarlarını, sahildeki yüksek kayalara bağlarlar. Şehrin havası çok sıcaktır. Bu yüzden halkın yüz renkleri sarıya çalar. Humma hastalığı çoktur. Fkat limonu zehirleri kesicidir. Safra ve balgamı parça parça eder. Turuncu, Kebbat, hurma, zeytin, incir, şeker kamışı, narı cihanı tutmuştur. Her tarafı bağ ve bahçedir. Tekeli paşa bahçesi en meşhurudur. Bu şehrin halkı, Anadolu halkı gibi güzel Türkçe konuşurlar. Delikanlıları Cezayir elbisesi giyerler. Kadınları çuka ferace ve başlarına takke üzerine beyaz izar bürünürler. Halkı edepli ve garip dostudurlar.

ADALYA ZİYARETGÂHLARI: Ahî Oran, Ahî Yusuf, Âşık Doğan, Ahî Sultan kızını ziyaret ettik. Buradan, ahbaplarla vedalaşıp kıbleye üç saat giderek Kondi adlı Türkmen köyüne gelip, onun kuzeyinde bir saat uzakta serek dağı eteğinde...

KARA TEKE KALESİ: Kayser yapısı imiş, frenklerin eline geçmiş. Sultan Keyhusrev ve ondan da Orhan Gazi fethidir. Teke paşasının hassıdır. 150 akçe şerif kazadır. Yetmiş köyü vardır. Kalesi dört köşedir. Ensesinde havalesi vardır. Hendeği yoktur. Yetmiş seksen Türkmen evi vardır. Burayı da temaşa edip kıbleye doğru dağlar ve ormanlar içinden geçtik.

AKSU NEHRİ: Kuzeyde Eğridir dağlarından, Hamidelinden toplanıp Kondi sahrasından geçip yine burada Akdenize dökülür. Kanlı ve hayırsız sudur. Burada on gemi ile geçip Görüş adlı 200 evli köyü de geçip bir saat büyük ağaçları seyrettik.

ULUSU NEHRİ: Bu da Hamid dağlarından gelir. Burada Sultan Alâeddin'in on bir güzel köprüsü altından geçip Akdenize dökülür. Adalya tarafında binden fazla sazdan yapılmış dükkânlar vardır. Cumartesi günleri Serek, Karahisar, Alâiye, Adalya, Teke ve Hamidelinden kırk elli bin kişi gelip alış veriş eder. Serek subaşısı Nişancı paşa hassıdır.

Karahisar ve Manavgat kadısı o gün dâvaları hal için burada bulunur. Sicil için üç, hüccet için 10 akçe alır. Bir akçe fazla istese masasını parçalarlar. Hiddetli kavimdir. (Manavgat neredir?) desek (Geride kaldı veya ileridedir) derler. Böyle kötü kavimler. Günleri isimleriyle saymazlar. Pazar yapılan yerlere göre isimlendirirler. (Ulu pazar, Gici pazar, Öte pazar, İleri pazar, Serek ve Manavgat pazarı) gibi. Fakat çok musallidirler.

Buradan da beş saat ormanlar içinde geçtik ve sol tarafta:

GÜVERCİNLİK KALESİ: Teke toprağında bir tepe üzerinde dörtken şeklinde, etrafı 800 adım, küçük bir kaledir. İçinde kırk elli Türkmen evleri vardır. Bunlarda ancak kışın otururlar. Buradan da bir saat giderek...

FİL DERESİ: Burayı at ile geçtik. Hiç kimse (Manavgatı bilmeziz) diye feryat eder. Acayip haramzadelerdir. Bu dağlarda kaplan çoktur. Hattâ bu gece acaba nerede kalırız diye düşünürken bir dere içinde bir kaplan bir camusu avlayıp ciğerini yerken üzerine varınca bir tepeye çıkıp aları aları bize bakmağa başladı. Camus can havli ile ayağa kalkıp giderken yine yakaladı. Kaplan yıldırım gibi üzerimize gelirken kölelerim birkaç el silâh atınca kaplan kaçtı. Hakir uzaktan seyrederken, dağlardan bir gürültü koptu. Kastamonu katırından büyük başka bir kaplan camusun üzerine atılıp parçalayarak yerken evvelki kaplan da geldi. İkisi müthiş bir kavgaya tutuştu. Hakir Allaha şükredip kaplanların yanına vardım. Derilerini yüzerken üç Türk âdemi geldi. İki kaplan derisine sahip oldum. Bu Manavgat kavmi, kaplanlarından mel'undur. Buradan dokuz saat gittik.

YONMATAŞ KÖYÜ: Yalçın bir kaya dibinde yetmiş seksen evli etrâk-i bî idrak?! köyünde yemek yedik. Yonmataş üzerine çıkıp seyrettik. Bu diyar halkının dediğine göre bin oruk bu kayaya gelip at gibi binerdi derler. Ama saçmadır. Buradan yine konağımız olan Yonmataşa geldik. Bunlar da Manavgatlı değiliz diye inkâr ettiler. Ama hakikat Manavgat hudududur ve Alâiye sancağıdır. Bu köyden kalkıp koruluklarda iki saat gittik.

SARISU NEHRİ: Alâiye yaylalarından gelir. Lezzetli balıkları vardır. Etrafı av ve mesire yerleridir. Bunun köprüsünden geçip beş saat gittik.

BÜYÜK MANAVGAT NEHRİ: Alâiye ve Seydişehir dağlarından doğar. Bunu da bir gemi ile geçtik.

MANAVGAT KASABASI: Alâiye sancağında subaşılıktır. Yüz elli akçe kazâ-i âsümânîdir. Kırk köydür. Paşa hassıdır. 70 - 80 sarı toprak örtülü evlerdir. Bir câmii, bir hamamı, bir hanı, yedi dükkânı olup haftada bir gün büyük pazarı olur. Buradan da doğuya düz sahrada üç saat gittik.

CERCİSLİ KÖYÜ: Manavgat nahiyesinde 150 evli, bir câmili bir Müslüman köyü imiş. Allah razı olsun.. Bize karşı çıkıp: «Bire hoş geldiniz. Çok adamlarınız helâk oldu mu? Nasıl kurtuldunuz?» dediler. Biz hayrette kalıp: «Siz ne dersiz?» dedik. «Biz Manavgat pazarından gelirken siz şu dağın ardında cenk etmediniz mi?» dediler. «Hayır» dedik. «Bire şükür. Siz oraya uğramayıp Allah sizi bu yola salmış. Ey imdi bize lâyık olan sizi buradan selametle Alâiye'ye düşürmektir» diyerek, (yemeğin hayırlısı hazır olandır) diye yemek getirdiler. Yedik. Bu köyden bize yirmi tüfenkli yiğit verdiler. İki saat gittik.

KARPUZLU NEHRİ: Nehrin kenarında yaralı ölü 17 kişi yatmakta. Etraftan halk ve nâip geldi. Bizi koyuvermediler. Sicile isimlerimiz yazıldı. Ölülerin namazlarını kıldık. Karpuzlu nehrini atlarla geçtik. Alâiye'nin kuzeyinde Alara dağlarından gelir. Bunlar üzerinde garip bir kale var. Türkler buna...

ALARA KALESİ: diyorlar. Haraptır. İçinde kimse yoktur. Etrafında pek çok bina eserleri ve mezarlıklar vardır. Buradan doğuya dört saat gittik. Alara nehrini geçtik. Bir bayır üzerinde:

ALARA KÖYÜ: Alâiye toprağında yetmiş evli müslüman köyüdür. Nehir kenarında geniş ağaçlıklı mesire vardır. Burada müsellime, karpuz nehri kenarında ölenlerin ahvalini sordum. Baş bölükbaşısı ile üç bayrak asker gönderip tahkik ettirdi. Bu dağdan bin tehlike içinde geçtik. Dağın tepesinde Alâiye kalesi deniz kenarında görünür. Buradan inip, 6 saat gittik.

ALÂİYE KALESİ: Sultan Alâeddin İspanya kâfirinin elinden almıştır. Yukarı iç kalede iki kat kapısı batıya bakar kemeri üzerinde târihtir:

(Essultan alâüddünya veddin Keykubad bin Keyhusrev bin hay Emîrel mü'minin)

Kuzeye bakan dış kapıdaki târih budur:

(Elmevlâ essultanülâzam şehinşâhül muazzam alâüddünya veddin Ebülfeth Keykubad bin Keyhusrev fî sene semâne ve işrîn ve sittemie)

Kapının köşesinde (Amele abdülfakır Karaca) yazılmıştır. Sonradan 876 da Gedik Ahmed paşa eliyle Bayezidi Velî fethetmiştir. Alâiye pa-

şasının tahtıdır. Paşasının hassı 250.000 akçedir. Denizde iki kadırga ile sefere eşer. Karaya tayin olunursa 800 askerle sefere eşer. Serbest zeâmettir. 760 tımardır.

Cebelileri ile 3000 asker olunur. Sancağında 26 kaza vardır. Serdarı, Şeyhülislâmı, nakibi, âyân ve eşrafı, iki dizdarı vardır. Kalesi, deniz kenarında beşken şeklinde olup etrafı 11100 adımdır. Yalnız kuzey tarafında hendek vardır. İki tarafları yalçın kayadır. Doğusundaki büyük limana iki bin gemi girer. Kalenin beş kapısı vardır. Bunlar, Eğri kapı, Eskipazar kapısı, İskele kapısı (bu kapıya meyyit kapısı derler) kuzeyi mezarlığa bakar, kıbleye bakan Uğrun kapıdır. Bu kalenin iki iç kalesi vardır. Büyük iç kalenin etrafı 600 adımdır. Ev yoktur. Altı, 360 somaki üzerinde sarnıçtır. Herkes buraya su almağa gelince pabuçlarını kapıda bırakır. Açık havada buradan Kıbrıs adası görünür. Buradan kuzeye yokuş aşağı 600 adım küçük iç kaledir. Dörtken şeklindedir. Kıble tarafında hendeği vardır. Batıya bakan iki demir kapısı vardır. İçinde dizdardan başka kimse yoktur. Orta hisarda 300 ev vardır. Sultan Süleyman câmii vardır. Kapısının kemerinin iç kısmında;

«Fî büyûtin ezinallahu en türfaa ve yüzkerehu.»

Âyeti yazılmıştır. Buna yakın Akşebiyye mescidi vardır. Dükkânları, kahvehanesi vardır. Buradan aşağıda büyük kale içinde altı mahalle, 800 ev olup orta hisarla birlikte 16 mihrap vardır. Bu aşağı kalede ancak Bedreddin câmiinde cum namazı kılınır. Kapısı üzerindeki târih budur:

(..... Fî eyyâmi devletissultânülâzam Gıyâsüddünya veddin halledallahu saltanatehü bi imâreti hâzel câmiişşerif el abdürrâci rahmeti rabbehu Bedrüddin emirüssevâhil ömer bin emîrülhac, Fî şühûr-i sene sitte ve seb'in sitte mie).

İki medrese, altı çocuk mektebi, üç han, bir hamam, Alâeddin şahın bir çeşmesi, 150 dükkân vardır. Bütün evlerin sarnıcı vardır. Evlerde aslâ avlu yoktur. Bütün sokakları merdivendir. Halk, eşek ve katır ile inip çıkarlar. Bazı topraklı yerlerde ekşi karadut ağaçları vardır. Buraya Ermeni, frenk, Yahudi komazlar. Derhal öldürürler. Yalnız bir Rum mahallesi vardır. Fakat Rumca bilmezler. Limanı tabiî limandır. Lodos, keşişleme ve batı rüzgârlarından emindir. Kalenin doğusunda beş göz tersane vardır. Bu aşağı kalenin deniz kenarında Kız Kulesi denilen sekiz köşeli, sekiz kat fevkalâde sanatlı ve sağlam bir kulesi vardır. Kuşatma sırasında 2000 adam alır, sultan Alâeddin yapısıdır. İkinci dizdar burada oturur. Kırk neferi vardır. Tersane tarafında da bir büyük kule daha limanı muhafaza eder. İrili ufaklı 83 kule, 4000 bedendir. Kalenin hiç bir tarafında havale yoktur. Kalenin yıldız tarafında bir büyük varoş varmış. Hâlâ büyük bina eserleri görünür. Eski krallardan biri iki liman

arasındaki karayı kesip Alâiye kalesi bir ada haline gelsin diye derin hendek kazmış.. Ama ömrü vefâ etmemiş. Yer yüzünde bu Alâiye kalesi gibi bir büyük kale yoktur. Sahil olduğundan havası ağırdır. Kalenin kuzeyinde Mavüce dağlarında limon, turunç, nar, zeytin, incir, servi, hurma pek çoktur. Susamı, yufkalı aş ekmeği, dürme ekmeği meşhurdur. Ahalisi beyaz külâh üzerine sarık sararlar. Ayaklarına, dizlerine kadar dikişli postal giyip beli kılıçlı, eli tüfenkli eşkiya yiğitlerdir. Gayet cesurdurlar. Hepsi Akdağ yaylasına çıkıp taze can bulurlar. Dilleri Türkçedir. Alâiye sancağının kazaları bunlardır: (Alâiye, Düşenbe, Manavgat, İbradı, Akseki) kazalarıdır. Dağlık, taşlık, sarp, haramili kaplanlı, âdem arslanlı kazalardır.

ALÂİYE ZİYARETLERİ: Şehrin kuzeyinde bir tepe üzerinde Sitti Zeynep, Orta hisarda Akşebiyye Sultan, Hüma sultanları ziyaret ettik. Sonra, Süleymaniye imamı Emir efendi, Abdülhalim efendi dizdar, ağalar ve Hacı Ali Ağa ile vedalaşıp 30 tüfenkli arkadaş alıp kıbleye deniz kıyısından gidip Demati nehrini atlarla geçtik. Bir ormanlık içinde Bozağlık kalesine geldik. Virandır. Alâiyelilerin sığır ve atları barınır. Buradan dokuz saat gittik.

..... **SELİNTİ KÖYÜNE GELDİK**: Silifke sancağı hükmündedir. Seksen akçe kazâ-i âsümânidir. 26 âsi köyleri vardır. Kıbrıs iskelesidir. Karşı karşıya yetmiş mildir. Selinti, Silifte paşasının hassıdır. Kadısı köyleri dolaşır. Bu kazaya yayladan Türkmen eşkiyası indiğinden arkadaşlarımız bizi kuzeye, yaylaları aşırıp on bir saatte...

MAMURİYE KALESİ: Evvelce Venedik keferesi elinde büyük şehir ve kale imiş. ..... târihinde İkinci Selim zamanında Lala Mustafa paşa fethidir. Silifke sancağında paşa hassı voyvodalıktır. 150 akçe kazadır. 30 köyü vardır. Yeniçeri serdârı, dizdarı, 150 neferi vardır. Kıbrıs'ın iskelesidir. Türkler Mamuriye demeyip, Anamur iskelesi derler. Halkı daima yaylalarda oturur. Çünkü havası pek ağırdır. Buradan bir gece dağlarda oturup sabahleyin Günler köyüne geldik. Silifte toprağında 200 evli müslüman köyüdür. 150 akçe kazadır. 37 köydür. Buralarda temaşa edecek şeyler bulamayıp doğuda Reis dağı eteğinde on bir saat gittik.

PİRCE ALÂEDDİN SULTAN KÖYÜ: Selinti kazasında bir dağ eteğinde 200 bağlı ve bahçeli köydür. Pirce Sultan burada gömülüdür. Câmii, imâreti, medrese ve tekkesi vardır. Gece gündüz misafirhanesinde ziyafet eksik değildir. Bu tekkenin dört tarafında olan dağlarda hücre hücre mağaralar vardır. Hepsinde talebe softalar oturur. Ağaçlar gölgesinde adak kurbanlarının postları üzerinde köy köy sohbet ederler. Hersu başında ilmi sohbetler yaparlar. Peygamber sülâlesinden Çelebi efendi değerli bir Dersiâmdır. Her kim burada bismillâh dediyse namlı bir

müftü veyahut ahrette hümam olmuştur. İki gün kendilerinin dersini dinledim. Bize 20 kedelci koştu. Buradan dağlar aşıp yedi saatte İskele yaylağını aştık. Beş saat yükselerek Koç Davut yaylağına çıktık.

KOÇ DAVUD SULTAN ZİYARETİ: Alâiye, Selinti ve Karaman yolları burada birleşir. Yaz ve kış bulut eksik olmaz. Kıbrıs dağları görünür. Koç Sultan burada bir ardıçlık içinde gömülüdür. Bektaşi fıkaralarından keramet sahibi bir candır. Buradan doğuya iniş aşağı üç saat gidip...

TOKAR YAYLASINDA Yüklerimizi yıktık. Türkmenler bize epeyce ikram edip can sohbetleri ettik. Sabahleyin yine doğuya inip aşağı dağları üç saatte geçtik.

SÖĞÜTLÜ DERE: Tehlikeli, Karaman oğulları yaylalarıdır. Derenin iki tarafına gayet muntazam söğüt ağaçları dikilmiştir. Bu derelerde öyle uçurumlar vardır ki at ve adam düşmesin diye iki tarafına çam ağaçlarından korkuluklar yapmışlardır. Bin güçlükle buralardan geçip Kut durlu nehrine ulaştık. Bu nehir Mamure kalesi önünde Akdenize karışır. Bu nehir kenarları korkunç Türkmen yoludur. Eşkiyası çoktur. Buradan doğuya dört saat giderek Humayran dağını geçip, yine dört saat doğuya gittik. Türkmenlerin, çıplak olduğu için Yalınca dağ dedikleri dağı, üç karış kar sökerek geçip, yokuş aşağı bir saat gittik.

KIZILHİSAR KALESİ: ..... târihinde Karamanoğlu İbrahim şah, Ermeni keferesi elinden almış, sonra Yıldırım Bayezit eline geçmiştir. Hâlen Silifke sancağı hükmündedir. Kalenin deniz tarafında bir kapısı vardır. Bütün Karaman ve Silifke halkı, kıymetli mallarını burada gizlerler. Hattâ Karayazıcı adlı Celâlî bu kaleyi yedi ay kuşatmış, elde edememiştir. Buradan ykuş aşağı altı bin adım indik.

FİRİSKE KÖYÜ: 200 evli müslüman köyüdür. Silifke ve Karaman arasında huduttur. Yarısı Silifkeğ yarısı Karaman paşasının hükmündedir. Firiske nehri Kıbrıs iskelesi olan Köserelikte Akdeniz'e dökülür. Bu köyün bahçeleri içinde Karaman oğullarından taht ve tacını terkeden...

BÜKLÜ BABA SULTAN: Burada avlanırken, Hazreti Hızır'a rast gelip, yetmiş yıl bu ormanlıkta yaşamış ve vefat etmiştir. Mezarına yakın bir yağlı çamur çıkar. Ziyaretine kaç kişi gelirse o kadar kabarcık çıkar. Bu çamuru, frengi illetine, tuzlu balgama, Temrekiye, Behaka, Bere Kana sürerler. Şifa bulur. Yılda bir gün büyük toplantı olup vilâyetlere gönderirler. Ama şifası, yerinde sürmektir. Bazıları, ziyarete fazla kimse varınca insanların ağırlığından çamur çıkar derler. Bu kadar faydası görülmesi keramet değil midir? Keramet hak değil midir? Buradan nehri geçip bir tepe üzerinde...

FİRİSKE KALESİ: Yalçın kaya üzerinde yuvarlak bir kaledir. Etrafı uçurumdur. Bunu da geçip doğuya bir saat gittik.

LÂMURAN KÖYÜ: Elli evli bir müslüman köyüdür. Bunu geçtik. Doğuda Lamur belini aşıp yokuş aşağı giderek Gurgen köyüne geldik. Bağ ve bahçesi çoktur. Buradan dört saat baş aşağı giderek Beyşehri dağlarından çıkan Avari nehrini de geçip Gözen kalesine geldik. Vaktiyle burada bac alınmak için yapılmıştır. İçinde adam yoktur. Kement ile çıkılır. Burada dört saat dağlara çıktık.

ERMENAK KALESİ: ..... târihinde Karaman oğlu, Ermen kralı elinden yedi yıl kuşatıp fetheylemiştir. Silifke toprağında paşa hassıdır. 150 ve 300 akçe ile sadaka olunur, şeriat kazasıdır. İki nahiyesi vardır. Biri İncirlidir. 70 köyü vardır. Senede üç bin kuruş hâsıl olur. 18 neferi vardır. 32 yılda 18 pâdişahlık yer gezdim. Hiç bir yerde kalesinin benzerini görmedim. Etrafında hendek yoktur. Doğuya bakan bir kapısı vardır. 140 basamakla çıkılır. Bir yalçın kırmızı cilâlı duvar gibi kayadır. Yerden iki minare boyu yüksektir. Beş yüz adım uzunluğunda içerisi oyuktur. İçi aydınlıktır. Bu mağaranın üstü kayalardır ve ferah bir çimenlik sahradır. Bu mağarada kırk elli kârgir evler vardır. İçinde kayalardan güzel bir su çıkar. Sultan İbrahim bir avreti burada hapsetmiş. Ondan başka âdemoğlu yoktur. Bütün ahalisi aşağı varoşta otururlar. Varoşta 300 kârgir ev vardır. 12 mahalle, 12 mihraptır. Çarşı içinde Karaman oğlu câmii, cemaati boldur. Uzunluğu 120 enliliği 80 ayaktır. Câmiin kıble kapısı olmayıp, iki yan kapısı vardır. Sağ kapı üzerinde (Lâ ilâhe İllâllah) yazılmıştır. Ağaç kapı üzerindeki târih budur:

«Ammere hazel câmiişşerif Mahmud bey ibn Karaman ettârih lisene hicretinnebi aleyhisselâm. İsnâ ve seb'a mie.»

Bundan sonra Fatma hatun câmii, Emir câmii. Sıfas câmii vardır. Üç medrese, altı çocuk mektebi, 3 han, bir mevlevihane, iki hamam vardır. Karamanoğlu hamamının on yedi çeşmesi, bağı bahçesi vardır. Ermenak bezi, narı, beyaz ekmeği ve kalesi meşhurdur. 50 dükkânı olup, halkı Ermenak Türkleridir. Âyânı Süleyman bey ve Karındaş Ahmed Ağadır.

ERMANAK ZİYARETGÂHI: Kara Mü'min Sultan, Kırklar makamı, şehir içinde Yalınca baba, Hızırlık Sultan, Kulacık baba, Pir İlyas dede, Arpaş dedeler vardır. Şehrin doğu tarafında Keban kayası denilen korkunç, uçurum, daracık bir yol vardır. Oradan bin güçlükle geçip dört saat gittik.

AYKADIN NEHRİ: Aladağdan gelip Silifke yakınında denize dökülür. Nehri geçtik. Karşıda Aykadın hanı, ulu bir mağaradır. Mağaraya bir kemer kapı yapıp han etmişler. Burayı geçip Kamışsözü denilen Türkmen yaylağından sonra amansız Telli beli geçip dokuz saat gittik. Bir dere içinde Delendi denilen bir küçük handa adamlarımla birlikte uyumadan sabahladık. Onun doğu tarafında Ardıçlı belini geçtik. Bundan ötesi Karaman eyâletidir ve bir büyük boğazdır. Onu aşıp beş sa-

atte Bıçakçı yaylasında Bıçakçı hanı denilen amansız bir küçük han vardır. Köksu nehri, üç gözlü Bıçakçı köprüsünün altından geçer. Sola giden yol Ogan kazasına, oradan Kefiryat kazasına gider. Sarp yollar olduğundan beri tarafta Sakız belini, korku içinde bin güçlükle geçerken bir dere içinde on bir adamı katletmişler. Üçü kefere idi. Can başımıza sıçradı. Hamdolsun selâmetle geçtik. Sonra Sakız kapanı denilen Ardıçlı boğazdan, sonra Demlişin denilen Çamlı belden sekiz saatte aştık. Yine bitki ve otlar ve sularla dolu Cimrebelini geçip Güçük Çimen adlı Türkmen obaları içine girdik. Burada çadırımızı kurup bir gece misafir olduk ve taze can bulduk. Sonra Kafiryat doğuya sekiz saat giderek...

ELBEİS ÇAKILI: Denilen rengörenk taşları olan bir tepeye geldik. Ora halkının inanışına göre bu renkli taşları şeytanlar yığmıştır. Buradan bir saat gidip Yalvar cevizliği denilen ceviz ağaçlı dereden geçip ikinci saatte Karapınar menziline geldik. Karaman sancağında Kâfirya, kazasında Murad paşa oğlu zeâmetidir. Kırk elli evli müslüman köyüdür. Oradan Yıldız tarafına 3 saat gittik. Bir karadağın eteğinde Akçe Mahmud denilen yüz evli müslüman köyünü geçip üç saat gittik.

İLİSIRA KALESİ: Karaman eyâletindedir. Dizdarı ve on sekiz neferleri vardır. Zeâmettir. Kalesi, dört adam boyu bir kerpiç kaledir. Ve Kâfiryat sahrasının tam ortasında dört köşe köhne bir kaledir. Etrafı bin adımdır. İki kapısı vardır. Kale içi dört mahalle, altı mihrap, üç yüz evi vardır. Câmiin kıble kapısı üzerinde:

«Ve innel mesâcide lillâhi felâ ted'û maallahu ahaden.»

yazılıdır. 942 de yapılmıştır. Câmie bitişik çocuk mektebinin kapısı üzerinde:

«Allahu müfettihül ebvab. Sene Erbain ve sitte mie.»

Köse oğlunun bir hamamı var. 11 dükkân vardır. Bütün halkı küherçile çıkarırlar. Binden fazla bağ vardır. Kara arpası, kırmızı mumu, buğdayı meşhurdur. Buradan düz sahra ve verimli tarlalar içinde bir saat gittik.

GAFRIBAT DER KALE-İ KÂFİRÂBAD: Karaman eyâletinde has hümayundan ayrılma Nişancı Paşa hasıdır. 150 akçe şerif kazadır. 18 köyü vardır. Kalesi, Kâfiryat sahrasına Hacı baba Sultan dağından bir top atımı uzakta, dörtgen şeklinde, etrafı 1500 adım, hendeksiz bir kaledir. Duvarı beyaz bir taş ile yapılmıştır ki hiç bir diyârda benzeri yoktur. Bütün taşları kerpiç gibi yassı kesilmiştir. Beş arşın kalın, 15 arşın yüksekliktedir. Batıya sekiz kapısı vardır. Evleri de öyle taş duvarlıdır. ... mihraptır. Sekizi mescittir. ... ayaktır. Altı sütun üzere dokuz kemerdir. Sanatlı câmidir. ..... üzerine kûfî yazı ile (Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah) yazılmıştır. Yeni câmi, Mustafa-zâde hayratıdır. Mescitleri, Karamanoğlu hadımı Mercan ağa mescidi, Hacı İlyas ve Pîr Ah-

med çavuş mescitleridir. Hoca Hüseyin-zâdenin bir hamamı vardır. Üç medrese, altı mektep, 40 dükkân, iki han olup evlerinde bahçe yoktur. Kale dışında ev yoktur. Yalnız mezarlığı çoktur. Güneyde Hacı baba dağı tamamen bağdır. Sahrası ekin ocağıdır. Halkı hep çiftçidir. Kâfiryat halkı olduklarından avretleri «ve yekulül kâfirü yâ leytenî küntü türâbâ» âyetini okuyup «yâ hâdiyel musallin» esasına mazhar olmuşlardır. Müslümanları severler. Şehre kâfir ve cifut komazlar. Has ve beyaz ekmeği meşhurdur.

KÂFİRÂBAD ZİYARETGÂHI: Bu şehir çirkin adile anılır. Sultânulemânın mübarek sözleri böyle olmuştur. Fakat ulu kimseler vardır. Ulu câmiin sol tarafında Karakaş efendi, Hacı Ömer efendi, Mamadi Sultan zâde, Yakup efendiler ulu sultanlardır. Buradan Seydişehir sancakları on birer saat olup, evvelce yazıldığından, gitmemiz elzem olmayıp, yine dönüp kıbleye gidip Yorgunlar köyünü, yüz evli Bölme dede köyünü, Dirbin köyünü, Kerenti köyünü 6 saatte geçtik.

LARENDE KALESİ, YANİ İMAN YERİ KARAMAN ŞEHRİ: Karaman eyâleti tahtı budur. Ama Konya vilâyet ortası olduğundan vezirler orada otururlar. Larendeyi Karamanoğulları yapmıştır. Üç yüz akçe şerif kazadır. Dizdarı ve 150 neferi vardı. Âyan ve eşafı, imam, hatip, şeyhleri çok bir şehirdir. Kalesi, yüksek yerde dörtgen şeklinde üç kat kaledir. İç kalenin etrafı 600 adımdır. Sekiz kulesi vardır. Etrafı derin hendek olup, batıya bir kapısı vardır. Kapının iki tarafındaki duvarlarda esmâ-i hüsna yazılıdır. Dizdar burada oturur. 46 ev vardır. Bunun etrafını orta hisar çevirmiştir. Yuvarlak bir kaledir. Etrafı 1700 adımdır. 40 kuledir. İki kapısı vardır. Bir de dış kat vardır. 7000 adımdır. 140 kule, 9 kapısı vardır. Kapıları: Emildenli, Seki çeşmesi, Şam, Körsoğuk, Parmakkapı, Toplar, İmâret, Emir Ahmed, Tekke kapılardır. Kale içinde 32 mahalle, 53 mihraptır. 7080 ev vardır. Bostancı câmii, Hazreti Mevlâna validesi câmii meşhurdur. Kapısı üzerinde târih budur: (Sene, Rebiülevvel isnâ ve seb'in ve neb'a mie). Bunlardan başka Yeni câmi, Hacı beyler ve Hacıoğlu, Nur Paşa câmileri vardır. Bu son câmiin kapısı üzerinde: «Selâmün aleyküm tibtüm fedhulûhâ hâlidin.» âyeti kerimesi yazılıdır. Yine Dikbasan, Karabaş, Kadı keresteci baba câmileri vardır. Bunlardan başka 53 mescit ve medreseler vardır. Musâ bey medresesi ve Karamanoğlu İbrahim bey medreseleri mükelleftir. Kapısının üzerinde:

«... tâcüddünyâ veddin İbrâhim ibn merhum Mehmed bin Karaman ez'afallahu iktidârehu ve ilel hayrat hâzihil imârâtil medresetil mübâreke li sene selâsin ve semâne mie.»

Hazreti Mevlâna validesinin medresesi gayet mamurdur. Evkafı çok, emsali yok, kapısının etrafında ibretle seyredilecek nakışlar vardır. Müf-

tü medresesi, Kas Arpa mahallesinde Şeyh Ali Sultan ..... Mermer ve altlı üstlü hücreler vardır. Bir dârülkurra, üç imâret vardır. Karaman oğlu validesi ve Karabaş tekkesi imâreti meşhurdur. Çarşı hanı, Nuh paşa hanı, Sultan Alâeddin hanı meşhur hanlardır. Altı hamamı vardır. Nuh paşanın yeni hamamı, Seki çeşmesi, Karamanoğlu Molla Fenari nazargâhı olan hamam ki hasta girse iyileşir. Nasuh bey, Süleyman bey, Seyid hoca hamamları meşhur hamamlardır. 23 çeşme vardır. Çarşı çeşmesinin târihi budur:

Yâ ilâhi ecri hayrın eyle a'mâlin cezîl
Eyledi hâce Mehemmed çeşme-i âli sebîl
Ehli diller cem oluben didiler târihini
Çeşme-i hayvan mıdır ya ayn-ı âb-i selsebil (sene 1003)

Bütün dükkânlar bir geniş cadde üzerindedir. 470 dükkândır. Bağ ve bahçesi cihanı tutmuştur. Bütün halkı kırmızı boyalı kuzu kürkü giyip, Mevlevî külâhı üzerine beyaz destâr sararlar. Lehçeleri Türk dilidir. Dindar kimselerden büyükler vardır. Garip dostudurla. Gece gündüz misafirsiz olmazlar. Kadınları sarı çizme giyip üzerlerine beyaz car bürünürler. Namuslu kimselerdir.

ZİYARETGÂHLARI: Ahmed bin Mahmudülâsım, Mevlânâ validesi Karamanoğlu İbrahim bey medresesinde gömülüdür. Şeyh Ali sultan, Karabaş sultan tekkelerinde gömülüdür. Molla Fenari Şam kapısında, Menar kitabı müellifi mezarı ve halveti tarikatında Seyid Yahya Şirvanî tekkesinde gömülüdür. Yine o tekkede Celâleddin Rûmî, Nurullah Karamani, iç kale yakınında Akbıyık sultan, Keresteci baba câmiinde Yunus Emrem ki, Türkçe beyit ve ilâhileriyle meşhurdur, gömülüdürler. Daha binden fazla evliyâ vardır ama, hepsini yazarsak Tabakat-ı Şa'rani kadar bir cilt olur.

Burada bütün ahbaplarla veda edip kıbleye dört saat gidip, Şeyh deresini de beş saatte geçerek...

SEKİ YAYLASI: Silifke sancağı hududundadır. Issız yayla içinde on iki saat gidip akşamdan sonra korkunç bir ormanlık içinde yatıp, sabahleyin Alaca hanı geçip, hanın solunda bir yüksek yalçın kaya üzerinde...

TAKYENOS KALESİ: İçinde adam yok. Fakat çok sağlamdır. Büyük ve mamur şehir imiş. Han ile kale arasında on binden fazla mermer sandukalar içinde kefere lâşeleri var. Yunan dili ile yazılarında hicretten 630 sene evveldir. O yazıların aynen suretini çıkarıp Kudüs'te papaslara okuttum. Hazreti İsa'ya iman edenlerin mezarları imiş. Bu kalenin etrafında binlerce mağaralar var. Mermerler öyle sanatkârane işlenmiş ki... İnsan hayran kalır. Buradan doğuya üç saat gittik.

YAPILI KÖYÜ: Allaha şükür Larende'den buraya kadar kan kokan korkunç ve ıssız yerler geçip Yapılı köyüne ulaştık. 200 evlidir. Silifke paşasının hassıdır. Güzel pirinci olur. Önünden akan...

GÜMÜŞ NEHRİ: Bağlar yaylasından çıkar. Bu nehrin ötesinde pilâv yığını gibi bir sürü dağlar vardır. Aslâ bir dağa bitişik değil. Burada tılsımlı hazineler vardır derler. Bu dağın başında pek çok adam kara gül gibi yanmış bulunmuştur. Buradan kıbleye bir saat gidip...

MUT KALESİ: Vaktiyle frenk elinden Karamanoğlu Yakup bey almak isteyip, mağlûp olarak bütün askeri şehit olmuştur. O yüzden Dâr-ı Mut (Mevt) derler. Sonra Karamanoğlu İbrahim bey fethedip bütün kâfirlerini, krallarını kılıçtan geçirip (70000) lâşeyi kale dışına atmıştır, Maşatlık derler. Fetihten sonra kaleyi yıkmıştır. Ama sonra Celâlî eşkiyasına karşı Kuyucu Murad paşa yeniden yapmıştır. Etrafı altı yüz adımdır. Kalede bir cami 57 ev vardır. Kalenin doğusunda yedi dükkân ve önünde bir buz gibi kaynak vardır. Kalenin kıble tarafında büyük varoş varmış. Şimdi Osmanlı zamanında harap olmuştur. Ancak 200 ocaklı bir büyük han kalmıştır. Bir hamamı vardır. Konakçı Ali Paşa burada olduğundan hamamı pek işlerdi. ... câmii vardır. Karaman oğulları burada gömülüdür. Kalenin kuzeyinde Nebipınar suyu akar. Bunların kale altında gül gülistan mamur bir varoşu vardır. 100 evdir. Bir câmii, bir mescidi vardır. Birer okka gelir narı, beyaz iri pirinci meşhurdur. Havası biraz ağırdır. Şehrin kıble tarafında Konakçı Ali Paşa çadır kurmuş, biz de onun sayesinde temaşa ettik. Bir at ve elli kuruş ihsan alıp, bizi Silifke kaymakamına göndermek üzere Suhte kemer başılarından üçünü rehin alakoyup, bize onu Suhte arkadaştır. Kıble tarafına sahra içinde bir saat gittik.

ZENBUR (ARI) KALESİ: Takyenos yapısıdır. Pilâv gibi bir tepe üzerindedir. Fakat yanına da varılmaz. İçine de girilmez. Derler ki, Takyenosun tılsımlı hazinesi buradadır. Nice Hintli ve mağripli mezarı açalım derken bir rüzgâr esip insanı sersem eder ve arı askeri gelip helâk eder. Hattâ hakir uzaktan geçerken kale üzerinde bir arı bulutu vardı. Bundan sonra Kurud nehrini geçtik. Sonra seyrek ağaçlı bir ormanı geçtik.

ZEYNİ ŞERİF KASABASI: Silifke sancağında 150 akçe şerif kazadır. 38 köydür. 200 den fazla evleri vardır Şeyh Ali Semerkandi hazretleri altın alemli yüksek bir kubbe altında gömülüdür. Tarik-i Zeynidendir. Bir gece burada misafir olduk. Çelebi efendi arkadaşlarımız olan Suhtelere hakiri gösterip (Bu ağayı başkalarına kıyas etmen. Hatırına riayet edin, bir hoşça götürün) dedi. Oradan doğuya 4 saat gidip...

KUDURDU KÖYÜ: Bir bayır başında 150 evlidir. Buradan sonra Kudurdu nehrini geçip 100 adım uzakta...

KÖKSU NEHRİ: Büyük sudur, her iki suda çelenklik denilen yerde Akdenize karışır. Bu nehri at ile geçip kıble tarafında Çamlıbele, korkunç uçurum yollar, mağaraları temaşa ederek Henkbeli ve Kara Henk Sultan tekkesinden aşağı sekiz saatte...

TAKYANOS TAHTI SİLİFKE KALESİ: Eskiden Takyanos yapısıdır Kıbrıs, Venedik kâfirinin elinde olduğundan burası da Venedik elinde idi. 879 da Bayezid-i Velî zamanında Gedik-Ahmed paşa eliyle fethedilmiştir. Silifke sancağı paşasının tahtıdır. Pâdişah tarafından hassı 4.700.000 akçe olup sefede 600 askerle sefere eşer. Zeâmeti 16, tımar erbabı 620 dir. Cebelileriyle birlikte alay beyi livası altında 1700 asker olur. 300 pâyesi ile şerif kazadır. Yetmiş âsi köyü vardır. Paşasına 20 bin kuruş hâsıl olur. Bizim Mostarlı Mustafa paşa 40 bin kuruş hâsıl ederdi. Çünkü bütün suhte eşkiyalarını dağlarda eli altında tutardı. Kazaları şunlardır: Silifke, Ermenak, Nevahi, Selinti, Mamuriye, Zeyni şerif, Sadi, Karataş, Sinanlı, Mut, Gülnar... Karahenk belinden Silifke göründü. Dağın tepesinde Karahenk tekkesine yüz sürüp bu dağı da selâmetle geçtim. Yeniçeri serdârı, Kıbrıs yeniçerilerindendir. Çünkü İstanbul yeniçerilerinin yolu üzeri değildir. Gayet sapa yoldur. Sıpasını kaybeden gelmez, gelen gülmez, sıpasını bulmaz. Âyan ve eşrafı, dizdarı, 60 neferleri vardır. Kalesi bir tepe üzerinde bademi şekilde, etrafı 1300 adım, 23 kuleli olup bir kapısı vardır. İçinde 60 ev olup, hendeği yoktur. Kalesi içinde Sultan Bayezit câmii vardır. Varoşunda üç câmii olup, çarşı içinde Sultan Alâeddin câmii, Ramazan ağa mescidi, urum mahallesi mescidi, bozkır mescidi vardır. Bir hamamı, iki hanı, 50 dükkânı vardır. Paşa sarayı su kenarındadır. Varoşu harabeye yüz tutmuştur. Takyenos asrında büyük bir şehir imiş. Havası gayet ağırdır. Serçeyi sıtma tutar. Bütün halkı yaylaya çıkar, halkı fakirdir. Yedi gözlü köprüsü Takyanos yapısıdır.

SİLİFKE ZİYARETGÂHI: Şeyh Sücaeddin, Şeyh Musâ muteber ziyaretleridr. Halk bunlara inanırlar. Himmetleri hazır ola.. Burada arkadaşlarımız olan suhtelere on kuruş verip, sıhhat haberimizi Ali paşaya bildimek üzere geri gönderdik. Kendimiz batıya dört saat gittik.

AK LİMAN KALESİ: Venedik kalesi olup Karamanoğulları fethedip yıkmışlardır İkinci Selim zamanında Lala Mustafa paşa tamir etmiştir. Silifke paşasının hassıdır. Büyük gümrüktür. Kalesi, deniz kenarında, dörtken şeklindedir. İçi bir mahalle, 200 küçük evlerdir. Bir câmii, dizdarı, neferleri vardır. Çoğunlukla halkı Kıbrıs kuludur. Bir hamamı, 40 dükkânı var.

Silifke halkı mallarını burada satarlar. Halkı cesur kimselerdir. Birkaç kere kefereler kalyonla baskın yapmışlar ise de bir şey vermeyip, küffardan esir ve ganimet alıp perişan etmişlerdir. Deniz kenarında bü-

yük mahzenler vardır. Limanda her an kırk elli parça gemi bulunur. Dizdar ağa burada bize silâhlı, bir uçkun yağlı firkateyi iki yüz kuruşa tutup Kıbrıs kadısı İbrahim efendi ile iştirâki suy olmak üzere bütün eşyalarımız ve adamlarım ile bindik. Firişka rüzgâr ile pupa kullanıp limandan uzaklaşınca köserelik mevkiinde üç düşman kalyonu göründü. Üzerimize tramola gelir. Hemen geri dönüp orsa orsa Ak limana kaçtık, ama, akciğerimiz ağzımıza geldi. Hakir gemiden dışarı çıkıp ve eşyalarımızı da çıkarıp 1060 târihinde Kıbrıs adasını gördüğümüz yeter deyip atlarımıza binerek dört saatte Silifke kalesine geldik. Dizdardan arkadaşlar alıp sekiz saat giderek Ağaz köyüne geldik. Bir dere içinde 40 evli müslüman köyüdür. Burada arkadaşlarımızla beraber dururken...

BAŞIMDAN GEÇEN BÜYÜK TEHLİKE: Kapıdan kınalı saçlı, hartavî sarıklı elinde asâsiyle bir ihtiyar kadın girip selâm verip müsafaha etti. «Safa geldin kadın anam» dedim. «Hemen siz safa geldiniz» deyip oturdu. Karşısında otuz delikanlı el kavuşturup oturdular. Sonra...

«Bire Osman uşağı avan, sen bu yola nereden geldin ve nereye gidersin? Bu yollardan kuş uçmaz, kolan yürümez» diye hakire hitap etti. Hakir dahi: «Âl-i Osmanın kuluyuz. Suhte Mahmud paşa oğluna gideriz» dedim. «Öyle olsa benim öteye giden iki şehbaz oğlumu Silifke'de pazar yerinde atlarından yıkıp müsellim ile Silifkeli Ramazan ağa dedikleri kâfir, iki dağ parçası oğullarımı pâre pâre edip katlettiler. Osman oğlu benim öcümü alır mı?» dedi. Vah dedi ağladı. Hemen hakir: «Elem çekme, inşallah şu yolları selâmetle geçip Osmanoğluna vardığımda senin katillerinin hakkından gelivereyim» deyince avret, fakiri gerçek sanıp, başını açıp dua etti. «Bire uşak alatlan.. Hazır olanı getirin. Ana kadının yemeğini yesin» deyince derhal ayakta duranlar dağılıp kırk elli sahan aş geldi, yedik. Yemekten sonra bir bohçadan, gömlek, keçe, seccade, iki ağır Türkmen kilimi hediye getirdi. O gece bu ev sahibemizin iki ihtiyar kardeşleri varmış. Onların evleri tarafından bir vaveylâ koptu ki ödümüz patladı. Tüfenk sesinden derelerin içi doldu. Meğer Karataşlık suhteleri, bu avretin Silifke'de iki oğullarının katil olduğunu işitip fırsattır diye, bu hatunun iki kardeşinin evlerini basıp iki ihtiyar kardeşini, birer avretlerini, dört hademelerini katledip mallarını alıp, evlerini ateşe verip dere içi aydınlık oldu. İhtiyar kadın başına serpenâhını egnine zırhını giyip bizim saraya gelip bizi pürsilâh hazır görünce ardındaki yetmiş seksen silâhlı adamlariyle gelip, (Aya hal nereye varır?) derken derhal bizim saray kapısı önüne meşaleler yakıp, iki üç yüz suhte kapımız önüne geldi. Saraya bir yaylım kurşun attılar ve bizden ihtiyar kadını istediler. Hemen kadının adamları ve bizim arkadaşlarımız kapı, dem ve pencerelerden bir yaylım çatal kurşun atınca, suhteler yan verdiler. Velhasıl sabaha dek bir büyük cenk oldu. Bizim ihtiyar tarafından iki adam şehit, yedi adam yaralandı. Hakirin bir atı, ahır deli-

ğinden öldürüldü. Suhtelerden 19 adam mürd oldu. Geridekiler kaçtılar. Bizim Silifke'den aldığımız silâhşörler, «Vallahi ağa biz sizi buradan öteye götüremeyiz. Hemen geriye Silifke'ye döneriz» dediler. Hemen ihtiyar «Sakın ileri gitmen. Nola benimle şikâyet etmek üzere Mut kalesine Ali paşaya gidelim» dedi. Fakat biz yolumuza devam edip, 6 saatte deniz kenarında doğuya gittik.

TİRSENDİ KÖYÜ: Bir dağ başında, halkının belinde Kuduri, mültekal ebhar kitapları, fakat ellişer dirhem tüfenkleri ellerinde, her biri yalçın kayalar üzerinde keklik gibi seğirdiler. Müsellim geçinirler. Kuzey tarafı Karataş kazasıdır. On bin elli tüfenkli, suhte haşeratı askeri çıkar. Buradan 200 suhte piyâde kılavuz alıp yola düştük. Suhteler bizi teselli edip (artık korkman) dediler. Ormanlar, dereler, boğazları düşe kalka, canımızdan bezerek «Acaba suhteler bizi hangi boğazda vururlar?» diye aklımız başımızda değil idi. 41 yıldır seyahat ederim, böyle bir derbent ve amansız yer görmedim.

KURUÇAY NEHRİ: Bu nehir Karataşlık yaylalarından gelip burada Akdenize dökülür. Nehri geçip, deniz kenarında giderken Lena belini piyâde geçtik. Bütün nademelerimin ayakları parçalandı. Dağın tepesinde suhtedanlar (bizim hududumuz burasıdır. Taahhüt ettiğiniz elli kuruşu verin) diye tüfenklerini dayayıp durdular. Biz de inat edip vermedik ve bin güçlükle sekiz saat yürüdük.

TAKYENOS'UN ESKİ TAHI KARAR GÖRGÜŞ

Silifke sancağındadır. Burada suhtelere elli kuruşu verip cehenneme kadar dedik, gittiler. Bu şehir eskiden çok büyük imiş. Gördüklerimizi yazsak, bir deve yükü târihe kitap olur. Şimdi seyyahlara ve müverrihlere şöyle malûm olsun ki, Abbasilerden Me'mun Mısır'a gelip Ehram dağlarından tılsımlı hazineleri çıkarıp, Nil mikyasını tamir edip, dönüşte bu Karar Görgüş kalesini yedi ay kuşatmadan sonra İspanya elinden aldı. 700 den fazla câmi, nice bin medrese, han, hamam, imâret, mescit, tekke ve dârüşşifa vardır. Binlerce dükkânlar, fıskiyeler, havuzlar, saraylar vardır. İçinde Türkmenler otururlar, binlerce kilise ve manastırlar var. Kâfirler kalyonlarla gelip bu şehri ziyaret ederler. Çünkü inanışlarına göre Takyenos büyük bir peygamber ve cihangir bir pâdişah ola.. İsâ havarilerinden dördünün burada yattığı muhakkaktır. Kubbelerinde Yunanca yazılıdır. İslâm eline geçince de ziyaretgâhtır. İki bin adım beyaz kaldırımı vardır. Deniz kenarında doğudan batıya uzunluğu iki saattir. Eni bir saattir. Denizden bir kurşun atımı içeride küçük bir kalesi vardır. Dörtken şeklindedir. Sekiz rüzgârdan emin bir büyük limanı vardır. Her an küffar yatağıdır. ..... târihinde İspanya 1700 parça gemi ile gelmiş, bütün halkı esir ederek şehri yakıp gitmiştir. Şehrin et-

rafı taşlıktır. Halk dere ve tepelere toprak yığıp bahçe yapmıştır. Havası gayet kuvvet vericidir.

Bu şehirden kalkıp doğuya iki saat giderken iki tarafta yüz bin beyaz mermer sandukalar içinde ölüler var. Daha iki gün doğuya gittik. Bina harabelerinden, su kemerlerinden geçemedik. Takyenosun mezarı bu derelerde imiş.

Zİ OĞLU: Kırk evdir. Göçer evli Türkmenlerdir. Buradan da arkadaşlar aldık. Bu nehri atlar ile geçip toprak yollarda yürüdük. Aklımız başımıza geldi.

Bundan sonra Alata nehrini geçip Erdemoğlu köyüne geldik. Buradan doğuya bir saat gidip, Nur yaylasından gelen Bolur nehrini atlarla geçtik. Sonra kırk elli evli Hacı Alâeddin oğlu köyünü geçerek Gerendir nehrinden sonra Mersin oğlu denilen yetmiş evli bir Türkmen köyünde misafir olduk. Sabahleyin yine deniz kenarında üç saat gittik ve Mah Kulaç nehrini iki gözlü köprüsünden geçtik. Köprü yanında viran bir kalesi var. Buradan yine doğuya 2 saat gittik. Ashabı-Kehf dağlarından gelen Pambulis nehrini bir gözlü köprüden geçerek, elli evli bir Türkmen köyü olan Mezid oğlu köyünü de geçtik. Küçük bir kalesi var, iki saat sonra Pamuk nehrini geçip Kara İsa oğlu köyüne geldik.

KARA İSA OĞLU KÖYÜ: Yetmiş evli Türkmen köyüdür. Bu sahil bağlı bahçeli köylerdir. Havadar köylerdir. Ve Silifke'den altı konaktır. Tımır kalesine kadar irili ufaklı yetmiş su geçtik. Burada Silifke ve Karataş kazası tamam oldu. Tarsus sancağına ayak bastık.

TIRMIZ KALESİ: Kalesi, yığma bir tepe üzerinde yuvarlak köhne bir kaleciktir. Varoşunda 30 urum evleri vardır. Hepsi suhte Mahmud paşanın reâyasıdır. Buradan yine doğuya Türkmen obaları içinde dört saat gittik.

ESKİ TARSUS KALESİ

Takyenos yapısıdır. Sonra İspanya müstevli oldu. İlk yapan Nuh oğlu Sam oğlu, Bakan oğlu, Rumoğlu, Tarsus'tur. Sonra Reşit tamir etti derler. Adana eyâleti sancak tahtıdır. Beyinin hassı 235260 tır. Tımâr erbabı 1059, zeâmet erbabı, 43 tür. Cebelileri ve paşasının asker ile 2200 asker olur. Kırk beş neferleri vardır. 150 akçe kazadır. Beş kazada (Tarsus, Kosun, Ulaş, Gökcelüdür). Tırmız kalesi bu kazadandır. Sonra Elvanlardır. Gülek kalesi Kasun kazasındadır. Nemrun kalesi Ulaş kazasındadır. Tarsus kalesi, denizden bir saat uzak ve yuvarlaktır. Etrafı on bin adımdır. Etrafı hendektir ve üç kapısı vardır. Geribiz kapısı iki tarafında insanı şaşırtan tasvirler, çeşitli ve küfî yazılar ve yine Arabî, Süryanî yazılar var. Bütün seyyahlar bu yazıları okuyup tılsımları çı-

karmağa çalışırlar. Halk öyle zanneder ki, Me'mun halife Mısır'dan define getirip bu kaleyi yaparak, kapısına tılsım etmiş ola... Kale içinde üç mahalle, 300 ev, 15 mihrap vardır. En gönül açıcı olanı İbrahim Halifenin câmiidir. Nur gibidir. Bir kısım yerlerine «Allahu nurussemâvâti vel arzi meselü nûrihi» âyeti yazılmıştır. Câmi içi 16 somakî sütun, kavisli taklar üzerinde kubbelerdir. Mihrap ve minberindeki mermer oymalar o kadar harikulâdedir ki İslâm diyârının hiç birinde değil, yer yüzünde benzeri yoktur. Müezzin mahfili küçük sütunlar üzerinde öyle bir kafesli mermerdir ki tasviri mümkün değildir. Ve en kıymetli halılar serilmiştir. Kubbelerinde pek çok renkli avizeler asılıdır. Avlusunun etrafında mermer sütunlar üzerinde kubbeler vardır. Bu avluda Hazreti Kaffah gömülüdür. ..... kemer altında bir yuvarlak daire içinde beyaz mermer zemin üzerine «Kul küllün ya'melû alâ şâkiletihi» âyeti yazılıdır. Kapının üst eşiği üzerinde de «İbrahim bin pîri Halil bin Davud bin İbrahim tis'a mie» yazılmıştır. Eski câmi, kiliseden çevirme olup, kapısı üzerindeki süryânî yazısına göre, peygamberimizden 300 yıl evvel yapılmıştır. Bunlardan başka, suhte Mahmud paşa tarafından yapılmış olan tahtalı ve Emîr paşa mescidleri vardır. 6 medrese, yedi çocuk mektebi, iki hamam (biri Ramazan oğlu İbrahim beyin, biri Mahmud paşanındır). İki han, 317 dükkân vardır. Sokakları kaldırımsızdır. Kumsaldır, çamur olmaz. Bu şehir içinde...

BULGAR NEHRİ: Bulgar yaylasından çıkıp bu şehir yakınında Akdenize karışır. Şehrin havası ağır olduğundan yazın herkes Bulgar yaylasına çıkar. Bu kalenin kuzey tarafında küçük bir iç kaleciği vardır. Gayet mamurdur. Her tarafı hendektir. Etrafı beş yüz adımdır. Yedi kuledir. Dizdarı ve neferleri yaylaya gidemediklerinden renkleri sarıdır. Halkı Türkmendir. Arap fellahları da vardır. Minareleri Arabistan tarzındadır. Tatlı limonu, turuncu, zeytini, inciri, nar, hurma ve servileri, şeker kamışı, pamuğu meşhurdur. Verimli sahradır. Alâ camus yeridir.

BU ŞEHİRDE OLAN ENBİYA ZIYARETLERİ: Câmiin avlusunda Hazreti Kaffah,-Me'mun halife gömüdülüdür (?). Ama mütezile mezhebindedir diye, halk arasında kötü görüldüğünden merkadi meydanda değildir. Bazı târihçiler ehl-i sünnet mezhebine dönüp vefat etti derler. Mısır'a gidip Ehram dağlarından hazine çıkarıp, o para ile kayserler üzerine sefer aşıp, 38 yaşında kendi kardeşi tarafından öldürüldü? Köprü başında Hazreti Danyal Atadan ve Bahri Maarif mecmuasından Farisi Ashâb-ı kehf yazılı remil ilmi ile mucizeleri aşikârdı. Pazar yerinde bir mağara vardır. Oradan bazen hoş sesler gelir, urban ve hicaz gazeller sesi gelir. İşiten kendinden geçermiş. Bilâl-i Habeşî yeridir derler. Karnı Kara Kasım dede merkadi, câmi yanında bir alçak kubbede gömülüdür. Şehrin kuzeyinde iki saatlik yerde Ashab-ı kehf ziyaret yerini, 12

arkadaşı ziyaret ettik. Fakat mağaranın kapısı kapalı imiş. Ne olduğu belli değil. Eski ziyaret yeridir. Bir kere de Elbistan ovasında bir mağarayı, Ashab-ı kehftir diye ziyaret ettik. Ama aslı yoktur. Asıl bu Tarsus'tadır. Çünkü Kur'anı kerimde belirtildiğine göre yedi sekiz kişi Takyenos'un zulmünden kaçıp burada kapanıp ..... Takyanos ise bu Tarsus'ta (Kara Görgüş) te yaşadığı eserlerinden bellidir. Yine Bulgar yaylası eteğinde (Mihrivefa) dedikleri bir mağarada gömülüdürler. Yer yer mağaranın delikleri olup bakıldığında mermer sandukalar görünür. Bu Tarsus'ta daha nice ziyaretler yaptık ama meşhurları bunlardır. Hayatta olan iyi hal sahibi kimselerden Nur câmii imamı Eskici dede, Attar Ali dede vardır.

TARSUS NEHRİ: Bulgar yaylasından çıkıp burada Akdenize dökülür. Beş gözlü köprüsü Takyenos yapısıdır. Buradan altı saat gittik.

RAMAZANİYE KALESİ, YANİ ADANA

Abbasilerden Mehmed bin Reşid yaptı. Seyhan sahilindedir. ..... târihinde Sultan Bayezid fethidir. Kalesi Ceyhân nehri üzerinde dörtgen şeklinde, etrafı dört yüz adım bir küçük kaledir. Yedi kuledir, üç tarafı hendektir. İki kapısı vardır. Kale içinde 37 ev, bir küçük câmi, dizdar, yirmi nefer vardır. Bazen arpalık olarak vezirlere verilir. Pâdişah tarafından hassı 1.095.00 akçedir. Seferde cebelileriyle 1200 asker olur. 33 zeâmet, 1059 tımar erbabı vardır. Eyâletinde gezdiğimiz sancaklar şunlardır: Adana, Tarsus, Silifke, Alâiye... Bütün bunlar Adana paşası ile birlikte sefere eştiklerinde ..... Perendi kazasında Ayaş kalesi ve Hacılı kazasında ..... kalesi içine girmedim. Daha hesapsız kaleler vardır. ..... şerif mevleviyettir. Senede adalet üzere 15 bin kuruş ..... ve ..... kazadır ki yazılır: Evvelâ Adana, Nureler, Nur, Perendi, Misis, Kurt kulağı, yani Hakıt ..... Adana eyaletinde seyahat ettiğimiz kazalar bunlardır. Kalesinin batısında ve kuzeyinde büyük varoşu vardır. Her sokak başında kale kapısı gibi kapılar vardır. Varoşun etrafı 8700 adımdır. Bahçelere çıkacak yollarında büyük hendekler kesmişlerdir. ..... mahalle, 8700 evler, konaklar vardır. Evlerinin duvarları kerpiçtir. Yetmiş mihraptır. Bilhassa çarşı içinde Eski câmi kapısı üzerindeki târih budur: (Fî zamâni Sultan Süleyman Şah bin Selim han azze nasruhu inşâe fî hâzihil medrese ve tâmiri hâzihi câmiişşerif elemir âyan piri bin Halil bin Ramazan fî sene 965) bu câmi evvelce kilise imiş. Ramazan oğlu câmii, dört yüksek sütun üzerine, yüksek kubbe yapılmıştır. Kubbesinin üzerindeki aleminin parlaklığından adamın gözleri kamaşır. Câmiin içi dışı tamamen çinidir. Mihrap ve minberini târif etmek güçtür. Câmiin içinde pek çok kıymetli avize ve kandiller vardır. Müezzin mahfeli ince sütunlar üzerine oturtulmuş bir köşktür. Avlusu küçük kıymetli taşlarla döşenmiştir. Avlunun etrafında yirmi üç sütun üzerine 20 kubbe-

si vardır. Sofa halılarla döşenmiştir. Câmiin solunda sivri, kurşun örtülü bir kubbe içinde Ramazan oğlu gömülüdür. Minaresinin şerefeleri Arabistan tarzındadır. Bu minarenin altındaki harem kapısı üzerindeki târih budur:

«Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahim. Efemen essese bünyânehû alettakva minallahi ve rıdvânin»

Bunun altında (Halil Ramazan tarafından yapılmıştır) yazılıdır. Allahın ihsaniyle çok garip ve sanatlı binalar gördüm, bu câmideki ruhaniyet ve kalp temizliği ile olan ibadeti hiç bir câmide görmedim. Benzeri dünyada yoktur. Köprü başında Câfer paşa câmii mesirelik yerde gelip geçenlerin dinlendiği ve ibadet ettiği yerdir. Bu câmiin kapısında (Câfer Paşa tarafından 1058 senesinde yapılmıştır) diye yazılıdır. Bunlardan başka Hasan ağa câmii, Tarsus kapısında Saveci oğlu Hacı Mustafa câmii vardır. Diğerleri mescittir. 22 mescit vardır. Ulemâsı çoktur, halkı ehli sünnetendir. Bir dârülkurra, 3 dârülhadis, Pîri Mehmed paşa medresesi vardır. Kırk çocuk mektebi, iki hamamı olup biri yalı tarafında paşa hamamı, biri çarşı içinde eski hamamdır. 17 han vardır. Çarşı içinde Ramazanoğlu hanı 120 ocak büyük handır. Etrafında 360 kârgir dükkân hep Ramazanoğlu yapısıdır. Ayrıca şehir içinde 130 dükkân ve kale gibi bedestanı vardır. Bunlar da Ramazanoğlunundur. İki imâreti, üç yerde çeşmesi vardır. Ceyhan nehrinden dolaplarla sular şehre getirilip taksim olunur. Sokakları kaldırımsızdır. Şehrin etrafında on bir bin bağ ve bahçe vardır. ..... han vardır: Ramazanoğlu hanı, Pamuk hanı, Suhte Mehmed paşa hanı büyük handır. Şehir nehirden yüksek olduğundan dolaplar vasıtasiyle getirilir. Yine de su yetişmediğinden her evde ..... nehir üzerinde büyük köprü Takyenos yapısıdır. Fakat Memun halifenin târihleri vardır. 16 gözlüdür. Beş adet de küçük gözler vardır. Uzunluğu 550 germe adımdır. İki tarafında kuleleri vardır. Köprü başında tüccardan baç ve gümrük alınır. Şehrin temmuzda havası gayet ağır olduğundan bahar gelince bu beyti söylerler:

Bahar irdi yine hengâm-i keşt-i gülistan oldu
Güzel seyreylemek uşşâk-ı zâra râyegân oldu

Diye herkes Ramazanoğlu yaylasına çıkıp çeşitli cilveler ederler. Bu yaylada herkesin mülkü, bağ ve bahçesi vardır. Ancak Adana'da paşa, molla, garipler, tüccarlar kalır. Limonu, zeytini, inciri, narı, şeker kamışı ve pamuğu çoktur. Halkı çoğunlukla Bele (?) dir, yani Oğuz tâifesidir. Hazreti Peygamber «Ekseri cennet ehil Beledir» buyurmuşlardır. Hepsi külâh üzerine destâr ve taylasan sarkıtırlar. Çuha ferace ve elvan boğası kaftan, kadınları, ayaklarına sarı çizme giyerler ve sivri takke üzerine beyaz çarşaf bürünürler. Çok terbiyeli kimselerdir. Arapça konuşurlar. Şehirde Arap, Tat fellâh, Urum, Ermeni, Yahudi vadır. Has

beyaz ekmeği meşhurdur. Bolluk bir yerdir. Dördüncü iklimin ortasındadır. Boylamı 14 yarımdır. Ortalama enlemi 312 derece, 220 dakikadır.

ADANA ZİYARETGÂHLARI: Tarsus kapısı dışında Kurban baba tekkesi vardır. Köprünün doğusunda Câfer baba tekkesi, Hintlilerin tekkesidir. Şehirde de Molla-zâde efendi.. Bunları ziyaretten sonra Vali Küçük-Hüseyin paşadan elli şerifi ve bir bayrak adam alıp altı saatte...

MİSİS KALESİ: Takyanos yapısıdır. Sonradan Abbasîlerden Ebû Câfer Mansur yapıp, frenkler harap etti. Köprülü-Mehmed paşa evkafıdır. 150 akçe kazadır. Senede 1500 kuruş hasıl olur. Eskiden büyük şehir imiş. Hâlen üç binden fazla çuha tezgâhı ve nice bina harabeleri yatar. Yüz yıl böyle kalıp, ancak köprü başında bir küçük han vardı. Dördüncü Sultan Mehmed Köprülü-Mehmed paşaya emir verip köprü başında büyük bir han bir de câmi yaptırmıştır. Mutfağının gelip geçene nimeti boldur. Bir hamamı, üç yüz kulu, dizdarı vardır. Tüccar veya hacıları, yanlarına silâhlı kimseler verip diledikleri yere kadar götürürler. Bu hanın dışında yeni yapılmış varoşta 300 ev, yirmi kârgir dükkân vardır. Harap olan köprü sonradan tamir olunup, sol tarafında târihi budur:

Harab kalmışdı çün Halilâ söyle târihin
Cihan cisrin bile sultan Mehemmed eyledi tâmir (1072)

Han kapısı üzerindeki târih budur:

Cenâb-ı Hazreti Sultan Mehemmed Gazi-i mansur
Reh-i Beytülharam üzre yapub bir hâne-i emne
Sual idince târihin ucüb nutk eyledi Nutkî
Didi Sultan Mehemmed Han yapdı cay ola emne (1072)

Ve han içinde paşaların misafir olduğu köşkün kapısı üzerinde:

Çün cihan cisrile han tâmirine emreyledi
Hazret-i Sultan Mehemmed Han şeh-i zıll-i Hudâ
Hâtife etdim sual itmâmının târihini
Didî âlâ cây-i zibâ-tarh köşkü pürsafâ (1072)

Bu tarafta eski tarz değirmenler var. Bazı müverrihler bu Adana nehrine (Rum Seyhunu), bu Misis nehrine de (Rum Ceyhunu) derler. Misisten arkadaşlar alıp doğuya gittik.

CEYHUN NEHRİ: Kenarında bir saat gidip, Alıcok belinde Maraş yolunu sorduk. Hayırlı ve emin yoldur dediler. Sol tarafa yönelip üç gözlü Sarı Kula nehrini geçip iki saatte...

ŞAH MARAN KALESİ EVSAFI: Misis sancağında beşken şeklinde bir kaledir. Eskiden Ermeni pâdişahları binasıdır. ..... târihinde Ramazanlılar zaptedip, Ermeni papasları teessürlerinden kale içinde olan ..... hayvan olup nice bin gaziler yılan ısırmasından helâk olup, fetihten son-

ra boş kaldı. ..... yılan sürü sürü görünür. Hattâ kalede boynuzlu ve ensesi tüylü yılan gördük diye şahitlik ettiler. Türkmen kavmi bu kale altında safa ederler. Ceyhun nehri taşıp Adana ovasını su kapladı. Ark sahrası içinde dört saat gidip, Ceyhun nehrini bin güçlükle atlarımızla geçip...

MARAŞ: Adana eyâletinde sancak beyi tahtıdır. Paşasının hassı 260299 akçedir. 2 zeâmet, 156 tımar erbabı vardır. Seferde 1080 askeri olur. 150 akçe kaza-i âsümanidir. Nahiyesi 70 köydür. Senede bin kuruş hâsıl olur. Kethüda yeri, serdarı, dizdarı yoktur. Çünkü bir mükellef kasaba değildir. Ancak kırk elli evli köydür. Temmuzda paşa, kadı ve halk yaylaya çıkar. Buradan Türkmen beyi yirmi arkadaş koşup, yine Ceyhun nehrini geçip, Ark sahrası içinde giderek...

GÖK DAĞI: Eteğinde bir manastır var ki bütün Ermeni kefereleri adak gönderirler.

Bir İsevî misafirhanesi var. Ve bu dağ eteğinde mamur köyler vardır. Bu gökdağı gediği altında bir tepe üzerinde...

KINIK KALESİ: Ramazanlı, Ermenilerin elinden almıştır. Zulüm yüzünden kale boştur. Yuvarlak bir kaledir. Fakat büyüklüğünü ölçemedim. Onu geçip bir saat doğuya gidip...

ÇANAKÇI KALESİ: Çanakçı yaylasının ta tepesinde, yuvarlak, çanak gibi bir kaledir. İçinde Türkmenler kalır imiş. Onu uzaktan seyredip, Misisten buraya dokuz saatte gelip...

MÜZEYYİN İSNEYN KASABASI: Adana eyâletinde paşa hassı ve voyvodalıktır. 150 akçe kazadır. 48 köydür. Bir büyük sahranın ortasında yeni bir kasabadır. Haftada bir gün büyük pazar olur. Pazar yerinde binden fazla dükkân, birkaç han, sahipleri yerli 200 dükkân, câmi, beş adet tüccar hanı, bir hamamı var. Etrafındaki bağların üzümü Adana, Tarsus, Kurdkulağı ve payasa gider. Kasım gününden iki ay sonra kar altından bir çeşit üzümü çıkar. Burada bir gece kaldık. On piyâde 20 atlı yine doğuya gittik.

KARAÇAY NEHRİ: Arslanlıbel tarafından gelip, Kınık kalesi yakınında Ceyhun nehrine karışır. Buraya yayılan Türkmen kabilesi Akçekoyunlu, Avşarlı, Keçeliuşağı yurtlarıdır. On bin bahadır. Türkmen olur. Bu taraf vilâyetlerin hepsini Türkmen istilâ etmiştir. Keçeli oğullarında yemek yiyip...

MERCAN NEHRİ: Bu da Ceyhuna karışır. Bunları da atlarla geçip obaları içinde konup göçerek dört saat gittik.

AKCİHAN NEHRİ: Bu nehir de Ceyhuna karışır. Atlarla geçtik. Arslanlıbeline iki saatte çıktık. Sık meyvalık yerdir ama, her köşesinde

pusuluk yerler var ki, amansız Türkmen eşkiyası vatanıdır. Arkadaşlar: «Vallahi dermansız kaldık, şu görünen kaleye varıp yemek yiyelim» dediler Hakir de onlara uydum.

SARVANLI KALESİ: Dağ tepesinde yuvarlak bir kaledir. Altı ay boş kalır, altı ay Sarvanlı Türkmenleri otururlar. Meşhur Celâlî Kara Yazıcı, vaktiyle kıymetli eşyalarını burada muhafaza etmişti. Burada yemek yerken yüz yaşında bir Türkmen bana dedi ki: (Bire avan, bu ıssız dağlarda sana yoldaş olan asılacaklar ile ne yurtup, yüpürüb gezersin!) diye birçok azarladı. Sonra kendi adamlarından on süvari koşup doğuya gittik. Burada Kınıklı kazası ve Adana eyâleti hududu son buldu. Maraş eyâletine ayak bastık. O bel başında yüz kadar Türkmen şehbazı hakire itibar edip yer gösterdiler. Hemen bir kuzu kebap ettiler. «Maraş paşasına gideriz» dedik. «Hoş geldiniz» diye bizimle gelen muhafızları geri gönderdiler. Bu sırada aşağı yoldan iki atlı seyirderek gelip «Büyük Ayıntap kervanı geliyor» diye müjde ettiler. Hemen konduğumuz bacdar yiğitlerin durumu değişti ve bizim durmayıp gitmemizi istediler. Hakire 5 adam koştular. Doğuya yokuş aşağı giderken, kervanın ilk kısmına rastladık. Oldukça tereddüt ettiler. Gördüler ki yolcuyuz, biraz konuştuk, gizlice «gafil olman» diye haber verip dağlara daldık.

Halep köprüsü denilen yerde bir nehri geçip, Arslanlı belini on saatte aştık. İkinci bacdar mevkiinde misafir olduk. Ama kesici harami asılacaklarıdır; fakat şehre yakındır. Allaha hamdolsun bir gece kaldık. Bize itibar ettiler. Buradan yine doğuya gidip, Kadıgölü kenarında çimenlikleri seyrettik. Nihayet Karaçay nehrini geçtik. Bir saatte...

MÂR-I İŞ KALESİ (MARAŞ)

Göründü. Bütün ahalisini o ejderha yediği için Mâr-ı İş'ten galat olarak Maraş derler. Sultan Dahhak'ın şehri idi. Dahhakın iki omuz başını şeytan öpünce, omuzlarında iki ejderha peyda oldu. Şehir halkının her gün birkaçını katledip beyinlerini bu iki yılana verirdi. Nihayet Demirci Gâve baş kaldırıp Dahhak'ı öldürür. Büyük şehir imiş. Hicreten sonra Esved bin (Mikdad bin Esved) fethedip kulesini yıktı. 921 de bütün halkı âsi olup, Yavuz Selim İran seferine giderken korkularından Sultan Selim'e itaat ettiler. Yine vilâyetleri Zülkadriye oğullarına ihsan olundu. Kanunî Süleyman zamanında yine isyan edip, pâdişahın fermanı ile bir kale yapıldı. Etrafı altı yüz adım ve dört köşedir. Etrafında hendeği yoktur. Kapısının dışındaki kalelerin birbirine bakan dört tane Arslan tasviri vardır. Kapı üzerindeki târihinde (..... Sultan Süleyman Han ibn Selim, han sene 915) yazılıdır. Bu kapının içinde kapılar arasında tahta üzerine yazılı târihi söyledir:

Anıncün didi Hâtif târihini
Devâmü izzü rif'at kıl ilâhî

Tâmir olunduğuna târih budur:

Saklıya halk eyliye cümle elemlerden berî (1054)

Kale içinde bir mahalle, 100 ev, bir Süleyman han câmii vardır. Bu eski bir eyâlettir. Anadolu'dan sonra gelir. Ama kanuna göre, Anadolu paşasının üstünde sayılır. Zülkadriye tahtıdır. Paşasının hassı 628450 akçedir. Sancakları bunlardır: Ayıntap, Malatya, Niğde, Kars, Sanusad... Alaybeyisi, Çeribaşısı, mal ve tımar deftardarı, çavuşlar emini ve 170 çavuşları vardır. Bunlar mansıplarını İstanbul'dan ruûs-i hümâyun ile alırlar. Maraş defter kethüdâsının hassı 87730 akçedir. Maraş sancağında tımar ve zeâmet 1018 kılıçtır. Ama bütün eyâletinde 2169 tımar, 29 zeâmettir. Tımar erbabı cebelileriyle 5500 asker olur. Bunları hâsılları 9423067 akçe olur. Maraş sancağı 500 akçe şerif kazadır. Köyleri ..... dir. Hükmündeki kazaları bunlardır. (Maraş ve şehir etrafı Havsuslol, Güvercinlik, Yenice, Zeytuniye, Bertiz, Gönyük, Yürükân, Haruniye, Asderan İlbeyli) dir.

Maraş şehrinde Şeyhülislâm, Nakibüleşraf, sipahiler kethüdâ-yeri, yeniçeriler dergâhı âli serdarı, dizdarı, âyân ve eşrafı, ulemâsı vardır. Şehir 42 mahalledir. Hepsi de tepeler üzerinde bağ ve bahçeli, soğuk suları olan 10.000 evdir. Şehrin kıbleden kuzeye uzunluğu yedi bin adımdır. 39 mihraptır. Çarşı içinde Ada câmii vardır. İki kapısı olup kıble kapısı üzerinde (eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve Resulühu) yazılıdır. Dışında avlusu vardır. Avlusunda büyük nehir akar. Sonra Kale câmii, Boğazkesen câmii, Beğdûdiyye câmii, Hatuniye câmii vardır. Hatuniye câmiinin kapısında (Ammere hâzel câmiilmübarek Şemsî mah Hatun bint Rüstem ibn Nasreddin bin Zeynelâbidin. Sene) yazılıdır. Sonra Ese Divane câmii, hazinedarlı mahallesinde Hatip zâde ve Şadiye câmileri, Kara Maraş câmii vardır. Medrese, kırk çocuk mektebi vardır. Beş hamamı olup bunlar, çarşı hamamı, çukur hamamı, Boğazkesen hamamıdır. Altı han olup, çarşı içinde Acem hanı, Müftü hanı meşhurlarıdır. Yetmiş çeşme vardır. Ama her evde akar su vardır. 1045 dükkân, dört demir kapılı iki bedestanı, büyük paşa sarayı, Zülkadriye oğullarının sarayı vardır. Kapısı üzerinde mermer üzerine târihi yazılıdır:

Zülkadr-zâde Halil bey ömrün olsun müstedam
Bu sarây-i dilkeşi kıldın muammer bittemam
Bilhurufi mu'ceminden hânesinin târihin
Hoş müfrerrah menzil olmuş bu sarây-ı bâb-ı gam

Havasının güzelliğinden halkının rengi kırmızıdır ve gayet zeki bilginleri vardır. Gayet mümin kimselerdir. Tüccarlık ederler. Türkçe konuşurlar. Halkının çoğu Türkmendir. Çuha elbise, kadife külâh üzerine

beyaz destar sararlar. Kış şiddetli olduğundan boyalı kuzu derisinden Okçuoğlu harvanileri giyerler. İhtiyarları çarşıda oturup gelip geçene bakmak için burnuna gözlüğünü geçirip; «Ben şu kuzucuk bizim Halim oğlunun oğlu mudur? A. Puh, barekalla» diye göz zekâtı ile geçinen ihtiyarlar var. Sorsak (Behey baba bu civandan ne fayda?) desek, şu beyti söyler:

Kocaldıkça gönül artar karagözlülere meyli
Benim pîr olası gönlüm kocaldıkça gönül ister

Hattâ bir ihtiyar (Selim Han Mısır'a giderken on bir yaşında idim. Ilıcak belinde Osmanlı alaylarını seyrettik) diye şahitlik etti (1). Kadınları ayaklarına sarı çizme, başlarına safî gümüş tas takke, yahut sırmalı sivri takke ve üzerlerine beyaz çarşaf bürünürler. Çok güzel olup, gayet tatlı bir sesle konuşurlar. Yaz ve kış yirmi elvan üzümü olur. Kabak üzümü, Cem üzümü, sarı üzümü, kar altından çıkarırlar. Narı, şehribanı narından iri ve suludur. Her tarafa nar buradan gider. Bir konak yeri bağ ve bahçesi tutmuştur. Bağlarında Ergens nehri akar. Halkı kibar ve hatır alıcıdır ama suhte takımı biraz eşkiyadır. Bu şehir Türkistan şehirlerindendir. Dördüncü iklimdedir.

MARAŞ ZİYARETGÂHI

Deli Fakih Sultan, Omuzlu Küçi dede, derdiment baba vardır. Bu derdimend baba, Uzun Hasan Fâtih ile cenk sırasında buyurur ki (Uzun Hasan, Sultan Mehmed oğlan seni kırar ha, ama cebine koyar ha) diye keşfetmiştir. (Bu Otlukbeli harbinin târihi Keydül hâinin olmuştur.) Derdimend babanın altında Çomaklı Sultan, Malik Üştür, Hazreti Peygamberin silâhşörü idi. Hazreti Ali kemerini bağlamıştır. Karlıbaba, Çeşmi Çerez baba, Hazreti Ukkaşdır. Hazreti Ukkaş, Sofu dağında yatar. Burada bir kuyu vardır. Hafakan derdine davadır. Yakında Hazreti Peygamberin aşçısı şeyh Cümcemeddin yatar. Bu sultanlar hep hazreti Ömer zamanında bu kale altında şehit olmuşlardır. Kâfir dağı dibinde İbrahim dede, Sadeddin Teftâzâni ve Manav Ali bin Bali efendi, Alâüddevle câmiinde yatar. Sadeddin Teftâzânî'nin vefatı 792 dir.

Sonra buradan ayrılıp kıble tarafına 6 saat gidip...

ELMALI KÖYÜ: Bir dağ eteğinde elli evli zeâmet köyüdür. Burada misafir olup doğuya 12 saat gittik.

---

(1) Yavuz Selim Mısır'a 1517'de sefer etmişti. Evliyanın Maraş'ta bulunduğu bu sırada ise sene 1671 dir. Bahsettiği ihtiyar o sırada on bir yaşında olduğuna göre ihtiyarın yaşı 165 oluyor.

SADIRBAZ YANİ BESNİ KALESİ

Kaysere bağlı Besni kavmi yapısıdır. Hazreti Ömer zamanında fetholunmuştur. Ahalisi vire ile teslim olup, Karadenizin karşı ıssız dağlarında yerleşip Çerkes Besni kavmi bunlardır. Sonra müverrihler bu kaleyi tünemiş bir doğan göğsüne benzetip Sadrıbaz kalesi demişlerdir. Sonra Zülkadriye eline geçip, Sultan Selim'e itaat etmişlerdir. Maraş paşasının hassıdır, 300 pâyesiyle kazadır. Üç nahiyesi vardır: Kesen, Tok ve Barova nahiyeleridir. Kalesi ve şehir Toktamış dağı eteğindedir. Kalesi bir tepe üzerinde beşken şeklinde, etrafı 200 adım bir kaledir. Dizdarı, kırk neferi, kethüdâ-yeri, serdarı vardır. Kale içinde Süleyman han câmii, 70 ev vardır. Aşağı varoşunda 9 mahalledir. Meşhurları Meydan, Kâhta, Orta, Aşağı, Kızılca, Yüz mekân mahalleleridir. 1000 evdir. Her mahallede bir câmi vardır. Meşhurları çarşı içinde Dördüncü Murad'ın müsabihi Zeyrek Cerrah câmiidir. 2 medrese, 6 çocuk mektebi, dört hamamı vardır. 70 - 80 dükkânı vardır. Havası güzeldir. Halkı Türkmen asıllı, garip dostudurlar. Buradan sabahleyin kalkıp güneye gidip 100 evli Defter kethüdası köyünü geçip yine güneye 6 saat gittik.

OSMAN DEDE KÖYÜ: Burada yattık. Otlakları meşhurdur. 150 akçe kazadır. Nahiyesi 45 köydür. Reâyası konar göçer. Türkmendir. Osman dere köyü 50 kadar evdir. Yaylaya gidince evlerini ateşe vururlar. Bir han ve bir câmi vardır.

GÜCİLE KÖYÜ: Bir bayır dibinde 100 Müslüman evli köydür. Ayıntap kazası, Dimos hassıdır. Bir câmii, bir hanı, bir hamamı olup bağları çoktur. Buradan yine kıbleye mamur köyler geçerek 6 saat gittik.

ŞİRİN KALE, ARUS-I ZEMİN AYINTAP ŞEHRİ

Rum kayseri şehirlerindendir. Hazreti Ömer zamanında Esved bin Mikdad tarafından vire ile Çimçime pâdişahın elinden alınmıştır. Çimçime Maraş'a gitti ise de Maraş'ı da fethetmekle cehenneme gitti. ..... târihinde Mısır sultanı Tahir Baybars elinde idi. Ölünce Zülkadriye sultanı Alâüddevle Maraş, Ayıntap ve Halep sultanı oldu. Bu sırada kâfirler Kudüs, Şam, Halep ve Ayıntabı tahrip edip Ayıntaba yakın Tumtum ovada karar kıldılar. Maraş'ta Alâüddevle bütün vezirlerini toplayıp bu kâfirleri mahvetmek için ne tedbir alınmalıdır? diye sorunca, akıllı bir vezir vardı. Bu ihtiyar vezir:

Serfiraz-ı cihan olmak ne denlû hunfeşanlıktır
Sipâhiler içinde hile dahi pehlivanlıktır

Dedi.

Sultan Alâeddin (tedbir senin olsun, hemen iş gör) diye ferman etti. İhtiyar vezir hemen, Alâüddevle'nin, yedi iklimde kumandanı olan

yedi şehzâdeye yedişer bin asker verip, düşman hiçbir şeyden haberi yok iken ve Tumtum sahrasında mest iken birdenbire hücum edip, düşmana öyle bir kılıç çaldılar ki, sahra leşleriyle doldu. Kâfirler Ayıntapta da duramayıp, Antakya'ya kaçtılar. Sonra 921 de Mısır Sultanı Gavri hükmünde iken, Yavuz Selim Mısır'a gitmekte idi. Ayıntap Yunus paşa eliyle anahtarlarını Selim hana gönderdi. Ayıntap, Maraş eyâletinde sancak oldu. Paşasının hassı 235130 akçedir. Senede kırk altı ve elli bin kuruş hâsıl olur. 9 serbest, 119 tezkereli tımardır. Cebelileriyle birlikte 2000 asker olur.

Şeyhülislâmı, 500 akçe pâyesiyle Saçaklı abayı taşır. Âyan ve eşrafı, bilginleri, mollası, imam ve hatipleri, şeyhleri vardır. Burada olan bilginler hiç bir diyarda yoktur. 500 akçe şerif mevleviyettir. 107 köydür. Kazaları, Ayıntap, Telbeşer, Birecik ..... Ve Ayıntap şehri 32 mahalle ve 8067 toprak örtülü evlerdir. 140 mihraptır. Arasta meydanında Boyacı oğlu câmii, Uzun çarşı içinde Tahtalı câmii gayet sanatlı ve kubbeli câmilerdir. Kapısı üzerinde emirülümera Osman paşa tarafından yapıldığı yazılı olan târihinin son mısraı şudur: (Mescid üssise alettakvâ bil'ilham 986) Bey câmiinin kapısında (Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah) yazılıdır. Onun altında beyaz mermere şöyle yazılmıştır:

Çünki itdi ol kerim ol muta'
Bu bina hatmin müyesser Beg ziba'
Geldi banki târihi içün bina
Cennet oldu bunun ahrı biniza (986)

Tabakhane câmiinin karşısında Ali Neccar câmii, onun yakınında Eyüpzâde, Heyik baba sultan mezarı yakınında Molla Ahmed, ona yakın Müftü, Dayrınacak, Alaybey, Pişmaniye, Şehri Küstide Ağa, Ramazan efendi, Şeyh efendi, Uzun bey, Emir, Tabakhane, Handaiye, Alâüddevle ve iç kule câmileri vardır. Bundan sonrası 140 varıncaya kadar mescittir. Muhâliyye, Ali Naccar, Tahtalı, Bali paşa şeyh ve Molla Ramazan ve Tabakhane medreseleri meşhurdur. Büyük vakıfları vardır. Yedi dârülhadis, 140 çocuk mektebi vardır. Paşa, Sultan, Nayib oğlu hamamı kale dibindedir. Tabak, Pazarcık, Şeyh, Çukur, Hüngâme, Pazar, Mücellid, Geyvan, Piyâle paşa, Tuffâhiyye, Beşpazar ve Kale hamamları vardır. 3900 dükkân, iki bedestan vardır ama, Uzun çarşısı ve Saraçhanesi tertip üzere yapılmış üstleri örtülü kârgir dükkânlardır 70 çeşmedir. Ama onlara da ihtiyaç yoktur. Her evden su geçer. Her evde bahçe, havuz ve şadırvan vardır. Bağlı bahçeli şirin bir şehirdir. Gittikçe de mamur olmaktadır. Havası çok lâtiftir. ..... han vardır. Mustafa Paşa hanı, Pekmez hanı, Tuz hanı, İki kapılı han, Börekçi ve Arasta hanları, Mustafa Ağa hanı meşhurlarıdır. İki imareti olup nimetleri boldur. Kırk

tekke vardır. En mükemmeli Mevlevihane tekkesidir ki. Türkmen ağası Mustafa ağa yapıp Sultan Murad'ın silâhtarı Mustafa paşaya hibe eylemiştir. Etrafında kırk elli fukara hücreleri vardır. Avlusunda havuz vardır. Dört tarafında ağaçlar ve çiçekler olup güzel kokuları insanı mest eder. Mevlevi âyini günü ney çalanlar Uşşak faslı ederken bağlardaki kuşlar da öterler. Binanın târihi Mevlânâ kerametidir ki dört yüz (yıl) evvel târih düşmüştür.

..... Ezin çün hikâyet miküned (1038)

Bu târihi mısra' mesnevînin ilk mısraıdır ki bu tekkeye târih olmuştur. Diğer tekkeler de Tabak efendi tekkesi ve Hâcegân tekkesidir. Şehrin her sokak başında kale gibi kapıları vardır. Her gece sokaklarında kandiller yanar. Uzun gecelerde subaşı kol dolaşır. Kalesi, şehrin ortasında bir kudret kayası üzerinde yuvarlak bir kaledir. Etrafı 1300 adımdır. Hendeği 40 arşın enli ve 20 arşın derindir. 26 kule, 1001 bedendir. Batıya bakan bir kapısı vardır ama yedi kat demirkapıdır. Demir kapı üzerinde şöyle yazılıdır (..... hâzelbah fî eyyâm Sultan Süleyman han ibn Selim han târih fî şehri muharremülharam sene hamse ve sittin ve tis'a mie). Buradan girince ana kale kapısında târih budur. (..... essültan Ebünnasr Kayıtbay sene sitte ve semanin ve semâne mie min hicretinnebeviyye).

Dört kalesi var ki her birini bir pâdişah yaptırmış. Buradan yokuş yukarı bir demir kapıdan sonra karanlık bir yol olup, burada zindanı geçtikten sonra Mehmed Gazalî hazretlerinin gömülü olduğu yer gelir. Kale içinde kırk ev, bir câmi, bir hamam, birkaç buğday anbarı vardır. Dizdarı kaleden çıkamaz. Çıkıp top menzili gitse katlederler. Yetmiş top vardır. Sanki bu kale Halep kalesinin oğludur. Sacur nehri Battal Höyük çıkar. Şehrin bağlarını bostanlarını sular. Bir bölüğü, şehrin çeşme, hamam ve evlerine taksim olunur. Geride kalanı Halep şehrine doğru akar. Bu diyarın yazı yazdır, kışı kıştır. Bu şehre (Arabistan gelinciği) derler. Dördüncü iklimdedir. Arzı mukaddes hükmündedir. Havası gayet lâtiftir. Kadınları ayaklarına sarı çizme, başlarına gümüşten sivri takke üzerine çarşaf bürünürler. Edepli kadınlardır. Çarşı ve pazarda gezmeleri ayıptır. Görenlerden işittiğime göre kadınları tasvir edilemeyecek kadar güzel imiş. Halkı, garip dostu, halim, selim olup hep kahvehanelerde sohbet ve dostluk ederler ki, diğer şehir halkı onlara gıpta ederler. Daima bağ ve bahçelerde iyş ve işret ederler. Çoğu da erbabı tevhid olup, yahu deyip giderler. Yetmiş bin bağ vardır. 9.346.000 teyekdir? diye meşhurdur? Kırk türlü elvan üzümü, yüz binlerce tulum pekmezi, bademli, şam fıstıklı şirin köfteri, bastığı meşhurdur. Çeşitli helvası bir diyarda yoktur. Halkı şirin yediklerinden şirin söylerler. Dillerinde ..... olduğundan (R) harfini ve (K) harfini hakkiyle telâffuz edemezler. Limon, incir, nâr, dut, şeftali, zerdali, kaysı, beyaz ekmeği, yoğurdu meşhurdur. Ayın-

tab eğeri, yay ve kedeleci dünyayı tutmuştur. Binlerce bahçelerinin içinde musutlu bahçesi pek mamurdur.

AYINTAB ZİYARETGÂHI: Evvelâ şehrin kuzeyinde Dülük baba vardır. Sultan Selim Mısır'a giderken (Yolun kolay olsun Selim oğlan, Mısır'ı falan ayda alıp Mekke Medine sahibi olarak bana bir tekke yapar mısın?) diye Mısır fethini müjdelemiştir. Bektaşi Melâmiyundan ulu Sultan imiş. Hakikaten Mısır dönüşünde Selim han, ölmüş bulunan Dülük babanın mezarı üstüne güzel bir bina yapar. Bundan başka Tabakhane yakınında Emir dede, kale kapısı arasında İmam Mehmed Gazalî vardır. Tâbiindendir (?). Rüyasında mezhep imamı olmağa peygamber izin vermemiştir. Şafiî mezhebindedir. Gazazlar ve mutâflar, bizim pirimiz Gazalîdir derler. Bütün Ayıntaplıların kanaatine göre İmam Gazalî ve kardeşi Ahmed Gazalî Ayıntapta gömülüdür. Ali Naccar yakınında Topacık baba, kıblesinde Kurban baba, Aydın baba, Henk Baba, Şeyh Tabbak efendi yatar. Burada on gün kalıp Melek efendi. Boşnak Ahmed ağa, Dizdar, serdar ve Musullu oğlu Hacı Ağa ve Şeyh Ramazan efendilerle vedalaşarak kıble tarafına gidip Nevrune, Nifak, Öyücük, Harpuşdil köylerini geçtik. Pekmez deresini de geçip Kara Melek köyü menziline geldik. Yeni yapılmış 100 evli bir Türkmen köyüdür. Sonra Kefir köyünü aşıp...

KİLİS ŞEHRİ

Halep eyâletinde sancaktır. Fakat Valide Sultan hassıdır. 70 yük akçe ile iltizam olunur. 300 pâyesi ile sadaka olunur şerif kazadır. Sancak beyine adalet üzere 80 bin kuruş hâsıl olur. Kadısına 7 bin kuruş hâsıl olur. Kalesi virandır. Ama Celâlî ve Cum Kürtleri korkusundan şehrin dört tarafı kale gibi kerpiç duvarla çevrilmiştir.

Şehrin etrafı 7300 adımdır. Sekiz kapısı vardır. Bunlar büyük, küçük, aynı Yusuf Çelebi, Alçaçk, Çölme kapılarıdır. Etrafında hendek yoktur. Dört mahalle 4660 toprak örtülü evlerdir. Otuz mihraptır. Bunlardan cemaati bol olan Canboladoğlu câmii kubbelidir. Sanatlı bir mihrap ve minberi vardır. Yine gayet tezyinatlı bir maksure ve bir müezzin mahfeli vardır. Ferah bir avlusu olup tamamen elvan mermerle döşenmiştir. Ortasında gayet sanatlı bir havuzu vardır. Avlunun dört tarafında medrese hücreleri vardır. Câmiin bütün binâları kurşun örtülüdür. Bir şerefeli bir minaresi vardır ki Arabistan'da benzeri yoktur. Daha sonra büyük câmi, Şeyh câmii vardır. Çarşı içinde Hasan bey câmii kâgir ve kubbelidir. Tabakhane câmii, Cenine câmileri kubbeli, kurşun örtülüdür. Ve Ali Çavuş (Burada birkaç satır içinde boşluklar vardır) (sene târihahu şehr cemaziyelevvel sene hams, erbâin tis'a mie) yazılıdır. ..... Hacı Hilâl mescidi hepsinden mükelleftir. 7 medrese, on bir

mektep, 9 çeşme, on bir kârgir han, iki bin yüz yetmiş dükkân, üç hamam vardır. Polat-zâde hamamı kapısı üzerindeki târih budur:

«Enşee hâzelmübâreke canpolad bin emir Kasım ve eyyami mevlânâ essultanülâzam ve Hâkanulmuazzam essultan ibnussultan süleyman han selim halledallahu mülkehû sene 970).

Bir de Hasan bey hamamı vardır. Çarşıdaki dükkânları kârgir kemer dükkânlardır. Bazı çarşılarının iki başında bedestan gibi kapıları vardır. 40 kahvehane, yedi tekke olup Mevlânâ tekkesi, kethüdâ yeri Ali ağasının hayratıdır. Bütün halk sanat sahibidir. Halkı kereke giyer. Bütün kadınları gümüşten sivri takke giyip beyaz car bürünürler. Halkı fukaradır. Limon, turunç, zeytin ve inciri meşhurdur. 40 türlü elvan üzümü sicilde yazılıdır. Canbolat Ali ağa sarayı, Mustafa ağa sarayı, Hacı Ağa sarayları meşhurdur.

KİLİS ZİYARETGÂHLARI

Evvelâ Şehit mahallesi Kurafesinde üç bin Ashab-ı kiramın merkadleri olduğu taşlarında yazılıdır. Hepsi, Halid bin Velid'in burayı kuşatmasında şehit düşmüştür. Şeyh Ahmed ve Şeyh Mehmed hazretleri erbabı Suffedendir. Şüheda Sultan, Şehit Cemali Sultan, Şeyh İvaz sultan, şehrin kuzeyinde bir kurşun menzili uzakta hazreti Şurahbil gömülüdür. Ulu sultandır. Nice kere üzerine nur inmiştir. Şehrin batısında Şeyh Mehmed Arabi ve Rıttali yatar. Kıble tarafından Şeyh Mehmed Sımmâtî, Hazreti peygamberin çeşnigirbaşısı idi. Sofra döşediği için bu isim verilmiştir. Hazreti Ebubekir zamanında şehit olmuştur. Yine burada Şeyh İzzeddin ve Şeyh Yusuf gömülüdür. Mevlevihane kapısı dibinde Hacı Dür, ulu bezirgânmış. Bir kere Kadir gecesine erip, sabahleyin yetmiş katar deve kıymetli eşyasını fukaraya dağıtıp, kölelerini âzat edip itikâfa kapanır, dört ay sonra vefat eder. Şehrin batısında bir top atımı yerde hazreti Şeyh Urya Nebi, yakınında Parsa Hatun merkadleri vardır. Buradan da Halil ağa, Canpolat zâde Ali paşa, Boşnak Ahmed Ağa ile vedalaşıp...

MERCİ DÂBIK KÖYÜ

Sultan Selim ile Gavri'nin meydan muharabesi yaptıkları, Gavri'nin mağlûp olduğu sahradır. Burada Hazreti Davud Aleyhisselâmın evlâtları gömülüdür. Hattâ Sultan Selim, cenk sırasında bu Davud evlâtlarının bulunduğu kubbe yanında durup, ruhaniyetlerinden yardım diler. Kubbe içinden bir demirci çekici ses işitir. Zafer müjdesidir. Cenk davullarına vurulur. Hâlâ bu kubbede birçok defalar davul ve kös sesleri duyulduğu sabittir.

RE'Sİ OSMAN KALESİ: Celâlî Seyyid Arap burada kapatılmıştı. Kuyucu Murad paşa bazı yerlerini yıkmıştır. İzuli kürtleri oturur. Yanında şeyh Mansur hazretleri gömülüdür.

SÜCUD KÖYÜ: Müslüman köyüdür. Mikdad bin Esved'in burada gömülü olduğu tevatürle söylenir. Buradan yine kıbleye gidip, Leylûb, Tifti, Küçük Sucud köylerini geçtik. Dört saat gittik.

UZEYR KALESİ: ..... târihinde Eyyubî halifeleri tarafından yapılmıştır. Kalesi bir sahradaki tepe üzerinde yuvarlak bir kaledir. İçinde kimse yoktur. Halep eyâletinde yetmiş akçe iltizamlı sancaktır. Bin atlıya maliktir. Valide Sultan hassıdır. Sefere memur değildir. 150 veya 300 pâyesiyle sadaka olunur şerif kazadır. Nahiyesi 300 köydür. Vaktiyle büyük şehir imiş. ... Etrafı kaleli değildir. Perişan bir kasabadır. Eyyûbîlerin Ulu câmiinin cemaati çoktur. Kapısı üzerindeki târihi budur:

(..... Mevlânâ essultanülâlem el âdil el melikünnasır salâhiddünyâ veddin yusuf bin elmelikül'aziz Muhammed bin el melikütâhir bin gazi yusuf bin eyyubiyan Nâsır emirel mü'minin halladallahu mülkehu sene erbaa ve erbain ve seb'a mie 741).

Bundan sonrakileri mescittir. Nasreddin beyzâdenin hayratı bir hamam vardır. Bir hanı Hüseyin ağanındır. İki yüz dükkân vardır. Kaldırım yoktur. Ahalisi cum kürtleridir. Azez'in batısında yetmiş parça âsi ve harami köylere Ma'vec nahiyesi derler. Cum kazasından başka yerlerinde Arap ve Tatarlar oturur.

AZEZ ZİYARETGÂHI: Azez ile Kilis arasında Aşere-i mübeşşereden Abdürrahman ibn Avf, Azeze yakın şeyh Hamis, yakınında şeyh Muhammedil Vatar (yâni Kirişi) ashaptandır. Girişçilerin piridir. Buna 200 adım yakın Sa'dül Halil (Sahabeden ve hadis râvisidir), Azezin batısında Şeyh Esved Hatbî, Şeyh Vâdi. Bunlar üç biraderdir, bir yerde gömülüdürler. Azez'in kuzeyinde şeyh hazreti İlyas, Şeyh Aliyülyemanî, Abdullah No'mânî (İmamı âzamın evlâdıdır), şeyh Nasreddin, şeyh Karaca, Şeyh Aliyüzmâzî (yâni sütçü) bir sığırı varmış. Herkesin kapısı önüne gidip bütün şehre süt verirmiş. Şeyh Hamid, Hurme hatun..

Buradan da kıble tarafına iki saat gittik. Abdünnebi Şebşebi'nin gömülü olduğu şeyh Hid, Kefrinay, Maari Sitti, Resyan, Başköy köylerini dört saatte geçip...

DÜNYANIN EMSALSİZ KALESİ HALEBÜŞŞEHBA

Tufandan sonra ilk yapılan şehir Mısır'da arzı Hasanda Ureyş'dir. Mısır, Şam ve Halep'tir. Beni İsrail memleketinin eskisidir. Arap târihinde adı Zâtülavâmid'dir. Çünkü bütün iç kalesi sütunlar üzerindedir. Önce İbrahim Halilürrahman makamı olmuştur. Sonra sırasiyle frenklerin, Abbasîlerin, Eyubîlerin, Fatımîlerin, Âl Türkmenin ve nihayet Çerkes kölemenlerin eline geçip 921 târihinde Sultan Selim Mısır fethine gider-

ken Çerkes hâkimi Hayrebay kalenin anahtarlarını Selim hana teslim etmiş, Halep, vezirlikle Karaca Paşaya, mevleviyeti de Çömlekçi-zâde Kemal Çelebi efendiye ihsan olunmuştur. Sancağında olan has subaşılıkları evvelâ şehrin subaşılığı, Bab, Bu sabuh, Hantiman, Selimen, Riyha, İdlib, Rekfelun ve Antakya'dır. İki bin akçe ile sefere eşer. Halep eyâleti yedi sancaktır. Bunlar (Kilis ekradı, Birecik, Maarra, Azez, Türkmen sancaklarıdır, Halep, paşa sancağıdır. Yakın zamanlara kadr Azez ve Kilis, Valide Sultan hassı idi. Halep muhassılı, bütün pâdişah malını tahsil eder. Halep'te defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, çavuşlar kâtibi, tercüman başı, Şahbenleri, Sipahi kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, çavuşu, dizdarı ve ..... kale askeri vardır. Halep eyâleti dokuz yüz kılıçtır. 104 zeâmeti, 799 tımarı vardır. Senelik mahsulü (37327800) akçedir. Bütün cebelileriyle 10 bin asker olur. Hakir bu kanunları, Melek Ahmed paşa ile Halep eyâletinde iken Defter-i Hakaniden çıkarıp yazdım. Halep eyâleti beş yüz akçe mevleviyettir. Adalet üzere senede 30 bin kuruş hâsıl olur. İstanbul tarafından bir keçeli kapıcı Ruûs-i Humâyunu ile Muhzır başısı, Sipahi ocağından Perişânî destârı ile kethüdâsı, yeniçerilerden Keçeli çukadarı vardır. Kazaları şunlardır: (Kilis, Azez, Maarra, Hantiman, Selimen, İdlib, Riha, Bu sabuh, Bab, Antakya, İskenderun, Piyas, Belen).. Halep şehrinde dört mezhep şeyhülislâmları, bilginler, mollalar, şeyhler, hatipler, imamlar vardır. Âyân ve eşrafı sayısızdır. Yedi emanet vardır.

Bu büyük şehrin büyüklüğü ve şekilleri beyan olunur:

Evvelâ iç kale var. Bunun etrafındaki büyük varoşu kuşatmış, ... arşın yüksekliğinde ve onar Mekke zirai enli duvardır. Antakya kapısından Sultan Ebubekir kulesi köşesine kadar 500 adımdır. Buradan yokuş yukarı Kireç kapısına kadar 500 adım, 13 kuledir. Bu kapıdan içeri girecek yerde sol kule zindanı, katil ve borçlular zindanıdır. Kireç kapısı kıbleye bakar. Buradan Şam kapısına kadar 800 adım ve beş kuledir. Bu kule kapısının sol tarafında (El melikül Eşref Ebünnasr bin Sinan Hallâdallahu mülkehû bihamd ve âlihi) yazılıdır.

Şam kapısından Sirab köşesine kadar 400 adım, oradan Nirah kapısına kadar 350 adım ve buradan Kızılkapıya kadar altı yüz adım ve yedi kuledir. Buradan Menkûse kapısına kadar 900 adım ve altı kuledir. Buradan karanlık kapıya kadar 600 adım ve on bir kule, sekiz dirsektir. Buradan Cedidiye kapısına kadar hep kefere mahalleleridir ve 900 adım, sekiz kuledir. Buradan Karaca kapısına kadar 800 adım ve yedi kule, sekiz dirsektir. Buradan Cenin kapısına kadar 400 adım ve beş kuledir. Buradan Antakya kapısına kadar 500 adım ve 8 kuledir. Böylece Halep'in dış kalesi 7300 adım, 83 kule, her kule arası 20, 25 er bedendir. 60 dirsektir, 9 kapıdır. Her kulede, hangi pâdişah tarafından yapıldığına dair tarihler yazılıdır.

İç kalenin yüksekliği 30 arşındır. Etrafı 600 adım olup, hendeği 100 adımdır. Bazı katilleri ve fahişeleri bu hendeğe atarlar. İçi tamamen sazlıktır. Çeşit çeşit balıkları vardır. Hendek kenarında Ceylanlar, yabanî koyunlar, keçiler sürü ile gezer. Dizdarı, keçi veya koyun lâzım olunca uğrun kapıdan çıkıp bunları avlar. Dizdarı dışarı çıkamaz. Çıkarsa katlederler. Meğer ki paşalar, beyaz buyuruldu ile davet ederler. İç kalenin kıbleye bakan bir kapıdan başka kapısı yoktur. Bu kapı kanatları kafesli demir kapıdır. Bu kapıdan içeride yokuş yukarı üç kat demir kapıyı da geçip sağında 80 kulaç bir kuyu vardır. Buraya yakın Hızır makamı vardır. Buradan iç kale evleri gelir. Burada Hazreti İbrahim Aleyhisselâm câmii vardır. Kapısı üzerinde (El meliküssâlih bin Nureddin Ebülfeth İsmail bin Mahmud bin Kasım yâsir Emirülmü'minin fi sene) yazılıdır. Avlusu bahçeliktir. Diğer yerleri mermer döşelidir. Sağ tarafında Hazreti İbrahim ..... nice sene ibadet etmiştir. Burada dört köşe bir tekne olup ineğini oraya sağıp geçinirdi. Yoğurt ve peynir yapmak Hazreti İbrahim'den kalmıştır. Halep (Süt sağmağa derler), Şehb (beyaz demektir). Onun için Halebüşşehba derler. Yukarı doğru bir büyük câmii, 20 dükkânı, bir hamamı vardır. İç ve dış Halep'te 72 mahalle vardır. ..... Nusayri ve Yakubî ve Ermenidir. ..... mahallesi Müslüman mahallesidir. ..... Ev, ... mihraptır. En büyük câmii (Ulu câmi) olup uzunluğu 400, enliliği 100 ayaktır. 64 sütun üzerine kemerdir. Mihrap kapısı üzerinde (Sultan Kalavun tarafından yapıldığı) yazılıdır. Câmiin on iki kapısı vardır. Bu câmiin mihrabının sol tarafında Hazreti Zekeriya Aleyhisselâm gömülüdür. Yattığı makamın uzunluğu ve enliliği 200 ayaktır. Kıble kapısı üzerinde târihi vardır.

.....

Benel mescidil meşhur Mahmud sena

(Sene 1032)

Bu târihin aşağısında (Hâzâ binây-ı sadrâzam Mahmud Paşa yessirallahu ma yeşâ) yazılıdır. Saraçhane ardında Eski Hüsrev paşa câmisi vardır. Avlusunun etrafında sofalar mevcuttur. Kapısındaki târihte (Hüsrev paşa tarafından) yaptırıldığı yazılıdır. Mimar Sinan yapısıdır. Bundan başka Behramiye câmii vardır. Sonra, Menkûse kapısı câmii, Tarakçılar câmii, Karlık câmii, Adliye câmii, Şeyh Ali Rumî câmii, Buhtî câmii, Demirci Bayram câmii, Kamasa câmii, İbşir paşa câmii, Kastel Şeref câmii, Kastel haramî câmii, Kastel Kurad câmii, Baba Bayram câmii, Kastel Sultan Murad câmii yakınındadır. Antakya kapısının dışında Haddadın câmii, Halep'in içinde akan nehrin kenarındadır. Niran kapısı dibinde Tevbe câmii vardır. Bu câmide kırk sabah dua edenin günahları affolunur.

Bunlardan başka 61 mescit, 17 dârülhadis, 217 çocuk mektebi, 7 dârülkurra, altı imâret, iki hastane vardır. Meşhur hamamları, Bâbı Mürü-

vet, Cüneyn kapısı hamamı, Nira kapısı hamamı, Gılbeciler hamamı, Ağa hamamı, Ulu câmi yakınında dört hamam ki isimlerini bilmiyorum. Yetmiş han olup 47 si ..... kurşun örtülü büyük handır. Yedi adet kervansaray vardır. Şehir içinde çeşmelere Kastel derler. Üç konak yerden Murad ve Fırat nehrinden gelip Ayıntap yakınından geçip Sarı ganemin kırk pınarına karışıp Haleb'e doğru gelir. Su yolları bir ara kapanmış olup Süleyman han Acem seferinden dönüşte Halep'te kışladığı vakit Fırat'tan itibaren su yollarını temizletip Haleb'i suya garketmiştir. Kasteller yaptırmış, bilhassa Bâbı Ferec dışında kubbeli bir namazgâh ve havuz yaptırmıştır. Halep şehrinde 7 bin su kuyusu da vardır. Şehrin dışında 7 bin bağ ve bostan olup, bilhassa hünkâr bahçesi güya İrem bağıdır. Bu bağ ile Halep arasında akan nehre sancur nehri derler. Ayıntapta Battal Öyük denilen yerden çıkar. Yalnız kullanılmış sudur, içilmez. Haleb'in her tarafında çarşılar vardır. Ama Sultani çarşısında 5700 dükkân, iki bedestan ve can otundan başka canlar canı burada vardır. Birçok han ve dükkânların üzeri kurşun örtülüdür. Sokaklar daima sulanıp çarşı serin olur. Bütün sokaklar frengi kaldırımdır. Çöpçüler durmadan sokakları temizleyip çöplerini hamamlara atarlar. 105 kahve vardır. Bilhassa Arslan dede kahvesi 2000 adam alır. Bu kahvede hanende, sazende, rakkas ve hikâyeciler vardır. Bir kere rakkas elinden bu kahve içen, ebedî hayat bulur. Havuz, şadırvan ve sebiller ile süslü köşk ve saraylar vardır. Paşa sarayının yüzden fazla odaları, divanhaneleri vardır. Canbolat oğlu sarayı, defterdar sarayı, muhassıllar sarayı, Salkım sarayı, Kevakibi-zâde sarayı en meşhurlarıdır. Bu şehirde 176 tekke olup en mükellefleri, Bâbı Ferec dışında Mevlânâ Celâleddin Rûmi makamıdır. Buranın etrafında birçok fukara hücreleri vardır. Simâhanesinde simâ faslı başlayınca Uşşak makamından çıkıp devri revan usulünde âyini şems ve devr-i veledi derler. Havuzdaki balıklar da âyin yaparlar. Bu tekkenin şeyhi Sultan Dördüncü Murad Şatır ..... efendidir.

Haleb'in kuzeyinde bir tepe üzerinde Şeyh Bekrî namazgâhı vardır. Bunu yaptıran Öküz - Mehmed paşadır. Öküz - Mehmed Paşa Mısır vâlisi iken Mısır kulunu (askerini) kırdığı için (Kulkıran - Mehmed paşa) derler. Burada yine bir büyük meydan vardır, kapısı üzerinde (Fedhuluhâ bi selâmin âminin) yazılıdır. Bahçesinde pek çok ağaç, bir havuz vardır. Mutfağında gelip geçene nimeti boldur. Târihi budur:

..... Ebûbekir ismine bu çeşmeyi
Yapdı ismâil ağa hayrat eyleyüb nâmı nigû
Tâki feyzinden mezârı şeyh Ebûbekir :
..... âbını kamu
Âhir oldukda cemâlî didi anın târihin
Zemzem-âsâ Kâbe-i uşşaka akdı geldi su

Kale içinde İhlâs dede tekkesi, Tabanı yassı Mehmed paşa yapısıdır. Şeyh İbrahim Halebî'nin seksen kıta eseri vardır. Mehmed bin Mehmed, Habul sahilinde gömülüdür. Mevlânâ Muharrem efendi, Şam kapısı dışında gömülüdür. Mehmed Karagülmez efendi, Hacı-zâde demekle tanılır, Şeyh Bekrîler yakınında gömülüdür. Yahudi çarşısı tarafında bu taş altında yetmiş enbiya vardır derler. Kadir gecesi bu mübarek taşa nur indiği görülmüştür. Bütün vilâyet ahalisinin kanaati odur ki bu kudret taşı bu şehirden gide, bu şehir de harap olur. Dört köşe bir taştır. Sonra Ayıntap yolu üzerinde Hacı Bayram dede merkadi, kale hendeği yanında kırklar tekkesi vardır. Bu tekkenin yol üzerindeki penceresi üzerindeki târih:

Hazret-i pâşây-ı felek-kadr kim
Girdi Baka mülkine imânile
Kıldı rakam Sâkinî târihini
Ruhiyçün fâtiha kıl cânile (sene 1021)

Paşa sarayı yakınında İbrahim Gülşeni tekkesi, Şeyh Nesimi tekkesi, şeyh Cemaleddin Şirvani, (İbrahim Ethem hazretlerinin mürididir. Tekkesine hasta varan şifa bulur). Bu Halep şehrinde 70 tarikatin tekkeleri vardır.

HALEP ZİYARETGÂHI

Evvelâ Ulu câmide Zekeriye Aleyhisselâm, iç kalede Hazreti Hızır makamı, Nesimî hazretleri, Şeyh Bekri, Şeyh Bayram, Şeyh İhlâs dede, Şeyh Ali Rumî, Kedeleçciler içinde Şeyh Kerhî, Şeyh İbrahim, Şeyh Arabî, Kırklar makamı, Şeyh Yaprak, Şeyh Memo, Şeyh Şahabeddin, Şeyh Cemaleddin ziyaretgâhlarını Allaha hamdolsun ziyaret ettim. Haleb'e on bir kere uğramak nasip olmuştur. Bu şehir halkı hep tarikat ehlidir. İtikat sahibi, dindar, mü'min, tüccar kimselerdir. Hoca Hüsrev efendi târihinde Halep'te 400 bin nüfus olduğu sicilde yazılıdır. Burada Arap, Kürt ve Türkmenler otururlar. Araplar belâgatle konuşamazlar. Havası lâtiftir. Devlet adamları çoktur. Elvan samurlar giyerler. Kadınları altın ve gümüş dibadan sivri takke giyip, üzerine beyaz car bürünürler.

Ayaklarına sarı çizme giyip edepli yürürler. Bütün halkı zevk ehlidir. Hakir kırkbir yılda 18 pâdişahlık yer gezdim. Haleb'in havasının letafetini hiç bir diyarda görmedim. Dördüncü iklimin ortasındadır. Enlemi 36 derece, 22 dakika, boylamı 14,5 saattir.

Has beyaz ekmeği, Mersin yemişi, dilber yanağı şeftalisi, elması, Şam fıstığı, (aslında Halep nahiyelerine mahsustur), sanayiinden elvan kadife, atlas, kutnu, makdemi, kuyumcusu, özengisi meşhurdur.

Burada olan Canbolatzâde Ali paşa, Şeyhülislâm Kevakibi-zâde, Şeyh Bekrî, Şeyh Haydar efendilerle vedalaşıp kıble tarafına gidip beşinci saatte...

HAN-I YETİMAN KALESİ: Mirasçı bırakmadan ölen kimsenin mallariyle burada bir şehir yapılıp bütün cüzzamlı ve miskinleri buraya sürüp Hantima demişler. Kalesi dörtgen şeklinde bir küçük kaledir. Etrafı beş yüz adımdır. Halep paşasının hassıdır. Hâkimi, subaşısı, nâibi vardır. Bu kalede evli kimse yoktur. Kırk elli oda ve bir câmi vardır.

ACAYİP KUYUNUN HASSASI: Han-ı yetiman nahiyelerinde (Savfe kuyusu) diye bir kuyu vardır. Bir insanı kuduz köpek ısırırsa, kırk gün içinde bu kuyunun suyundan içerse şifa bulur. Ama kırk günden sonra içerse faydası olmaz. Yine kıbleye 6 saat gittik.

SERAKIB KÖYÜ MENZİLİ: Halep toprağında Selimen nahiyesidir. 40 - 50 evli Arap köyüdür. Buradan kuzeye gittik.

SELİMEN KASABASI: Halep toprağında paşa hassıdır. 150 akçe şerif kazadır. Zeytini meşhurdur. Suyu yoktur. 6 mahalle 1000 ev, 8 mihrap, 70 dükkân, 2 han, iki hamam vardır. Halkı fellahtır. İyi çiftçidirler. Burada Şeyh Numan ziyareti vardır. Buradan kıbleye bir saat gittik.

RİYHA KASABASI: Bu da Halep toprağında paşa hassıdır. 150 akçe ile sadaka olunur. Kazadır. Sulu, bağ ve bahçeli yerdir. 8 mahalle 600 ev, dokuz mihrap, iki câmi vardır. Bir hamamı, iki hanı, yetmiş dükkânı vardır. Halkı Tat ve fellahlardır. Üzümü, fıstığı çoktur.

RİYHA ZİYARETGÂHI: Şehir yakınında Şeyh Ahmet Şabanî, batıda Şeyh Yusuf, şehrin kuzeyinde Şeyh Kasif, onun yakınında Kırklar makamı, şehir içinde Şeyh Mehmed Gazi, Himmetleri hazır olsun..

Buradan batıya iki saat gittik.

BEKFELÛN KASABASI: Selimen nahiyesidir. Zeytinlik içinde 250 evli fellah kasabasıdır. Bir câmii, 3 mescidi vardır. Buradan batıya 5 saat gittik.

İDLİB KASABASI: Halep sancağında Köprülü - Mehmed paşa vakfıdır. 150 akçe şerif kazadır. 14 mahalle, 1345 ev, 14 mihrap, 3 han, bir medrese, altı çocuk mektebi, 300 dükkân, 14 sabun imalâthanesi vardır. İdlib sabunu meşhurdur. Halkı beyaz fellahtır. Ayaklarına postal giyerler. Çiftçi bir kavimdirler. Havası çok lâtiftir. Etrafı baştan başa zeytinliktir. Buradan sabahleyin çıkıp dört saatte gittik ve ..... kasabasını geçerek güneye gittik. 100 evli Ahmed Beşe köyünü de geçip...

ŞATIR KALESİ: Halep toprağındadır. Evvelce amansız bir harami yatağı küçük han idi. 1069 da Köprülü - Mehmed paşa yeni bir kale ve han yaptı. Kalesi dörtgen şeklinde ve etrafı 600 adım bir kaledir. Kale

içinde avlusuz 40 harap ev vardır. Kale önünde üç han, kale gibi bir han vardır. Elli dükkân, bir hamam, bir câmii, kırk kubbeli imareti, misafirhaneleri, köşe köşe ahırları var. Han, yan sofalı, birçok hücreli ve binlerce hayvan alır ahırları olup insan kaybolur. Hanın meydanında bir câmi ve altında geniş bir havuz vardır. Bütün binalar kurşun örtülüdür. Bu hayratın dış kapısı önünde dokuz göz köprü vardır. Altından...

ASİ NEHRİ GEÇER: Bu nehir Gülbin dağlarından gelip Antakya yakınında Akdenize dökülür. Vakıf mütevellisi Halil ağadan ihsanlar alıp, eski Şaur sağımızda kaldı. Beş saat gittik.

BUDAMA KÖYÜ MENZİLİ: Halep toprağında zeâmettir. Buradan korkunç ormanlar geçip kıbleye gittik. ..... Lâtikiye şehri yakınında Akdenize dökülür. Buradan geçip, Dürziler elinde olduğundan Livana kalesini seyretmeden geçtik ve dokuz saat gittik.

BEHLÛLİYYE KALESİ: Şam Trablus eyâletinde Lâtikiye toprağında 100 evli zeytinlik ve dut ormanları içinde bir köydür. 2000 adımdır. Hepsi Nuseyrîdir. Güneşe taparlar. Kızlarını kendilerine nikâh ederler. Kırmızı gül yanaklı mahbubeleri var ki adamın zülâli iki yerden atar. Bütün kadınları ipek elbiseler içinde gerdanları halhallı, kulakları küpeli kudretten sürmeli gözlüdürler ki:

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

Gayet şivekâr ve işvelidirler. Saçlarını büklüm büklüm döküp âşıkları, zülüfleriyle avlarlar. Bunlara kâfir disen adamı öldürüp on bin kuruş cerime verirler. On binden fazla imişler. Misafire çok itibar ederler. Buradan on adam alıp yolda Ethemî tarikatından Şeyh Türeyre'yi geçtik. Bir Nusayrî manastırını da geçip dört saatte...

LÂTİKİYE KALESİ: Hazreti Ömer zamanında Halit bin Velid ve Esved bin Mikdad? İspanya küffarı elinden almış. Kûfe hâdiseleri sırasınra tekrar kâfirler istilâ etmiş olup devleti Meliküttahir zorla almıştır. Sultan Selim Mısır'a giderken Ayas ağa eliyle kalenin anahtarları Selim Şaha gönderilmiş, Trablus eyâletinde sancak beyi tahtı olmuştur. Yüz köyü miridir. 300 kese hâsıl olur. Arazi dağlık taşlık olduğundan beyi kırk elli bayrak sekban ve sarıca besler. 300 akçe ile ihsan olunur şerif kazadır. Adalet üzere senede 20 bin hâsıl olur. Kalesi deniz kenarında dörtgen şeklinde olup etrafı üç yüz adımdır. Hendeği yoktur. Kale içinde yedi küçük ev vardır. İskele başında kırk elli mahzen vardır. Üzerlerinde bazirgân odaları bulunur. Mısır ve frengistan bazirgânları oturur. Burada aslâ evli kimse yoktur. Limanı 300 gemi alır. Topları limanı korur. Etrafı bağ ve bahçelerdir. Vaktiyle Lâtikiyye büyük şehir imiş. Harabeleri görünmektedir. Şehirde 900 ev vardır. Dokuz mihrap olup üçü cuma câmiidir. Hazreti Ömer fetihten sonra burada bir

câmi yaptırıp bizzat imamlık etmiş ve şehit olan Ashab-ı kiram burada gömülmüştür. Derler ama kat'î değildir. Bu câmie Câmi-i Ömer veya Ulu câmi derler. Çarşı içinde bundan başka Tokatlının Yeni câmii, Eski câmi vardır. İki hamamı, üç hanı (Mataracı hanı, Derviş Beşe'nin iki hanı, Musû Beşe hanı, iki medrese, üç çocuk mektebi, yeni Mataracı mektebi, 200 dükkân vardır. Halk sarnıç suyu kullanır. Havası ağırdır. Çünkü her tarafını yüz binlerce hurma ağacı kaplamıştır, rüzgâr işlemesine mâni olur. Âyanları çuha elbise, orta halliler kerake, aşağıları bellerine birer peştemal giyerler. Beyaz Hubuzu, hurması, şeker kamışı ve Habbülleziz ..... hâsıl olur. Çok kuvvet vericidir. Frenk inciri tuhaf bir meyvedir. Acur, kessa, kurkas, karnebit ve çemmiz ağaçları vardır. Bu ağaçlar gayet kalın olup top top olurlar ..... Allahın hikmeti bu ağaç yedi sekiz sene olmayınca meyve vermez. Bağcılar ağacı muhtelif yerlerinden baltalarla paralamağa başlarlar. Birkaç adam çıka gelip (Allahtan kork, bu taze fidana nasıl kıyarsın) derler. Adam (Neyleyeyim, meyve vermiyor) der. Adamlar (Lûtfedip kesme, bu sene meyve versin. Biz meyve vereceğine kefil oluruz) derler. Adam da kesmekten vaz geçer. Garibi budur ki, o sene salkım salkım meyve olur. Halkı evliyâya inanan ehli sünnet kimselerdir.

LÂTİKİYE ZİYARETİ

Şehrin güneyinde Hazreti peygamberin amcası Hazreti Mes'ud bin Ummehâni valideleri künyesiyle meşhurdurlar. Nurlu bir kubbe içinde gömülüdürler. Ruhlarına bir hatmi şerif eyleyip ruhaniyetlerinden yardım diledik. Şehre yakın Soffa ashabından Derdâyî âmiri denilen Ebû Derdâ hazretleri yatar. Resûlü Ekremin, hakkında hadisi vardır. Şehrin doğusunda İbrahim Ethem validesi bir mescit içinde gömülüdür. Pazartesi günleri bütün kadınlar gidip isyanlar edip oğul ve kız isterler. Neuzübillah gizli keferedir. Yakınında Şeyh Musâ Sadık, deniz kenarında Sahabeden İbni Hatta, şehre yakın Şeyh Ebûbekir Batorni, limana yakın Şeyh Said, ona yakın Emir Sultan, şehir içinde Camaa ve Şeyh Emir Esad, himmetleri hazır olsun.. Buradan doğuya gittik.

BÜYÜK NEHİR: Gülbün dağlarından gelir, Akdenize dökülür. Bin güçlükle atlarımızla geçtik. Sonra Kırbeşi, Arap, Medik küçük nehirlerini ve Rüus nehirlerini geçip beş saat gittik.

CEBLİYE KALESİ: Hazreti Ömer zamanında İspanya kâfiri elinden alınmış, sonra yine kâfir eline geçmiş, yine müslümanların eline geçmiştir. Hazreti Ömer zamanında Ceblilhime adlı bir Arap Şeyhi, bir Arabın gözünü çıkarmış. Hazreti Ömer'in adaletinden korkarak Antakya'da Kayser Herakl'ın yanına kaçmış, Kayser kendisine bu dağlarda yer vermiş, o yüzden (Cebliye) denilmiştir. 921 senesinde hâkim Seniyal

kalenin anahtarlarını Yavuz Selim'e teslim etti. Trablus eyâletinde iltizam ile sancak beyi tahtı eyledi. Bu şehir vaktiyle çok büyük imiş. İspanya ve Portekiz küffarı harap etmişlerdir. Yalnız üç kalesi mamur kalmış. Bütün sancağında âsi, bağı dürzî kavmidir. Kalesi deniz kenarındadır. Böyle boşlukta ve yüksek kale görmedim. Altı tamamen kemerdir. Şehirlinin hayvanları bu kale altında yatarlar. Etrafı dört yüz adım yuvarlak bir kaledir. İçeride İbrahim Ethem hazretlerinin şeyhi Seyyid efendi câmii yanındadır. Kalenin güney tarafı varoştur. 300 ev vardır. Altı mihraptır. Üçünde cuma kılınır, üçü mescittir. Câmiler, Eski câmi, Yeni câmi, Sultan İbrahim câmiidir. Bir medrese, 3 mektep, yedi tekke, iki hamam, yetmiş dükkân, üç han vardır. Hurma, zeytin, incir ve dut çoktur. Havası ağırdır. Fahişe, yahudi ve kefere yerleşemez. Gelirse yaşamaz. Çünkü İbrahim Ethem hazretlerinin nazargâhıdır. Limonu, turuncu, ipeği, pamuğu meşhurdur.

SULTAN İBRAHİM ETHEM ZİYARETGÂHI: Tekkesi buradadır. Büyük binadır. Tamamen kurşun örtülü kubbelidir. Mihraba kadar uzunluğu 200, enliliği 150 ayaktır. Avlusu mermer döşelidir. Meydanda şadırvanlar vardır. Etrafı sofalardır. Bu sofanın kıblesinde Hazreti İbrahim Ethem gömülüdür. Burada olan kandiller, şamdanlar, buhurdan ve gülâbdanlar ancak Hazreti Ali ve İmamı âzam türbelerinde ola...

HAZRETİ İBRAHİM ETHEM'İN KERAMETLERİ: Keramet haktır ve evliyâlar ölmemişlerdir. (Mü'minler ölmezler...) hadisine göre, dünyadan ahrete naklederler. Sağlıklarında pek çok balarısı edinip bal yaparlar ve bal yiyerek kuvvet bulurlarmış. Vefatlarından sonra sandukalarının köşesinde, duvarın bir köşesinde binlerce bal arıları yüz yıldan beri bal yaparlar... Bu şehri istila için Hazreti Ethem makamını yağma ederken arılar boşanıp kâfirleri öyle sokarlar ki... Halk ganimetleri yağma eder, gemileri mîriye kalır. O zamandan beri kâfirler bu cebliyeye gelmeğe tövbe etmişlerdir.

Türbenin etrafı gül gülistandır. Fukaralar burada gül suyu çıkarırlar. Bu makamın bir köşesinde Baba Haydar yatar. Hazretin arkadaşı imiş. Mihrabın önünde İbrahim Hattab gömülüdür. Bunlardan başka evliyâdan 60 zat daha yatar. Himmetleri hazır olsun. Bu makamın dışında geniş bir meydan vardır. Ağaçlar ve havuzlarla süslüdür. Bu meydanın kıblesinde bir hamam vardır. Yol ortasında bir han, ona bitişik bir imâret vardır. Bu şehir halkı Hazreti İbrahim Ethem'e itikat ederler. Taç ve hırka giyerler. Hazreti Ethem'in, sağlıklarında oturdukları mağara, şehirden beş yüz adım uzak deniz kıyısında değirmenler yakınındadır.

HAZRETİ İBRAHİM ETHEM'İN MENKABELERİ

Bir gün İbrahim'in validesi gelip (Bay oğul, kül oldun, bu riyazet nedir? Gel terk eyle) deyince, hırkasından iğnesini çıkarıp denize atar

ve balıklara hitap edip (Benim iğnemi getirin) der. Bir müddet sonra bir balık iğne ağzında olarak gelir. (Niçin geç getirdin?) diye sorarlar. Balık dile gelip (Ya İbrahim teberrüken ağızdan ağıza zîyaret için geç getirdik) der. O vakit (İlâhi ey balık, sen benim iğnemi ağzınla getirdin ve aziz döndün. Allah seni avcılar elinden kurtara. Senin neslini yiyenler hasta olsun) diye dua ederler. Hakir o balıkları gördüm. Ağızlarında iğne gibi püskülleri vardır. Kimse avlamaz, ağa gelirse denize bırakır. Validesi bu hali görünce oğlunu bırakıp gider. Limanda sivri kaya üzerinde bir kulübecik vardır. Burada Şeyh Abdullahülmagarî yatar.

Buradan arkadaşlar alıp Harisun, Çiviçay, Betis nehirlerini geçtik.

BETİS KALESİ: Yolun sol kenarındadır. Türkmenler oturur. Bütün bu sahralarda Türkmenler oturur. Verimli yerlerdir. Melek Tahir İspanyollar elinden alıp, Trablus paşasının hassıdır. Kalesi, yalçın bir siyah kaya üzerinde korkunç bir kaledir. Yanında hendeği vardır. İçinde kiliseden çevirme bir câmi olup burada bir gece teravih namazı kıldık. 17 müslüman evi vardır. 63 sarnıç vardır. Kale duvarı 40 arşın yüksektir. 20 - 30 ayak enlidir. İç kalesi çok sağlamdır. Bu kaleyi Melek Tahir fethettikten sonra kuzey tarafına büyük bir kale yapmış, dürbünle seyir ettim. Kalenin doğusunda bir varoşu vardır. 500 Müslüman evi, iki câmii vardır.

RİCÂLİ ERBAİN ZİYARETİ: Buradan aşağıda bir dere içinde bir kudret hamamı var. Buradan viran kaleleri seyrederek Tartusa yakın...

TUZLA İSKELESİ: Emin adında hain bir adamı var. Gayet lezzetli tuzu vardır. Avret adası askerine aklâmdır. Burayı geçip, Markabtan yedinci saatte...

KARTUS KALESİ: ..... târihinde Melek Tahir İspanya küffarı elinden alıp, Sultan Selim Mısır fethine giderken, Cenbird, Yunus Paşaya kalenin anahtarlarını teslim etmiştir. Şam Trablus toprağında voyvodalık, 150 akçe kadılık olmuştur. Kalesi, Akdeniz sahilinde dörtgen şeklindedir. Etrafı 800 adımdır. Hendeği vardır. Kuzeyinde üç kat damirkapı vardır. Dizdar ve 100 kale neferleri vardır. Kale içinde 120 ev vardır. Kale ortasında bir meydan ve orada bir Selim Hanın câmii, bir sarnıcı, 7 dükkân, iki zahire anbarı vardır. Taşra varoşunda 50 kadar reâya evi vardır. Bir harap kilise vardır. İçinde kimse yoktur. Ancak kıble tarafında Hazreti İsa'nın havarilerinden Şem'un Safasının babası orada yatar. Yanvan târihinde yazılıdır. Bu kaleden güneye, bir dalyan tüfenkle bir kurşun atımı uzakta...

ZENAN (KADINLAR) ADASI: Avretler adası denilmesinin sebebi budur. İskender, Nusaybin yakınında Dârâ Şahı mağlûp edince bütün evlât ve âyallerini esir edip Mısır'a götürür. Mısır'ın havası bunlara yaramadığından cüzzam hastalığına tutulurlar. Hekimler hepsini bu Avret

adasına sürerler ve burada hastalıkları şifa bulur. Etrafı altı mil bir adadır. Havası güzeldir. 1068 dördüncü Sultan Mehmed devrinde kâfirler Akdenizde korkusuz gezmeğe başlayıp bu ada limanında yatarlardı. Müslüman gemilerini vurup, yağma eder ve esir alırlardı. Köprülü-Mehmed Paşa sadrâzam olunca buraya çok sağlam bir kale yaptırdı. Adanın doğu tarafında olup etrafı 1000 adımdır. 300 neferi, dizdarı vardır. Alış verişleri Tartus iledir. Adayı temaşa edip yine beriye Tartus'a kayık ile geçtik. Cenin sahrası içinde Türkmen obaları arasından 2 saat gittik.

HÜSNÂBAT KALESİ: Eskiden Şeddad yapısıdır. Sonra İspanya eline geçmiş. 54 tarihinde Emevîlerden Muaviye, sonra Melik Tahir feth etmiş, 921 de, Şam hâkimi Melek Sünbalin'in kardeşi Temrüz bey kalenin anahtarlarını pâdişaha teslim etti. Şam Trablus eyâletine kaydolunup, paşa hassıdır. 150 akçe şerif kazadır. Yetmiş Arap köyüdür. Yetmiş neferi vardır. Maanoğlu isyanında eğer bu kale Maanoğlunun eline geçseydi, ebediyen bu kale Dürzüler elinden alınamazdı. Kalesi üç kattır. Duvarı kırk arşın yüksektir. 12 arşın enlidir. Etrafı üç bin adımdır. 100 kule vardır. Her kat kule duvarında bir demir kapı vardı. Üç demir kapıyı geçtikten sonra Selim Han câmii var. 300 ev vardır. Etrafı hendektir. Sarnıçlar vardır. Meşhur kalelerden hiç biri bu kadar sarp değildir. Bu kalenin doğusunda varoşu vardır. Kalesi yalın kattır. Boş nefer evleri vardır. Bir câmi, bir mescit, bir mektep, bir hamam, 40 dükkân, iki çeşme vardır. Havası çok güzeldir, ama, bağ ve bahçesi azdır. Mahsulü ipek olduğundan dut ve zeytin ağaçları vardır. Mahbup ve mahbubelerine nihayet yoktur. Arapça konuşurlar. Alış verişleri frenk gemileri ve Dürzülerledir. Buradan silâhlı on adam alıp batıya 9 saat gittik.

KALİYAT KALESİ: Cenin sahrası içinde dörtgen şeklinde küçük bir kaledir. Trablus paşasının bütün hayvanları burada gezer. Burada bir gece misafir olup sahra içinde bir saat gittik. Sonra deniz kenarında iki saat gittik.

HAM, YANİ TRABLUSŞAM KALESİ: Tufandan sonra Nuh'un oğlu Ham yerleşmiştir. Sonra İspanya yapmıştır. Daha sonra Emevîlerden Abdülmelik almış, sonra küffarın eline düşmüş, 921 de Mısır sultanı Kalavun zaptetmiş, nihayet Sultan Selim Mısır seferinde Sultan Gavri'yi mağlûp edince kale hâkimi Çerkes Kurtbay kale anahtarlarını Hayre bay vasıtasiyle pâdişaha teslim etti. ..... Lâtikiye, Cebliye, Gülbin, Hüsnâbâd, Maan, Kademus ..... fetih sırasında bu on sancak eyâlet olmuştur. ..... şeyhlerine kavas derler. Muhteşem mel'unlardır. Bu diyarda aslâ haraç yoktur. Çünkü halkı aynı mezhepte değillerdir. Kâfir diyeni katlederler. Ama yahudiden berbattırlar. Küffar gemileri gelip bu sahili ele geçirince bu Dürzî kavmi kırk elli bin silâhlı askerle yardım edip Kudüs'ü zaptedip yetmiş sene ellerinde kaldı. Mezhepsiz bir kavim-

dir. Kızlarıyla evvelâ kendileri zina edip, sonra ya kendi oğullarına veya akrabalarına verirler. İmamı Yezidi, Merdanî, Hobârî, Marufî Aklî, Kızıllı, Şehâbî, Şehbâzî, Zeydânî, Tâtekî, Muslân, Kınâgî, Nusayrî ve bunun gibi nice sapık mezheplilerdir. Ama zengin ve misafirperverdirler. Bunlar ile müdara ederek geçinmelidir. Çünkü isyan etseler yüz bin tüfenkli haşerat toplanıp Maanoğlu gibi âsi olurlar. Nusayrî lehçesinden bir parçayı yazıyorum.

Duruldurub bo dohi
Snor velmen tos sotohi
Abid kaba kuşluk lok
Alel kalender debehî

Arapça da konuşurlar. Velhasıl şeriat, tarikat, haşr, neşri inkâr ederler. Alaca âbâ, Kemer kuşak, başlarında kırmızı makreme giyerler. Bellerinde kılıç, ellerinde tüfenk daima vardır. Aralarında kavga eksik olmadığından silâhsız gezmezler. Yüz binlerce kantar ipek, zeytinyağı ve zeytin ve Kalye denilen bir nevi toprağı frenklere satarlar. Her sene İngiltere, Fransa, Felemenk'ten gemiciler gelir ve mal doldurup giderler. Çok verimli yerdir. Trablus eyâleti 500 akçe mevleviyettir. Eğer halk ile iyi geçinirse paşasının geliri daha fazla olur. Bilginleri, âyânı çoktur. Hanefî mezhebinden gayri üç mezhepten müftüleri vardır. Deniz kıyısında limana bakan altı kule vardır. Her birinde yüz nefer vardır. Çünkü Trablus limanı büyüktür. 1000 parça gemi alır. Vaktiyle burayı Mısır Sultanı Kalavun zaptettiği vakit kalesini yerle bir etmiş ve denize bin adım uzak Cebel-i Lübnan eteğinde dörtgen şeklinde bir kale yapmıştır. İçinde Sultan Kalavun câmii, Kethüdâ, İmam, Hatip, dizdar vardır. Etrafı yalçın uçurum olduğundan hendeği yoktur. Batıya bakan kapıdan içeride üç kat demir kapı olup, araları divanhanelerdir. Bu divanhanelerin duvarları her türlü silâhlarla doludur. Dış hendek kapısı üzerinde târihi budur:

..... Süleyman Han ibn Sultan Selim Han halledallahu mülkehû sümme fî şehri şevval sene seb'a ve işrin ve tis'a mie 927.

Fakat orta kapı üzerinde (Sultan Kalavun essâlihi) yazılıdır. Kapılardan dışarıda limana bakan bir köşk vardır. Batıya doğru varoş uzanır. Dört tarafı bir kat duvardır. Etrafı sekiz bin adımdır. Hendeği yoktur. 19 demir kapısı vardır. 6 bin kârgir ev ve ..... câmileri vardır. Büyük câmiin mihrabı üzerinde âyeti kerime yazılıdır:

«İnnemâ ya'muru mesâcidallahi men âmene billâhi velyevmilâhiri»

Bu câmiin altı kapısı vardır. Avlusu mermer döşelidir. Etrafında sofalar ve ortasında havuz vardır. Avlunun beş kapısı vardır. Kıblenin solundaki kapıda (Lailâhe illallah Muhammed Resulullah) yazılıdır. Hakir câmiin 200 basamaklı minaresine çıkıp şehri seyrettim. Her basamak üç

karıştır. Bu şehirde zeytinyağı çok olduğundan 5000 kandil yakıp, oturan bilginler çerağa muhtaç olmazlar. Allaha şükür 1081 senesinde sekiz gece teravihi burada kıldım. Bundan başka eski köprü başında Sultan İsa câmii vardır. Dar bir yerde olduğundan avlusu yoktur. Kapısında (İsa bin Ömer elbertâşî vakfı olduğu ve 661 târihi) yazılıdır. Şehir içinde nehir kenarında Tövbe câmii, Uzunçarşı içinde Ata câmii, Tohan câmii, Mahmudiye câmii, Vesiyye câmii, Tasyye câmii, Mahmud bey câmii, Tüffâhiye câmii, Argun şah câmii ve Bâbı Remilden dışarı Taylûne câmii, kalede Sultan Kalavun câmii, deniz kenarında iskele câmii vardır. Diğerleri mescit olup, 7 medrese, 3 dârülhadis, 17 mektep, 7 tekke olup, en mükellefi Gumeyza nehri kıyısında bağ ve bahçeler içinde Mevlevihanedir. Evkafı çoktur. Gelip geçene nimeti boldur. Şeyhi hoşsohbet bir kimsedir. Hızır bey tekkesi de güzeldir. Şehirde 12 hamam olup bunlar (Arnavut Mehmed Paşa, Nuri, Takyeci, İzzettin, Hacip, Karakuş, Kadı, Dellâk, Attar, Kale, Deyverdar hamamlar) dır. 12 han vardır. En mükellefleri (Yeni, Pirin, Mısriyyun, Tüccar, Çavuş, Zeyt, Canbiğ, Mutaf, Arasta, Gumeyza, hanları) dır. Şehirdeki nehir üzerinde iki köprü vardır. Gumeyza ve İsyan nehirleri geçer. Her evden su geçer. Şehirde 70 çeşme, 2700 dükkân, bezestan vardır. Şehrin uzunluğu 3000 adımdır. Şehir ile deniz arası bağlardır. Limon, turunç, nar, hurma ağaçlariyle süslüdür. Limanı bin parça gemi alır. Deniz kıyısında altın kule vardır. Her birinin dizdarı, neferleri ve balyemez topları vardır. Bazı zamanda paşalar, varoşa gelip Emin köşkünde seyir ve safâ ederler. Burada 200 kârgir mahzenler, 20 dükkânlar, bir câmi, 2 çeşme vardır. İskelesi çok işlektir. Yedi kralın balyoz, konsolos ve tercümanları buradadır. Buradaki (Kalye) toprağı başka yerde olmaz. Ondan altın çıkarılır derler. Şehir içi beyaz kaldırım döşelidir. Havası güzel olduğundan mahbup ve mahbubelerinin hesabı yoktur. Kadınları edepli ve örtülüdürler. Gümüş ve altından bir nevi sivri takke, ayaklarına sarı çizme giyerler. Beyaz ekmeği, çöreği, Kübeyderi, makoleri, Katozoferi, şekeri, dudu, pamuğu, ipeği, puşusu, mendili meşhur ve çoktur.

TRABLUSŞAM ZİYARETGÂHI: Evvelâ şehrin kuzeyinde yarım saatlik yerde Hazreti Yûşa' Nebi 120 sene yaşayıp Semub şehrinde idi. Hazreti Musa ile buluşup bazen koyun güderdi. Burada gömülüdür. Ehli, Hazreti Musâ'nın hemşiresi Meryem idi. Ve Hazreti Yakup Aleyhisselâm ziyareti de Yûşa' Nebi yakınında Cebel-i Lübnanda gömülüdür. Mısır ulemâsına göre İmam Şafii türbesi yanında Şeyh Ukbe Cehini yakınında olan Hazreti Zinnun odur derler ama yanlıştır. Burada yatan Zinnûn-ı Murî'dir. Yoksa Hazreti Yusuf oğlu, Efrayim oğlu Nun Nebi değildir, derler.

Yine Trablus kuzeyinde Bi'rül Künuz, Balıklı ayazması derler. Hiç

kimse buradaki esrara vâkıf değildir. Hakikat şudur ki, bir diyarda cenk olsa, bu balıklar bir müddet kaybolup, sonra yaralı kanlar içinde yine görünürler. Buradan bir adam su içse ve balık tutup yese ahmak olur. Ama sıtma tutan kimse üç cumartesi buraya varıp gusletse şifa bulur. Şeyh Ahmed Bedevî burada gömülüdür. Şehrin doğusunda küçük Cebel-i Lübnan üzerinde Hazreti Hızır makamı... Bütün ricâl-i gayb burada toplanır derler. Bir kimse üç gün burada temiz kalp ile dua etse isteği yerine gelir. Taylûn câmii yakınında Şeyh Fadlullah ve Şeyh Zahir Suvaytilhayl kapısında yatar. Paşa sarayı yakınında câmi avlusu içinde Çetrefil oğlu Ahmed paşa türbesi penceresi üzerinde tarih:

Rihlet etdi cennete Ahmed paşa
Hak teâlâ eyliye kabrin gırak
Recebüddâî didi târihini
Gitdi Ahmed dünyâdan ah elfirak (sene 1008)

Şehir içinde Şeyh Mes'ud, Şeyh Mehmed Acemî Ketûbî, her mübârek gecede burada âyin yapılır. Bunlardan başka Şeyh Mağripli Abdülvahit, Musullu İzzettin, Ali Gazzâzî, Ali Toktemür, Şeyh Şemseddin, Şeyh Kanvanî Şeyh Tahir, Şeyh Dâvud, kale altında şehitler medresesi yakınında gömülüdürler.

Buradan da bütün ahbaplara veda edip deniz kenarında Enfiyye köyünü geçip kıbleye giderek Musılca belini aştık.

MAAN KALESİ: İsyan ettiği vakit bu dar yolu kapamak üzere Maan oğlu yapmıştır. Şimdi içinde kimse yoktur. Kasabası deniz kenarında 2 mahalle, 200 toprak evdir. Fellah ve Nusayrilerdir. Bir câmii, bir hamamı, iki dükkânı vardır. Bağlarında Çemiz ağaçları, kuyuları vardır. Burada Abdullah Sâmedî, sağ iken, yağmaya gelen kâfir gemisine nâlını ile vurup, gemi batmış. kâfirler sahile düşüp esir olmuşlardır. Himmetleri hazır ola. Burayı geçip kıbleye doğru 5 saat gittik.

CEBEL KALESİ: Trablus paşasının hassıdır, 100 köyü vardır. Bu dağların hâkimi yetmiş kese verir. 3000 tüfenkli askeri vardır. Çünkü Dürzî ve Timânî dağlarıdır. Kale, deniz kenarında dörtgen şeklinde köhne bir kaledir. Etrafı 1300 adımdır. Bu kale evvelce İspanya elinde iken Sultan Kalavun fethetmiş. Sonra Selim han Mısır'a giderken teslim olmuştur. İki mahalle, 200 ev, beş mihrap olup, biri Selim Han câmiidir. İç kalesi bu kalenin kara tarafında dörtgen şeklinde bir küçük kaleciktir. Bekçileri, Dürzî korkusundan kapısını açmaz ve kimseyi içeriye koymazlar. Eşeğini kaybeden buraya gelmez. Ama ben aziz canımı kaybederek gittim. Ahalisi Tat ve Nusayridir. 20 dükkân ve bir hanı, bir manastırı vardır. Meşhur bir kilisedir ama şimdi içinde katır ve deve bağlı handır. Kalenin liman tarafı yalın kat duvardır. Limanı iki yüz gemi alır. Dizdardan on tüfenkli alıp buradan da kıbleye üç saat gittik.

HAZRETİ İBRAHİM KÖPRÜSÜ: Habur nehri üzerinde üç gözlü köprüdür. Burada bir han vardır, Hazreti İbrahim yaptı derler. Dağ yamaçlarında Dürzî köyleri vardır. Bizi görünce ateş işaretleri verdiler. Biz üç saat kıbleye gidip Nehrülkelb'i geçtik. Bu şehrin denize döküldüğü yerde At kadar bir köpek Allahın emriyle taş olmuş.

Rivâyete göre Hazreti Yakubun oğlu Yehuda, Kelbülakaba dedikleri bu yerden geçerken bir köpek saldırmış, gazaplı şehzade (Ya köpek, Allahın emriyle taş gibi ol) deyince taş haline gelir. Bu nehir üzerindeki köprü çok sağlamdır. Sultan Kalavun yapısıdır. Buradan dağa tırmandık. Kelb akabesi denilen tehlikeli geçitten selâmetle geçtik. Bu nehir tarafı Trablus hükmündedir. Beri taraf Sayda eyâletidir. Buradan selâmetle geçip...

TARRAHİN BURCU: Sayda hudududur. Enli yeri dağlar içine girmiş bir büyük limandır. Taşlık yerdir. At ayak işlemez. Buradan üç saat ovalardan dutluklardan geçtik.

BİRUT NEHRİ: Üzerinde dokuz gözlü bir köprü vardır. Buradan da 8000 adım gidip:

MUZ KALESİ YERİ: İspanya keferesi yapısıdır. Sonra Şam hâkimi Senyal zaptedip Maan oğluna vermiş. 921 de kalenin anahtarları Yavuz Selim'e teslim edilmiştir. Sayda eyâleti hükmünde sancak olmuştur. Beyi bin askerle âsi dağlarda cenk edip kendine de yüz kese hâsıl olur. 600 Dürzî köyleridir. 150 akçe şerif kazadır. Şehir, deniz kenarında iki burun arasındadır. İki burunda iki kale yapılmıştır. Kalenin biri gümrükhane önündedir. İçinde bir câmii vardır. Öbür burundaki bir iç kaledir. Karadan bir köprü ile geçilir. Etrafı 200 adımdır. İçinde dizdarı ve 150 neferleri vardır. Burada da bir câmi ve sarnıçları vardır. Ama bu limana büyük gemiler giremez. Limanın deniz kıyısında iskele başında iki yüzden fazla tüccar mahzeni ve on hanı vardır. İskele başına zamanla bir köşk yapılmış Emin evi olmuştur. Çeşme olduğuna dair dört köşe mermer üzerine «Selim han oğlu Süleyman han zamanında Birut emini Şehid Emir Rüstem bin Abdullah tarafından 729 senesi Recep ayında yapıldı. Ketebehu Dede Mehmed Elfakir» yazılıdır. Bu kalenin varoşu Birut varoşu gibi büyük kaledir. Zamanla çok yeri harap olmuş. Etrafı 4450 adımdır. Hendeği yoktur. Bu varoşun içinde, 2600 ev, 37 mihrap vardır. Yedisinde cuma namazı kılınır. En meşhur câmi, kiliseden bozma Ulu câmidir. Mihrabının üzerine (İnnemâ ya'muru mesâcid..) âyeti yazılıdır. Yan kapısı üzerinde Hayre bey fethi târihi yazılıdır. Câmiin içinde kırk elli yerde ders okunur. Biri de paşa sarayı yakınında Seyf oğlu Asaf paşa câmii vardır. Çarşı içinde Mir Münzir câmii avlusunun etrafında sekiz adet sütunlar ve ortasında havuz vardır. Câmiin biri de Amri câmiidir. 37 mescit, 4 hamam vardır. Seyf oğlu hamamı pek güzeldir. 17 medrese, 8 çocuk mektebi ve 7 çeşme, 300 dükkân, 40 kahvehane, 3

han olup, sokakları dar olduğundan insanlar omuz omuzadır. Bolluk şehridir. Ahalisi Arap, Dürzî, Timânîdir. Elvan Kereke giyip başlarına muhattam sararlar. Avretleri gümüş ve altın arakiye ve beyaz car bürünürler. Evvelce buranın havası fena imiş. Maan oğlu kıble tarafına beş yüz bin sanavber ağacı dikip orman yapmış. Havası lâtif olmuştur. Çam ağacından bardak yapılıp su içilir, faydalıdır diye hekimler söylemişlerdir. Şehrin dört tarafı zeytinliktir.

BEYRUT ZİYARETGÂHI: Elestem Artam? hazretleri ve köprü yakınında Hazreti Hızır makamı tekkesi, Şeyh Ebünnedas! var. Buradan da beş muhafız alarak kıbleye doğru bir saat gittik.

BURTER KÖYÜ: Bir dere içinde 200 fellah evli, bir câmili köydür. Beyrut hâkiminin hassıdır. Havası çok güzel olduğundan Veyselkaranî Muzu burada olur. Verimli köydür. Yemen'den sonra en çok muz bu köyde olur. Şam'a, Mısır'a, Haleb'e binlerce deve yükü gider.

MUZ AĞACININ ŞEKİLLERİ VE HASİYETİ: İki adam boyunda bir ağaçtır. Oyluk kalınlığındadır. Ağacını sıksan su çıkar. Flandıra bayrak gibi yaprakları olur. Yaprakları yeşildir. Meyvesi ve yaprakları bir tarafa yüklenir. Yılda bir meyve verir. Meyvesi yaprağı yanında ve dalın ucunda olup, sanki bir sini etrafında gibi iki üç yüz muz sıralanır. Evvelâ yeşil, sonra sarı olur. Sonra koparılıp kabuğu soyulur. Şekerle veya şekersiz yenilir. Çok lezzetli, kuvvet verici, hazmı kolaydır. Et yemiş kadar gıda verir. Gûya taze paluze köfteleri kadar yumuşaktır. Kökünden çıkan filizleri toprağa dikilerek yetiştirilir. Ama ağacının daima su içinde durması gerekir.

Muz ağacının yaratılmasının sebebi: Resulû Ekremin mübarek dişi Uhud cenginde şehit düşmüştü. Bunu Veyselkaranî hazretleri duyup, acaba Hazreti Resûlün şehit olan mübarek dişleri bu mudur, yoksa bu mudur diye bütün dişlerini çektirmişti. Ağzı kan içinde kalıp yere tükürünce Allahın emriyle o kandan muz ağacı hâsıl olup o saatte meyve verir. Allahın ilhamı ile muzu yiyip karnını doyurur. Doğrusu ihtiyar kimselerin yieceğidir.

Buradan hakire elli batman muz verdiler, şekerleyerek dört saat gidip Na'ma köyünü, sonra Demiz nehrini geçip 100 evli ve bir câmili Muksabiyye adlı müslüman köyünü geçtik ve deniz kıyısında güneye gidip...

CİYEYYE KÖYÜ: İki yüz evli, bağ ve bahçeli, câmili mamur köydür. Deniz kıyısında bir kubbe vardır. Seyda ve Beyrut bilginlerine göre burada balık, Hazreti Yunus'u burada ağzından çıkarmış ve burada vefat etmiştir. Rivayete göre Hazreti Yunus Musul'dan buraya gelip bir gemiye binerek Mısır'a giderken gemi dalgaya tutulur. Denize birkaç kişi atmağa karar verilir. Kur'a Hazreti Yunus'a isabet edince hemen Hazreti

denize atarlar. Derhal bir balık hazreti Yunus'u yutup kırk gün balığın karnında kalır. Zavallı balık yuttuğuna pişman olup yedi deryayı yedi kere dolaşır. Fakat hazmedemeyip Seyda yakınında bu köyde balık karaya düşüp, Hazreti Yunus'u dışarıya çıkardı. Bazı müverrihlere göre Hazreti Yunus kavmine gücenip (Yarap, bu kavmi kahreyle, yahut beni âsilerden kurtarıp yedi deniz seyahatine nasip eyle) diye dua ettiği için duası kabul olup, böyle olmuştur. Bütün bilginler, Hazreti Yunus'un burada yattığına inanırlar. Ve şu âyeti kerimenin buna delâlet ettiğini ifade ederler:

«Ve enbetnâ aleyhi şecereten min yaktin»

Hazreti Yunus balığın karnından çıplak çıkıp, bitkin bir halde kumsalda yatınca Cenabı hak, sıcaktan onu muhafaza için kabak ağacını halk edip, iri yaprakları gölge etmiştir. Hâlâ o taraflarda kabak ağacından geçilmez.

HİKÂYE

Mısır pâdişahlarından Yusuf Salâhattin frenk elinden Seyda'yı alır. Kâfirler, müslümanlar da Yunus peygambere inandıklarından Seyda şehri elimizden gitti diye pek çok gemilerle gelip, Yunus peygamberin cesedini alarak İspanya'ya götürelim diye el uzattıkları vakit yirmi geminin kâfirleri bir anda yanarlar ve müthiş bir rüzgâr esip, beş yüz gemi birbirine vura vura parçalanır. İçindekiler sahile düşüp esir olurlar ve Seyda kurtulur. Hazreti Yunus'u yutan balığın kemikleri hâlâ bu mezar yanında gömülüdür. Fakat hakir 1056 da Musul'a gittiğim vakit orada da bir Hazreti Yunus mezarı gösterdiler. Bağdat Şeyhülislâmına doğrusunu sordum. Dediler ki: (Hazreti Yunus bu Musul ve Nusaybin taraflarına peygamber olmuştur. Kavmi kendine iman etmeyince Seyda tarafına gelip, bilindiği gibi gemiden denize atılmış, balık tarafından yutulmuş, balık ta yedi derya gezip, Basra körfezinden Şattülarap yolu ile Bağdad'a gelmiş ve burada Hazreti Yunus'u karaya çıkarmıştır. Bunu gören inkârcılar ona iman edip, Hazreti Yunus burada 100 sene yaşayarak vefat etmiş ve burada gömülmüştür) buyurdular. Şeyhülislâm Zeynelâbidin buyurdular ki:

«Evliyâ Çelebi, bütün muteber kitaplarda yazıldığına göre Halep'te Zekeriya, Şam'da Yahya, Kudüs'te Musâ ve Medine'de Hazreti Muhammed'in gömülü olduğu her sene şer'i sicillere kaydolunup Osmanlı pâdişahlarına arzolunur. Fakat bunlardan başka peygamberlerin mezarları, Nuh tufanından sonra kaybolmuşlardır. Fakat Şam'da Emevîye câmii mihrabı önünde 12 bin peygamber gömülüdür. Doğrusunu Allah bilir. Velhasıl hakir Seyda yakınında Yunus Peygamber mezarını ziyaret ettim.

Buradan da deniz kenarında taşlıklar arasında bir sat gittik.

REMİLE KÖYÜ: Bir sarp tepe üzerinde olan bu köyü de geçip, bir buçuk saat taşlık ve kumsal yerlerden geçerek Evvel nehrini geçtik. Bu nehrin suyu çok lezzetli olduğundan eski pâdişahlar, sekiz saatlik dağları delerek bu suyu Seyda şehrine getirmişlerdir. Bu suyu geçip Seyda bağ ve bahçeleri içinden Beyrut'tan dokuz saat uzakta...

SEYDA KALESİ: İspanya keferesi yapısıdır. Hazreti Ömer zamanında Müslümanlar eline geçmiş, sonra yine kâfirler istilâ edip, sonra Mısır sultanlarından Kalavun oğlu Nasır tarafından zaptolunmuş ve Yavuz Selim Mısır seferine giderken Seyda hâkimi Kara Çığa bey, kalenin anahtarlarını Şam'da Sultan Selim'e teslim etmiştir. 1071 de Fadıl Ahmed paşa Şam Vâlisi iken, Seyda'nın eyâlet olmağa tahammülü olduğunu görüp, Kunaytara evkafı, Lala Mustafa paşa evkafıdır. 300 köyü vardır. Fadıl Ahmed paşa köylerin bir kısmını vakfa bırakıp, geride kalanlarını Sayda sancağına ilâve edip eyâlet haline koymuştur. Ama iltizamdır. Eyâletindeki sancaklar şunlardır:

«Beyrut livası, Safed, Akka, Turâbî, Sayda (paşa tahtıdır), Cebelül Maan» tımar ve zeâmet yoktur. 1060 parça âsi köylerdir. Paşasının hassı 811000 akçedir. Paşası sefere gitmez. Devlet malını tahsil için iki bin piyâde askeri vardır. Ahalisi taşlık yerlerde Dürzî, Tımânî yetmiş türlü mezhepte haşerattır. Kalesi deniz kenarında dörtgen şeklinde, etrafı 3700 adım, hendeksiz dört kapılıdır. İç kale, deniz içinde sanki bir adadır. Etrafı beş yüz adımdır. Dizdarı, topları ve iki yüz hisar eri vardır. Hüküm sahibi ağalıktır. Gemilerden beşer kuruş liman hakkı alır. Dizdarı gece gündüz kale kapısı önündeki mescitte oturur, dışarıya çıksa katlederler. Bir büyük hurma ağacı var ki, hiç bir diyarda böylesini görmedim. İhtiyarlar bu hurma için bin yaşındadır derler. Doğrusunu Allah bili. Sayda limanının uzunluğu iki bin adımdır. Demir tutar âlâ limandır. Limanın kuzeyinde denize doğru uzunluğuna kayalar dizilmiştir. İçlerinde büyük mağaralar vardır. Bu kayalarla kale arası da büyük limandır. Akdeniz iskelelerinde böyle büyük liman yoktur. Kalenin kıblesinde Sayda varoşu üç mahalle, 1200 evdir. Şehirde aslâ ahşap bina yoktur. Altı câmi vardır. Diğerleri mescittir. Çarşı içinde Yeni camiin târihi budur:

(Bismillâhi'r-Rahmani'r-Rahim. Enşee hâzel câmiilmübârek el Abdülhakîr Ali bin Mehmed Ferâğ - Sene 1001).

Câmiülbahir'in imamı Şeyh Nasır efendinin evliyâdan olduğuna şüphe yoktur.

Kethüdâ câmiinin avlusunda havuz vardır. Kotiş oğlu, Câmiüssuk, Hazreti Ömer câmii, Berrânî câmileri vardır. 7 medrese, bir dârülkurra, 2 darülhadis, 7 mektep, üç hamamı, dört hanı avrdır. Bunlar, pirinç hanı, Küçük han, İskelede frenk hanıdır. Yedi kralın konsolosları bu handa otururlar. Şehir içinde dört yüz dükkân olup, sokakları geniştir. Hal-

kı dindar, garip dostu olup, Şafiî, Malikî ve Hanbeli mezhebindedirler. Yalnız paşalılar Hanefi mezhebindedirler. Ahalisi çoğunlukla tüccar ve denizcidir. Cübbe ve kereke giyip, başlarına destâr sararlar. Herkes gözlerine sürme çeker. Yalnız havası ağırdır. Temmuzda insan tepesinden pişer. Bu yüzden halkının renkleri sarı olup mahbup ve mahbubeleri makbul değildir. Halkı çiftçi ve hâkimlerine itaatlidirler. Batısında akan nehre Kumul (yâni Bit), kıblesinde akan suya Bergus (yâni pire) nehri derler. Bu yüzden bit ve pireden usanmışlardır. Hurması, limonu, turuncu, şeker kamışı, zeytin, incir ve narı, çimizi, muzu meşhurdur. İpek böceği beslerler.

SAYDA EVLİYÂ ZİYARETGAHI: Hayme kapısının dışında, peygamberin alemdarı Hazreti Biruh bağ ve bahçe içinde bir tekkede gömülüdür. Arsa kapısının dışında Şeyh Musa, Şeyh Alâer Reşid, Şeyh Cemaleddin vardır. Nehrin su kemerleri dibinde, vezirlerin köşkü yakınında Hamalı Şeyh Abdullah gömülüdür. Her kimin atı sıraca olsa üç sabah üçer kere burayı dönse billâhi şifa bulur, tecrübe edilmiştir. Beni İsrail peygamberlerinden Saydun burada yatar.

Bu ziyaretlerden sonra vilâyet vâlisi İshak paşadan ihsanlar ve on süvari alıp kale dışına çıktık. Bağ ve bahçedir. Beyrut tarafında Seb'atül uyun ile Evvel nehri arasında üç bin sahabe gömülüdür. Hazreti Ömer zamanında Rum, Ermeni ve çingene elinde şehit olduklarından bu şehirde Rum, kıptî, Ermeni yaşamaz. Yahudi çoktur. Buradan kıble tarafına gidip Fare, Kizeyye, Zehranî kilisesi ile Zehranî nehri, Akbiye köyünü geçip...

SERFAEL KÖYÜ: Hazreti Yehuda oğlu Serfael burada gömülüdür. Yahudilerin ziyaretidir. Bunun yakınında Hazreti Hızır makamı vardır. Buradan kıbleye gittik.

ENSAR KÖYÜ: Burada yedi yüz sahabe gömülüdür. Bu sahabelerden çoğu Medineli Ensardan olduğu için bu isim verilmiştir. Buranın doğusunda Mürsel Nebi değilse de Nebi zâde olan Yakup oğlu Mikâil ziyaretidir. Hazreti Yusuf'u kuyuya atan bunlardır diye o kadar itibar etmezler. Buradan akan...

REYTAN NEHRİ: Rive, Berit nehirleriyle birleşip Kasımiyye dibinde denize karışırlar. Sonra Sayda'dan 12 saat uzakta...

KASİMİYYE KALESİ: Paşa hassıdır. Kalesi deniz kenarına top menzili yakın Reytan nehri kenarında dörtgen şeklinde bir kaledir. Etrafı dört yüz adımdır. İçinde 40 - 50 urban evleri vardır. Buradan kıbleye deniz kenarında bir saat gittik.

RE'SÜL UYUN: Deniz kıyısından üç yüz adım uzak İskender zamanı yapısıdır. Yüksekliği 50 zira'dır. Kulenin tepesinde bir havuz vardır. Dibinde nice kıymetli eşya görünür. Nice serdar geçtiler dalar ise de, bir adam boyu dalmadan dışarı sıçrarlar. Hattâ bazıları bellerine taş

bağlayıp dalarlar. Yine bir adam boyu gitmeden dışarıya sıçrarlar. Burada yıkananlara zarar gelmez. Hummadan kurtulur. Kırk gün içen cüzzamdan kurtulur. Garibi şu ki, bu kulenin etrafında bu tepeden yüksek başka dağ yoktur ki bu su çıka. Tuhaf hikmettir.

SUR KÖYÜ: Deniz kenarında büyük İskender yapısıdır. Sonra Melik Tahir tarafından zaptolunmuş, daha sonra anahtarları Hayre bay tarafından Yavuz Selim'e teslim edilmiştir. Sayda toprağında nahiyedir. Kalesi, körfez sonunda köhne bir kaledir. Etrafı 6000 adımdır. Üç mahalle, üç yüz evdir. Câmii var. Üç mescit, bir hamam, yirmi dükkân, bir küçük han ve bir maur kilise vardır. Frengistandan buraya adaklar gelir. Bu kilise yanında kefere evleri vardır. Hepsi Rumdur. Hiç Türkçe bilmezler. Arapça konuşurlar. Rumca da bilmezler. Bu sur kalesi deniz kenarında olup Sinan paşa yapısıdır. Dizdarı, elli neferi vardır. Limanı büyük ve bütün rüzgârlardan emindir. Fakat şehrini kum, günden güne kaplamaktadır. Buradan sol tarafa dağlar içine 3 saat gidip...

MA'REKE KÖYÜ: Taşlıklar içinde yüz evli müslüman köyüdür. Zeytinliği cihanı tutmuştur. Burada Sayda sancağı son bulur. Sayed sancağı başlar.

TABERİSTAN VİLÂYETİ, YANİ KENAN EYALETİ: Târihlerin (Kenan ili) dedikleri yer burasıdır. Buradan iki saat gidip, 200 evli, bağ ve bahçeli bir müslüman köyü olan Terzat köyünü geçtik.

HAZRETİ HESYAN İBN YAKUP: Bunların nübüvvetinde ihtilâf vardır. Fakat Yahudi târihlerinde bütün Yakup evlâtları velidir diye yazılıdır. Bu Hesyan, Mısır'a buğday almağa gidenlerdendir. Burada yatar diye inanırlar. Bu köyün dağı taşı dut ve zeytin ağacıdır. Halkı dürüst ve Rafizidir. Bir tepeye çıkıp oradan Akdenizi, Akkâ kalesini, Nakure boğazını seyrettik. Doğusunda Baalbek, Cebel-i Lübnan ve Şefef kalesi ve Zidâniye görünüyordu.

CEBEL-İ NAKUR: Bu dağda her türlü ağaç vardır. Yalnız Çemmiz yoktur. Buradan kıbleye gittik.

YAKUP OĞLU YEHUD OĞLU SAYYAH: Yüksek sesle haykırdığından Sayyah derler. Makamının etrafında hep Rafizî ve Dürzîler vardır. Buranın etrafındaki tepelerde hep Hazreti Yakup, İshak, İs, Etrayim ve Yehud evlâdı ecdatlarıdır. Bu yolda 28 mezar ziyaret ettik. Fakat isimlerini kimseden öğrenemedim. Vâkıa bu Dürzîler hepsini bilirler ama, münasebet kurulması zor bir bağî adamlardır. Dilleri Arapçaya yakın başka dildir. Ümmeti Muhammedi bir ekmek parçası için katlederler. Buradan kıble cânibine yöneldik.

HAZRETİ ALİ EFENDİMİZİN ŞECERESİ: Yol üzerinde bir çimenlik yerde, beş adam ancak kucaklayabilir büyük bir ağaç vardır. Hazreti Ali burada yatan Anterlere (ya Anter!) diye hitap eder. Birçok Anter-

ler, silâhlariyle kalkıp (Evet, ya Ali) derler. Hazreti Ali birisinin elinden âsâsını alıp yere sokar. Allahın emriyle ağaç yeşillenir. Anterler bu kerameti görüp (iman ettik ya Ali) derler. Hazreti Ali de (Allahın emriyle ölünüz!) deyince hepsi yere yatarlar. Hâlâ buraya Anter deresi derler. 1080 yıldan beri o ağaç yaşamaktadır. Sonra su bulunmadığı için Hazreti Ali yeri mübarek elleriyle kazıp buz gibi bir su çıkar. Hâlâ buraya Ayn-i Ali derler. Buradan sonra yine kıbleye gittik.

AYN-İ TEBENİN: On yerde kaynar sulardır. Her birinin ayrı hassası vardır. Her sene burada binlerce kişi toplanıp, hastalığına göre bu sulardan içip şifa bulur. Bu sular, evvelâ yürek ağrısına, yürek sıkılmasına, hafakana sar'aya, yedi gün içse şifa bulur. Ayni Radim nikris ve istiskaya, alâ hastalığına, yerekana faydalıdır. Ayni Seri cüzzma, kabaya yarar. Bu sudan içen sıcak yemekler yiyip soğuktan korunmalıdır.

AYNİ DEBİYYE: Bir kayadan çıkıp on adım ötede bulunan Şeyh Mes'ud merkadine girip kaybolur. Bir adam hummaya tutulsa, üç gün bu suya girse kurtulur. Cenabet kimse girse kaybolur. Su içmek isteyen kimse (Ya Şeyh Mes'ud eskini Atşâni) dese derhal akmağa başlar.

Buradan sonra Aynı Nas vardır, kırk gün için gözü o kadar aydın olur ki, güpe gündüz yıldızları görür. Aynı Hayat, dimağından inen illetlere, sevdaya, basura, bahaka ve felce çok faydalıdır. Aynı Ruh'tan yedi gün içen, vücudundaki çıbanlardan, kabarcıklardan, uyuzdan, sızılardan kurtulur. Aynı Hazreti Yakup'tan yedi gün perhiz edip içen bütün hastalıklardan kurtulur. Aynı nisa'dan yedi gün içerse o kadar kuvvetlenir ki, eğer on câriyesi olsa hepsinin hatırını hoş eder.

AYNİ JERJİB: Bu sudan kırk sabah ve akşam içen kimsenin budalalığı gidip öyle akıllı ve hafızası kuvvetli olur ki, işittiği her kelimeyi hatırında tutar vesselâm. Bu pınarların hepsi Hazreti Yakub'un mucizesidir. Sebebi budur ki, kavmi hazreti Yakub'tan nice mucizeler görüp iman etmezler. Hazreti Yakup da beddua edip hepsi hasta olurlar. Bunun üzerine Hazreti Yakub'a gelip, bizi bu dertten kurtar, sana iman edelim derler. Hafiften Yakub'a bir nida gelir: «Ya Yakub, on evlâdın falan sahraya gidip birer yer kazsınlar. Çıkan suları içsinler» der. Hazreti Yakup on evlâdiyle bu yerleri kazar ve sular çıkar. O anda Cebrail gelip her suyun hassasını bildirir. Halk sudan içip hastalıktan kurtulurlar. Yakub'a iman ederler. Hamdü Hüda hakir o sudan da içtim.

TEBNİN KALESİ: Buhtunnasır'a karşı Beni İsrail yaptı. Buhtunnasır gelip bu kaleyi de alıp harap ve kebap etti. Sonra İspanya keferesi eline geçti. Ondan Meliküttahir fethedip kaleyi tahrip etti. İçinde hazreti İbrahim evinden başka bina yoktur. Hazreti İbrahim'e Cebrail sahife indirdiği vakit duvar yarılmıştır. Burada bir sarı taş vardır. Hazreti

İbrahim'in yastığı imiş. Birkaç kere frenkler almak istemişlerse de yerinden koparamamışlar ve birkaçı helâk olmuştur. Buradan kuzeye gittik.

YAKUB OĞLU, YUSUF OĞLU, EFRAYİM OĞLU SIDDIK ZİYARETİ: Gazi Sinan paşa yapmıştır. Buradan kıbleye gidip 100 evli Dürzî köyü olan Anete? köyünü geçerek kıbleye bir saat gittik. Suku Anuk denilen, Avc'ın babası Anuk'un yattığı mağara önünde 100 evli Dürzî köyüdür. Haftada bir pazar olur.

CEYŞ KÖYÜ: 100 evli, tenâsuh mezhebinde mel'unlardır. Ama mahbup ve mahbubelerine aşkolsun, her birinin merali, gazali gözleri var ki:

«Görenin aklı gider özge temâşâdır bu...»

Mısraı onlar hakkındadır. Buradan geçip, Cenin deresi denilen korkunç tehlikeli dereyi de selâmetle geçip Yazan Rafizî köyünü de geçtik.

AYNÜZZEYTUN VE AYNİ MİRUN KÖYLERİ: Safed'in batısında iki pınardır. Burada Âd kavmi zamanından kalmış büyük mağaralar vardır. Bu mağara içinde bir büyük havuz vardır ki içinde bir katre su yoktur. Yahudilerin kamış bayramında binlerce haşerat buraya toplanır. O gün kayalardan gürültü ile sular gelip havuzlar dolar ve herkes suya girer. Zehirlenen, sihre uğrayan, hummaya tutulan, nüzülü olanlar taze can bulurlar. Bu sudan kova kova doldurup vilâyetlere götürürler. Üç gün sonra su yine kaybolur. Hazreti Yakup ve İshak bu mağaralarda otururlardı derler. Sonra buralardan on bir saatte geçtik.

YAHUDİ KALESİ SAFED: Tufandan sonra ilk mamur olan yer Cudi kasabasıdır ki Kur'an-ı Kerîmde (Vestevet alel cûdi) âyeti inmiştir. Sonra Şam, sonra bu Safed'tir. Beni İsrail'in asıl vatanıdır. Buhtun nasır gelip Beni İsraili katl ve Safed'i tahrip etti. Birçok devlet eline geçtikten sonra Yavuz Selim harpsız zaptetti. Sayda eyâletinde sancaktır. 106 tımar, 9 zeâmettir. Sefere memur değillerdir. 300 akçe şerif kazadır. Nahiyesi 400 âsi köylerdir. Yahudisi çoktur. Dört mezhebin şeyhülislâmı vardır. Bir dağın tepesinde yuvarlak bir kale olup haraptır. Hâlâ içinde keçi ve koyun kışlar. Aşağı varoşu mamurdur. 7 mahalle, 1300 ev vardır. Çarşı içinde Şeyh No'me câmii sanatlıdır. Mihrap üzerinde «İnnemâ ya'muru...» âyeti kerimesi yazılıdır. Pencereleri üzerine de «Küllen men aleyhâ fânin...» âyeti yazılıdır. Buna yakın, altı boş olduğu için câmi muallâk denilen câmi vardır. Kızılcâmi hepsinden büyüktür. Minberi üzerinde (1082) târihi yazılıdır. Câmiin ve avlusunun altı, sütunlar üzerinde sarnıçtır. İnsi câmii, Kırklar câmii, Suvâbin mahallesinde Şeyh İsâ câmii, Kürt mahallesinde Mismar câmii vardır. Bundan sonra mescitler, altı medrese, dârülkurra, çocuk mektebi, Yedi tekke, altı hamam (Anberiye hamamının kapı ve duvarları anber kokar) üç han (paşa hanı ki, vaktiyle içinde on iki bin yahudi otururmuş) üç bedesta-

nı vardır. 20 dükkân, şehir içinde 120 dükkân vardır. Paşa sarayının 70 adet mükemmel hücreleri vardır.

Sadef şehrinin bağ ve bahçesi dut ve zeytindir. Havası güzeldir, çünkü yayladır. Fakat zulümden bu şehrin halkı fukaradır. Müslümanından yahudisi çoktur. 7 mahalle yahudi 9 bin haraçtır. Evvelce 70 bin yahudi olan bir büyük şehir imiş. Fakat şimdi boştur. Hepsi Selânik'e göçmüştür. Safed keçesi meşhurdur. Yahudilerin bütün peygamberleri ve çocukları burada yetişmiştir. Yahudi târihlerinde Safed için yedi kitap vardır. Beyaz ekmeği, zeytini, kilimi, keçesi, seccadesi meşhurdur.

SAFED ZİYARETGÂHI: Hazreti Yusuf'un firakından Hazreti Yakub'un kapandığı Beytülhazen mağarası, kalenin güneyindedir. İçinde bir mescit vardır. Bahçesinin dört tarafında nice bin evliyâ ve şeyhler yatar. Beytülhazen'in kapısından içeride mescit olan mağara büyüktür. Dört tarafında def, nakkare, kudüm ve ziller asılıdır. Pazartesi ve cuma günleri şehrin bütün şeyhleri gelip âyin icra ederler. Bu mescidin kıble tarafının arkasında bir mağara daha vardır ki, Beytülhazen budur. Bunun etrafında 12 küçük maağra vardır. Hazreti Yakub'un 12 evlâdı bu mağaralarda inzivada imişler. Bu mağaralarda Hazreti Yakup, Yusuf'un acısı ile ağlayıp gözleri görmez olmuş, gözyaşlarından taşlar delik deşik olmuştur. Bu mağaraya Cebrail geldiği vakit kaya iki parça olmuştur. Hazreti Hızır makamı, Danyal makamları buradadır. Hattâ Hazreti Danyal'ı Buhtunnasır bu mağarada esir edip götürmüştür.

Rivâyete göre Hazreti Yakub'un on üç evlâdının mezarı buradadır. Yakub'un oğullarından Yehuda ve Samuel'in nebiliğinde ihtilâf vardır. Ruviyi, Meshere, Zahil, Darin, Lâvî, Azerya, Reddam nebi değillerdir. Yine bu mağaralarda Hazreti İsmail evlâtları gömülüdür, ki isimleri şunlardır: (Hazreti Mesma?, Dema, Eâbit, Maş, Edbil, Kays, Mafna). Bunların hepsi bir mağarada gömülüdür. Yine kale altında Dârı Kutur denilen mağarada Hazreti İsmail evlâtları gömülüdür. Bunlar; (Hazreti Fatur?, Azerya, Kıyda, Fetdema?, Tıma). Bunların mağara kapıları kapalıdır. Yine burada bir büyük mağara vardır. Kapısında atlas bir perde vardır. Kimse giremez. Çünkü haremi Resulullah gömülüdür. Adı malûm değildir. Bu diyardaki peygamberlerin kadınları bu mağaralarda gömülüdür. Bazen içeride kadın sesi işitilir imiş. Bazı kimseler perdeden içeri baktıklarından gözleri kör olmuştur. Buradan elli adım ileride hazreti İsmail yeri içinde su vardır. Hazreti Eyüp, Hazreti Efrayim'in kızını aldığı vakit vücudunu kurtlar bu şehirde yiyip hayat bulmuşlardır. Mezarı malûmum değildir. Halk, Safed sahrasında gömülüdür derler. Beytülhazen bahçesi içinde İstanbul'da Saçlı Emin efendinin oğlu değerli âlimlerden Alemşah Abdurrahman efendi kabri vardır. Câmi içinde Şeyh No'me, yeni hamam yakınında Şeyh Abdullah Kamis, kemerler üstünde Şeyh Edip Kürt mahallesi üstünde Şeyh Şemseddin Acemi ve

Musallada Seyyid Abdülkadir, yakınında yüksek bir yerde Şeyh Hasan Hindi, Şeyh Haydari ve Muallak câmii yakınında Şeyh Ammar, paşa sarayı önünde küçük namazgâhta ..... orada Kırklar makamı, iki kardeşler yanında Şeyh İsa, Şeyh Mismar vardır. Safedlilerin rivâyetine göre buralarda yedi yüz peygamber vardır.

Sonra buradan bir buçuk saat gidip...

CEBELİ UKKAB: Eski zamanda kalesini Buhtunnasır harap etmiş. Dağda beş yüzden fazla mağaralar var. Beni İsrail tâundan kaçıp bu mağaralara kapanmışlar. Allah bir rüzgâr gönderip hepsi bu mağaralarda ölmüşler. Yığın yığın kemikleri durur. Burdan geçip, bir saat kıbleye gidip liman deresine vardık. Buradan geçip çıplak dağlardan geçerek...

AYNÜTTİN: Yâni incir ırmağı.. Taberiyye, yâni ölü göle dökülür. Bu nehrin kenarları Türabî oğlu eşkiyalarının sığınağıdır. Selâmetle geçtik.

AYNİ VADİ: Bu nehir de Taberiye gölüne dökülür. Ama lezzetlidir. Göl kenarında Taberistan kalesi vardır. Timur Şam'ı tahrip ettiği vakit bu kaleyi de yıkmıştır. Halk Taberiye gölüne (Meyyite gölü) der. Burada Kenan ili tamam oldu.

TABERİSTAN VİLÂYETİ: Safed toprağıdır. Yüksek bir tepede bir bekçi kulesi var. Kayaları Âd İbn Şeddad oymuştur.

ARAP KAHKAHASI KALESİ: Derler, kudretten bir kaledir. Maan oğlu bazı haşeratı Dürzîler ganimet mallariyle kapanmışlardı. Küçük Ahmed paşa dağları delip, dağlar içinde ateş ve barut yakıp, o mel'unlar aman dilediler. Kalenin batıya bakan bir kalesi var. Kayalardan sular çıkar. Bu büyük dağın altı büyük mağaralardır. Bu kaleyi seyrettikten sonra bir saat gidip Safed toprağında 200 evli Habbir köyü vardır. Buralarda Dürzîler yoktur. Bu köy bağ ve bahçe içindedir. Haftada bir büyük pazar olur. Bir câmi, bir hamam, bir hanı vardır. Limon, turunç, zeytin, incir ve hurmalı bir bağ içinde Mağribi tekkesi vardır. Tekkeyi ihya eden, burada yatan Şeyh İmameddin efendidir. Şuayb Nebi neslindendir. Bu Şeyh İmameddin, perhizle 200 sene yaşamış. Mısır sultanı Salâhaddin Yusuf kendisini ziyaret etmiştir.

HAZRETİ ŞUAYB NEBİ ZİYARETİ: Bu dere içinde büyük mağaralar vardır. Bu mağaralarda gömülüdürler. Azerya târihine göre tufandan sonra Mısır'ın Hermen dağlarında Arapça ve Süryanice kemikler üzerine yazılmış yazıları, Azerya adlı hekim toplayıp yazmıştır. Hâlâ bu târihe Mısır kıptileri itibar ederler. Onun yazdığına göre Arzı mukaddeste yatan peygamberleri gücümüzün yettiği kadar o kitaptan aldık. Buna göre Hazreti Şuayb Süveyş kenarında Medyen şehrinde otu-

rurdu. Bu şehir Mısır'dan Mekke'ye giderken Muyih denilen kaleye bir menzildir. Sulu yerlerdir. Hacılar buraya gelince taze can bulur. Bu dağlardaki bir çeşit küçük koyun, Hazreti Şuayp koyunlarındandır. Hazreti Musâ nübüvvetinden sonra Hazreti Şuaybın çobanı idi. Hazreti Şuaybın kızını alıp ona damat oldu. 124 peygamber içinde yalnız hazreti Şuayb anadan doğma kördü. Cenabı Hak Meydan şehrini harap edince hazreti Şuayb bu Hattin şehrine geldi ve bu mağaralara gömüldü. İçerisi gül ve anber kokar. Gül gülistandır ama küçüktür. Oradan içeride bir kapı daha vardır ki üst eşiğinde iki tavus tasviri vardır. Sol tarafta kârgir kubbeli bir köşk vardır. Etrafı türlü çiçeklerle doludur. Burada vilâyet âyânından bazıları gömülüdür. Buradan yukarıya merdivenle çıkılır. Mübarek cesetleri orada gömülüdür. Sandukaları sırmalı atlas ile örtülüdür. Hazreti peygamberin doğumundan 3300 sene evveldir. Secde yerinde ayağının bir taş üzerinde yeri vardır. Bu mescidin sağında bir küçük kubbe vardır. İçeri girince sağ tarafta Hazreti Musa'nın mübarek ayaklarının izi vardır. Uzunluğu iki karış iki parmaktır.

Miskin ve hastalar su koyup içerler, şifa bulurlar. Buranın sağındaki mağara, hazreti Şuaybın ibadet yeridir. Biraz karanlıktır. Açık değildir. Sağında, Cibrili eminin sayfalar getirdiği kaya yarılmıştır. Buranın dere ışırısında yine kayalar içinde hazreti Şuaybın oğlu ziyareti vardır. Ama harem-i Resulullah olmakla kapalıdır. Bazıları, hazreti Musa'ya verdiği kızıdır derler.

ESKİ MEDİNETÜLARAP KALESİ: Eskiden büyük bir şehir ve kale imiş. İçinde kimse yoktur. Burayı geçip, Safed toprağında elli haneli Luyiya köyünü geçerek Safed'ten sekiz saatte...

AYNİ TÜCCAR KALESİ: Şam, Mısır, Kudüs, arasında yol emniyeti için Yemen fatihi Sinan paşa yapısıdır. Bir geniş yerde dörtgen şeklinde bir kaledir. 150 merdivenle çıkılır. Kuzeye bakan iki kapısı ve içinde kırk elli nefer evleri vardır. Safed toprağı burada biter ve Nablus hududu başlar. Neferler gelip geçenden yük başına altı akçe alırlar. Kalede Sinan paşanın kurşun örtülü bir câmii vardır. Kalenin iki tarafı handır. Sekiz dükkândır. Kale kapısı önünde Ayni tüccar adlı su vardır. Bu kalenin iki yüz adım batısında eski bir kale daha vardır. Etrafı 600 adımdır. İçinde insan yoktur. Kışın kale askerinin koyunları kışlar. Kalenin kıble tarafına bin adım gidip...

CEBEL-İ TURU HİRAVEN: Tur-u Zita adlı sahrada nurlu bir dağdır ama o kadar yüksek değildir. Tepesinde bir kalesi vardır. Ama içinde kimse yoktur. Yer yer mağaralar vardır. Taberistan, Filistin ve Kasan'dan bazı dindar kimseler gelip Erbain çilesi çıkarırlar. Bu dağda Musâ, Şuayb, Yakub ve İshak Nebiler makamı vardır. Müverrihlere göre bu dağda altı yüz peygamber gömülüdür. Cenab'ı Hakla konuştukları üç turdan biri budur. Biri Kudüs'te turu Zitadır ki hakkında (Vettini vez-

zeytûni...) âyeti inmiştir. Biri de Mısır'dan Mekke'ye giderken deniz kıyısından bir saat uzakta tur-u Sinadır. «Ve tur-ı sinin» âyetinden murat tur-ı sinâdır. Burayı ziyaret ettik. Sonra, Aynı tüccar dibinde, Mısır yolu sağ tarafta kalıp, hakir sol tarafta Kudüs yoluna dönüp bir saat gittik.

TABBAGA KÖYÜ: Yüz evli müslüman köyüdür. Bir câmii var. Burada Safed hududu tamam oldu. Türabi oğlu hududu başladı. Fakat Cebeli Aclun sancağı toprağıdır. Bu köy halkı hep debbağdır. Buradan kıble tarafına gidip yüz evli Naura köyünü, 200 evli Zer ayn köyünü geçip Akkâre köyüne geldik. Yüz evli zeâmettir. Bu dağın kuzeyinde bir türbede ashaptan bir şeyh yatar. Buradan geçip elli müslüman evi Jelmi köyünü geçtik. Tımardır. Bir câmii vardır. Bu köyün güneyindeki sahraya Merc-i ibn Âmir derler. Mısır yolu bu sahradan geçer. Can hanı görünür. Bu sahrayı geçip...

CENİN KALESİ: Mısır pâdişahları yapısıdır. Osmanlılar da genişleterek sağlam kale olmuştur. Cebeli Aclun toprağındadır. Hâkimi, mütevellisi, dizdarı, kale neferleri vardır. Kalesi dörtgen şeklinde bir düz yerde, etrafı bin adım, hendeksiz, iki kapılı bir kaledir. Kale içi baştan başa misafirhanedir. Ortasında güzel bir câmi, avlusunda bir havuz vardır. İmarethanesinin yemeği boldur. Eğer misafirler tanınmış kimselerse mükellef sofra çıkarılır. Yolun iki tarafında yirmi dükkân vardır. Dışarıda varoşu yüz evli, bir mescidi, bir hamamı vardır. Kale etrafında Türabî oğulları gömülüdür.

TÜRABİ OĞLU KASABASI: Şam eyâletinde Cebeli Aclun sancağında sürgün olarak mirlivadır. Selim Şah Mısır'a giderken bunları orduya öncü yapmıştır. Vilâyetleri kendilerine müebbet olarak verilmiştir. Abbasîlerden olup ellerinde fermanları vardır. Kendileri sülâlelerini Nuh'un oğlu Sam'a kadar çıkarırlar. 20 bin tüfenk çıkarırlar. 700 evdir. Câmi, mescit, birkaç dükkân vardır. Havası çok güzeldir. Burada bir gece misafir kaldık. Buradan sonra Kanariye köyünü, Nablus paşası hükmünde olan yüz müslüman evli Gavrabı köyünü, 200 evli bir tımar olan Mağara kalesini, Sile köyünü, Kurkaf köyünü, Fındıkavmiyye köyünü geçip...

SEBASTİYYE KÖYÜ: Bir bayır üzerinde mamur şehir imiş. Burada bir büyük kilise var ki seyre değer. Bu şehir ve manastırlarda oturanları Me'mun halife Mısır'dan Tartus ve Görges fethine giderken buraya uğrayıp hepsini katletmiştir. Bu yüzden bu kilisede papaz yoktur. Yakınında Beyti Sabastiyye Yahyâ evi hâlâ durur. Hazreti Yahya zamanındaki bir melik, kendi kızı ile evlenmek için Hazreti Yahya'dan fetvâ istemişti. Dinimizde Allah haram eyledi diye fetvâ vermedi. O zalim, Hazreti Meryem babasız oğul doğurduğunu bahane ederek hazre-

ti Yahya, Sabastiye kilisesinde ibadet ederken şehit edip kesilmiş başını Şam'a gönderdiler. Rumlar cesedini bir mermer sandukaya koyup gömdüler. O asırda yılda bir kere bütün Rum kavmi Hazreti Yahya'nın cesedini ziyarete gelip papazlarına adaklar verirlerdi. Akkâ'dan Malta kâfiri gelip şehri basarak Hazreti Yahya'nın cesedini Akkâ'ya taşıyıp Sencuvan adiyle ziyaret yeri yaptılar. Aynı zamanda Remle'den, Hazreti İsa'nın eşeğinin kemiklerini de Akkâ'ya getirirler. Akkâ ziyaretgâh olup, bütün hıristiyan âlemi ziyarete gelip hesapsız adaklar getirirler. ..... târihinde Melek Tahir gelip yedi yıl döverek Akkâ'yı zapteder. Malta kâfirleri Yahya'nın cesedi ile Hazreti İsânın eşeğinin kemiklerini kaçırarak Karagörges kalesine götürürler. Nihayet Zülkadriye, Germiyan oğulları, Selçuklular, Aydın, Saruhan, Menteşe ve Teke Baylar Silifke sancağında olan Karagörgesi fethederler. Fakat Malta kâfirleri Hazreti Yahya'nın cesedini ve İsa'nın eşeğinin kemiklerini Rodos'a götürüp orada da 200 sene kalırlar. Nihayet ..... târihinde Rodos'u Sultan Süleyman fethetti. Kâfirler, cesedi Malta'ya götürmüşlerdi. İnşallah Malta'nın da fethi yakındır. Vaktiyle Hakir Almanya'da iken papazlar naklettiler. Bütün yedi kralın, yedi Ban'ın, yedi Hersek'in, bir deniz pirinin, bir çarna'nın, velhasıl bütün hıristiyan milletlerinin Malta'ya itibarları bu Hazreti Yahya'nın cesedi yüzündendir. Bu cesedi Malta kâfirlerinin çaldıklarını Rum târihleri yazdıkları gibi Orhan Gazi şâirlerinden (Tevârih-i tuhfe» adlı eserin sahibi Yahya Çelebi de yazmıştır. 47 sene Malta'da esir olan Müezzin-zâde,

«Ben gözümle gördüm, uzunluğu dört adım olan dört köşe bir mermer sanduka içinde mübarek ceset duruyordu. Dizleri bükülmüştü. Başı yoktu. Bu büyük cesedin altında saat kumu döşelidir. Her sene baş rahip sandukanın kapağını açıp, cesede koyu tuzlu su sürer. Ben o papazın esiri idim. Tuz sürerken yanında dururdum. (Göre Türk, sizin Muhammed böyle yumuşak mıdır? Yapış) dedi. Tereddüt ettim. Ama papaz tuz sürerken parmağı cesede batardı. Bir kere Hızır İlyas günü beni götürdü. Mübarek gerdanından kan akardı. Yahudiler bu peygamberi bugün şehit ettiler. Onun için bugün kan akar. Sinyora mübarek başı nerededir dedim, Dımışk'tadır dedi.»

Diye anlattı.

Hâlâ hakirin ziyaret ettiğim Sabastiyye beyti Hz. Yahya ve adı geçen büyük kilise ki, Hazreti Yahya'yı orada şehit ettiler, yanındaki beyaz taş üzerinde Yahya'nın kanı bulaşmıştır. Ruz-i Hızırda bu hücreler kana gark olur. Bazı şeyhler böyle anlattılar. Hakir kan bulaşıklarını gördüm ama, Ruz-ı Hızır olmadığından kan olduğunu görmedim. Ama insan veya başka hayvan kanına benzemezdi.

MARABİTE KÖYÜ : Yüz evli zeâmet köyüdür. Köyün karşısında Hazreti Şeyh Şu'le tekkesi vardır. Ulu sultandır. Ziyaret edip hayatta olan

evlâtlarından Şeyh Sun'ullah hazretlerinin elini öptüm. Buradan Nakure, Deyri Sıvra, Betile köylerini 7 saatte geçtik.

NABLUS KALESİ, ESKİ SAMERİ ŞEHRİ: Şam eyâletinde sancaktır. Beyinin hassı 29645 akçedir. 7 zeâmet, 44 tımardır. Bu sancak Şam emiri hacılarına ihsan olunup tımar erbabı ve cebelileri her sene Mekke'ye gitmeğe memurdurlar. Mirlivası da beş yüz neferle Mekke'ye sefer eder. 150 akçe şerif kazadır. İki yüz köyü vardır. Kalesini frenkler yetmiş sene elde tuttular. Sonra Nureddin Şehidin veziri Yusuf Salâhattin fethedip kalesini yıktı. Şehir iki dağın arasında, geniş bir dere içinde olup 8 mahalle, 460 kârgir ve mamur evlerdir. Cemaati bol, çarşı içinde Ulu câmi (evvelce kilise imiş) uzunluğu 300 ayaktır. İçinde 55 somaki sütunlar vardır. Mihrabı gayet büyüktür, içine yirmi adam sığar. Avlusu çok küçüktür. Cebbâniler câmâii ziyaretgâhtır. Câmiünnasır, evvelce kilise imiş. Hızır câmii, bunlardan sonrası mescit olup, 7 medrese, 7 zâviye, 7 çocuk mektebi, iki hamamı ve çarşının iki başında kapılar vardır. 370 dükkanla bunların sol tarafında 150 ocak ve yanacıklı büyük han vardır. Hanın ortasında bir câmi olup, hepsi Koca - Mustafa paşanın hayratıdır. Havası çok güzel olduğundan mahbup ve mahbubesi çoktur. Ama sorarsan her birisi bir peygambere nisbeti olduğunu söyler. Halkı garip dostu, fakat fukaradır. Şehrin dört tarafı bağ ve bahçe, limon, turunç, nar, zeytin ve hurmadır. Her saray ve evde bir değirmen çevirir su akar.

NABLUS ZİYARETGÂHI VASIFLARI: Evvelâ hazreti Abit Şamsune ibn Eyup'e nübüvvet gelmemiştir.

Amma İsa dini üzerine halkı dine davet ederdi. Çünkü hazreti Yahya ile İsa arasında hazreti Cercis, Yunus ve Şamsun var idi. Yine şehrin kuzeyinde cennet gibi bahçeler içinde hazreti İshak ve İsa'nın evlâtları bir dağın eteğinde mağaralarda yatarlar. Ama gömülü değildirler. Kimi oturur, kimi secde eder haldedir. Türbedarlar bunların yanına kimseyi sokmazla. Çünkü zamanla kefenleri parçalanıp avret yerleri görünürmüş. Yine bağ içinde bir kaya eteğinde İshak oğlu İs yatar. Bunlara yakın yerde Şuayb, şehrin doğusunda, Muaviye asrında burada şehit olan üç bin sahabe bir mağara içinde yatarlar. Bir kere bir adamın oğlu bu mağaraya girmiş, kör olarak çıkmıştır. Hazreti Yakup kuyusu ziyareti, Hazreti Yakub'un kazdığı yerden çıkan suyu kırk gün içenler birçok hastalıklardan kurtulurlar. İsa zindanı ziyareti, yahudiler hazreti İsayı buraya kırk gün hapsederler. İsa bir kayaya elini değdirerek oradan bir su çıkar. İsa da kapıdan çıkar. Zindancılar kaçarlar. Bu su hastalıklara şifadır. Bu İsa zindanı yerinde büyük bir kilise vardır. Frengistandan adaklar gelir. Sar'alı ve mecnun olanlar bu sudan içerse şifa bulur. Yine bahçeler içinde Şeyhülgafir, Süfyan Suri Şeyh İmameddin, Şeyh Mücahit, Şeyh Bahaeddin ziyaretleri vardır. Her cuma gecesi burada âyin

yapılır. Şehrin doğusunda Şeyh Ganemi Makdesi, Şeyh Cüneydüttayârî, (zikir sırasında uçtuklarından böyle denmiştir), Mevlânâ Kadı Şecaaddin makamları vardır. Paşadan on tüfenkli muhafız alıp kıble tarafına sahralar içine gittik.

Sırasiyle Narî, Balat, Adurte, Novare ve Beyta (bu Beyta Hazreti Azer'in yattığı yerdir. Hastalar bu mescitte birkaç gün kalıp şifa bulurlar) Akriye, Yamuk, Savi köylerini geçtik.

AKABÜL HALÂN: Büyük bir handır. Burayı geçip dağın tepesine çıktık ve bunu da geçerek Kudüs hududuna girdik. Sencil ve Beyrut köylerini de geçtik.

ŞEMUYİL KÖYÜ: Alçak bir küçük dağda 200 evli, bahçeli, câmili köydür. Burada Hazreti Şemuyil ve İşmuil Aleyhisselâm ziyaretleri vardır. İkisine de, Suhuf nâzil olmuş nebilerdir. Buradan çıkıp yine güneye gittik. Aynı Tâhir Baybar adlı 200 evli, çeşmeli bir köydür. Onu da geçip...

PEYGAMBERİN CERRAHI ZİYARETİ: Sahabedendir. Resulü Ekrem belini bağlamıştır. Cerrahların pîridir. Buradan yine kıbleye doğru 6 saat gittik.

ESKİ KALE VE ESKİ KIBLE OLAN BEYTÜLMUKADDES

Yunancada İliya vilâyeti derler. Süryanicede Makdine, İber dilinde Has, Araplar Beytülmukaddes ve Kudüs derler. 124 bin peygamberin makamıdır. Tufandan evvel ve sonra Âdem oğlunun kıblesi idi. Resulü Ekrem Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Cenabı Hak tarafından Cebrail vasıtasiyle kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesi âyeti gönderildi. Bütün hıristiyanlar, Hazrti İsa bu Kudüs'te doğduğu için Kudüs için cenk ederler. Kudüs kalesi, Hazreti Davut halife iken Talut eliyle yapıldı. Çünkü Melik birkaç kere Kudüs üzerine yürüdü. Davut ile Calut Halep yakınında Merc-i Dâbık'ta büyük cenk edip hazreti Davut, sapan kayasiyle Calut'u katletti. Peygamber olduğu halde demircilik edip cenk âletleri yapardı. Onun için demircilerin piridir. Sonra ..... târihinde Buhtunnusur Yahya'nın intikamını almak için Kudüs'ü tahrip edip Beni İsraili kılıçtan geçirdi. Ve Hazreti Danyal'ı Musul'a götürdü. Sonra Kudüs yine imar edildi. Kayser Nerak zamanında Hazreti Ömer altmış bin askerle Kudüs'ü kuşattı. Kamame kendilerinde kalmak üzere Kudüs'ü teslim ettiler. Hazreti Ömer de Kamame'ye bitişik bir câmi yaptı. Kale içine on bin asker koydu. Sonra Kudüs'ü yine kâfirler aldı. ..... târihinde Nureddin Şehid'in veziri Yusuf Salâhaddin kâfirlerin elinden alıp kalesini yıktı. Sonra çerkeslerin elinde iken 922 de Sultan Selim'e

Mescid-i Aksanın ve Sahratullah'ın anahtarlarını teslim ettiler. Sultan Selim (Elhamdülillah, ilk kıblenin sahibi oldum) diye secde etti. Hazreti Ömer'in hattı şeriflerini yüzüne sürüp, kamamelerini yine kendilerinde bıraktı ve vâliliğini ..... paşaya ve mevleviyetini Ahfeş zâdeye verdi. Pâdişah tarafından hassı 257485 akçedir. 9 zeâmet, 106 tımardır. Paşası beş yüz askerle Şam hacılarına öncülük eder. 1060 parça köy vardır. Kızıl yumurta günü, paşa ve molla gelmeden kamamen kapısı açılmaz. Beş on bin hıristiyandan onar on beşer kuruş alıp onda birini paşa ve mollaya verirler. Sancakları şunlardır: İzzetül Hâşim, Cebeli Aclune, Lecun, Nablus, Kudüs, Şerif Paşa sancağıdır. Beş sancak daha olup, onların beyleri vilâyetlerine mülkiyet üzere sahiptirler. Burada dört mezhebin şeyhülislâmları, nakibüleşrafları, âyân ve eşrafları bilginleri çoktur. Adalet üzere kırk bin kuruş hâsıl olur. Mollanın elinde pâdişah beratı ile yirmi ağalık vardır. Evvelâ Muhzır başı ağa, rikâb-ı hümâyun tarafından keçeli kapıcıdır. Ruus ile zapteder. İkinci su, nâzırı, üçüncü mimar başı, sonra mühendis başı, mutemed başı, sarrafbaşı (bütün bilginlere surra bunun elinden çıkar), veznedar başı, subaşı, pazarbaşı, şehir kethüdâsı, bezestan kethüdâsı... Kudüs'te yedi yüz evkaf vardır.

KUDÜS-Ü ŞERİF KALESİ

Bütün târihlerde Arz-ı Filistin derler. Kur'anı kerimde Cenabı hak açıkça iki yerde methetmiştir. Onun için bütün hükümdarlar buna sahip olmak niyetiyle kuşattıklarından kalesi haraptır. Sultan Süleyman asrında Lala Mustafa paşa yeniden yaptırmıştır. Mustafa paşa kale surlarını daha geniş tutup Sahratullah'ı ve Mescid-i Aksayı su içine almıştır. Megaribe kapısı kıbleye bakar. Bu kapının üst eşiğinde (târih):

(Emere bi inşâihi hâzihil bab fî eyyâmi sultânid'âzam es-sultan Süleyman Han bin Selim Han Halledullahu mülkehu târih. Muharremül haram fî sene seb'a ve erbain ve tis'a mie 947).

Bu kapıdan batıda su kulesine kadar 500 germe adımdır. Buradan hazreti Davut kapısına kadar 1000 adımdır. Bu kapı 12 arşın yüksek yeni kapıdır. Buradan Yassı kuleye kadar 250 adımdır. Buradan şimale gidip Halilürrahman kapısına kadar 600 germe adımdır. Buradan Eğri kuleye kadar 400 adımdır. Buradan doğuya Bozdoğan kapısına kadar 900 adımdır. Buradan doğuya devlet kapısına kadar yüz adımdır. Hazreti Süleyman devleri burada hapsedermiş. Buradan doğuya Zehriye kapısına kadar 300 adımdır. Buradan doğuya Rüstem paşa kapısına kadar 500 adımdır. Buradan Meryem Ana kapısına kadar 500 adım, buradan Mescid-i Aksanın avlusu köşesine kadar 600 adımdır. Buradan da başladığımız megaribe kapısına kadar 800 adımdır. Bu hesaba göre Kudüs kalesinin etrafı 7050 adımdır. 57 burç, 78 dirsek, 4040 bedendir. 1700 adım-

lık yeri hendeksizdir. İç kalesi bâb-ı Halil'in iç tarafında ana kaleye bitişiktir ve etrafı dört yüz adımdır. Kale içinde dizdar, kethüda, imam, hatip ve müezzin ile neferler kalır. 70 ev vardır. İç kale kapısının sağ taraf köşesindeki kale bizzat hazreti Davud'un yaptığı beyti şeriftir. Gayet büyük kayalarla yapılmıştır. Doğrusu devlerin yapısı olduğuna şüphe yoktur.

Bu iç kale üç kat sağlam yapıdır. İçinde, kıblesi kuzeyde Mescid-i Aksaya dönük olan Hazreti Davud câmii vardır. Kıble Mekkeye döndükten sonra Eyyubîlerden Sultan İsa mihrabının sol tarafına târih yazılmıştır:

«Nasrun minallah ve fethun karib» ve

«Amele hâzel bürcül mübârek min mevlâna melikil muazzam şerefüddünya veddin İsâ bin melikil Âdil bin Seyfüddin bin ebî Bekir bin Muhammed bin eyyûbiyan bin şâdi halledallahu devletehû ve tevellâ imâretehu izzüddin ve ammere imâretehu arzı Filistin fî şühûri sene aşere ve sitte mie ve illallahı Rabbil âlemin 610».

Bâb-ı Davud kapısı dışında Hazreti Davud varoşunda 40 ev vardır. Bağ ve bahçeliktir. Bütün mahalleler müslümandır. Şehir içindeki binalar kârgirdir. ..... mihraptır. İkisi câmidir. Biri iç kale câmii, diğeri...

«Sübhânellezî esrâ bi abdihi leylen minel mescidil Harâmi ilel mescidil Aksâ...»

Nassı Kaatı' ile beyan buyurulan câmidir. Geride kalanlar mescittir.

ESKİ SECDE, AKSÂYI AZİM CÂMİİ: Hazreti Davud yapısıdır. Sebebi, Hazreti Davud zamanında Beni İsrail arasında taûn olmuştu. Davud'un duasiyle bertaraf oldu. O dua yerine Mescid-i Aksaya başladı. Tamamlayamadan öldüğünden Hazreti Süleyman tamamladı. Süleyman, câmiin yapılmasını devlere emretti. Câmi tamam olduğu gün Hazreti Süleyman vefat etti. Veziri vefatından haberdar olup akşamdan evvel (İş tamam oldu) diye cin ve perilere izin verdi. Yalnız Bâb-ı Amuddan dışarıda hendek içinde olan eski hapishanelerinde bütün devleri hapsedip bu tılsımı yaparlar. Zamanla hepsi mürd olup, hâlâ o mağara içinde kemikleri görünür. Sonra Hazreti Süleyman'ın asâsını, içinden bir kurt yediği için hazreti Süleyman yere düşer. Hazreti Davud'un yanına gömülüdür. Sonra Mescid-i Aksanın kıble olması emrolundu. Nice hükümdarlar Mescid-i Aksaya ilâve binalar yaparak cenneti âlâya döndü. Sonra Resulü Ekrem Medine'ye hicret edince kıblenin Mekke'ye çevrilmesi hakkında âyeti kerime nâzil oldu. Ama yine Kudüs Şerif hakkında «velyetûfü bil beytil atik» âyeti nâzil olmuştur. Uzunluğu 300, enliliği 400 ayaktır. İçinde büyük küçük elvan sütunlar üzerinde toloz kemer kubbelerdir. Kubbe tahta tavandır. Yerden kubbeye kadar kırk arşındır. İçeride câmi, 120 kemer üzerine yapılmıştır. Mihrab üzerindeki kubbe hepsinden yüksektir. Yer yüzünde benzeri yoktur. Yüksekliği 50 arşındır. İçi se-

rapa altın yaldızlarla süslüdür. Kubbesinin etrafında «Allahu nûrissemâvâti vel ardı» yazılmıştır. Mihrap ve minberinin târifinde dil kısadır. Yer yüzünde ne kadar kıymetli taş varsa usta yapıcı, hepsini kuş gözü gibi doğrayıp mihrap mücevher gibi olmuştur. Süleyman hanın muallimlerinden Camcı Serhos ebru denilen camcı ustası, bu câmii şerifin mihrabı üzerine 12 renkli cam işlemiştir ki, güneş vurduğu vakit bu pencerelerden süzülen ışıklarla bütün câmi rengârenk nura garkolur. Bunlardan başka yine böyle rengârenk 105 cam mevcuttur. Bu câmiin mihrap tarafındaki duvarında üç adam boyu yer mermer kaplıdır. Bu duvarda mihrabın sağ ve solunda sahraya bakan yedi pencere vardır. Müezzin mahfeli 12 ince sütun üzerine oturtulmuş bir köşk gibidir. Câmi içinde öyle kıymetli halılar vardır ki, emsalsizdir. Gayet sanatlı avizeler, 7000 kandil vardır. Her gece bin tanesi yanar. Câmiin on kapısı vardır. Yedi kapı kıbleye doğrudur. Ortalarındaki kapının yüksekliği 15 arşındır. Pirinç minalı bir kapıdır. Bu kapının sol tarafında Hazreti Hızır kapısı, sağ tarafında Mâliki kapısı ve minber dibinde medrese kapısı vardır. Bu kapılardan sonra gûya dehlizlerdir.

AKSA CAMİİ ZİYARETİ

Evvelâ doğu taraf köşesinde Hazreti Ömer mihrabıdır. Fetih bedeli olarak bir hafta Hazreti Ömer burada ibadet etmiştir. Ona yakın hazreti Davud mihrabı, bu mihrabın solunda Hazreti Osman yazısı ile Kur'anı kerîm bir kürsü üzerine konmuştur. Minberin sağında Hazreti İsa makamı vardır. Hamdolsun bunların hepsini ziyaret edip şefaatlerini rica eyledik. Câmiin 800 hademeleri vardır. Cuma günü hatipler minbere kılıç ile çıkarlar. O kılıç, hazreti Ömer kılıcıdır. Elli müezzin, müsebbih, muarrif, na't okuyan, devirhan, kayyum olup, maaşları pâdişah hazinesinden verilir. Her sene surre gönderilir. Mescid-i Aksanın kubbeleri tamamen kurşun örtülüdür.

SAHRATULLAH MESCİDİ

Mescidi Aksanın kuzey tarafında Süleyman han kapısı beyaz mermere kadar iki yüz adım gidilir. Süleyman han rüyasında görüp sabahleyin kendi târifine göre yapılan yekpare büyük mermer bir havuz vardır ki, dünyada benzeri yoktur. Bunu geçip yine kuzeye on iki adım gidip, Sahra-i Şerifin 22 basamak merdivenini çıkınca, beyaz, mücellâ mermer döşeli avlunun tam ortasında bir köşk görünce şu duayı okurlar: «Allahümmec'al fî kalbi nuren...» bu avlu kapısı dibinde küçük bir minber vardır. Ziyaretçi, orada pabuçları eline alıp yalınayak mermer döşeli avluda yüz ayak Sahratullah mescidinin mübarek kapısına varır. Nalınlarını kapıcılara verip ziyarete başlar. Evvelâ bu sahrayı 85 târihin-

de Mervan oğlu Abdülmelik yaptı. Sonra birçok hükümdarlar birçok eserler ilâve ettiler.

..... târihinde Sultan Süleyman hükümdar olunca, bir mübarek gecede rüyasında Resulü Ekremi görür. Buyurur ki: «Ya Süleyman, 48 sene yaşarsın. Çok gaza edersin. Sana şefaatim olacaktır. Fakat gaza malından Mekke, Medine'ye gönderip, Kudüs Şerife bir kale yap ki, düşman istilâ etmesin. Sahratullahı süsleyip, Kudüs fukarasına surre ihsan eyle» deyu emir buyururlar. Uykudan uyanan Süleyman Han Mekke ve Medine'ye biner kese gönderir. Kudüse de Koca Mimar Sinan'ı gönderip etraf vilâyetlerde ne kadar usta mimar ve mühendis, nakkaş varsa Kudüs'e gönderip, Kudüs ve Sahrayı fevkalâde tezyin ederler. Sahranın kapısı üzerine «Hâzâ cennâti adnin fedhulûhâ halidin» âyeti yazılmıştır. Doğrusu bir cennet köşküdür. 38 sene 17 pâdişahlık yer gezdim, böyle cennete benzer bir şey görmedim. Bir mermer düzlüğün ortasında bir nurlu câmi vardır. Etrafı 300 adımdır. Dışı üç adam boyu somaki, yeşim, harkâni mermer kaplıdır. Bu bina üzerine Karahisarî yazısı ile «Selâmün kavlen min Rabbi'r-Rahim ve mâ tevfiki illâ billâh» yazılmıştır. Bu yazılara yağmur suyu sızmasın diye, yağmur olukları yapılmıştır. Yüksek kubbesi sürahi gibidir. Alemi 12 arşındır. Sahratullah bu kubbenin altındadır. Bu binanın dört kapısı vardır. Her birinin boyu onar arşındır. Her birinde ikişer kat çuha perdeler vardır. Bu kapılardan sonra sahratullaha kadar dört kat bina vardır. Birinci katının iç yüzü baştan başka, dışarısı gibi yeşim, harkâni, safrâyı, verkani ve somaki beyaz mermerdir. Pencereleri üzerine «Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resulullah» yazılıdır. Bu duvarın iç tarafında 24 büyük sütun üzerine yapılmış kemerler vardır. Evvelki divan ile bu 24 sütunun arası ibret verici tavandır. Sahra kapısı üzerinde müezzin mahfeli vardır. Fakat minberi yoktur. İkinci kattan içeride bir kat sütunlar daha vardır. 12 sütundur. Her biri lâl renklidir. Ve kubbe, bu sütunlar üzerine durmuştur. İkinci kat ile bu üçüncü kat arası da, evvelki aralık gibi deve derisinden nakışlı tavandır. Bu tavan 16 terk üzere tertip olmuştur. Bu üçüncü sütunların arası demir kafes örtülmüştür. Buradan sahraya gidecek dört kapı vardır. Onlar da demir kafestir. Bu kafeslerden içeride bi kat servi ağacından sedefkâri doğramalar, Sahrai şerifi kucaklamıştır. Buranın kapısı bacası yoktur. İçeriye kimse giremez. Bütün ziyaretçiler dışarıdan tavaf ederler.

SAHRATULLAH'IN VASIFLARI: Sahratullah dedikleri, bu parmaklıklar içinde bir beyaz ve yassı taştır. Etrafı yüz adımdır. Bazı müfessirler «lehû makalîdissemâvâti vel ard» âyetinin tefsirinde (Ya Muhammed, yeryüzünü yarattım. Şu makalitler ile kilitledim. Yâni dağlarla bağladım,» buyururlar. Müfessirler, birinci makalit Arafat dağından, sonra bu sahradır derler. Vaktiyle dahi Sahratullah ziyaret yeri idi. İn-

sanların da kıblesi idi. Sonra Hazreti peygamber Medine'ye gelip 51 yaş ve dokuz ay iken Cibril gelip «Ya Muhammed, Cenabı Hak selâm eyledi. Tayyı mekân ile Kudüs'ü ziyaret eylesin diye». Resulü Ekrem Cebrail de beraber tayyı mekân ile Kudüs'ü teşrif buyurdular. Bütün ruhlar (Hoş geldin) dediler. Sonra yine Cibril gelip (Ya Muhammed, Cenabı Hak sana selâm eyledi, Firdevs ocağından bir uçkun burak gönderdi. Binip gelsin, benim arşı kürsümü, levh ve kalemimi, sekiz cennetimi ve beni vasıtasız görsün..» dedi deyince Resulü Ekrem Sahratullah üzerinde iki rekât namaz kılıp bismillah diyerek refrefe binince:

«Ve kalerkebû fihâ bismillâhi mücrâhâ ve mürsâhâ inne rabbî le gafürürrahim. Hud süresi 41.»

âyetini okuyup göklere çıkınca arkasından, Sahratullah yerinden kopup; (Ya Muhammed, Cenabı Hak huzuruna beni de götür) diye dile gelir. Peygamber de «Ya sahratullah kıf muallâk bi emrillah» yâni (Ya Sahra, Allah'ın emriyle boşlukta dur!) deyince, taş ne kadar havaya kalktı ise orada kaldı. Târihçilerin rivâyetine göre cennetten çıkan taşların biri Hacer-i Esvettir. Bu taş evvelce lâl renginde olup Nuh tufanında karanlıklar suyunda kalıp âsilerin yüzleri sürüldüğünden rengi kararmıştır. Biri de bu sahratullahtır. (Doğrusunu Allah bilir). Bu sahra üzerine Sultan Ahmed Han altın işlemeler garkolmuş bir gölgelik yapmıştır. O zamandan beri bu taş boşlukta durur. Altı büyük bir mağaradır. Fakat bu taşın boşlukta durması yüzünden ziyarete gelenler korkmasın ve hamile kadınlar çocuk düşürmesin diye geçmiş halifelerden biri altına ince bir duvar çekmiştir. Ama ne mümkün.. Yine duvar'ile taş arasında parmak, hattâ bazı yerine el girer.

SAHRATULLAH MAĞARASI MAKAMLARI: Mağaranın ağzında Hazreti Cibril makamı, sol tarafında Hazreti Davud makamı, Hazreti Peygamberin ibadet ederken destârının değdiği yer. Hızır Soffası, Hazreti Süleyman hücresi, Cibril geldiği vakit peygamberin, sahra yarılıp dışarı çıktıkları delik, burada bir kandil hâlâ durmayıp yanar. Bu kandil altında iki rekât namaz kılan mahrum kalmaz vesselâm.

Sonra bu mağaradan çıkarken bir beyaz mermer sütun sahraya dayanmıştır. Taş sallanırsa gûya düşmesin diye... Bütün bu binalar sahratullah binası içindedir. Sanki feleklerin tacıdır. Âdem Peygamber dünyaya düştüğünden beri bir benzeri dünyada görülmemiştir.

SAHRAİ ŞERİF KAFESİNİN DIŞINDAKİ BİNALAR: Evvelâ gümüşü kafesli dolap içinde Resulü Ekremin mübarek sağ ayağı izi, gül suyu ile doludur. Ziyaretçiler yüzlerine sürerler. Bir bucakta Hazreti Hamza'nın kalkanı vardır. Bazıları İskender'in aynası derler. Bunun İskender aynası olduğuna hakir de şehadet eder. Sahranın dört yanında Hazreti Ali, Ebubekir, Ömer, Osman makamları vardır. Sahranın kubbe-

sinde asılı (Nur fanusu) derler, bin kandilli bir avize vardır. Bu makamdaki halılar, hiç bir diyarda ve sarayda yoktur. Yalnız Osmanlı pâdişahlarında vardır. Allaha şükür 1082 ramazanında on günümü burada geçirip Kadir gecesi Mescidi Aksada bir hatim indirdim ve orada yatanların ruhlarına hediye ettim vesselâm...

MESCİDİ AKSA AVLUSU VE SAHRATULLAH: Avlu mermer döşelidir. Yedi yerde ikişer, kemerli kapıları vardır. Bu kapıların kanatları yoktur ve çeşitli basamaklarla sahraya çıkılır. Çünkü avlu, yerden yedi zira' daha yüksektir. Sahranın altı mağaralardır. Hazreti Süleyman devleri burada hapsedermiş. Hâlâ zincir yerleri görülür. Korkunç bir yerdir. İçerisi kemik doludur. Avlu beyaz mermer döşeli olduğundan (Ak yayla) derler. Bu avluda dolaşmak, gam ve kasaveti defeder. Avlunun etrafı bin adımdır. Ve sahra bu meydanın ortasında göğe baş uzatmış bir nurlu kubbedir vesselâm. Bu bahçe içindeki...

ZİYARET MAKAMLARINI BEYAN EDER: Evvelâ Sahranın batı kapısı ile kuzey cennet kapısı arasında (Kızıl mihrap makamı) dört sütun üzerine bir küçük kubbedir. Eskiden bu mihrap kızıl yakuttan imiş Nuh tufanından sonra karanlıklar azap suyu tesirinden kırmızılıkta kalmış. Bunun sağ tarafında Resulü Ekremin (Miraç kubbesi) vardır. Kubbenin içinde ne olduğunu bilmiyorum. Etrafında penceresi yoktur. Kapısı kapalıdır. Kapısı üzerinde (..... emirel mü'minin Ebi Ömer bin Osman bin Aziz bin Abdullah ve Zâlike fî şuhur sene seb'a ve seb'in ve hamse mie) yazılıdır. Cennet kapısı önünde canlar kapısı vardır. Burada büyük sarnıç vardır. Avlunun kıblesinde Hutbe kapısı vardır. Resulü Ekrem Miraç gecesi buraya çıkıp bütün ruhlara nasihat etmiştir. Buraya yakın (Ruhlar kubbesi) buna yakın Mizan kapısı ve Sahranın doğusunda Hazreti Davut mahkemesi olup, içi dışı çini kaplıdır. Bu köşkün etrafı elli adımdır. Burada Sahratullahın ziyareti tamam oldu. Mizan kapısı önünde bir güneş mikaatı vardır ki dünyada benzeri yoktur. Avlunun etrafında 40 adet medrese hücreleri vardır. Bu hücrelerde yıllardan beri riyazet yapan hal ehli kimseler vardır.

MESCİDİ AKSANIN BÜYÜK AVLUSU

Sahra-i şerifin avlusunu kuşatmış çimenlik bir sahâdır. Bu sahrânın etrafı 2000 adım, gül gülistan ve bülbül yuvası bir ağaçlık bir mesirelik yerdir. 83 ağaç gölgeliklerinde, 87 ibadet sofaları vardır. Büyük caddelere açılan kapıları şunlardır: Meryem kapısı, (Bunun sofalarında Hintliler oturur), yine o sırada Hıtta kapısı, Gavranî kapısı, Bâbülhadit, Bâbı Fatanin, Bâbı Manutin, Bâbı Selseli?, (bu kapıya mahkeme kapısı da derler), Bâbı Megaribe... Bu kapılar batıya bakar. Doğu tarafı uçurum olmakla kapı yoktur. Bu avlunun kıble, batı ve kuzey tarafları 360 sütunlar üzerine kubbe ve kemerlerdir. Bazı burçlarda savmaalar vardır.

Bu kapılardan Sahratullah veya Mescidi Aksaya gitmek isteyenin pabucuna zerre kadar toz ve çamur değmez. Avlu etrafında 200, şehirdekilerle beraber 360 medrese ve tekke vardır. Bâbı Megaribe dibinde Mâliki câmii vardır. Bâbı Selseli üzerinde mahkeme vardır. Buna yakın Saray-i sultanı dört kat binadır.

MESCİDİ AKSA AVLUSU ZİYARETLERİ

Evvelâ megaribe dibinde Maliki mescidi, Mescid-i Aksa ve Hızır makamı, doğusunda Hazreti Davud kubbesi ve Avlunun doğu köşesinde Hanbeli mescidi ve buradan Mescidi Aksaya kadar mağaralardır. Bu mağaraların doğusunda yirmi basamak aşağıda Meryem Ana makamı vardır. Burada Hazreti İsa'nın beşiği olan bir taş vardır. Burada on iki havariler makamı, Cebrail makamı vardır. Bu mağaranın hiç bir tarafından ışık alacak yeri yoktur. Öyle iken içerisi aydınlıktır. Mescidi Aksa altındaki Ak mağara büyüktür. Meğer Süleyman peygamberin devlerinin hapishanesi burası imiş. Dev ve peri kemikleriyle doludur. Bir incik kemiği yedi karış geldi. Bazı kafalar, Rum kilisesi kadardı. Bazı kayadeliklerinde hurma lifi ipler bağlıdır. Bize yol gösterenler, Hazreti Süleyman devleri bu iplerle bağlarmış, dediler, ama doğru olmasa gerek... Diyelim ki mucizedir. Hazreti Süleyman asrından beri 3640 sene geçmiştir. İpler çürümedi mi? dedim. Kudüs bilginleri dediler ki, Hazreti Süleyman peygamber olduğu halde hurma yaprağından zenbil yaparak geçinirdi. Bu ipleri de mübarek elleriyle yaptıklarından çürümemişlerdir. Ben de inandım. Buradaki kumlar üzerinde acayip hayvan izleri vardır. Nihayet bu Meryem ana mağarasından çıkıp Allaha şükrettim.

SIRAT KÖPRÜSÜ SÜTUNU: Buradan kuzeyde kale bedeninden dışarı uzanmış bir yuvarlak somaki sütun vardır. Aşağısı bin arşın derin cehennem kuyusu gibi korkunç bir deredir. Buraya (Cehennem deresi) derler. Bu sütuna bu yüzden Sırat köprüsü derler. Vaktiyle suçluları bu direk üzerinde yürütürlermiş, ucuna kadar yürürse âzat ederler, dereye düşerse ölüsünü o derede bırakırlarmış. Burayı geçtikten sonra Birler, Pirler, üçler, yediler ve kırklar makamları çimenlik üzerinde mihraplardır. Ve yine burada tövbe kapısı ve rahmet kapısı makamları vardır. Beni İsrail bu kapıda tövbe edip, rahmet kapısından çıkarak azaptan kurtuldular. Bu rahmet kapısı tekkesinde her cuma gece Bayezid-i Bestâmi fukarası ile Tevhid-i Sultâni olur. Yine burada Hazreti Süleyman köprüsü vardır. Avlunun kuzey tarafında Hıtta kapısı makamı vardır. Burada Kubbetürruh sekiz sütun üzerine bir küçük kubbedir. Ve yine Hazreti Musa kubbesi, İmam-ı Azam Sebili, İmam Ali sebili, Uzeyr Nebi, Rıcâl-i gayb makamları vardır. Bütün bunlar Mescidi Aksa avlusundadır. Buradan Kudüsü Şerifin doğusunda dere aşırı...

TUR-U ZİTA DAĞI ZİYARETGÂHI: Tefsirciler (Vettini vezzeytûnî) âyetini bu tur-u zita ile tefsîr etmişlerdir. 124 bin peygamberin Allaha yalvardıkları yerdir. Herkesin ziyaret ettiği yerdir. Buradan aşağıya yine o derede...

CESİMANİYYE ZİYARETİ: Yâni Meryem Ana kabrinin bahçesine 13 basamakla inlir. Kıbleye bakan bir kapıdır. Santa ağacındandır. Kapısı kapalıdır. Bu kabrin sol tarafında büyük bir mağara vardır. Hazreti İsa kendisini inkâr edenlerden usanıp bu mağaraya çekildiği vakit Cibrilin gelip İncili getirdiği mağaradır. Hâlâ Cibrilin girdiği yarılmış yer malûmdur. Buradan doğuya altı yüz adım gidince Cebeli Cisi zeytinde...

MELİK GADİR ZİYARETİ: Bu mezar Beni İsrailden âdil bir pâdişahın idi. Öleli 300 sene olmuştu. İnkârcılar Hazreti İsa'dan mucize isteyip, (Şu âdil pâdişahımızı ölü iken canlandır, sana iman ederiz) dediler. Hazreti İsa da (Allahın izniyle kalk) deyince birden kalkıp (Lâilâhe illâllah İsâ ruhullah) diye imana gelip daha yetmiş sene yaşadı. Buraya yakın eski bir kilise vardır. Bunun kenarında tuzluca bir su vardır. Bütün ahlatı sürer, müshildir. Bunu da Hazreti İsa'nın mucizesidir derler. Bu su Ayni selvan ayağı ile birleşip Sodroma (Lut gölü) karışır. Buradan yukarıya Tur dağına giderken yüz adım gidip...

HAZRETİ MUSA MAKAMI

Bir kubbe içinde ve uzun bir dolapta, kırmızı keçeden kese içinde bir âsa vardır. Boyu altı zira'dır. Bazu kalınlığında butrak butrak bir âsâdır. Bir ucu çataldır. Dünya ağaçlarına benzemez. Cennet ağaçlarındandır. Hakkında «Kaale hiye asâye etevekkelü aleyhâ ve ehüşşü bihâ alâ ganemi» ve «enidrib bi asâkelbahr fe'nfelâke fekâne küllü firkin kel tavdil azîm» âyetinin gönderilmesinin sebebi şudur: Hazreti Musâ yedi sene Tih çölünde dolaşırken kavmi su istedi. Hazreti Musâ bu âsa ile bir taşa vurdu, yedi yerinden su fışkırdı. Sonra bu taşı torbaya koydular. Nerede su lâzım olursa âsa ile vurup su fışkırırdı. Hâlâ bu taş Şamda Hazreti İsa mağarasında İsa makamındadır. Ziyaret edilir. Bu âsa, Firavun'un sihirle meydana getirdiği yılanları yutardı.

Buradan yine yukarı Turu Zita'ya doğru bağ ve bahçeler içinde geçip...

TUR KÖYÜ: Taş merdivenle inilir. Rabia-i Adviyye bir karanlık mağarada gömülüdür. Kadınlar içeriye girmeyip dışarıdan dua ederler. Bu mağaranın tepesi hazreti Musâ mescididir. Merdivenle inilince Şeyh Mehmed ilmî ziyareti vardır. Bu Turu Zita'nın tam tepesinde Tur kalesi vardır. Batıya bakan kapısında taşa tesir etmiş İsa'nın iki ayağı izi vardır. Bu kalenin doğusunda mezarlık vardır. Burada Selmân-ı Fa-

risî, Bağdat'ta olan Selmân-ı Pâktır. Selman-ı Farisi berberlerin piridir. Sonra Rebeka hatun ziyareti, Velka Hatun türbesi, Yunus makamı, Hazreti İshak, Hz. Davut, Hz. Yakup, Hz. Musâ, Hz. Üzeyr, Hazreti Âdem makamları, İmam-ı Mâlik Mescidi, Çobandede türbesi, Rahile Ana türbesi, Şehitler kubbesi... Turu Zita ziyareti buradan tamam oldu. Bu Turu Zita'nın doğusunda bir tepede (dua kayası) olup, bütün peygamberler burada Allaha dua ederlermiş. Hazreti Musâ burada vasıtasız (ve kellemallahu Mûsâ teklimâ) nassı üzere Cenabı Hakla konuşurmuş. Hakir de burada namaz kılıp dualar eyledim. Bu taraflarda bu Turu Zitadan yüksek dağ yoktur. Hattâ dedemiz Ahmet beyin biraderi Sâlimi beyin, babamızdan işittiğimize göre mezarını bulup ruhuna yâsin okudum. Burada gömülmelerinin sebebi şudur...

Sultan Selim han, Zülkadriye beyini Köksün yaylasında mağlûp ederek başını ve 12 boy beyini Mısır sultanına göndermişti. Bunlar arasında akrabamız Salim bey de varmış. Mısır Sultanı hepsini âzât edince buraya gelip burada vefat etmiş. Kendisi Germiyanlıdır. Ve yine Karaca Ahmet efendi, Kudüs mollası iken vefat edip buraya gömülmüştür. Yine burada Muid-zâde Mehmed efendi Bektûtî-zâde gömülüdür. Ana tarafından Atası Abdürrahman efendinin ölümüne Kara Çelebi târih demiştir. (Hayf Bektute-931) ve Atâî Çelebinin güftesi:

Biri kalkub didi ol dem târih
Fevtine hayf ibni Bektûfe (sene 983)

Tur dağından aşağı bin adımda Cehennem deresi denilen yere indik bu derede Firavun, Karun, Bel'am bin Bâur, Şeddat, Buhtunnasır kubbeleri vardır. Her biri beyaz taştan oyulmuş olup içinde bir şey yoktur, derler. Şehrin pis suları hep buraya akar. Buranın tepesinde Sırat köprüsü görünür. Buradan bin adım aşağıda Selvan zemzemi kuyusu vardır. Burada bir sofa üzerinde bir musalla vardır. Mihrabında târihi budur:

Hazret-i Maksud Paşa Hâfız-ı izzü Mısır
Haktaâlâ eyleye devletle ömrini füzun
Fikr idenler didiler târih-i itmâmın anın
Lûtfile sâhib saâdet yapdı Selvânı bugün (1052)

Selvân suyu otuz basamak aşağıda bir mağaradan çıkar. Hazmı kolay, kuvvet verici, mülâyim, yemek yemiş gibi açlığa faydalıdır. Bütün milletler gelip burada yedi veya kırk gün yıkanıp bütün dertlerden kurtulurlar. Hakir de bu su ile yıkanıp tövbekâr ve temiz oldum. Buna 500 adım uzakta hazreti Yunus kuyusu vardır. Sabahleyin içilince cana can katar, sanki bir kuzu yemiş olur, öğleyin sirke yerine kullanırlar. Akşam üzeri muhtelif deri hastalıklarına şifadır. Ümmeti bu mucizeyi görünce hazreti Yunus'a iman eder.

YUNUS NEBİ KÖYÜ: Kırk elli evlidir. Bu köyde oturanlar. Hazreti Yunus'tan kuyu mucizesini isteyenlerin neslindeniz derler. Bu Selvan pınarının güneyinde...

HAYHUN KİLİSESİ: Diye bir manastır vardır. Hazreti İsa burada ibadet etmiştir. Burada İsa'ya gökten sofra inip havarileriyle birlikte yerlermiş. Rahibeler o sofraları tunç sandukalar içinde muhafaza ederler.

BATUS KİLİSESİ: Burada da Hazreti İsa oturmuştur. Buraya yakın birçok mağaralar vardır. Yine buraya yakın...

NEBBAŞ İBN UZZA ZİYARETİ: Bakkalların ve gazazların pîridir... Hazreti Ömer'le Kudüs fethinde kalmıştır. Her sene ziyaret için bakkallar ve gazazlar buraya gelip eğlenirler. Selvândan yokuş yukarı batıya bin adım gidince kaleden dışarıda Bâb-ı Davut'a varılır.

DAVUT KÖYÜ: Yüz evli, bir câmili köydür. Hazreti Davut'tan peygamberin doğumuna kadar 1600 sene geçmiştir. Hazreti Davut ile Süleyman burada bir kubbe içinde yatarlar. Etraflarında parmaklıklar vardır. Mezarlarının dört tarafında âyeti kerimeler yazılıdır. Avlusunda yirmi medrese hücreleri vardır. Burada ders okuyanların sesi, hazreti Davut gibi güzel olur. Burada yatan bütün Şeyh ve Nebilerin ruhlarına yâsin okuyup âşinalık eyledik.

KUDÜS ŞERİFİN İÇİ: Kudüs şehri küçük görünür ama 240 mihrap, 7 dârülhadis, 10 darülkurrâ, 40 çocuk mektebi, 70 tarikatın birer tekkesi vardır, bilhassa en mükellefleri Abdülkadir Geylânî, Seyyid Ahmed Bedevî, Sâdî, Rufâî, Mevlevî tekkeleridir. 6 han, 6 hamamı vardır. Bunlar, Meryem Ana, Sultan, Şifâ, Ayn, Sahra, Betrik hamamlarıdır. Üç imareti, 18 çeşmesi vardır. Bütün çeşmelerin üzerinde (947 - sene seb'a ve erbain ve tis'amie) yazılıdır. Bunlardan başka 77 havuz ve şadırvan olup, bunların suyunu Süleyman Han bin Mısır hazinesi sarfederek dört saatlik kayalıklardan getirtmiştir. Bundan evvel Kurüs, sarnıç suyu kullanırmış.

Şehirde mutesip ağa defterine göre 2045 dükkân olup, yolları vardır. Bütün yollar beyaz kaldırımdır. 40 yerde sebilhaneler, yedi kilise vardır. İkisi yahudilerin, ikisi Ermenilerin, üçü Rumlarındır. Rumların Kamame kiliseleri Yanko bin Madyan'dan Yunanlı İskenderin ..... yapmıştır. Kapısı üzerinde Yunanca târihi vardır. Kızıl yumurta günlerinde binlerce yerleri cehennem olası kâfirler toplanırlar. O günlerde paşa, molla, vilâyet âyânı silahlı olarak Kamamede hazır olurlar ki kâfirler istilâ etmeye... Kamame mütevellisi pâdişaha dua ve kâfirlere beddua edip, kilisenin kapısının mührünü paşa ve molla açarlar. İçinde muhtelif milletlerden birkaç yüz papaz vardır. Kapısı bütün sene kapalı durur. Kapı açılınca içeriye girenlerden onar altın alırlar. Bunlardan paşa ve mol-

la hisselenirler. Güneş batınca vali kapıyı kapar. Bu ziyaret üç gün sürer. Bu dünyada, bu kilisenin kapı ve pencerelerinin oymalarının ve sanatının bir benzeri yoktur. Kapısının solunda Kostantinin kubbeli köşkü vardır. Kapı öündeki avlusu mermer döşelidir. Hakir birkaç kere ziyaret ettim. Fakat 1058 senesinde Dördüncü Sultan Mehmed'in tahta çıkışında Zileli Çavuş-zâde Mehmed paşa Kudüs vâlisi iken bu Kamâmeyi seyir için rica ettim. Mührünü bozup temaşa ettim, onu beyan eder.

RENGÂRENK KAMAME KİLİSESİ VASIFLARI

Kapısından girince yedi kubbe görünür. Ortası dört köşe tavandır. İçerisi altın yaldızlı sırça mina ile süslüdür. Bir kubesi dört kırmızı somaki üzerindedir. Kıblesi doğu tarafındadır. Orta kubeye bitişik batıda bir yüksek kubbe daha vardır. Resulü Ekremin doğduğu gece, birçok binalarla beraber bu kubbe de yıkılmıştır. Birçok kralların yardımı ile tamir edildi ise de temel tutmayıp ortası hâlâ açıktır. Telden kafesle kuşlardan muhafaza olunmuştur. Sonradan bu açık kubbenin altına küçük bir kubbe daha yapmışlardır. Bu kubbenin kıblesinde Rumlar, büyük kapıdan tarafta frenkler, kuzeyde Ermeniler otururlar. Hazreti Ömer Kudüs'ü zaptettiği vakit bu Kamâneyi ahitname ile Rumlara vermiştir. Selim han da aynı ahitnamelere uygun ahitnameler verdi. Kilisenin içi dünyanın dört tarafından gelen adaklarla tıklım tıklım doludur. Bu kilisede olan kıymetli avize, mücevher, kandiller hiç bir kilisede yoktur. İçi ved, Suva', Yagus, Yauk gibi putlarla doludur. Mihrabında Hazreti İsa timsali var ki Allaha yalvarır gibi durur. Gûya canlıdır. Ne tarafa baksan o da o tarafa bakar. Bir çizgisini çekmekte, Mani, Behzat, Erjenk Veli can âcizdirler: (Beyit).

Güzel tasvir idersin hâl-i hatt-ı dilberi amma
Füsûn-u işveye geldükde ey Behzad neylersin.

Ve bu İsâ tasvirinin önünde büyük bir billûr kandil asılıdır.

NUR KANDİLİ VASFI: Kudretten yanar derler. Ama hakir dikkat edip esrara vâkıf oldum. Şöyle ki, bu kandil bir mücevher kandildir. Kubbenin ortasına mücevher zincir ile asılıdır. Kızıl yumurta günü yanmasının sebebi budur ki, kubbenin ortasında bir tutya kumkuna vardır ve içi zeytinyağı, neft yağı ile karışık doludur. Kızıl yumurta günü hararetin fazlalığından kumkumadaki yağ, damla damla zincirden aşağı inip kandile dolar. Usta mühendis, doğu tarafındaki mihrap üstüne billûr, necef camı koymuştur. Güneşin hararetinden öğle üzeri bu billûrlar ateş parçası kesilip, büyük kandille tesir edip ateşlenmesine sebep olur. Eğer kızıl yumurta günü hava kapalı ve güneş yok ise, papazlardan bir vazifeli gizlice kubbeye çıkıp adı geçen zincirin ucundaki nefti yakar.

Zincirden aşağıya yağ ile birlikte sanki ateş yağar. Kâfirler gökten nur yağıyor, zanniyle başlarını açıp (Kirye Leys) diye dua ederler. Kâfirler mumlarını bu ateşten yakıp memleketlerine götürürler. Bu esrarı kilisede ancak bir papaz bilir. Ve o da ancak ölürken bir başka papaza öğretir.

Kilisenin doğusunda Meryem ana timsali vardır. Yine kilisede Hazreti İsa'nın nalını, siyah hırkası, hurma lifi kuşağı, imâmesi, hakikî İncili bir mücevher sandukadadır. Ve Resulullahın ahitnamesi vardır. Gariptir ki bu kadar süslü olduğu halde ruhaniyeti yoktur. Çıktıktan sonra keferenin birine sordum. (Bire mel'unlar, bu putlara ne diye taparsınız) dedim. O da dedi ki: (Vallahi biz onlara tapmayız. Ancak Rumlar bir alay ahmaklardır. Vâ'zdan anlamazlar, suretleri gösteririz. Pek çok paralarını alıp size ve kendimize para toplarız) dedi.

Bu kilisenin yanında bir çan kulesi vardır. Ama çan çalınmaz. Yine burada bir erganun yeri vardır. Âyin günlerinde çalarlar. Burada bir merdivenle çıktık. İki yüz kadar pis aşçılar var. Canlı bi şey burada pişirilmez dediler. Bu mutfağın yanından caddeye çıktık.

KAMAME KİLİSESİNİ YAPAN HAKKINDA

İsa'nın doğuşundan 328 sene sonra, İstanbul'u yapan Kostantin'in validesi Helane Kudüs'e gelip, orada Magaryoş adlı bir ihtiyar Helane'ye İsa'nın asıldığı ağacı gösterir, oradaki mezarı kazıp hâç şeklinde üç parça ağaç çıkardılar. Bu ağaçları, o mezardaki ölü üzerine koyunca ölü dirilir. O gün eylül ayının on dördüncü günü idi. Helane ((Héléne) avret bu ağaçları muhafaza ederdi. Yedi yılda Kamame kilisesini yaptırdı ki hıristiyanlar hayat bulan meyit üzerindedir. Ve o ölü, hâşâ Hazreti İsa olup göğe çıktı derler. Helane avret İstanbul'a gelip o ağaçları Konstantin'e hediye eder. İşte Kamame kilisesi böyle yapıldı.

HAZRETİ ÖMER MESCİDİ EVSAFI: Küçük bir mescittir. Uzunluğu 60, enliliği 40 ayaktır. Her cuma gecesi âyin yapılır. Doğusu, Kamame kilisesinin duvarı da burada namaz kılınırken, kamamede organun sesleri duyulur. Bu mescit içinde...

HAZRETİ ÖMER MAKAMINDA: İki rekât namaz kıldım. Şehir içinde yedi yüz adım gidip, Davut kapısının iç yüzünde Ermeni keferelerinin manastırı vardır. Kamame kadar büyük değildir ama daha aydınlıktır. Zemini gayet kıymetli halılarla döşelidir. Avlusunun etrafında misafirhaneleri vardır. Misafirhanelere fevkalâde hürmet ve riayet ederler. Bu hizmeti, Rum keferelerine rağmen yaparlar. İçeriye pabuç ile girilmez. Gayet temizdir. Bu kilise yakınında Ermeni avretleri manastırı vardır. 300 genç rahibeler vardır. Bir kısmı 100 yaşını geçmiş bâkirelerdir.

Kudüs'ün seyredilecek binaları çoktur. Havası gayet hoştur. Suyunun güzelliğinden mahbup ve mahbubesi gayet çoktur. 700 kadı vardır. Çavuş-zâde Mehmet paşa yazmasında 46 bin adam yazılmıştır. Pâdişah tarafından Surre gelince, bin adama dağıtılır. Garip dostu, zevk ehli, hal ehli kimselerdir. Kadınları gayet edeplidir. Bağ ve bahçe gayet çoktur. Has beyaz çakıl ekmeği, üzümü, kokulu sabunu, buhuru, pirinçten yapılmış buhurdanı, gülâbdanı vilâyetlere hediye gönderilir. Dağ ve taşı zeytindir. Hattâ müfessirler vettini vezzeytûni âyeti kerimesindeki zeytinden maksat Kudüs ve Turu Zita zeytinidir derler. Verimlidir. Ziyaretten sonra mirlivasından 26 silâhlı adam alıp Halilürrahmana gittiğimiz yolları beyan eder. Bâb-ı Halil'den çıkıp kıbleye...

BUK'A SAHRASI: 43 bin bağdır. Herkes çoluk çocuğu ile üç ay bağlarında yaşar. Bu sahrayı geçip...

MÜHÜRLÜ İLYAS KİLİSESİ: Küçük bir kilisedir. Hazreti İlyas makamı vardır. Secdede başını koyduğu yer taş üzerinde bellidir. Polat üzerinde mühürleri burada olduğu için bu ad verilmiştir. Buna yakın cadde üzerinde Hazreti Sara Ana vardır. Bir kubbe altında yatar. Buraya yüz adım yakın Can oğlu Can adlı uzun bir mezar vardır. Buraya yakın...

BEYTÜLLAHM'IN EVSAFI

Kudüs toprağında 200 evli köydür. Köy içinde, burada hazreti Davut, Câlût'ı katledip aldığı ganimetlerle Beytüllahm'ı yapmıştır. Hazreti İsa burada Resulû Ekremden 600 yıl evvel doğmuştur. İsa'nın babası yoktur. Ruhullahtır! Anası Meryem anadır. Amra'nın kızıdır. Onun babası Filikos oğlu Madyandır. Beşinci Atada Hazreti Süleyman'a ulaşır. Allah ona İncili gönderdi. Nice ölüleri diriltti. Yahudiler dinini kabul etmediler. Nablus'ta bir mağaraya hapsettiler. İsa oradan Cibril vasıtasiyle çıktı. Yahudiler sarışın bir zavallıyı İsa diye çarmıha gerdiler. Kırk gün çarmıhta kaldı. Bir gece ümmeti onu kaçırdılar. O da kayboldu. Hıristiyanlar o kanaattedir ki haça gerilen Hazreti İsa ola...

Beytüllahm'daki kilise iki yüz ayak uzunluğunda ve yüz ayak enindedir. İçinde 60 sütun vardır. Burada 41 senelik müşkülümü hallettim. Somaki taş meğer macun imiş.. Hakir, somaki, yapma mıdır, yoksa maden midir diye şüphe içinde idim. Burada gördüm ki somaki taş devler vasıtasiyle yapılmış alçı gibi dökmedir. Çünkü Hazreti Davud bu taşlara Zeburdaki Allah isimlerini parmağı ile yazmıştır. Bazısında Dev pençeleri şekilleri var. Kilisede bu büyük sütunlardan başka küçük 30 sütun daha vardır. Kubbeleri ve takları baştan başa tezhipli, sırça mina ile nakışlıdır. Sultan Dördüncü Mehmed'in emriyle fevkalâde surette tamir edilmiş. Etrafına misafirhane yapılmıştır. Bunun da kıblesi doğuyadır. Kıblesinin sağında on iki basamakla inilir bir mağara vardır. Beytüllahm

budur. İçine yüz adam sığar. Merdivenin dibinde hazreti İsa'nın çocuk iken konulduğu beyaz mermer vardır. Yattığı yerde bıraktığı izin büyüklüğü beş karıştır. Başının geldiği çukura gül suyu koyup ziyaretçiler yüzlerine sürerler. Burada kemer altı gibi küçük bir mağara vardır. Hazreti İsa orada doğmuştur. Burada bir küçük kemercik altında İsa'nın beşiği bir kırmızı taştır. Burada gayet kıymetli on iki kandil vardır. Beşiğin önünde Hazreti Muhammed'in Miraç gecesi iki rekât namaz kıldığı yer vardır. Oradaki papazlar hep imana gelmişlerdir. Onun için hıristiyanlar Hazreti Muhammed'i inkâr edemezler. O gece peygamberimizin baş ve dizleri, taşa tesir edip çukur kalmıştır. Bu çukurlar gülsuyu doludur. Ziyaretçiler yüzlerine sürerler. Peygamberin secde ettiği yerde on iki kandil vardır.

Hazreti İsa'nın beşiğinin bulunduğu yerin yanındaki mücellâ taşta ihtiyar bir rahip sureti vardır. Hazreti İsa sonradan havarilerine bu suret için (bu taş içindeki sureti Cenabı hak bana akraba olan hazreti Yahya suretinde yaratıp onu gördükçe teselli bulurdum. Ve bu suretten ses gelip benimle konuşurdu.) buyurmuşlar. Beytüllahm mağarasının doğusunda yedi taş merdivenle çıkılınca (havariler makamı mağarası) vardır. Büyük bir mağaranın dört tarafında on iki küçük mağaradır. Her birinde havariyundan biri bulunurmuş. En büyüğü Şem'un Safanın mağarasıdır. Mağaraların zemini ince kumdur. Bütün bunları seyrettikten sonra dışarı çıkıp Beytullahm'ın etrafındaki hücrelerde oturan rahipleri seyrettim. Beni karşıladılar. İki yüz adım ötede bir zeytinlik içinde hazreti Süleyman oğlu Rec'ım? ziyareti vardır. Runlara on yedi yıl pâdişah oldu. Bu mağara içinde Hazreti Yahya ziyareti vardır. Rahipler dediler ki, bu melik Recim'e bütün devlet itaat ederdi dediler. Doğuda yine bir mağarada peygamberin amcası Ebu Talip makamı vardır. Yine burada bir bayır dibinde Beyti Hale'yi ve Hızır İlyas köylerini geçip...

MURADİYE KALESİ: Bu kale, Dördüncü Sultan Murad tarafından, Sultan Süleyman'ın Kudüs'e akıttığı suların başında yapılmıştır. Çünkü Arap eşkiyası bu su yollarını bozduklarından, Kudüs ahalisi susuzluk çekerdi. Bu suretle su yolları emniyet altına alınmıştır. Kalenin etrafı 600 adımdır. Dizdarı ve kale neferleri vardır. İçinde bir câmi, 50 ev vardır. Pınarlar kalenin dibindeki kayalardan çıkar.

KUFİN KÖYÜ: Zeytin bağlı 200 evli müslüman köyüdür. Zeâmettir. Kayalıktır. Kıbleye bir saat gidip 80 evli Aynüddevri ve Saîr köylerini geçtik.

ŞEYYARE KALESİ: 300 evli bağlı bahçeli köydür. Hannuh kızı Şarre burada gömülüdür, burada nehir gibi akan bir pınar vardır. Aynı Şarre derler.

HULHUL KÖYÜ: Yoldan 500 adım uzakta 300 evli bir müslüman köyüdür. Burada Yunus Aleyhisselâm makamı vardır. Burayı geçip Kudüs'ten yedi saatte...

HALİLÜRRAHMAN KALESİ

Kudüs toprağında paşa hassıdır. 1050 akçe kazadır. Nahiyesi 75 âsi köylerdir. Dizdarı, kale neferleri vardır. Âyan ve eşrafı gayet çoktur. Pâdişah surresi ile geçinirler. Kalesi bir kayalı bayır dibinde dörtgen şeklindedir. Etrafı bin adımdır. İçinde 200 ev vardır. Varoşu, kalenin güneyinde ve batısında altı yüz evdir. En mühim câmii, İbrahm Halilullah câmiidir. Üç kapısı vardır. Avlusundan câmiin içine üç kapıdan girilir. Sağ tarafta Bâb-ı Yusuf, ortada Bâb-ı İbrâhim, sol tarafta Bâb-ı Sare... Câmiin uzunluğu ve genişliği ikişer yüz ayaktır. Ortadaki kubbe dört sütun üzerindedir. Duvarları tamamen cilâlı somaki kaplıdır. Bu mermerlerden yukarıda Hazreti İbrahim hakkında nâzil olan âyetler yazılmıştır...

Sağ taraftaki duvarlarda;

«Yâ İbrâhimü a'rız an hâzâ..»
«Ve vehebnâ lehû ishâke ve ya'kub..»

Âyeti ve Yâsini Şerif yazılıdır. Mihrabı küçük renkli taşlarla işlenmiştir. Câmiin orta kapısından girince sağda bizzat Hazreti İbrâhim'in mezarı vardır. Babası Azer, put yapardı. Anasını Nemrud ateşe attı. Allah saklayıp gülistan yaptı, (âyet):

«Kulnâ yâ nâru berden ve selâmen âlâ ibrâhim..»

Hâlâ Nemrud'un mancınığı ve ateşgedesi Urfa'dadır. Sonra Hazreti İbrâhim Mekke'yi yapıp, sonra Kudüs'e gelip yerleşti. Yaşı 200 dür. Ekinci idi. Halep'te iken bir beyaz ineği vardı. Onun sütü ile herkesi doyururdu. Peyniri ve kaymağı o icat etti. Onun için Halebüşşehbâ, yâni (beyaz inek yeri) derler. Sonra bu Kudüste vefat etti. Miraç gecesi Resulü Ekrem ziyaret etmişti. Bu makamın içi en kıymetli halılarla döşelidir. Kubbesi lâl, yakut, zümrüt, elmas ile süslü kandillerle doludur. Kapı kanatları gümüş kaplıdır. Başucundaki kafes te halis gümüştür. Câmie girerken solda Hazreti Sâre ana ziyareti vardır. Kapısı kapalıdır. Makamı fevkalâde ziynetlidir. Bütün eşya lâl, yakut ile işlenmiştir. Züleyhâ hayratıdır. Mısır'dan göndermiştir. Minberin sağında Hazreti İshak ziyareti vardır. Hazreti İshak çobanlıkla geçinirdi. Kudüs'te vefat etti. Yaşı 160 tır. Makamına yüz süren sıkıntıdan kurtulur. Hazreti İshak'ın sol tarafında Rabeka hatun ziyareti var. Hazreti Nebînin zevcesidir. Câmiin sol tarafında Hazreti Havvâ ana makamı vardır.

Bu câmiin altı tamamen mağaralardır. Resulü Ekremin hadisi şerifine göre bütün enbiya ve resuller bu mağaralarda âsudedirler. Yunan ve Arap târihçilerine göre bu mağaralarda 3000 peygamber gömülüdür. Buhtunnasır hazreti İbrâhim'in nâşlarını çıkarmağa çalıştı, pek çok amele öldü. Vaz geçti. Hazreti İbrâhim makamı dibinde bir delik ve dört ince sütun üzerinde bir kubbecik vardır. Burada mağara türbedarı vardır. Tepesinde üç tane murassa mücevher kandil asılıdır. Aşağıda da yedi kandil asılıdır. Mağaranın içi bu yüzden aydınlıktır. Aşağıya bakmayı yasak etmişlerdir. Vaktiyle bu mağaraya bir güvercin girip ölmüş, peygamberler rahatsız olmasın diye iple bir çocuk sallandırmışlar. İçeride olan peygamber ve ayallerini seyretmiş, fakat çıkınca gözü kör olmuş.. Bu hazreti İbrâhim makamına veda ederken üç defa parmağını emmek sünnettir. Çünkü Hazreti İbrâhim'in validesi, Nemrud korkusundan İbrâhim'i bir mağaraya bırakmış ve (Yarap, sana emanet verdim) demişti.

Cibril gelip, parmağını ağzına koydu. Annesi sütünden çok lezzet duydu. Onun için çocukların parmaklarını emmeleri ondan kalmadır. Burada «Allahümme zidnî ilmen ve vekaren» duasını okumalıdır. İnsanlarda ilk defa sakal ağarması Hazreti İbrâhim'dedir. İbrâhim görünce şaşırıp (Yarabbi bu nedir?) deyince Cenabı hakkın hitabı gelip (Halilim, yâni sevdiğim vakardır) dedi. O vakit İbrâhim (Yarabbi vakarımı artır) dedi. Hemen bütün saçları ağardı. Câmiden hareme çıkılır. Bu avlu mermer döşelidir. Kuzeyinde Hazreti Yakup ziyareti vardır. Yusuf'un hasreti ile kör olup Mısır'a giderek Yusuf'a kavuşunca gözleri açılmış Fayyum'da yerleşmişti. Nâsı, Hazreti Yusuf tarafından Halilürrahmana gönderilmiştir. Burada bir Yâsin okuyup şefaatlerini rica ettik. Biraz ötede bir kubbe altında Lika hatun (Yakub'un zevcesi) yatar. Avlunun batısında Hazreti Yusuf ziyareti vardır. Evvelâ Mısır'da gömülmüştü. Hazreti Süleyman, Nil'den çıkarıp sandukasiyle burada gömdürdü. Yaşı 102 dir. Hazreti Yusuf makamına giren gamlı ise memnun çıkar. Başucundaki Kur'anı Kerîmlerden birini açtım.

«Min Mısıra liimkeetihi ekrimî mesvâhu» âyeti geldi. Hakire ilham oldu ki Mısır seyahati bu hakire nasip olacaktır. Eğer Mısır seyahati nasip olursa bir hatmi şerif vaadettim. Burada Haremi Şerifte olan ziyaretler tamam oldu. Avlunun doğusunda Hazreti İsmail ziyareti vardır. Burada da bir Yâsin okudum ve avlunun doğusundaki kapısından çıkıp yol aşırı Caveliyye câmii vardır. Altı sütun üzerine kemerlerle tutturulmuştur. Kubbe değildir. Ortası açıktır. Kapısı üzerinde târihi (Hâzâ câmii câveliyye, sene 875).

Bu câmiin mihrabı önünde gelip geçene yiyecek dağıtılır. Hakir de fukaralar arasına girip bir sahan buğday çorbası aldım. Allah bilir, hiç

bir vezir sofrasında bu lezzeti bulmadım. Aşçıbaşının dediğine göre günde 7000 sahan yemek dağıtılır. Cuma gecesi sütlaç ve paluze de verilir. Her cuma gecesi mehterhane de çalınır. Velhasıl bu şehrin zengin ve fakirinin evinde ateş yanıp yemek pişmez. Meğer cenaze suyu ısıtmak için ateş yakalar. Herkes İbrâhim Halilullah mutfağından geçinir. Aşağıdaki varoş ..... mahalle ve handır. Bağ ve bahçelidir. Şehrin dört tarafı tamamen taşlıktır. Şehrin kuzeyinde Hazreti Osman câmii olup, cemaati yoktur. Bu tarafta hep yahudiler oturur. Bundan başka yedi mescit, iki tekke, üç hamam vardır. Halilurrahman hamamı mucize ile yapılmıştır. Hasta girse şifâ bulur. Üç hanı olup, Koca - Mustafa paşa hanı kale gibidir. İki yüz hücresi vardır. İki bin at alır bir meydanı vardır. Varoşun dört tarafında kale yoktur. Ama Halilurrahman Asitânesi iki kat kaledir. Bu şehrin kıblesi tâ Bağdad'a varıncaya kadar sahradır. Bu sahrada çöl Arapları vardır. Halilurrahmanı bunlardan korumak için kale içine almışlardır. Bütün ahalisi Araptır ve sert tabiatlidir. Alaca âbâ giyerler. Âyânı, çuka ve sof cellâbi denilen kırmızı sof giyerler. Kadınları altın ve gümüş takke üzerine beyaz izar örtünürler. Reâyasının çoğu yahudi, Yakubî, Dürzîlerdir. İki yüz dükkân vardır. Yedi saatlik yeri tamamen bağ ve bahçedir. Mekke, Medine ve Mısır'dan binlerce deve ile üzüm taşırlar. İnciri, narı, elması, ayvası, pekmezi, zeytini meşhurdur.. Kırmızı kabak yemeni gibi bir üzümdür. Ama Allahın hikmeti şarap yapsalar sirke olur. Ahalisi birbirleriyle geçinemezler, gece gündüz kavga ederler. Hâkime itaat etmezler. Zengin ve cömerttirler. Mallarına Allah Halil İbrahim bereketi vermiştir.

ŞEHRİN İÇİNDE VE DIŞINDAKİ ZİYARETLER

Şehrin kuzeyinde Kırklar makamı, ... câmi yakınında Şeyh Kehen'uş, Şeyh Aliyyüd Dekâvî burada gömülüdürler. Şehrin içinde Şeyh Abdurrahman, bunların yakınında Şeyh Reyhan (sahabedendir). Yine şehir içinde Şeyh Yusuf Neccar, mahkeme medresesi sahibi Şeyh (.....) gömülüdür. Allaha hamdolsun burada bir hafta zevk ve safa ettik. Bu Halil şehrinden doğuya gittik.

KÜÇÜK KÖY

Yetmiş seksen evli bir Arap köyüdür. Burada Yaserya ziyareti var. Türbenin bir şeyhi var. Hazreti Süreyya'ya bir yâsin okumak aklımdan geçti. Hemen türbenin şeyhi (Yâsin okuyun) diye keşfetti. Türbenin avlusunda bir sarnıç vardır. Bu şeyh hakire elli silâhlı adam verdi. Rabbül Belhî yolundan Hazreti Musâ yolunu tuttuk.

NUAYM KÖYÜ: Yüz evli bağ ve bahçeli köydür. Hanı, hamamı ve câmii vardır.

HAZRETİ LUT ZİYARETİ

Etrafı gül gülistan olan bir kubbede yatmaktadır. Yaşı 200 idi. Hazreti İbrâhim'in amcasıdır. Sâmerî kavmindendir. Kendisine kırk yılda ancak üç kişi iman etmiştir. Cenabı Hak Cibrile emredip o şehri bütün ahalisi ile birlikte havaya kaldırıp yere geçirdi. Hazreti Lut da Kudüs'te otururken bu Nuaym köyünde öldü. Burada sar'alılar şifa bulurlar. Burada bir gece kaldım. Şeyhin verdiği kırk adama beş kuruş verip geri gönderdim. Bu köyden 20 tüfenkli alıp doğuya üç saat taşlık içinde gittik.

VEŞLE KÖYÜ: Yüz evlidir. Burada kahvaltı yapıp üç kuruşa doksan dört hayvan yemi aldık. Bu, Musâ bereketidir diye birkaç adam bize arkadaş oldular. Taşlık içinde 6 saat gittik.

KARN AMRAN OĞLU HAZRETİ MUSA

Valideleri Yuhana'dır. Menucehr Turan pâdişahı idi. Masun oğlu Velid, yâni Firavun Mısır pâdişahı idi. Firavun şeytana uyup Allahlık iddiasında bulundu. Bu zamanda Musâ Ebrim'e yakın yerde doğdu. Anası Musâ'yı, Firavunun korkusundan bir sandukaya koyup Nil'e attı, sanduka Firavunun karısı tarafından bulunup, Musâ gizlice büyüdü. Seyahat sırasında Tur-ı Sîna'da dua ederken kırk yaşında nübüvvet geldi. Sonra Firavunu dine davet edip Süveyş kenarında cenk etti. Askeri ile Süveyş'e girmesi Allah tarafından ferman olundu. Askeriyle Musâ denize girip kurtuldu. Arkasından denize giren Firavun, askeri ile birlikte boğuldu. Bundan sonra Hazreti Musâ Foncistan, Berberistan ve Asvan memleketleri halkını dine dâvet etti. Zamanlarından, Hazreti Muhammed'in doğusuna kadar 3300 sene geçmiştir. Hazreti Şuayb'ın çobanı idi. Kelîmullah idi. Yâni Cenabı Bârî ile vasıtasız konuşurdu.

SİDREM, YANİ LÛT GÖLÜ

Zehir gibi suyu vardır. ..... sahilde bir kubbede yatar. Bu makamın kıblesinde iki yüz evli bir köy vardır. Müslüman, Yakubî ve yahudiler vardır. Her sene bilhassa yahudiler ziyarete gelirler. Türkbedarlar kapısını kapamazlar. Bir kere Arap ve Dürziler bir kısım eşyasını çalmışlar, fakat hepsi ölmüşlerdir. Bir celâl sahibi peygamberdir. Biz buraya girince hakir (Esselâm aleyk ya kelîmullah) diyerek ayak ucuna oturduk. Hakir yarım kalmış bir hatmim tamamladım. Dışarı çıkınca köylüler tavuk ve koyun ve bir takım taşlar getirdiler. Bunların ne olduğunu sordum. Bunlar taş değildir, odundur, yanar dediler. Hakikaten alev alev yandığını gördük. Allah her şeye kadirdir. Lût gölünden kırmızı renkli balıklar tutup yedik. Bu Halicin etrafı 9 mildir. Bu gölün batısında, Musâ peygamber mezarına yakın...

ZEYT-İ HAR DAĞI: Küçük bir dağ olup, burada büyük bir mağara vardır. Hazreti Lût, Lûti kavminin korkusundan çoluk çocuğunu burada saklarmış. Hazreti Meryem, yahudilerin zulmünden kaçıp Sodrom halici, veya, Meryem gölü dedikleri burada kalmıştır. Cenabı Hak ona Cibril ile (Ruteben Ceniyyâ) ihsan edip, karanlık geceyi ışıklı ederdi. Hâlâ bu mağarada ateş görünür. Hakir bu ateşi görmek için o gece Ûl-i Amur çadırlarında misafir oldum. Güneş battıktan sonra ateş görünüp sabahleyin şafiî vaktine kadar devam etti. Buradan kuzey tarafa beş saat gidip...

TEKRAR KUDÜS-Ü ŞERİF MENZİLİ

Buradan Mısır'a ve oradan Haccı şerife gitmek niyetinde idim. Fakat o sırada Kudüs paşası Harmuş paşaya, Hüseyin paşa ile birlikte Şam hacılariyle beraber Mekke'ye gidesiz, diye hattı şerif geldiğinden, hesap ettim ki, Mısır buradan yirmi konaktır. O yoldan gitmekten vaz geçip, dostlarla vedalaşarak Şam'a, kuzeye 9 saat giderek, iki yüz Arap evli, sulu Selima köyünü geçtik. Sahralar içinde 8 saat gittik. Sonra yüz evli Naşif oğlu köyünü geçtik. Fakat hararetin çokluğundan bitâp düştük, 6 saat gidip...

CEBELİ ACLUN KALESİ

Filistin'de, Mısır'ın sahibi Melik Nasram yapısıdır. 60 hicret senesinde Muaviye tamir etmiştir. Sonra Çerkesler 222 (?) târihinde Selim Şaha anahtarlarını teslim etmişlerdir. Beyinin hassı 26000 yüktür. Dört zeâmet, 51 tımardır. Cebelileriyle birlikte 1200 asker olur. Her sene haccdan dönenleri Ûsi Hurmada karşılayıp âsilerden kurtarmağa memurdurlar. Paşasına 30 kese hâsıl olur. 350 akçe şerif kazâdır. 140 köyü vardır. Kalesi bir tepe üzerinde dörtgen şeklindedir. İçinde bir câmi 70 - 80 evcikler vardır. (Burada bir satır boştur). Su ve havası güzeldir. Yıldız tarafında Ayn neccar, Kakut ve Luccun'a varıncaya kadar geniş çimenlik sahradır. Her sene 40 - 50 bin Türkmen konup göçer. Bu şehrin doğusunda...

ZAGAR KÖYÜ: Etrafı 6 mildir. Etrafında Vahidat, Âl-i umur ve Beni Zâhid kabileleri otururlar. Bu göl Mine gölü ile Aclun dağı arasındadır. Batısında Lût Aleyhisselâmın mezarı vardır. Fakat süsü ziyneti yoktur. Bunun yanında Zagar adlı bir pınar vardır. Arap bilginlerinin dediklerine göre, kıyamete yakın zamanda bu pınar taşıp bütün bu sahra ve şehirleri suya garkedecek imiş. Bundan sonra Aclun kalesinde bir gece misafir olduk, dışarıda Katran kalesi yolu üzerinde Eyüp peygamber oğlu Beşir, bir beyaz kubbede yatar. Kendisine Suhuf nâzil olmuş peygamberdir. Kendileri bağcı imişler. Buradan yine Aclun dağına gelip, ku-

zeye 9 saat gittik. Tekrar Ayn Neccar kalesini ve dört saat içeride Safed hududunda Mine gölü kenarından Vâdi nehrini geçtik. Mine gölüne karışan Ayni Tini ve Ayni Zeytun'u geçtik...

HARAP TABERİSTAN ŞEHRİ

Tufandan sonra âbâdân olan şehirlerdendir. İsa'nın doğuşundan 76 sene sonra Buhtunnasır harap etmiş, sonra yine mamur olup 70 peygamber bir asırda toplanmıştır. Yahudiler çoğunu katletmişlerdir. Hâlâ bazı mezarlar var ki Nebilerdir diye ziyaret ettik ama isimleri malûm değildir. 792 de Timur ahalisini katl ve şehri harap etmiştir. Buradan sonra Mine nehri kenarında Aynı Neccardan 6 saat sonra...

MİNE HANKAHI VE TABERİSTAN GÖLÜ

Halk arasında Mine gölü derler. Bu gölün kenarında bir küçük handır ama gayet amansızdır. Çünkü etrafı Dürzî ve amansız Urbandır. Gelip geçeni kendileri gibi soyup katlederler. Lala Mustafa paşa Şam - Kudüs yolu emin olsun diye yapmıştır. Göl kenarında, ormanlık içindedir. Bu ormanların toprağında keçe boyayacak gök boyalar çıkar. Bu gölün uzunluğu iki konaktır. Enliliği Müzeyrib kalesi yakınından Taberistana kadar 50 mildir. Göl kenarındaki köyler mamurdur. Kıblesi Urban yatağı olup mamur değildir. Bu gölde Arslan da olur derler. Ama hakir görmedim. Fakat, Merzifon eşeği kadar domuz olur. Bu göle küçük Tennur ve büyük Hulhulü nehirleri karışır. Doğusundan Harbun nehri kuzeyinden Kesve?, Sanemeyn, Aynı Zerka nehirleri de bu göle karışır. Lezzetli balıkları vardır.

ZAGZAGA ŞEHRİ HARABESİ: Hazreti Lût'un şehridir. Bunu da Buhtunnasır harap etmiştir. Harabeleri hayretle seyredilecek bir şehirdir. Etrafı verimli vâdilerdir. Bu harabele içinde Vahidat ve Ribah?, Reşid kabilelerinin koyunları kışlar.

ZAGZAGA ILICASI: Farsçada Germab, Türkçede ılıca, ... Lâtincede, Bâna, Kürtçe Cermik derler. Hekimlere göre akan suyu kükürt madeni üzerinden geçip ateş gibi hararet peyda eder ve bir yerden yer yüzüne çıkar. Bu suyun hassası, kırk gün bir adam içerse cüzzam şifa bulur. Bundan başka uyuz, behak ve firengiyi kılıç gibi keser. Yine bu gölün kuzeyin...

DAMAMİR HAMAMI

Caddeye yakın kudret hamamıdır. Maan oğlu yıkanıp Nikristen kurtulduğu için üstüne kubbe yaptırmıştır. Bu suya canlı hayvan düşerse tüyü dökülür. Tuhaftır ki, bir peştemal içinde bu suyun içine 3,5 veya

7 yumurta koysan pişirip çıkarınca biri kaybolup yumurtalar çift olur. Ama çift korsan yine çift çıkar. Halbuki peştemalda delik te yoktur. Bazıları İdris Nebi kâhinlerinden birinin tılsımıdır derler. Bir ecinni müekkili var derler. Tek yumurta konursa birisini o ecinniye gıda olur derler. Yahudiler çok girerler vesselâm.

Mine gölünde karınca adası adlı bir ada vardır. Hazreti Süleyman'a (Sana benzer yedi Süleyman gördüm) diyen zayıf karınca buradadır derler, ama görmedim. Buradan kuzeyde Ak taşlık belini bin zahmetle aşıp Hazreti Yusuf kuyusu ki, Şam'a giderken yolun sağındadır. Biraderleri Yusuf'u kuyuya atmışlardı. Cenabı Bârî (Yetiş ya Cibril) diye emredince, Cibril Yusuf'u kanadına alıp bir taşa kondurmuştur. Bu kuyu hakkında Kur'anda nice yerde işaret vardır.

Mısır kervanı geçerken bu kuyuya kova salıp Yusuf dışarıya çıkmıştır.

Sonra Yusuf'u Mısır azizine sattılar. Kırk yaşında nübüvvet gelip Mısır'a halife oldu. Bu kuyuyu mamur etti. Hattâ ..... târihinde Silâhtar Mürteza paşa ile Kudüs'ten gelirken bir mataram düştü. Belime ip bağlayıp hakir, Yusuf gibi girip çıkardım. İçeride Yusuf ve Hazreti Cibril bulunduğu hatırıma gelip bana bir ağlama geldi. Cenabı Haktan vücut sıhhati, tam seyahat ve âhir nefeste iman rica ettim. Bu kuyuya yakın büyük bir han vardır. Yüz ocaktır. Avlusu bin at alır. Burada bu han bu mescitten başka imâret yoktur. Yakınında bir tepe vardır. Orada hazreti Yusuf'un biraderlerinden Hazreti Yehudanın makamı vardır. Bu Yehuda, Yusuf'u kuyuya atmağa razı olmayıp bu tepedeki taşları hiddetinden kazımıştı. Sonra biraderleri (Yusuf'u kurt yedi) demelerine katılmadı. Çünkü peygamber oldu. Peygamberler yalan söylemez. Kuyunun güneyinde Şeyh Mehmed Arabî ziyareti vardır. Buradan yıldız tarafına 3 saat ve yine sahra içinde 3 saat gittik.

HAZRETİ SAAD VAKKAS ZİYARETİ

Sahabe-i kiramdandır. Kemankeşlerin pîridir. Hattâ Kayserin elçisi gelip (Ya Muhammed, siz cenkte ok atmışsınız, görelim ne günedir?) deyince, Resulü Ekrem Sâd bin ebî Vakkas'a hitap edip; (Ya Sa'd karanlık gecede bir çıngırak asıp ona ok at) buyurdular. Hazreti Sa'd karanlık gecede kırk ok atıp hepsi de isabet etti. Cenabı Peygamber kendisine sağlığında cennetle müjdelemiştir. Ziyaret yerindeki ok ve yayın hesabını Allah bilir. Çünkü gelip geçenden, okluk sahipleri buraya gelip okluğunu oklariyle beraber koyar, türbedar, asitânesinden teberrüken bir ok alıp tirkeşine koyar. Hazreti Sa'd'ın yay ve okları asılıdır. Hakir de üç ok bırakıp bir ok alıp, gâzalarda tesirli olmasını rica ettim.

Bu vâdilere Kenan ili derler. Buradan kuzeye bir saat gittik.

VÂDİÜZZİB MAKAMI: (KURT VADİSİ)

Bu çimenlikte bir sofacıktır. Burada hazreti Yakup 12 oğluna (hani Yusuf'um) deyince onlar (Onu kurt yedi) dediler. O vakit Yakup o vâdideki bütün kurtları çağırıp onlara sordu. Kurtlar hepsi bir ağızdan: «Hâşâ ve kellâ, biz peygamber zâde ve âdem oğlu yemeyiz» diye yemin ettiler ve; «Ya Yakup Allah ile bundan sonra ahdimiz olsun, sen de şahit ol, bir daha canlı mahlûk yemiyelim» dediler. Şimdi o vâdinin kurtlarını görmüşüz, ot otlarlar. İnsandan o kadar kaçmazlar. Kurt ile koyun yan yana gezer. Yakub'un mucizesidir. Buradan dokuz saat gidip Hulhulü nehrini geçtik.

YAKUP KÖPRÜSÜ MENZİLİ HANI: Evvelce bu han harabeye yüz tutup Canbolat zâde Hüseyin paşa yeniden yaptırmıştır. Mescidi ve havuzu vardır. Buradan kuzeye beş saat gittik.

KUNAYTARA KALESİ: Lala Mustafa paşa yapısıdır. Şam vezirinin hassıdır. 150 akçe kazâdır. Dizdarı ve hisar erleri vardır. Kalesi bir düzlükte dörtgen şeklindedir. Etrafı 800 adımdır. İçinde 78 ev bir mescit vardır. Bu kaleye bitişik, etrafı 2000 adım bir kale daha vardır. İçinde bir han var ki 3000 at alır. Bir câmii var ki içinde her biri biner altın değer Kur'anı kerimler vardır. Avlusu ağaçlıktır ve bir havuzu vardır. Avlunun kuzeyinde imaret, kiler ve mahzenler vardır.

Avlusu önündeki çarşıda 150 kârgir dükkânlar vardır. Bütün imaretleri kurşun örtülüdür ve hepsi Lala Mustafa Paşa hayratıdır. Bütün Şamlıların, hacıların hayvanları burada çayırlar. Şam'ın odunu ve kömürü bu Kanaytara dağlarından gelir. Buradan kıbleye gittik.

HAZRETİ UKKÂŞE ZİYARETİ: Bir ormnlık içinde bir beyaz kubbe içinde gömülüdür. Türbe, Mervan oğlu Abdülmelik yapısıdır. Hakir 1059 da Maraş'a yakın Sof dağında da bir Ukkâşe kabri gördüm. Buradan dört saat Şam köyleri içinden geçtik.

TURUNCİYYE KÖYÜ: 20 evli zeâmettir. Bu isimdeki nehri geçip, taşlık bir yolda bin güçlükle tâ Sasaa'ya kadar gittik.

SA'SAA KALESİ: Yemen fâtihi Sinan paşa yapısıdır. 150 akçe kazâdır. Kalesi dörtgen şeklinde etrafı 600 adımdır. Dizdarı, hisar erleri vardır. Kale bitişiğinde büyük bir han vardır. Ahırı 2000 hayvan alır. Bir câmiî, avlusunda bir havuzu vardır. Buraya yakın sekiz kubbeli imaret ve kilerler olup, gelip geçene sabah akşam birer tas çorba ve ekmek verirler. Han ile câmi arasında yirmi dükkân ve bir hamam vardır. Şeyh Ebünnedda, sahabei kiramdır. Dellâlların pîridir. Bu Sa'saa sahrası gayet verimlidir. Bütün Şam âyânının çiftlikleridir. Buradan da kuzeye iki saat gittik.

DÂVÛDİYYE KÖYÜ: Nureddin Şehit evkafından 600 bağ ve bahçeli, câmili, mescitli mamur köydür. Buradan iki saat gittik.

CENNET KOKULU ŞAM KALESİ TOPRAĞI ANBER KOKULU DIMIŞK-I DÂRÜSSELÂM

1058 de de ziyaret nasip olmuştu. Fakat fazla duramadığımdan tafsilâtiyle yazılamamıştı. Allaha hamdolsun bu 1082 senesi Şevvalinin beşinci günü buraya selâmetle vardık. Siyavuş paşa biraderi Hüseyin paşanın sarayında istirahatimiz temin edildi. İbn Abbas'a göre tufandan sonra ilk defa Cudi, sonra Halep, sonra da bu Şam yapılmıştır. Yapıcısı Nuh'un oğlu Sam'dır. Bundan galat olarak Şam derler. Birçok ellere geçtikten sonra Rum kayseri Herakl'in eline geçti. Ondan da hicretin 13 üncü senesinde Halid bin Velid zaptetti. Sonra Muaviye Şam'da halifeliğini ilân edip Sıffin'de hazreti Ali ile cenk etti. 500 senesinde Sayda ve Beyrut ile beraber frenklerin eline geçti. Abbasilerden el mütteki billâh frenkler üzerine Nureddin Şehid ve amca-zâdelerindn Salâhaddin oğlu Yusuf'u gönderdi. Şam, Kudüs, Akkâ, Remle hep kurtarıldı. Nureddin Şehid Salâhaddin'i Mısır'a gönderdi. Fakat Salâhaddin Mısır'da hutbeyi kendi adına okuttu. İkisinin arası açıldı. Bu sırada Nureddin Şehid vefat etti. Mısır ve Şam Salâhaddin'in eline geçti. Müstakil pâdişah oldu. Sonra Şam ve Mısır Çerkes hükümdarlarının eline geçti. 921 de Sultan Selim han Çerkeslerin elinden aldı. Pâdişah tarafından Şam'ın hassı on kere yüz bin akçedir. Zeâmeti 129, tımarı 868'dir. Şam eyâleti 13 sancaktır. Yedisi hastır. Üçü Salyane iledir. Sancakları şunlardır. Kudüs sancağı, Gazze livası, Safet, Nablus, Cebeli Aclun, Şam (Paşa sancağıdır), Salyane olanlar şunlardır; Tüdmür, Sayda, Beyrut, Karaknuh... 1500 silâhlı yerli yeniçerisi vardır, ama on bin seçme asker olur. Her sene 500 yiğit hacıları hacca götürüp getirir. Cebelileriyle birlikte 9065 kılıç olur. Vezirleri de haslarına göre iki bin askerle sefere eşerler. Şam eyâletinden paşasına 80 bin kuruş gelir. Eğer tüccar ve hacıları soyan Arapları da paşa yağma ederse 100 bin kuruş olur. Şam eyâleti, Fırata kadar Bağdad'a, Arişe kadar Mısır ile, kuzeyinde Maarra'ya kadar halep ile komşudur. Gülbün dağlarına kadar da Şam Trablus ile huduttur. Şam da dört mezhep şeyhülislâmları vardır. İmam-ı A'zam mezhebinden Müftisi 500 akçe molladır. İki bin kadı tâifesi, âyân ve eşrafı pek çoktur.

SARI ARSLAN KALESİ

922 de Selim han Mısır'dan dönünceye kadar dokuz ayda tamamlanmış ve onu görünce Sultan Selim keyfinden (Benim Sarı Arslanım) buyurmuşlardır. Emsalsiz bir kaledir. 40 arşın yüksekliğinde dörtgen şeklinde, 3 kat demir kapılı, etrafı hendekli, içinde Selim han câmii, yetmiş nefer evli, hamamlı bir kaledir. Dış kale, iç kalenin batı tarafındadır, Dış kale çok ferahtır. Onun için Ferahâbad kalesi demişlerdir. Etrafı hendektir ama o kadar derin değildir. Kalenin kıble ve kuzey tarafı çöldür.

Güney ve dağ tarafı taşlıktır. Bu büyük kale içinde bahçeler içinde saraylar vardır.

ÜMEYYE CAMİİ VASIFLARI: Rivâyete göre ilk defa tufandan sonra Nuh oğlu Sam yapısıdır. 84 senesinde Abdülmelik oğlu Velid genişletmiştir. O kadar süslenmiştir ki, yer yüzünde emsali yoktur. Bu câmiin binasına yüz sandık altın sarfolunmuştur derler.

Rivâyete göre Timur, her kim Yezidi severse zekâtından parasını getirip, versin dedi. Yezidiler, Dürziler, Timaniler ve Mervaniler (Biremedet, Timur Sultan bizim hazreti Yezidi severmiş, Şam'da bir cennet yaparmış. Bizim Yezid orayı secdegâh edermiş..) diye bir senede altı yüz bin altın, altı yüz bin gümüş kerpiç kesildi. Her kerpiç onar Vakıyye ki, sekizi bir at, 16 sı bir deve yükü idi. Mihrap ve minberi murassa olacaktır deyince Şam eyâletinde mücevher kalmadı. Bundan sonra bütün Yezidî âyânını câmie topladı ve onlara:

«Ey Yezidiler, sizden beni evlendirmenizi isterim. Şam'ı hükümet merkezi yapacağım. Bana bir dünya güzeli bâkire kız bulun» dedi. Yezidi şeyhi (Dilerseniz benim kızım sizin yatağınıza girsin» dedi.

Timur kabul etti. Kırk gün kırk gece düğün oldu. Hadsiz hesapsız hediyeler yığıldı. Timur, Emeviyye câmiinde, hazreti Yahya'nın kabri önünde Yezidi şeyhinin kızı ile cima' yapmak isteyince, bütün yezidi bilginleri: «Halk içinde, o bâkire kızın avret yerini nasıl açarsınız?» diye razı olmadılar. O vakit Timur:

«Bire mel'unlar dedi, siz Kerbelâda Hazreti Hüseyin'i şehit edip, İmam Hüseyin'in evlât ve âyâlinin avret yerlerini açıp gezdirdiğiniz vakit, hazreti Peygamberin ırzına leke sürülmüş olmadı mı idi. Şimdi biz, halkın önünde, şeyhinizin kızı ile cima' edelim deyince, şeyhülislâmların ırzına leke sürülür dersiniz. Bire mel'unlar, sizin arzınız nedir? Hepinizi katlederim.»

Deyip, câmiin bütün kapılarını kapatarak ateşe verdi. Yezidin kabrini açıp cesedini yaktı. Ve mezarı içine bütün Tatar askerlerine küçük abdestlerini yaptırttı. Sonra gelip geçen, Yezidin mezarıdır diye burayı pislediler. Sonra Timur câmii Emeviyyeyi tamir ettirdi. Bundan sonra Timur Kudüs'ü ziyaret etti. Mısır üzerine asker sevketti. Fakat Timur askerini Sâlihiyye'de Mısırlılar kılıçtan geçirdiler. Daha sonra Emeviyye câmiini Mısır sultanı Gavri'nin veziri Sibal mamur etti.

ÜMEYYE CAMİİNİN SİTAYİŞİ: Kıble kapısından mihraba kadar 160 ayaktır. ..... Ümraniye kapısına kadar uzunluğu 600 ayaktır. İçinde kırk somaki sütun vardır. Bu sütunlar öyle celâlidirler ki, insan yüzünün rengini görür. Mihrap kubbesi dört pâye üzerindedir. Câmiin iç ve dışında 24 kapı vardır. 12 si kıbleye bakar. Câmi içinde 280 kemeri, 280 pencere vardır. Pencereler, kuşlar girmesin diye parmaklıklıdır. Kubbesi, kü-

çük, rengârenk, kıymetli taşlarla nakışlanmıştır. Kubbelerin iki tarafı nakışlı tahta tavanlardır. Bu kubbelerde yüzlerce birbirinden kıymetli avizeler asılıdır. Bu avizelerde 10 bin kandil vardır. Câmiin içi, üç sıra uzunlamasına yoldur. Câmiin içinde gayet sanatlı bir müezzinler mahfeli vardır. Hanefi mihrabının iki tarafında küçük sütunlar var ki yeryüzünde benzeri yoktur. Minberi servi, sandal, pelesenk, sandiyan, şimşir ve ceviz ağaçlarındadır, emsalsiz oymalıdır. Velhasıl «Reeynâ câmiiddünyâ cemian — ve lâkin mâ reeynâ misle hâzâ». Avlusu mermer döşelidir. Uzunluğu 600, enliliği 250 ayaktır. Etrafında 42 somaki sütun vardır. Sofalar üzerinde 32 sütun, 42 kemer vardır. Kemerlerin üzeri tavandır. Avlunun dört tarafında üç kapı vardır. Kuzeye Kellâsiyye, doğuya Ceyrun kapıları açılır, ortasında bir havuz vardır. Kapıdan hareme giden duvarda şu yazılıdır:

«Ceddede hâzihittermim fî eyyâmı mevlânessultan elmelikül Eşref şah Ermen Ebîl feth bin Ebû Bekr bin eyyub ezze nasrî şühur sene selâse selâsin ve sitte mie.»

Câmiin üç minaresi vardır. Gece gündüz namaz kılıp oruç tutan evliyâdan Kuloğlu bu minârede ibadet eder. Öyle Dâvûdî bir sesi vardır ki, gece yarısı işiten kalkıp ibadetle meşgul olur.

ÜMEYYE CAMİİNİN AK MİNARESİ: Câmiin doğusundadır. İttifakla söylendiğine göre ahir zamanda Hazreti İsa bu minare üzerine gökten inecektir. 213 basamaktır. Her basamağı iki karıştır. Her tabakasında hücreler ve hücrelerde evliyâlar vardır. Bu minareden Şam şehri bütün azametiyle görünür. Bu minarenin vasıfları çoktur ama ben ihtisar ettim. Birinci tabakası üçler makamı, ikinci tabakası, yediler makamı, üçüncü tabakası kırklar makamı, dördüncü tabakası hazreti Musâ makamıdır.

HİKÂYE: Kavmi hazreti Musâ için, vücudu özürlüdür derlerdi. Bir gün Musâ yıkanmak için Nil'e girdi. Çıktığı vakit, hırkasını üzerine koyduğu taşın yürüdüğünü gördü. Hırkasını almak için çırıl çıplak taşın arkasından koştu, şehre girdi. Bütün halk Musâ'yı çıplak olarak gördü ve vücudunun kar gibi beyaz ve özürsüz olduğunu anlayarak şüphelerinden pişman oldular.

Hazreti Musâ taşa 12 âsâ vurdu. O vakit taş dile gelip; (Ya Musâ ben Allah'ın emriyle yürüdüm. Senin vücudunun özürsüz olduğuna şahitlik ettim,) dedi. Musâ da (Ey taş, bilemedim. Hele dervişe dervişan) diye özür diledi. Sonra taşın deliğine ip takarak boynuna astı. Şimdi apdalların boyunlarına astıkları sekel taşı bundan kalmadır. Sonra Musâ, Tih sahrasında 40 yıl 300 bin adam ile dolaştı. Gökten Men ve Selva gelirdi. Üzüm, incir, hurma, sirke ve tere gökten iner, karınlarını duyururlardı ama, susuz idiler. Hazreti Musâ taşa vurdu. 12 yerinden su fışkırdı. Böylece susuzluklarını da giderdiler. Kur'anı Kerîmde:

«Fe kulna'drib bi asâkelhacer fefeceret minhüsnetâ aşerete aynen kad alime ünâsin meşrebehüm.»

Sonra bu taş elden ele geçti. Emevilerden Abdülmelik oğlu Velid'in eline geçti. Bu Ak minare denilen İsa minaresine koydu. Bu minarede iki rekât namaz kılıp dua edenin duası kabul olunur.

ÂDEM ALEYHİSSSELAM'IN ADIMI

Avludaki iki sütunun arasına Hezreti Âdem'in adımı derler. Avlunun batısında altı sütun üzerinde bır yuvarlak kubbe vardır. Câmiin 800 hademesi vardır. Cuma günleri kırk yerde çeşitli tarikatlerin sâlikleri tevhid ve tezkir ederler. Bu ümeyye câmiinden sonra Bakşimat câmii de büyüktür. Bunlardan başka Haşir, Dervişiyye, Addâsiyye, Sinaniyye, Kök meydanında Süleymaniye câmileri (Mimar Sinan yapısıdır) vardır. 2100 tekke vardır. Bunların meşhurları Şeyh Arslan, Abdülkadir Ceylânî tekkeleridir. Mencik köşkü yanında bir mevlevihane vardır. 40 adet darülkurra, 700 çocuk mektebi, 75 imâret vardır. Bunların gelip geçene nimetleri boldur. 3 timarhane ve şifa yurdu vardır. Şam budalaları çoktur. Zikir ve evrad yeridir ama, inkâr yeri değildir. Bazıları esmâullahın tesirinden silsilekeş olup, timarhaneye girerler. Hekimler onlara ruha kuvvet verecek macunlar verirler. Bu darüşşifaya senede on bin kuruşluk ilâç ve içecek sarfolunur. Yatak, çarşaf, yorganlar gayet temizdir. Öyle ki âyân saraylarında yoktur. 70 hademesi vardır. Hastaların gamını def için günde üç defa güzel sesli hanendeler, sazendeler fasıllar yaparlar. Yâkubi Hüdaya adlı bir hekimbaşısı vardır. Hattâ 1058 de Şam'a vardığımızda devâyı ruh bir kitap yazmıştı.

Hamamları vardır. Sinaniyye hamamı, Defterdar hamamı, Küçük hamam vardır. Hamamdan çıkınca hamamcı yıkanana, bir fincan kahve ve bir elma verir. Çünkü hukemânın dediğine göre hamamdan sonra bir insan elma yerse görme kabiliyeti artar ve vücudu kuvvetlenir. Defterdar hamamı da fevkalâde süslü ve ferahlık vericidir. Havuzunda genç ihtiyar yüzerek eğlenirler.

Bu Şam içinde 240 han vardır. En meşhurları at pazarında Koca Lala paşa hanı (Avlusunda bir mescit, iki bin at alır ahırı vardır). Dervişiye hanı, Sinaniye hanı, İpek hanı (bu memlekette ne kadar ipek alınıp satılırsa burada tartılarak satılır), Muhtesip hanı (bütün yiyecek ve içecek burada kantara vurulur). Şahbender hanı, gümrük hanı, Süleymaniye hanı da çok mamur ve meşhurdur. Şehirde 217 kahvehane olup meşhurları, çadırcılar, Hârrâtın, Fahhâmin, Türkmaniye, Sipahi, Addasiyye, Mehkeme, Sükkerî Nağif kahveleridir. Mansıp kahvesi, on bin adam alır. Fakat diğerleri gibi kârgir kubbeli kahve değildir. Büyük ağaçlar dibindedir. Dört yerde kahve pişer. Suçlular bu hahveye gelirse hâ-

kim almayıp kurtulur. İçinden akan nehirde balıklar avlanır. Fincanlar akan suya bırakılır, aşağıda kahveci fincanları kevgir ile toplar. İğneciler kahvesi de meşhurdur. Burada pişirilen kahve çay, Badyan, salep, içecek şey, halis süt, kaşar, paluze bir kahvede bulunmaz. Bir tarafındaki gülistan içinde kuşların güzel ötüşlerinden ve selsebillerin akışından ruha gıda olurdu. Kalenin dört tarafındaki varoşta, on bin saraylar ve evler vardır. Her biri bir bahçe içindedir. Bu varoşun uzunluğu ve enliliği ikişer buçuk saatliktir. Varoşta 6300 dükkân vardır. Sinaniyye çarşısı, Yemen fatihi Sinan paşanındır.

Çarsûy-i hüsnü seyr itdim serâpâ haciyim
Bir vefâ pâzârı yokdur hep cefâ pâzârıdır

Saraçhanesi hiç bir ülkede yoktur. Çakmak pazarı, Sipahi pazarı, Koca Mustafa Paşa pazarı, Zarbun pazarı, At pazarı, Attarlar pazarı, Itrıyyat pazarı, kadınlar pazarı, Fehhâmın pazarı, hallaçlar pazarı, Hayyatlar pazarı meşhurdur. Subaşısı, iki yüz kavas ve levent ile yetmiş cadde, 3800 kısa sokakları muhafaza eder. Kapıcılar ve bekçilerin yekûnu dokuz bindir. Hepsi subaşının hükmündedir. Şehrin çöpleri hamamlarda yakılır. Sokakları çok temiz bir şehirdir. Şam şehri içinde sekiz nehir akar. Bu sular Şam'ın batısında Kaysun dağı arkasında Kıha'dan çıkar, Mize boğazından gürleyerek şehir kenarında bahçelere gelince sekize ayrılır. Bunların isimleri, (Aynı Beredat ve Barida, Nura, Kanatül Mize, Benyas, Kasta nehri, Ayni Beşkûr ve Adiyye) nehirleridir. Bu sular içilmez. Şehirden çıktıktan sonra bu nehirler, Melek-Ahmed paşa çiftliğinde kaybolur. Bu Mize boğazından Kaysun dağı eteği ile salihiyye şehrine akan nehre Guta derler. Bu beş kısma ayrılıp Salihiyye kasabasını sular. Bu büyük hayrat, Yavuz Selim'indir.

SALİHİYYA KASABASI: Şam'ın batısında, Kaysun dağı eteğinde bir havadar şehir de Şam vezirinin hassı ve su başılıktır. Şam mollasının nâipliğidir.

BİRİNCİ SULTAN SELİM HAN CAMİİ

Sultan Selim Mısır'a giderken, Muhiddin Arabinin bir risalesinde (İzâ câessin dahaleşşin azhar bi merkadilmim) cümlesini görüp (sin) den maksat Sultan Selim (şin) den maksat Şam ola.. (Mim mezarı)'ndan maksat Muhiddin olduğunu, Kemal Paşa-zâde Sultan Selim'e bildirir. O gece Sultan Selim rüyasında Hazreti Muhiddin'i görür. Der ki (Ya Selim, senin gelmeni beklerdim. Safa geldin. Mısır gazanı sana müjdeledim. Sabahleyin bir siyah ata bin. O seni bana götürür. Beni hâki mezelletten kaldır. Bu Salihiyye şehrini imar eyle. Bunu bir makam, câmi, medrese, imaret, hamam, mahkeme yap.. Yürü işin rast gele, Mısır fethi

müyesser ola.) Selim han uyanır uyanmaz bir siyah at istedi. Bir saka atını tımar edip verdiler. Ata binip hareket etti. At, Salıhiyye'ye gidip, bir mezbelelikte eşinmeğe başladı. Selim han inip o mezbeleden bir büyük taş çıktı. Selim han taşın üzerinde şu yazıyı okudu:

Hâzâ Kabr-i Muhiddin

Selim Han derhal eteği ile mezbele taşıyınca bir anda gaziler orayı temizlediler. Selim han Şam'da kışlayıp bir türbe, bir câmi, bir han, hamam, imaret, timarhane, medrese, mektep, mahkeme yaptırdı. Allaha hamdolsun şeyhin mezarına üç kere yüz sürmek nasip oldu. Fusus ve Fütûhat meşhur eserleridir.

ŞAM VEZİRLERİ SARAYI: Cadde üzerinde kethüda hücreleri, sonra içeride hapishane, sonra içeride saray meydanı... Ağalar cirit oynarlar. Dört tarafı karakullukçu odalarıdır. Sonra ahır meydanı... Ahırı bin at alır. ..... Sonra paşanın arz odası.. Saray meydanında bakar bir köşktür. Bahçe tarafında bir küçük havuzdur. Sonra sıra halinde ağalara mahsus yetmiş hücre vardır. İç ağaları ve paşa için bir hamam vardır. Vaktiyle 1058 senesinde bu sarayda üç gün misafir olmuştuk. Bu saraydan başka Sipahi pazarının iç tarafında Kasım ağa sarayı, Naşif oğlu sarayı, Türkmen oğlu, Sinan paşa, Rahtvan, Geyvan oğlu, Kadıasker, Nureddin, Baş çavuş, Recep Ağa, Abdüsselâm ağa sarayları vardır. Bütün seyahatim sırasında böyle büyük 12 şehir gördüm. Onlar da Bec (Viyana), Prag, Kaşav, Almanya'da iken Fransa'nın Paris şehrini methettiler ama görmedim. İstanbul, Edirne, Bursa, Mekke ve Medine, Mısır, Halep, Bağdad, Şam). Şam öyle bir şehirdir ki Enbiya diyarı diye meşhurdur. Şeddadın İrem bağını bu Şamda'dır derler.

SERGÜZEŞTİMİN HİKÂYESİ

Kara Mürteza paşa ile Şam'da iken 1058 senesinde Şam'da Şeyh Bekâr adında bir budala var idi. İç oğlanlarından on yiğit bana gelip (Evliyâ Çelebi, lütfeyle, bize hazinedardan izin alıver, Türkmen mahallesinde arkadaşlarımıza gidelim) dediler. Fakat hakir, bunu tehlikeli bulup izin almağa vasıta olmadım. Onlar anahtar oğlanı vasıtasiyle bu izni koprmışlar ve bana geldiler ve (Sensiz dirlik yoktur, elbette bu cemiyetimizi perişan etme bilece olun) diye rica ettiler. İster istemez onlarla birlikte yola çıkıp Sinaniyye çarşısına vardık. Adı geçen Şeyh Bekâr çırıl çıplak ve dal..... olup karşıdan gelir. Hemen bana delice bir sille vurdu. Burnumdan kan akmağa başladı, serasime oldum. Şeyh Bekâr esir dellâlı gibi (Bu gafil âsiyi satıyorum, bir pula...) diye hakiri âleme rezil etti. Mahcubiyetimden vücudum pul pul kabardı. Halk hayrette... Çocuklar alay etmekte.. Hakir kan ter içinde... Tâ şeyh Arslan hazretlerinin makamına götürüp abdest al dedi, sonra Şeyhin kabrine girip

(Mürselat sûresini oku!) dedi. Okudum. (Nâziat sûresini oku!) dedi. Okudum. O da elini açıp bir takım kalenderce haltlar ile gûya dua edip mırıldandı. (Estağfurullah de) dedi. Tövbe ettim. Sonra elimden öpüp (Bu kabir üstadımın kabridir. Sen de evlâdım) diye kabirden çıktı. Pabuçlarımı öpüp önüme kodu. Ben de elini öpüp pabuçlarımı giydim. Divaneden kurtulmak mümkün değil. Şam çarşısı içinde (Yâ nuzzârin ve ya nukabâ hâzel veled mazlûm biati elf elf kis...) diye bağırarak beni âleme rezil etti. Sonra saraya getirip beni Kara Mürteza paşanın eline teslim ederek (bu benim manevî evlâdımdır) dedi ve alnımdan öpüp gitti. Başımdan geçenleri Mürteza Paşaya anlattım. Tam bu sırada yetmiş seksen Şam yeniçerisi subaşı ile birlikte üç ölü ve yedi sekiz yaralı getirdiler. (Aman sultanım, senin iç ağaların Türkmen mahallesinde fisk ve fücur ederken bilmeyip bastık. Bu kadar adamlarımızı katlettiler. Hâlâ cenk etmektedirler) deyince paşa yerinden sıçrayıp (Hazinedarı çağırın!) dedi. Gelir gelmez de birkaç yerinden hançerle yaraladı. Deli ve gönüllüleri atlandırıp o eğlence yerinde büyük cenk oldu. Üç iç ağası bu cenkte öldü. Yedisini de yakalayıp boğdu. Hakir de bu badireye gitmekte idim. Cenabı bâri Şeyh Bekâra ilham ederek hakiri onların arasından alıp halâs eyledi. Şeyh Bekâr sebebi ile bu vartadan hamdolsun kurtuldum. Ayan ve eşraf samur postin kaplı elvan çuka ferace, kontoş ve kerekeler giyerler, orta halliler sade, hilâlî hareli harami giyerler. Kırmızı muhattam sarıp ayaklarına zarbun giyerle. Su ve havasının güzelliğinden mahbup ve mahbubelei gayet güzel olup, kâküllerini perişan ettikleri vakit âşıkların da akılları perişan olur. Bu şehrin mahbup ve mahbubeleri Hâvran'dan gelmiştir. Tabiat sahibi olan kimseler Havran'dan kız alırlar. Havran (Huran) dan galattır.

Hazreti Âdem Havran'da ziraat yaparken, ikiz doğan çocuklarını birbirinden ayırıp, diğer kardeşleriyle evlendirirdi. Şit, kız kardeşlerinden biri ile evlenmeği kabul etmedi. Âdem, Allaha yalvardı. Cenabı Hak hemen Cibrile emir verdi. Cennet hurilerinden birini hulle donu ile, mücevher tabak içinde cennet meyvalarından üzüm, incir, hurma, zeytin ve pamuk ile Hazreti Âdem'e getirdi. Hemen Şit'in sabrı kalmayıp huriye el uzatınca Cibril (Hurinin mihrini ver) dedi. Ve Cibrilin öğretmesiyle Lâilâhe illallah Âdem safiyullah) dedi. Yer yüzünde ilk nikâh böyle olmuştur. Âdem cennette Arapça konuşurdu. Yer yüzüne gelince kendisine unutkanlık ârız olup Arapçayı unuttu, İberice konuştu. Cennetten gelen huri de Arapça konuştuğu için Şit ile anlaşamıyordu. Ama bir çocuğu oldu. Adı ..... olan bu çocuk hem babasının hem anasının dilini öğrendiğinden ikisi arasında tercümanlık yapardı. Bu yüzden tercümanların piri ..... dir.

Bu yüzden Havran halkı huriler gibi güzel olurlar.

Şam'ın toprağı verimli, ahalisi zengin, memleket bolluktur. Her ta-

rafı su, bağ ve bahçedir. Toprağı kalburdan geçmiş gibi ince olup Çin fağfuru gibi kâseler, destiler yapılır. Muhtesip ve su emiri ağaların defterine göre Şam etrafında 73 bin bağ ve bahçe vardır. Bu bağlar içinde kırk bin köşk vardır derler.

ŞAM'IN MESİRELERİ

Şam'ın içinden geçen Mize nehrinin iki tarafı çimenlik gülistandır. Bütün âşıklar buraya akşam üzeri gelip, kimi mâhî (balık), kimi mah parileri (ay yüzlüleri) avlar. Bundan başka Mencik köşkü, Küçük Ahmet Paşa.....

ŞAM'IN YİYECEK VE İÇECEKLERİ: Beyaz çakıl ekmeği, Acem çöreği, peynirlî böreği, lahmacunlu böreği, Kakesi yeryüzünde benzeri yoktur. Kayası, kameri ve müşemmesi eriklerinin benzeri yeryüzünde yoktur. Meğer cennet bağlarında ola... Ama kayısısı diğer vilâyetlere götürülemez. Çok naziktir. Elması gayet lâtiftir. Ayvası da çok lezzetlidir. Göbeğini oyup masteki sakızı koyup külde pişirilirse mülâyemet ve kuvvet verir. Limonu, turuncu, zeytini, cevizi, üzümü gayet meşhurdur. Sanayiinden atlası, Haresi, Darabisi, Hilâlisi, Kutnisi, abası, kadifesi meşhurdur.

GARİP VE ACAYİP

Şam sokaklarında sürü sürü keçiler gezer. Her birinin memesinde beşer altışar okka südü vardır. Tulum gibi sarkıp gezer. Sahibi (Halebüssisül asfar?) diye süt satar. Süt isteyene hemen sağıp verir. Fazlasını yine keçiye verir. Daha Şam'da ne garip şeyler vardır. Defterdarzâde Mehmed paşa vâli iken yaptığı nüfus yazımında 600 bin adam yazılmıştır. Böyle bir adam deryasıdır.

ŞAM'DA BULUNAN NEBİLER ZİYARETGÂHI VE VELİLER MEZARLARI

Evvelâ, Kaysun dağının tepesindeki düzlükte bir yüksek kubbe içinde, Hazreti Muhammed'in taşa tesir etmiş mübarek ayaklarının nakışı vardır. Buradan Dımışk'ı temaşa etmişler ve geri dönüp (Dünya cennetine girmem) buyurmuşlardır. Bu dağda şehre karşı bir mağara vardır. Oada Üçler, Yediler, Kırklar makamları vardır. Yine bir mağara içinde Melikülcevad'ın kabri vardır. Yine Melik Şirgûh, Salihiyye yakınında Şehinşah ibn Eyup merkadi vardır. Yine buranın kuzeyinde (Hâbil makamı) dedikleri yuvarlak ve kırmızı bir taş vardır. Kabil Hâbil'i o taş ile öldürmüştür. Yine buraya yakın (Açlar mağarası) vardır. Yahudiler kırk Nebiyi buraya hapsetmişler, yedi sene hazin sesleri işitilip, kırkı da aç-

lıktan ölmüşlerdi derler. Yine Salihiyye içinde Muhiddin Arabi'nin merkadi vardır. Yaşı 78, vefatı 576 (1) dır. Cebel-i Hayyüsselc (Diri kar dağı)'ndan yazın Şam'a kar getirilir. Bu dağda (kar kurdu) da vardır. Yine bu dağda Ebüs selc ziyareti vardır. Sahabedendir derler. Ona yakın Ebüs Selci Hindi, ilâhî aşk içinde olup, en soğuk günlerde çırıl çıplak kar üstünde kalırmış. Selim han Mısır'a giderken, Mısır fethini müjdelemiş. Dönüşte Selim han, onun vefat etmiş olduğunu öğrenince mezarı üzerine bir kubbe yaptırmak isuemiş, fakat rüyasında (Ya Selim, dünya ve ahrette çıplak gezip, ancak maksadım, Cemâlûllahı müşahede idi Be-Benim nâşım üzerine lütfedip bir yük yapma) der. Ve Selim han da vaz geçer.

RİBVE DAĞI: Şam'dan bir merhale uzaktadır. Dağın tepesinde Hazreti İsa'nın havarilerinden ..... gömülüdür. Orada Muaviye bir mescit yaptırmıştır. Ribve nehri bu dağın eteğinden çıkıp Beride nehri ile birleşerek Kasımiyye kalesi yakınında Akdenize dökülür. Bu Ribve'de bir mağara vardır. O taraf ahalisi Hazreti İsa bu mağarada doğdu derler ama, doğrusu Beytüllahm'da doğduğudur. Dağın eteğinde yusi? Nebi gömülüdür.

Şimdi Şam'da olan ziyaretleri yazalım. Ümeyye câmii yanında 12 bin peygamber gömülüdür derler. Sabittir. Câmiin ortasında Hazreti Yahya'dır. Zamanındaki bir hükümdarın, kendi kızı ile evlenmesine fetva vermediği için Sabastiyye'de İncil okurken şehit edilmiştir. Yine bunun yakınında İsa makamı, Hızır makamı, Enbiyalar kapısı ..... Birler, Üçler, Yediler, Kırklar makamları; avluda Hazreti Âdem adımları olup, câmi ziyaretleri burada tamam olur.

Koyun kapısı yakınında, Emevilerden Hazreti Muaviye, Harp ibn Ümeyye, Yezid, buna yakın hazreti İkrime, evlâtlarından hazreti Hişam, hazreti Amr, Hazreti Halid, İkinci Muaviye, Mervan bin Hakem, hazreti Mıs'ab bin Zübeyr, Abdülmelik oğlu Velid, Abdülmelik oğlu Seyhan, Seyhan oğlu Eyüp, Ömer bin Abdülâziz başka bir kubbe altında gömülüdür. Nureddin Şehid rüyasında Hazreti Peygamberi görüp (Şu zalimler kabrime girmek isterler. Yetiş) buyurur. Nureddin derhal bir ordu ile Medine'ye gidip bütün Medinelileri toplar ve ziyafet verir ise de, rüyasında gördüğü adamları göremez. Bu toplantıya gelmeyen kimse var mıdır? diye sorar. Kendi halinde, hal ehli iki kişi vardır derler ve zorla onları da getirir ve söyletir. Meğer, Resulü Ekremin kabri altına lâğım kazmak üzere lâğım içinde kazmalariyle yedi arkadaşları da yakalanır. Nureddin hepsini katleder. Nureddin Şehid böyle büyük bir zat idi. Şam mahkemesi yakınında gömülüdür. Şehrin kuzeyinde Şeyh Arslan maka-

(1) Evliyâ burada zühul ediyor. Muhiddin-i Arabinin vefat tarihi H. 638 (M. 1240) tır.

mı.. Mübarek gecelerde sarı renkli bir Arslanın Şam sokaklarında gezdiği görülmüştür derler. Emevî câmiinin kuzeyinde Melik Tahir, paşa sarayının dış kapısında, Şeyh Salih, Şeyh Halil (iki kardeştirler. Uhud gazvesinde Peygamberin izni ile müşrikleri bunlar katlettiklerinden cellâtların piridirler.) ..... Koyun kapısı yakınında Muaz ibn Cebel ki, sahabedendir, Vatile binil Eska' ashaptan olup, Bilâli Habeşi'nin yanında gömülüdür. Abdullah bin Besendil sahabedendir. Hişam bin Abdülmelik, Elmelikülmuazzam İsa, Kesan kapısında, Şeyh Kennas, Şeyh Sam'un, Şeyh Ahmet Sürûcî, Şeyh İbrahim Havânî, Şeyh Elhan, Şeyh Ebû Şa'rî, Şeyh Bekkâr (Halk arasında çıplak gezerdi. Kadınlar hamamına girerdi. Hatunlar ona sabun sürerlerdi. Bir gün ağanın hatununa sabun sürerken bir tas içine tükürüp kadına içirir. Hatunun karnını sığayarak manevi evlâdım der. Meğer kadının kırk yıldır çocuğu olmazmış. Dokuz ay sonra bir çocuğu olur.) Ulu bir sultandır. Şeyh Fahreddin Irakî, Gazâlî Paşa (Mısır Çerkes paşalarındandır), Mevlâ Hazreti Hurrem efendi, Şeyhülislâm Taceddin efendi, Şeyh Mehmed Reşidi, Abdullah Belhî, Abdülhalim, Zeynelâbidin Mehmed, Halimi Çelebi (Kastamonuludur), Mevlânâ Acem Hilmi, (Muaviye'yi sevmezmiş. Allahın hikmeti Muaviye'nin kabri yanına gömülüdür). Şeyh Noktacı Ali efendi, Üveys Halveti, Ahmed bin Kazvini, Şeyh Hasan dede, Acem Yahya, Molla Ahmed Hasan beyzade Çelebi, Defterdar Ebulfadi (bir gece rüyasında Hazreti peygamberi görür, kalk, Şam'a git) buyurur. Hemen hareket eder. Şam'a yakın Kadife kaleye gelince;

Cennet kokusu başladı gelmeğe meşâma
İrişdi gibi kafilemiz menzil-i Şâm'a

deyip vefat eder. Fevri Çelebi (Arnavutluktandır. Bir gece Muhiddin-i Arabî, bize iman ile gel buyurur.) Fevrî derhal islâm olup Şam'da vefat etti. Vefatına târih:

Revan oldu bakaa darına fevrî

İŞBU 1081 SENESİ ŞEVVALİNDE, CENNET KOKULU ŞAM'DAN KÂBE-İ ŞERİFE GİTTİĞİMİZ KONAKLARI BEYAN EDER

Şam vâlisi, Siyavuş paşa biraderi Hüseyin Paşa, Şam hacılarını Kâbeye götürmeğe memur edildi. Çünkü Arap eşkiyası hacıları her sene yağma ediyordu. 5120 adama iki yüz yetmiş kese dağıtılıp, üç yüz kese de diğer masraflara verildi. Şevvalin ..... günü Hazreti Peygamberin mahfili şerifi alay ile Şam'da dolaştırıldı. O gün iki bin Acem hacısı da geldi. Her birinden adam başına on beşer altın tahsil olunup, oldukça yardımı oldu. O gün hakir iki yüz sikkei hasene, beş deve, bir hecin

devesi, bir kısrak, dört mahfe, bir çadır, bir saka, bir ukkam, beş köle, ve yiyecek içeceklerimizle bütün ihtiyaçlarımızı görüp kendi otağımızda konakladım.

Nihayet 1081 senesi şevvalinin yirminci günü, o zamana kadar Şamda görülmemiş muazzam alayla çıktık. Kıble tarafına bağlar içinde bir saat gittik.

KÜÇÜK AHMED PAŞA KÖŞKÜ MENZİLİ

Urban şeyhlerinin çaşıtları Urbana haber gönderdiler ki, (Bu seneyi başka senelere kıyas etmeyiniz. Hacıların başında öyle bir vezir vardır ki, isyan eden aslâ âman bulmaz. Hemen çoluk çocuğunuzla gelip hizmet edesiz) bu haber üzerine birkaç Arap şeyhi bu küçük-Ahmed paşa menzilinde gelip paşa ile müşerref oldular. Burada paşa kethüdası, mahfilişerif devesinin yularını paşaya, o da hac emirine verdi. Şam mollası sicile geçti ve eline şer'î hüccet verdi. Sonra sabahleyin mamur çiftlikler içinden geçerek dört saat gittik.

KİSVE KÖYÜ: Kayalı bir derede 200 evli bir Arap köyüdür. İki câmii, bir mescidi, bir hamamı, bir hanı olup, hacıların yolu üzerine beyaz çörek, börek, pişmiş tavuk, kuzu, yoğurt, kaymak, arpa, saman getirerek yolluk ettiler. Ahalisi çoğu devecidir. Köy içinden geçen Kesve suyu çok lezzetlidir. Şam'ın zenginleri bu sudan içerler.

TARHANA HANI: Yolun iki taarfında iki handır. Hacılar hacdan dönüşte Aşura ayında burada dururlar. Vakıf yapanın şartına göre bu handa yüzlerce kazan tarhana ve aşura pişirilip hacılara dağıtılır. Oradan kalkıp valide sultan tarafından temizlenen yolda yürüdük. Vaktiyle bu yolda deve, katır çamurda boğulurmuş. Bu yolu on saatte geçtik.

SANAMEYN KALESİ: Şam toprağında bir küçük göl kenarında dörtgen şeklinde bir kaleciktir. Ve etrafı 600 adımdır. İçinde vergiden muaf Arap neferleri evleri vardır. İki mescidi, bir hamamı, bir hanı var. Mahbup ve mahbubesi yol üzerinde alış veriş ederler. Bu kalenin göle bakan kulesi üzerinde iki put varmış. Resulü Ekrem Ömer ibn Abdülâziz? ve Halid bin Velid kumandasında asker göndererek evvelâ Busra'yı, sonra bu Sanameyni fethedip, adı geçen putları kırıp taşlarını göle atarlar. Bu kale cenginde Şeyh Ali Abbas ve Şeyh Ubeyd Tâifî şehit olup, burada gömülüdür. Bu kaleden sonra kıble tarafındaki alçak ve 19 gözlü köprüyü geçip bir saat kıbleye gittik. Yolda 600 evli, câmi ve hanlı mamur Zera' köyünü geçip yine kıbleye gittik.

KÜÇÜK BUSRA KÖYÜ: 30 evli, câmili köydür. Hazreti peygamberin ticaret için vardığı Busra ..... beş saat uzaktır. Bunun kıblesinde Ahtuvan olğu Hazreti İlyas'ın mezarı vardır. Burada bir câmi ve iki adet minare vardır. Buradan 12 saatte...

KETİBE MENZİLİ: Havran çölünde bir tepeciktir. Vaktiyle mamur imiş. Urban zulmünden harap olmuştur. Burada güzel bir su vardır. Bütün hacılar buradan su aldılar. Bu Ketibe etrafında olan köylerde o kadar makbul peri yüzlü, ay görünüşlü bâkire nazeninler olur ki, adamın aklı perişan olur ve nice hacılar hacca gitmekten vazgeçecektiler. Vaktile Hazreti Âdem bu Havran diyârında ziyaret ettiği için bu taraflar çok verimli ve bolluktur. Bir tane buğdaydan on beş veya yirmi başak olur. Her başakta yüz buğday olur. Yedi elvan buğdayı olur. Yedi türlü arpası olur. Gayet yağlıdır. Burada elde edilen buğday dünyayı bolluk eder. Fakat Arap çölünden Meval urbanından ve Teldanlar urbanından binlerce deve ile Urban eşkiyası gelip harmandan buğdayı kaldırıp götürürler. Kimse ses çıkarmaz. Sonra bu Ketibe'den kalkıp sahra içinde han ve câmili köyler geçerek 15 saat gittik.

MÜZEYRİB KALESİ MENZİLİ

Bu kaleyi hazreti Ebubekir zamanında Hâtem Tay yapmıştır. Kalesi bir karataşlık içinde dörtgen şeklinde, etrafı 800 adım bir kaledir. Dizdarı 80 hisar eri vardır. Paşa ağalarından biri üç yüz adamı ile burada oturur. Havran kadısı da burada oturur. Nahiyesi 270 köydür. Kale içinde bir câmii, bir küçük hamamı ve mahzenler olup devletin ve tüccarın malları burada muhafazadadır.

HURİYAN NEHRİ: Bursa dağlarından çıkıp Mine gölüne dökülür. Nehrin karşı sahlinde Hüseyin Paşa ve diğer hacılar çadırlarını kurdular. Zilka'denin başına kadar on gün burada kaldılar. Etraftan hacılar toplandı. 630 çadır sayıldı. Hacılardan başka esnaf çadırları da vardı. 300 ekmekçi, aşçı, bezzaz ve gazzaz dükkânları vardı. Ordunun bir ucundan ötekine kadar 800 adım idi. Çöl arapları da yılda bir kere bu pazarda alış veriş edip zengin olurlar, bilhassa kıymetli kumaşlar alırlardı. Hacılara deve getiren şeyhler şunlardır...

ŞEYHLERİ BEYAN EDER: Âl-i Omur, Âl-i Reşid, Âl-i Riyah, Âl-i Maan, Âl-i Harnuş, Âl-i Turâbî, Âl-i Şehab, Beni Sâlim, Beni İbrâhim, Beni Said, İbn Haneş?, Âl-i Harfuç, Beni Zeyd, Beni Safer, Beni Atiyye ve Ata, Beni Zühd, Beni Vahidat, Nablus Şeyhleri, Aclun, Safed, Akkave, Remle, Gazze, Kudüs, Halilurrahman şeyhleri... Velhasıl Şam hazinesinden Surre ve ihsan alan 77 kabile şeyhlerinin, kendilerine tâbi olanlarla birlikte bu Müzeyrib sahrasında kırk elli bin deve ile ve mallariyle hacılara hizmet etmek sultan Süleyman kanunudur. Fakat çok dikkatli olmak gerek, çünkü sürmeden gözü çalıp, sürmeleyip yerinde kalır. Paşa üç bin deve aldı. Paşanın ayrıca iki yüz katar devesi ve elli kadar katırı vardı. Şam'dan Mekke'ye kadar katır gayet tahammüllüdür. Aygır at zor tahammül eder.

ALLAHIN HİKMETİ

Şevvalin yirmi beşinci günü öğle vakti birdenbire öyle şiddetli kış oldu ki herkes canından bezmişken gökten müthiş bir yağmur yağdı. Bulutlar saçını çözüp ağladı. Bütün çadırlar sel içinde kaldı. O gece öyle bir şiddetli kış, tipi oldu ki, kuş başı gibi kar yağdı. İki yüz deve, yetmiş seksen urban öldü. Nice atlar kösteklerini sürükleyerek rüzgâr içinde köylere sığındılar. Herkesin at ve katırından birkaçı kaybolmuşken, sabahleyin Allaha şükür benim hiç biri kaybolmadı. O gün de müthiş yağmur devam etti. Katır ve develer dizlerine kadar su içinde titreştiler. Herkes çadırları içinde bütün elbiselerini yıkıp üzerinde otururdu. Allahın hikmeti burada, yer altında yaşayan sıçanlar da sığınacak yer bulamayıp çadırlara giderek elbiseleri param parça ettiler. Hattâ bazı yatan atların kuyruk ve yelelerini yiyip, küheylân iken deste kuyruk tay eylediler. Allah bilir ya, biraz uykuya dalanın burun ve kulaklarını yediler.

Şam'da geri kalan hacılardan kul kethüdası Ahmed ağa ve kapıcılar kethüdası Siyavuş ağa hacılarla birlikte Sanemeyn denilen yerde tipiye tutulup bin zorlukla canlarını kurtarıp orduya geldiler. Paşa bunları otağına aldı. O gün bir müthiş kasırga oldu. Bütün çadırlar parça parça oldu, havaya uçtu. Her ipe birer adam yapışmak ile olmayıp ipler ellerinde kalıp, çadır gökte dururdu. Herkes hayrette kalıp, paşanın otağına gelip müşavere ettiler.

İHTİYAÇ SAHİBİ HACI ŞEYHLERİ VEZİR HÜSEYİN PAŞA HUZURUNDA

Paşaya dediler ki: «İşte Zilkade geldi. Konaklarımız sayılıdır. Bir gün geri kalsa mahmil-i şerif arafata ermezse şanınıza halel gelir. Şamdan gelen hacılar da perişan oldu» deyince hemen paşa hazretleri:

«Hüküm Allahın... Yol emin olmayınca hac farz değildir. Hacıları götürmeğe değil mahmil-i şerifi ve iki Mısır hazinesi parayı Mekke'ye götürmeğe memurum. Mısır Mahmili Mekke'ye varır da Şam'ınki varmazsa Âl-i Osmanın ırzına leke gelir. Mahmil-i şerifi sarıp sarmalayıp, üç konağı bir edip Kâbeye giderim. Kudreti yeten ılgar ile gitsin. Gidemeyene farz değildir.»

Deyince herkes, doğrudur dedi. Fâtiha okundu. Hacıların bir kısmı geri döndü. Yine o gün ve o gece kar ve yağmur yağdı. Bütün hayvanlar yine köylere sığındılar. Köylüler yine sahiplerine getirdiler. O gün paşa belânın defedilmesi için bütün iç ağalarına bin en'am-i şerif ve hacılara da iki yüz bin salavatı şerife ve yüz bin ihlâsı şerif akumalarını emretti. Allaha şükür hava sakinleşti. Güneş baş gösterdi. Bütün hayvanlar ve eşya çamur deryası içinde... Zilkade ayı görünüp top atıldı.

HAKİR BİRKAÇ ARKADAŞIMIZLA BİRLİKTE HAZRETİ EYÜB ZİYARETİNE GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

NEVA KÖYÜ: Evvelâ Müzeyrib'ten kıbleye üç saat gittik. Neva köyü, üç yüz evli, câmili, havuzlu köydür. Şeyh Sa'diyye burada gömülüdür. Hazreti Eyup hademelerindendir. Hattâ Melik Tahir Akkâ kalesini kuşatıp güçlük çekince bu şeyh Sa'diyye mzırağını bismillah diye Akkâ kalesi tarafına atar. Bütün asker görürler ki havadan gelen mızrak kaleye vurur ve yıkar. Hâlâ yeri bellidir. Böyle bir ulu sultandır. Buradan kıbleye iki saat gittik.

HAZRETİ EYÜP ZİYARETİ KÖYÜ

..... yiyip bir kere ah demedi. 130 sene yaşadı. Hatunu Yusuf oğlu Efrayim'in kızı Rahime idi. Hazreti Eyüb'ün mezarı Çuan köyündedir. Bir adam çok hasta olsa, türbesi yakınında Sa'dun köyündeki Eyüp Nebi pınarında yıkansa, bütün hastalıklarından kurtulur.

Sabah olunca bütün Arap şeyhleri paşaya gelip dediler ki:

«Ya vezir, lâzım olduğu kadar zahire götür. Burada kalan zahireyi dönüşünüzde Maan, Alâ ve Medine'ye dek biz size yetişiriz. Hava sükûnet bulmuş iken hareket edin». Burada Ayıntap ve Maraş Türkmenleri geldiler. «Devletli vezir, biz etrafı dolaştık. Yolumuz üzerinde Tuna kökü denilen bir çimenlik yer vardır. Oraya nakledin. İnşallah hava daha ziyade güzelleşir.» dediler.

Derhal paşa her tarafa fermanlar gönderip bütün hacılar, yedi bin kadar deve toplayıp hareket ettirdi. Bin dert ve belâ ile bir saatlik yeri dört saatte gittik. Ama nice develerin çatıları ayrılıp çamur içinde kaldı. Meğer Şam'ın gök devesi çamura dayanmazmış. Fakat Rum'un Türkmen devesi, Acemin Tâvûsî maya develeri bütün çamur deryasından selâmetle yüklerimizi çıkardılar. Develeri yine geriye gönderip, yurt yerinde kalan hacıların yüklerini de getirttik. Hakir de beş Türkmen devesiyle menzil yerine iki kere varıp gelerek eşyalarımı taşıdım.

TURNA KÖYÜ MENZİLİ: 200 evli, bir câmili Arap köyüdür. Bütün hacılar burada çimenlere kondu. Öyle bir güneş açtı ki herkesin yüzü güldü. Kaçan bütün şeyhler develeriyle geldi. Önce kiler emini Demir paşa oğlu Osman beye, pâdişah kileri için bin, paşaya 3000, Surre emini Topkapılı Mahmud ağaya yüz deve verildi. Turna köyünün batısında bir bayır üzerinde Danyal Aleyhisselâmın mezarı varmış. Bütün hacılar varıp kurbanlar kesip dualar ettiler. Hele şükür o sırada kıbleden bir serin rüzgâr esti:

Âlem hayât-ı nev bulur canlar bağışlar dembedem

Hemen toplar atıldı. Harmuç paşa çerhacı olarak ileri tâyin olundu.

İki Şam çorbacı, iki paşa ağası 500 yiğit ile ardcı oldu. Bütün hacılar ortada... Bir yaylım top ve tüfenk şenliğinden sonra gülbank çekilip, sekizer kat mehter çalarak ilerledik. Burada Hâtem Tay ziyareti vardı. Busra şehri buraya yakındır. Birçok köyleri 12 saatte geçip...

MAZRAK KALESİ MENZİLİ: ..... târihinde Beni Hilâl pâdişahı yapısıdır. Bir sahra ortasında dörtgen şeklindedir ve içinde kimse yoktur. Verimli vâdidir. Bol suları vardır. Burada biraz dinlemeden dağlı, taşlı yollardan güzel hava ile 13 saat gittik.

AYN-İ ZERKA KALESİ: ..... târihinde Nureddin Şehid yapısıdır derler. Sivri bir kaya üzerinde dörtgen şeklinde bir kaledir. İçinde kimse yoktur. Kudüs toprağında Kerek nahiyesindedir. Burada kimse yüklerini indirmeden Zerka nehri kenarında yemek yiyip, binlerce tulum su alındı. Bu su vaktiyle çöle gidermiş. Resulü Ekrem Mekke kervanı ile Busra'ya geldiği vakit bu suya işaret edip, dağı taşı aşarak hazreti Peygamberle birlikte bu kale dibine gelip ..... gölüne dökülmüştür. Buralarda Bağdat çölünden gelmiş Arslan çoktur derler ama görmedim. Buradan da süratle geçtik.

TEBRİKE MENZİLİ: Bir bayır üzerinde viran bir hanı var. Burada da yükleri yıkmadan dinlenelim derken, yağmur yağmaya başladı. Hacılar şaşırdı, bu Belka sahrasını nasıl geçeriz diye düşünmeye başladılar. Çünkü bu sahrada nice kervanlar suya garkolmuşlardı. Bu Belka sahrası oynak, batak, çamurlu yerdir. Nihayet bütün iş erleri paşanın huzuruna geldiler ve müşavere ettiler. Paşa: «Nerede Şam'ın iş erleri? Nerede delîl (kılâvuz) İbrahim Çelebi? Buradan kırk kere geçmiştir. Tiz birkaç atlılar ile yol baksınlar!» diye ferman etti. Şiar oğlu, Başçavuş ve Hubbuzzaman çavuş da ve nice gün görmüş kimseler ileri gittiler. İki saat sonra gelip (Sultanım, sol tarafta bir kumsal yol vardır ama, iki gün yolumuzdan geri kalırız) dediler. Paşa kükredi: (Zaten geç kaldık. Siz şimdi bizi iki gün geri gönderirsiniz. Pâdişah başı için başınızı keserim!) dedi. Bazı Şamlılar: (Bu Belka sahrası üç saatlik yerdir. İnşallah daha yağmur tesir etmemiştir. Hemen hareket edelim) dediler. Hemen göç boruları çalınarak hareket olundu. Düz sahraya indik ki, yağmur büsbütün arttı ve bir adım yürümeye imkân kalmadı.

BELKA BOĞAZI MENZİLİ: Gece yarısına kadar yağmur yağıp çadırlar ve hayvanlar su içinde kaldı. Bereket gece yarısından sonra biraz hafifledi. Derhal hareket olunmak üzere iken gök gürültüsü ile kar yağmağa başladı. Karanlık dünyayı kapladı. Hayvanlar öldü, nice kimseler kayboldu. Bunun üzerine dellâllar bağırdı ki, kimse yerinden kımıldamasın... Nihayet sabah oldu. Ne görsek iyi. Bütün sahra, deniz olmuş, dalgalanmakta... Herkes devesinin yularını eline alıp, yaya olarak,

bin güçlükle çamur deryası içinde sahranın sol tarafındaki bir eski hana doğru yürüdü.

AYNUTTAYR HANI: Beni Hilâl halifesinin yapısıdır. Taşları kuş gözü gibi olduğundan bu isim verilmiştir. Evvelce burası büyük şehir imiş. Buradan da geçerken nice develerin çatıları ayrılıp, hayvanlar, insanlar, eşya helâk oldu. Sularda boğuldu. Avret, oğlanlar ve piyâde perişan oldu. Güya mahşerden bir nümune idi. Ama Türkmen ve Acem hacıları hiç çekinmeden batağı selâmetle geçtiler. Diğer taraftan batan develerin ayakları altına kilim ve keçeler koyarak kenara çektiler.

BELKA SAHRASI MENZİLİ: Burası çimenlik bir kumsal yerdir, ama yine yağmur yağmakta idi. Hüseyin paşa etrafı atı ile dolaşıp perakende deve ve hacıları ve mallarını toplattı. Herkesin hayır duasını aldu. On kazan çorba pişirip hacılara dağıttı. Kafilede yiyecek ve yem sıkıntısı başladı. Bir okka peksimet üç altın oldu. Hacılar, Arafata yetişmekten ümit kestiler. Burada yine öyle müthiş bir rüzgâr esti ki, bütün çadır ve yükler yerinden kopup parçalandı. Paşa yine en'âm-ı şerif ve ihlâs okunması için emirler verdi. Akşama doğru yağmur dindi. Fakat gece müthiş bir kuru soğuk 11 adam, iki yüz deve, at ve katır dondu. Tulumlardaki sular dondu. Bütün salım dondu. Sabahleyin hacılar hiç çamur kalmadığını görünce hemen kafile yola çıktı, 14 saat böyle gidip bir ulu boğaza girdik.

KATRAN KALESİ: Kudüs toprağında Kerek kalesi subaşısı hükmündedir. Reâyası çok âsidir. Hattâ Katran kalesi göründüğü vakit, kırk elli atlı urban mızraklarını silkip Hu Hu diye üzerimize at sürdüler. Hemen şehbazlarımızın yarısı at sıçratıp bunlara bir yaylım kurşun yağmuru yağdırdılar. İkisi takla hayi kertem perest oldu. Geride kalanlar kaçtı. Biz de kaleye girdik. Kale, dörtgen şeklinde, etrafı üç yüz adım bir küçük kaledir. İçeride yedi ev ve mahzenler, yetmiş hisar eri var. Kerek'ten zahire getirip burada hacılara satarak, büyük kârlar ederek, Hakir buradan kale askeri ile ve iki yüz tüfenkli ile batıya taşlı yollar aşarak iki saat gittik.

KEREK KALESİ

Kudüs eyâletinde başka sancaktır. Voyvodalıktır. 150 akçe kazâdır. Nahiyesi 70 köydür. Abbasilerin yapısıdır. 922'de kale anahtarları Yavuz Selim'e teslim edilmiştir. Beşgen şeklinde bir kalesi vardır. Bilhassa Tahir Baybars kalesi çok sağlamdır. İçinde 150 ev, bir cami, bir han, bir hamam, küçük bir çarşısı vardır. Evvelce burası Mısır pâdişahlarının hapishanesi imiş. Burada Şeyh Şüca ziyareti vardır. Buradan acele yiyecek içecek alıp bir de gördük ki, hacılar güruh güruh çekiliyor. Aklımız başımızdan gitti. İki saatte yine Katran kalesine geldik. Bütün hacılar gitmiş ve yalnız ardcılar kalmış. 14 saat gittik.

TABUT MENZİLİ: Binadan eser yoktur. Etraftan Araplar mallarını buraya getirip hacılara satarlar. Fırsat bulurlarsa, hacıları soyup kaçarlar. Hamdolsun havalar düzeldi, insanlar ve hayvanların yüzleri ışıldadı. Hacılar buradan geçen sudan tulumlarını doldururken, üç katar deve üstünde Araplar vaveylâ koparınca paşa beş bayrak leventle takip ettirdi. Yetişip altı kelle, üç dil tutuldu. Bu diller (Ya sultan, sabahleyin gafil olman, Arap sizi vurur) dediler. Derhal gece yarısı yola çıkıldı. Paşa bütün askeri silâhlandırdı. Sağa, sola askerleri sıraladı. Sekiz kat mehterler çalınarak dağ taş gürledi. Aneze denilen yerde dağı taşı Urbanın sırık ormanı tutmuş.. Bulandılar, çalkandılar ama cüret edemeyip kaçtılar. Buradan 19 saat gittik.

ANEZE MENZİLİ: Burada köy falan yoktur. Geniş bir sahradır. Burada Aneze, Vahidat ve Zühd araplarından adamlar gelip Surre istediler. Paşa, Süleyman Han kanununa göre hacılara yapacağınız hizmet karşılığında size Surre verilir. Yoksa dağ başında beş on bin çıplak Arabın alay göstermesine bir habbe bile vermem. Şeyhler, (Paşanın hediyelerini göndeririz, ama kendimiz gelmeyiz) deyip üç küheylân gönderdiler. Paşa (İnşaallah selâmetle dönüşte alın, denizin dibinde olsa bulurum. Tiz bize gelenleri iyice zaptedin) dedi ve üç göç boruları çalında. Kumsal ve taşlıklarda 11 saat gittik.

MAAN KALESİ MENZİLİ: Dörtgen şeklinde hendeksiz bir küçük kaledir. Etrafı üç yüz adımdır. Evvelce Şam yeniçerisi hükmünde imiş. Sonra Araplar, içindeki muhafızları hile ile katledip elde etmişlerdir. Etrafı bağ ve bahçeli, hurmalıklı, 1500 Urbanı, evleri vardır. Ahalisi çok zengindir. Mahbup ve mahbubeleri çoktur. Şam eyâletinde, Kudüs toprağındadır Üç câmii, bir hamamı olup, ahalisi çok âsidir. Beş adamdan vilâyet halkı şikâyet etti. Onlar zincire vuruldu. Bir Arap bir hacının devesini çalıp handa saman içinde gizlemiş, yakalanıp boynu vuruldu. 2000 deve kira ile tutuldu. Şehir âyânı paşaya yiyecek verdiler. Paşa, eşyalarını buraya emanet bırakıp yükte hafifledi. Hacılar bu şehirde o kadar bolluğa nail oldular ki, Müzeyrib'te çektiklerini unuttular. Burada bir köpek heykeli var ki sanki canlıdır. Resulü Ekrem Busra şehrine geldiği vakit bir fedayi Hazreti öldürmek niyetiyle hücum ederer. Resulü Ekrem de (Dur ya köpek, taş gibi) der. Derhal köpek şeklinde taş kesilir. Buradan da kalkıp çöl ve taşlık içinde 16 saat gittik.

AKABE MENZİLİ: Sarp iniştir. İki tarafı yalçın kayadır. Burada herkes piyade olup develerini çekerler. Tehlikeli yerdir. Birkaç kere Araplar hacıları burada yağma etmişlerdir. Burayı selâmetle aşıp 10 saat gittik.

CUZEYMAN KALESİ: Bir sahranın güneyinde Allah yapısı yekpare bir kayadan kaledir. İçinde Âdemi-zâde de yoktur. Buranın güneyin-

de Sultan Süleyman'ın kızı Esma Sultan bir havuz yaptırmış. Suyu biraz tuzlucadır. Buradan da kalkıp uçsuz bucaksız sahrada 16 saat gittik.

PEYGAMBER EŞMESİ KALESİ: 56 tarihinde Muaviye yapısıdır. Kalede şam yeniçerilerinden bir çorbacı ile 200 nefer vardır. İçeride iki yüz kadar hücreler, bir mescit, bir hamam vardır. Resulü Ekrem Busraya giderken, mübarek elleriyle eşip sıcak su çıkmıştır. İshal olan içerse şifa bulur. Kenarında ancak beş kişinin sığınacağı küçük bir mescit vardır. Bizzat peygamber orada ibâdet etmiştir. Burada biraz uyuyan hastalıklardan kurtulur. Bu kaleye hizmet eden fakir ise, bütün ihtiyaçlarından kurtulur. Bu kalenin etrafı verimli ve mamur köylerdir. Mallarını getirip hacılara satarlar. Buradan kalkıp rçöl içinde 7 saat gittik.

KAUL BASİT BİATİYYE MENZİLİ: Yâni kuru kavak dedikleri mahsulsüz bir çöldür. Suyu da yoktur. Vaktimiz dar olduğundan burada da kalmayıp 12 saat daha gittik.

ÂSİ HURMA KALESİ MENZİLİ: Mekke yolunun yarısıdır. Hac dönüşünde Nablus ve Aclun paşaları yiyecek ve içeceklerle hacıları burada bolluğa garkederler. ..... târihinde Nureddin Şehid yapısıdır. Zamanla harap olup, Dördüncü Sultan Mehmed fermaniyle Naşif oğlu yapmıştır. Etrafı 400 adımdır. Kapısı üzerindeki târihi şudur: «Fî eyyâmi mevlânessultan Mehemmet Han İbn İbrâhim Han müd zıllehû hisebebi tâmir Emini defteri Dımışk naşif-zâde Mehmed il fakir sene 1062.» Şam yeniçerisi, topçu ve cebeci ve topları vardır. Bir câmi, bir hamamı, bir su kuyusu, kalenin batısında bir büyük kaynak vardır. Resulü Ekremin mucizesidir. Peygamber buradan geçerken tüccarlara yiyecek içecek bir şey vermediklerinden, kervan ehli: (Yâ Muhammed, bu kavim size yardım etmeyip hurma vermezler) deyince, Resulü Ekrem: (Hurmaları da kendileri gibi âsi olup mahsul vermesi.) buyururlar. Bu yüzden hurmaları da, hurma ağaçları da, yaprakları da işe yaramaz. O vakit bunlar peygambere yalvarırlar.

(Biz ettik. sen etme, suyumuz yoktur. Bize rahmet duası eyle) derler. Resulü Ekrem de yeri eşer. Lezzetli bir su çıkar ki, bu suyun ayağı bağ ve bahçeleri sular. Kale dışındaki mahzenlerde de dükkânlarda zahireler doludur. Hacılar burada da ganimetlenip, fazlalıklarını bıraktılar C karanlık gecede yeniden meşalelerle yola çıktık. Etrafı silâhlı askerler gözetleyerek 7 saat gittik.

MAKABİR MENZİLİ: Vaktiyle büyük bir şehir imiş. Hâlâ haraptır. Burada Makabiri Asaf Berhiya gömülüdür. Yoldan yarım saat uzak ..... devlerin yapısı olsa gerek. Çünkü kubbe yekpare taştandır. Bu Berhiya, hazreti Süleyman'ın veziri idi. Belkıs'ı Saba şehrinden getiren budur. Burada bir saat oturup yine yola düştük ve 6 saat gittik ve 12 saat giderek Akabe menzilini geçtik.

HAYDER KALESİ MENZİLİ: Burada Hayderî Arapları oturur. Onların rivâyetine göre bu kaleyi hazreti Ali yapmıştır. ..... târihinde Şam veziri Haydar paşa yeniden yapmıştır. Üç dere ağzında yalçın dağ eteğinde dört köşe bir kaledir. İçinde bir ova Şam yeniçerisi vardır. İçinde kırk elli bekâr arap hücreleri vardır. Bir mescidi ve kapısının sağ tarafında bir gölcük vardır ki suyu buz gibidir. Burada da çok miktarda zahire bulundu. Cenabı hak, her menzilde taze nimet ihsan etmekte idi. Hakir her menzilde Hüseyin paşa devletinde kendisi ile nefis yemekler yedik. Bu Haydar kasabasının etrafında köyler yoktur. İhtiyarlar anlattılar ki, bazen Murad nehri taşıp bu sahrayı deniz haline getirip bu kale dibine kadar gelir. Murad nehri Bağdad'a yakındır. Bu Haydar kalesine gelmesi sahihtir. Yine burada dediler ki, Mısır hacıları geçeli on bir gün oldu. Buradaki muhafızları çıkarıp, yeni muhafızlar koyduk. Buradan da çıkıp 18 saat sahrada gittik.

KAL'A-İ ŞİRİN MUAZZAMA: Eyyubîlerden Elmelikül Muazzam Turan Şahtır. Bu Turan Şah, Mısır Meliki olup frenklerle cenk ederken şehit olan Necmeddin Salih'in oğludur. Onun yerine Mısırlılar ittifak ile karısı Şecerüddür Hatun'u Mısır melikesi yaptılar.. Oğlu Turan Şahı Hısn Keyfa'dan çağırıp 938 de müstakil pâdişah oldu. 981 de Sultan Murad yapısıdır. 1035 senesinde Araplar hile ile kaleye girip muhafızlarını tamamen şehit ederler ve bütün mallarını alıp giderler. Bu târihten beri terkedilmiş bir kaledir. Bu kalenin etrafı 400 adımdır. Bu kaleye asker konulmak gerektir. Çünkü geriden gelen bu kalede su bulamazsa ilerideki Şakkul Acuz'da sudan eser yoktur. Halbuki bu kalenin yanındaki gölcük iki yüz metre germe adım büyüklüğündedir. 10 kulaç derindir. Bizden bir sene evvel Reşid oğlu denilen mel'un kaleye kapanıp, hacılara tüfenk atıp hacılara ve binlerce hayvanlara bir katre su vermemişti. Hacıları öyle kırmıştı ki, güneşin şiddetinden cesetler kadid haline gelip çakıl taşı gibi yatıyorlardı. İşte bu yüzden bu kalenin mamur edilmesi farz olmuştur. Burada bir saat kalarak tekrar çöle daldık. Kumruların seslerini dinleyerek, devekuşlarını kovarak, tavşan ve ceylânları avlayarak 18 saat gittik.

ŞAKKÜLACUZ MENZİLİ: Hazreti Ali burada bir cadıyı iki parça ettiğinden bu isim verilmiştir. Lâşesi yolun batısında bir siyah taş halindedir. Halk dilinde (Kazık geçmez konağı) derler. Bu sene Valide sultan burada birkaç su kuyusu kazdırmış. Burada da fazla kalmayıp kumru seslerini dinleyerek giderken alay çavuşlarının seslerini işitmeye başladık. (Bugün öğle vakti hazreti Salih kazası denilen dar yere varacağız. Hazır olun. Geçen sene Reşid oğlu burada hacıları katletmişti. Vâkıa bu sene Hüseyin paşaya itaat etmiştir ama, belki başka Arap kabileleri yağma lezzetini almışlardır. Gafil olman) diye ilânlar edildi. Paşa, bütün askeri muntazaman silâhlarla tertipli olarak hareket ettirdi. Biraz sonra

ileri giden askerlerden müjdeciler geldi. (Araplar bizi iki gün sonra beklerlermiş. Birkaç çete ile çarpışıp kelle ve dil aldık) dediler.

AKİTÜL RİMAL: Nakab boğazına varınca, Akitül Rimal bir kum deryasıdır ve ateştir. Develer feryat edip kalır. Bu dağa Nâka (dişi deve) denilmesinin sebebi: Hazreti Salih burada idi. Kavminden kimse kendisine iman etmemişti. Ondan (şu kayadan yavrusu ile bir dişi deve çıkar da südüyle geçinelim) dediler. O da Allah'a yalvardı. Kaya yarıldı. Yavrusu kayaya girdi. Müthiş bir gürültü çıktı. Hâlâ bu kayadan bu ses duyulur. Burası yalçın kayalardır. Hâlâ Cibrilin kanadiyle vurup kayayı yardığı yer bellidir ki, devenin yavrusu oradan girmiştir. Bu kayalardan develer geçerken, hazreti Salih'in devesinin sesini işiten develer burada kalırmış. Onun için buradan geçerken top tüfenk atılır, Allah Allah sadaları gökleri tutar. Ta ki develer bu sesi duymasınlar. Öyle iken burada yine yetmiş deve kaldı. Sahibi (kayada küçük devenin sesini işitmişlerdir, artık bunlardan hayır gelmez) diye hepsini paşa uğruna kurban etti. Hüseyin paşanın bu tantanalı geçişini duyan Arap eşkiyaları çok uzak yerlere kadar perişan oldular. Bu Nâka boğazının kuzeyi Şam hudududur. Hâlâ burası Mısır hudududur. Çünkü Mısır'a kim sahip ise, Mekke ve Medine de onun hükmündedir. Mekke ve Medine'ye buğday Mısır'dan Süveyş yolu ile gelir. Mısır olmasa Hicaz ve Taif halkı açlıktan ölür. 26 senesinde Mısır Rum elinde idi. Mekke ve Medine'yi Zengiler istilâ etmişti. O asırda Bağdad pâdişahı olan Dârâ Şah, Zengileri kılıçtan geçirip Hicaz'ı fethetti. Mekke ve Medine'ye her sene zahire gönderirdi. Mekke ve Medine cahiliyet devrinden beri kefere eline girmemiştir, girmez de. Ama diğer mezhep kavimlerinin eline geçmiştir. Nâka kayası hududuna ayak basan hacılar piyade olup (Allahümme sebbit kademî Alâ tarikil Arafat) duasını okur. Bu Nâka kayasından 1 saatte...

SEMUT KAVMİ, YANİ AYBÂRI SALİH: Kâbe hudududur. Geniş Nice su kuyuları vardır. Hazreti Salih'in şehirlerindendir. Gayet otlak yerdir. Hacılar bu harabelerde kalıp bağ ve bahçelerinin meyvalarını yerler. Bu viran olan şehirlerden birine...

VADİYÜL ATİK: Derler. Dört tarafı hurma bahçeleridir. Mevsiminde Araplar gelip zevkini ederler. Buna yakın bir şehir daha vardır.

VÂDİ SAFRA: Derler. Bağ, bahçe, bostanlarla süslü bir harap şehirdir. Araplar meyvalarını yerler.

VÂDİYÜL KURÂ: Bu da Semud kavmi yapısıdır. Bütün evleri taşlara oyulmuş mağaralardır. Bunların etrafında ibret verici kayalar vardır. Böyle kayaları hiç bir diyarda görmedim. Çünkü bu kayaların kimi servi gibi, bazıları ejderha, bazıları arslan, veya gemi gibi, altları oyuk, hücre hücre, bazısı fil hortumu gibi birbirlerine uzanmıştır. Zemin ince

kumdur. Bu kumlar içinde deniz mahlûklarının, yengeç, pavurya, kerevit, istakoz, midye ve istiridye kabukları vardır. Bundan anlaşılır ki vaktiyle bu yerler deniz imiş. Hakir Yunan târihlerinde gördüm. İskender Zülkarnin Şepte boğazını açmazdan evvel Mekke ve Medine çölleri hep deniz imiş. Akla yakındır. İşte evvelce Kâbe çölleri deniz iken kuruyup yalnız Süveyş deryası kalmışdır. (Allah her şeye kadirdir). İkindiden sonra buradan hareket ettik.

HAZRETİ SALİH ŞEHRİ: Hazreti Hud, Salih, Semud ve Kaffah burada yaşamışlardı ve Semud kavmine gönderilmişlerdi. Hacıların sonu alınınca yetmiş seksen kafa dengi arkadaş ile bu şehri temaşa eyledik. Bu dağları öyle mağara mağara, yâr yâr edip öyle saraylar yapmışlar ki... Kayaları peynir gibi kesmişler. Kayalara pencereler, kapılar açmışlar, oymalar yapmışlar. Birbirlerine yollar açmışlar. Köşkler, divanhaneler, yeraltı odaları var ki her birine bin iki bin adam sığar. Bu şehrin kapıları üzerinde birer ikişer satır iberî ve süryânî yazısı ile târihler vardır. Mümkün olduğu kadar o yazılara bakıp nakış almışızdır. İnşallah bu müsveddelerimizi tashihe geçince yazılır. Bazı kapıların üzerinde korkunç kuş veya dev suretleri yapılmış. Hakir bu mağaralar içlerine girdim. Nice iskeletler, başları adana kabağı kadar, kolları yedişer sekizer zira', bazıları çürüyüp ikişer üçer incik kemikleri var. Ama bunlardan bir adam bile Hazreti Salih'e iman etmediğinden Allah tarafından bir korkunç ses gelip, imana gelmeyenler ölürler. Ve Hazreti Cibril Allah'ın emriyle Cibril kanadiyle yerden havaya kaldırıp yine yere öyle vurdu ki, bütün saraylar harap veya altı üstüne gelmiştir. Bazı harap olmamış evler, hazreti Salih'e iman edenlerin evleridir. Hattâ bir uzunca kaya içinde bir mağara sarayının üzerinde...

HAZRETİ SEMUD ZİYARETİ: Hazreti Salih'in kardeşidir. Hakkında (Ve ilâ Semûd ehâhum Sâlihan) âyeti vardır. Mezarının boyu yetmiş adımdır. Hattâ mezarına arılar yuva yapmış, araplar bal almak için bir köşesini açınca hepsi helâk olmuşlardır. Buradan bin adım gittik.

DÜBBEL CEZZEL KALESİ: Bir dağın tepesinde taştan oyulmuş bir hisardır. Fakat dar yer olduğundan temaşa edemedik. Galiba içinde kimse yoktur. Ama altında hurmalık bir köy var ona...

CEZEL KÖYÜ: Derler. Burayı da geçip beş saat gittik.

ULÂ KALESİ MENZİLİ: Hazreti Hud yapısıdır. 258 târihinde Fatımîlerden Muizzüdin kaleyi yeniden yaptırdı. Kalesi üçgen şeklindedir. Neferleri araptır. Ulûfeleri yoktur. Kale içinde 10 ev vardır. Ama varoşu, kale dışında yedi yüz toprak örtülü sağlam evdir. Ahalisi mâlikî mezhebindedir, her evde su vardır. Elif hurması bir diyarda olmaz. Şehrin içinden geçen nehir bütün bağları sular. Kelle kadar limonu, turuncu olur. İki ayda buğday mahsulü alırlar. Kadınları gayet güzel ve işvelidir.

Halkı gayet kudurmuş tabiatlı âsilerdir. Müslüman hacılara Karamanî veya Nâsâra evlâdı diye söverler. Burada bir gün oturak ilân olundu ve (Herkes, evindeki malını pazara çıkarmazsa kellesi kesilecektir) diye ferman olundu. Peksimetler, yiyecekler dağlar gibi yığıldı. 10 bin deve getirilerek, hacıların zayıf devesiyle değiştirildi, kiralandı. Kanun gereğince gereken şeyleri paşaya verdiler. O gece paşa her tarafa bekçiler koyarak, herkes ihtiyatlı olsun diye dellâl bağırttı. Ama günlerdir rahat görmeyen zavallı hacılar ilk defa o gece uyudular. Gece yarısı olunca etraftan ellerinde kementler ile hırsız araplar ordu içine girmeye başladılar. Fakat pusularda olan sarıca ve sekbanlar yakalayıp paşaya götürdüler. Derhal kelleleri kesildi. Ertesi gün de orada kalındı. Sabahleyin yola çıkıldı. İlerideki dar boğazda ulâ arapları öyle kurşun vurdular ki, Allah'a şükür kimseye zarar gelmedi. Tam bu sırada Arapların arka tarafında pusuda olan askerler de meydana çıkınca araplar ne yapacaklarını şaşırdılar. Kırk arabın kafası kesildi. Mehterhanelere vuruldu. Dağlar inledi. Peygamber bademi yiyerek 16 saat daha gittik.

Bİ'Rİ ZÜMRÜD MENZİLİ: Çölde konaktır. Fakat suyu az olduğundan kavgada bir yiğit öldü. Burayı da geçtik. Dellâllar bağırdı: (Ey ümmeti Muhammed, bu gece Hayber yahudileri içinden geçeriz. Muhammed'in kanını içerler. Her kime başı canı lâzımsa ihtiyatlı olsun!).

Gece olunca yüz bin fanus ve meşale yakıldı. Üç yahudi yakalanıp kelle paça ettiler. Dikenlik yollarda bazılarının sarığı, kiminin kalpağı dikenlerde kaldı. Yüzleri dikenlerden kan içinde kaldı. Boşnağın birinin kalpağı deve dikenine takılır. Yahudiler aldı sanarak kılıcını çekip, kendi arkadaşlarından üç kişiyi yaralar. Burada 17 saat gittik.

Bİ'R-İ CEDİD MENZİLİ: Yâni (yeni kuyu) ... 1081 târihinde dördüncü - Mehmed'in validesi yaptırmıştır. Kırk kulaç derindir. Yüz adım geniş bir kuyudur. Ama Araplar deve dikenleriyle doldurmuşlardır. Hüseyin paşa binlerce askerle bir saat içinde kuyuyu temizletip, billûr gibi su meydana çıktı. Buranın dört tarafı sinameki otlariyle doludur. Müshil olarak kullanılır. Bu vâdiye Şuaybunniam derler. Otlak bir yerdir. Hazreti Şuaybın koyunlarını hazreti Musâ burada güderdi.

HAZRETİ HUD ZİYARETİ

Hazreti Hud'a iman etmeyen Âd kavmine Cenabı hak bir rüzgâr gönderdi ki, hepsi birbirine çarpa çarpa helâk oldular. Kur'anı Kerîmde buna dair âyeti kerime: «Bi rihin sarihin âtiyetin sahharehâ aleyhin seb'a leyâlin ve semâniyete eyyâmin husûmen» nâzil olmuştur. Beyit:

Dünyâda ol yel bir gez esibdürür
Âd kavminin kökün kesibdürür

Sonra hazreti Hud buraya gelip yerleşti ve burada vefat etti. 105 sene yaşamıştı. Tüccar idi. Buradan hareket ettiğimiz sırada kırk - elli atlı develi Arap geldi ve surreden 6600 kuruş istediler. Paşa kanun gereğince 300 kuruştan ziyade vermem dedi. Araplar, (verirseniz ne âlâ, vermezseniz görelim Medine'ye kadar ne içersiz, yollardan nice geçersiz) dediler. Paşa bunu işitince (bire kâfirler, kuyuları doldurmuşsunuz. Bu ettikleriniz yanınıza kalır mı sanırsınız?) deyip, (kaldırın şu mel'unları!) dedi. On Arap sille tokat, lânetlerle, bağlandı. O müthiş sıcakta develere bağlanarak yayan, perişan günlerce götürüldü. İkisi öldü. Böylece 70 saat gittik.

HEDİYE EŞMESİ MENZİLİ: Burası otlak derelerdir ve bazı derelerde yağmur suyu birikintisi ile susuzlukları gitti. Sular tuzluca olup, çok içenler ishal oldu. Doğrusu bu vâdinin otları hep sinamekidir. Bu sırada kapıkulu kethüdası Ahmed ağa ile Şam başçavuşu Ahmed ağa, paşaya balık getirdiler. Paşa hayretle sordu: (Buralarda dere yok, göl yok, bu balıklar nereden geldi.) Dediler ki: (Cenabı Hak bunları gökten indirirmiş. Yiyip kemiklerini kum içine attıkça bu balık husule gelirmiş) Hakir bu balığı yedim. Çok lezzetli ve kuvvet verici idi. Bunlar, balıkların denizde yüzmesi gibi kumda yüzerlerdi. Mâidei hediyye derler.

Burada da durmayıp 15 saat gittik.

FAHLETEYN KALESİ MENZİLİ

Bir adı da (Selâm kayası) dır. Sebebi, Resulü Ekrem buradan geçerken (Selâmün aleyküm ya cebeli münevvere) buyurmuştur, dağdan da (Ve aleyküm selâm ya Resulullah) sesi gelmiştir. Buraya Hayberistan vilâyeti derler. Kalesi bir sivri kaya tepesinde Anter tarafından yapılmıştır. İçinde kimse yoktur. Hakir çıkıp görmedim. Buranın doğusunda büyük dağlar eteğinde sular vardır. Herkes tulumlarını buradan doldurdu. O gece yahudilerden üç kelle alınıp bir Kürt şehit oldu. Bu Hayber diyârı gül gülistandır. Ahalisi cesurdur. Arap buldukları yerde boğazlarlar. Ama Anadolu hacılarına bahçelerini tarh ettirirler. Resulü Ekremin beşinci gazaları bu Hayber diyârında Fidik kalesidir. Anter'in anası zenci Fidik yapısıdır. Altıncı gazaları da yine bu mıntıkada Uhud gazvesidir. Buradan da 19 saatte geçtik.

ESKİ VADİYÜL KURA: Eski Medine de derler. Su kuyuları olup, etraf Arapları mallariyle gelip hacılara bolluk oldu. Yine hareket edip dar boğazlardan geçip güneş battıktan sonra düşman tehlikesinden binlerce fanus, meşale yakarak, silâhlı askerler himayesinde selâmetle geçtik. Ertesi sabah;

DÂR-I VEDÂ VÂDİİ İSTİKBAL MENZİLİ: Dâr-ı Hazen dahi derler. Şam'dan buraya kadar bütün dağlar, Araplar gibi çıplaktır. Bütün

halkı Medineliler burada karşıladıkları için bu isim verilmiştir. Burada Medine âyânı ve deliller, beyaz elbiseleriyle yüzü nurlu, gözü hurlu, sözü şirin, yanakları gülberki, halim ve selim mübarek adamlar hediyeleriyle geldiler. Burada iki saat kalıp Zilhicceye bir gün kalmıştı. Bir gün de Mekke'de kalınırsa hac, Arafatta vakfe Zilhiccenin onunda olduğuna göre yetişmek imkânı yok görünüyordu. Halbuki Müzeyrib'den itibaren hiçbir yerde konaklamadan geceli gündüzlü hareket etmiştik. Bu mesafe 24 konak olup deve ayağı ile 350 saat, yollar güzel olsa, yiyecek içecek su bulunsa at ve katırla yüz saattir. Mecburen deve ile gidilir. Deve de götürdüğünü yer. İnsana pek az bir şey kalır. Eğer Şam'dan Mekke'ye kadar pâdişahlar yolları yapsalar develer başa belâ edilmez, at ve katırla safa ile gidilir. Ama Cenabı Hak bu develere öyle bir kuvvet vermiştir ki, yolda hem gider, hem uyur. Buradan hemen yola çıktık. Bir saat sonra bir tepeden Medine bahçeleri ve Hazreti peygamberin kubbesi göründü. Mübarek aleminin parıltısından Medine sahrası aydınlanıyordu. Bunu görünce (Essalâtu vesselâm aleyke ya Resulallah) diyerek, ister yayan, ister at ve deve üstünde Medine'ye doğru gidilir. Ve durmadan salâvat getirilir. Yaklaştıkça (Şefaat ya Resulallah) demelidir. Tuhaftır ki bu tepeden peygamberin kubbesi görünüp te hacılar hep bir ağızdan feryada başlayınca bütün develer kükremeye, atlar kişnemeye, eşekler segâh makamından anırmaya başladı. O yorgun hayvanların başları zaptolunmaz olup Medine'ye doğru koşmaya başladılar. Bazı hacılar burada ihrâma girerler.

MEDİNE AHALİSİNİN AHVALİ

Medine'nin göründüğü yerde sahra adam deryası oldu. Bütün Medineliler, kadın, erkek, küçük, büyük karşı geldiler. Çocuklar ellerinde hurma zenbillerini hacılara uzatıp (Elhamdülillah bisselâme, ya hacılar, ziyaret kabul, makbul) diye dua ederlerdi. Hacılar da (Allah'a şükür, âlemlere rahmet olan efendimizin asitânesine geldik) diye şükrederlerdi. Salâvat ve kasidelerle kızlar mevlût okuyarak hacılarla birlikte Medineye beş saatte gidilir.

SARI HÜSEYİN PAŞA ASKERLERİNİN SİTAYİŞİ: Hüseyin Paşa askerleri gök demirlere bürünmüş olarak, muhteşem alay ile Medine'ye öyle girdi ki, dillere destan oldu. Çünkü Medine'ye Sinan paşa, Rıdvan paşa ve Tavşan Süleyman paşalardan beri böyle silâhlı seçme asker girmemişti. Medine'nin bütün halkı karşı çıkıp yolun iki tarafı doldu. Kurbanlar kesildi. Pencerelerden ipekli kumaşlar giymiş hatunlar paşayı görünce bir ağızdan ..... sedası gökleri tuttu. Paşa da samur kabanice üzerine tirkeş kuşanıp, başında Selimî destâr, şatırları başlarında altın taslar, mataracı başının elinde mücevher bir matara ve yüz adet iç

ağaları her biri küheylânlar üzerinde gök demire bürünmüş olarak, başlarında zerdüz keçe olduğu halde geçerlerdi. Arkalarında sekiz kat mehterhane güm güm döverdi. Paşa otağına yerleşince Medine kalesi burçlarından yetmiş seksen parça top ateşlendi. Buradan Medine'ye girildi.

Hakir bize lâzım olan ziyaretlerdir diye bir köle ve bir delil (kılavuz) alıp...

MEDİNE DIŞINDA OLAN ZİYARETLER: Evvelâ bu Şam yolu ile Medine'ye girerken sağda Hazreti Osman bahçesi var. Kuyuları, meyvalariyle geniş bir bağdır. Yakınında İki kıbleli câmi vardır. Bir kıblesi Kâbe'ye, bir kıblesi Kudüs'e dönüktür. Çünkü Kudüs hakkında «Vel yetûfû bil beytil atîk» âyeti nazil olmuştur. Peygamberimiz hicretin 14 üncü senesinde bir câmide ibadet ederken Cibril gelip «Fevelli vecheke şatrel mescidil haram» âyetini getirdi. O andan itibaren kıble Kâbeye döndü. Her kim burada iki rekât namaz kılarsa hesapsız, azapsız cennete gireceğine şüphe yoktur. Resulü Ekremin müşriklerle yaptığı 28 gazadan biri, bu kıbleteyn yakınında yaptığı Hendek gazvesidir. Burada dört mescit vardır. Biri Selman-ı Fâris mescidi, Hazreti Osman mescidi, Hazreti Ali mescididir. Medine bağlarında kaldıklarından cemaatleri azdır. Bu mescitlerin güneyinde küçük bir dağ vardır. Resulü Ekrem orada ibadet ederlermiş. Resulü Ekrem makamıdır. Bu dağa yakın Esîr dağı yâni (Cehennem dağı) vardır. Dört tarafında bağ bahçeler vardır. Fakat verimsiz bir dağ olduğundan meyva olmaz. Resulü Ekrem bu dağa beddua etmiştir. Anın için kara, nursuz, karanlık bir dağdır. Bu tarafların bağlarıyle, pek çok su kuyuları, limon, turunç ve diğer kokulu meyvalar vardır. Hacıların yolu üzerinde bir dağ daha vardır ki namuslu kadınlar hacıları buradan seyrederler. Bu hakir onu da temaşa edip Medine varoşunda ..... hamamında temizce yıkanıp, çadırıma gelerek yol elbiselerimi değiştirdim ve ihrama girdim. Hemen çadırdan çıkıp Mısır kapısından Medine kalesine girerek «Rabbidhilnî müdhale sudkın...» duasını okuyup, Resulü Ekremin câmiine Bâb-ı selâmdan girip herkes gibi ayakta değil, yere yatıp sürüne sürüne, bu kadar kalabalık içinde parmaklığa kadar vardım ve öptüm. Diz üstü çöktüm ve «esselâmu aleyke ve Resulullah» deyip kendimden geçmişim. Biraz sonra kendime gelip yine geri geri, öyle gittim. Çadırıma geldim. Alay çavuşları iki gün oturak ilân ettiler.

YESRİP YANİ MEDİNE-İ MÜNEVVERE KALESİ MENZİLİ EVSAFI

Vaktiyle Yesrib adiyle küçük bir şehircikti. Resulü Ekrem Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra bu şehir fevkalâde mamur oldu. ..... târihinde Resulü Ekremin kabrini kâfirler elde etmek istedikleri vakit

Nureddin Şehid Şam'dan ılgar ile dokuz günde gelip düşman elinden kurtarıp Medine'nin etrafına bir kale yaptı. Zamanla bu kale harap oldu. Sonra Sultan Süleyman Resulü Ekrem'i rüyasında görüp; «Ya Süleyman, Belgrad'ı, Budin'i, Rodos'u, zaptedip gaza malı ile Kudüs şerife, imamı âzam türbesine ve benim Yesrib şehrime birer kale yap» buyurmuşlardır. Sultan Süleyman da bu kaleleri yapmıştır.

MEDİNE KALESİ ŞEKİLLERİ: Medine Mevleviyeti eski kanuna göre, beş yüz akçe mevleviyet idi. Ama uzak olduğundan ve verimsiz olduğundan itibarsız mevleviyet idi. Fakat Sultan dördüncü Mehmed han (Mekke ve Medine mollası olmayınca İstanbul mollası olmaz) diye kanun etti. Medine halkı halim selim kimseciklerdir. Şimdi mollalara ve şeyhülislâmlara surreden biner altın ve Mısır'dan ikişer yüz Erdeb buğday tâyin olundu.

Şeyhülharemi beş yüz askerle hükûmet eder. Medine'ye bağlı kazâlar bunlardır: (Yenbuulber, Yenbuulbahr, Hudeyde, Safra, Dârülkurra, Fidik, Yarı Hayber,) bu nahiyelerde kadılara hüccet akçesi yerine bir Fâtiha ve üç hurma verirler. Dizdarı, hisar evleri, mehteri ve seksen topu vardır. Kalenin genişliği...

Güneyde Mısır kapısı, iki tarafında iki büyük kule vardır. Kapının üst eşiğinde:

(İnnehû min Süleymâne ve innehû bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm...) yazılıdır. Buradan kuzeye üç yüz adım gidilince hac kapısı, yâni Kıble kapısıdır. Buradan yine kuzeye 200 adım yokuş yukarı gider. Oradan iç kale kulesine 400 adımdır. Burada duvar gayet enli ve sağlamdır. Buradan doğuya yokuş aşağı 200 adım Şam kapısı, oradan Şerif kulesine kadar bin adımdır, buradan Bakı' kapısına kadar 300 adımdır. Buradan yüz adım gidince kalenin güney yanı tamam oldu. Buradan batıya dönülür. Ta Mısır kapısına kadar 1200 adımdır. Bu hesaba göre Medine kalesi tam 3350 adımdır. Duvarın kalınlığı altışar arşındır ve yirmişer arşın yüksekliğindedir. Bu kale içinde gayet mamur 2000 evler vardır. İmaretinin çoğu han, medrese, câmi, sebil, tekke, mektep, dârülhadis, dârülkurradır. Fakat mescit ve câmi yoktur. Kaleden dışarıda vardır. Ancak yedi evin bahçesi vardır. Tamamı beş mahalle ve ..... mihraptır. İç kalede de mihrap vardır. Bu iç kalede birkaç anbar, cephane, yetmiş seksen küçük ev vardır. Mescidi çok sanatlıdır. Sultan Süleyman yapısıdır. Hutbe okunan ancak Büyük câmidir.

Resulü Ekremin kabri şerifi bu câmi içindedir. Medine'de başka câmide cuma namazı kılınmadığından cemaati pek çoktur. Eski hükümdarlar bu câmii öyle sanatlı, nakışlı, mücevherli eylemişler ki gûya cennettir. Resulü Ekrem Mekke'den Medine'ye hicret ettiklerinde (Acaba nereye misafir olsak) derken Cibril devenin yularını tutup Eba Eyyübül

Ensari'nin evine götürürken, ilâhî ilham ile Ebâ Eyyüp, Medine'den çıkıp Kuba câmiinde Resulü Ekreme (hoş geldiniz) diyerek devenin yularından tuttu ve evine götürdü. Peygamberle beraber gelen muhacirlerin, kadınları kendileriyle beraber gelmeyip, bir çoğu boşanmışlardı. Burada Medine'de dörder kadını olanlar, ikişer üçer kadınlarını boşayarak muhacirlerle evlendirdiler. Ebâ Eyyüp böylece muhacirleri ev sahibi etti. Sonra Eba Eyyüp, Resulü Ekreme evini verdi. Sonra Resulü Ekrem bu beyt-i şerifin yanında bir lâtif mescidi şerif yaptılar ki, hâlâ o mescid, Ravza-i mutahhare olan câmidir. Resulü Ekrem âlem-i ukbaya rihlet buyurdukları vakit bu beyti şerif içinde gömdüler.

O gece bütün Sahabei kiram Resulü Ekremi rüyalarında görüp: «Ya ümmetlerim! Benim hatırımı dilerseniz, bana cevahir, altın, gümüş kubbe lâzım değildir. Eğer benim rızası isterseniz beni inkârcılardan, müşriklerden muhafaza için altı tarafıma parmaklık edip genişletiniz» buyururlar. Bunun üzerine Resulullahın makamını mücevherlerle süslemekten vaz geçip, Hazreti Osman ilk olarak mescidi şerifi câmi halinde genişleterek kıble duvarını yaptı. Sonra Hazreti Ali yaptı, sonra Emevîlerden Velid, Mısır sultanlarından Kayıtbay ve Sultan Gavri ve Âl-i Osmandan Sultan Süleyman, Üçüncü Murad ve Sultan Ahmed her biri birer eser yaparak câmii şerifi cennete çevirmişlerdir.

Câmiin etrafı bin adımdır. Câmiin içi, Resulü Ekremin mübarek ayakları ucundan ve Cibril kapısından ve Şeyhülharem sofasından ve Şifa kapısını geçip, haremin iç yüzünden yağ mahzenleri önüne kadar yetmiş adımdır. Buradan imâret küplerine kadar 150, yine buradan Rahmet kapısına ve Selâm kapısına kadar 170 adımdır. Böylece bu câmi iç yüzünden 690 adımdır. Harem-i şerif tamamen küçük taş döşelidir. Firdolayı 600 adım bir haremdir. Haremin tam ortasında bir kubbe vardır. Orada kandillerin yağları muhafaza edilir. Bu yağ kubbesi önünde bir parmaklık içinde bir hurma ağacı vardır. Bizzat Resulü Ekrem tarafından dikilmiştir. Bu haremi şerifin dört tarafı sofalardır ve üç minare vardır. Câmiin içinde ve hareminde irili ufaklı 300 sütun ve bunlar üzerinde üç yüz kemer vardır. Bu kemerlerin içi rengârenk ve müzehhep nakışlarla süslüdür. Bu kubbelerin dört tarafında renkli camlar güneş vurunca içeriyi nurlandırırlar. Harem öyle kıymetli taşlarla döşenmiştir ki kimi yeşim Arkanî ve asfar yerkânî ve Balgamî ve somaki çeşitli taşlarla süslenmiştir. Ama Resulü Ekremin câmii, pâdişah ve vezirlerin hayratı olan fevkalâde kıymetli halılarla döşenmiştir. Eğer dünyaya düşüp seyahate düşkün olmasam bu câmi içinden bir adım ayrılmazdım. Müezzin mahfeli küçük sekiz sütun üzerinde de, hazreti risalet ravzasına yakın İmam-ı A'zam mihrabı da küçük, fakat gayet nakışlıdır. Bunun iki tarafında adam boyunda altın şamdanlar içinde sekizer arşın boyunda mumlar vardır. Bu mihrabın sağ tarafında Üçüncü Murad tarafından yaptırılan gümüş

minber gibi minberi, İslâm ülkelerinde görmedim. Yine bu mihrabın sağında İmam Şafiî, Malikî, Hanbeli mihrapları vardır. Bâb-ı Selâmın iç tarafında kemer altında: «Hâzel binâli mübâreketi mevlânâ essultan Kayıtbay azze nasruhu sene fi». Yazılıdır. Gayet sanatlı mücellâ pirinç kapıdır. Bâb-ı Selâmdan içeriye girince sol taraf köşesinde bir adam boyu yukarıda mavi kâğıtlı levha üzerine celî tâlik ile...

Budur âyîn-i Arab bir kavmin olsa seyyidi
Az olur kim kabri üzre bende âzâd olmaya
Sen ki Fahrülmü'mininsin seyyidülkevneynsin
Haşrallah kabrine yüz sürem âzâd olmaya

Yazılmış. Yine bu kapı içinde sağ köşede «yübeşşirühüm Rabbühüm birahmetin minhü ve ridvânin ve cennâtin» âyeti tâ Hazreti Osman mihrabına kadar celî yazılarla yazılmış. Bâb-ı Selâmdan, Cibril kapısına, kadar feth-i şerif sûresi yazılmış, bu hazreti Osman duvarının Şafiî köşesinde şöyle yazılıdır. (Târih) :

.....
Feyz-i hak'dan düşdi târihi duâ-i hayr ile
Din ve duâsın muammer ide Rabbül'âlemin (1032)

Hazreti Osman'ın yaptırdığı duvarda pencere yoktur. Resulü Ekremin karşısında pirinç kafesli pencere vardır. Dışarısı gül gülistandır. Resulü Ekremin ayakları önündeki kafes önünde bir pencere daha vardır. Yine bu câmi içinde erbâbı Soffa sofası vardır. Hakir de bir levha üzerine celî yazı ile :

Seyyâh-i âlem evliya rûhiçün fâtiha

Yine kafes karşısında celî yazı ile :

Şefâat yâ Resûlullah evliyâya (1082)

Yazdım. Câmide tam yedi bin kandil vardır.

RAVZA-İ MUTAHHARA VE KABRİ ŞERİF-İ HAZRETİ MUHAMMED ENİN : (Vemâ erselnâke illâ rahmeten lil âlemin). Evvelâ bu ilâhi sırlar mahzenin yapılış sebebini bildirelim. Hicretin 14 üncü senesinde çaryar-ı güzin ve ehl-i beyt (yâni Hazreti Ali, Hasan, Hüseyin ve Fâtımatüzzehrâ) ki haklarında «innemâ yüridullahu liyühibe ankümürriese ehlel beyti yutahhireküm tathira» âyeti kerimesi nâzil olmuştur, bir yere toplanıp, Resulü Ekremin mübarek cesedine ileride inkârcıların bir fenalık etmesi ihtimali dolayısiyle muhafazasına karar verip bir büyük kubbe yaptılar. Sonraki Abbasîlerden Harunürreşid, oğlu Me'mun yine binalar ilâve ettiler.

Nice sonra Nureddin Şehid'in halifeliğinde, din düşmanı olan İspanya'da papa denilen mel'un, (Ne yapıp yapıp bol paralar vererek fedailer tedarik edip, Medine'ye gönderelim, Muhammed'in kabrinin yanında halktan münzevi kalıp, yer altından lâğım kazıp, Muhammed'in cesedini çalarak Roma'ya getirelim) derler. Papa mel'unu her lisanı bilir, cin gibi akıllı yirmi adet veledi zinayı Medine'ye gönderir. Bunlar evvelâ Mısır'a, Mısır'dan eşeklere binerek hacılarla birlikte Medine'ye gelirler.

On tanesi ulemâ kıyafeti ile hediyelerini Şeyhülhareme verirler. O da bunlara haremi şerifin bir köşesinde bir yer gösterir. Diğer on tanesi eşekleriyle şehrin müzahrefatını şehir dışına atmakla meşgul olurlar. Üç yıl yer altında lâğım kazarak torbalarla toprakları taşırlar ve peygamberin kabri altına altı zira' kalmış. Bu sırada Şam'da Nureddin Şehid, rüyasında; (Ya Nureddin şu mel'unlar benim kabrimi kazıp benim cesedimi çalıp kâfiristana götürmek isterler. Çabuk yetiş) buyurur ve o mel'unları bir bir gösterir. Nureddin uyanıp derhal sabahleyin altı bin adam ile yirmi beş konak yeri, yıldırım gibi üç gün üç gecede Medine'ye varır. Bir büyük ziyafet yapar. Bütün Medine halkı ziyafete gelir. Fakat hazreti peygamberin, rüyasında tarif ettiği adamları göremez. (Ziyafete gelmeyen başka fakir yok mudur?) diye sorar. Medine halkı da (Bâb-ı Şifanın medresesi hücresinde üç senedir ibadetle ve perhizle meşgul olan on adam vardır. Yemezler, içmezler, ibadetle meşguldürler) derler. Nureddin Şehid; (Tiz o adamları buraya getiriniz, sadakalarımızı alıp yemeklerimizi yesinler) der, o adamlar getirilince Nureddin Şehid tanır.

Oturdukları yer basılınca yüzlerce kazma kürek, külünk bulunur. Melunlara ceza verilmek istenilince ölüm halinde getirilenlerden biri yerinden sıçrayıp Nureddin'e bir meç savurdu, bir diğeri tüfenk attı. İşkence edilince her şeyi söylediler. Dışarıda eşekleriyle çöp taşıyan on arkadaşları da getirildi. Kazdıkları lâğım keşfedildi. Bizzat Nureddin Şehid bu lâğıma girdi. Meğer Resulü Ekremin kabrine bir adım kalmış. Bu melunlar söyletildi. (Biz İspanya rahiplerindeniz. Muhammed dini çıkalı huzurumuz kalmadı. En mukaddes topraklarımız, ülkelerimiz Arapların eline geçti. Bunlardan nasıl intikam alırız diye düşündük. Papanın tedbiriyle Muhammed'in cesedini kaçırıp Roma'ya getirecektik. Bu suretle Kudüs, Endülüs, Afrika'yı, Suriye'yi alıp, oralara yerleşip, Araplar yine çöle gitsin diyecektik) dediler ve devam ettiler: (Bir ay evvel Papadan bir mektup geldi. İşinize devam ediniz. Muhammed'in cesedini getirirseniz İspanya'yı Kâbe ederiz. Her sene on binlerce Arap ve Türk gelir. Her birinden yüzer altın alırız. Sizi de türbedar yaparız dediler.) diye anlattılar ve (Eğer Müslüman olursam beni âzat eder misiniz?) dedi. Nureddin Sultan hiç buna yanaşmadı ve hepsi de katledildi. O vakitten beri Mekke ve Medine'ye hıristiyan ve yahudi ayağı basmamıştır.

NUREDDİN ŞEHİD ELİYLE İKİ ÂLEMİN İFTİHARI, KÂİNATIN EFENDİSİ VE MEVCUTLARIN ÖVÜNDÜĞÜ RESULÜ EKREM'İN RAVZA-İ MUTAHHARASININ BİNASINA BAŞLANMASI

Nureddin Şehid Şam'dan bina ustalarını Mekke'ye getirdi. Mekke, Medine, Şam ve Halep'ten binlerce kantar bakır, kalay, kurşun, demir getirterek, evvelce yapılmış olan Resulü Ekremin kubbesini yıkıp, etrafında yirmişer zira' bırakıp dört tarafına hendekler kazdı. Bu hendekler yirmi zira' derinlikte ve on zira enlilikte idi. Dört tarafına ıskaralar yaptı. Öyle ki peygamberin gömülü olduğu yer sanduka gibi muallâkta kalır gibi oldu. Sonra su içindeki ıskaraları bir havuz haline getirip bakır, kalay ve kurşunu eritip bu havuza döktü. Bu havuz yekpare bir tunç haline geldi. Böylece Resulü Ekremin altı tarafı tunç oldu. Bundan başka hazreti Osman'ın yaptığı duvardan Cibril kapısına ve oradan câmiin içine, birer kat hendek kazıp, insan beli kalınlığında demir kafeslerle örtüp, âdeta İskender seddi oldu. Kabir üzerine dahi demir kafeslerle bir kubbe yapmışlardır.

Resulü Ekremin mübarek cesetlerine kasdedenlerin Rafıziler olduğunu söyleyenler vardır ama yanlıştır. İspanya keferesi işidir.

HAZRETİ SEYYDÜLKEVNEYN KUBBESİNİN SİTAYİŞİ: Bu nurlu kubbe iç ve dış etrafında on dokuz sütun üzerine elli arşın yüksekliğindedir. Ve sanatlı kurşun örtülüdür. Kubbenin dört tarafındaki kemerlerin arası demir kafestir. Her tarafında ince demirden lâle, sünbül, gül, erguvan tasvir edilmiştir. Yalnız kokularını verememişlerdir. Fakat burada olan güzel koku Resulullahın kokusudur. Resulullahın baş tarafındaki kafeste gümüş kilitli kafeste celî hat ile (Lâilâhe illâllah Muhammedür Resûlallah» yazılıdır. Ve (bu nakış, Sultan Kayıtbay zamanında yapılmıştır) yazılıdır. Hazreti Fâtıma mezarı da Peygamber kafeslerinin kuzeyinde yine böyle kafes içindedir. Burada nurlu kubbenin vasıfları tamam oldu. Şimdi şartlariyle nasıl ziyaret olunur, onu beyan eder.

RAVZAİ MUTAHHARE ZİYARETİ

Resulü Ekrem Mekkeli, Medineli ve Kureyşlidir. Adı Muhammed nami Mahmud idi, o güne kadar Araplarda Muhammed adı yoktu. Cahiliyet devrinde lâkabı emin idi. Peygamber olduktan sonra mübarek lâkapları Mustafa oldu. Babası Abdullah olup, yirmi sekizinci atası hazreti İsmail, yirmi dokuzuncu (?) atası Hazreti İbrahim'dir. Dünyaya teşrif ettikleri gece kâfiristanda kıyamet koptu. Kisra takları, ateşgedeler yerle bir oldu. Resulü Ekremin validesi Vehep kızı Âmine'dir. Süt annesi Beni Sa'd kabilesinden Halime'dir. Miraç Mekke'de oldu. 51 yaşında Mekke'den Medine'ye hicret buyurdu. Hicretin ikinci senesi oruç farz oldu

ve kıble, Kudüs'ten Kâbeye çevrildi. Resulü Ekremin risâletleri 22 sene olmuştur. Bizzat kendileri 28 gazâda hazır bulunmuşlardır. Dokuzunda bizzat cenge girmişlerdir. Cenabı hakkın emriyle Cibril yeryüzüne 30 bin kere inmiştir. Üç bin kere diğer Nebilere, 27 bin kere Resulü Ekreme gelmişlerdir. Allah bilir. Ömürleri 63 tür.

HAZRETİ RİSÂLETPENAHI ZİYARET ÂDÂBI

Evvelâ yıkanıp, temiz elbiselerini giyip, güzel kokular sürünüp can ve yürekten niyaz ederek vara.. Ama biedeplik etmeye.. Dünyada pâdişahlar huzuruna nasıl varırsan, buna yüz bin kat ziyade öyle varmak gerek.. Çünkü onlar ölmemişlerdir. Ancak dünya değiştirmişlerdir. Nice kereler mübarek kabirlerinden ses gelmiştir. Böylece Bâb-ı Selâma varıp Resulullahın câmiine ayak basınca, parmaklık görünür görünmez «Bismillahirrahmanirrahim Rabbidhilni müdhale sıdkin» deyip ağır ağır delil ile beraber gitmek gerek. Çünkü delilsiz olmaz. (Beyit) :

Cânını terk etmeyen cana olmaz âşinâ
Bivesile her kişi sultana olmaz âşinâ

İki elleri göğsünde huzura varıp, kafese yakın varınca (Yâ eyyühellezine âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslimâ) okuyup (esselâm aleyke ya Resulallah) diye boynunu bükerek, gözlerinden yaşlar dökerek adım adım ilerleyip, kafese yapışınca dua okunur:

«Esselâm aleyk yâ Resûlallah, esselâm aleyk yâ nebiyyallah...»

Diyerek el yüze sürülür. Sonra kafes boyunca doğuya iki adım gidilir...

HAZRET-İ EBUBEKİR ZİYARETİ: Hazreti Ebubekir de bu kubbede yatar. Yanına varınca (esselâm aleyk yâ seyyidina Ebâ Bekrisıddık) deyip, şefaatini rica edip ruhlarına bir Fâtiha okuyup hibe edilir. Evvelce isimleri Abdül Ka'be idi. Peygamber Abdullah buyurdular. Onlar ibn Ebî Kahafe derler. Resulü Ekrem neslinden Ka'ba ulaşır. Peygambere ilk inanan olduğundan Sıddık denir.

Sadâkatde odur sıddîk-i Ekber
Velîahd eyledi anı Peygamber

Peygamberimizden sonra halife oldu. 12 hicret senesinde vefat etti. O gece sabaha dek Ravza-i Mutahharadan (yanıma gel!) sesi gelip, bütün Medine halkı bu sesi duymuştur. Ebu Bekir'i peygamberin yanındaki mezara hazreti Ömer indirirken, hazretin mübarek eli görünüp yanına işaret ederler ve hazreti Ömer'in de eteğini çekerler, hazreti Ömer de anlar ki buraya gömülecektir.

Yine doğuya iki adım gidip, Resulü Ekrem ile aynı kubbede yatan Hazreti Ömer merkadine varınca:

«Esselâm aleyk, ya Ömerül Fâruk...» diyerek ruhlarına bir Fatiha okunur. Sonra Hazreti Risaletin mübarek ayakları ucunda...

CİBRİL MAKAMI: Vardır. Resulü Ekremin kafesi içindedir. Edeple dua okunur (Esselâm aleyk yâ Cibril-i Emin..) deyip dünya ve ahirete ait dilekleri istenir. Sonra o kafes sıralanarak yedi atım kuzeye gidilir...

RESULÜ EKREM'İN KIZI HAZRETİ FÂTIMATÜZZEHRA: Bunlar da Resulü Ekrem'in kubbesi altında, başka kafes içindedirler. Buraya da edeple girip (Esselâm aleyk ya Fâtımatüzzehra, ya Binti Resulallah..) deyip şefaatleri için Fâtiha okunur. Medine'de bir kız çocuğu doğsa buraya getirip bir saat kadar dururlar. Sâdat-ı kiramın hepsinin silsilesi bunlara ulaşır.

HAZRETİ ÖMER'İN MENAKIBI: Hicretten 23 sene ve hazreti Ebu Bekir'den sonra halife oldular.

Cihâna oldu adlile emânı
Olubdur sâniyen Mekke'de vâli

Validelerinin adı Haşim kızı Cesime'dir. Ebu Cehil hazreti Ömer'in dayısı olur. Resulü Ekrem hazreti. Ömer'e Faruk dediler. Hakkı bâtıldan fark ettirdiklerinden.. Resulü Ekrem sahabına birer lâkab korlardı. Bunlara Hafaz buyurdular. Hazreti Ömer'in kızları Hafaza idi. Çok zeki ve Kur'an hafızı idiler. Hazreti Osman Kur'ânı Kerîm'i toplarken Hafaza'dan dinleyip toplardı. 22 hicret senesinden sonra Hazreti Ömer vefat etmiştir. Ebu Lulu adında biri tarafından şehit edilmiştir.

Hazreti Fatıma köşesini üç adımda dolaşıp...

ERBABI SOFFA MAKAMI: Burada ruhlarına bir Fâtiha okuyup orada oturan fukaralara gizlice sadaka verilir. Sakın açıktan kese çıkarılmaya. Yüz kese çıkarsan yetişmez. Adamın elbisesini parçalar ve ırza ait olmayacak hareketlerde bulunup Resulullahın önünde vaveylâ koparırlar. Doğrusu içeride bir şey vermeyip, dışarıda adamını bulup sadaka verilmelidir. Resulü Ekremin 700 tavaşi hademeleri olup 300 altın anahtar onlardadır. Bunlardan başka 1000 adet câmi hademeleri daha vardır. Açıktan bir para verecek olsan parayı değil adamı parçalarlar. Çünkü şehir âyânı ve fukarası hacıların gelmesini beklerler. Ne kadar ihsan edilse yeridir ama, gizli vermek gerektir.

RAVZA-İ MUTAHHARE KUBBESİNİN İÇİ

(Velinimetimiz Hüseyin paşa ile Resulullahın kubbesi içine girdiğimizi beyan eder.)

Evvelâ temiz, helâl elbiseler giyip, devamlı salavatı şerife getirmek gerek. Şeyhülharem, 12 tavaşi ile, ellerinde buhurdanlar, gülapdanlar, Resulullahın kafesi önüne gelirler. Evvelâ Şeyhülharem, paşanın kemerine bir beyaz futa kuşatıp, eline bir süpürge verir. Hakir ile birlikte yedi adam olduk. Herkesin elinde birer süpürge vardır. Pâdişahın vekili Şeyhülharemdir. O da eline bir süpürge alır. Kafesin kapısı açılır. 12 tavâşi içeri girip kapıyı kaparlar ve hiç kimseyi içeri koymazlar. (Ya Resulullahın kızı) diye içeri girerler. Çünkü Hazreti Fatıma'ya, Resulü Ekremden girilir.

Paşa ve hakir yeri öpüp, şefaatlerini dileyip, yeri süpürmeye başladık. On beş kişi ile Ravza-i mutahharede kaldık. Ama hakirde can kalmadı. Aşkından mest oldum. Sonra mübarek ruhlarından yardım istedim. Aklım başıma gelip üç kandil yaktım. Bu kubbenin ta ortasında asılı bir cibinlik vardır. Değeri cihan değer. İçeri kimse giremez. Çünkü Allah'ın sevgilisi burada yeşil dokuma Kâbe örtülü sanduka içinde yatar. Burada o kadar kıymetli mücevherler, kandiller, şamdanlar vardır ki hesabını Cenabı hak bilir. Senede bir kere hademeleri girip tozlarını alırlar. Hazreti Ebubekir ile Hazreti Ömer de bu kubbe içindedir. Hazreti Fatıma kubbenin dışındadır. Bu cibinlik ile dışarıdaki kafes arası üç adımlık yerdir ve zemini akik, firuze, zeberced, billûr, necef gibi en kıymetli taşlarla döşenmiştir. Onun için halı ile örtülü değildir. Kubbe içindeki altın toplar mücevherler, asılı kandilleri görenin aklı perişan olur. Kubbe içinde bunlara yer kalmayıp yetmiş seksen yere zincirlerle kubbenin köşelerine küme küme asmışlar.. Adam boyunca altın şamdanlar vardır. Ve Resulü Ekremin önünde örtüye dikili iki parça elmas var ki biri yetmiş kırattır. Allah bilir gece baktım, ışığından kubbe nur gibi idi. Bazı kimseler ışığında ders okurlar. Bu kubbe elli arşın yüksektir. Kubbenin etrafında «Allahu nûrissemâvât! velardı meselü nûrihi Kemişkâtin Fihâ misbâhin» âyeti yazılmıştır. Böylece ziyaret edip dışarıya çıktım.

Kafesin üzerinde «ellezîne yettebiûnerresûlennebiyyel ümmiyyellezi yecidûnehû mektûben indehüm fittevrâti vel incil» âyeti yazılıdır.

Ve yine burada «Ve kefâ billâhi şehiden» âyeti yazılıdır. Velhasıl gücümüz yettiği kadar yazdık. Gençliğinde 50 senesinde hakir rüyamda müezzinlik edip, mübarek ellerini öpüp buyurdular ki (Şefaati, ziyareti, seyahati Elfâtiha..) Hamdolsun nutukları bu sene husul buldu.

Şam'dan Müzeyrib kalesine gelip orada çadırdan on yedi gün çıkamamıştık. Bu on yedi günde yedi hatmi şerif okuyup, birini Vedduhâ, birini Yâsin, birkaçını İhlâs sûresinde bırakmıştım. Hamdolsun hepsini burada tamamlayıp hediye ettim ve şefaatlerini rica ettim. Hattâ hatmi şerifin birini öğle namazında müezzinler mahfelinde tamamlayıp bahr-i

tavil üzere bir dua ettim ki, bütün hacılar şaşırıp kaldılar. Burada bütün ziyaretlerimiz tamam oldu.

MEDİNE KALESİ İÇİNDEKİ İMARETLER: Evvelâ medreseler: Rahmet kapısının dışında Seyfüddin Sultan medresesinin kapısı üzerinde «Ve men erâdel âhirete ve seâ lehâ...» âyeti kerime ve altında:

«Emere bi imâreti hâzelmedresetil mübâreketi el emirilkebir el muhtac ilâ affurrahman mâlikilümera seyfüddin Hûban vel hâtunel muazzama sene erbaa ve işrin ve seb'a mie 724».

Bu medreseye bitişip Sultan Kayıtbay medresesi, Cibril kapısından dışarıda Sokollu-Mehmed Paşa medresesi, Bâb-ı Selâm yakınında Üçüncü Mehmet imâreti (Evkafı büyüktür). Tamamı 118 medresedir. Bu kalede iki hamam ve birkaç han vardır. Sokakları beyaz kaldırımdır. Gayet temizdir. Daima sakalar yollara su serperler. Yirmi adet çocuk mektebi, 7 darülkurrâ, 7 dârülhadis, 70 sebilhane vardır. Bunlardan bazılarının evkafı geniş olup hacılara bal ve şeker şerbeti dağıtırlar. Üç yerde yirmi otuz basamakla inilince, ikişer lüleli çeşmeler vardır. Hazreti Peygamberin mucizesiyle şehre gelen aynı zerkadandır ve Sultan Süleyman hayratıdır. Bazı sebiller üzerinde «ve sekahüm Rabbehüm şarâben tahûrâ» ve bazılarında «Aynen fihâ tüsemmâ selsebilâ..» âyeti kerimeleri yazılıdır. Doğrusu bu Medine'de sudan aziz hayrat yoktur. Ama Resulullah câmiine de bir hayır sahibinin su getirip havuz yapması bin hac sevabı olurdu. Bu kadar hükümdarlar gelmiş, hiç birine bu hayır müyesser olmamıştır. Bazı garip hacılar abdest alıp Resulü Ekremi ziyaret ederim diye çalışır. Sonunda bazı fukaralardan bir ibrik suyu ikişer paraya alıp abdest alır. Çok sıkıntı çekerler.

Yedi iklimden gelen tüccarlar, mallarını burada teşhir ederler. Halkının çoğu ticaret ederler. Bu Medine şehri Recep, Şaban, Ramazan aylarında gece gündüz açık olup yüz binlerce kandillerle aydınlanırlar. Ama asıl halkın bayramı Müslüman hacılarının geldiği gündür. Çünkü o gün surre ve hediyeler gelir. Ve temiz elbiselerini giyip hacıları evlerine davet ederler. Ve hepsi hacılarla dost olup beraberce ziyaretler yapıp kâr ederler vesselâm.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE VAROŞU: Bu kalenin kıble, güney, batı ve kuzey tarafı tamamen bağ ve bahçeli hanedan saraylarıdır. Yedi mahalle, 2000 ikişer katlı evlerdir. Ağaç ve tahtaları Mısır'dan Süveyş'e, oradan gemi ile Yenbu'a, oradan develerle Medine'ye gelip evleri yaparlar. Şehrin dört tarafı hendek gibi kuru deredir. ..... mihrabı üzerinde «Küllemâa dahale aleyhâ Zekeriyyel mihrab» âyeti yazılıdır. Avlusu yoktur. Ancak dış sofası vardır. Câmi içi küçük taşlarla döşelidir. Bir kez dua edenin duası kabul olunur. Çünkü hazreti Peygamber öyle dua etmişlerdir. Bu câmiin batı tarafında Hazreti Ebubekir mescidi vardır. Ve hazreti Resul câmiinin kıblesine yüz adım bir düz yerde ..... mescidi,

Bu da mükellef ve kubbeli bir mescittir. 46 medresenin bazıları ev olmuştur. 6 darülkurrâ, 11 dârülhadis, 20 çocuk mektebi vardır. Hepsinin senelik surreleri muayyendir. Bu Medine'de olan hayrat hiçbir diyârda yoktur. Bu varoşta bir hamam vardır, ama her vakit açık değildir. Yakında Hasekiyye medresesinde hacılar yatıp kalkarlar. Hazreti Ali'nin kuyusu da bu varoştadır. Bu varoşta dört büyük imâret vardır. Biri Süleyman hanın ve Üçüncü Murad'ın hamamı yakınındadır. Ve Haseki Sultanın üçer kazan çorbaları gece gündüz dağıtılır. Koyun eti, pilâv, zerde, aşûra fukaraya dağıtılır. Kale içindeki imâretler, hademelerine dağıtırlar. Ama bunlar bey ve fakir herkese dağıtırlar. Bu varoşta kırk sebilhane vardır. En meşhuru Emirali câmi sofası üzerinde Teftişçi Mehmed paşa sebilidir. Kapısı üzerinde târihi var ama, aceleden yazılamadı. Mısır kapısı dışında Ağa sebili penceresi üzerinde (ve minel mâl küllü şey'in hay) âyeti yazılıdır. Haseki sultan köprüsü başında Darüssaade Ağası sebili ve bütün han ve medreseler altında birer sebil vardır. Hepsinin suyunu Ayni zerkad'dan taşırlar. Yedi havuz vardır. Ayni zerkadın geçtiği yerlerde kuyular vardır. Yüz dükkân olup çoğu kahvehane, kasap, aşçı, ot satan, sarraf dükkânlarıdır. Hacılar gelince şehir adam deryası ve bolluk olur.

Hac mevsimi dışında 14 bin adamdır. Bu Medinelilerin bütün yiyecek ve içecekleri Mısır fâtihi Selim, Süleyman, Üçüncü Murad ve Sultan Ahmed han hayratlarından Mısır'da büyük ve küçük Deşişe, Muradiye, Muhammediye ve hasekiye denilen evkaftan on dört bin kere yüz bin Erdeb buğday tahsil edilip, Medine'ye gelip, herkes elindeki pâdişah beratına göre hissesini alır. Şam hacılariyle surre emini gelince Mısır'dan tâyin olunan 62 bin şerifi altınlarını surre emini getirip ve nice evkaftan, yeni fetholunan yerlerden, Mekke ve Medine evkafları tahsilinden iki Mısır hazinesi de bu Medine ahalisine meşaleler altında gece ve gündüz Medine mollası Şeyhülharem huzurunda pâdişah defterine göre dağıtılır. Surresini alanlar pâdişaha dua ederler. Medine'nin havası çok güzel olup mahbup ve mahbubesi gayet güzeldir. (Beyit) :

Reftâre gelse Ruh-i musavvir revan olur,
Güffâra gelse mucize isâ beyan olur.

Bütün kadınları âsümânî iç edik ve pabuç giyip siyah izar örtünürler. Başlarına sarı, kırmızı, yeşil ipek Dutuk nikap örterler. Erkekler başlarına Şam alacası arakiyye ve kavuklar üzerine Kişmirî şallar ve destar sararlar. Gözlerine sürme çekerler... Bilhassa Sokollu Mehmet Paşa bağı, Şeyhülharem bahçesi (burada bir satır boştur) ve şerif Hadâdî'nin sulu meyvalarını beyan eder. Evvelâ yedi türlü hurması olur, çeşitli elmaları vardır. Sulu üzümü, dilber yanağı gibi şeftalisi, kayısı ve zerdalisi çoktur. Adam kellesi kadar limonu, turuncu, kebbat, ağaç kavu-

nu, zeytini, inciri, narı da pek çoktur. Fakat taşlık yer olduğundan tarlaları azdır, bütün tahılları Mısır'dan, Tâif'ten ve Hicaz'dan gelir. Kırmızı gülü var ki, hiçbir yerde benzeri yoktur. Zanbak, karanfil, ful, yasemin, nergis, zerrin, miskiruyi, benefşe ve diğer çiçekleri çoktur. Bilhassa hurması, bütün diğer diyar hurmalarından âlâdır. Burada Medine evsafı tamam oldu.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE DIŞINDA OLAN İBADET VE ZİYARET YERLERİNİ BEYAN EDER

Evvelâ Medine kalesi doğusunda Baki' ziyaretidir. Evvelâ abdest alınıp, kalenin Baki' kapısından dışarıda (Esselâmü aleyküm yâ Kavmi mü'minin...) diye dua okunur. Sonra (El hakümüttekâsür) okunarak 200 adım gidir. Ve önce hazreti Osman ziyaretidir. (...Esselâmü aleyk yâ halife-i Resûlâllah...) diye şefaat rica olunur. Ruhlarına bir Fatiha gönderilir. Hazreti Osman 34 senesinde halife oldu. Nesepleri, Resulü Ekremin nesebine ulaşır. Künyeleri ebu Ömer'dir. Mekke'de doğup, Medine'de vefat etmiştir. Hazreti Peygamberin iki kızı ile evlendiği için Zinnûreyn denilir.

Zılli Rahman sâhibünnûreyn
İlmi hilmile mecmaül bahreyn
Mecma-i fazl-ı câmi-i Kur'an
Sadef-i dürr-i mârifet Osman.

Hilâfet müddeti 11 senedir. Halife olduğu vakit 69 yaşında idiler. 35 târihinde şehit edilmiştir. Baki'de Hazreti Osman kızıl kanlı yeşil atlas ile örtülüdür.

Buradan Ümmü Seleme ziyareti (Resulü Ekremin zevcelerinden olup 63 yaşında vefat etmiştir) hakem bin As, hazreti Osman yakınında gömülüdür. Ebû Saîdül Hazeri (Hazreti Abbas yakınında gömülüdür.) Câbir bin Abdullah (Peygamber ile 19 gazâda bulundu. Âlim ve fâdıldı. Hazreti Ayşe yakınında gömülüdür), Abdullah bin Câfer bin Ebi Talip (Hazreti Ali'nin biraderzâdesidir), Hazreti İmam Zeynelâbidin (Hazreti Ali'nin torununun oğludur. Dördüncü imamdır. İmam Hasan kubbesinde gömülüdür), hazreti Hasan (Hazreti Ali'nin oğludur).

Hasan ile Hüseyin'dir iki hümâ
Radıyallahu teâlâ anhümâ

Yine bu kubbe içinde Abdülmuttalip oğlu Abbas (Resulü Ekremin amcası), hazreti İmam Muhammedil Bakır (İmam Zeynelâbidin'in oğlu), Hazreti İmam Câfer Sadık (İmam Muhammed Bâkır'ın oğlu), hazreti Abbas, İmam Hasan, İmam Muhammed Bâkır, imam Câfer Baki'de sekiz köşeli bir kubbe içindedirler. Hepsinin ruhuna bir Yâsin-i Şerif oku-

yup şefaatlerini rica eyledik. Bu âsitanenin karşısında hazreti Ali mescidi minaresiz bir küçük mescittir. Yine burada bu küçük kubbe içinde Ebû Talip oğlu Akil (Hazreti Ali'nin kardeşi) gömülüdür. Yine burada kıraet sahibi imam Nâfi, buna yakın yerde hazreti Ali'nin validesi Asiye, bunlara yakın mezhep sahibi imam Mâlik, yine buna yakın, Abbasîlerden El Vâsik billâh, Ümmü Safiye yakınında gömülüdür.

Resulü Ekremin ehli beyitleri hepsi Baki'de bir kubbe içinde gömülüdürler. Ama hazreti Ayşe ve Ümmü Habibe ve peygamberin bâzı câriyeleri hazreti Ayşe'nin yakınında yatarlar. Hazreti Ayşe'nin ayak ucunda şu târih yazılıdır:

«Emere bi tecdidi hâzel merkadil mubâreke hazreti Âişe Sıddika R.A. essultan Süleyman Han ibn Selim şah ibn Bayezid Han ibn Mehmed Han halledallahıl mülkehâ. Sene hamsin ve tis'a mie. 950».

Yine bu kubbede, Resulü Ekremin kızlarından Ümmü Gülsüm ve Sitti Rukıya gömülüdürler.

Yine bu kubbe içinde Sitti Zeynep, Ümmül'müminin hazreti Ümmehânî, yakınında Resulü Ekremin cariyelerinden üçü gömülüdür. Bunların yakınında Resulü Ekremin süt anneleri Halime ve hazretin rızaen süt kız kardeşi Selma hatun ve hazretin pederinden intikal eden cariye Bereke, hazretin beşiği hizmetinde idi, adına Ümmü Eymen derler. Halime hatun yanında gömülüdür. Resulü Ekremin validesi Medine'den Mekke'ye giderken yolda vefat etmişti.

Resulü Ekrem o vakit 6 yaşında idi. Hazreti Âmine orada gömülmüştü. Bir kısım sözüne inanılır siyer yazarlarına göre Resulü Ekrem hicretin 6 ncı senesinde valideleri Âmine'nin cesedini çıkarıp Medine'ye götürüp süt validesinin bulunduğu kubbeye defnetmiştir. Ruh-u şeriflerine Nisâ Sûresini okuyup şefaatlerini rica ettik. Yine burada bir kubbe içinde Resulü Ekrem'in evlâtları var. Evvelâ İbrahim, Ümmü Mâriye hazreti Kasım, hazreti Tayyip, hazreti Tahir... Bunlar Hadicetül Kübrâdandırlar. Bunların dokuzu, Resulü Ekremin vefatından evvel vefat etmişlerdir. Yalnız Fatımatüzzehra hazreti Ali'nin nikâhı altında kalıp, o da, Resulü Ekremden altı ay sonra ahirete göçtü.

Anâ âline çok selâm olsun
Yerleri ravzai cinan olsun

Resulü Ekremin zevceleri ve evlâtları burada tamam oldu.

Yine Baki' içinde sahabei kiramdan hazreti Saîdül Ahzarî, yine sahabeden hazreti Ömer ibn Amr Berberî (ekmekçilerin pîridir), hazreti Ebubekir'in zevcesi, hazreti Ayşe'nin validesi Sitti Ruman, Resulü Ekrem'in kızı Sitti Rukiye, hazreti Suhayb Rûmî, hazreti Hadika bin Câbiri Yemenî, hazret yakınında medfundur. Yine sahabei kiramdan Sa'd

ibn Ebi Vakkas burada gömülüdür. Hakir bir makamını da Şam ile Kudüs arasında Cisr-i Yakup yakınında gördüm. Bir makamı da Mısır İskenderiyesindedir.

Yine Medine'de Sa'd ibn Ebi Vakkas'ın kubbesi içinde Sa'd ibn Zeyd ibn Ömer gömülüdür. Yine Baki'de Zeyd ibn Sâbitül Ensârî, Abdullah bin Selâmül Ensâri, bunlara yakın Kaab ibn Ömerül Ensâri, hazreti Übey ibn Kaab gömülüdür. Başka bir köşede bütün ulema-yı rum (Anadolu) gömülüdür. Celeb Muslihiddin efendi, hazreti İbrahim Medenî, Hazreti Abbas yakınında gömülüdür. Münşî Mehmed efendi, Mevlânâ Sinan Nehcî de burada gömülüdür. Mustafa bin Kara Davud, Şeyh Hayreddin Hızır ibn imam Ahmed Amasî, hazreti Abbas yakınındadır. Arap hoca, Şeyh Mehmed Arraf da burada gömülüdür.

Burada Baki' ziyaretleri tamam oldu.

MEDİNE DIŞINDAKİ ZİYARETGÂHLAR

KUBBETÜL İSLÂM, KUBA MESCİDİ KÖYÜ: 200 evli, bağlı bahçeli bir köydür. Bütün Medinelilerin mesire yeridir. Oradaki Kuba câmii, hazreti Resulündür. İnci gibi bir câmidir. Yedi basamak merdivenle çıkılır. Avlusunda Resulü Ekrem'in diktiği hurma ağacı ve Sidre ağacı var. Bu ağacın dibinde bir su kuyusu var. Bu câmide hazreti Resulün mihrabında iki rekât namaz kılanın bütün duaları kabul olunur. Resulü Ekrem Mekke'den Medine'ye hicret ettikleri vakit ilk defa burada üç gün kalıp, küçük bir mescit yaptırmışlardı. Sonra Tebuk, Uhud ve Huneyn gazvelerinin ganimet paralarından bu büyük câmii yapmışlardır. Doğudan batıya uzunluğu 120, enliliği 60 ayaktır. Câmi içinde kırk sütun üzerine kubbelerdir. Mihrabının üstünde şu âyet yazılıdır:

«..... Fevelli vecheke şatrel mescidil haram» ve alçak bir minber üzerinde «inallahe ye'mürü bi'l-adli ve'l-ihsan...» âyeti ve yine bu mihrap üzerinde «Le mescidin üssise alettakva» âyeti yazılıdır.

Bu câmiin sol köşesinde küçük bir mihrap vardır. Orada hazreti Resul daima ibadet edip okurlarmış. Ona Mihrâb-ı Mekşif derler. Bu mihrapta bir küçük delik varmış ki, Mekke tarafına açık imiş. Resulü Ekrem daima oradan Mekke tarafına bakıp asıl vatanı hasretini giderirmiş. Bu câmiin kubbesi tarafında Hazreti Ali mescidi vardır. Elli adam alır bir mescittir. Yine buradan kıbleye elli adım gidince Hazreti Ayşe mescidi vardır. Bunun yol aşırı karşısında Resulü Ekrem'in bizzat mübarek elleriyle kazmaya başlayıp ashabın da kazmalariyle meydana çıkan Eriş kuyusu vardır. Kırk gün bu kuyunun suyundan içen, bütün hastalıklarından kurtulur. Erdel cenginde kâfirler bizi bozdukları vakit piyade kaçarken terleyip soğuk su içtiğim için hafakan derdine yakalanmıştım.

Allah'a hamdolsun bu sudan birkaç gün içinde birkaç kere yıkanarak bu dertten kurtuldum. Bağ ve bahçeler bu kuyunun suyu ile sulanır.

Burada limon turunç çok olur. Hazreti Osman halife iken buraya gelip bu kuyudan abdest alırken, Resulü Ekrem'in mühr-i nübüvvetini bu kuyuya düşürmüş, bütün aramalara rağmen bulunamamıştır. Halk, peygamberin mührü kayboldu, Hazreti Osman'ın bahtı döndü, dediler. Kırkıncı günü hazreti Osman şehit edildi.

SOKULLU BAHÇESİ

Cennet bahçesi gibi, seyre değer bir bahçedir. Nakışlı köşkleri, divanhaneleri ile seyredenin gönlü açılır. Suyu, yukarıdaki kuyudan gelir. Ful, nesrin, kırmızı gül ile süslü, muhteşem köşkleri vardır.

Buradan sonra Resulü Ekrem'in diktiği iki hurma ağacı Nahleteyn ziyareti vardır. Orada iki rekât namaz kılmak gerek. Yine Medine bağları içinde Urve bin Zübeyr kuyusu denilen bir kuyu vardır. İçen adam şişmanlar. Yine buna yakın Kuzaa kuyusu vardır. Hazreti İbrahim kazmış derler. Hazreti Peygamber bu kuyudan abdest almışlardır ve şifa niyetine diye mübarek ağzı yarlarını bu kuyuya koymuşlardır.

Hazretin hurma bağı içinde bir su vardır. Kadınlar içerler. Yetmiş hassası vardır. Hepsi de kadınlara ait hassalardır. Bunlardan biri, doğumda zorluk çekse, bu sudan içerse, muayyen mahali genişleyip masum dünyaya gelir. Hayiz zamanında içen, kesilip temiz olur. Bütün kızlar ve kadınlar bu havuzda yıkanırlar. Onun için hazretin bu bağına (Kadınlar bağı) derler. Erkekler bu bağa gelmezler. Buradan 300 adım ötede Kıbleteyn câmii vardır. Resulü Ekrem'in üçüncü olarak yaptığı mescittir. Bundan 150 adım ötede Selman-ı Farisi mescidi vardır. Bundan yüz adım ötede Hazreti Osman mescidi ve buna yakın hazreti Ali mescidi vardır.

HAZRETİ HAMZA ZİYARETİ: Epeyce uzakta olduğu için 150 atlı ile silâhlı olarak yola çıktık. Uhud cenginin olduğu yerdedir. Kuzey tarafı Cengelistandır. Hayber yahudileri fırsat bulurlarsa insanı mahvederler. Yolda giderken bodur hurma ağaçları gördük ki, hurmalar salkım salkım yerde yatardı. Halbuki hurma aağcının boyu gayet yüksektir. Bin adım giderek...

HAZRETİ RESUL MASTABASI: Resulü Ekrem Uhud gazasına giderken burada zırh giymiştir. Buradan Hazreti Hamza ziyaretine yayan gidilirse sevabı çoktur. Hakir eteğimi belime dolayıp atımı gülâmıma verip, o sıcakta el hâkümüttekâsür sûresini okuyarak bir saatte...

RESULÜ EKREM'İN ÇADIRI VADİSİ: Burası, Resulullahın ordusunun yeridir. Küçük bir sofa vardır. Hazretin ihramdan çadırı bu sofa üzerinde imiş. Burada da iki rekât namaz kılmak sünnettir. Burada Re-

sûlü Ekrem ordusunu saf haline koydu. Hazreti Hamza'yı öncü yaptı. Halid bin Velid sağda idi. Hakir de adamlarımla beraber (gazaya niyet ettim) deyip kılıçlarımızı bellerimize kuşandık. Kuzeyde beş yüz adım uzaktı. Şamlıların hacdan sonra âşura pişirip dağıttıkları Âşura sofası var, bundan başka surre emini sofası, molla sofası, şeyhülharem sofası var. Resulü Ekrem ciharyârı güzin ile her sene buraya gelip hazreti Hamza'yı ziyaret edip âşura pişirirlermiş.

HAZRETİ HAMZA ZİYARETİ

Medine'den burası bir saatlik yerdir. Kabir gibi bir kubbedir. Kıbleye bakan kapısından avlusuna girilir. Avlusu beyaz taş ile döşelidir. Bu avlunun kıble tarafındaki kubbe altında dört köşe bir parmaklık ve dört köşe bir sanduka içinde yatarlar. Kim kılıç taşırsa kılıcını hazreti Hamza'nın sandukası içine koyar, bir zaman sonra çıkarıp türbedarlar tekbir getirerek kılıcını kuşanır. Gaza sevabı kazanır. Hazreti Hamza'nın baş tarafında kendi zürriyetlerinden Şerif Salih yatar. Hazreti Hamza Âl-i Haşimidendir, Abdülmuttalibin oğludur. Resulün amcasıdır. Hazreti Ömer'le beraber müslüman olmuşlardır. Uhud gazasında nice kâfirleri öldürdü, kendi de şehit olup parçalandı. Hazreti Hamza'nın avlusunda bir su kuyusu vardır.

Allah'ın hikmeti bu sahranın toprağı beyazdır. Halbuki buranın toprağı kırmızıdır. Buraya Resulü Ekrem'in mübarek dişinin kanı döküldüğü için kırmızıdır. Bu topraktan bir adam dişine sürse diş ağrısından ve nezleden emin olur. Tecrübe edilmiştir. Bu sofadan kuzeye 500 adım gidince Uhud dağı gelir. Kızıl kayalı yüksek yalçın dağdır. Büyük mağaralar vardır. Burada bir dere vardır. Ona Maktel-i Hamza derler, korkunç yerdir. Kâfirler bu mağaralara saklanıp Hazreti Hamzar'yı şehit etmişlerdir. Burada da iki rekât namaz kılıp acele döndük. Buradan güneye iki yüz adım gidip...

ŞÜHEDA HARMENİ ZİYARETİ: Burada binden fazla sahabei kiram şehit olmuştur. Üzerlerinde kubbe yoktur. Ama bazı büyüklerin mezar taşları vardır. Bu yakınlarda müthiş bir yağmuru müteakip büyük bir sel olup bu mezarlıktaki yetmiş seksen kadar şehidin topraklarını üzerlerinden alıp götürdüğünden mübarek cesetler meydana çıkar. Medineliler duyup gelirler. Görürler-ki cesetler terü taze, kiminin kanı akar, kimi oturur, kimi başsız, kimi ayaksız ve kolsuz... Kimi uykuda uyur gibi... Din uğruna şehit olmanın faydası görülüp, herkes din uğruna şehit olmayı arzu eder. Medineliler bu cesetlerin üzerlerini örterler. Şeyhülharemde, bir daha sel gelmesin diye dere tarafına dört yüz adımlık bir duvar yapmıştır. Burayı seher vakti başı açık yalınayak ziyaret etmek şarttır. Öğleyin olmaz. Çünkü toprak ateş gibidir. Eski pabuç giyi-

lirse de hürmetsizlik olur. Bu sahra tamamen şehit yatağıdır. Küçük ve büyük abdest yapmaktan çekinmek gerektir. Her sene Muharrem ve Safer aylarında bu hazreti Hamza âsitanesinde mevlût okunur. Bu yedi sekiz bin adam arasından her sene bir tanesi aşkı ilâhî ile kendinden geçip vefat eder. Onu buraya gömerler.

Burada da, Medine dışındaki ziyaret sona erdi.

VEDA ZİYARETİ EVSAFI

Ziyaretler tamam olduktan sonra şart odur ki, önce gusül edip, temiz elbiseler giyip âdâp ile kule kapısından içeri girip, hazreti Resulün câmiine varınca, Resulü Ekrem'in mübarek ayakları tarafından Cibril kapısından girile ve şu dua okuna:

«Esselâm aleyk yâ Resulâllah .....» sonunda (Elveda yâ Resulâllah, elveda) diye geri geri gidile vesselâm... Elhamdülillah bu şekilde veda ziyaretini yapıp, kudretimizin yettiği kadar yazdık. Evvelâ Medine ikinci iklimdedir. Enlemi 20 derece, 27 dakika, boylamı 13 saat 15 dakika ola. Bu ikinci iklimin ortası o yerdir ki enlemi 24 derece 4 dakika ve boylamı 13 saat ola. Halk arasında ikinci iklim... ve gündüz beraber ola... Hayır, bu söz efsanedir. Mekke'de bile gece ile gündüz beraber değildir. Yelemlem denilen yerde gece gündüz beraberdir.

MEDİNE'DEN MEKKE'YE GİTTİĞİMİZİ BEYAN EDER

Hüseyin paşa efendimiz tarafından toplar atıldı. Bütün hacılar veda ziyareti günü Medine'den güneye 2 saat gidip...

HAZRETİ ALİ KUYUSU MENZİLİ: Düz yerde bayırlar yakınında hazreti Ali bostan kuyusu gibi bir geniş kuyu kazmış, dolaplar ile sular çekilip, etrafında büyük havuzlar vardır. Bu kadar hacı yıkanıp, dışarı çıkıp ihramlarını giyip bu sudan içerler. Hurma bahçeleri içinde bir gezinti yeridir. Dört tarafında Medinelilerin çiftlikleri vardır. Burada büyük pazar kurulur ve Medine fukaraları hacılara ihrama girmenin şartlarını gösterirler. Umre duası şöyledir: (Yarabbi, umre yapmak istiyorum, onu bana nasip eyle ve benden kabul eyle...) diye ihram kuşanıp başı ve ayağı açık feryat ederek telbiye duasını etmelidir: «Allahümme lebbeyk lebbeyk lâşeke leke lebbey...» diye dervişler gibi yürümelidir. Ama arka kaşıyacağı şarttır. Çünkü ta Arafattan dönüp Mine pazarında kurbanlar kesilip elbise giyinceye kadar tırnakla kaşınmak yoktur. Eğer kaşınırsa bir kurban kesmek lâzımdır. Ali kuyusundan yıkandıktan sonra, bir pamuk bezinden peştemal beldi ..... birini dahi omuzuna bürünürsün vesselâm...

İşte ihrama girmek budur. Ama ipekli giymek haramdır. Üzerinde dikişli elbise olmaya. Bazı imamlara göre bu sırada üzerinde silah bulundurulabilir. Fakat bazılarına göre hac aylarında fisk, cinayet, kavga yasak olduğuna göre silâh taşımak da yasaktır. Mine'de kurbanlar kesilinceye kadar elbise giyilmeye... Elbise giyerse, kurban kesmek gerektir.

Eğer yalnız hacca niyet edersen duası böyledir: (Yarabbi hac yapmak istiyorum, onu bana müyesser eyle ve benden kabul eyle)... Bu sırada pire ve bit öldürülmeye.

Bu hazreti Ali kuyusunda, bir de hazreti Ali mescidi vardır. On iki kubbelidir. Bütün hacılar burada ikişer rekât ihram sünneti kılarlar. Mescidin içi kum döşelidir. Burada bütün hacılar beyaz kefenlerini boğazlarına geçirip başı kabak, yalınayak Allahümme lebbey sesleri gökleri tutar. Dağ ve taş beyaz kefenli adamlarla dolar. Sonra burada akşam namazı kılınıp göç boruları çalınıp meşaleler yakılıp, temizlenmiş yollardan, Medine köyleri içinden geçerek gittik. Hazreti Ali kuyusundan son-

ra Mekke toprağı başlar. Buradan sonra bağ ve bahçeli köyleri 12 saatte geçtik...

ŞEHİTLER MEZARLIĞI MENZİLİ

Resulü Ekrem zamanında Mekke münkirleriyle burada büyük cenk olup binden fazla sahabei kiram şehit olmuştur... Burada deve dikenleri arasında biraz kalıp, bedevî araplar yiyecek, içecek getirdiler. Seher vakti tekrar yola çıktık. İbn Mes'ud havuzuna geldik. Suyu yoktur. Sonra Şeyhülharem Bürkesi ve sebilini geçtik, bir yalçın kaya dibinde Mastaba-i Gazal denilen bir küçük sofa vardır. Resulü Ekrem burada bir ceylânı kesip yemek üzere olan avcılara rast gelmiş. Hikmeti hüda ceylân dile gelerek (Ya Resulallah, bunlar beni yeseler gerek. Benim yavrularım var. Beni bekliyorlar. Ben varmazsam açlıktan ölürler. Varayım onların karınlarını doyurayım, yine buraya gelirim. Beni o vakit kesip yesinler) der. Resulü Ekrem avcılara der ki: (Bu ceylânı bırakınız. Yavrularına süt versin. Onun gelmesine ben kefilim. Gelmezse onun yerine beni boğazlayın) deyince münkir avcılar (görelim nasıl sona erer) diye ceylanı salıverirler. Ceylân yavrularına varıp onları doyurur ve onlara; (oğullarım, iki cihan serveri Muhammed benim için hapistir. Onu kefaletten kurtarayım. Vadimde durmamazlık etmeyeyim, beni avcılar yeseler gerek) der ve çıka gelir. Münkirler bunu görünce hepsi birden müslüman olurlar. Onun için buraya Ceylân mastabası derler. Burada da iki rekât namaz kıldık. Sonra, şehitler mezarlarından 13 saat giderek...

HAZRETİ CÜDEYDE MENZİLİ: Şerif hazretlerinin hükmünde bir dere içinde altı yüz bağ ve bahçeli, hurmalı kasabadır. Tamirine sebep Mısır Emirülhaccı Rıdvan beydir. Bu derede yedi çeşit hurma olur. Gül, gülistan, otlak ve sulak, evleri kârgir bir yerdir. Halkı çok zengindir. Rıdvan beyin küçük bir câmii, bir hamamı vardır. Çarşısı küçüktür. Câmiin önünde ayni Zerka derler bir suyu vardır. Bundan başka birçok sular daha vardır, ama sıcaktır. Biraz hava alınca buz gibi olur. Çarşılarında Arap kadınları alış veriş ederler. Gayet mahbubedirler. Buranın doğusunda kayaların dibinde Şeyh Sadeddin Rumî ziyareti vardır. Bu dere aşağı bin adım ötede kırk elli evli bir Arap köyü vardır. Sultan dördüncü Murad'ın validesinin havuzu vardır. Burada Şeyh Salih ziyareti vardır. Peygamber buraya vâdii nahli Huneyn buyurmuşlardır. Bu Cüdeyde'de öğle vaktini göç boruları çalınıp, bağ ve bahçeler, bazen kayalık vâdiler içinden, kâh doğuya kâh batıya eğri büğrü giderek Bedr Huneyn'e yakın, yol üzerinde...

SACMAN DAĞI: Kırmızı renkli bir yüksek dağdır. Resulü Ekrem Hudeybe gazasına giderken burada durup, bu dağa çıkarak islâm askerine dua etmişlerdir. Bu dağda zümrüt madeni vardır. Resulü Ekrem burayı fethedip, etraftaki hükümdarlara, Acem şahı Pervize fetihname-

lerle elçiler gönderip islâma davet buyurmuşlardır. Bu dağın batısında Cebeli Arec vardır.

Buradan sonra bağlar ve bahçeler içinde, içlerinden Ayni zerka suyunun geçtiği birçok köyleri geçtik. Bu Ayni zerka suyu, Resulü Ekrem ne tarafa gitse, yer altından o tarafa gidip, Resûlü Ekrem nerede isterse orada yer yüzüne çıkardı.

..... **KÖYÜ**: Bu da 300 evli, bağ ve bahçeli, câmi ve hamamlı, Ayni zerka sulu köydür. Burada da bütün hatunlar mallarını meydana çıkarıp satarlar. Buradan, hacıların bir çoğu kira ile deve aldılar. Arap çocukları (Hacılar bu beyaz has ekmektir) diye yağlı, ballı gözlemelerini methederlerdi. Hudeyde'den on sekiz saatte...

BEDİR KALESİ EVSAFI

Hicretin ikinci senesinde bizzat hazreti Peygamber fethidir. Ebu Cehil yetmiş nefer adamı ile maktul oldu. Ka'b ibn Ömer yetmiş Mekkeliyi esir edip peygamber huzuruna bağlı olarak getirdi. Hepsi müslüman oldular. Hazreti Abbas'ın başına Resulü Ekrem kendi siyah imamelerini giydirdiler. Bütün ashabı kiram (mübarek ola Abbas) dediler. Velhasıl bu cenkte müşriklerin reisi Ebu Cehil yetmiş adet kefere ile katolup yedi bin kefere mürd oldu! (?) ve bin neferi müslüman oldu. Mekke'de Ebû Lehep bunu işitince üzülüp, evine odun götürürken bir taş üzerine nefes almak üzere oturur. Odunu taş üzerine koyuyorum zannederek, odun taşın arkasındaki boşluğa düşer. Oduna bağlı ip te Ebû Leheb'in boğazında kalıp boğulur. Hakkında Tebbet sûresi nâzil olmuştur. «Hammâletil hatabi fî cidiha hablün min mesed» fetihte çok zorluk çektiğinden ashabın ricasiyle kalesi yıkılmıştır. Ve yine buranın güneyinde Resulü Ekrem'in, çadırını kurduğu sofa ve mihrabında ibadet edilir. Buranın kıble tarafında beş yüz adım, bir alçak kayalık dağ üzerinde...

GAR-I NEBİ (PEYGAMBER MAĞARASI)

Vardır. Resulü Ekrem bu mağaraya girip ashabı kiramın muzaffer olması için dua ederdi. Bedir gazasında ne kadar ashap şehit oldu ise bu mağarada gömülüdür. Resulü Ekrem 28 gaza yapmıştır. Ama bu Bedr ve Uhud gazveleri hepsinden büyüktür. Bu Bedr Huneyn'in güneyinde bir susuz kuyu vardır. Bu cenkte mürd olan ferecelerin lâşeleri peygamberin emriyle bu kuyuya atılmıştır. Ebû Cehil de bu derin kuyuda kaldı. Ama kokularından yanına varılmaz. Ve daima bir inilti duyulur derler. Ama, hakir bu kuyunun yanından geçtim, seslerini işitmedim.

BEDR HUNEYN VASFI

Bu şehrin dört tarafı kızıl kayalardır. Kızıl Deniz kıyısına beş saat

yakın bir şerif kaymakam hükümetidir. Mekke mollası nâipliğidir. 400 Arap evleridir. Kârgir bir câmii var. Avlusunda Ayni zerka akar. Yanında bir büyük havuz vardır. Kıble tarafında bir kubbeli mescit de vardır. Bir hamamı, 200 dükkânı var. Mısır Hac yolu bu şehirde Şam yoluna birleşir. Mısır hacıları burada fanuslar, meşaleler yakıp, fişekler atarak Bedr gazasını şenlik ederler. Deniz yakın olduğundan Mısır'dan bol eşya gelip bolluk olur. Burada bütün hacılar zahirelerini alıp, tulumlarını doldurdular. Öğleden sonra kalkıp sağa sola giderek, üçüncü saatte Kızıl Deniz göründü.

MEYMUN SAHRASI: Allah'ın büyüklüğü bir çöl, bir çölistan, bir nihayetsiz sahradır. Bir adam katardan ayrılıp yolunu kaybetse geze geze maymuna döndüğünden Maymun ovası derler. Güneş çölde doğar, çölde batar. Burada insan tepesinden pişer. İhramda olan hacılar kebap ola yazdılar. Bu sahranın doğusunda Beni Meval, Beni Can gibi yetmiş türlü bedevi Arap kabileleri olup, bu sahrada otururlar. Bu çöl içinde Allah'ın emriyle hacıların develeri yedi başlı ejder olup kükreyerek, ceylân gibi sekerek 14 saatte...

MEYMUNE BİNTÜL HÂRİS SEBİLİ

Resulullahın ehli beytindendir. Bu sahra o Meymuna hanın mülki olduğundan Meymune vâdisi demişlerdir. Hâlâ mamur sebildir. Kim şerif ise, nazırı odur. Burada fazla durmayıp, develere yiyeceklerini verip kıble tarafına hareket ettik. Amansız çöldür. Ama şerif bedevilere tenbih etmiş ki, (eğer bu çölde hacıların bir şeyi zayi olursa derinizi yüzerim) demiş. Onun için selâmetle geçtik. Yedi saat gidip ..... köyüne geldik. 200 evli bağ ve bahçeli, Ayni zerka sulu mamur köyüdür. Halkı yol üzerinde mallarını satarlar. Kavunu, karpuzu, hurması çoktur. Burada durmayıp çöl içinde deve kuşları, tavşan ve ceylânlar, hacıların içine girerler ve avlanırlardı. Çölün nihayetine...

TAYYİBE SULTAN DAĞI: Suyu havası güzel, otları boldur. Durmayıp geçtik. Sahrada iki gün gittik. Yine bu dağ görünürdü. Bu çölde de çok deve kaldı. Birçok kimseler de sıcağın fazlalığından bitkin hale geldi. Allah'a şükür Şam askeri salimen ..... köyüne geldik. 290 evli, bağ ve bahçeli, hamamlı bir köydü. Bütün bedeviler mallarını satışa getirmişlerdi. Nihayet Meymuna sebilinden 18 saat sonra...

RABİA EŞMESİ KASABASI MENZİLİ: Şerif hazretleri hükmündedir. Mekke Mollası nâipliğidir. Bir câmii, bir hanı, 200 den fazla arap evleri, elli dükkânı var. Yüzden fazla su kuyuları var. Denize yakın olduklarından suları tuzlucadır. Aynı zerka burada kayıptır. Mısır hacıları burada ihrama girerler. Bizden üç gün evvel buradan geçmiştir. Hiçbir yerde durmadan, uykusuzluktan develer bitkin olup yetmiş deve, on at kaldı.

ŞÜKÜR AKABESİ: Bütün hayvanlar kuma garkoldu. Ter içinde kaldı. Bir adım yokuş yukarı, bir adım iniş aşağı kum deryasında herkes piyade olup, herkes Allah Allah diye feryat ederek Akabeyi aştılar. Ama yetmiş seksen hayvan daha kaldı. Bunları geride Araplar hemen alırlardı. Ama kim kime bakar. Çünkü Arafat'a yetişmeye dört gün kaldı. Beş konağımız daha var. Mısır hac emiri Rıdvan bey vâkıa bu Akabenin kumlarını temizletmek için bin kuruş vakfetmiş ama yine de korkunç yerdir. Hayvanların ölüm kanaresidir. Bu yolun sağında bir duvar üzerinde (Bu Akabe Sultan Ahmed han oğlu Sultan Murad han zamanında yenilendi 1048) yazılıdır. Ve bu pâdişahlar bu Akabenin iki tarafına iki saatlik yere kadar duvar çekmişler ama, yine kumdan kurtulmamış, her sene yüzlerce deve kalır, duvarın târihi:

«Emere bihükmi sultan İbrâhim han bedesti emirilhac Rıdvan Paşa sene 1056»

Buradan da geçip, Râbia Eşmesinden 14 saatte...

GÜZELCE BÜRKE KALESİ: Burada duruldu. Kalesi yarım saat doğuda bir yalçın kaya üzerinde dörtgen şeklindedir. 871 İskender târihinde Beni Hilâl pâdişahı yapısıdır. Anter oğullarından Malik Sumhan bu kalede büyük cenk etmiştir. Sonra kale Haşimilerin eline geçmiş. Bi'setin 13 üncü senesinde Hazreti Ali fethidir. Buranın batısında büyük bir havuz vardır. Etrafı altı yüz adımdır. Hac yolunda böyle bir Bürke yoktur. Suyu Ayni Zerkadan gelir. Bu havuzun kıble tarafında alçak kubbeli bir mescit olup mihrabı üzerinde (Bu Bürkeyi Sultan Ahmed oğlu Sultan Murad yaptırdı — 1048 Allah rızası için Fâtiha) yazılıdır.

Buraya yakın bir köy vardır. Bütün bedeviler mallarını buraya getirip açık artırma ile satarlar. Hacılara yolluk olur. Buradan da kalkıp kumsal ve ormanlar içinden 7 saat gittik.

ASFAN: Denilen yere varıp durmayıp geçtik. Böylece Güzelce Bürke'den 21 saatte...

ÂDİİ FÂTMA KASABASI MENZİLİ: Bir bayır dibinde 200 evli Arap evleridir. Alçak bir bayır eteğinde bir câmi olup, etrafı yüksek ağaçlarla çevrilidir. Ayni zerka suyu avlusunda akar ve burada kaybolur. Bu Ayni zerka, Resulü Ekremin daveti üzerine Mekke ile Medine arasında akmıştır. Hazreti Peygamber ticaret için Şam'a giderken, Ayni Zerka da beraber gitmiştir. Doğrusu büyük mucizedir. Çünkü nice dağı taşı, çölü aşıp peygamberin arzusuyle gelmiştir. Hicretin ikinci senesinde bu sahrayı hazreti Peygamber hazreti Fatma'ya cihaz vermiştir. Onun için bu ismi almıştır. Dünyanın dört köşesinden gelen hacılar Mekke'de bir ay kalıp, yollarda çektiklerini unuturlar. Hacıların on binlerce hayvanı bu sahranın otlariyle beslenirler. Bir hayvan on gün bu sahranın otunu yese semiz olur. Böyle verimli vâdidir.

KURTULUŞ SOFASI: Bir taş bina sofacıktır. Hazreti Peygamber müşriklerin derdinden bazı arkadaşlariyle Şam tarafına giderken buraya geldiği vakit, Ebu Lehep, Ebu Cehil gibi lâinler Peygamberi öldürmek üzere Surâka denilen adamı para ile tutup Peygamberin arkasından göndermişlerdi. Suraka burada Hazreti Peygamberin üzerine dal kılıç atını sürdüğü vakit Peygamberin duasiyle atı ile birlikte yere geçmeye başlar. O vakit Suraka, ya Resulallah dua et buradan kurtulayım, Mekke'de düşmanlarına kılıç çalayım der. Resulü Ekrem'in duasiyle kurtulunca derhal müslüman olur. Resulullah ile Mekke'ye gelince, onun müslüman olduğunu gören müşrikler (Bu ne haldir, hani Muhammed'in başı?) derler. O da (İşte mel'unlar, Muhammed'in başı başım üzerinde.. Sizin bir kaçınızı baş etmeğe geldim) diyerek yedi adedini katledip başlarını bu vâdii Fatma'da hazreti Muhammed'e götürüp Peygamberimizin yanından ayrılmadı?! Allah'ın gazabından kurtuldum diye bu sofayı Surâka yaptırmıştır. Hakir burada Hüseyin paşadan izin alıp iki kölemle etrafı seyrederek 18 saatte...

UMRE MAKAMI MENZİLİ: Burada hacılar yüklerini yıkmadan dururlar. Bir dere içinde on kadar fukara evidir ve on kadar dükkân vardır. Ve bütün Mekke ahalisi burada hacıları karşılamaya çıkarlar ve ihrâmın ve umrenin şartlarına yol gösterirler. Burada evvelâ gusül etmektir. 1073 senesinde Mısır Vâlisi Ömer paşa, hacılar gusul eylesinler diye büyük bir Bürke yaptırmış ki, içinde gemiler gezer. Ve gusulhaneler, abdesthaneler, sebilhane ve istirahathaneler yaptırmış. Sığır dolaplariyle sular çekilip bu havuz dolar. Bi'ri Ali'de ihrama girip sonra kurban keserim diye elbiselerini giyenler, burada elbette gusledip, iki rekât namaz kılmak sünnettir. Bundan sonra bit ve pire öldürmeyip tırnağı ile kaşınmamak sünnettir. Fısk, kavga, katl haramdır. Eğer gusletmezse, abdest tazelemek farzdır. İhrama girince (Umreye niyet ettim), eğer yalnız hac yapacaksa (niyet ettim hac etmeye) deyip, oradan seğirderek bir saatte Kâbei şerife gide... Birinci farz olan tavâf-ı kudûma gider... Gücü yettiği kadar bu umreye gelip gider. Kaç kere gelirse o kadar hac sevabı bulup hac tamam olur. Fakat vâcip olanı safâ ve merve arasında sa'y etmektir. Başını kazıtmak ve saçını kısaltmak vâciptir. Ama Arafat'tan dönüp Medine'de kurban kesip tavâf-ı âhirde tıraş olup saçını kısaltmak o zaman vâciptir. Eğer tıraş olmam derse o da sünnettir. Ve bu umre yolunun iki tarafında iki büyük miller vardır. Her milin üzerinde üç tane küçük kubbe vardır. Kûfi yazı ile «Bena Hz. Ebû Bekr» yazılıdır. Bu millerden içeriye giren, Mekkei Mükerreme hâremine girmiş olur. Burada Hüseyin Paşa Mekke mollasiyle at başı beraber olup evvelâ Şam emirülhaccı Harmuş paşa ve Şam askeri, sonra paşa askeri eski kanun tertibi üzere geçip, paşa ... kat mehterhanesini çalarak yarım saatte kâh taşlık, kâh kum üzerinde iki saatte...

VÂDİİ FAH MENZİLİ: ..... Paşa hazretleri otağında sekizinci gün arefe gününden iki gün evvel Mekkei Mükerremeye girdiğinden burada durulup kırk koyun ve yedi deve kurban etti. Çünkü bütün hacılar bu sene hacca yetişmekten ümitlerini kesmişlerdi. Burada bütün ulemâ, şeyhler, şerifler güruh güruh gelip paşayla buluşup, herkes derecesine göre, itibar gördü. Sonra Mısır emirülhaccı Özbek bey, Cidde beyi Baklacı-Mehmed bey, Mısır'ın yedi büyük ağaları, kethüdaları, çavuşları, çorbacıları, odabaşıları fırka fırka paşaya gelip şerbet içtiler.

Sonra şerif Sa'd hazretlerinin kethüdası iki baş küheylân kısrak, 6 baş Habeşi mahbup gülâmlar ve kıymetli cevahir, kumaşlar, öd, anber, elli deve yükü yiyecek, içecek ile gelip paşanın elini öptü. Paşa otur diye yer gösterdi ve (Şerif hazretleri gelmedi, nedir hali şerifleri?) O da; (Hayır duanız hizmetindedir) diye özür diledi Paşa da hediyelerini kabul edip (Bizden selâm eyle) diye kethüdayı savdı. Sonra (Tiz iç ağaları, dış ağaları selâmlanıp piyade ve atlı, sekban ve sarıca hazır olsun) diye emir buyurdular. İhram ile beytullahın haremine varıp, yedi şart tavâfı kudûm edip, makamı İbrâhimi ziyaret ettiler. Yedi kere Merve ve Safâ arasında sa'y edip tavâfı kudûmu tamamladılar. Sonra birdenbire şerif Sa'dın evine vardı. Şerifin aklı başından gitti. Paşa buyurdu ki (Sabahleyin otağımıza teşrif buyurdun, saadetlû pâdişahımızın size hil'ati, samur kürkü ve yerinizde bırakıldığınıza dair hattı şerifleri vardır. Ve alayı Muhammedi ile Mekke'ye girip Arafat'a beraber çıkalım) diye teselli etti. Şerifin aklı başına geldi. Kahve şerbetten sonra on şemâme anber, üç inci tesbih, bir kutu küçük cevahir, on bohça elbise, üç Habeşî gülâm hediye verdi. Paşa da kemerinden bir mücevher hançer çıkarıp Şerif Sa'dın beline taktı. Şerif esmer renkli bir cömert kimsedir. Burada, paşa vedalaşıp çadırında kaldı.

MEKKE'DE MISIR VE ŞAM ASKERLERİNİN ALAYI

Hüseyin Paşa efendimizin 8000 asker ile vezir tayin olunmasının aslı budur:

Bir sene evvel 1081 (M. 1670) te Ankebut Ahmet Paşa kethüdâsı Hasan Paşa, Harameyn-i şerifeynin tamirine, Surre masraflarının toplanmasına ve Haremeyn'de nizam ve intizamın teminine memur idi. Hasan paşa, şeriflerin tutumlarına tahammül edemeyip onlarla geçinememişti. O sene Müslüman hacılar tavaf ederken bir gürültü kopmuştu. Hacılar Harem-i şerifte kuşatılıp kalmıştı. Bütün kapılar kapanmıştı. Şeriflerin binlerce silâhlı eşkiyası Cebel-i ebi Kubeys'e çıkıp, yedi adet Mekke minarelerinden, harem etrafındaki medreselerden hacılar üzerine öyle kurşun yağdırmışlardı ki, 700 hacı yaralanmış, 200 ü de şehit olmuştu. Harem-i şerif, hacıların nâaşlariyle doldu. Hasan Paşa da vuruldu. Bütün

hacıların ve askerin eşyası yağma edildi. Mısır askeri Mısır'a giderken Hamude adlı şerif Nâr denilen yerde Mısır askerini kılıçtan geçirdi.

Bu faciaları padişah hazretleri işitince, Şam veziri Hüseyin Paşayı sekiz bin asker ile serdâr tayin ettiler. Bu sırrı kimse bilmiyordu. Ertesi sabah üç bin Mısır askeri karşılarına çıktı. Asker, baştan başa zırhlı idi. Kırk yerde Mısır kûsları çalınıyordu. Onlar böyle muhteşem bir şekilde dururken, beri taraftan Şam askeri küme küme yürüdüler. Süvariler hep asil Arap atlarından Cilfe, Turayfi, Saklâvî, Musafaha, Gülfidan, Mahmudilerle altın ve sırmalar içinde, Bahri Hotoz, sırmalı Dikdik ve Abayılı küheylânlar üzerinde, ellerinde on yedişer boğum kantar kargı sırıklarla, Harmuş Paşa beş yüz süvari çerha askeri ile mehterhanesini çalarak, tatar süvarileri de geçtiler. Sonra ağalar, tertemiz elbiseleriyle yine küheylânlar üzerinde, sonra kapıcı başılar geçtiler. Bunların arkasından arslan heybetli paşa samur kabanice üzerine kemerinde tirkeş, başında Selimî kavuğu, arkasında gök demire garkolmuş küheylân atlı iç ağaları geçtiler. Paşanın ardı sıra silâhtarlar ve çuhadarlar, muhteşem elbise ve âletleriyle, mataracıbaşı, elinde sâfî cevahirli matara ile ve sekiz şatır, bellerinde gümüş kemerler ve Pulad baltalar, başlarında altın taslar ile, onların peşinden mirahor, kapıcılar bölükbaşı, imam ve müezzin at başı beraber geçtiler.

Paşa da içine zırh keruke giymiş idi. Paşa iki tarafına selâmlar vererek geçti. Ardı sıra silâhtar ve çuhadar, iki yüz adet süslü silâhlı iç ağaları, sonra kethüda, hazinedar sekizer kat mehterhane faslını dinleyerek geçtiler. Ama mehterhane sesinden Mekke ve Ebtah dağları güm güm ederdi. Sonra çeşnigir başı bayrağı ile, Ahır kethüdası, saraçlar, sonra sakalar, deveciler, meşaleciler, aralarında 12 nefer alay çavuşları bahrî hotozlar ile süslenmiş atları ve kendileri de kadife atlas şalvar ve Hartâvî destar, ellerinde gümüş çevkanları ile alay düzerek geçerlerdi.

Sonra paşanın ağırlığı ve ağaları geçti. Daha sonra Mısır ve Şam askeri birbirine karıştı. Fişekler atarak, tüfenk sesinden her taraf dehşet içinde kaldı.

Bir yokuşu geçtikten sonra Mekke âyânı, şerifler, bizzat şerif Sa'd alayları göründü. Yalınayak, başı kabak piyade adamları ile, yolun sağ tarafında selâma durdular. Beyaz elbiseler giymişler. Ama başlarında yeşil destarları yok. Meğer, Kayıtbay Mısır Sultanı iken hemşiresi Kâbeye geldiği vakit Mekke şerifi, üç bin altın almadan ziyaret ve tavaf yaptırmamış, hacılardan da tavaf için yüzer altın almış. Dönüşte Kayıtbay hemşiresini karşılamaya çıkarsa da, hemşiresi kendisiyle görüşmek istemez. Sebebini sorar, şu cevabı verirler:

«Hemşireniz, kendisinden üç bin altın istenilince, siz sultan Kayıtbay'dan korkmaz mısınız? dedi, o da Kayıtbay kadirse on bin atlı ile ge-

lıp bu paraları geri alsın, dedi. Hemşireniz de, kardeşim bunlardan intikam alıncaya kadar kardeşimle dünya sözü etmemeyim, diye ahdetti.»

Bunun üzerine Kayıtbay derhal 12 bin atlı ile Mekke'ye vardı. Bütün şerifleri yakalayıp hacıların paralarını geri aldı. 700 şerifi Mısır'a gönderdi ve (aslâ yeşil destar sarmayalar, kuyruksuz ata bineler ve teyeltiyi ters vuralar, ipten özengiye yalın ayak bineler, çizme giymeyeler) emrini verdi. Mekke'de yalnız üç şerif alakoydu. Biri büyük şerif, biri sağ, biri sol şerifti. Hakir alay yerinde şerifleri ve Mekkelileri bu tarif edilen şekilde gördüm. Bu alay, Zeydî mezhepli çelebilerdir. Şerifin, iki yüz kadar çıplak Arap askeri vardır. Hüseyin paşa alayı Ebtah vadisi ve Muallâ denilen yeri geçti. Yolun iki tarafında İslâm âleminin her köşesinden gelmiş nice yüz bin hacı, «Hafazakellah ya Sultan el-vezir» derlerdi. Kadınlar Hicaz makamında ..... nârası vururlardı. Bu muallâ denilen yeri geçince Mekke-i Mükerreme şehri göründü. Bu Muallâ mevkiinden geçerken «el hâkümüttekâsür» âyeti okuna... Çünkü burada nice bin ashabı kiram gömülüdür. Mekkei Mükerreme'nin minareleri görününce bütün İslâm askeri lebbeyk. Allahümme lebbeyk diye telbiye ettiler. Müstehaptır (1).

Bu 87 senesi zilhiccesinin dokuzuncu günü kuşluk vaktinde bu Muallâ mezarlığında çadırını kurdu.

MUALLÂ VÂDİSİ: Burada asker, üç gülbank çekti, üç yaylım tüfenk ve top atıldı. Vadiler, felek kubbesi gibi güm güm gümledi. Sonra divan kuruldu. Paşa, Şam ve kendi askerine (hazır olalar) diye çavuşlar vasıtasiyle tenbih etti. Sonra dört mezhep erbabından, «Asker ihrâma girmesin, elbisesini ters giymesi kâfidir. Silâhları ile gezmeleri sünnettir» diye fetva geldi. Böylece asker kudum tavafını yaptı. Safa ve Merve ve Umre etti. Divan erbabı (Şerif isyan etmek niyetindedir, onu azledip yerine Şerif Ahmed'i tâyin etmek faydalıdır) dediler. Paşa (Baka ağalar, baka beyler, böyle bir hal olursa bütün Allah'ın kulları Arapların atlarının ayakları altında kalır. Böyle sözler etmeyin) deyince Mısır ve Şamlılar hayrette kaldılar. Paşa Şerif Sa'd'ın evine varıp padişahın mektubunu verdi. Hüseyin Paşa şerife bir samur kürk giydirdi. Ve sonra şerife (Allah mübarek eyleye, bugünden itibaren İslâm hacılarının hizmetinde olun, Mine pazarına azimet edin) dedi. Şerif de paşaya kahve ve şerbetler, gül suyu, kıymetli mücevherler, ikı küheylân, bir katar hecin deve üzerinde birer Habeşî köle verdi. Paşa da çadırına döndü. Derhal Mine ve Arafat'a yöneldi. Muhteşem bir alay ile Arafat'a çıktı.

Etraftan çıplak binlerce Araplar koyunlarını getirirler. Her biri şerife bir hediye getirir. Bütün şerifler Arafat'ta zevk ve şevk ederler. Şe-

(1) Telbiye, lebbeyk demektir. Müstehap, farz ve vacipten gayri olan sevaptır.

rifler zevk ehli kimselerdir. Maaşları bedavadan gelir. Bütün İslâm diyârından gelen şeylerle geçinirler. Çok müsrif kimselerdir. Mekke'den Arafat'a varıncaya kadar her şerif dört beş bin altın sarfeder. Bu Mekke'de yalnız altın ve gümüş para geçer.

Telbiye (1) gününde evvelâ Mısır askeri lebbeyk ile Arafat'a giderler. Sonra Şam askeri Mahmili şerif (2) ile geçerler. Burada Mısır, Şam ve Mekke alaylarının Arafat'a gidişleri tamam oldu.

(Resulü Ekrem, çaryârı güzin ve ashabı kiram ve muhterem evlâtlarına Cenabı hak tarafından Cibril-i emin vasıtasiyle öğrendiği hac şartları ki hakkında âyet-i şerife inmiştir).

Tefsir kitaplarında müfessirlerin dediğine göre Mekke-i Mükerreme hakkında 77 âyet inmiştir. Hac farzı şöyle yapılır:

Umre denilen yere gelip gusl edilir. İhrama girilir. Muhakkak bir delil (kılâvuz) tedarik etmelidir. Sonra telbiye ile Muallâ ve Ebtah mevkii geçilir. Bu Ebtah bostanlar ve mezarlıklardır. Buradan Mekke içine girilir. Çarşı içinde köşe başlarında iki mil vardır. Buradan Mekke'nin minareleri görünür. Burada dua okuyarak Safa ve Merve çarşısından geçip, Bâb-ı Selâmın dış harem kapısından besmele deyip pabuç ile gire... Bu kapı doğuya açılır. Eşiğinde bir nefti taş vardır. Bu kapıdan içeriye girerken sol ayağı ile bu eşiğe basıp on iki adım gidip Beytullah hareminin Bâb-ı selâmına varınca, siyah örtülü Kâbetullah görünür. Bâb-ı Selâm, yanyana üç kapıdır. Derhal orta kapıdan içeriye bismillah deyip, sonra lebbeyk diyerek harem-i şerif içinde iki yüz adım gider. Bu lebbey demenin mânası şudur: Hazreti İbrahim Kâbeyi yapınca Cenabı Hak emretti ki, (Ya İbrahim, kullarıma söyle, kıyamete kadar beni tek bilenler, benim evime gelsinler. Onlara adımı işittiririm) buyurmuştur. Hazreti İbrahim bu emri, hac için gelecek Âdemoğullarına duyurdu. Onlar da lebbeyk (buyur, emret, ferman) dediler.

Ey imdi Cenabı hak seni davet eylemiş ve haccı nasip etmiş. Gerektir ki lebbeyk sözünü dilinden düşürmeyesin. Çünkü davet olunmuş zayfullahsın.

Her kime Kâ'be nasib olsa Hudâ rahmet ider
Sevdiği kişiye Hak hânesine dâvet ider.

Bâb-ı Selâmın asitânesini öp. Sonra (Allahümme zid beytike...) duasını okuya. Sonra, Hacer-i Esvede varıp iki elini üstüne koyup öp. Bundan sonra tavafa başlaya. Pek çok ulemâ bu âyeti okuyarak tavaf ederler: (Rabbenâ Âtina fiddünyâ haseneten.....) böyle beyt-i şerifin dört tarafını tavaf, Safa ve Merve edip, safâ ile haccın tamam olur.

---

(1) Kurban bayramından iki gün evvelki gün.

(2) Her yıl, haremeyne hacı kafilesi ile gönderilen armağanlar.

Haceri Esvedden sonra Kâbe kapısına doğru gide... Bu ikisinin arası üç adımdır. Kâmiller buraya Mültezem derler. Sonra dualar okuyarak beyti şerifi yedi defa tavaf ede. Buna (tavâfı kudum) derler. Dışarıdan gelenlere sünnettir ama, Mekkelilere sünnet değildir. Tavaf ederken sarığının ucunu bir arşın kadar sarkıta. Yedi kere tavaf etsin. Bu yedi tavaftan üç evvelkisini sür'atle yürüsün. Kâbe kapısına varınca (Allahümme inne hâzelbeyt...) duasını okuya. Kâbe kapısının solunda, Hazreti İbrahim'in Kâbeyi yaparken çamur karıştırdığı ma'cene denilen çukuru geçip yedi adımda rüknü ırâkî (Iraklılar köşesi) ne gelince (Allahümme innî eûzü minessek...) duasını okuyup (altın oluk) altına varınca (Allahümme inni es'elüke...) diye. Fakat Irak köşesinden Hatim'e girip, altın oluk altından geçip tavaf etmeye. Çünkü bu Hatim de Kâbe şeriflerindendir. Onun için dışarıdan dolanalar ki tavaf sahih olsun. Oradan rüknü şâmi'ye varınca (Allahümme ec'alhü haccen...) diye... Rüknü Yemânîye gelince (Allahümme innî es'elüke'l af ve'l-âfiye...) diye. Oradan Haceri Esvede gelince (Rabbenâ âtina fiddünyâ...) âyetini okuya. Dördüncü köşeden sonra Haceri Esvedi öpe ve selâmlaya... Mekke tavafı tamam olduktan sonra Kâbenin yirmi adım doğusunda...

İBRAHİM HALİLULLAH MAKAMI ZİYARETİ: Sandukayı bu makama girince öpüp, ayak ucundaki çukurdaki gülsuyu ile yüzünü yıkaya. İçeri giremezse Kâbeye dönüp iki rekât namaz kıla. Oradan zemzem kuyusuna vara ve ihrâmına döke... Sonra âdâp ile (Beni Mahzum) kapısından çıka. Bu kapıya (Safa kapısı) dahi derler.

SAFÂ KAPISI ZİYARETİ: Buradan çıkıp Safâya varınca güney doğuya 300 adım gidip, altı basamak çıkıp Kâbeye dönerek dua okuya... Oradan iki tarafı yeşil direkli olduğundan Milleyni Ahzareyn denilen yolun sol tarafındaki Kâbenin harem duvarına bitişik direklere kadar seğirde seğirde gide... Sünnettir. Buraya gelince şu duayı okuya.

(Allahümmağfir ve'r ham...) Buradan kuzeye 500 adım giderken (İnnessafa ve'l-merve...) âyeti kerimesini okuya... Merve'ye varınca tekbir ve tehlil (1) eyleye. Ve yedi kere bu 500 adımlık yere varıp gele... Eğer Arafat'a çıkmaya merve ederse, o kadar hac sevabı etmiş olur. Cehalet devrinde bu Safa ile Merve kemerleri üzerinde beşer put vardı. Peygamberimizin doğduğu gece bu putların hepsi yere düştü. Ebu Cehil ile Ebu Leheb bu putları yine yerlerine koydular. Sonradan Resûlü Ekrem buradan geçerken, gözüm putlara değmesin diye seğirde seğirde geçerlerdi. Bu yüzden müslümanlara da sünnet olmuştur.

Resulü Ekrem'e nübüvvet gelip hac farz olunca yine safa ve merve arasında sa'y ederlerdi. Hazreti Ömer (Ya Resulallah, cahiliyet devrinde

(1) Tekbir (Allahu Ekber) demektir. Tehlil de lâilâhe illâllah demektir.

burada sa'y ederdik, şimdi de sa'y edersek müşrikler, Muhammediler bizim putlarımızın yerine yine ibadet ediyorlar demezler mi? Ya Muhammed, ben buraya sa'y etmem!) dedi. Resûlü Ekrem çok üzüldü. O anda Cibril-i emin guzlayarak göründü. Peygamberin mübarek yüzü penbeleşti ve terledi. Şu âyeti kerime tebliğ olundu. (İnnessafâ ve'l-Merve min şaâisallah). Bunun üzerine ashap safa ve merve arasında sa'y ettiler.

SAFA DAĞI VASIFLARI: Cebeli ebî Kubeys eteğinde bir küçük dağdır ama, tepesinde kat kat şeriflerin evleri vardır. Tarihçilerin dediğine göre kıyamet gününde çıkacak olan Dabbet-ül-arz burada saklıdır, derler. Hattâ Resûlü Ekrem âsâlariyle bu dağa vurup, bu vuruşun sesini Dabbet-ül-arz işitti buyururlarmış vesselâm.

ARAFAT DAĞI VASIFLARI: Hacılara, vakfe gününde Arafatta millerden içeride bulunmak farz olup, haccı tamam ola... Zilhiccenin sekizinci gününe tevriye günü derler. İki günde o mübarek günde Mekke'den çıkıp doğuya bir saat gide...

MİNE ŞEHRİ PAZARI: Birinci tevriyede burada bir gece misafir kalıp ziyaretleri yapıp ibadet edilir. Burada yatmazsa tevriye günü Mine'den kalkıp yalçın kayalar arasında Kuzah dağında müzdelife mescidine, yâni meş'arilharam'a gelinir. Burası hakkında âyeti kerime vardır. Bir vâdide kârgir bir camidir. Diğer câmiler gibi süslü değildir. Cemaati hac mevsiminde olur. Kuzeyinde büyük bir havuz vardır. Burada iki rekât namaz kılınıp geçilir. Mekke'den buraya kadar 4 saatlik yerdir. Burada iki mil (direk) arasında arife gecesi kandiller yanar. Buradan Arafat dağı görününce (Allahümme innî ileyke teveccühtü...) duası okunur. Buradan Arafat sahrası içinde 300 adım gidip Arafat dağının dibinde durulur.

ARAFAT DAĞI VASIFLARI: Mekke'nin dört saat doğusunda alçak ve kara kayalı bir dağdır. Hakir bir gün evvel varıp bu dağın etrafını adımladım. Beş bin adımlık bir küçük dağdır. İbni Abbas buyurur ki, (Ol!) ilâhî emriyle yer ve gök yaratıldığı vakit bütün dağlardan evvel bu Arafat iman ettiğinden Cenabı hak, ey dağ, seni kullarım ile süsledim. Seni ziyaret edeler. Bütün dağlardan seni şerefte ziyade edem. Ve seni ziyaret edenlere, kıyamet gününde şefaat edesin buyurur. Bunun için Arefe dağı derler. Diğer bir rivayete göre Hazreti Âdem ile Havva Cennetten dünyaya indirildikleri vakit seneler sonra burada birbirini bulmuşlardır. Etrafında yüksek dağlar vardır. Kıblesi doğu ve güneyi kumluk çöldür.

MEHİB DAĞI: Hepsinden yüksektir. Üzerinde Hazreti Âdem ve Hazreti Cebrail makamları vardır. Ama tâ tepesine çıkmadım. Âsi Araplar ve Yemen yezidileri bu dağın eteğinde vakfeye dururlar. Arafat dağının kuzeyine bitişiktir. Arafat dağı pare pare birbiri üzerine yığılı dağ-

cağızdır. Siyer sahiplerinin dediklerine göre Cenabı Hak tarafından (Ya Arafat dağı) diye nida olunup Cenabı hakkın cemali tecelli ettiğinden buna dayanamayıp parça parça olmuştur derler. Vakfe gününde Arap dağının tepesi insan deryası haline gelir.

ARAFAT DAĞI MAKAMI ZİYARETİ: Arafat dağının güney tarafından 77 basamakla çıkılır, soffa-i Resûlullah vardır. Peygamber burada beyaz deveyi kırmızı kınaya boyatıp deve üzerinde hitabet ederdi. Dağın ta tepesine buradan 170 ayaktır. Tam tepesinde Hazreti Âdem ve Havva makamı vardır. Burası (Arefe kubbesi) dir. Hazreti Âdem ile Havva burada buluşmuşlardır. Dört direk üzerine bir yüksek kubbedir. Arafat dağı Kâbenin doğusundadır. Onun için bu Arafat'ın kıblesi batı tarafınadır. Burada Hazreti Âdem mihrabında iki rekât namaz kılıp sevabını baba ruhuna hediye edip, Kâbenin doğusuna geçip, Kâbeye karşı batı tarafa secde etmek nasip oldu. Mora'da ve Magrip diyarında doğuya, Tebriz ve Nahvican'da güneye secde ettik. Allah'a hamdolsun dünyayı seyahatle dolaştığımız sırada doğuya, batıya, kuzeye güneye secde ettik. Doğrusu Kâbe, dünyanın ortasındadır. Eğer sorulursa nice dünyanın ortasında Cidde şehri on iki saat deniz kenarındadır. Buna cevap odur ki, bu ada dünyayı Bahri Muhit (Okyanus) ihata etmiş bir deryadır. Nice bin yıldan beri hiçbir kimse varmamıştır. Bahri Kulzum (Kızıldeniz), o Bahri Muhite girmiş bir denizdir ki Cidde onun kıyısındadır. Onun 100, 200 mil güneyinde Habeş memleketi vardır. Birinci ve ikinci iklim oradadır. Daha iklimleri tasnif olunmamış nice köy ve kasaba vardır, ona (Arap yarımadası) derler. 18 sikke ve hutbe sahibi padişahlar vardır. 70 adet sapık melikeleri vardır. Evvelâ İslâm padişahları şunlardır: Mısır, Foncistan, Dunkale, Habeş, Asvan, Sudan, Trablus, Tunus ve Cezayir... Bunlar halifeliktir. Fas, Maranküş, Telemsen, Mayi Nervonaf Narnovençe? padişahlıkları vardır. Bu diyarlar Kâbenin batı ve güneyindedir. O hesapça Kâbe, yine bu dünya adasının ortasındadır.

Arafat dağı üstünde iki rekât namaz kılıp şu âyeti okuya: (Rabbenâ Zalemnâ enfüsenâ...) Burada batıya dönük küçük bir mihrap vardır ki ona (Hazreti Havva mihrabı) derler. Burada da iki rekât namaz kılıp Yâsin okuyup (esselâmü aleyküm yâ Cebel) diye dua eder. Her muradı hâsıl olur.

O gece nice hafızlar orada Kur'anı Kerîmi hatmederler. Ana baba hakkı için hatmi şerif okutmak gerek. Arafat dağı küçüktür ama, tepesinden bütün sahra görünür. Bu Arafat üzerinde küçük taşlar toplayıp dilediğin bir adamı adı sanı ile çağırırsan (ya falan... buraya gel...) dersen, o adam muhakkak ömründe bir kere Kâbeyi ziyarete gelir. Vallahulazim burada yüz kere yüz bin hacı vardır. Arafat sahrasının eni boyu beşer altışar saatlik yerdir. Herkes burada (vakfe gününü) beklerler.

Bu Arafat meydanı, Arasat meydanından bir nümunedir. Binbir ayak bir ayak üzeredir.

HAZRETİ ÂDEM MUTBAKI MESCİDİ

Cerir Taberî'nin yazdığına göre Âdem ile Havva burada buluştukları vakit açlıktan dolaşırlarken, Cenabı Hak Cebrail vasıtasiyle bir tabak buğday başağı göndermiştir. Cebrail'in öğretmesiyle ilk defa çorba pişirip yediler.

Biline ki en eski nimet çorbadır. Başka yemekler sonradan icat olunmadır. Yer yüzünde ateş yakıp ilk yemek burada pişirilmiştir, burada eski padişahlar küçük bir mescit yapmışlardır. Burada iki rekât namaz kılıp (Allahümme zid Etamena...) duasını okuyarak. Teberrüken bu mescitte yemek pişirip fukaraya dağıtarak...

Bu Arafat'ın dibinde Harünürreşid'in haremi Zübeyde hatun tarafından muazzam havuzlar yapılmıştır. Uzak dağlardan sularını getirmiştir. 931 (1524) te Süleyman Han yollarını tamir ettirmiştir. Bu Arafatın doğusunda Orduya benzer bir pazar durur. Safa, Aden, Zübeyde ve Yemen'den, Amran vilâyetinden siyah çehreli, kırmızı yüzlü, Demâre ve Habbe adamlarından kıpkırmızı adamlar ki, gözleri sarıdır, zayıf, kadit adamlardır. Bazıları maymuna benzer.

Kâbe'nin dört tarafında ihrama girecek yerler vardır. Mısır hacıları Rabia eşmesinde, Habeşten ve Mısır'dan gemilerle gelenler, Cidde ile Mekke arasında Hude denilen yerde, Yemen hacıları Yelemlem'de ihrama girerler. Ama, yukarıda yazdığımız kırmızı adamlar avratlarını ihrama komazdan evvel yollarda deli çıplaktan gezerler. Üryan gezerler. Ve bunun gibi Arafatta nice kere yüz bin hayvan gibi adamlar gelip alış veriş yaparlar ve Mina ve Mekke'yi tavaf etmeden giderler.

Yemen ve Mekke tarafında miller vardır. Eğer bir kimse güneş batmadan evvel bu miller arasında bulunursa haccı tamam olmuş olur, ama, güneş battıktan sonra girerse farz noksan olur, haccı tamam olmaz. Gelecek sene yine haccetmek gerektir vesselâm.

Arife gecesi Mısır, Şam ve Irak askeri hacıları kuşatırlar ve askerler ihrâma girmezler. Her taraftan cengi mehterhaneler çalınır. Bütün askerler ellerinde çatal fitil, bellerinde kılıçları tam silâhlı sabaha kadar hacıları korurlar. Nihayet öğle zamanı yaklaşınca dellâllar bağırıp (Ya hacılar! İhticac vaktidir!) diye bağırırlar.

Burada Arafat makamları tamam olur.

ARAFAT DAĞININ FARZ, VÂCİP VE MÜSTEHAPLARINI BEYAN EDER: Bazı sülûk sahibi, yolu hakikat olan kimseler Arafat dağındaki havuzlarda yıkanıp atlarına ve hecin develerine binip Arafat dağının güney tarafına 2500 adım giderler.

HAZRETİ İBRAHİM MESCİDİNİN VASIFLARI: Bütün hacılar arife günü bu büyük câmiye dolarlar. Öğle namazını kılarlar. Sonra vitir namazı kılınır. Sonra hep bir ağızdan arife tekbirleri getirilir. Sonra Âyetülkürsî okunur. Herkes can ve yürekten dua eder. Bu câmide bir ezan, iki kaamet iki vakit bir yerde kılındığından bu namaza (Kasrı cem) derler. Bu şekil bir de meş'ari haramda caizdir. O sene haccı ekber idi. Haccı ekber demek, arife gününün, cuma gününe rastlaması demektir. Cuma hutbesinden sonra ikindi namazı kılınır. Sonra zeval vaktinde Arafat dağında hatip bir hutbe daha okur. Kurban bayramının arifesi, cuma günü olup, iki kere hutbe okunduğu için (haccı ekber) denilir vesselâm.

HAZRETİ İBRAHİM CAMİİ'NİN VASIFLARI

Arafat sahrasının güneyinde dört köşe bir câmidir. Etrafı 608 adımdır. Kıbleye bakan üç kapısı olup, minareleri yoktur. Mihrap tarafında 14 kubbesi vardır. İçi kum döşelidir. Diğer câmiler gibi ibrişim halılar ve avizeler yoktur. Mihrap ile minber arasında dört köşe beyaz mermer üzerine (İbrahim mescidi denilen bu mescit, Sultan Ahmet'in emriyle 1020 senesinde tamir edildi) yazılıdır. Avlusu geniş bir sahra gibidir. Uzunluğu ve enliliği 170 adımdır. Kasrı cem etmek bu câmide cemaatle caizdir. Yoksa her yerde kılınmaz. Öğle ve ikindi namazları bu câmide beraber kılınır. Derhal Şam veziri Hüseyin paşa tarafından göç boruları çalındı. İkinci boru ile Şam hacıları Arafat dağı altına vardı. Üçüncü boru ile Paşa, Mahmel-i şerif devesinin yularını tutup Arafat dağının güneyinde hatip duvarının üzerinde durur. Sonra Mısır hacıları Mahmel-i şerif ile ayni yerde durur. Bunların dört tarafına on binlerce hacılar dururlar. Arafat dağı ortaya alınmış olur. Bu hacıları bütün Şam, Mısır ve İran askerleri ortaya alıp beş yerden mehterhaneler, yetmiş yerden küsu hâkaniler vurulup yeniden tekbir alınır. Arafat'ın batısında durmak en hayırlısıdır. Çünkü hatip batıda Kâbeye dönerek hutbe okur, onu dinlersin. Bütün Ervan hacıları batıdadır. Habeş, Yemen, Irak, Tâif, Hicaz, Abbas ve diğer hacılar doğu, kuzey ve güneydedir. Bütün hacıların lebbeyk sesi gökleri doldurur.

ARAFAT HATİBİNİN VASIFLARI: Güneş tam tepeyi aşarken kınalı bir deve üzerinde Hazreti Âdem mutbağından çıkar. Tablhaneler susup hutbeyi beklerler. Hatip de iki tarafına selâm vererek (Ey hacılar, dua günüdür, dua edin), diyerek hatip sofasına çıkar. Devesinin yüzünü Mekke'ye çevirir. Yüksek sesle (Elhamdülillah) der. Gökte gerrubiyanlar (Sümme elhamdülillah) derler. Sonra kırk kere (lebbeyk) diye telbiye ederler. Bütün hayvanlara da malûm olup, develer esirüp, atlar kişner, kuşlar yere iner, bu lebbeyk sesleri tam bir saat sürüp, ikindi vak-

ti olur. Hatip İmamı A'zam kavline göre Kurban bayramı hutbesini okur. Yine hacılar tekbir, tehlil ve telbiye ederler. Hatip hac âdâbını izah eder.

Tam bu sırada doğuda Basra milleri tarafında bir tüfenk sesi geldi. Meğer Basra hacılariyle Tâif Arapları cenk ederlermiş. Asker varınca Araplar kaçarlar. Basra hacıları 12 şehitleri, 45 yaralıları ve 26 kelleleri ile gelip vakfeye dururlar. Sonra Şam ve Mısır hac eminleri, mahmel develerini değişirler. Yemen'den mahmel gelmez ama, hacı gelir. Bağdat'tan da hacı gelir, mahmel gelmez. Şam ve Mısır mahmelleri at başı giderler. Binlerce meşaleler, fanuslar hazır durur. Hatip hutbeyi bitırıp, boğazındaki örtüsünü bayrak gibi hacılar üzerine salınca:

Be deryâ der menâfi bîşümârest
Eğer hâhî selâmet derkenârest

Bu sırada kenarda bulunmak akıllıca harekettir. Çünkü bir at yıkılsa, kurtulmak mümkün değildir. O karanlık gecede hayvanlar insanları, insanlar birbirini çiğner. Askerler tüfenk şenlikleri yaparak hacıların dört tarafını sararlar. Böylece salih mevkiine varıp şu duayı okur: «Elvedâ ya cebelûllah...» diye millerden dışarı çıkınca artık hacıların hacları tamam olmuş olur.

Arafattan geceleyin dönerken, geri dönüp bakmak caiz değildir. Çünkü peygamber buyurmuştur ki (ümmetimin günahları Arafat meydanında kalıp, kendileri anadan yeni doğmuş gibi olurlar. Hepsinin günahları hınzır, köpek, maymun suretinde dağlara gidip mahvolur...) Bazı kimseler geri bakıp günah haşeratını görerek gözleri kör olmuştur. Onun için geriye bakılmaz. O gece cin ve perilerin müslümanları sabaha dek tavaf ederler. Salih milinden sonra 2000 adım gidilir. Zübeyr milleri gelir. Arafat hududu budur derler. Allah göstermesin, Arafat günü güneş batmazdan evvel bu millerin içinde bulunmayanın haccı hac olmaz vesselâm.

Bu milleri geçip iki saatte gider...

MÜZDELİFE MENZİLİ VASIFLARI, YANİ MEŞ'ARI HARAM CAMİİ: Hakkında Âyeti kerime nazil olmuştur. Hacılar Ferah dağı eteğinde çadırlarını kurarlar. Akşam vakti Meş'ari Haramda ezan okunup, hacılar namaz kılarlar. Bazı salih kimseler sabaha kadar câmide Kur'an okurlar. Burada mağrip namazı ile İşâ bir arada Kasrı cem olur. Bu gece dua, rica geceleridir. Çünkü Arafattan yeni gelindiği için insanlar masumdur, ne murat eder ise kabul olunur. Burada her biri bakla ve fındık büyüklüğünde 63 tane taş toplaya...

Câmiin kuzeyinde büyük bir havuz vardır. Başka zamanlarda cemaati azdır. Bayram namazı yerine bu câmide sabah namazından sonra vakfeye durmak vâciptir. Durmasa haccı noksan olur. Fidye-i dem lâzımdır. Arafatta bayram namazı yoktur. Kurban bayramı dedikleri arife

günüdür ki, o gün Arafatta hutbe okunur. Meş'ar-i Haramda durulan vakfe bayram namazı yerine geçer. Kul hakkı burada bağışlanır denilir.

MİNE PAZARI MENZİLİ EVSAFI: Burada bütün hacılar çadırlarında üç gün üç gece bu kurban bayramında durdular. Herkes cemratlarına, kurban ve tavaflarına başlarlar.

MİNE PAZARINDA HACILARA FARZ VACİP MÜSTEHAP VE SÜNNET OLAN MAKAMLARI BEYAN EDER

Mine pazarında Mescidi Havf'tan tarafa dönüp hiddet ile yedi taş ata ve şu duayı okuya:

«Bismillâhi ekber rağmen lişşeytaan ve hizbehâ». Buralarda tekbir ve tehlil yapılmaz. Çünkü mel'un şeytana taş atma yeridir. Sonra orta cemre, sonra Akabe cemresi ata. Kurban bayramının ikinci günü ata binerek şeytan taşlaya.. Üçüncü günü yine piyade taşlaya... Üç günde 63 taşı tamamlamak gerektir.

Bayramın birinci günü şeytan taşlamanın sebebi şudur: Hazreti İbrahim, İsmail'i alıp, Allah emriyle kurban etmeye götürürken şeytan gelip İsmail'e (baban seni boğazlamaya götürüyor. Sakın razı olma...) der. İsmail de (emir Allahındır) diyerek şeytanı taşlar. İkinci günü taşlama Hazreti İbrahim'den, üçüncü günü taşlama Hazreti İshak'tan kaldı. Bazı müfessirler böyle yazmışlardır.

TAŞLAMA YERİ BEYANINDADIR: Bu taşlama yerleri Mine pazarı içinde yol üzerinde alçak bir yerdir. Üçüncü yeri kârgir, geniş bir binadır. Ama dostlar, bunda bir hikmet vardır. Yüz binlerce hacı üç gün üçer kere yedişer taş attıkları halde hacılar gittikten sonra taşlardan eser kalmaz. Bütün şeytanlar taşıyıp kırlara atarlar derler.

İlk taşlamadan sonra çadırına gelip kurban kesilir.

SEBİR DAĞI: Kırmızı renkli bir dağdır. Hazreti İbrahim, İsmail'i boğazlamak üzere burada yere yatırmış, üç kere bıçak vurmuş, kesmemiş, o anda gökten Cibril bir koyun getirmiş ve (Ya İbrahim Rabbin sana selâm eyledi. Emrime itaatle oğlunu kurban ettiği için İsmail'e bedel bu koyunu kessin) dedi. Buraya Menhar derler. Burada İbrahim, İsmail, İshak makamları vardır.

Araplar buraya koyunlarını getirmezlerse uyuz olur. Buraya beş kere yüz bin hacı gelir. Her hacı bir kurban kesse, bu kadar kurban kesilir. Herkes kurbanlarını çadır önüne bırakır. Tâif, Hicaz, Mekke, fukaraları bunları yüzüp, etini kayalara koyar, güneşin şiddetinden iki saatte pişer, alıp evine götürür. Burada yüz binlerce kurbanın müzahrefatı, ha-

cıların kazuratı kalır. Allah'ın hikmeti bir iki gün içinde şiddetli bir yağmur yağar, o vâdiyi tertemiz yapar.

Bu Mine pazarında kurbanlar tamam olduktan sonra tıraş olup, tırnaklarını keseler. Tıraş kıllarını Muallâ mezarlığına göme. İhramdan çıka. Temiz elbiselerini giydikten sonra hacılara o dakikaya kadar haram olan şeyler artık helâl olur. Pire ve bit öldürmek, avlanmak, karısı ile cima' yapmak gibi... Hepsi helâl olur.

Sonra Mekke'ye varıp ziyareti tavafı yaparlar. Bu da Kudum tavafı gibidir. Bu tavafı yapmasa farzın birini yapmamış olur. Bu tavaf Nahir gününden evvel veya o gün yapılır. Sonra yapılmak mekruhtur. Safa ve Merve arasında yedi kere sa'y eder. Bunları tamamladıktan sonra yine Mine pazarına gelinir.

MİNE PAZARI İMARETİ ZİYARETİ: Mine şehri, iki tarafı yalçın kaya, iki bin adım uzunluğunda bir vâdidir. Şerifin hükmündedir. Bu dört yoldur. Yolların iki tarafında yüksek kayalar vardır. İki bin evdir. Her evde bir su kuyusu vardır. Her evin bahçesinde hurma, limon, turunç ağaçları gül gülistandır. Havası Mekke'den iyidir. Mekkeliler sekiz ay burada otururlar. Mine'de 800 dükkân vardır. Şerifin hanı, şerif İzzettin, şerif Ahmet, şerif Mahmud hanları meşhurdur. Küçük bir hamamı kırk kahvesi vardır. Bu Mine şehri, Mekke halkının yaylağıdır. Yetmiş mihrap vardır. En meşhurları...

HAYF, ENVER, ZAYF CAMİLERİ: Birbiri içinde iki kat câmidir. İlk yapıcısı Resûlullahtır. Nübüvvetten 12 sene sonra yapmışlardır. Bina yapılınca içinde ziyafet verdikleri için bu isim verilmiştir. Dört halife genişletmişlerdir. 1025 (M. 1616) te Sultan Ahmet yenilemiştir. Elli dört kubbelidir. Dört mezhep için dört mihrabı vardır. Minber duvarında (Sultan Ahmet tarafında 1025 senesinde) yazılıdır. Bu yazının üstünde şu tarih vardır: (Mevlânâ Elsultan Melek Tahir)..

Bu câmide avize, yerde serili hasır vesaire yoktur. Yer kum döşelidir. Avlusu iki yüz germe adımdır. Avlunun etrafı kale duvarı gibidir. İki şerefeli bir minaresi vardır. Bu geniş avlu ortasında bir câmi daha vardır. Resulullahın câmiidir. Sekiz sütun üzerinde bir yüksek kubbedir. Kubbenin ortasında (Kul külle ya'mel...) âyeti yazılıdır. Kubbenin biraz aşağısına Fetih sûresi yazılmıştır. Câmiin yanında Hazreti Ali makamı vardır. Mine pazarına geldiği vakit düldülünü bağladığı yer görünür. Kurban bayramının üç gün üç gecesinde hacılar namaz kılarlar. Sol taraf köşesinde dağa on adım yakın...

VELMÜRSELÂT DAĞI: Bir küçük dağdır. Burada Resulullahın mağarası vardır. Resulullah, Mine pazarına gelince bu mağarada kalırlarmış. Cenabı Hak tarafından Velmürselât sûresi burada nazil olmuştur. Cibrilin girdiği yarılmış kaya görülür.

Oradaki kayadan mihraba Peygamber secde etmiştir. Ayağa kalktıkları vakit mübarek başlarının değdiği yer görünür. Mürselât sûresi burada nazil olduğundan (Mürselât kayası) derler.

SEBİRE DAĞI: Keps mescidi küçüktür. Buna yakın dağın eteğinde Nahire mescidi vardır. Burada iki rekât nafile namazı kılına. Peygamberin tellâlının makamı vardır. Ebû Nidâ derler. Bir mağara içinde gömülüdür.

AKABE DAĞI: Bu dağın eteğinde (Biat mescidi ziyareti) vardır. Burada Peygambere (İkra' Bismi Rabbike...) âyeti nazil olup, Peygamber Cibrilden biat istedi. O da biat etti. Onun için (Biat mescidi) derler. Namazın şartları ve iki rekât namaz burada farz oldu. Cibril imam olup öğle namazını kıldılar. Hazreti Hatice Mine pazarından gelirken bu mescidin nur olduğunu görüp (Muhammed buradadır) diye geldi ve Ona iman etti. Sonra bu mescitte Ebubekir, Ali, Zeyd bin Hâris, Abdullah bin Mes'ut, Osman, Abdurrahman bin Avf, Sa'd İbni Ebi Vakkas, Zübeyr İbni Avam, Bilâl-i Habeşî, Suhayb Rûmî burada biat ettiler. Bedir harbinde Ebu Cehil ölüp, Peygamber amcası yetmiş nefer adamı ile esir olup burada biat ettiler.

MİNE SOKAKLARININ SÜSÜ, SULTAN ASKERLERİNİN ŞENLİĞİ, ŞERİF EVLÂTLARININ SÜNNET DÜĞÜNÜ VE HACILARIN ZEVK VE SAFASI: Müzdelife'den, Mine pazarına derya gibi hacılar gelip alış veriş için pazar kurulur. Beyit:

Ne arus-u hüsnünü gördüm bugün divânı var
Her taraftan güller açılmış gülü handânı var

Dünyanın her tarafından gelen Müslüman hacılar burada metaını çıkarır. Her türlü kıymetli kumaşlar, en kıymetli rengârenk taşlar, cevahir yığın yığın satılır. Her dükkânda öd, anber, misk, zağiran, zamiran, kâffur, hattai sünbüli, aselbent, Meryem buhuru, gülsuyu, nârenç suyu, ıtır şâhî, kâdi suyu ve daha pek çok kokular satılır. Dükkân sahibi müşterisine her halde bir şeyler ikram eder. Herkes memnun ve neşelidir. Öyle bir alış veriş pazarıdır ki tarifi zordur. Beyit:

Mine bazarını seyrettim serâpâ hociyim
Bir cefâ dükkânı yoktur, hep vefâ bâzârıdır.

Bu pazarda yer yer mutfaklarda yemekler ve içecekler pişer. İşi nuş edilir. Kahvehanelerde Habeş cariyeleri def ve kudum çalıp zevk ve safa edilir. Her taraftan gelenlerin malları baçsız, gümrüksüz alınıp satılır. Her taraf çırağan edilir. Umumiyetle ahali Mekke ve Medine pazarına gelip sünnet düğünü yaparlar. Saz, söz hanende ve sazendelerle zevk ve safa edilir. Dinleyen âşıklar da Uşşak makamından başlayıp,

hazin seslerle buselik makamı Büzürk ederek rast karar ederler. Buradan...

MİNE MERAM PAZARINDA İSLÂM ASKERİ ŞENLİĞİ: Mine pazarının bir tarafına Şam, bir tarafına Mısır, bir tarafına Acem Irakî hacıları konup birinci bayramda serdârın fermanı ile herkes çadırlarını bayraklarla süsler, bütün develer ziller ve zilbentlerle, bayraklarla süslenir. Kûsler, Osmanlı davullarına tokmaklar vurulur, güneşin batışından sonra sofralar serilip yemekler yenilir, sonra iki üç yüz bin tüfenge birden ateş verilir. Sahralar güm güm gümler. Sonra Şam veziri Hüseyin Paşa kolundan 12, Mısır kolundan 6 parça topa ateş verilir. Böylece sabaha dek tüfenk ve top şenlikleri olur. Sabaha dek mehterhaneler çalınır.

Bir taraftan Şam, diğer taraftan Mısır fişenk ustaları birbirleri üzerine öyle sanatkârane yapılmış fişeklikler atarlar ki dil ile tarif edilmez. Fakat doğrusu Mısır ateşbazları çok usta kimselerdi. Şam ateşbazlarının yaptığı bir fişenk yere bir adam boyu kalınca tekrar göklere çıktı, sonra tekrar inerek iki tarafa ok gibi kandiller sıçradı. Her kandil servi, hurma ağacı, surahi kapağı, Süleyman mühürü gibi şekiller alırdı.

Bayramın ikinci günü Hüseyin Paşa Şam ve Mısır askerinden 500 tüfenkliyi ve yedi bayrak askeri Mekke ile Mine akabesinin iki tarafına kayalar içine pusuya koydu. Sonra İslâm kumandanlarına, hac emirlerine, Cidde beyine, şerif hazretlerine haber gönderip (Bütün hacılar Mekke'ye göçsünler ve askerler pürsilâh kalsınlar) diye emir verdi. Hepsi gittikten sonra bütün divan erbabı, beyler, âyân, şerifler, kumandanlar Hüseyin paşanın çadırında toplandılar. Şerif Sa'd hazretlerinin gelmesini beklediler. Bu sırada şerifi davete giden Hasan ağa çıka gelip (Sultanım, şerif Sa'd top ve tüfenk şenlikleri sırasında tacını ve tahtını bırakıp hicaz tarafına gitmiş) deyince (Tiz, varın, bu Mekke ve Medine sarayını mühürleyip zapteylen) diye asker gönderip zaptettiler.

Hüseyin Paşa hazretleri (şimdi ne edelim?) diye müşavere suretinde sordular. Orada olanlar (Şerif Ahmed'i şerif edelim) dediler. Hüseyin paşa; (O da şerif Sa'd'ın taraflısıdır. O şerif olursa yine Mekke içinde isyan çıkar. Ben onların tam zıddı olan (şerif Berekât'ı şerif ederim) deyince her taraftan beğenildi. Hemen vezir divanında hattı şerif okundu. Hüseyin paşa kendi eliyle bir samur kürk ve bir kıymetli hil'at giydirdi. Şerif, paşanın iskemlesi üstüne oturdu. Önce Hüseyin Paşa biat eyledi. Fatiha okundu. Sonra eski Şeyhülislâm Bursalı Mehmet efendi, biraderi Mekke mollası efendi, Hafız efendi, Medine mollası efendi, Şam emiri Harmuş paşa, Mısır hac emiri Özbek bey, Cidde mirlivası Baklacı Mehmet bey, Kul kethüdâsı Burunsuz Ahmet, Surre emini Mahmut ağa, Siyavuş ağa, kethüdâ İbrahim paşa, Koca Baykuş oğlu Hasan kethüdâ ve büyük küçük herkes el öptü. Dışarıda bir gülbank çekildi. Göç Kûsları çalındı. Sonra paşa ve asker yola çıktı. Paşa ve şerif atbaşı be-

raber Mine pazarından geçtiler. Sonra Akabe'den geçtiler. Burada paşa şerife yeniden biat etti. Çünkü Sahabe-i kiram Peygambere burada biat etmişlerdi.

NUR DAĞI: Kayalık yollardan giderken yarım saatlik bir vâdi içindedir. Sivri yalçın kızıl bir kayadır. Ta tepesinde bir kubbe vardır. Hazreti Ebubekir yaptırmıştır. Peygamberimize 40 yaşında nübüvvet gelince Cibril bu Nur dağına çıkarıp, mübarek karnına vurup, çerkâp ahlatını bu dağda gömüp mübarek karnını nur esrarı ile, nübüvvet ile doldurmuştur. Fakat buraya çıkmak çok zordur. Arap eşkiyası yüzünden yol tehlikelidir. Hüseyin paşa ve şerif buraya yakın geçip, buradan büyük alay ile şerif berekâtı Mekke'de evine götürdüler. Şerif hemen Kâbeyi ziyaret etti. Paşa da Muallâ'da konağına indi ve yetmiş seksen adamı ile Kâbeye gitti.

TAVAF-I SADR FARZI EVSAFI: Buna (vedâ tavafı) da derler. Bu da diğer tavaflar gibidir. Bu vedâ haccı ile hac tamam olur. Fakat eğer (kuvvetim var, maksadım sevap kazanmaktır) dersen durma Umreye varıp gel. Safa ve Merve arasında yedi kere sa'y, bir hac sevabıdır. Eğer ana ve babam için, üstadım ve dostlarım için ikişer üçer altın bedel ile hac ettiririm dersen, altınların havaya gider. Bu vedâ tavafında Safa ve Merve arasında sürat ile sa'y etmeye... Ağır ağır yürüye. Bu vedâ haccı vâciptir. Mekkelilere lâzım değildir. Zemzem suyundan bol bol için, elini yüzünü yıkaya... Ama zemzem ile taharet caiz değildir. Sonra Kâbe eşiğini öperler. Bazıları Kâbe içine girmemek hayırlıdır demişler. Çünkü Kâbe içine bastıktan sonra dünyada daha nereye basa demişler. Ama Hatim içine girip altın oluk altında Peygamberin secde ettiği yeşil mihrap taşta iki rekât namaz kılsa, Kâbe içinde kılmış olur. Hacer-i Esvedi öpmek sünnettir. Burada sadr tavafı tamam oldu. Bundan sonra nice bin tavaf ederse etsin vesselâm.

Hayz görenlerden tavaf sâkıt olur. Ama diğer menasik sâkıt olmaz. Ve yine Mine pazarında kurban kesip ihramdan çıkıp, Mekke'de ziyaret tavafından sonra yine Mekke'ye gelinceye kadar ehli ile cima' etmeye. Zamanımızda kadın tâifesinin kâbesi, doğup büyüdüğü kapısının eşiğinin iç yüzüdür. Dışarı çıkmaya. Çünkü bu Kâbe yoluna çıkanlar, kadınların neler çektiğini bilirler. Meselâ Konakçı Ali paşa senesinde Reşit oğlu adlı Araplar, hacıları vurup, nice ehli ırz kadınları, cariyeleri, üryan edip, götürüp inciterek o nazlı hatunlara hizmet ettirdiler. Nicesi öldü, nicesi para verip kurtuldu. Nicesi orada kalıp evlât sahibi oldular. Hakirin bu tasviri farza aykırıdır ama, yüreğim yanıktır. O faciada hakir bulundum, gözümle gördüm.

MEKKEİ MÜKERREME'DE ŞENLİK: Şerif Berekât, şerif olunca haremi şerife varıp minberin üçüncü basamağında oturdu. Bütün âyân, şerifler, şeyhler, hatipler, gelip şerife biat ettiler. Mekke içinde tellâllar

bağırdı (Herkes rahat etsin, üç gün üç gece şenliktir. Herkes evlerini dükkânlarını süslesinler). Yerliler, hacılar birbirlerine ziyafet ettiler. Câmiler, minareler, evler, kandillerle süslendi. Dükkânlarda çay, kahve, mahlep, sahlep, Kaşir, şerbet, süt içerek hanende ve sazendeler çalıp söylediler. Lulu çarşısı vardır, incilerle süslenmiştir. Diğer çarşıları da diba, şiyb, zirbat, atlas, kemha, kadife ile süslerler. Bazı cevahir dükkânlarında elmas, lâl, yakut, zümrüt, firuze, akik, yemeni, Seylân, Aynulhur, Aynüssemek, zeberced, şebçirağ gibi kıymetli mücevher teşhir edilir.

Attarlar çarşısından mâverd ödü, anber ödü, mülebbes, kâfuru, Hata müşkü, Nâfile-i Hoten, Sükülü Hindi, Sünbülü Hitayı kokularından geçilmez. Selvi çarşısında, gül, sünbül, ful, çöl, sandal, gülsuyu, ıtır şahî, yasemin, benekşe, şükûfe-i Hinna, aselbend kokusundan insanın canına can katılır. Beyit:

Âdem hayât-ı nev bulur canlar bağışlar dembedem
Enfâs-ı rûhullahtır gûyâ nesim-i subhdem

Hacılar bu dükkânlara gelirler. Dükkân sahipleri kendilerine itibar eder. Güzel kokular dökerler. Mekkelilerin geçimi hacılar yüzündendir. Onun için şerif, hacıların hatırları hoş edilsin diye tenbih eder. İçeceklerden limon, Ribas, Anberbars, vişne, nebneşe, nilüfer, Hummas, sandal, dut şurupları her evde ve dükkânda bol olup içilir.

Şerif, Peygamber seccadesine cülûs etti. Şerifler peygamber neslindendir. Ellerinde dört, halife, Emevî ve Abbasî halifelerinden hattı şerifler vardır. Hangi şerif yaşlı ise o şerif olur. Fakat Osmanlı hanedanından izin almak şartiyle... Sultan Selim Mısır'ı fethettiği vakit Mekke şerifi Mısır'a gelip Sultan Selim'e anahtarları teslim etti. O gün Kemal Paşazade Mısır'da hutbe okudu. Şerif olmakta, şart, biri ölünce hükümet büyükten büyüğe kala... Oğuldan oğula kalmaya. Biri isyan ederse azil ve tayin Osmanlı hanedanı elinde ola... Kırk şart üzere şerif olurlar. Şerifin, padişah tarafından Hassı bin altındır. Kara ve deniz yenbu'ları ile Cidde limanının yarı gümrükleri şerifindir. İki yüz kese hâsıl olur. Hint, Yemen, Arap, Acem, Magrip ve velhasıl bütün İslâm âleminden beşer Mısır hazinesi altın gelir. Araplar mahkemede yemin icap etse (şerifin başı hakkı için) diye yemin ederler.

Şeriflerin tuğ ve sancakları yoktur ama Peygamberimizin sancağı gibi sancakları, kûsleri vardır. Fazla nüfuzları yoktur. Vaktiyle çok isyan etmişler ve Mısır sultanı haklarından gelmiştir. Hâlâ kuyruksuz ata binerler. Şeriflerin 62 bin altın surreleri vardır. Mısır hac emiri getirip dağıtır. On bin altmış erkek ve kadına surre dağıtılır. Padişah tarafından gönderilip dağıtılır. Bu kadar ihsanı Emevîler, Abbasîler, Fatımiler, Ekrad, Türkmen ve Çerkesler etmemişlerdir. Surreler Mısır'dan geldiğinden Mısır kimde ise, Mekke halkı da ona tâbidir.

MEKKE'NİN HUDUDUNU BEYAN EDER: Kuzeyde 16 menzil Nakiye dağıdır. Ötesi Şam toprağıdır. Batısı 18 konak Muvaylih'a varır. Ötesi Mısır toprağıdır. Güneyi 12 saat Cidde'dir. Yemen hacıları Yelemlem denilen yerde ihrama girerler. Doğuda on konak Nehrülkaa yâni Dicle nehrine kadar Lahsa ve Basra ile huduttur. Kuzey doğuda Harunürreşid'in hatunu Zübeyde hatunun duvarına kadar yedi konaktır. Bağdat'ın kuzeyi Fırat'a, Aneh, Selma, Hille ve Kûfe'ye kadar hudutsuz çöldür. Bu hudutlar içindeki köyler, kale ve kasabalar şerife tâbidir. Her birisine birer hâkim tayin eder. Bu topraklarda asla tımar, zeamet, emanet, mukataa (S.B.) yoktur. Yalnız Cidde Yenbuulbahir'de vardır. Şerifin Cidde hükümetinde alâkası yoktur.

MEKKE MOLLASININ VASIFLARI: Sultan kanununa göre beş yüz akçe mevleviyetlidir. Şerif kadar köy ve kasabalarda hükmü geçer. Medine başka mevleviyettir. Mollaya padişah tarafından surre ile altın gönderilir. Dördüncü Sultan Mehmed Han kanun yaptı ki, Arafat hutbesini okuyup adamlariyle birlikte, azlolunup İstanbul'a gelip İstanbul mollası ola... Böyle olunca Mekke Mollalığına itibar eder oldular.

Hamud adlı şerif Mekke içinde büyük cenk edip, Yenbu'da Mısır askerini ve birçok hacıları kılıçtan geçirip rüsvaylık etmiştir. Bu haber Mısır veziri kethüda İbrahim paşaya ulaşınca padişah fermanı ile üçer bin Mısır ve Şam askeriyle, hiyanet eden şeriflerden intikam alındı. Şerif Sa'd kaçtı. Yerine şerif Berekât şerif oldu. Üç bin Mısır askerinin 1500 ü bütün mühimmatları ile Mekke'de kaldı.

Evvelce Haremi şerif küçük imiş. Geçen padişahlar genişletmişlerdir. Ama 959 (M. 1551) senesinde Kanunî Süleyman rüyasında Peygamberi görüp (Ya Süleyman, Belgrad'ı, Rodos'u, 1740 parça kaleleri fethedip, Kudüs-ü şerife bir kale, Medine ve Mekke'nin dört tarafına bir sağlam hisar yap) buyururlar. Sultan Süleyman uyanıp, o kaleleri fethedip, Mekke'nin etrafına bu hisarı yapar.

BEYTÜLLAHÜLHAREM AVLUSUNUN ŞEKİLLERİ: Mekke-i Mükerreme ve beytullahülharem, Bekke denilen bir dar dere içindedir. Daima seller haremi şerifi suya gark edermiş. Geçmiş hükümdarlar buna çare bulamıyorlar, hacılar âdeta su içinde yüzüyorlarmış. Sultan Süleyman Han, Mimar Sinan'ı, Mahmud paşayı mutemet yapıp, yedi senede, etrafındaki 39 kapının eşiklerini beşer altışar taş merdiven ile yükseltmiştir. Bu suretle beyti şerif, çukur bir sahra içinde kalıp, dört tarafı kale gibi olmuştur.

Resulü Ekrem zamanında da bir kere haremi şerifi sel kaplamış, bizzat Peygamber eteklerini beline bağlayıp mübarek elleriyle kovalarla suyu dışarı atmışlardır. Zübeyr ibni Avvam beyti şerifin eşiklerini bir adam boyu yükseltmiş ise de yine selden kurtaramamıştır. Bâb-ı Selâmın üst

eşiğinde (959 senesinde Selim Han oğlu Süleyman Han tarafından tamir edilmiştir) yazılıdır.

HAREMİ ŞERİF KAPILARI: Haremi şerifin dört tarafında 39 büyük kapı vardır. Bazı kapıları üçü beşi bir yerdedir. Doğusunda dört yerdeki kapılardan evvelki (Bâb-ı Selâm) dır. Yanyana üç kapıdır. Kanatları pirinç kaplıdır. İkincisi (Beni Şeybe kapısı) dır. Hâlâ kapısının anahtarı Benî Şeybe'dedir. Bu da yanyana üç kapıdır. Yine güney doğuda iki kapı daha vardır. Biri (Bâb-ı Nebi), yine buna yakın (Cenâyiz kapısı) yanyana iki kapıdır. Üçüncü kapı (Abbas kapısı), dördüncü kapı (Ali kapısı), (Beni Haşim kapısı). Bu taraf kapıları tamam oldu.

Güneyde yedi kapı vardır. (Bâb-ı esvak), Bâb-ı Safâ), (Mahzum kapısı), (Cinad kapısı) derler iki kapıdır. Beşinci kapıya (Mücahidiye kapısı), (Bâb-ı Ümmehânı), ... Batıda üç kapı vardır. ..... Evvelki (İbrahim kapısı), üçüncü kapıya (Umre kapısı) derler. ..... Ve ikinci kapıya (Eski kapı) ..... Batıya meyilli düşmüştür. Dördüncü kapıya (Ziyad kapısı) derler, yanyana üç kapıdır. Beşinci kapıya (Düriyye) derler.

HAREMİ ŞERİF ETRAFININ KAÇ ADIM OLDUĞUNU BEYAN EDER

Bâb-ı Selâmdan, haremi şerifin yan sofalarındaki kubbeler altından batıya ellinci adımda (Bâb-ı Ziyad) vardır. Kuzeye bakar üç kapıdır. Orta kapı üzerinde ..... (Üdhulûhâ) âyeti yazılıdır. Bu kapıdan girince dört sütunlu küçük bir avlu vardır. Bâb-ı Ziyadın güneyinde Dârünnedve veya Yahudi kapısı vardır. Cehalet zamanında burada bir yahudi kilisesi varmış. Buradan yine batıya yüz adım gidilince (Basıtıyye kapısı) gelir. Kuzeye bakan bir kapıdır. Bu kapının üzerinde yaldızlı yazı ile (ve kaale rabbi'd hilni müdhale sıdkin...) âyeti yazılıdır. Buradan yine batıda elli adım sonra (Bâb-ı Atik) gelir. Bunun kemeri üzerinde (lâ ilâhe illâllah...) yazılıdır. Buradan güneyde yirmi adım ileride (Bâbı Ümre) gelir. Buradan elli adım doğuda (Bâbı İbrahim) vardır. Bu kapının iki tarafında melik Kayıtbay tarihleri vardır. Buradan yirmi adım doğuda (Bâbı Huzur) dur. Bu kapı üzerinde (... El sultan Berkok İbni Said, sene erbaa ve semâne ve mie) yazılıdır. Buradan inbat yelî tarafına elli adım gidilince (Ümmehânî kapısı) vardır. Doğuya bakan yan yana iki kapıdır. Hacıların serinlediği bir kapıdır. Çünkü daima rüzgâr eser. Burası Resûlü Ekremin hatunu Ümmü Hânî'nin evi idi. Resûlü Ekrem bu evden burak ile Kudüs'e vardı ve oradan Miraca çıktı. Sonra bu evi Zübeyr hazretleri haremi şerife birleştirdi. Kapının üzerine âyeti kerime yazılıdır. Bu kapıdan otuz adım kuzeyde (Medresetül aclâ kapısı) vardır. Üzerinde (Fanzurû ilâ...) âyeti yazılıdır. Sonra Bâbı Ciyad, Mücâhidiyye ve Bâbı Rahme adlı kapılar gelir. Buradan otuz adım kuzey-

de yanyana kapılar vardır. Üzerinde (ve vehebna...) âyeti yazılıdır. Buradan yine doğuya açılan beş kapıdır, orta kapının üzerinde (innessafâ ve'l-merve...) âyeti yazılıdır. Bu safâ kapılarından Safâ kemerlerine yol aşırı elli adımdır. Mahalle içindedir. Bu Safâ kapısından yirmi adım kuzeyde (Bâbı Bagle) yanyana iki kapıdır. Buradan yirmi adım kuzeyde (Bâbı Beni Şeybe) iki kapıdır. Buradan yine otuz adım kuzeyde (Hazreti Ali kapısı) yanyana üç kapıdır. Buradan otuz adım kuzeyde (Hazreti Abbas) kapısı, yanyana üç kapıdır. Bâbı Şeybe'den, Bâbı Bagle kadar 80 adım uzunluğunda celî yazı ile Arabî kaside yazılıdır. Altında (Selim han oğlu Sultan Murat tamirini emretti) yazılıdır. Buranın duvarında Kızılbaşlara rağmen ism-i celâl ve peygamber ismi ve dört halife adları yazılmıştır.

Buradan yine yirmi adım kuzeyde (Bâbinnebi) doğuya bakar iki kapıdır. Üzerinde (Sultan Melik Eşref, tamirini emretti. 935) yazılıdır. Buradan otuz adım kuzeyde (Bâbı Medrese) vardır. Mısır hac emiri burada oturur. Buradan yirmi adım kuzeyde (Bâbı Selâm) vardır. Buradan başlamıştık, yine burada son buldu. Bâb-ı İbrahimîden Bâbı Selâma kadar yazılan kapılardan hareme kaç basamak ile inilirse harem dışındaki yola da öylece merdivenlerle çıkılır. Her kapının önünde sofalar vardır. Haremi şerifin dış tarafını bu sofalar kuşatmıştır.

Bâbı Selâm, haremin bir köşesidir ve doğu tarafıdır, bir köşesi Bâbı Ömer'dir ve batı tarafıdır. Bir köşesi Bâbı Ümmehânî'dir ve doğu köşesidir. Kapıların tamamı 41 kapıdır. Haremi şerif iç tarafından 300 adımdır. Haremi şerifin içinde ve dışında 252 taş merdivendir.

HAREMİ ŞERİF SÜTUNLARININ SAYISI VE KÂBEİ ŞERİF: Tamamı dört köşe seksen sütundur ve 185 beyaz mermer sütundur. Bâbı Umre'den, Bâbı Ümmühânî'ye 250 adım ve 25 sütundur. Bâbı Ümmühâni'den Bâbı Bagle kadar 320 adım 158 beyaz mermer sütundur. Bâbı Bagle'den, Bâbı Selâma kadar 200 adımdır. 6 şeşhâne sütundur. Maadası 150 beyaz mermer sütundur. Bütün sütunlar 678 dir. Süleyman Hanın yaptığı haremi şerifin iç yüzünden ölçüsü 1120 germe adımdır.

BÜYÜK KUBBELERİN VASIFLARINI BEYAN EDER: Evvelâ doğuda 24 büyük kubbedir. Şam tarafında 36. batı tarafta 24, güney tarafta 36 kubbedir. Hazure minaresi tarafında rüknü Harem derler. 15 kubbe de Bâbı Nedve tarafındadır. 15 kubbe de Bâbı İbrahim'dedir. Tamamı 150 kubbedir. Bunlardan başka tava gibi yassı kubbecikler vardır. Evvelâ doğuda 38, kuzeyde 59, batıda 43, güneyde 64 kubbedir. Bu hesaba göre küçük kubbeler 232 dir. Adedi musallebat? tamamı 56 dır.

HAREMİ ŞERİF BEDENLERİ: Haremi şerifin etrafındaki bedenlerin hepsi 300 adet şerifelerdir. Bir kuşatma sırasında 5 - 6 bin tüfenkli askerin cenk etmesine müsaittir. Ama Ebî Kubeys dağı tam havaledir. Ha-

remi şerif içinde el taşı ile adam gezdirmez. Haremi şerif etrafında eski padişahlar kat kat medreseler yapmışlardır. ..... Hasılı kelâm bu âsitanei saadete yüz sürmek büyük saadettir.

BEYTULLAHÜLHAREM MİNARELERİ: Haremi şerifin dört tarafında yedi minare vardır. En eski minare Bâbı Umre minaresidir. İlk ezan burada okunmuştur. Yedi minarenin her tabakasında yedi baş müezzin, tam bir saat müddetle namaz vaktini ilân ederler. Temcid evvelâ Bâbı Selâmda okunur. Tam üç saat minarelerin tabakalarında müezzinler birbirine yüksek sesle (esselât vesselâm...) diye tasliye ederler. Ama bütün müezzinlerin en güzel seslisi Bâbı Umre'deki müezzindir. Bu minare, Abbasilerden Mansur Devânikî yapısıdır. İkinci minare Bâbı Selâmdır. Süleyman Han yenilemiştir. Üçüncü minare Bâbı Ali'dir, Abbasiler yapmıştır. Süleyman Han tamir ettirmiştir. Dördüncü minare Bâbı Hazurdadır. Abbasilerin yapısıdır. Bâbı Ziyad Mısır Sultanı Melik Eşref Barsbay yapısıdır. İki tabakadır. Yedinci minare, diğer minarelerin hepsinden yüksektir. Minarelerin hepsinin tepesinde altın yaldızlı alem vardır. Her minare beşer tabaka kandillerle süslenir. Müslüman hacılar gidinceye kadar böyle devam eder.

BEYTÜLLAHÜLHAREM'İN BÜTÜN AHVALİNİ BİLDİRİR: Evvelâ bu hakîr riyasız Evliya vücudumun kuvveti yerinde iken, can ve yürekten seyahati arzu ederdim. Görüş kuvvetim yüzünden ne tarafa bakıp okumu atsam, nişangâha isabet ettirir, tayyi mekân ederdim. Ve rüzgâr süratli atımla diyar diyar gezer ve kalemimi dile getirip kâh şehirlerin vasıfları, kâh peygamberlerin medihleri, kâh Kur'an okumak ve kâh temaşa ettiğimiz büyük şehirlerin, kaleleri, nehirleri, dağları görüp yazmaya gayret sarfetmiştim. Allah'ın hikmeti 1082 (1671) senesi haccı şerif oldu. Beytullahı tavaf edip, bildiklerimizi ve muteber kitaplardan Mekke-i Mükerreme'nin vasıflarını bulup yazmaya cüret ettim.

Evvelâ Cenabı hak yeri ve göğü kün emriyle yedi günde halk edip yeri öküz üzerine, öküzü taş üzerine, taşı balık üzerine, balığı deniz üzerine halk etti. Yer durmadı. Cenabı hak yeryüzünü 148 büyük dağ yaratıp dünya istikrar buldu. Kur'anı kerimde bu dağlar hakkında (Makaalid) yani (kilitler) denilmiştir. Bunlardan başka binlerce dağ daha vardır ama, en yüksekleri bu 148 dağdır. Hazreti İbrahim yedi dağın toprağından Kâbeyi yaptı. Cevherî hazretleri der ki, Kâbe denilmesinin sebebi dört köşe oluşundandır. Ve harem olarak tavsif olunması, Cenab-ı Bârî tazim ve ihtiram ettiği için Kâbe demişler.

Kâbul ahbar'dan rivayet edilir ki, İbrahim makamının alt yanında bir taş üzerinde İbranice şöyle yazılı imiş: (Mekke sahibi Allahım ki, gökleri ve yerleri yarattığımdan beri bu Bekke'ye tazim ettim. Kim ki benim birliğimi tasdik edip bu Beyt'e gele... Onun cesedini ateşte yakmam) yazılmış.

Bu beyti şerif hakkındaki en doğru rivâyet şudur: Cenabı Hak dünyayı yaratmazdan 2000 yıl evvel kızıl yakuttan bir köşk yaratıp cennete koydu. Hazreti Âdem'i yaratınca Âdem'e ibadet yeri olmak üzere bu köşkü yeryüzüne indirdi. Kâbei şerif yerine koydu. Tufana kadar insanların tavaf ettiği yer oldu. Fakat tufan günlerinde Allah'ın emriyle Hazreti İbrahim yedi dağın toprağından şimdiki Kâbeyi yaptı. Bu sırada Hazreti İbrahim yüz yaşında idi. Cibril, tufandan sonra Kubeys dağına gömdüğü Hacer-i Esvedi çıkarıp, Mekke'nin rüknü Yemânî köşesine koydu.

HAREMİ ŞERİF ENSÂBI: Hazreti İbrahim'den sonra peygamberin atası Kusay bin Kilâb yeniledi. Resûlü Ekrem zamanında Kureyşliler isyan edip, Mekke'nin bazı yerlerini yıktılar. Fakat yine Allah'tan korkup Kureyş kavmi toplanıp tamir ettiler. Çünkü o zaman Cenabı Hak bunlara öyle bir kıtlık verdi ki, zemzem suyu bile kurudu. O vakit Kureyşliler Peygamberin dedesi Abdülmuttalib'e varıp, Muhammed'i isteyip Ebi Kubays dağına çıkarak yağmur duasına başladılar ve (Ya Muhammed, sen de dua eyle) dediler. Hazreti Risalet (Siz Kâbeyi yine yapmayınca Allah rahmet etmez) buyurdu. Onlar da (Allah ile ahdimiz olsun Mekke'yi tamir edelim) dediler. Bundan sonra öyle bir yağmur yağdı ki vadiler su ile doldu. Kureyşliler de Kâbeyi tamir ettiler. Bu sırada Abdülmuttalip 120 yaşında idi. Vefat edip Muallâ mevkiine gömdüler. Bundan sonra dört halife, Muaviye, Zübeyr bin Avvam, Haccac Zalim, Abbasilerden Mansur, Mehdi, Musul halifesi Eşref, Melik Eşref Barsbay, Nureddin, Yusuf Salâhaddin, Sultan Berkok, Ferec, Kayıtbay, Osmanlılardan, Sultan Selim, Süleyman, III. Murad, Sultan Ahmet, IV. Murat, Sultan İbrahim ve daha nice eski hükümdarlar ve devlet büyükleri Mekke-i Mükerreme'yi genişletip mamur ettiler. Hâlâ Mekke hududu içinde avlanmak haramdır, ot biçilmez, taş yakılıp kireç yapılmaz, ağaç kesilmez, güvercin peygamberin vakfıdır, incitilmez. Tuhaf hikmettir. Yüz binlerce güvercin olduğu halde Mekke satıhlarına konmazlar. Fakat çavlak denilen Firvun akdoğanı Mekke'ye gelip konar. Kâbe'nin şerafetini kuşlar dahi bilirler. Bu haremde aslâ kavga olmaz, haramdır. Kavga eden yaşamaz. Ve bu haremi şerifin birkaç hassası vardır. Kâfir girse Müslüman olur, yahut aşikâr olur, katlederler. Yahudi de öyle... Kurt, ahuyu haremde görse taarruz etmez. Ve haremi şerif sayılan yer, hemen beyti şerif haremi değildir.

HAREMİ ŞERİF İHRAMI: Evvelâ kuzeyde vâdi-i Fâtıma'dan beri umre denilen yer Mekke'den dört mildir. Cidde yolu on mildir. Tâif yolu on bir mildir. Yemen yolu üzerinde Yelemlem'e kadar kırk mildir. Irak yolu üzerinde ..... altı mildir. Her yolun hudutlarında Miller vardır. Abbasilerden Me'mun haremi şerife çok binalar yaptırmıştır. Emevilerden Velid zamanında Endülüs'te Tuleytula zaptedilince Hazreti Süleyman'ın

definesi bulunup sayısız cevahir, altınlar ile Şam'da Emevî câmii ve Mekke-i Mükerreme cennetten bir köşe denecek kadar süslendi. Altından yağmur olukları onlar tarafından yaptırıldı. Fakat ağır olduğu için daima düşerdi. Sultan Ahmed zamanında hakirin pederi dergâhı âli kuyumcu başısı Derviş Mehmed Zıllî bu yağmur oluklarını yeniden yapmıştır. Dürbin ile bu oluklara bakarak babamın el yazısı ile yazdığı yazıları gördüm.

Mescidi haramın uzunluğu 370, genişliği 310 Mekke ziraıdır. Ama hakir adım ile ölçtüm. Mekke zirai bir adımdan küçüktür.

BEYTÜLHARAMIN EVSAFI VE MEKKE'NİN RESULULLAH ELİYLE FETHİ: Kâbe, haremi şerifin ortasında dört köşe, sarıya çalan zeytunî renkte savvan taşından yapılmıştır. Yerden yüksekliği, 24, genişliği 23 ziradır. Taşın etrafı 15 ziradır. Altın oluk tarafında Hatim duvarının bir adam boyu kadarı siyah beyaz taşlardır, tavaf ederken Hatimi beraber dolaşıp tamamı 170 Mekke ziraıdır. Fâtımatüzzehra, Hazreti Ayşe, Zübeyr ibni Avvam zamanında bu Hatimi yerinden kaldırıp yeniden yapıp Mekke satıhları ile beraber etti. Beyti şerifi evvelce olduğu gibi 12 kapı etti. Emevilerden Mervan Hımar, 13 yılında Haccacı Zalim'i Mekke'ye Zübeyr (1) hazretleri üzerine gönderdi. Haccac, Mekke'yi kuşatıp Ebi Kubeys dağı üzerine mancınıklar koyup beyti şerifi döverek birçok yerlerini harap etti. Sonunda Abdullah bin Zübeyr Haccac'a âman ile teslim oldu. Haccac âmana bakmayıp Bâbı Selâmda astı (2), günlerce asılı durdu. Kimse indirilmesi için rica etmedi. Bir gün Zübeyrin validesi oradan geçerken oğlunu görüp (daha bu şeyh Zübeyr minberden inmedi mi? Ne çok vaiz ve nasihat etti?) deyince Haccac indirip Muallâya gömdürdü. Zübeyr hazretleri Hatimi beyti şerife yetişmemişti. Haccac Resulü Ekrem zamanındaki gibi bugün görünen yuvarlak divanı yaptı. Hatim divanının bir ucu rükn-ü Irâkî'de bir ucu rüknü Şamî'dedir. Kâbenin bir duvarını Haccac, üç duvarını İbni Ziyad yaptı. Haccac, İbni Zübeyr'in ettiği Bâbı Yemânî'yi kapayıp, hâlâ doğuya bakan kapıyı bıraktı. Kâbenin kapısı bir adam boyu kadardır. Bu kapının uzunluğu 6 Mekke zırai ve on parmaktır. Ve enliliği üç zıra' 12 parmaktır.

MEKKEİ MÜKERREME MÜBAREK ÖRTÜSÜNÜN HAYRATI: Kâbe-i şerife ilk defa Haccac kisve giydirdi. Eski zamanda Yemen padişahları bir çeşit hasırla Kâbeyi örterlermiş. Mısır sultanlarından Melek Salih Necmeddin'in hatunu Şecerüddür, sırmalı siyah kisve ile örtmüş.

---

(1) Abdullah İbn Zübeyr olacak.

(2) Abdullah İbni Zübeyr teslim olmamıştır. Kılıç elinde çarpışarak şehit olmuştur.

O zamandan beri (Karadonlu Kâbetullah) derler. Evkafı büyüktür. Senelik 170 Mısır kesesi geliri vardır. Evkaf emini ve nazırı yirmi kantar ipek alıp siyaha boyar, yirmi vakiyye halis gümüş, iki bin frenk dinarı sırma yapıp Mısır'da Yusuf köşkünde 150 nefer usta zerbaflar işleyip, şevval ayında Mısır vezirinin huzuruna götürürler. Beğenilirse başkanlarına hil'atlar giydirilir. Bu ustaların iş erlerini görmeyen, yeryüzünde bir şey görmüş değildir.

Örtünün eteklerinde kırk iki pirinç halkalar vardır. Bu örtüyü rüzgâr kaldırmasın diye bu halkalarla bağlanır. Kâbei şerif uzaktan görüldüğü vakit insan donup kalır. Bu örtünün altında beyti şerifi kucaklamış sırmalı bir kuşak vardır. Firdolayı kuşatmıştır. Üç arşın enlidir. Som sırma ile bu kuşak üzerinde (Fî büyûti...) âyeti yazılmışıır. Her sene Mısır'dan yenisi gelir. Eskisini şerif parça parça edip İslâm padişahlarına gönderir, onlar da surre ve hediyeler gönderirler. Bu parçaları teberüken cenaze üzerine koyarlar. Fakat Haccı ekber olduğu vakit, yahut padişah fermanı çıkarsa örtüyü, kuşağı ve Bâbı şerif perdesini Osmanlı padişahına gönderirler. Bâbı şerif kuşağı da baştan başa ipek ve sırmadandır. Benzeri yoktur. Bâbı şerif de pederimizin yapısıdır. (Yani Evliya Çelebi'nin babası). Kapı doğuya açıktır. Üzerinde: (..... Sultanı Ahmet Han azze nasruhu sene işrin ve elf) yazılıdır.

Kapının mücevher bir büyük kilidi vardır. Daima kapalı durur. Peygamber asrından beri anahtarları İbn Şeybe elindedir. Peygamber bunlara ve Bilâlî Habeşi'ye, dünya durdukça nesilleri mahvolmasın diye dua etmiştir. Bazı büyük kimseler geldiği vakit şerifin fermaniyle hac günlerinde iki üç kere açılır. On ayak kalın tahta merdivendir. Üç arşın enlidir. Altında tekerlekleri vardır. Bâbı şerif açılınca gelirler. Bazı hacılar bu merdivenden çıkarlar. Bir kısmı bu bir adam boyu yeri atlayarak çıkarlar ve beyti şerife girerler. Ama nice adamlar helâk olur. Yetmiş bin hacı birbirlerini çiğnerler. Hele hakir bu sene korkumdan beyti şerifi ziyaret edemedim. Bazı Fakihler beyti şerife girmek şart değildir demişlerdir. Hakir beyti şeriften içeri âşıkane baktım...

Beyti şerif içi yine Kâbe örtüsü gibi (Lâ ilâhe illâllah Muhammed Resûlullah) yazılı kırmızı ipek perdelerdir. Siyah değildir. Yer yer avizeler görünür. Fakat diğer câmi ve mescitler gibi süslü değildir.

Bütün yağmur suları altın oluğa girip Hatim içine akar. Orada Resûlü Ekremin namaz kılıp mübarek başını koyduğu secde taşı üzerine dökülür. Dört tarafı Hatim duvarıdır. 500 adam alır. Secde taşının iki tarafında adam boyu şamdanlarda adam cüssesi kadar mumlar vardır. Hatim içi mermer döşelidir... Kâbei şerif dört köşedir. Doğu tarafında Haceri Esved, yine doğu ile kuzey arasında Rüknü Irâki, kuzeyde, Rüknü Şâmî, güneyde Rüknü Yemanî vardır.

HACERİ ESVED'İN RENGİ, BOYU BOSU: Haceri Esved yerden iki zira' yüksektir. Rengi, siyahtan açık, neftiye çalar, noktalı bir taştır. Beyit:

Kâbe kıblem senin cemâlindir
Hacerül Esved anda halindir

Haceri Esved Kâbenin doğu tarafında Mekke'ye şeref vermiş, gayet cilâlı, yumru bir taştır. Pare paredir. Sebebi, Ashabı Fil ile Ebrehe mel'unu gelip beyti şerifi yıktı. Haceri Esvedi de böyle yaraladı. Ama Cenabı Hak Ebabil kuşları ile cehennemden birer taş gönderip havadan attılar Hepsi mahvoldular. Sonra Haşimîler beyti şerifi yeniden yapıp, Haceri Esvedi satın aldılar. Ama Karamıta Haceri Esvedi götürürken yetmiş deve helâk oldu. Yerine korken kırılan yerlerine halis gümüş akıttılar...

Resûlü Ekrem Hatim içinde imamlık edip secde yerindeki ..... sonra Nebiler anası Hacer ana ruhu için el Fâtiha denip, o yeşil mihrap taşın sağ tarafına işaret buyurup dua ederlermiş. Hazreti Hatice ve Hazreti Ayşe Resûlü Ekremden bunun sebebini sordukları vakit Resûlü Ekrem buyururlarmış ki (Hâcer ana burada gömülüdür) Hazreti Hatice ve Ayşe'den rivâyet edilen hadistir.

Resûlü Ekrem Mekke taşlarından itibar ettiklerinden biri de Haceri Esved ile beyti şerif arasındaki (mültezem) dir. Cahiliyet zamanında hâkim yok iken, iddia eden ile dâva edilen buraya gelirmiş. Zalim ise cesaret edip el vurmaz. gayret edip el vursa helâk olurdu. Burada yapılan dua ve beddua kabul olunurdu. Bir de Beyt kapısının sağ tarafında rüknü irâkî'ye yakın temel dibinde dört köşe bir çukurcuk vardır. Hazreti İbrahim orada çamur çıkarmıştır. Bu makama ma'cene derler... Burada Mekke'nin şekilleri tamam oldu.

BEYTÜLHARAM'IN İSİMLERİ: Bütün tarihlerde, muteber kitaplarda, siyerlerde Kâbenin isimleri yazılıdır. Evvelâ eski adı (Beytullah) tır. Bundan başka Mekke-i Mükerreme, Beyti şerif, Kâbei şerif, Beytülharam, Mekke-i şerif vel Beled Velkura, Auruz, Faran, Mukaddese, Kays, Karınca köyü, Hatim, Elvâdi, Elharam, El Arş, Salâh Nizam, Tayyibe, Beyti Muad. Bu isimlerden başka Firûzâbâdi yazdığı kitapta Mekke'nin üç yüz yetmiş adını toplamıştır. Ama Hazreti Peygamber her vakit Mescidilharam buyururlarmış.

BEYTİ ŞERİFİN DÖRT TARAFINDA OLAN HAREMİ ŞERİF İÇİNDEKİ MAKAMLARI BEYAN EDER: Evvelâ Beyti şerifin, hacıların tavaf ettikleri avluya (Vâdi-i Ebyas) derler. Mermer döşelidir. Bu sahranın dört tarafında, beyti şerifi Hâtim'i kuşatmış 43 tunç direkler vardır. Bunlar da Süleyman Hân yapısıdır. Sultan Süleyman'ın Sigetvar altında rikâpdarı olan Kuzu Ali Ağadan işittiğime göre: Süleyman Hân bu kırk bir parça tunç direkleri Mısır'da Tavvâşi Süleyman paşaya yaptır-

mıştı. Bunlar, Yemen gazasına gitmek için yapılmış toplar idi. Süleyman paşa Yemen'e, oradan Hindistan'a gidip, Portekizlilerden 9000 esir, 41 parça Alkarmata gemileri zaptetmişti. Sonra, Sultan Süleyman'ın emriyle Hindistan'da hutbe okutup, sikke kesip Hindistan'da zaptettiği kaleleri Hint padişahına hediye edip döndü. Yemen'de yedi adet bender iskeleleri fethetti. Sayısız ganimet malları ile Cidde'ye, oradan Mekke'ye geldi.

Yukarıda adı geçen 41 parça tunç topları beyti şerifin dört tarafına dizdi. Yoksa bunlar, orası için yapılmış tunç direkler değildir. Bu direkler birbirine kol kalınlığında demir halkalar ile bitişiktir. Her birinin tepesinde altın alemler vardır. Kâbei şerif, zemzem suyuna gelinceye kadar bu tunç direkler arasında kalmıştır. Tavaf, bu direkler arasında yapılır, dışından olmaz. Büyük harem için küçük kara taşlar döşelidir. Bu taşlar, Hazreti İbrahim zamanından kalmadır.

Fakat büyük haremi şerif, beyti şeriften, Safâ kapısına kadar üç zıra' enli mermer döşelidir. Bâsıtıyye, Ziyâdiyye ve Babı Selâma kadar da taş döşelidir. Haremi şerif içinde olan binalardan biri ile makam sınıfı arası elli adımdır. Makam sınıfı yüksek bir köşk gibidir. Etrafı beyaz mermer direklerdir. Tavanı kurşun örtülü kubbedir. 20 müezzini vardır. Hakir burada bir hatim tamamladım ve bir uzun dua ettim ki, on binlerce hacı Emin idi ve velinimetlerimizin ruhlarını yâdettik. Bilhassa ana ve babam, üstadlarımız, Melek Ahmet paşa efendimiz, defterdar zâde Ahmed paşa, Seydi Ahmed paşa, Canbulat oğlu Mustafa Paşa, Kapudan Hasan paşa, Mevlevî Mehmed Paşa, Derviş - Mehmed Paşa, Siyavuş Paşa, Fazli paşa, Serdâr Ali paşa ve diğer tanıdıklarımız ruhlarını yâdettik. Makam Hanefinin minberinde :

Dâver-i Cem-azemet Han Mehemmed yânî
Adli dâdile uyandırdı mülûk-i seyfi
Didi târihi (n) anın ehl-i Medîne göricek
Kati âlâ güzel oldu bu Makaam-ı Hanefi (sene 1063).

Bu makamın yanında makam mâliki vardır. Duvarları kurşun kaplıdır. İmamları, rüknü yemânî ile, rüknü Şâmî arasında imamlık ederler. Onun sağında Haceri Esved karşısında makam-ı imâm ..... Bu da alçak bir köşktür. Bu mahfil içinde hep beyti şerif hademeleri otururlar. Bunlar Osmanlı sarayında otuz kırk sene hizmet edip âzât edilen tâvâşilerdir. Bu makamın sağ tarafında, zemzem kuyusu üstünde İmam Şafii makamı yüksek bir binadır. Resûlü Ekrem daha bu binanın bulunduğu yerde ibadet ederlermiş. Şafiî imamı, bu Şâfiî makamının sağında Ma'cene denilen yerde imamlık eder.

CENNET KAYNAĞI, ZEMZEM SUYUNUN VASIFLARI : Şafiî makamının altında dört köşe bir bina içindedir. Dört kapısı vardır. İkisi Bey-

tullaha bakar. Kapının birinin üzerinde (Kultü târihahû bi lafzî kad. Benezzemzem Mehemmed Han sene 1083) yazılıdır. Meğer bu kapıyı dördüncü Mehmed Hân yenilemiştir. Zemzem suyunun ağzını on iki adam kucaklayabilir. Kuyunun ağzı demir bileziklerdir. Bu kuyudan makaralarla su çekilip hacılara su verirler. İçince dua ederler. «İlmen nâfien, rizkan vâsian ve şifâen min külli şey'in» ve bazıları başlarından aşağı dökerler. Zemzem suyu çekenler kırk nefer elleri ayakları kınalı Araplardır. On binlerce kova su çekilir, Allah'ın hikmeti bir miktar dahi azalmaz. Bin derde devadır. Dünya suları lezzetinde değildir. Biraz ağırdır. Bir adam on okka içse aslâ zararı olmaz. Sabahtan öğleye kadar bu zemzem suyunda gül, ikindiye kadar menekşe, güneş batıncaya kadar yasemin... Geceye kadar halis süt kokusu duyulur. Hattâ hakir Şafiî vaktinde içtim. Bulamaç gibi, kaymağı gelmiş süt lezzetinde idi. Küçük kumkumalarla vilâyetlere hediye götürürler. Her ne niyete içersen Allah'ın emriyle fayda verir. Bütün hastalıklara faydası vardır.

ZEMZEM SUYUNUN ÇIKIŞI: Hazreti İbrahim'in oğlu İsmail daha beşikte iken annesi Hacer yere bırakıp kendisi işiyle uğraşırken İsmail ağlar. Gözlerinden akan yaşların yere döküldüğü yerden iki pınar çıkar. Curhümler, İbranicede bu kuyulara Jenijem derler. Ama doğrusu budur. İsmail uyanıp debelenirken topuklarının vurduğu yerden iki pınar çıkar. İsmail suda boğulacak gibi olup bağırır. Hacer ana koşup gelir. Suyu görünce elhamdülillah yerine İbranice (zemzem) diye dua eder. Hacer ananın duası şöyledir:

«Haban hojayij jmejem jolo benha jom bedej joja Jelem...» mânası (Benim Allahım, bu zemzemden avratlara güzellik ver, rahmetile yarlığa, cennetine nice zaman ko. Yıllar ile nice dertlerinden kurtar. Cennet rahmetine gark eyle.)

Doğrusu zemzem suyu kadınlara çok faydalıdır. Çok sevimli olurlar. Kim içerse yemek yemiş gibi karnı doyar. Sonra İbrahim gelir. Zemzemi görür. İçip Allah'a şükür eder. Cenabı hak, Kâbeyi yapmak için toprağı çamur etmeğe su lâzımdır, amelelere su lâzımdır diye zemzemi halk etmiştir derler. Zemzem suyunun sağ dış tarafında bitişik beyti şerifin tekerlekli merdivenleri durur. Bu merdivenin sağ tarafında...

ESKİ BÂBI SELÂM: Vardır. Vaktiyle haremi şerif genişletilmeden evvel haremi şerifin Bâbı Selâmı bu imiş. Hâlâ bir kemerli yapıdır. Bâbı Selâm, sağ tarafından hiçbir yere bitişik değildir. Bir sanatlı minberdir. Bu minberin üzerinde yüksek sivri bir külâhı vardır. Ta tepesindeki alemi altındandır. Her cuma günü hatibin iki tarafını yeşl sancaklar ile süslerler. 14 minarede salâlar verildikten sonra hatibi minberden indirip, önünde Peygamberin sancağı, tevhid ederek minber dibinde seccadesinde durur. Ezan okunur. Resulullahın sünneti edâ olunur. Bilâli Ha-

beşî evlâdı salâvat getirirler. Hatip elindeki kılıç ile minbere çıkıp hutbeyi tamam eder. Evvelâ Allah'a hamdü sena, Peygambere salâvat ve selâm ve sonra dört halifeyi ve sırasiyle Sultan Selim'e kadar padişahları tasvir eder. Bu tariften Osmanlı Devletinin azameti belli olur. Sonra hatip minberden inip büyük tevhid olur. Bu Mekke şehrinde bu haremi şeriften başka yerde cuma namazı kılınmaz. Binlerce kişi bu haremi şerifte, beyti şerifi ortalarına alıp yüz yüze ibadet ederler. Bu minber ile beyti şerifin arası yirmi adımdır. Minber ile zemzem suyundan ileride...

HAZRETİ İBRAHİM MAKAMI: Vardır. Kâbe yapılmazdan evvel Hazreti İbrahim Cürhüm kabilesi içinde burada yer edinmişler idi. Tunç parmaklıklı, kurşun örtülü yer olup, doğuya bakan kapısı vardır. Kubbesi rengârenk levha tavandır. Makamı İbrahim olduğu için, Sultan İbrahim yeni baştan yaptırmıştır. Buranın ortasında altın yaldızlı bir sanduka vardır. Sultan Ahmed hayratıdır. Yedi okka altın sırma, yedi okka gümüş sırma, iki kantar ipek ile işlenmiş olup etrafında (Lâ ilâhe illâllah İbrahim Halilullah) yazılıdır. Ve bir kitabe içinde (Min makam-ı İbrahim) âyeti yazılıdır. Bütün bu altınlı yazılar siyah ipek üzerine sırma nakışlıdır. Ve bir sanduka içinde Hazreti İbrahim'in iki ayağı gül suyu içindedir. Bütün bu binalar beyti şerifin dört tarafındadır. Zemzem suyuna sekiz adım uzakta...

PEYGAMBER AYAĞI MAKAMI: Dört köşe bir duvar üzerinde bir yüksek kubbedir. Kubbe içinde bir mihrap, onun sol tarafında bir dolapta dört köşe bir sanduka vardır. İçinde, Resulü Ekremin mübarek ayakları bir kara taşa tesir edip çukurlarında gül suyu vardır. Hacılar yüzlerine sürerler. Bu kubbe içinde nice şamdan, kandil gibi kıymetli kaplar, fanuslar vardır. Her gece yakıp haremi şerifi aydınlatırlar. Buranın kapısı kuzeye açıktır. Ve on adım kuzeyinde...

..... **KUBBESİ:** Vardır. Alçak bir kubbedir. Zeyt mahzeni olduğundan daima kapalıdır. Şehrin ve haremi şerifin bütün kandillerinin yağları buradan verilir. Bu kubbenin dört tarafında binlerce destiler vardır. Zemzem ile doldururlar. Rüzgâra konulunca buz gibi olur. Bu destilerin her biri bir İslâm diyarından hayır sahipleri tarafından gönderilmiştir. Destilerin sahiplerinin vekilleri her sene hacılara su dağıtırlar.

Bu beyti şerif etrafında medreseler vardır. Kapıları beyti şerife açılır. Fakat Davud kapısından Selâm kapısına kadar harem duvarının dışı yoldur. Safâ kapısından dışarısı Safâ ve Merve arasında Sultanî çarşısıdır.

(Burada on satır açıktır.)

İKİ DÜNYANIN EFENDİSİ, İNS VE CİNNİN RESULÜ, DÜNYA VE AHRETTE ŞEFAATÇI OLAN PEYGAMBER TARAFINDAN MEK-

KE FETHİNİN VASIFLARI: Bu beyti şerif, Hazreti Âdem'in dünyaya indiği zamandan beri en eski mabet olduğundan bütün hükümdarlar buna malik olmak için uğraşmışlardır. Ama hicretin 17 inci senesinde Resulü Ekrem 74 bin sahabe ile gelip cebren Kureyş'in elinden almıştır (1). Bu fetihten sonra Müslüman olanlar (Ebu Süfyan, Halim bin... Büdeyl bin Verka, Ebu Cehil oğlu İkrime, Abdullah bin Sa'd, Hazreti Ebubekir'in babası Ebu Kahâfe... Yine bu sene Halid bin Velid Bizans Kayseri üzerine kumandan oldu. Şam'ı fethedip hepsini kılıçtan geçirdi. Bu zafer dolayısiyle Peygamber Hazreti Halid'e (Seyfullah = Allah'ın kılıcı) demişlerdir.

Hazreti Âdem Mekke'de yerleşince, Cenabı Hak ona cennetten yakuttan bir ibadet yeri gönderdi. Tufanda yine Cenabı hak bunu cennete kaldırdı. Tufandan sonra Allah'ın emriyle Hazreti İbrahim Kâbe'yi yaptı. Allah'ın emriyle Ebî Kubeys dağına çıkıp «Rabbimiz bir ev yaptı, geliniz, hac ve tavaf edin» dedi. İbrahim Nebinin sesini yerle gök arasındaki mahlûklar ana karnında iken bile işitti ve bir veya birkaç kere (Lebbeyk) dediler. Kaç kere lebbeyk dedilerse, o kadar hac nasip olur. Duymayan hactan mahrum olur. Ama vekâleten hac eder diye bazı tefsirciler yazmışlardır. Beyit:

Her kime Kâ'be nasip olsa Hudâ rahmet ider
Sevdiği kişiyi Hak Hânesine dâvet ider

MEKKE ŞEHRİNİN İMARETLERİ, HAYRATI VE ÇARŞILARI: Biline ki Mekke şehri, yedi tepenin ortasında, yedi dere ve tepe üzerine kuzeyden güneye doğru bir şehirdir. Bu dereler içinde üç yol vardır. Kuzeyde Muallâ kapısına kadar ulu yoldur.

Bir ucu da Hammede tarafında Şebike dedikleri yere varır. Güneyde Yemen yolu üzerinde Hazreti Hamza'nın doğduğu makam vardır. Şehir, enliliğine cezzel dağı ile Ebî Kubeys dağı arasındadır. Bu ikisine Akşeban derler. Mekke'nin uzunluğu Muallâ kapısından Macene kapısına kadar 4200 adımdır. Ondan öteye şehrin sonuna kadar 3000 adım daha vardır. Muallâ kapısından Şebike kapısınak adar 170 Mekke zirâıdır. Bu geniş yollardan başka 12 sokak daha vardır. Pazar yerinde olanlar düz yerdedir ve kumsaldır. Şehir içinde 740 mihrap vardır.

MEKKE ŞEHRİ MESCİDLERİ: Cübeyri kuyusu yakınında Mescid-i Nebi vardır. Cebeli Nebi üzerinde Hazreti Ömer mescidi, Acle kapısı yakınında Ebu Talip oğlu Ca'fer'in doğduğu mescit, Murfak sokağında Hazreti Ebu Bekir mescidi ve dükkânı vardır. Hazreti Abbas evi ve Kıs'an dağı yakınında Hanide mabedi ve İbrahim Ethem'dir. Bu iki sultan bu mescitte otururlarmış. Haccun dağı karşısında Mescidil Hak ve Mescidi

(1) Resûlü Ekrem, Mekke fethi için Medine'den 10 bin kişi ile çıkmıştır.

Zayt?, aşağıda Mescidi Müddeâ ve Mescidi Rükûb derler, Peygamber Medine'ye hicret ederken buradan gitmiştir ve Ten'im denilen yerden gelirken Hazreti Ayşe mescidi, Seyyid Ahmed Bedevi makamı vardır.

MEKKE'DE DUASI KABUL OLUNAN YERLERİ, MÜBAREK EVLERDE OLAN MESCİDLERİ BEYAN EDER: Metâf-ı şerif, Müttezem Rahmetülnebi mihrabı, beytullahın içi, Zemzem, Haceri esved, Halilülrahman makamı, Kadem-i Nebî, Peygamber minberinin dibi, Safâ ve Merve, Mes'â ve Arafat, Müzdelife, İbrahim mescidi, Mine Cemreler, Sebir dağında Kebş mescidi, Hayf mescidi, Nahir mescidi, Meş'ar-i Haram mescidi, Velmürselât sûresinin nâzil olduğu yer, Hazreti Hatice'nin evi, Dâr-ı Hızran, Kubbe-i muhtefi... Müşrikler görmesin diye Peygamber burada gizlenirdi. Ve Hazreti Ebubekir dükkânının yanında Selâm taşı bir koz taş vardır. Bu taş ziyaret edilir. Sebebi, Peygamber buraya gelirken karşıdan Mekke müşrikleri gelirler. Peygamber derhal (Esselâmü aleyküm ey Allahımın kayası) der, kaya dile gelip (Aleyküm selâm) der. Müşrikler bu sesi duyunca Peygamberin yolu üzerinden çekilirler.

Yine Selâm taşının karşısında Fut taşı derler çukur bir taştır. Peygamber bu taşa dayanmış mübarek dirseği çamura girer gibi gömülmüştür. Buradan Peygamber geçmekte tereddüt edince taştan (Geç Ya Resulallah) sesi gelir. Peygamber de müşriklerin ortasından selâmetle geçer. Hazreti Abbas evi, Sebir dağının solunda Fetih mağarası vardır. Hazreti Ayşe bu mağarada itikâfa girmiştir. Ebî Kubeys dağı arkasında Sadme küçük bir dağ vardır. Burada yetmiş adet peygamber gömülüdür derler. Oraya vardık ama, bina alâmeti görmedik. Ancak birkaç büyük mağaralar var. Geri dönüp Mekke'ye geldik. Mine pazarı yakınında Mescid-i İcâbe olup, dua kabul olunur. Buradan Ebi Kays dağının tepesi 800 adımdır. Bu dağın tepesinde binadan eser yoktur. Kayalı bir meydandır.

PEYGAMBERİN SECDE ETTİĞİ YER: Resûlü Ekremin çocukluğunda Mekke'de bir kıtlık olmuştu. Kureyş kavmi yağmur duasına çıkıp, Abdülmuttalip Peygamberin mübarek başını açıp, «Yarabbi yetim Muhammed'in yüzü suyu hürmetine bize su ver!» deyince Hazret, secdeye varır. Allah'ın emriyle mübarek başı taşa tesir eder. Hâlâ yeri görünür. Ziyaret yeridir. İki rekât namaz kılmak lâzımdır. Burada bir kaya içinde bir adam boyu çukur vardır. Bu kayanın batısında 12 burca taksim olunmuş kertikler vardır. Her ayın biri bu merkezlerden görünür. Acayip mucizedir. Burası Mekkelilerin gezinti yeridir. Buradan Mekke bütün teferruatiyle görünür. Burada harap bir kilise vardır. Hâlâ sarnıcı mamurdur. Tepenin yüz adım aşağısında Şeyh İsmail âsitanesi vardır. Sahabedendir. Hacılar bu tekkeye gelip Mekke'yi seyrederler. Bu tekkenin kuzeyinde beş yüz adımda Emine Hatun deresi vardır.

EMİNE HATUN EVİ, YANİ HAZRETİ RESULÜN ANNESİ: İskender Zülkarneyn'in ölümünden 882 sene sonra Resulü Ekrem 20 Nisan, Rebiülevvelin 12 inci pazartesi gecesi doğduğu anda yeryüzünde bütün putlar yüzüstü düştû. Ateşgedeler söndü. Kisra'nın takı, Ayasofya ve Kızılelma kubbesi, bütün kiliseler yıkıldı. Ve bu beyti şerif üzerine bir bulut peyda olup, Peygamberin bütün ömrü boyunca başı ucundan ayrılmadı. Hazretin gölgesi yere düşmezdi. Şeyh Muhammed İshak'ın rivâyetine göre Hazreti Âdem'den Peygamberin doğuşuna kadar 6750, Nuh'tan Peygambere kadar 4490, Hazreti İbrahim'den Peygamberin doğuşuna kadar 3070, Musa'dan itibaden 3300, Davut'tan itibaren 1200, İskender'den Peygamberin doğuşuna kadar 882, İsa'dan itibaren 600 sene olmuştur. Ve bu mübarek ev hazretin validesinden mirastır. Valideleri Veheb kızı Âmine'dir. Süt validesi Halime'dir. Babası Abdülmuttalip oğlu Abdullah'tır. Resûlü Ekrem, yirmi sekizinci atada Hazreti İsmail'e ulaşır, 25 incide Âzer oğlu Hazreti İbrahim'e ulaşır (?). Resûlü Ekrem 6 yaşında iken babası Abdullah Şam'dan gelirken Darünnâbiğa'da vefat etmiştir. Yaşları 25 idi. Hazreti Emine hazret ile birlikte Mekke'den Medine'ye geldi. 6 yaşında idi. Validesi ile Mekke'ye dönerken İbni Yeman denilen yerde validesi vefat edip Peygamber anneden de yetim kaldı. Akrabaları cesedini Mekke'ye getirdiler. Bir rivâyete göre de orada gömüp, Peygamber hicretten sonra oradan çıkarıp Mekke'de Baki' mezarlığına gömdüler. Bundan sonra Peygamber dedesi Abdülmuttalib'in yanında kaldı. Kırk yaşında Nübüvvet geldi. Resûlü Ekrem, doğduğu evi Ebu Talib'in oğlu Akiyl'e hibe edip, kendileri Hazreti Hatice'nin evine naklettiler. Sonra Haccac bu evi satın aldı, melik Muzaffer Şemsüddin Yusuf Peyagmbere olan sevgisinden bunu genişletti.

RESULÜ EKREM'İN EVİNİN BÜYÜKLÜĞÜ: Emine deresi içinde kurşun örtülü bir yüksek kubbedir. Kuzeye bakan bir kapısı var. On basamak taş merdivenle inilir. Dört köşe bir avlusu vardır. O da kubbe altındadır. Onun içinde Asitâne-i saadetin kapısı vardır. Doğuya açılır. İçerisi ibrişim halılarla döşelidir, beş yüz adam alır bir mescittir. Kubbesinin tam ortasında altta alçak bir sivri kubbe daha vardır. Etrafı kıymetli kumaşlarla kaplıdır. Kapısı mücevher kilitlidir. Önünde ibrişim seccade üzerinde bir beyti Resûl hademesi oturur. Ziyaret edecek hacılara kapıyı açar. Resûlü Ekremin anadan doğduğu yerde sarı çukur bir taş vardır. Bu çukur gülsuyu, kâfuru ve Kâdi suyu ile doludur. Ziyaretçiler bunu yüzlerine sürerler. Bu Peygamberin üzerine doğduğu beşik taşını öpmeyi caiz görmüşlerdir. Her gece bu kubbede kandiller yakılır. Köşede bir ağaç minber vardır. Kubbenin solunda yeşil taşlı küçük bir mihrap vardır. Herkes burada iki rekât namaz kılıp, ana ve babası için dua eder. Duvarlarında güzel yazılarla kıtalar, kasideler yazılıdır. Hakir de Karahisarî tarzında Hazreti Muhammed'in adını yazmışızdır.

İki adam boyu yüksekliğinde tunç pencereler vardır. Bu makam, umumî yol üzerindedir. Bu mübarek mescidin bir şerefeli minaresi vardır vesselâm.

Buradan Kuzeyde kuyumcular çarşısı içinde :

FATIMATÜZ ZEHRA HANESİ : Resûlü Ekrem Hazreti Hatice ile beraber burada otururdu. Hazreti Fâtıma burada doğmuştur. 18 yaşında iken Hazreti Ali ile evlendiler. Düğün şenlikleri Medine'de olmuştur. Mekke fethinden sonra bu evi Resûlü Ekrem hazreti Fâtıma'ya hibe etmiştir. Üç kubbelidir, doğuya açık bir kapısı, küçük bir avlusu vardır. Kıblesinde sofa üzerinde bir mescidi var. Kubbenin birinin altında hazreti Hasan ve Hüseyin'in Kur'an okudukları rahleler vardır. Bu kubbeye bitişik yüksek bir kubbe hazreti Fâtıma'nın evidir. Bu da Kaya sultanın hayratıdır. Bu yüksek kubbenin tam ortasında minber kubbesi gibi bir sivri kubbecik vardır. Hazreti Fâtıma burada doğmuştur.

EBİ TALİP OĞLU HAZRETİ ALİ'NİN EVİ : İki kubbeli bir küçük mescittir. Minaresi yoktur. Sağdaki kubbe içinde sivri bir kubbecik vardır. Hazreti Ali burada doğmuştur. (H. 36) da Muaviye ile cenk etti. Kûfe'ye hicret etti. Irak şehirlerinde mübarek namlarına (Esedullahûl gaalib...) dediler. Mesnevî:

Evci ihsânü mekremet-bedir
Vâli-i dîn ü âlî-kadir
Yar-ı râib'dir Aliyyi veli
Müşkili din bununla oldu celî
Senedi mesnedi açup oldur
Vâzı-ı sofra ü fütüvvet oldur

Yaşı 63 tür. Kûfe câmiinde ibadet ederken İbn Mülcem denilen şaki tarafından 40 senesinde şehit oldu. Bütün İran hacılarının ziyaret yeridir. Ziyaret etmezlerse hacları noksan olur.

HAZRETİ EBUBEKİR'İN EVİ : Peygamberden iki sene sonra hazreti Ebubekir burada doğdu.

HAZRETİ ÖMER'İN EVİ : Mekke'nin kuzeyinde Hazreti Ömer, Peygamberden üç sene sonra burada doğdu. Hazreti Osman'ın evi: Hazreti Osman burada doğdu. Burada, Hazreti Ömer'in kızı Hafsa otururdu. Hazreti Hafsa Kur'an hafızı idi. Hazreti Osman Kur'anı Kerîmi Hazreti Hafsa'dan toplamıştır. Hazreti Abbas Evi: Hâlâ harem duvarıdır.

HAZRETİ AYŞE EVİ : Ümmül mü'minindir. Hazreti Ebubekir bu evi cihaz olarak kızına verdi. Hazreti Peygamberle burada otururlardı. Beyti Ümmülhânî de Peygamberin evidir. Miraca bu evden yükseldiler. Ebu Süfyan'ın evi: Oğlu bu evde Peygamberin doğuşundan 34 sene son-

ra burada doğdu. Muaz ibn Cebel de bu evde doğdu. Enes bin Mâlik evi: Bir küçük kubbesiz evdir. Abdi Menaf evi: Peygamberimizin ulu atasıdır. Abdülmuttalip de burada oturur. Buna yakın Hazreti Zübeyr'in evi vardır.

HAZRETİ İSMAİL EVİ: Bu mübarek evde Hazreti İsmail, Yemenden gelip Mekke'de yerleşen Cürhüm kavminden bir kız almış ve bundan bir evlâdı olmuştur. İsmail'in nesline mütearribe dediler. Hazreti İsmail ve babası İbrahim Arapça konuşurlardı. Bazı müfessirler Farsça, cennet lisanıdır demişler. Hazreti Peygamber de Farsça konuşmuşlardır. Farsça zarif, lâtif lisandır. İberî dili ile müşterektir. Fakat Arapça kadar bol lûgati yoktur. Çünkü 29 harften sekiz adedi noksandır. Farsçada olmayan harfler şunlardır:

Yok sekiz harf ehl-i Fürsün dillerinde bî-hilâf
Sâ ü hâ ü sâd ü dâd ü tâ ü Zâ ü ayn ü kaf

Ama Farsçada beş harf fazladır. (Na, ça, ja, pa...). İberi dili hâlen Berberistan, Kırmank'da Foncistan ve Baganski vilâyetlerinde kullanılır. Bu şehirler, hattı üstüvadadır. Hazreti İdris ve Hazreti Kaffah Asuvan'da otururlardı. Bütün halkı çıplak ve siyahtır. Hazreti Kaffah'ın şiiri aşağıdadır:

Jaji beriji jeriji (Sen bu cihâna gelmeden)
Jolo bend ha jom jebji (ana rahmine girmeden)
Haba jijem şem jibji (arş ve kürsi olunmadan)
Şat jesim jet jibij (oldu nasib yazdı kalem)
Ham jud johud dujba (Hem babası Nuha tufan)
Beşat şurab jedi jujiba (oldu azab buldu eman)
Hoj rivaji zis Nida (Nuh'a beli diyen dil)
Felaj Riba felariya (Kurtuldular kurtuldular)

Bu dil, Berberistan da Munkala, Sennare, Kaffan, Rempelesül cemal, şehrinde çok kullanılır. Ama Mekke'de zifaf gecesi, sünnet düğününde oynayıp müfteilün vezninde şiirler söylerler. Hakir sorunca İberî dilidir dediler ve Peygamber Mekke halkı için dua etmiştir. Kanaat sahibidirler. Zenginlikleri ticaret ve padişah tarafından gönderilen Surredir. Mekke ve Medine şehrinde kat kat yüksek saraylar yapmışlardır. Hakir 146 beyti şeriflere varıp ziyaret edip Fâtiha okuyup, bu evlerde evvelce oturanların ruhlarına hediye ettim. Bunlardan başka Mekke içinde, haremi şerifin dört tarafında 176 medrese vardır.

MEKKE ŞEHRİ MEDRESELERİ: Haremi şerif etrafında 40 büyük medrese vardır. Bunlar: (Bâbı selâm, Kayıtbay, dört Süleyman hân, Fereciyye, Garakiye, Bâbı Ziyad, Davudiye, İbrahimiye, Basatiyye medresesi, Selimiye, Muradiye, Muhammediye, Hasekiyye, Barkukiyye, Öme-

riyye, Ümmühâniye, Emir Hacciye, Sakabaşı, Surre-emini, Şeyhülharem, Sokullu Mehmed paşa, Sinan paşa medreseleri olup, bunların çoğu Süleyman Han zamanında Mimar Sinan ağa yapısıdır.

Hacılar Mekke'ye geldikleri vakit bu medreselerde yatıp kalkarlar. Mekke şehri içinde 78 tekke vardır. Bunlardan bilhassa Muallâ'da Hazreti Mevlânâ tekkesi bir İrem bağı gibidir. Havuzlariyle, fıskiyyeleriyle bir mesire yeridir. Bütün Mekke zarifleri buraya gelip zevk ve safa ederler. Bu tekkeyi Mehmed Hindi-i Lâhorî yapmış ve Konya'da Mevlâna zâde Çelebi efendi izniyle şeyhi olmuştur. Fakat bizim zamanımızda Gemci zâde Ali Ağa zâde Ferhad Çelebi şeyh idi. Hattâ Hüseyin Paşa efendimizi şeyh efendi davet etti. Tekke etrafında çadırlar kurulup yirmi gün kalıp şeyh ile sohbet ettiler. Ve yine Mısır çarşısı başında şeyh Abdülkadir Geylânî tekkesi vardır. Şam çarşısı yakınında Şeyh Ali tekkesi, Bâbı Horasanî tekkesi, Hint padişahlarından Celâleddin-i Ekber, tekkesi, Seyyid Ahmed Bedevî tekkesi, Nakşibend Bahaüddin tekkesi, İbrahim Desavkî tekkesi, Hacı Bektaşi Veli tekkesi, Ebî Kubeysde şeyh İsmail Celvetî tekkesi, Abdullah Cevleti tekkesi, eskiden İmam Hasan hazretlerinin evi imiş. Şeyh Abdurrahman Magribî kendi evlerini tekke etmiş, Mâliki mezhebinde keşif ve kerametler sahibi kimsedir. Bunlardan başka 53 büyük han vardır. Her birinde yüzer ikişer yüz odalar vardır. Hacılar ve tüccarlar buralarda misafir olurlar. Alış veriş ederler.

MEKKE İMARETLERİ VE ÇEŞMELERİ: Mekke şehri yedi kayalık dağ ortasında kurak bir yerdedir. Bu yüzden Mekke halkı burada oturmayıp, hacdan sonra herkes yurduna giderdi. Hazreti Ömer zamanında Mekke yakınında yurt edinmek isteyenler sürgün edilirdi. Abbasiler zamanında Harunürreşid'in zevcesi Zübeyde Hatun, binlerce askerle Mekke yakınında bir sene kaldı. Arafat dağının kuzey doğusunda Mehib dağı vardır. Zübeyde hatun bu dağdaki suları toplatıp, dağları, dereleri aşırarak Arafat dağına getirtmiştir. Burada iki büyük havuz yaptırdı. Oradan akarak meş'ari haramda bir havuz, oradan Mine pazarı içinden akarak Ebtah'ta iki büyük havuz yaptırdı. Mekke şehri içinde de iki büyük havuz yaptırdı. Zemzem suyu varken başka suya ne lüzum vardır? diye sorulursa, evet öyledir, vâkıa zemzem suyundan içen hem susuzluğunu, hem açlığını giderir ama, zemzemin hamamlarda kullanılması yasaktır. Onunla taharet caiz değildir. Hattâ Karamanlı birisi zemzem suyu ile taharet yaptığı için hâlâ Mekkeliler, (Ya Karamani, ya Kara imani) diye ağır şekilde söverler. Zübeyde hatun Mekke ile Cidde arasındaki bir köyde bulunan suyu da lâğımlar ile Cidde'ye akıtmıştır.

Nice bin evlerin, sarayların altında birer sebilhane vardır. Lahsa pazarı başında (Kızlar Ağası Sebili) pek süslüdür. Bu sebile bitişik 20 göz çeşme vardır. Hepsi Arafat nehrinden gelir. Bu nehrin bütün han, câmi, mescit, hamam, sebil, çeşme ve havuzlarına gelen sular hep Süley-

ınan han hayratıdır. Sokollu-Mehmed paşa, Sinan paşa, Haseki sultan ve diğer eski padişahların çeşmelerinin suları hep Arafat nehirlerinden gelir. Cebeli Ömer yakınında Süleyman Han çeşmesi otuz basamak merdivenle inilir. Yedi yüz evde kuyular vardır.

Mekke içinde iki muazam havuz vardır. Bütün insanlar ve hayvanlar buradan içerler, suyu bir zerre eksilmez. Mısır havuzu etrafı 800 adımdır. 22 zirâ' derindir. Mısır ve Şam havuzları arasında kırk adet kahvehaneler vardır. Bunların hepsi ahşaptır, hurma hasırı ile örtülüdür. Bunlardan başka Mekke şehri içinde yetmiş adet gayet süslü kahvehaneler vardır. Bunlar hikâyeciler, meddahlar, şairler, saz çalanlar, şarkı söyleyenler, kulakları küpeli, esmer renkli bâkire Habeş cariyeleri ile doludur. Buralarda çay, badıyan, kahve kaşer, salep, mahlep, süt baharlı, kokulu şerbetler sunulur.

SÜSLÜ ÇARŞILARIN VASIFLARI: Mekke'de 1300 dükkân, iki bedestan vardır. Biri, Bâbı Selâm yakınında iki kapılı, kârgir, elli dükkânlıdır. Fakat Şam çarşısı yakınında bir çıkmaz sokak içinde kırk adet dükkânı olan bir bedestanı daha vardır.

Buranın tüccarları arasında garip âdetler vardır. Birbirlerinden bir eşya alacak iki adam, ellerini yenlerinin içinde tutuşur ve birkaç kere sallarlar. Konuşmazlar ve birbirlerinin yüzlerine bakmazlar. Binlerce liralık alış veriş ederler. Bu pazarlarda dükkânların çoğu attar ve kumaş dükkânlarıdır. Tahıl, şehir içinde meydanlarda satılır. Mücevherat, kıymetli metalar, kokulu maddeler yönünden dünyanın en bol yeridir ama, yiyecek içecek bakımından kıtlık ve pahalılık şehridir. Bütün Mekke halkı Mısır'a muhtaçtır. Eğer Mısır'dan hububat gelmese, Mekke'de adamlar birbirlerini yerler. Çünkü bütün Mekke halkı misafir, komşu, zayıf, dermansız, Horasan tenbelleri gibi padişah surresi ile geçinen kimselerdir. Hiç kimse çift çubuk ve çiftçilik etmez. Vâkıa Harkova, Muşova, Sevâkin, Dehlek, Zeyla' ve Yemen'den hububat gelir ama mevsiminde gelmez, gelse de yetişmez. Mekke'nin sokakları ve yemekleri temizdir. Hazreti Âmine'nin evine yakın bir dükkânda Herise (Keşkek) pişirirler. Mekke yemeklerinin en güzeli herisedir. Hazreti Peygamber bu dükkânda herise yemişlerdir. Hakir dükkân sahibinden sordum. Kazanımız, kepçemiz Peygamberin yediği kazandır dedi. Hadis: (Bütün yemeklerin seyyidi Herisedir?).. Yine bir hadis: (Heriseyi sevmek imandandır): Herise kuvvet verici, çabuk hazmolunur, eğer içinde biraz nane kimyon olursa daha lezzetli olur. Yeniçeri ocaklarında pişirilen herisenin dünyada benzeri yoktur.

İstanbul'da serçeşmeleri pehlivandır. İki yüz kadar dev gibi zırtıl zeberdest pehlivanlar var ki, heriselerini döve döve macun olur. Buğdayları Tekirdağına yakın Devedişi dedikleri buğdaydır. Ve Karadeniz kıyılarından Karan Harman yakınında Beştepe buğdayıdır. Bunu yiyen her

pehlivan âdem ejderhasına benzer. Hattâ Uhud gazasında ashap hazreti Peygambere: (Kâfirler şarap için cesaretle bize saldırıyor. Onlara biz nasıl dayanabiliriz?) demişler, Reşûlü Ekrem de (herise çorbası için ve Allah Allah diye düşmana hücum edin) buyurmuşlardır. Onun için Mekke'nin herisesi meşhurdur.

Mekke'nin kavunu, karpuzu da meşhurdur. Bütün meyvesi Abbas şehrinden iki günde gelir. Üzümü, şeftalisi, Abbas'tan gelir. Mekke kayalık olduğundan bahçesi çok değildir. 15 yerde bahçe vardır. Yaz ve kış sebzesi eksik değildir. Şehirde yetmiş yerde hurma bahçesi vardır. Çoğunlukla şerifler bu bahçelerde sohbet ederler. Mahsulleri hurma, limon, turunç, Kebbad, Rumman, şeftali, yer yer sulu üzümü olur. Şerif Zeyd'in bahçesinde köşkler, maksureler vardır. Muallâ'da Mevlevihanede bir mesire yeridir. Bir senede dört kere meyve veren Nabka, deniln alıç gibi bir meyve olur. Fakat gül, mersin, menekşe, reyhan, buhur suyu, ıtır şahı suyunun emsali dünyada yoktur.

MEKKE HAMAMLARININ VASIFLARI: Hususî ve umumî hamamlar vardır. Sokullu-Mehmed paşa hamamı, baştan başa mermer döşeli gayet güzel bir hamamdır. Yemen fatihi Sinan paşa hamamı sekiz kurnalıdır. Bunlardan başka 145 saray (konak) hamamları vardır. Bu hamamların külhanları odun ile ısıtılmaz. Külhancılar şehrin çöplerini, müzahrefatını toplayıp yakarlar. Hamamların çokluğu sebebiyle Mekke halkı öyle temizdir ki, sanki insan cinsinden değillerdir. Doğrusu Peygamber sülâlesi, melek yüzlüdürler.

MEKKE HALKININ VE SEYYİTLERİNİN ŞEKİLLERİ VE MEDİHLERİ: Ak Şemsüddin oğlu Hamdi Çelebi'nin kıyafetnamesinde yazdığı gibi, Mekkelilerin siyah çerde, bazıları kırmızı renkli, esmer yüzlü, meralı ve gazalı Hoten ahusu gözlü, şirin sözlü, nurlu yüzlü, soylu soplu çelebilerdir. Mekke'nin suyu ve havası çok sıcak olduğundan halkı gayet zayıftırlar. Sanat sahibi değillerdir. Ağır iş işleyemediklerinden Mekkeliler tüccardır. Bir sınıfı padişah sadakası ile geçinirler. Sert konuşurlar. Meselâ bir malı tüccar 15 kuruş dese, sen de pazarlık için 8 kuruş desen derhal hiddetlenir. Sen 9 kuruş dersen, o yirmi kuruşa çıkar, böyle inat kavimdir. El ele yapışıp kollarını sallayarak, konuşmadan işaretle pazarlık ederler. Temiz ırktan mübarek seyyitlerdir ama, Mısır sultanı Kayıtbay zamanında isyan ettiklerinden Kayıtbay Mekke'yi 12 bin askerle basıp şerifleri bağlayıp sürgün etmiştir. Mekke'de yalnız yedi adet seyyit bırakmıştır. Ve bundan sonra şerifler beyaz sarık saralar, kuyruksuz ata bineler, yalın ayak ata binerler. Fakat zaman geçince bütün şerifler yine Mekke'ye dolmuşlardır. Ama aslâ yeşil sarık sarmazlar. Fakat diğer elbiseleri çok muhteşemdir. Çünkü Hint padişahlarından ve Hint âyânından pek kıymetli hediyeler gelir. Mekke halkı aslâ çakşır giy-

mezler. Hepsi gömlek giyerler. Gözleri sürmelidir. Elleri ve sakalları kınalıdır. Daima kahve, kaşer, kâk, bakla, zeytin, hurma, helva, hoşap, pilâv yerler.

Her vakit perhiz ederler. Hava sıcak olduğundan fazla yemek yiyemezler. Mekkeliler, sıcağın fazlalığından cima'dan da altı ay perhiz ederler. Hepsi Şafiî mezhebindedirler. Bazıları Zeydî mezhebindedir. Nikâh-ı müt'a vardır. Bir adam seferde olsa, bir kuruşa, bir aylık için bir avret ile anlaşır. Ay sona erince, o avretle veya başka bir avretle yine muvakkat olarak nikâhlanırdı. Eski zamanda Mekke'de böyle imiş. Bunlar iftiradır. Şimdi yoktur. Temiz mezhepli kimselerdir. Gençleri mahbup, akıllı gulâmları vardır. Beyit:

Reftâre gelse rûh-i musavver revan olur
Güftâra gelse mûcize İsâ-beyan olur.

beyitleri onlar hakkındadır. Anadolu'dan gelenler Medine'de otururlar. Şerifler Medine'ye karışamazlar. Mekke toprağı o kadar ince ve lâtiftir ki, çeşitli destiler yapılır.

MEKKE KADINLARININ VASIFLARI: Bu şehrin kadınları güzellik sahibi, güzel yüzlü, peri çehreli, melek manzaralı, cennet tavusları gibi yürüyüşlü, keklik sekişli kimselerdir. Çeşitli kıymetli, sırmalı kumaşlar giyerler. Gümüşlü altında takkeler giyerler. Siyah örtüye bürünürler. Sürmeli gözlerinden başka yüzlerinde hiçbir yer görünmez. Fakat Habeş cariyeleri vardır ki, esmer renklidirler, görenin aklı perişan olur. Kahvehanelerde oynarlar. Bir kadın bir erkeğin yanından geçse, güzel korkusundan mest olur.

MEKKE'NİN ÇOCUK MEKTEPLERİ: 150 çocuk mektebi vardır. Vakıfları sağlamdır. Her sene çocuklara birer kat elbise verilir.

KUR'AN ÖĞRENME YERİ: 40 yerde Dârülhadis vardır. Dersâmlarının ve talebelerinin muayyen ücretleri vardır. Ama Mekkeliler ağır hareketli kimseler olup ilim ile uğraşmazlar. Hepsi tüccardırlar. Hafızlık ve hadis ilmi Mısır'a mahsustur. Mekke'de birkaç Anadolulu vardır, ancak onlar ilimle uğraşırlar. Yoksa Mekke'den keramet sahibi, hâl ehli şeyhler çıkmamıştır. Çünkü hepsi hava ve hevesindedirler. Mekke erkekleri kadına düşkün olduklarından kadınlara mağlûpturlar. Hatunlar ne ferman ederse o olur. Erkekler sakalı kınalı kahveden kahveye dolaşır. Kadınları evlerinde aslâ yemek pişirmezler. Çok tenbeldirler. Elbise yıkamazlar, iplik eğirmezler. Evlerini süpürmezler. Bütün ihtiyaçlarını pazardan getirirler. Çok müsriftirler. Ama çok zengin olduklarından ihtişam içindedirler. Ama maksadımız aslâ kötülemek değildir. Biz olanı yazdık. Ama eşraflarının Mine pazarında sünnet düğünü yaptıkları vakit hacılara verdikleri ziyafetlere aşkolsun!

Kadınları gayet kadiddir. Eşekleri ot bulamadığından çocuklar sokaklardan hurma, çekirdeklerini toplayıp, bir gece suda ıslatıp eşeklerine yedirirler. Eşekler de segâh makamından anırarak hurma çekirdeği faslı ederler.

MEKKE ŞEHRİNİN VASIFLARI: Hakikî ikinci iklimdedir. Dünyanın tam ortasındadır derler. Hakikatte de öyledir. Hattı üstüvaya yakındır. Boylamı gece ile gündüzü birbirinden 15 dakika uzundur. Enlemi en uzun gecesi on bir saat üç çeyrektir. Yıldız talihi olmakla ahalisi zevk ve sefada, hayhuyda, saz ve sözdedir. Bir adam Mekke'de üzüntülü olsa, haremi şerife girip karadonlu beytullahı görünce gam ve kasaveti gider. Hattâ Hüseyin paşa Şerif Berekât şerif tayin olununca üç gün üç gece eğlence ilân etti. Mekke'nin ölüsü ve dirisi sevinç içinde oldu.

MEKKE HALKININ ÖLÜLERİ: Firûzâbâdî adlı bir müellif Mekke'nin isimlerini toplamıştır. Onlardan biri (Kariyetünnem = Karınca köyü) dür. Mekke'de bir kimse ölse ordu gibi karıncalar hücum ederler. Derhal ölüyü avluya çıkarırlar. Gece olunca ölü yıkayıcılar def ve dünbelek ile gelir. Hayhuy ile hicaz makamında salâları verirler. Yıkarlar. Mankarizini pamuk ile kalafat ederler. Zemzem ile abdest verirler. Böylece mevta öyle temiz olur ki sanki taze can bulur. Dört tarafında buhurdanlar yakılır. Kur'an okunur. Yakasız gömleği giydirirler. Gül suları serperler. Kefeni üzerine zağfran ile (Rabbenâ âtina fiddünya...) âyetini yazıp tabuta koyarlar. Üstüne siyah Kâbe örtüsü örterler. Tabutu götürürken önüne düşüp def, çülçüle çalarak, (Lâilâhe illallah) diyerek, Kâbe yanından geçerken (Lebbeyk...) diyerek, ölüyü altın oluk altına korlar. Sonra namazı kılınır. Kâbeyi yedi kere tavaf ederler. Sonra cenaze kapısından veya safa kapısından çıkarırlar. Safa ve Merve arasından geçirerek def, dünbelek ile hep beraber (Lâilâhe illallah) diyerek şenlik içinde Muallâ mezarlığına götürürler. Bütün Mekke halkı pazartesi ve cuma geceleri Muallâ'ya giderek sadakalar verirler. Kur'an okurlar. Böylece ölüyü haftada iki kere ziyaret ederler. Hiçbir yerde ölüye bu kadar itibar olunmaz. Müjde ol canla ki Mekke'de merhum ola... Hiç şüphesiz cennetliktir. Hakir bunları bilip, ol pazarda öleceğim geldi.

BEYTİ ŞERİF ETRAFINDAKİ DAĞLARI BEYAN EDER: Mine pazarının doğu ve kuzeyi arasında Sebir adlı küçük bir dağ vardır. Hazreti İsmail evlâtları burada yatar derler. Hazreti İsmail'e inen kurban bu dağdan doğmuştur ve bu dağın eteğinde kurban olmuştur. Hâlâ Menhar denilen bir yeri vardır.

Beyti şerife hail Ebî Kubeys dağı vardır. Şakkı Kamer burada olmuştur. Bundan başka Ahbeş, Ahmer dağları vardır. Nur dağı Mekke'nin bir saat kuzeyindedir. Peygamberin, inkârcılardan saklandığı yerdir. Mine pazarı yakınında Muhsab dağı ve yine Hayf camii yakınında Mürselât dağı vardır.

Hara dağındaki bir mağarada Peygamber gizlice ibadet ederdi. Cezzel la'lâ, San'â dağları vardır. Hadis ile sabittir ki kıyamet gününde dabbetülarz bu dağdan çıkacaktır. Peygamber Safâ ve Merve arasında sa'yederken âsâ ile San'a dağına vurup (âsâsının vuruşunu Dabbe işitti) buyururlarmış.

MEKKE'DE ASHABI KİRAM ZİYARETGÂHI VE MUALLA'DA KABİR VE ŞEHİTLER ZİYARETİ: Muallâ'da yetmiş kubbe vardır. Şerifler, Mekke âyânı bu kubbelerde gömülüdür. Hepsinden güzel olanı 1008 de ölen şerif Zeyd hazretlerinin kubbesidir. Buna yakın şerif Abdullah kubbesidir. Peygamberin dedesi Abdülmuttalip burada gömülüdür. Peygamberin nübüvvetinin onuncu senesinde Ebî Kubeys dağı üzerinde inkârcılar Peygamberden mucize istediler. (Ay iki parça olup yeninin yerinden girip çıksın) dediler. Peygamber de dua etti. Ay iki parça olup biri yeninden girip çıktı ve yine gökte birleşti. Bazı müşrikler iman etti, bir kısmı (hakikaten Muhammed, usta sihirbazmışsın) dediler. O gece Ebu Talip öldü. Peygamber cenazesinde hazır oldu. Muallâ'da gömdüler. Mezarının yanında hurma ağaçları vardır. Acem hacıları, hazreti Ali'nin babasıdır diye ziyaret ederler. Buradan yukarıda kuzeyde kayalar içinde Hazreti Hatice kubbesi vardır. Peygamber 25 yaşında ve Hatice ana 40 yaşında iken evlendiler. Hazreti Hatice'den Kasım, Tayyib, Tahir, Abdullah adlı dört erkek evlâdı oldu. Ve yine Rukiyye, Ümmü Gülsüm (bu ikisi Hazreti Osman'la evlendiler), Hazreti Fâtıma (Hazreti Ali ile evlendi) ve Zeynep adlı dört kızı oldu. Mısır Meliki Mukavkis Peygambere iki cariye, bir kılıç, bir katır hediye göndermişti. Peygamber Zülfikar adını verdiği kılıç ile düldül adlı katırı Hazreti Ali'ye verdi. Cariyenin birini şâir Hassan'a verdi. Diğer cariye Mariye'yi kendileri aldılar. Bu cariyeden İbrahim doğdu. Hazreti Hatice 65 yaşında vefat edip Muallâ'da gömüldü. Bazıları Peygamberin validesi Âmine de burada gömülüdür derler. Bazıları, hazreti Âmine Peygamberle birlikte Mekke'ye gelirken Ebû Enam'da ölüp orada gömüldü, sonra Peygamber nâşını getirtip Baki'de süt anası Halime ana yanında gömdü derler. Günahı söyleyenin boynuna... Sultan Süleyman 959 da hazreti Hatice üstüne büyük bir kubbe yaptırdı. Kubbenin iç yüzünde (İnellezîne sebekat lehüm...) âyeti yazılıdır. Yine bu kubbe içinde Şerif Mes'ut gömülüdür. Bu kubbenin kıble tarafında Abdullah ibn Zübeyr ibn Avvam, Peygamberin doğuşunun 24 üncü senesinde Talha ile bir günde doğmuştur. Hazreti Zübeyr'i, Peygamber, sağlığında cennetle müjdelemiştir. Mervan Hımar? zamanında Haccac zalimi Abdullah ibn Zübeyr üzerine gönderdi. O da Mekke içinde onu öldürüp nâşını Muallâ'ya gömdürdü.

Haccac, bir günde Kur'anı hatmetmeyince nâşını hareket etirmedi. Çünkü Haccac kuvvetli hafız idi. Kur'an okumanın bütün şartlarını bi-

lirdi. Abdullah bin Zübeyr üzerine kubbeyi Haccac yapmıştır. Sonra Haccac halife olup adaletle hükümet sürdü? Haccac zalimlikle meşhur bir âlim katil kimse idi.

Sonra Hazreti Ebubekir'in kızının kabrı, Hazreti Osman'ın kızının kabri vardır. Bunlara yakın Şeyh Osman Haravn, şeyh Kennas ve ona yakın Sa'd ibn Ebî Vakkas, ona yakın sahabeden hazreti Maadi Kerb, Abdullah bin Abbas (ki, hadis rivâyet edenlerin pîridir), yine sahabeden Fazl ibn Abbas, İmam Abdülkerim bin Hevazin, Süfyan İbn Ubeyne kabirleri vardır. Bir kimsenin sığırı hastalansa bu sonuncunun toprağından bir parçası hayvanın haşasına bağlansa Allah'ın emriyle iyileşir. Onun için Süfyân Sevri kabri derler. Habibe adlı kızını Peygambere vermiştir. Ebî Hasan Şevlî ve daha nice Mekke gazasında şehit olan sahabeler gömülüdür. Şeyh Alâeddin Nakşibendi de burada gömülüdür. Mûsâ Eş'arî, hicretin 44. senesinde vefat edip burada gömülüdür. Abbasilerden Mansur Devânikî beyti şerife gelip haremi şerifte bir minare yaptırdı. Sonra İrciî emrine uyarak vefat eti. Muallâ'da ziyaret yeridir. Yine burada mü'minlerin anası Meymûne bint-i Hâris gömülü olup, hicretin sekizinci senesi Resûlü Ekrem ile izdivaç etti. Hakkında (İmreeten mü'mineten...) âyeti nazil olmuştur. 61 senesinde vefat edip Muallâ'da gömülmüştür. Buna yakın hazreti Ömer'in oğlu Abdullah'ın mezarı vardır. Peygamberin hatunu Hafsa, Abdullah'ın kardeşidir. Peygamberden 2630 hadis rivâyet etmiştir. 82 yaşında, Emevilerden Abdülmelik zamanında (H. 84) tarihinde vefat etmiştir. Muallâ'da gömülüdür. İmam Abdurrahman bin Şuayb'ın mezarı da Safâ ve Merve arasındadır. Zeyrek zade Şemseddin Ahmet efendi, Sultan Süleyman'ın şehzadelerinin hocası iken beyti şerife gelip tavaftan sonra vefat etmiştir. Muallâ'da gömülüdür. Hızır Şah oğlu Mehmet Şah da Mekke mevleviyetinde iki sene kaldıktan sonra vefat edip Muallâ'da gömüldü. Öldüğü gece mezarına yedi kere nur indiği görülmüştür. Şemseddin Ahmed Hüseynî, Bağdadi zâde demekle meşhur olup Mekke mollası iken vefat etmiştir. Amasyalı Abdurrahman Karakaş Mekke pâyesiyle emekli iken Mekke'de vefat etmiştir. Manastırlı Mehmet efendi Mekke mollası iken vefat etti. Muallâ'da şeyh Cihan yakınında gömüldü. Mezar taşına bir âşık (sene 1026) yazmış. Perviz efendi de Mekke mollası iken vefat etmiştir. Hamid diyarından Hüsam efendi de Mekke mollası iken vefat edip Zübeyr hazretleri yakınında gömülüdür. Mehmet bin Alâeddin Mekki, Anadolu'da bütün ulemâ ile mübahaselerde bulunmuştur. Muallâ'da şerif Suud yakınında gömülüdür. Kutbu mekki, ona bitişik Hüseynül Mâliki Mekke'de Süleymaniye müderrisi idi. Mirza Mahzum, Arafatta bir kere lebbeyk deyip ruhunu teslim etmiştir. Van Kulu Mehmet efendi, Akşehirli Şeyh Gubâri efendi Mekke mollası iken vefat etmişlerdir. Mehmet oğlu Ömer ikinci Osman'ın hocası iken Mekke mollası olup 1030 da İstanbul'da denizin

donduğu sene ölümü haberi geldi. Çok ağladık. Çünkü babamızın en yakın dostu idi. Mezar taşında:

(Hoca-i Osman Han garib Ömer bin Mehmed sene 1031) yazılıdır. Hızır oğlu Abdülvasî birinci Selim ulemasından olup Mekke mollası iken 645 de vefat edip Muallâ'da gömülmüştür. Ruşenî zade Zübeyr hazretleri yakınında gömülüdür. Hamdolsun bu yazılan sultanların hepsini ziyaret edip ruhlarına Fâtiha okudum. Ruhaniyetlerinden yardım diledim.

Evvelâ din ulemasının çeşme başısı, evvel ve ahır ilimlerin mirasçısı. (beyit:)

MEKKE'DE HAYATTA OLAN, DUALARI KABUL OLUNAN SALİH KİMSELERLE, TANIŞTIĞIMIZ ÂYAN VE EŞRAFI BEYAN EDER

Serfirâz-ı ulemây-ı a'lâm
Rükn-i din hazreti şeyhulislâm
Vâris-i vâhid-i ilm-i Nebevî
Bâiss-i zindegi-i şer'i kavi
Vâiz-i milki melik nâsır-ı din
Müfti-i devr-i zaman rûy-i zemin
Gördü müsveddei aldı Hâme
Yazdı ismine seyâhatnâme
Hamd-i billâh ki temam oldu kitab
Kilk-i sehvim ola ya Rabbi savab

Bu adı geeçn velinimet efendilerimizin sohbetleriyle şereflendik. Beyit:

Minnet Hudây'a ermişim ol serv-i kaamete
Şükrüm budur ki kalmadı hasret kıyâmete

Bugünlerde Mısır'a gitmeye karar verdik. Şerif Berekât'ın cülûsunda bulunmamız sebebiyle yol parası 300 sikke, bir Habeş gulâm... Bir bohça elbise, bir şemâme anber ihsan ederek serdârımız Sarı Hüseyin paşaya gönderdiği eşyalardır:

12 saf kan küheylân, gerdanlarında şecereleri olduğu halde 12 Habeşi, ceylân gözlü, ay parçası tavaşî tarafından yularları tutulurdu. Yine 12 kısrak, yularlarını 12 Habeşî cariyeler tutarak, 12 tâvûsî hecinler üzerinde birer koncistanlı kölelerle hediyeler geldi. Ardından bohça bohça çeşitli kumaşlar, kitap okumaya mahsus rahle, mücevher kakmalı sandıklar ki her biri elmas, yakut, zümrüt ve diğer kıymetli taşlarla dolu idi, peşkirler, işlemeli havlular, nuristan, multan, keşmir şalları, bir torba anber, bir torba müşki Hatâyî, bır torba yılan panzehiri, ıtırşâhî Kalyemiski hayvanı, iki deve yükü lahsa, Basra kargısı uzun Kondürler gönderdi. Hüseyin paşa da Şerif Berekât'ın kethüdasına buyurdular ki:

«Biz bu eşyalara hayran değiliz. Ancak Şerif hazretlerinden doğruluk isteriz. Eğer padişahın doğrusu ise, ben bugüne bugün padişahımızın mutlak vekiliyim. Kâbei şerifin anahtarlarını göndersin, yoksa bizim bu çeşit çalı çırpıya ihtiyacımız yoktur.»

Deyince Şerif derhal beyti şerifin anahtarlarını cevahir zarf içinde paşaya teslim etti. Şerife bir postin kürk ihsan olundu. Şerifin hediyeleri de kabul edildi. Bu husus İstanbul'a bildirildi. Paşa da Medine'ye hareket etti. Hakire de bu hediyelerden bir hayli eşya ihsan etti. Bunların hepsini Cidde'ye götürdük. Cidde'de Hazreti Havva anamızı ziyarete gittik.

CİDDE KALESİ BENDERİ VE VASIFLARI: Gulâmlarımla dört hecin devesine binerek Mekke dışına çıktık. Burada Şeyh Mahmud ziyareti vardır. Birkaç mescitleri, fukaraları vardır. Buradan güneye gittik. Yolun iik tarafında kahvehaneler vardır. Her birinde saz ve Habeş kızları vardır. Altı saatte...

CİDDE VADİSİ: Eskiden mamur şehir imiş. Şimdi birkaç kahve ve ev vardır. Yolun sağ tarafında...

HAZRETİ HAVVA ZİYARETGÂHI: İlk Âdemi zâdeye hâmile oldukları vakit asıl vatanımız olan mübarek karınları üzerinde bir küçük kubbe vardır. Sandukasının üzerinde yeşil atlas örtülüdür. Baş tarafında çakıl taşları yığılıdır. Mezarın boyu 20 adımdır. Melek Ahmet Paşa hatunu Kaya sultan buraya yedi kubbe yaptırmaya, buradaki suyu Cidde'ye akıtmaya ahdetmiş idi ama, doğururken vefat etti. Âdem Serendil'e (Serendib) indi. Gözyaşından zencefil, fülfül, karanfil hâsıl olurdu. Sonra Âdem ile Havva kırlangıç kuşu vasıtasiyle Arafatta buluştular. Hazreti Havva cennetten Cidde'ye indirilmişti. Âdem ve Havva yıllarca Mekke vâdisinde kaldılar. Cenabı hak cennetten beyti şerifi indirdi. Ona ibadet ederlerdi. Sonra, Mekke taşlık olduğundan Âdem Şam yakınında Havran'a gitti. Orada çoğaldı. Her sene Arafat'a gelirlerdi. Tarihçi İshak'a göre, Hazreti Âdem ..... sene yaşamış, Arafat'ta vefat etmiştir. Hazreti Havva'yı Cidde yakınında Hâbil, Kabil ve Şit gömmüşlerdir. (Gaybı ancak Allah bilir). Bir rivâyete göre Hazreti Nuh tufandan evvel Âdem ve Havva'nın cesetlerini çıkarıp Kudüs'e götürdü, derler. (Günahı söyleyenin boynuna). Tarihçilerin rivâyetine göre Âdem'in bir erkek bir kız olarak ikişer evlâdı olurdu. Tamamı 40 bin çocuğu oldu derler. Doğan kızı, sonra doğan erkekle evlendirirdi. Bu yüzden Kabil Habil'i öldürdü. Yeryüzünde ilk kan döküldü. Âdem'in dünyaya indiğinden beri 7030 sene olmuştur.

ESKİ CİDDE KALESİ VASIFLARI: Mısır sultanlarından Sultan Gavri'nin yapısıdır. Hint, Yemen, Aden, Basra, Lahsa, Habeş ve Süveyş'in iskelesidir. Senede bin parça celebe (Yemen gemisi), Polta, karka, kal-

yon gelir. Paşanın bir ağası ile ve şerifin bir adamı gümrüğü alırlar. Yarısı Cidde beyine, yarısı şerife verilir. Cidde kalesinin etrafı iki bin adımdır. Kalenin güneyinde yine Kızıldeniz kenarında iç kale vardır. Etrafı 600 adımdır. Cidde paşası bu iç kalede oturur. Kalenin iki kapısı vardır. Paşası, Mısır beylerinden bir veya iki tuğlu beydir. Yüz elli akçe kazadır. Geliri Mekke mollalarının arpalığıdır. 300 dükkânı, deniz kenarında bir han vardır. Baklacı Mehmet bey yapısıdır. Kalenin altında mahzenler, dükkânlar, hanları vardır. Hamamı yoktur. Herkes denize girerek gusül eder. Suları sarnıç suyudur. İki câmii, birkaç mescidi vardır. Evvelce bol suyu varmış, fakat şerifler, Türkler gelip yerleşmesinler diye su yollarını bozmuşlardır.

Mekke'den getirdiğim eşyalarımızı Fincancı reisin gemisine, on ferde kahveyi Kara Hasan reisin fırkatesine, Hint kayığına, beş ferde naip merkebine ve iki tâvaşî ile ve bir kölemiz ile gemilere koyduk. Cidde hâkimi Baklacı Mehmet beyle vedalaşıp üç gulâmımızla Mekke'ye döndük.

MEKKE-İ MÜKERREME : Medine hacıları Medine'ye gitti. Hakir de Mısır hacılariyle haccetmek için Hüseyin paşa efendimizden izin aldık. 100 filori, 7 deve ihsan olundu. Buradan Mekke'ye varıp tavaf ettik. İbrahim makamını ziyaret ettik, zemzem içtik. Geri geri giderek (elvedâ ya Beytullah) diyerek ağlayıp, Safa ile Merve arasında yedi kere sa'y edip, Allah'a hamdolsun bu garip, zayıf, biçare âlem seyyahı Evliya 1082 (M. 1672) de hac farizesini tamam ettim. Sonra ziyaret tavafı yaptım. Allah, yedi kere daha nasip eyleye. Doğrusu Mekkei Mükerreme'de, Hazreti İbrahim zamanından beri böyle haccı ekber olmamıştır. Hakir şevkimden her gün iki kere tavaf, sa'y, üç kere umre, her gece beş kere tavaf ve bir kere umre ederdim. Hâzâ min fazlı Rabbi... vesselâm.

1082 senesi zilhiccesinin 26 ncı günü (24 nisan 1672) Mısır'dan gelen üç bin askerin bini Mekke'de muhafazacı kaldı. 27 inci günü Medine'ye hareket ettik. Muallâ'yı ziyaretten sonra bir saat giderek Vâdi-i Umre) de iki rekât namaz kılıp, oradan altı saat giderek (Vâdi-i Fâtıma) ya geldik. Hurmalı, karpuzlu, otlak yerdir. Oradan beş saatte (Asfan Kuyusu) na geldik. Buradan 12 saat çölde batıya gittik. Susuz (Kudeyde) menziline, buradan kuzeye 17 saat giderek (Rabia çeşmesi menzili) ne geldik. Sulak bir kasabacıktır. Buradan çölde 14 saat gidip (Müstahsen sebili) ne geldik. Sulu, mamur kasabadır.

SERGÜZEŞT

Allah'ın hikmti, devemizin biri yolda kalıp, yükünü ötekine yükledik. Hacılarla gitti. Hakir iki gulâmımla (belki deve kalkar) düşüncesiyle (Leş misin dah!) derken sabah yıldızı göründü. Derken bir gömlekli bedevi göründü. Deveye bir iki nohut vurdu. İnşallah deve kalkar

düşüncesinde iken hemen o, deyip düştü. Arap deveye birkaç kere daha vurup bize yakın gelirken (ya Salih, ya Abdülhak) dedi. Derhal iki ses duyduk. Araplar üç oldu. Hakir bildim ki, Kerbelâ günüdür. Hemen okluktan ok alıp çizmeme koydum. Atın eğerindeki tüfenkleri kurup belinde hazır durdum. Gulâmlarım da hazır durdular. Fellâhlar nohutlarına tükürüp bize saldırırken, bir ses duyuldu. Araplar o tarafa gittiler. Bu bir Özbek sesi idi. Bir piyade adam kılıcı ile Araplardan kurtulup bize geldi (hay benim yoldaşım, karındaşım) diye feryat etti. Hakir (bize vurun kahpelere) diye bir kurşun, gulâmım da iki kurşun attık. Rüstem'in kurşunu mel'un Arabı düşürdü. Mürd oldu. Rüstem gulâm başını kesti ama, öbür garip Özbekin kafasına nohut vurup şehit etmişler. Ölen Özbekin karındaşı elbiselerini aldı. Kuma gömdük. Yere düşen deveden artık fayda olmadığını gördük. Özbek piyade olarak önümüzde giderdi. Birden bire gerimizde bir atlı, dört piyade Arap, ellerinde mızraklarla seğirderek gelirler! Özbek; «Aman, bana bir sadak verin, men (ben) yahşi tirendazım (ok tarım) onların cirinin canın aparabilemiz, ey perverdekâr!» deyip, Behram gulamın okluğunu alıp yola yöneldi. Bu sırada Rüstem gulam beş dirhem, beş karış avcı boyu tüfenkten bir kurşun atınca Allah'ın emriyle ata isabet edip at iki ayak üstüne kalktı, Arap tepesi üstü yere düştü. Özbek mel'unun mızrağını aldı. Biraz sonra yine bize hücuma geçtiler. Köpek cengi yapa yapa Bedr Huneyne selâmetle girdik ama, ordu içine bir vaveylâ düşmüş.

«Evliya Çelebi devesiyle geride kaldı. Tüfenkler atıldı. Cenkte şehit oldu» diye... Kul kethüdası Ahmet:

«Anadolu seyahati gibi sanırsın, bir deve için geri kalırsın, canından korkmaz mısın?»

Diye pek çok azarladı. Ve bir deve ihsan etti ki bizim devenin on beşi eder. Bedr Humeyn'den 13 saat Derede'ye gittik...

CÜDEYDE KASABASI MENZİLİ: Güzel suları vardır. Buradan kuzeye 12 saat gidip şehitler mezarlığı menziline vardık. Suyu azdır. Oradan 19 saatte Ali kapısını geçip...

MEDİNEİ MÜNEVVERE KALESİ MENZİLİ: Evvelce yazılmıştır. Fakat Ravza-i mutahhara câmiinde bir mevlût olmuştur ki dillerle tarif olunmaz. Bu muhteşem mevlût tam üç saat sürdü. Sabahleyin mümkün olduğu kadar ziyaretler ettik. Hazreti Hamza'ya varıp, hac emiri Özbek bey ile, Şeyhülharem Davud ağanın ziyafetini yedik. Sonra sabahleyin göç nefirleri çalındı. Garip Mısır hacıları Medine'de iki gün ancak oturup zevk edemezler. Çünkü üç konak yine Bedr Huneyne yakın geri dönerler. O dar yollarda Şam hacılarına rast gelmemek için Medine'de duramazlar. Şam haeıları ile Cüdeyde deresinde bir kere rast gelip kavga olup suya kan dökülmüş. O vakitten beri Mısırlılar Medine'de iken

iki gün kalıp hareket ederler. Hakir hemen yine Hazreti Risalet efendime varıp âsi yüzümü parmaklığa sürüp dua ettim. «Esselâmu Aleyke ya Resûlallah...» Ve sonra elveda deyip melûl melûl Bâbı Selâmdan çıkıp çadırıma geldim. Medine kalesinin Şam kapısından dışarıda Buzaâ ziyareti bir mescittir. Orada selâmetle İstanbul'a varmamız için dua ettim. Oradan Medine'ye altı saatlik yerde Ulemâ kuyusu .menzilinde kaldık. Sonra oradan kalkıp Şehitler kabirleri menziline, oradan Cüdeyde menziline gelip oradan beş saat gittik. Mısır yoluna bir dere içinde saptığımız yerde Şam askerlerinin kılâvuzlarını görünce acele Mısır yoluna gidip Akabe-i Durbbin'e geldik. Mısır ve Şam yolu burada ayrılır. Buradan 8 saatte Sakife menziline geldik. Suyu yoktur. Rıdvan paşa bir havuz yapmış. Kadın sâkileri var. Hayvanlar su içer. Buradan Mısır'a doğru dikenli kayalı yollardan 14 saat gidip...

YENBUULBER KASABASI MENZİLİ: Alçak sarı kayalı dağlar eteğinde kumsal yerdir. 300 kârgir Arap evi 70 - 80 dükkânı ve bol suyu, bir küçük câmii vardır. Hurma bağları çoktur. Şerifin hükmünde olup, bir şerif 500 kişi ile hükmeder. Halkı devecidir. Medinelilerin zahirelerini taşırlar. 150 akçe kazadır. Medine mollasının arpalığıdır. Yer yer mahbubeleri vardır. Buranın kuzeyinde...

RESUY DAĞI: Bütün tefsirciler, ahir zamanda meydana çıkacak olan Mehmed Mehdül Hanefi ashabiyle burada bir mağaraya girmiş ve mağaranın kapısı kapanlarını kaybolmuştur derler. Bazı kimseler onların tevhid seslerini işitirlermiş. Medine halkı ağzında bu rivâyet dolaşır. (Allah her şeye kaadirdir.) Burada iki gün kaldık. Ziyaret etmek istedikse de menettiler. Buradan güneye kumluk ve kayalıklar arasında gidip...

YENBUULBAHR KALESİ: Şerifin hükmünde, mirliva pâyesinde bir şerif hâkimdir. Cidde beyi tarafından da bir kaymakam gümrüğü zapteder. Gelirin yarısı şerifin, yarısı Cidde hâkiminindir. 300 pâyeli şerif kazadır. Hâlen Medine mollasının arpalığıdır. Mekke'nin iskelesi Cidde, Medine'nin de bu Yenbuulbahr'dır. Medine'ye dört menzildir. 100 evli küçük bir şehirdir. Cuma kılınır câmii, mescitleri vardır. Gümrüğü Kızıldeniz kenarındadır. Hanları, deniz kenarında mahzenleri, kahvehaneleri vardır. Halkı hep tüccardır. Suyu ve havası, hurması güzeldir. Denizinde mercanı, misk balıkları vardır ki benzeri yoktur.

CELEBE, YANİ YEMEN GEMİSİNİN METHİ: Bir çeşit hasırdan gemidir. O dalgalı denizde Habeş ile Yemen arasında varıp gelir. Bu gemiler ilk defa yapıldığı vakit baş kıç boduştaması denilen ağaçlara taban omurgası ederler. Onun iki tarafına kartal kanadı eğeğüler koyup tahta mıhlarlar. Fakat burada tahta yerine o eğegüler Yemen ve Habeş hasırı olur. Onu lif iplerle hasırlara bağlarlar. Zift, katran ve balık yağı-

nı bir arada kaynatıp geminin içine dışına sürerler. Gayet sağlam olur. Yelkenleri hasırdandır. Bu Kulzum denizi, demiri eritip parça parça ettiğinden aslâ demir çivi kullanmazlar. Bunlardan başka Hint, Yemen, Habeş, Süveyş, yedı parça Süveyş gemileri vardır. Hepsi tahta gemilerdir. Muradiye, Muhammediye, Haseki Sultan gemileri ki tamamı 12 gemi olup Mekke ve Medine'ye zahire taşırlar. Bunların tahtaları Hindin sarı ağacından, Ayıt ve Santa ağacındandır. Yalnız bunların yelkenleri İskenderiye pamuk bezindendir. Her biri iki bin, üç bin iskarça hacı alır. Her birinde beşer yüz küp su olup, anahtarları gemi reisinin elindedir. Suyu katre ile verir. Çünkü bu Süveyş denizi girdap denizidir. Allah korusun... Burada senede iki rüzgâr eser, biri Süveyş'ten Cidde'ye ve Yemen'e batı rüzgârı, biri Yemen'den Süveyş'e gelmeye doğu rüzgârı... Eğer bu rüzgârlar esmezse bu girdapta bir sene kalınır.

Bu denizin suyu bir saatte insanın etini yiyip delik deşik eder. Kırıç denilen bir mel'un balığı vardır, adamı lop inciri gibi yutar. Rivâyete göre bu balık, Firavun Kolundur boğazında boğulduğu zaman hâsıl oldu derler. İnsan eğer bu balıktan kurtulup karaya çıksa Araplar soyup katlederler. Eğer Araba rast gelmezsen sıcaktan mahvolursun. Bu denizden kurtulan âbâdan olmaz.

Neresi yâ neresi cây-ı selâmet neresi

Anlamınca bu Kulzüm denizinde hiçbir surette selâmet yoktur. Bu denizin enginlerinde şap yoktur ama, kıyılarında şap çoktur. Buradaki gemilerin ön kısmında daima gözcüler oturur. Geminin önüne bir şap gelirse derhal haber verip dümen kırılarak şaptan kurtulur. Yoksa gemi şapa vurup parçalanır. Kimse kurtulmaz. Geceleri bir limanda yata yata giderler. Ama Hint gemileri enginde çekinmeden giderler.

ŞAP ŞEKİLLERİNİN VASIFLARI : Cenabı hak dünyayı yarattığı vakit bu Kulzüm denizinde şap yoktu. Sonra bütün düşmanlar Mekkei Mükerreme'ye saldırdılar. Resûlü Ekrem kıyamete kadar Mekke ve Medine'nin düşmandan korunması için dua edince Allah'ın emriyle bu denizin Yemen, Habeş ve Süveyş taraflarında şap hâsıl oldu. Bundan Portakal (Portekiz) lilerin haberi olmayıp üç yüz gemi ile Cidde'ye geldiği vakit hepsi şaptan parçalandı. Bugüne kadar düşman Mekke üzerine gelmeye tövbe etmiştir. Kâfirler Mısır sultanlarından Tahir Baybars zamanında Kudüs'ü istilâ edip 78 sene ellerinde tuttukları vakit, Dürzî, Timânî, Mervanilerin yardımı ile 200 bin askerle Mekke'ye gelip, Peygamberin cesedini alıp Kudüs'e götürmek niyetiyle Cugayman denilen yere geldikleri vakit 124 bin Peygamber, 77 bin Kutbulaktab ve Allah adamları, Benî Zühd ve Âl-i Umur birleşip kâfirleri kılıçtan geçirdi.

Hâlâ şap korkusundan Mekke üzerine kâfirler gelemezler. Büyük mucizedir. Bu Kulzüm denizi içinde şap şekilleri, bir sık ormanlık gibidir.

Bu şap ağaçları deniz yüzüne çıkınca hararetin çokluğundan kırılır. Ama bu denizin elli altmış kulaç derinliğinde saf su ve balıklar ve diğer mahlûklar vardır. Bazı Hint gemileri bu şapları kıra kıra selâmete çıkar. Ama gemi zayıf olursa şaptan helâk olur. Allah'ın hikmeti, böyle taştan ağaçlardır. (Allah her şeye kaadirdir.)

SÜVEYŞ DENİZİ YANİ KULZUM DENİZİ VASIFLARI: Yemen ile Habeş arasında Zeyla' boğazından bir dil gibi girmiş körfezdir. Süveyş'e kadar uzunluğu, denizcilerin dediğine göre 4100 mildir. Güneyden itibaren Cidde, Yenbuulbahr bendelerine ve Tehâme topraklarından Kâbe yolu üzerinde Ezlem, Muveylah, Kefafi, Kolundur boğazı, Hamam boğazı, Tur kalesi ve Süveyş benderinde son bulur. Güneyi Salt şehirleridir ve Kuseyre kalesidir. Nil kenarında Kana şehrinden bu iskeleye gelinir. Bir iki gecede Yenbo'a gelir. Oradan Foncistan toprağında benderlere, oradan Habeş toprağında Aclûle dağı, Dankılab benderi, Âb ve Habeş tahtı Suaken şehri, Kif, Dahlek, Mosova, Harkova şehri, Zuk benderi, Hindıyye kalesi, tuzla ve Behlûle, Zeyla' benderi... Bunlar hep Habeş toprağında Kulzum denizi kenarındadır. Amansız bir denizdir, fakat düşmandan emindir vesselâm...

Benbuulbahr benderini seyrettik. Limanı açık yerdir. Gemiler şaplık arasında yatarlar.

YANBO KALESİ VASIFLARI: Kare şeklinde bir küçük limandır. Kapısı, dizdarı, hisar erleri, 12 şahî topları, mühimmatları, kale içinde bir câmii vardır. Buradan kuzeyde bir saatte Yenbuulberr'e geldik. Orada Mısır hac emiri Özbek bey Mağrib hacılarına ileri gitmeleri için ferman etti.

MAĞRİB KAVMİ HACILARI: On binden fazla Mağrib hacıları silâhlar atarak Mısır'a yöneldiler. Gece olunca bütün mallarını ortaya koyup etrafına çocuk ve kadınları, onların da etrafına develeri çökerttiler. Bundan sonra bütün Mağrib hacıları el ele tutuşup silâhlı olarak sabaha kadar nöbet beklerler. Serdarları sabaha kadar dolaşıp uykuya dalanların başını vücudundan ayırır.

Bu Mekke yolu üzerinde böyle ihtiyatlı olmak gerektir. Çünkü Araplar, bu Mağriblilerde çok para vardır diye yollarını beklerler. Ama her sene Mağribliler Arapları yüzegelmişlerdir. Ama Mağribliler gayet hasis ve mel'un kavimdirler. Her birinin beş on deve yükü kıymetli eşyası vardır, yine çadır çadır dolaşıp (Allah için bir şey) diye dilenirler. Mısır'dan sonra çöllerden geçerek dört ayda Cezayir, Fas, Mercankeş, Telmesan'a varırlar. Budin, Belh, Mağrip hacıları Hicaz'a bir senede varıp, bir senede dönerler. Sonra Yenbuulber'de bütün Mısır. hacıları sularını develere yükletirler. Çünkü iki menzilde su yoktur. 1081 de Mısır hacılarını Şerif Hamud birdenbire basıp çok kimse öldü. Hattâ biz geçerken,

kumlardan bu şehitlerin cesetleri kara çakıl taşı gibi dışarı çıkmıştı. Ruhlarına Fâtiha okuduk. Oradan 12 saatte ..

NAR VADİSİ (ATEŞ VADİSİ) : Buraya Hazareteyn vâdisi de derler. Yani (iki karıkcuk yer) demektir. Biri Araptan, biri Sam yelinden korkarlar. Her sene yüzlerce adam Sam yelinden helâk olur. İki tarafı kara kayalı vâdidir. Adam, tepesinden kebap olur. Su yoktur. Ama mecburen durup develere ot verdik. Ama burada sarmısak yiyip, burun ve kulaklara sarmısak sürmek gerek. Pamuk bezi ile ağzını burnunu sarıp tahtı revan veya mahfeden çıkmamak gerek. Allah'a şükür lodos esti, hava güzel oldu ama, yine 17 kişi öldü. Gariptir ki, Anadolu'da lodos insanı sersem eder, burada hayat verir, inadına burada poyraz insanı sersem eder. Çünkü poyraz Hicaz yolundan gelir. Lodos ise Bahri Muhitten gelir. Sam yeli esince tulumlardaki sular buz gibi olur. Burada aslâ su içmemelidir. Ağzına kurşun almalıdır. Ama kurşun dişleri harap eder. Fakat demirhindi harareti keser. Hakkında hadis vardır. (Bütün ekşiler kaabızdır, yalnız demirhindi değildir) buyurmuşlardır. Yollarda su çok içilirse ishal yapar.

Buradan kalkıp ikindi zamanı kayalıklar, kumsallar aşarak 17 saatte...

NABT MENZİLİ : Dağlı, kara kayalı boş bir yerdir. Suyu yoktur. Şerif Hamud burada da Mısır askerini basmıştır. Ama Araplardan 500 kişi ölmüştür. Buradan batıya 13 saat dikenli ağaçlar üzerinde beyaz kumrular temaşa ederek...

HURA MENZİLİ : Bu isimle anılmasının sebebi, Şam'ın Havran vilâyetinde hazreti Şit evlâtlarından Beni Hura kabilesinin burada bir şehir kurmasındandır. Sulu dikenli ve geniş bir vâdidedir. Şerifin hükmündedir. İkindi üzeri burada göç boruları çalınıp Beynelkura denilen yeri geçip 12 saatte...

HANEKEL KURA MENZİLİ : Kuru, pis, faydasız bir konaktır. Otsuz ve susuzdur. Buradan batıya 16 saat gittik...

EĞRE MENZİLİ : Dağlar arasında bir vâdidir. Etraftan Araplar gelip burada metalarını satarlar, suyu acıdır. Araplar develerle su getirirler. Eğre yakınında Kulzum denizi kenarında vaktiyle büyük bir şehir varmış. Hâlâ sütunları, kubbeleri olduğu gibi durur. Feridun, Nuh'a iman edip, tufandan sonra bu şehri yapmış. 500 sene yaşayıp Hazreti Hud'a yetişmiştir. Kâbe - Şam yolundaki (Salih kayası) ndan Feridun bu Eğre'ye kadar bir duvar yapmıştır. Burada bir şehir inşa etmiş ki çeşitli eserleri vardır. Bu Feridun'un sağlığında on bir oğlu olmuştur. Biri Tur, onun oğlu Radim, onun oğlu Pişenk, onun oğlu Efrasyab'tır. Bir oğlu da Ebrec, onun oğlu Guşenk, onun oğlu Menucehr olup bu sonuncu hazreti Mûsâ'ya iman etmiştir.

Elburg dağı eteğinde İrak-ı Dadyan denilen büyük şehir bu Menucehr'in yapısıdır. Feridun'un bir oğlu da Selem'dir. Onun oğlu Gâv, onun oğlu Fariz pehlivandır. Dört oğlu Menücehr'den kaçıp Nemse vilâyetinde Eğre kalesini yapıp orada yerleşir. Bunlara Nemseliler (Siz kimsiniz?) deyince, bu dili bilmediklerinden, Farsça (Men Caraz) derler. Yâni (Biz dört kişiyiz) derler. Macar adı buradan kalmıştır. Onun için Macar dilinde Farsça kelimeler çoktur.

Bu Eğre'den yine batıya dere tepe dört saat gittik...

VÜŞ BUVA KALESİ MENZİLİ: Bir adı da İbrahim paşadır. Çünkü onlar yapmışlar. Etrafı 300 adım dörtken bir kaledir. İçinde birkaç Arap evi, bir mescidi, yanında bir kuyusu vardır. Kale dışında bir havuzu doldururlar. Kale dizdarı, hisar erleri vardır. Buraya Ezlemliler gelip mallarını satarlar. Mısır'dan buraya 17 konaktan Nil suyu getirirler. Burası da şerif hükmündedir. Buradan yine batıya misvak ağaçlarını keserek deniz kıyısında loca denilen iskeleye geldik. Buradan 14 saatte...

ISTABL-I ANTER MENZİLİ: Eskiden Melik Anter'in ahırı imiş. Üç kuyusu vardır. Araplar yiyecek içeceklerini getirip burada alış veriş ederler. Şerif hükmündedir. Medine'ye bir günde gidilecek bir yol vardır. Buradan yine batıya, hac emiri Rıdvan beyin temizlettiği yollardan dikenli ağaçlar, Nabak, Belisam ve misvak ağaçları arasından 15 saat gittik...

EZLEM KALESİ MENZİLİ: Mısır padişahlarından ..... yapmıştır. Mısır müteferrikalarından dizdarı, yetmiş neferi, yirmi kıta şahî topu vardır. İçeride bir câmi, elli kadar ev, bir kuyu vardır. Kuyudan suyu sığırlar çeker, kale dışında bir havuz doldururlar, oradan herkes içer. Bu kale Mekke ile Mısır arasındadır. Burada bütün Cerede askeri Ezlem ağaları ile hacılara karşı çıkıp hacıları Ezlem kalesine götürürler. Büyük şenlikler yapılır. Hac emiri de yaylım ateş eder. Burada iki gün oturak ilân edilir. Buraya Ezlem askerleri ile gelen on bin deve yükü yiyip içeceklerini, etraftan gelen Araplar da mallarını meydana döküp büyük bolluk olur. Burada hacılar, yeni hayvanlar satın alırlar. Mısır'dan bütün hacı ahbaplarına o kadar tatlılar gelir ki Ezlem sahrası helva vâdisi olur. İkinci gün ikindi vaktinde batıya diken ve Namuk ve misk ağaçlı kumsallardan 12 saat gidip...

KASTEL MENZİLİ: Selme sahili, yahut Kefâfî menzili de derler. Mekke yakınında Rabia eşmesinden beri deniz görünmez olmuştu. Burada tekrar Süveyş denizi göründü. Merzuku Kefâfî hazretleri burada gömülüdür. Bu hazreti Kefâfî ile Ebussuud cârihî Mısır'dan «Ya Selim, ya Selim, teal, iclis alel Mısır» yani «Ya Selim, gel, Mısır'a otur» diye bağırırlar. Sultan Selim bu sesleri İstanbul'da duyar. Mısır fethine yola çıkar. Yeri gelince yazılacaktır. Bu kale deniz kenarında, acı sulu, kumsaldır. Kuyu suyundan kim hayvanına içirirse ciğeri dışarı çıkar. Bura-

da hacılar denizde yüzerler. Ama çok durmamak gerektir. Çünkü deniz suyu insanın avret yerlerine zarar verir. Fakat gözü cilâlandırır. Çok tuzludur. Burada olan çeşitli balıklar hiçbir denizde yoktur. Buranın etrafında Arap köyleri vardır. Buraya tatlı suları getirirler. Burada deniz kıyısında Sakırga, yani gene olup, suyun tesirinden düşüp bu sahile konan hacılara üşerler. Kurtulmak mümkün değildir. Sahilden içeride konulursa güzeldir. Sahilde Araplar çadırlarda hırsızlık da yaparlar. Hırsızlar, duyulunca denize atılıp kaybolurlar. Ezlem askeriyle Mısır'dan o kadar çok hırsız gelir ki, gözden sürmeyi çalarlar. Çok ihtiyat lâzımdır. Deveyi hamudu ile yutarlar.

Buradan birular çalınıp deniz kıyısından batıya gittik. Ezlem beyi arkadan gelip, hasta ve dermansızları toplayarak geldi. Böylece 14 saat gittik...

KUVEYLAN YANİ MUVEYLAH KALESİ: Sultan Süleyman zamanında Tavaşî Süleyman paşa tarafından yapılmıştır. Kumsalda deniz kenarında dörtgen şeklinde bir kaledir. Etrafı 600 germe adımdır. Hendeği yoktur, sekiz kulesi vardır. Dizdarı, yetmiş neferi, kale içinde seksen Arap evi, bir câmii, bir hamamı, yirmi sokağı, bir kuyusu vardır. Kalenin dört tarafında hurma bağları ve birçok tatlı su kuyuları vardır. Hacılar buraya gelince kaleden hoş geldi topları atıldı. İki gün burada kaldık. Burada pazar kuruldu. Etraf köylerin güzel kadınları pazara yiyecek ve içecek getirip satarlar. Ezlem'den buraya kadar Mısır hudududur. Bu kaleden başka deniz kıyısında Eski Muveylah vardır. Küçüktür ve virandır. Viran olmasının sebebi, buraya bir gün bir derviş gelir, hastalanır. Çok altını vardır diye katlederler. Fakat üzerinde peksimetten başka bir şey çıkmaz. Pişman olurlar. Ama derviş beddua eder; (İlâhî şehriniz viran olsun, evlâdınız yaşamasın, benim gibi hastalıktan kurtulmayasınız) der. Kale kapısı üzerinde (bu sağlam kaleyi Sultan Berkok tamir ettirdi) yazılıdır. Bu kale önündeki denizde çeşitli hayvanlar vardır. Bilhassa kırk elli zira' kırıc balığı vardır. Denize bir adam düşerse derhal yer. Gemiler ateş yakarlar. Korkup kaçar. Hattâ Dahlek adasında bir inci avcısını yutar. Adam meğer çevik imiş. Bıçağı ile balığın karnını yarıp çıkar. Bu denizde sedefler, mühreler, yılancık ve su taşları, kâse ve apdal keşkülü gibi sedef kabukları cevahire benzer minkale taşları vardır. Bahri muhitten giren Nehenk balığı olur ki bir minare uzunluğundadır. Burnundan gök yüzüne su fışkırtır. Bu Kulzum denizinde şaheli balıklar var ki başka denizlerde yoktur.

Buradan yine batıya kumsal ve taşlı yerlerden, dikenli, misvak ağaçlı, Zımran Bıtran çiçekli yollardan 14 saat gittik...

UYUNUL KASAB MENZİLİ: Arapçada (Şeker kamışı ırmağı) demektir. Yahut (şeker kuyusu) demektir. Güzel suları vardır. Salih Nebi

evlâdı kabilesi, şeyhleri hükmündedir. Bir şey kaybolsa bunlardan bilirler. Burada bir saat kaldıktan sonra yine yola çıktık.

Mısır yoluyle dönüşümüz aceleye düştü. Şamlılar yavaş yavaş giderek mevlût ayında Şam'a girerler. Ama Mısırlılar Kâbeye giderken gayet ağır giderler. Mekke'de 25 gün kalıp zevk ve safa ederler. Fakat dönüşte 15, 17 şer saat giderek ve iki konağı bir ederek Mısır'a düşerler. Onun için meşhur sözdür (Mısır ile gidesin, Şamlı ile dönesin) derler. Fakat bu Mısır hacılarının bir iyi tarafı vardır. Namaz vakti olunca ister deve üstünde ister tepe üstünde olsun, namazlarını kılıp develeri çökertip, yemlerini verip, kendileri yemeklerini yiyip, kahvelerini içip istirahat ederler. Fakat akşam olunca bütün hacılar sanki ashab-ı kehf imiş gibi derin uykuya dalarlar. Çünkü bu Mısır yolu çok emindir. Mısır yolları dar olduğundan hacı kafilesinin başı ile sonu arası 80 derece idi. Ama Şam yolları geniştir. Yolları sahralardır. Suları lezzetlidir. Mısır yolunun suları acıdır, fakat emindir. Mısır hacıları yedi bölük asker kuşatıp, hac emini kethüdası ve çerkes askeri sağda, hac emiri ile sipahi gönüllüleri solda, Ezlem beyi altı top ile hacıların arkasında dümdar olarak gelir. Mısırlılar beş vakitte Rade ederler. Rade ettikleri yerde meşaleler yanar, kahveler içilir. Gelip geçene, şeker, börek, fındık, fıstık, ceviz, hurma, leblebi, kâke ve akide dağıtırlar. Konak yakın ise, Araplardan kırmızı şallı kırk Arap vardır, bir yüksek yere çıkıp (Ya hacılar, Elhamdülillah menzil karip) diye bağırınca, ölü gibi olan develer canlanıp, arkalarından yetişmek zor olur.

Eğer sabah vakti yakın ise konağa konmazlar, çünkü karışıklık olur, herkes katarını, yolunu kaybeder. Sabahleyin bütün develeri çökertirler ve Rade ederler. Ve konağa varmadan geceleri yalnız bir şeyden korkarlar. Vâkıa bu Mısır yolunda Celâlî ve diğer eşkiyalar yoktur ama, hacı kafilesi içindeki deveciler, kavas, saka ve mehterler, meşaleciler hırsızdır. Her gece bazı develeri, yükleri ve üzerindeki adamı ile beraber götürüp, sahibini üryan ederler. Deveyi hamudu ile yutarlar. Mısır yolunda bu ev hırsızlarından başka korkacak şey yoktur. Hacı kafilesi, eğer konak uzak ise borular öğleyin çalınır ve yola çıkılır, eğer konak yakın ise ikindi vakti göç boruları çalınır.

Velhasıl Uyunul Kasab menzilinden ikindi üzere kalkıp batıya giderek, deniz içinde adaları seyrede ede, kayalık ve kumsallardan 14 saat gittik...

HAZRETİ ŞUAYB NEBİ KABİRLERİ MENZİLİ: Dereli tepeli, bağ ve bahçeli bir vâdidir. Burada hacılar eğlenirler. Buradan 3000 adım doğuda mamur bir kasaba vardır. Bir câmii, bir hamamı, etrafında hesapsız mamur köyleri vardır. Bilhassa hazreti Şuayb köyü mamurdur. Burada hazreti Şuayb'ın evi ve hurma bağlı makamı bir mağaradır. Ve eli ile kazdığı kuyular hâlâ görünür. Hattâ meşhurdur, hazreti Şuayb'ın kı-

zı koyun güderken bir kuyunun üzerindeki taşı kaldıramaz. Allah'ın hikmeti hazreti Mûsâ gelip kaldırır, o da koyunlarını sular. Eve varınca babasına anlatır. Şuayb derhal Mûsâ'yı çağırıp kızını ona verir, Mûsâ da Şuayb'ın koyunlarına çobanlık eder. Şuayb zengin idi ama, anadan doğma kör idi. Hâlâ buradaki koyunlar, Anadolu'nun kıvırcık koyununa benzerler, çok lezzetlidir. Etleri çok kolay hazmedilir. O köyün köylüleri, bir insan bir koyunu yiyebilir derler.

HAZRETİ ŞUAYB'IN KIZLARI ZİYARETİ: Hazreti Şuayb'ın üç kızı burada bir mağarada gömülüdürler. Bu köyün güneyinde, Kulzüm denizi kenarında Medyen denilen büyük bir eski şehir vardır. Eserleri hâlâ görünür. Hakir bilhassa seyrettim. Takları, kubbeleri, yere yatmış nice uzun sütunları göründü. Bu şehir halkı Hazreti Şuayb'e iman etmediklerinden şehirleri Cenabı hak tarafından helâk edilmiştir. Hazreti Şuayb'ın kardeşi Medyen burada oturduğundan bu şehre bu isim verilmiştir. «Ve ilâ Medyene ehâhüm Şuaybâ..» âyeti bunu gösterir. Hazreti Şuayb kardeşi Medyen (bu şehre azap etti) deyip çoluk çocuğu ile Azeryan oğlu Sam tarihine göre beyti mukaddese gelip Mine gölünün güneyinde Hutaybin'de oturup orada gömülüdür. Fakat bu Şuaybuuniam köyünde Şuayb'ın kızları gömülüdür. Teceddüben dışarıdan ziyaret edilir. Burada herkes çadırının önünde bir iki karış kazınca tatlı su çıkar. Mısır yolunda bundan lezzetli su yoktur. Meğer Za'frâniyye suyu ola... Bu suyun çıktığı kuyuyu hazreti Mûsâ eli ile kazmıştır derler. Suyunun ve havasının letafetinden mahbup ve mahbubeleri o kadar güzel olur ki parmaklıklarının içindeki ilikleri seyrolunur. Herkes burada tulumlarını su ile doldurur. Buradan batıya 14 saat gittik.

ŞEREF-İ BENİ ATIYYE MENZİLİ: Hud Nebinin kızı Atıyye'den üreditlerinden bu adı almıştır. On binden fazla küheylân atlı Araplardır. Dikenli, misvak ağaçlı, çiçekli bir vâdidir. Burada da Mısır'dan bir takım karşılayıcılar hediyeler getirirler. Buradan o gece kalkıp deniz kenarından 9 saat gittik.

ZAHRÜL HAR MENZİLİ: Arapçada (eşek arkası) demektir. Hakikaten bir kumsal sırt üzerinde hurma ağaçlı, kırk elli evli bir Arap köyüdür. Suları acıdır ama hayvanlar içebilir. Buradan doğuya doğru bin zahmetle, canımızdan bezerek ilerledik. Öyle sıcak oldu ki... Ama Mısırlı Ferec ve Barkok sultanlar, bu halicin boğazına denizi doldurmuşlar ki, hacılar körfezi dolaşarak zahmet çekmesinler diye... Fakat ömürleri yetmediğinden tamamlayamamışlar. İki tarafı doldurmuşlar, ama ortada yüz arşın uzunluğunda ve on zira' derinliğinde yer kalmıştır. Eğer bu körfezin boğazı (eşek sırtı) burnuna kadar denizi dolsa gidiş ve gelişte Mısır - Hicaz yolu altışar konak kısalır. Bu suretle Akabe körfezine uğramadan (eşek arkası) burnuna gelip, orada da konulmayıp, do-

kuz saat Şerif Beni Atıyye'de durulurdu. Böylece Mısırlıya Mekke yolu 13 konak daha yakın olurdu. Ve (Akabe boğazı) azabından kurtulunmuş olurdu.

Bu sırada karşıdan bir süslü askerler göründü. Meğer Mısırlı karşılayıcı asker imiş. Bunlarla görüşüp Zahrül Hı'mar'dan dokuz saatte...

AKABE KALESİ MENZİLİ: Süleyman Han yapısıdır. Buraya yaklaşınca karşılıklı toplar atıldı. İki gün burada oturuldu. Makbul İbrahim paşa Mısır'a geldiği vakit bu kaleyi yaptı. Deniz kıyısına yakın dörtken şeklinde etrafı dört yüz adım, sekiz kuleli, kale içinde bir camii, bir hamamı, bir at değirmeni, elli nefer evleri, dizdarı, 60 hisar eri vardır. Hendeği yoktur. Etrafı hurma bağlarıdır. Bir arşın kazılsa sular çıkar. Güneyinde büyük havuz vardır. Suyu ve havası güzeldir. Etrafında Beni Şahlar kabilesi oturur. Büyük pazar kurulur. Kudüs, Nablus, Remle, Gazze ve Mısır'dan yiyecek ve içecek gelir. Hacılar zebun develerini değiştirirler. İkinci gün buradan hareket olunur. Akabe başı ve Azep askerleri Akabe'ye varıp Düveydar belinde çadır kurarlar. Sonra hac emirinin yükleri geçer. Evvelâ Akabe kalesinden kuzeye bir saat gidip oradan, büyük kayalar arasından geçip dereler geçilir. Allah'a sığındık... Büyük Akabe'ye çıkarken herkes piyade olur. O nazenin hatunlar ve 770 adım yeri çıkarken görsek... Herkes bu tepeye çıkıp mallarının gelmesini bekler. Burada doğu tarafı Gayyâ deresi gibi bir korkunç yerdir. Burada, artık yürüyemeyecek hale gelen yorgun develeri kesip bu yardan atarlar. Kesilen develeri, yolu kapamasın diye daha canı çıkmadan yardan aşağıya atarlar. Fakir develer kuş gibi uçup parça parça olurlar. Bazı yükü ile birlikte uçar. Yokuşta O', O, diye duran deveyi muhakkak keserler. Bu Akabe dereleri deve, katır kemikleri ile doludur. Akabe'nin en zor yeri bu Düveydardır. Deve boynu gibi eğri büğrü, dar, yokuştur.

Velhasıl hakir seyyah-ı âlem Evliya, 33 senedir 18 padişahlık yer gezdim, böyle sarp, derbentli, calender, amansız yer görmedim. Buradan deve ile değil at ve katır ile geçmelidir. Bu Düveydar belinden yukarı iki saatlik yokuşu Rıdvan bey temizlemiştir. Öyle yüksektir ki burada gök yüzünde bazen meleklerin sesleri işitilip İdris, İsa merhaba demeğe bir arşın kalır. Öğleye kadar hacıların başları mavi bulutlar içinde kalır. Yalnız Zahrülhımar adlı körfezin boğazı doldurulsa, bu Akabe'ye uğrayıp zahmet çekilmez. Akabe'yi yayan üç saatte çıkıp...

AKABE SUTUHU MENZİLİ: Yaylanın tam tepesidir. Orada bir gün bir gece kalınır. Burada aslâ su yoktur. Bazen yağmur yağıp gölcükler teşekkül eder ama, sıcaktan gelen adam, bu defa da soğuktan kendini korumak gerektir.

Çünkü soğuğu müthiştir, adamı helâk eder. Buradan batıya yokuş aşağı temizlenmiş yollardan, çiçekler toplayarak 14 saatte...

ABYÂR-I ALÂİYYE MENZİLİ: Dikenli bir sahrada su kuyulu bir yerdir. Buralarda evlât Şahindere Selim şaha itaat etmişlerdir. Burada da Mısır'dan karşılayıcılar gelir. Pazar kurulur. Kudüs ve Gazze hacıları buradan ayrılırlar. Buradan Mısır'a cebel müjdecileri gider. Mısır vezirinden hil'at alırlar. Buradan yine batıya taşlı, dikenli yollardan 15 saatte...

KALÂ-İ NAHL MENZİLİ: Etrafı 350 adım dörtken şeklinde bir kaledir. Dizdarı, neferleri, 6 topu, bir kapısı, bir câmii, yirmi kadar nefer evleri, kale içinde bir acıca suyu vardır. Buraya Tur-u Sina yakındır. Oradan yiyecek içecek, meyve getirip hacılara satarlar. Hakir direk şeyhlerinden beş adam alıp iki kölemle Tur-u Sîna'ya gittik. Evvelâ Nahil kalesinden güneye kayalık bir dere içinde beş saat gittik.

TUR-U SİNA DAĞI MENZİLİ: ..... Dilinde bütün dağlara tur derler. Ta tepesinden Hazreti Şuayb'in medyen şehri harabesindeki mil minareleri görünür. Kulzum denizinden kuzeye dağlar içinde üç saatlik yerdir. Bu dağda hazreti Mûsâ ve İsa Cenabı hakla vasıtalı olarak konuşmuşlardır. İskender Batlamyos bu dağın tepesine öyle muhteşem bir kilise yaptırmıştır ki Kamame ve Beytüllahm bunun yanında sönük kalır. Yirmi altı kavmin keşişleri, patrikleri burada perhiz yaparlar. Her biri ahlat kadidi gibi olmuşlardır. Bütün kâfiristandan adaklar gelir. Ve bu kilise içinde Muğpeçe ve bülûğa ermemiş genç mahbup Klâdete? mahbup gulâmlar vardır. Mutfağında yüzden fazla aşçı vardır. Kilerlerinde kuş sütü, can suyu da bulunur. Sultan Selim zamanından beri Rum keferelerinin elindedir. Gece gündüz bir kandil ile aydınlatılan bir yeri ziyaret etmek istedik, müsaade etmediler:

Dünkü gün Kilisaya vardım komadı ruhban beni
Ahdim olsun kovlayım mahşerde İsa'ya seni

deyince korkularından kubbenin kapısını açıp içeri girdik.

Hazreti Mûsâ, İsa ve Meryem makamlarının doğusunda...

HAVARİYYUNLAR MAKAMI: 12 makamdır. Suları hep sarnıçtır. Eşeklerle aşağıdan taşırlar. Bu dağ Allah'ın tecellisinden, Cenabı hakkın sadasından parça parça olmuştur. Bütün ağaçlar, otlar yanmıştır. A'raf sûresinin 143 üncü âyeti:

«Felemma tecellâ Rabbuhû bil cebeli cealehû dekken ve harre Mûsa sa'kan.»

Mânayı münifi:

«Vakta ki Mûsa'nın tanrısı şan ve celâli ile dağa teveccüh etti. Dağı parça parça etti. Mûsâ düşüp bayıldı.

Ve Mü'min sûresinde;

«Ve şecereten tahrucu min tûr-i sînâe tenbütü bi'ddühni...»

Mânayı münifi: «Tur-i Sina'da bir ağaç vardır ki yağ çıkarır.»

Âyeti onun için nazil olmuştur. Velhasıl acayip ziyaret yeridir ama, kefere elinde kalmıştır. Ama İslâm elinde kalsa berbat olurdu. Ama kefere imar edip Mısır paşasına, Süveyş ağasına, Arap şeyhlerine hediyeler vererek hoş geçinir. Hattâ hakire bir tütün telâtin derisi verdiler. Frenk patriği bir saat bağışlayıp bir papinte kâğıtları verdiler ki «Seyyah-ı âlemdir, dur-i Sinayı ziyaret etmiştir, yedi kral diyarında kimse mâni olmamıştır» dediler.

Bu Tur kalesinden çıkıp Süveyş'e gitmek istediğimizde (varamazsınız, geri dönün) dediler. Cebel-i Turdan aşağı bazı ruhbanlar ile gül gülistan, bağ ve bahçeli, elması, armudu, ayvası, üzümü bol bir vadide gittik. Tur gemileri ile Süveyş'e, oradan Mısır'a gelip Mısır'ı bolluk ederler. Bu vâdide, birçok akar sular Kulzum denizine dökülür. Bütün Süveyş gemileri bu tur kalesinden su alırlar ve Süveyş'e su götürürler. Çünkü Süveyş'te bir tulum su on paradır. Şafiî vaktinde yine batıya taşlı, dikenli yerlerden dokuz saat gittik.

REİSİ TUĞRA MENZİLİ: Susuz, kuru, mânasız yer olduğundan biraz durup öğle zamanı kalkıp 8 saat gittik.

NEVATIR MENZİLİ: Burası da bir dereli, tepeli, kara kayalı, susuz yerdir. Öğle üzeri buradan hareket ettik. Dellâllar şöyle bağırdılar:

«Ey hacılar! Bu gece Tih sahrasına gireriz. Vaveylâ gecesidir. Birbirinizi gözetip geri kalman, kaybolursunuz. Bu gece baba oğula, oğul babaya bakmaz. Esvaplarınızı develerinizi bir hoşça koruyun. Deniz gibi kumun içinden Arap çıkıp canınıza okur. Mal ve melalinizi yağma eder, bu öyle bir kum deryasıdır ki, hazreti Mûsâ kırk yıl dolaştı.»

Bunun üzerine herkes pür dikkat yürümeye başladı. Hartub denilen yeşil ağaçlı, koyu gölgeli bir dere içinde gittik.

AMANSIZ SAHRA, KUM DENİZİ, BERZAH'A BENZEYEN TİH VADİSİ: Bu kum deryasına ayak basar basmaz katır, eşek ve develer dizlerine kadar kuma battılar. Hayvanların gözleri kan çanağına döndü. Akşam olunca Rada olup meşaleler yakıldı. Böylece harekete devam edildi. Bu tih sahrası öyle bir sahradır ki bir adam kaybolsa yüz sene ömrü olsa bu kum deryasından kurtulamaz. (Mısra):

Ne geldiğin kapu zâhir ne gittiğin memer peydâ

Ukab kuşları, korkunç canavarlar, engerek yılanları, örenler âdemi helâk ederler. Hattâ hakir kumdan karadağ parçası gibi bir şey gördüm (âyâ bu ne ola?) diye üzerine at sürdüm. Yakınına varınca kımıldamaya başlayıp uçtu. Kanatlarından çıkan sesten altımdaki kısrak ürktü. Hemen geri döndüm. Hacılar bu hali görünce müthiş bir feryat koptu. Bu Ukab kuşu bir sığırı avlayıp birkaç atlı üzerine vardık. Sığırın gözlerini oyup yiyordu. Bir kurşun attık, kuş havalandı. Sığırı boğazlayıp ha-

demelerimizle parçalayıp tuz parçası gibi yedik, kemikleri kaldı. Bu sahrada yürümekten kalan develeri de boğazlayıp böyle bir anda yağma ederler. Hattâ tarihçiler yazmışlardır, hazreti Mûsâ bu sahrada kırk yıl dolaşmıştır. Sebebi, hazreti Mûsâ Medyen diyarında Semud kavmine giderken, o diyar halkı Bel'am ibn Baur'a yalvardılar. (Mûsâ şehrimize gelmesin) dediler. Bel'am'ın bir ihtiyar ve hilekâr karısı vardı. Bin türlü şeytanlıklarla kocasının damarına girdi. Bel'am gibi peygamber mertebesinde olan kimse avret sözüne kanarak; (Mûsâ bu şehre gelmeye) diye dua etti. Duası kabul olunup, Cenabı hak derhal Mûsâ'nın dört tarafında bu Tih sahrasını yarattı. Evvelce böyle kum çölü yoktu. Mûsâ askeri ile bu çöle girdi. Taberî tarihine göre Mûsâ bu çölde kırk yıl dolaşmıştır. Bir rivâyete göre de kırk gündür. Kırk gün olması doğrudur. Cenabı hak Mûsâ'nın kavmine gökten men ve selva gönderdi. Onları yiyip doyundular. Bu gökten gelen şeyler üzüm, hurma, sirke, tuz, teredir. Selva da, gökten pişmiş olarak düşen bir kuştur.

Mısır tarihçileri bu sahraya Reml-i Arabî derler. Bu kum deryasında şiddetli rüzgârdan kum deryaları olur. Bir anda yine bu kum dağları kaybolup, bir başka tarafta yeniden dağlar teşekkül eder. Cenabı hak gazap edip Âd kavminin büyük kayalarla yapılmış olan binalarından bu kumu yaratmıştır. Buna şüphe eden küfre girer. Çünkü bu ilâhî sır hakkında âyet vardır: «Ve fî Âdin iz erselnâ aleyhi mürrih el ak'm...»

Mânayı münifi: «Âd'ın (sonunda da ibret vardır) hani onların üzerine, kasıp kavuran fırtınayı göndermiştik..»

KARAN ŞEHRİ HAKKINDA : Tih sahrasına bir konak yakın ve Kulzüm denizine çok yakın bir büyük şehirdir. Yüz binlerce mağaralar ve mağaralarda da insan kemikleri vardır. Her iskeletin üçer, beşer arşın incik ve kol kemikleri, kazan kadar, Varna kabağı kadar, Van lahanası kadar adam kelleleri var. Her halde zalim Firavunların kemikleridir! Çünkü Firavunun boğulduğu Kolundur boğazı yakındır. Fakat Karan şehri haraptır. Ahir zamanda Atina ve bu Karan şehri mamur ola diye hadis vardır?!

H İ K Â Y E

Hazreti Mûsâ (beyaz elini) ve tecelli görmüş nurlu vücudunu daima halktan saklardı. Bu yüzden halk, Mûsâ'nın vücudunda cüzzam var derlerdi. Bir gün Mûsâ, elbiselerini bir taş üstüne koyarak Nil'e girdi. Çıkıp elbiselerini almak istediği vakit taş yürüdü. Mûsâ arkasından koştu. Böylece şehre çıplak olarak girince halk, onun vücudunda bir hastalık olmadığını gördüler. Hazreti Mûsâ âsâsiyle taşa 12 kere vurdu. Taş, Allah'ın emriyle dile gelip: «Ya Mûsâ ben Allah'ın emriyle şehre girdim ve halkın seni çıplak görmesini temin ettim» dedi. Hazreti Mûsâ da «Ya

taş, bilmedim sana vurdum, hele dervişe dervişan» deyip özür diledi. Taş: «Ya Mûsâ, beni yanına al, bir gün sana lâzım olurum» dedi. Mûsâ da onu bir iplikle gerdanına, bir rivâyete göre beline bağladı derler. Hâlâ dervişlerin boynundaki sekil taşı bundan kalmıştır. Bir gün Mûsâ'nın kavmi «Ya Mûsâ, mucize gösterip bize su bul» dediler. O vakit taş dile gelip; «Ya Mûsâ, beni yere koyup âsa ile vur» dedi. Mûsâ da öyle yapınca on iki delikten sular akmaya başladı. Asker, kadınlar, develer, atlar, katırlar, eşekler, sığırlar, koyunlar, keçilerden her biri bir gözden akan sudan içtiler.

Bu hususiaki âyeti kerime şöyledir: «Felemma'drib biasake'l-hacer... Bakara sûresi 60». Yâni mânası: «Âsanı taşa vur demiştik.» ve «Küllü ünâsin meşrebehüm...» âyeti inmiştir. Sonra bu taş elden ele geçerek Emevilerden Abdülmelik oğlu Velid'in eline geçmiş, o da, Emevî câmiinin, hazreti İsa'nın ahir zamanda ineceği ak minaresine koymuştur.

Hazreti Mûsâ: «Yarap beni bu Tih vâdisinde kavmimle beraber perişan edersin, bunun sebebi nedir?» dedi. Cenabı hak da; «Sevgili bir dostum, Mûsâ benim şehrime gelmesin diye dua etti, duasını kabul edip bu Tih'te perişan ettim» deyince Mûsâ «Yarap, benim duamı da kabul edermisin?» dedi. «Beli ya Mûsâ ederim» deyince Mûsâ hiddetli bir padişah idi, hemen «Yarap, bizi bu çölde perişan etmeye sebep olanı son nefesinde imansız haşr eyle.» dedi. Derhal Bel'am bin Bâur'un dili tutulup Tevrat ve Zeburu unuttu. Anladı ki avret sözüne uyduğundan imansız gidecektir, hazreti Mûsâ'ya gidip rica etmeye de utandı. Erzurum tarafında Eğerli dağına gitti. Orada gömülüdür. Mezarında pis kokulu katran kaynar. 1006 senesi olaylarında tarafımızdan yazılmıştır. Oğlu Hazreti Mûsâ'ya gidip yalvarmış, bu yüzden iman ile gitmiştir. Bu Tih sahrasında Acrut tarafında, deniz kenarında...

HUDEN İBN BEL'AM BİN BAUR ZİYARETİ: Kulzüm denizi kenarında Firavun'un boğulduğu Kolondur boğazında bir tepe üzerinde gömülüdür. Hakir ziyaret ettim. Orada hizmet edenler bu binayı, Mısır meliklerinden Mukavkıs yaptı dediler. Hazreti Mûsâ: «Yarabbi, Mısır'ı bu doğu tarafı Araplarından muhafaza eyle!» diye dua etmiştir. Cenabı hak bu sahrayı Arap eşkiyası önüne bir duvar yapmıştır. Hakir Moskof diyarında Baluhan, Kazan, Hemşedek, Valtır, Saray, Irak-ı Dadyan, Azak kalesi, Terek, Borgusan ve diğer kale ve şehirler arasında Heyhat sahrasını gördüm. Hazer denizi kenarındaki Geylan denizi derler. Amansız bir sahradır ama, Tih sahrası gibi değildir. Bu Tih sahrasının batısında Ümmü Hasan çölünde Tebniye gölü vardır. Bir ucu Süveyş'e dayanır. Bir ucu konduğumuz Nevâtır'a varır. Tamamı etrafı bir aylık çöldür. Biz Mısır hacılarıyla birlikte bir köşesinden iki gün iki gecede geçtik. Eski padişahlar çöl içinde minare gibi miller yaptırmışlar. Bu millerin üzerin-

de kandiller yanar. Hacılar yollarını bu millerle bulurlar. Yirmi dört saatte geçip...

ACRUT KALESİ: Tih sahrasının batısında dörtken şeklindedir. Etrafı 300 adımdır. Dizdarı, hisar evleri vardır. Suyu o kadar lezzetli değildir. Hayvanlar için içilir sudur. Kale dışında solda büyük havuzu var. Buranın bir saat güneyinde Süveyş ağası hediyeleri, suları ile gelip gitti. Hakir de beraber iki saatte Süveyş bendlerine vardık.

SÜVEYŞ BENDERİ: Bahri muhitten girmiş, 1500 mil uzunluğunda bir büyük körfezdir. Tarihçiler buna Kulzüm denizi derler. Doğusunda Habeşin Zeyla' boğazı vardır. Güneyi Said vilâyetidir. Mekke toprağından Yemen'e kadar 200 kalesi vardır. Süveyş benderi, bu denizin batı nihayetinde bir kumsal sahradır. Hint, Yemen, Mekke, Medine, Habeş iskelesidir. Mısır eyaleti paşa ağalarından biri hâkimdir. Tüccarlardan zekâtlarını alıp, paşaya her sene hesap verir. Başkâtip her sene paşaya iki kese, kantarcı beş kese miri verir. Her gün ağanın Süveyş gümrüğünden beşer kuruş ulûfesi vardır. Üç yüz pâyesi ile şerif kadılıktır. Nahiyesinden senede beş Mısır kesesi alınır.

..... Câmi ve mescitleri kale gibi tüccar hanları vardır. Sokullu Mehmet paşa, Kol Kıranı Öküz Mehmet paşa hanları mühimdir. Karşı tarafta Süveyş'e üç saat uzaklıkta tatlı (Nabe suyu) vardır. Yüz kadar çarşısı olup, bu Süveyş benderi Mısır'a iki konaktır. Mısır kıpti Firavunlarından Totis hazreti İbrahim'i severdi. Mısır'dan Süveyş yoluyle ona hediyeler gönderirdi. Bir defasında Hâcer adlı bir cariye gönderdi. Hz. İbrahim hoşlanıp evlendi, İsmail ondan oldu. Firavun Totis Nil nehrini Süveyş'e akıtmak için yedi kere yüz bin âdem ile Beni Seyf karşısında hendekler kazıp, yedi yılda tamamlanıp Nil, Süveyş'e akar. Resûlü Ekrem zamanına kadar böyle devam etti. Fakat kipti Firavunlardan Recil peygamberin çıktığını duyup, ansıl olsa sonunda Müslümanlar Mısır'ı alırlar, diye bu hendekleri kumla doldurdu. Sonra Mısır padişahlarından Muhammer Ekrad imam Şâfii'nin öğretmesiyle Süveyş'ten Abbâsiye içinde, Belbis yakınında Tebniye gölüne kadar kesip, Süveyş denizini Akdenize akıttı. Böylece yetmiş sene devam etti. Zamanla bu da dolup battal oldu. Osmanoğulları himmet etse eskisi gibi Akdeniz'den Süveyş'e gemiler yine gidip gelebilir. Şimdi Mısır hacıları Mekke'ye gidip gelirken Süveyş'e aktığı yerler bellidir. Büyük hendeklerdir. Bazı yerleri bir minare boyu derindir. Zamanımızda Kethüda İbrahim paşa padişaha arz edip Beni Seyf karşısında Nil'i evvelce olduğu gibi akıtmaya gayret etmiştir. Fakat kendisi Yemen fethine memur olup Süveyş benderinde kırk elli parça kadırga yapmaya başladı. Mısır akıllıları bu sırada paşa divanına gelip, eğer bütün Nil Süveyş deryasına akarsa Beni Seyf'ten Dimyat'a Reşid'e kadar Nil'in iki tarafındaki köyler harap olur ve padişaha

bir kese mal hâsıl olmaz, dediler. Paşayı da bu işten vaz geçirdiler. Yoksa Nil'in bir Tar'ası Süveyş'e aksa bütün hacılar denizden gidip Mekke ve Medine'de bolluk olurdu. En nihayet İbrahim paşayı Yemen fethinden vaz geçirip, bütün gemileri ve Bulak'ta keresteleri sattırdılar. Hakir Süveyş'i de seyir ve temaşa edip geri döndüm. Yine batıya, çöller içinden 15 saat gittik.

MESÂNİ' MENZİLİ: Hazreti Mûsâ ile Firavun'un cenk ettiği yerdir. Ve Mûsâ'nın âsasının, Firavun'un sihirli yılanlarını yuttuğu yerdir. Bir adı da Dâr-ı Hamrâ'dır. Bütün kumlar kırmızıdır. Firavunların Mûsâ elinde katlolunmasiyle akan kanlarından böyle kırmızı olmuştur derler. Burada Mısır'dan bazı karşıcılar geldiler. Buradan da ikindi üzeri Mısır'a doğru hareket ettik.

KÜPLER: Denilen yerde Rada ederler. Burada Mısır ağası, hac emirine ve diğer hacı âyânına ziyafet eder. Paşa kesesinden bin don, bin gömlek, yüz kapama, yirmi deve yükü ekmek fukaraya dağıtılır. Burada büyük küpler, tekneler, büyük havuzlar olup Mısır âyanı develerle su getirip bunları doldururlar. Hacılar ve hayvanlar içer. Çünkü buraya kalar dört konaklık yerde sular acıdır. Burada Mısırlılar hacıları karşılamaya gelirler. Buradan Şafiî vaktinde üç saatte...

İBRAHİM AĞA MASTABASI: Bir sahrada kârgir bir sofa ve musalladır. Burada hac emiri askerleri ile hazır durup Mahmil-i şerifi de süslerler. Sonra fecir namazı kılındıktan sonra, hac emirinin karşılamasına yedi bölük ağaları ve diğer büyükler gelip, paşa kethüdası hac emirine bir gümüş süslü takımlı, murassa topuzlu, altın yaldızlı sanatlı bir eğer takımlı at hediye gelirler. Kahvaltılar yapılır. Hac emiri, hediye ata binip, büyük alay ile mehterhane çalarak, paşa kethüdası ve diğer Mısır beyleriyle atbaşı beraber Dâr-ı Hamrâ'dan kalkılıp...

BÜRKETÜL HAC KÖYÜ MENZİLİ: Nil taşınca buraya gelip deniz gibi bir göl olur. Onun kıyısında yüz evli, bir câmili, bağlı bahçeli yerdir. Yedi bölük ocak ağalarının, çavuşlar kethüdasının, müteferrika başının, tercüman ağanın, paşa kethüdasının, divan efendisinin çadırları burada kurulur. Paşa kethüdası hac emirine bir ziyafet verir. Kethüda ve bütün Mısır âyanı Mısır'a gider. Hac emiri o gece Bürke'de kalıp büyük top şenlikleri olur. Buradan sabahleyin Mısır'ın Bâb-ı Nâsırî dibinde Canpulâdiyye'ye girerken Mısır âyânı karşılayıp Mahmili şerifi öpüp, devenin yularını tutarlar. Sonra hac emirine (hoş geldin) derler. Mahmili şerif Canpulâdiyye câmii önünde kalır. Gelip geçen eteğini öperler. Bu câmide o gece sabaha kadar mevlût okunur.

Hakir o gece efendimiz İbrahim paşa ile Adiyye köşkünde müşerref oldum. Hakire bir Mısır kesesi hamam akçesi verip, 1083 senesi safer ayın-

da Mısır'a girdik. Bir güzel ev döşeyip, bir samur kürk, bir kat temiz elbise ve tavaşî köle verip arkadaşlarımız arasında beni yükseltti. Yiyip içeceğimizi fazlasiyle verdi. Gece gündüz kendileriyle beraber olup hâs nedimi olduk. Mükellef eğer takımlı bir küheylân ihsan etti. Ertesi saferin beşinci günü büyük emir hac alayı ile Bâb-ı Mısır'dan Mısır'a girip Adam denizi içinden geçip, muhteşem bir merasimle Rumeli meydanından geçip Kara meydanda hac emiri paşaya Mahmil-i şerif teslim edildi. O da kethüdasına teslim etti. Bu husus sicille kaydolundu. Burada 177 adet padişah hil'atı giydirilip, hac emiri paşa askeri ile kendi evine gitti. Oradan mahmeli Bâb-ı vezire götürüp, deveyi çökertip orada bozarlar. Çünkü kale kapısı küçüktür, mahmel oradan giremez. Sonra mahmeli Yusuf köşküne götürüp paşa kethüdası Kisve nazırına teslim etti vesselâm.

MISIR'DAN MEKKE VE MEDİNE'YE KADAR HAC MENZİLLERİNİN SAAT VE DERECELERİ: Evvelâ Mısır'dan doğuya Bürke, Darülhamra ile Bürke konağı yetmiş derecedir. Mesâni' 220, Acrud 500, Sebha 100, Tih vâdisi 231, Nahi hurma 231, Adiviyye 231, Haran 202, Akabe 104, Zahrülhar 100, Şeref Nebi Atıyye 202, Uyûnulkasab 202, Müveylah 202, Şeyh Merzuk Kefâfî 180, Ezlem 121, Istabl Antar 231, Vuş kalesı 221, Eğre 251, Haneki 221, Harra 182, Vâdil Nar 221, Yembo' benderi 221, Sakîfe 220, Huneyn Benderi 70, Ka'a 131, Râbığ 231, Tark Kadide 200, Osgan 200, Fatma Ana vâdisi 221 derecedir vesselâm. Bedri Huneyn'den, Cüdeyde'ye kadar 180, Cüdeyded'en Şehitler kabirlerine kadar 201, oradan Bi'ri Ali'ye geçip Medine'ye kadar 220, Yenbuulberr'e kadar 250, Nakbı Ali menziline kadar 220 derecedir ki, yekûnu 7350 derece olup saat hesabiyle 490 dır vesselâm.

Allah'a hamdolsun Mısır'a gelip gücümüzün yettiği kadar Mısır'ın ahvaalatına! Vâkıf olup tevârihatlar tetkik edip, gözümüzle gördüğümüz üzere yazmaya cüret ettik. Burada seyahatnamemizin cildi tamamlandı.

Temmet bilhayr
(Hayırla sona erdi)

İHTİMÂM-İ SEYAHATNAME-İ KÜSTÂHANE: Hint lisanı üzere ..... Çeltihune, hudutsuz hamdü sena olsun ki Mısır'da derviş hırkaları gibi renk renk olan perişan evrakımız burada tamam oldu. Vezir ..... gününde hayr ile tamamlandı. Ama akıllı ve fazıl kimselerin yanında noksandır. Ümittir ki, seyahatimizin fazlalığına verip tumturaklı kelimelerle yazmadığımıza ..... (Burada altı satır boştur). Ayıplarımız af ile örtüle... Hatalarımızı düzelteler. Çünkü bu çok kusurlu hakir, seyahat edeli elli bir sene olmuş idi. Fazla se-

yahatimiz yüzünden herkesten uzak bir köşeye oturup tevârihatlar! (tarihler) tetkik etmek mümkün olmadı. Hiç kimsenin sergüzeştini, hiçbir müellifin eserini görüp seyahatnamemize kayıt etmemiştik. Ama bu Mısır diyarında üstadımız şeyh Alii Şemerlisi hazretlerinden işittiğimiz âyeti kerime ve hadisi şerifleri, izinleriyle münasip yerlere yazdık.

Bundan sonra bu müsveddelerimiz hep kendi sergüzeşt ve serencanımız ve vücudumuzu feda ederek seyahatimizdir ki bu şekilde küstahça yazıldı. «El özri makbûlün inde kiraminnos» anlamınca makbul olup hayır dua ile yâdedip bâki olalar. Baki (Mesnevî):

Bihamdillâh ki bu evrâk-ı defter
Tamam yazılup kalmadı ebter
Nihayet yoğiken böyle kelâma
İrişti hatmile âhir tamam

dedim ey Evliyâ bu ..... tarihi.

*
**

MISIR, SUDAN, HABEŞ
(1672 — 1680)

(Elhamdülillâhi vahdehû ve kefâ ve selâmün âlâ ibâdihillezine-el Mustafa).

Ve eşhedü en lâ ilâhe illâllah vahdehû ve lâ şerîke leh

Ve eşhedü enne seyyidena ve Mevlânâ Muhammeden abdühû ve habibuhû ve Resülüh...

Ve sonra hudutsuz hamd Hallûk-ul Bâkî, kulların rabbine olsun ki, bütün varlıkları, yeri ve göğü Âdem'den, (ol) hitabı ile (âyet) (Fî sitteti eyyâmin) halk etti. (Allah her şeye kaadirdir.)

Hâliki bîtaab Hudây-ı kerim.
Hâliki bîtaab Rabb-i Arş-i azîm.

O evveli olmayan yaradanın ezeli hikmeti kendi ilmi üzere o imiş ki, sevgilisi Muhammed Mustafa'yı dünyaya getirip, insan oğlu ile yeryüzünü süslemek için kudret eli ile insanların ilk babası Âdem safiyyullah'ı topraktan yaratıp, kendi ruhundan ruh verdi. Onu cennetine koydu. Huri ve gulmanlarla zevk ve safa edip, Cenabı hak ile vasıtasız olarak konuşurdu. Bütün melâikeler Hazreti Âdem'e secde ettiler. Fakat İblis, kibrinden secde etmedi. Âdem cennette Havva ana ile iyş ve işret ederdi. Cenabı hak Âdem'e (bu ağaca yaklaşmayınız..) buyurdu. Uzun seneler Âdem bu Allah emrine itaat etti. Fakat bir gün Havva Ananın telkini ile bir tane buğday yedi. Derhal Âdem yeryüzünde (Serendip) e, Havva (Cidde) ye sürüldü. Âyinlerinden hille, başlarından taç giydi. Aç ve serseri dolaşırlardı. Nihayet bir gün kırlangıç Âdem'in sakalından bir kılı Havva'ya hediye götürdü. Havva'nın kâküllerinden de Âdem'e götürdü. Sonunda ikisi Arafat dağında buluştular. Arapçada Arefe (birleşme)ğe derler. Kendilerini birleştiren kırlangıca dua ettiler.

Kırlangıç da Âdem'e gelip «Sizden bir ricam var. Benim etim gayet lezzetlidir. Onun için yılan çiyan yavrularımı yerler, evlâtlarım çoğalmaz. Siz sakalınızdan, Hava ana kâküllerinin tellerinden versin, çamurla karıştırıp sizin evinizin yanında yuva yapıp, yılandan çiyandan kurtulayım» dedi. Âdem razı oldu. Kırlangıç yuvasını Âdem'in evinde yaptı. O zamandan beri kırlangıç, yuvasını daima insanların yakınında, evlerinde yapar. Âdem ve Havva'nın evi Arafat dağı dibinde (Âdem mutbağı) denilen yerdedir. Hazreti Nuh bu evi tamir etmiştir. Havva ana Şit'e bu evde hâmile kalmıştır derler. Bazıları da derler ki «Hazreti Âdem rü-

yasında ihtilâm olmuş ve menisi yere dökülmüştür. Bir yıl sonra onun döküldüğü topraktan Şit yaratılmıştır.» Ama doğrusu, Âdem'in menisinin döküldüğü yerden bir ağaç yetişmiştir ki hacı sakalı vardır, insana benzer, erkeği dişisi vardır. Erciş, Demavend, Elbruz, Keşiş dağında bulunur. Arapçada (Yebrûhussanem ve abdüsselâm) derler. Doğrusu da budur.

Şit, kendi ikiz kız kardeşi ile evlenmedi. Hazreti Âdem (âyet) (Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ.....) diye Cenabı Haktan Şit ile evlendirilmek üzere bir huri istedi. Cebrail ile derhal huri gönderildi. Şit'e nikâh edildi. Şit bu huri ile Şam'ın Havran taraflarında yerleşti.

Sonra Cenabı Hak Âdem'e, cennette gördüğü köşklerden birini gönderdi. Adına Beytül mâmur derlerdi.

Bir rivâyete göre kızıl yakuttan, diğer rivâyete göre beyaz inciden idi. Tufandan evvel bu köşk göğe çekilirken Haceri Esved bundan koptu ve tufan suyundan siyah oldu derler. Âdem Cibrilin öğretmesiyle bu beyti tavaf ederdi. Târihçilere göre Hazreti Âdem'in 40 bin çocuğu olmuştur. Burada ziraat edilemediğinden Âdem oğulları zahmet çekerlerdi. Bu yüzden Mısır'a gittiler. Nil kıyıları çok verimli idi. Hazreti Âdem Mısır için dua etmiştir. Âdem cennetten kovulduğu vakit, cennet lisanı olan Arapçayı unutmuş ve Cebrailin talimi ile iberî dilini öğrenmişti.

HAZRETİ ÂDEM'İN MISIR HAKKINDAKİ DUASI

Hudam tat jelem hoj çizerya felaj riba felaj riba

Mânası: (Allahım, benim imanımı şeytandan sakla, kurtar beni, kurtar beni..)

Şojem şaken taraj delem şerij tena saraj yiri zahar biya

Mânası: (Bütün meleklerin bana hizmet etsinler, buğday ver, ekmek yapayım.)

Refej delem jiraj jiraj Hudam kedam

Mânası: (Nihayet ölüm olur olur benim Allahım.)

Harjbejini jar beniti jar jirini jar jirini

Mânası: (Oğullarıma bu şehri mamur eyle, mamur eyle..)

Hazreti Âdem Mısır hakkında müfteilün vezninde böyle dua etmiştir.

BÜYÜK VE ESKİ ŞEHİR, MISIR'IN TEKİ, DÜNYA ANASI MISIR'IN KAHİRESİ: Evvelâ hakir Evliya, 1083 Safer ayının yedinci günü (4 haziran 1672) Mısır'a girip, her tarafı seyredip parmağım ağzımda kaldı. Burada gördüğüm büyük sarayların, eserlerin kimler tarafından yapıldığını aşağıdaki kitaplardan tetebbu ettim.

MISIR TARİHLERİ VE DİĞER NADİR KİTAPLARI BEYAN EDER: Evvelâ (Tevârih Hıtat-ı makrizi) muteber bir kitaptır ki kıptî İberi, Süryânî, Dehlevî, Moğolî, Lâtin ve Yunanca dillerine vakıftı. (Târih-i Cerîr-i taberî) bir ulu kimsenin tarihidir. Hazreti Şeyh imam Süyûtî'nin tarihi de çok muteberdir.

(Tevârih-i sâbiye), ibn Abdülhalim'in (Fütûhât-ı Mısır), ibni Abdül Kindî'nin (Fezâil-i Mısır'ı), (Kitâb-ı ibni Solak), (Kitâb-ı hıtat-ül feda') (Kitâb-ı eykazül mütefaaddil), (Kitâbi ibn Yesir), Tacüddin Mehmed bin Abdullah'ın (Kitab-ı eykaz l emütegaafil) ibn Fadlullah'ın (Kitâbül Mesâlik'i), Şeyh Nasrüddin Kirmânî'nin (Muhtasar'ı), (Kitâb-ı menâhic el ıber), (Târih-i sahâbe), (Târihüttecrid), (Kitâbül esabe fî mârifetüssahâbe), (Kitâb-ı ricâlül aşere), Zehebî'nin (Tabakaat ül huffaz'ı), (Kitâb-ı tabakaat ül şâfiiyye), (Kitâb-ı tabakatül mâlikî), İbn Dokman'ın (Kitâb-ı tabakaatül Hanefiyye'si), ibni Cevzi'nin (Mir'âtüzzeman'ı), ibn Kesir'in (Kitâbül-bidâye vennihâye'si), ibn Hacer'in (Kitâb-ı ibn ül amr bi enbâül gamr'i), (kitâb-ı tâliüsseid fî târihüssaid), (Kitâb-ı seceannil fî evsâf-ı nehr-i Nil), (Kitâb-ı esmarül evrak) (Şehabî Çilebî tarihleri), Şeyh Süyûtî hazretlerinin (Hüsnül muhadara'sı).

Bu yazdığım muteber kitaplardan başka daha nice mecmuaları, divanları Mısır'da tetebbu edip bize en fazla lâzım olan kat'î delilleri, rivayet edenleri, hadisi şerifleri müsveddelerimize yazıp hazreti Âdem'den günümüze kadar Mısır'ın vasıflarını kısımlara ayırıp yazdık.

BİRİNCİ FASIL

CEBEL-İ MUKATTAM YAKININDAKİ FUSTAT'IN VASIFLARI

Âdem'in yeryüzüne inişinden sonra ilk defa Mısır'a ayak basan hazreti Âdem'dir ve oğlu Şit'tir. Onun oğlu Enuş, oğlu Kınan, oğlu Mehlâil, onun oğlu da Hazreti Hud'tur. Onun oğlu Ahnuh'tur ki Hürmüzdür, melâikeler buna İdris derler. Mehlâil yıldız ilmi bundan yapılmıştır. Şit zamanında mağaralarda otururlardı. Hakir Mısır diyarında pek çok mağaralar gördüm ki içine Osmanlı askeri sığar. Şit zamanında Mısır'a İlûn derlerdi. Sonra Uhnuh, ondan da İdris doğmuştur. İdris dünya seyyahı olup yıldız ilmini Mehlâil'den öğrendi. Hatiplikte, terzilikte üstad idi. Kırk yaşında Assuvan şehrinde nübüvvet gelip Sabiyyı kavmine peygamber oldu. Nil kenarında 140 şehir yaptı. Garip ve acayip ilimler ondan türedi. Hattâ Mısır'ın Fustat'ının karşısında Cize toprağında Hermin dağları İdris'in öğretmesiyle Surid tarafından yapıldı. Tufanın olacağını bilip bütün kitaplarının Kenzlerini bu Hermin dağlarında muhafaza etti. Âdem ve İdris'ten sonra bu ihramlar sabiyye kavminin kâbesi oldu. Kuzeydeki ihramı erkekler, güneydekini kadınlar ziyaret ederdi. Hazreti İdris kitabette çok mahir olduğundan bütün dünya ahvalini yazıp bu

ihramlarda muhafaza ederdi. Şit ölünce, İdris onu bu ihramlara gömdü. Melik Mısrayim, Melik Bitar da bu ihramlarda gömülüdür. Şit evlâdından Melik Nekravuş meşhur kâhinlerin kâhini idi. Eski Mısır'da bir şehir kurup adını Emsus koydu. İberi dilinde bu (yeni şehir) demektir. Kıptiler bu şehre Fustat dediler. Tufandan sonra tamir edip Mısrayim dediler. İberî dilinde Zarbinî, Arapçada Kahirei Muizziyye dediler. Sebebi, 575 te Mağrip padişahı Melik Muizzüddin, Mısır hâkimi Ahşitlilerden Mısır'da bir câmi yapmasına müsaade istedi. Kayid Ezher adlı bir Arap bin Mısır hazinesi sarfederek, yedi yılda câmi sona erdi. Bu sırada Muizzüddin yüz bin askerle gelip, câmi yapımında çalışan 50 bin kişi de bunlara katılıp Mısır'ı Ahşitlilerin elinden aldı. Şimdi Mısır'ın bütün halkı ya Kahhar veya Kabis ismine mazhar olduklarından bütün rical Allah'a inkıbaz üzeredir.

Mısır'a Ümmü dünya (dünya anası) derler. Nakravuş'un yaptığı Erusus şehrinin büyüklüğü üç günlük yol idi. Nakravuş ölüp ihramlara gömülünce yerine oğlu Natraş melik oldu. Bu da Elvahad vilâyetinde şehirler yaptı. Bu da ölünce yerine kardeşi Mısram geçti. Zamanının kâhini idi. Bu ilim ile bütün arslanları kendine hizmet ettirdi. Tahtını arslanlar ve şeytanlar taşırlardı. Bu da ihramlarda gömülüdür. Bunun yerine geçen Akbam zamanında Assuvan şehrinde Hazreti İdris göğe kaldırıldı. Kavmi olan Sabiyyeler çok üzüldüler. Derhal İblis gelip bunlara (neye ağlıyorsunuz? Ben size İdris'e benzeyen şekiller yapayım. Herkes evine koysun. Her gün ona bakıp İdris'i görmüş gibi olur) dedi. Onlar da razı oldular. Böylece Sabiyye kavmi putperest oldu. Melik Abkam yerine Aryak Melik oldu. Harut ve Marut Babil şehrinde bir mağarada ayaklarından asılıdırlar. Hâlâ inlemeleri duyulur. Büyük hükümdarlardı. Aryak da ölünce yerine oğlu Flûhim Melik olup şark Ahmim şehrini yapıp içine yedi yüz kilise yaptı. Onun yerine Hüseybin geçip, Nil mikyasını ilk defa bu yaptı. Kanallarla Nil suyunu Mısır sokaklarına götürdü, suladı. Nil'in iki tarafına sedler, şehirler yaptı. Hazreti Nuh, bu Melik Huseybim asrında geldi. Bu zamanda yeryüzünde insanlar o kadar çoğaldı ki, ekilen arazi yetmedi, kıtlık oldu. Halk balıkla geçinir oldu. Huseybim de ölünce yerine Husal oğlu Terran geçti. Nuh kırk yaşında peygamber oldu. Tersan ona iman etti. Sonra Melik Şeryak sonra Melik Surid geçti. Bu Surid çok zalimdi. İlk defa haraç alan budur. Beni Seyf yakınındaki ihramı bu yaptırmıştır. Ondan sonra oğlu Efrus, onun yerine amcası oğlu Fergan geçip, tufan bunun zamanında oldu ki, birinci kıyamettir. Bütün tılsımlar, sihirler batıl oldu. Kırk gün kırk gece dağ ve taş dalgalanan deniz sularının altında kaldı. Madenler yeryüzüne çıktı. Dünyanın yüzü değişti. Nuh'un gemisi içindekilerle birlikte kurtuldu. Herkes elinde yiyecek olarak ne varsa bir kazana koyup pişirdiler. Aşura bundan oldu.

Hazreti Nuh'un gemisinin Cudî dağına konduğuna âyeti kerime vardır. «Ya ard ublâî mâeki veya asemân aklilî ve gıde'l-Mâü...»

Mânası: «Ey arz! Sularını yut, ey gök yüzü sen de (yağmurunu) tut! denildi. Sular kesildi...» Tufandan sonra Nuh, ilk defa Cûdi şehrini yaptı. Oradan Mısır üzerine Ham oğlu Baytarı gönderdi. Hâsan da Ariş şehrini, sonra Belbis şehrini yaptılar. Sonra Baytar eski Mısır'a gelip Emsus, sonra Menuf şehrini yaptılar. Nuh'un oğlu Sam, Şam'ı, Filistin ve Kudüs'ü yaptı. Makrizî de âyan beyan şöyle yazar ki, önce Âdem, Mısır'da yerleşip Allah'ın hitabı ile Şam'a hareket etti. Şit'in bir oğlu Gırbab idi, onun oğlu Nekravuş idi. Bu herkesten bilgili, olgun olup, Âdem onu çok severdi, adını Murayım koydu. Hazreti Âdem Havran taraflarında ziraate gitti. Nekravuş'un yetmiş akrabası, Kabil'in zulmünden kardeşi Tecbarin ile memleketi terk edip, kendilerine bir yer arayarak Mısır'da Güdemas dağına geldiler. Burada vatan tuttular. Çünkü Âdem, Mısır'da kaldığı zamanlarda bina olarak bir şey yapmadı. Kulübelerde oturdu. Bunlar burada çoğalıp binalar yaptılar. Her sene dedeleri Âdem Safi'yi Şam, Havran'ı ve Bosra'da ziyaret ederlerdi. Hazreti Âdem bu Nakravuş'a, Melik Mısrayım adını koydu. İlk defa melik adını alan budur. 118 yıl yaşadı. Ama yaşadıkça zulmü arttı. Büyük kardeşi Zerayil'den çok acayip, garip bilgiler öğrendi. Dağlardan hazineler buldu. Taşlarla Emsus şehrini yaptı. Kıptiler buna Fustat derler. Her biri yirmişer, on beşer arşın taşlarla yapılmıştır. Bazıları bu şehri yapan Can kavmidir derler. Bunu diyenler Cerr-i eskal ilmini bilmeyenlerdir. Sonra bu melik Mısrayim asker toplayıp (Kabil) den intikam almak üzere Şam'a gitti. Hâbil de büyük askerle gitti. Filistin'de Remle şehrinde iki asker karşılaştı. Müthiş cenk ettiler. Mısrayım (Kabil) i bozguna uğratıp, ganimet mallarıyle Mısır'a döndü. Kanallar açıp suladı. Mısır'da bolluk oldu. Evvelce Nil nehrinin bir kolu Nubye vilâyetinde Süveyş deryasına, bir kolu Mağrib toprağında Beni Hilâl vilâyetinde Kebert körfezine karışırdı. Ama Mısrayım, hendese ilmi ile Nil'i istediği yere akıtırdı. İhramları, insanların mezarı ve Firavunların hazinelerinin gömüldüğü yer olsun diye yaptı. Bu Mısrayım 715 sene yaşadı. Cesedini, kendine mezar olarak yaptırdığı ihrama, bütün hazineleriyle birlikte gömdüler. Nuh tufanında ..... Melik Fergan padişah idi. Nakravuş'un evlâtlarından Kaliman adında bir kâhin vardı. İlim kuvvetiyle tufanın olacağını keşfedip Kûfe'de Nuh'un yanına gidip ona iman etti. Hazreti Nuh'un Ham adlı oğlunun Baytar adlı bir oğlu vardı. Kalimon, kızını Baytar'a verdi. Bu suretle tufan olunca bütün akrabasiyle gemiye bindi. Ve sonunda selâmetle Cûdî dağına çıktı. Hazreti Nuh, evvelâ Cude şehrini imar etti. Sonra kâhin Kaliman, dəmadı Baytar ile Nuh'tan izin alıp Mısır'a gidip Ariş'te yerleştiler. İberi dilinde Ariş, (oturacak yer) demektir. Burada Baytar'ın bir oğlu, Kaliman kâhinin kızı Judde'den bir çocuğu olup adını Mısrayım koydular.

Tufandan sonra ilk doğan çocuk budur. Oradan Belbise gelip yerleştiler. Tufandan evvel Belbis adlı sihirbazın şehri idi. Mısır'da herkes tufandan kaçmak için ihramlara girmişler ve orada ölmüşler. Kalimon kâhin ve Bayar, bir başka yurt bulalım diye dolaşarak Menof toprağına girdiler. Suyu ve havası güzel bir yerdi. Buraya yerleştiler, burada ziraat yaparak bol mal sahibi oldular ve bir küçük şehir, Menof şehrini yaptılar. İberi dilinde (Safâ yeri) demektir. Tufandan sonra ve Cude şehrinden sonra yapılan ikinci şehirdir. Kalimon ölünce Nakravuş Mısrayım'ın yanına gömüldü. Tufandan sonra ilk ölen budur.

İKİNCİ FASIL

TUFANDAN SONRA MISIR'A SAHİP OLANLARI BEYAN EDER

Hazreti Nuh'un torunu Baytar Mısır'a gitmeye izin alınca, Nuh kendisine dua etti ki, neslin sönmesin, Mısır'a Melik olasın diye... Baytar Menof'u yapıp merkez edindi. Tarihçiler buna kıptilerin babası dediler. Üç evlâdı oldu. Evlâtlarından Ariş denilen yerde doğan (Mısrayım) a dedesi Kalimon garip ilimler öğretti. Babası Baytar 850 sene yaşadı. Mısrayım padişah oldu. İsne, Asvan, Sudan, Foncistan'a kadar hükmü geçerdi. 30 kardeşinin her birini Mısır'ın bir tarafına gönderdi. Hâlâ bu şehirler onların adlariyle anılırlar.

Meselâ Baytar'ın oğlu Reşid, Dimyat, İskender, Timer, Seyfe, Beni Seyf, Mine, Eşmun, İsyuk, Cuce, Tena, Kos, Asvan, İbrim, Halfa, Sevnare adlı şehzadelerdir. Büyük kardeşleri Mısrayım büyük padişah olup, altında doğduğu büyük ağacı kıymetli örtülerle örtüp süsledi. O ağaç altında Allah'a dua ederdi. Orada Dersan adlı bir şehir yaptı. Dersan (Cennet kapısı) demektir. Buhtunnasır Mısır'ı harap ettiği vakit Dersan'ı da yıkmıştır. Sonraları Kayıtbay bu şehri yeni baştan imar etmiştir. Yalnız şehrin ortasında Mısrayım'ın bir oğlunun gömülü olduğu bir kulübe sağlam kalmıştır. Kıptiler burayı ziyaret ederler. Mısrayım 700 sene yaşayıp, 200 evlâdı oldu. Torunları, kardeşlerinin evlât ve torunları o kadar çoğaldı ki Mısır adam deryası oldu. Hepsi dedeleri Nuh dininde idiler. Mısrayım ölünce büyük ihrama babası Baytar ile tufandan evvel ölen Surid'in yanında gömüldü. Hazreti İbrahim zamanına kadar bu ihramlar, Kâbe gibi ziyaret olunurdu. Sonra Mısrayım'ın, kıpti kızdan olan Kıbtim Melik oldu. Babasının altında doğduğu ağaca taparak, ağaca tapmak bundan başladı. Kardeşleri ve amcaları arasına tefrika düşüp her biri yeni mezhepler icat ettiler. Kıptî tarihi bu Kıbtim'den başlar. Kıptî tarihini yazmıştır. Mısır'da bu kıptilerin hesap ilminde, doğrulukta emsalleri yoktur. Namuslu, terbiyeli mel'unlardır. Çok muktesit kimselerdir. Bir Dânıkın bile hesabını kaydederler. Şimdi hıristiyan dinindedirler. Sabiyye tarihine göre, Hazreti Hud bu Kıbtim asrında Semud şeh-

rinde yaşamıştır derler. Bu Kıbtim'e kadar İberî lisanı konuşulurdu. Çeşitli diller bunun zamanında yapıldı derler.

Kıbtim, 480 sene yaşadı. Hermin dağında babası Mısrayım'ın yanında gömüldü. Sonra kardeşi Eşmun Melike oldu. Eşmun, dünyayı yüklenmiş olan öküz şeklindeki meleğin adıdır. Onun için bu şehirde öküz çoktur. Mısır'da ahmak olan kimseler için (Behey adam Eşmımen sığırı mısın?) derler. Hâlâ bu şehir 300 pâyeli kazadır. Eşmun'dan sonra kardeşi Etrib melik oldu. Sonra Sayi melik oldu. O da Foncistan'da avlanırken bir fil tarafından öldürüldü.

Bundan sonra oğlu Terars melik olup, hazreti Salih bunun zamanında yaşadı. Sonra oğlu Malik hükümdar oldu. Ancak 200 sene yaşadı. Sonra kardeşi Harbeta, ondan sonra oğlu Kelken, bundan sonra kardeşi Malbaye melik olup Nube'de birçok şehirler yaptı. Ondan sonra da oğlu Totiş zalim ve büyük padişah oldu.

H İ K Â Y E

Hazreti İbrahim bu Totiş zamanında Sara ana ile Mısır'a gelmiş, Totiş Sara anaya tecavüz etmek isteyince elleri kurumuş, Hazreti İbrahim dua ederek elleri düzelmiş, yine tecavüze kalkışınca tekrar elleri kurumuş, hazreti İbrahim'in duasiyle yine iyileşmiş, bu defa Totiş imana gelmiştir ve Hazreti İbrahim'e Hacer anayı vermiş, bu kıptî kızından da İsmail doğmuştur. Totiş bol hediyeler vererek İbrahim'i Cidde'ye gönderdi. Sonra Nil nehrini Süveyş'e akıttı. Mekke'ye Süveyş yoluyle zahire gönderdi. 200 yıl yaşayıp 180 yıl hükümdarlık yaptı. Ölünce yerine kızı Haruba geçip 70 sene melik oldu. O da ölünce amcasının kızı Zalika Melike oldu. Kıptiler hâlâ bu Zelika avrata peygamberdir. derler. Behnisa şehrinde gömülüdür. Bunun zamanında kıptî kavmi pek çoğaldı. Tufandan bu Zelika avrata kadar 241 padişah gelmiş, saltanatları 2006 sene sürmüştür. Bu kadının asrında Amalika kavmi gelip Mısır'ı zaptetmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

AMALKA KAVMİ AHVALİ: Amalya evlâtlarından melikleri Aydos idi. Zalika ile büyük cenk edip galip gelerek Mısır'a yüz sene zalim hâkim oldu. Bir arslan tarafından parçalandı, Mısır zulmünden kurtuldu. Ağaca tapardı. Öyle cüsseli idi ki bir dişi 18 batman gelirdi. Amalka kavmi böyle iri cüsseli idi. Sonra Reyyan melik oldu. Sabiyye tarihine göre Hazreti Yusuf zamanında bu Reyyan, Firavun idi. Sonra onun yerine Yusuf Melik oldu. 100 sene Mısır'ı imar etti.

DÖRDÜNCÜ FASIL

HAZRETİ YUSUF'UN FAYYUM ŞEHRİNİ YAPIP YUSUF GÖLÜNÜ KAZDIĞI BEYANINDADIR: Şeyh Süyûtî tarihine göre, Hazreti Yu-

suf gençliğinde Mısır Azizinin kölesi idi. Züleyha'nın âşık olmasiyle iftiraya uğrayıp Firavun Reyyan tarafından Cize'de hapse konuldu. Hâlâ bu hapishane Busir câmiindedir. Mûsâ'nın Nil'e atıldığı sanduka da buradadır. Yusuf, doğruluğu sayesinde hapisten çıkıp Mısır'a melik oldu. Onun için bütün kul tâifesi Mısır'da berhudar olur. Ama Mısır'da hâsıl olan Hor, hakir zelil olup gözleri cimloz olur. Hazreti Yusuf'un duasiyle Allah yeryüzüne on bereket vermiş olup dokuzu Mısır'dadır. Çünkü Mısır iklimi âhardır. Acayip şeyler çoktur.

Yaşı otuza geldiği vakit, Mısır zalimler ülkesi olduğundan hicret edip Fayyum'a gitti. Bin günde bu şehri yaptı. Şehir yapılırken Yusuf eteği ile taş taşırdı. Cenabı bârî Cebrail'e emredip (yetiş ya Cebrail, Yusuf'uma imdat eyle!) deyince Cibril yıldırım gibi yere inip bir kanat vurarak yerin toprağını göğe kaldırdı ve bir kanal açıp Nil'in suyu Fayyum'a aktı. Hâlâ derin bir göldür. Bu gölün etrafı 366 köydür. Yusuf burada iken babası Yakup, Yusuf'un ayrılığına dayanamayıp Kenan diyarından çoluğu çocuğu ile Mısır'a, oradan Fayyum'a geldi. Yusuf babasını karşıladı. Yusuf'un hicranı ile gözleri kör olmuş iken, burada kucaklaşıp gözleri açıldı. Yakup 16 sene Mısır'da kaldı. Vefat edince Yusuf, babasının nâşını tabut ile Kudüs'te Cebrun dağında Halilurrahman yanında gömdüler.

HAZRETİ YUSUF'UN VEFATI: Hazreti Yusuf'un vefatı sırasında Reyyan Firavun ölmüş olup oğlu Darem, Asvan'da melik idi. Yusuf'un vasiyeti üzere cesedini bir tunç sanduka ile Nil'e bıraktı. Hazreti Süleyman asrına dek Nil'de durdu. Süleyman cinlerle Nil kenarına gelince bir ihtiyar kadın, Yusuf'un sandukasının Nil'de olduğunu haber verdi. Süleyman derhal devlere emredip sandukayı çıkarttı. Kudüs'e götürüp babası Yakub'un yanına gömdürdü.

BEŞİNCİ FASIL

REYYAN OĞULLARI AHVALİ: Bu Reyyan putperestti. Nil'de boğuldu. Yerine Ma'dan oğlu Kâşim geçti, o da ölünce yerine (Harim ibn Kenrub bin Zeyd Mûsa) geldi. Menof'u merkez edindi. 400 yıl hükümdarlık etti. Hazreti Mûsa ile cenk· ederken Kulzüm denizinin Kolundur boğazında bütün askeriyle boğuldu. Yerine Zibake oğlu Delûke adlı avrat melike oldu. Menuf şehrinin sütunlarını demir yaptı, binalarını kurşunla örttü, satıhları bakır kapladı. 700 hamam yaptı. 20 sene hükümdarlık yapıp 160 yaşında öldü. Yerine (Dergûn) melik oldu. Sonra Tudes, sonra Likas, sonra Merina, sonra oğlu Esmaris melik oldu. Katlettiler. İlk katledilen melik budur. Sonra (Betoles) kırk sene hükmetti. Yerine oğlu Balus, sonra Miyakil 120 sene melik olup arzı mukaddesi tahrip etti. Nihayet kendisini de bindiği at teperek öldü. Yerine oğlu Mertenos, son-

ra Mermore, sonra Likas, sonra Kobiş, elli vilâyeti yağma etti. Zamanında Buhtunnasır 1700 şehri harap, halkını esir ve kebap edip, Mısır kırk sene harap kaldı. Ermiya, İlya ve Danyal peygamberleri de Safed şehrinde esir etti. Fakat vahy geldiğini görüp salıverdi. Mısır halkını Mısır'a sürdü. Kudüs'ün tamirine izin verdi. Bu asırda rumlar, İsrail üzerine galip oldular. Burada Amalka ve Reyyan sülâlesi tamam oldu.

ALTINCI FASIL

MISIR'A GİREN ENBİYAYI BEYAN EDER: Evvelâ Hazreti Âdem, onunla Şit oğlu Kınan, Mehlâil (yıldız ilminde mucizesi vardı), Uhnub ve İdris... Lâkabı Hürmüz'dür. Şeyh demektir. Adı İdris ve Hamd, Hamud, Huno, Cercis ve Kefildir. İdris, Sabiyye kavmine peygamber gönderilmiştir. 140 parça şehir yapmıştır. Sonra göğe çekildi «Ve refa'na mekânen aliyya..» âyeti delildir. Terzilikte, ilmi kitabette üstad idi. Hazreti İbrahim ve İsmail melik Totiş zamanında Mısır'a gelmişlerdir. Yakup, Yusuf'u görmeye 12 evlâdı ile Mısır'a geldi. Büyük oğlu Yehuda idi. İbn Yâmen, Hazreti Seyyah, Niyail, Ruil, Şemun, Meshare, Zahil, Darem, Lâvi, Azerya... Bunlar hep Yakub'un çocuklarıdır. 16 sene Mısır'da kalıp, Yakup ölünce Safed'te gömülüdürler. İbn Yamen, Yusuf'un öz kardeşi olduğundan Yusuf'la birlikte Fayyum'da kaldı. Yusuf'un oğlu Efrayim de burada doğdu. Mısır toprağında bunlardan başka peygamberzâde yoktur. Mısır'a ayak basan Hazreti Lût, Mûsâ, Harun bu iki kardeş Asvan yakınında Ermen'de doğmuşlardır.

Mûsâ'yı validesi bir sandukaya koyup Nil'e bıraktı. Firavun'un karısı Asiyye görüp Nil'den çıkardı. Mûsâ'nın babası Firavun'un kapıcısı, anası da Firavun sarayında idi. Asiyye Mûsâ'yı anasına vererek gizlice büyüttü.

Mısır'a gelen peygamberler, Davud, Süleyman oğlu Melik Racim, Hud, Şuayp, Semud, Lokman ve Hızır... Peygamberliğinde ihtilâf vardır. Lokman Sudan'da esmer renkli hazik bir tabip idi. Hazreti İskender Zülkarneyn hakkında çok rivâyetler vardır. Bazıları hakkında âyetler vardır. Bu çeşit dört İskender vardır. Rumlar, Filkos oğlu İskender'i Zülkarneyn Yunanlıdır derler. Ama bir tevârihte İskender ibn Merziyadır. O zamanlarda 32 seneye bir Karn derlerdi. İki karn, yani 60 sene padişahlık yaptığı için Zülkarneyn derler. Bir rivâyete gore alnında iki et parçasından boynuzları olduğundan (Zülkarneyn) dediler.

ŞEREFNAME HİKÂYESİ: Bitlis hanlarının atası (Şerefname târihi) sahibi yazar; Zülkarneyn, boynuzlarının ağrısından rahat edemezdi. Hekimlerin tavsiyesine göre karanlıklarda âb-ı hayata dek seyahat etti. Bulamadı, geriye Irak'a gelip, Şattülarap suyundan içince boynuzlarının ağrısı azaldı. Nihayet rüyasında «Ben İskender, Musul'a var, Şatt'a ka-

rışan nehirlerin suyundan iç, hangisinden rahatlık bulursan o suyun kaynağına doğru takip et» dediler. O da nice nehirleri geçip Ceziretül Ömer vilâyetinde Habur suyundan rahatladı. Onu takip etti. Nehir ikiye ayrıldı. Hasnı Keyfa'dan geleni içince safa bulup onu takip etti. Bitlis'te Kefender kalesinde su ikiye ayrıldı. Mutki'den gelen ıstırap verdi. Bitlis şehrinden gelen safa verdi. Kale altından gelen koldan da içince rahatladı. Ve boynuzlarının biri düştü. Bu nehri takip edip, sonunda suyun bir kayadan çıktığını gördü. Kırk gün içti, ikinci boynuz da düştü. Bu nehrin başına bir köşk yaptırdı.

İskender'in Bidlis adlı bir hazinedarı vardı. Ona bu suyun başında gayet sağlam bir kale yaptırdı. Ama bir tarihte gördüm. Ye'cüç ve Me'cüç, seddini yapan İskender Zülkarneyn'dir. Bir rivâyete göre Behmen İsfendiyar oğlu, Darap oğlu İskender'dir. Mısır'da İskenderiye kalesini yaptı. Hazreti Hızır, İskender'in askerinden ihtiyar bir kimse idi. İskender'le karanlıklarda beraberdi. Hâlâ sağdır derler. Mısır'a geldiği sabittir. Mercülbahreyn, Nil'in Dimyat boğazından denize döküldüğü yerdir. Orada Mûsâ ile Hızır arasında ayrılık düşmüştür. Hakkında âyet vardır. (Kaale Hâza firâkı beynî...) âyeti.

Mısır'a giren Nebilerden biri de Yuşa'dır. Zünnun'da kıptilerden hazik bir doktordu. Elçilikle peygambere gelip üç kıptî cariye, bir kılıç, bir katırı hediye olarak getirdi. Peygamber cariyenin birini hazreti Ebubekir'e verdi. Büyük Muhammed ondan doğdu. Cariyenin birini şair Hasan'a verdi. Adını Dürre koydu. Birini Resûlü Ekrem kendine aldı, adını cariya Marya dedi. İbrahim bu kıptî cariyeden doğdu. Sonra bu Zünnun-i Mısrî, Amr ibn Âs ile Mısır fethinde bulunup şehit oldu. Danyal ve Ermiya peygamberleri Buhtunnasır Mısır'a götürmüştü. Sonra Kürdistan'a götürmüştür. Meryem ana da Nablus şehrinden Mısır'da Matariye'de üç yıl kaldı. Orada Belisan ağaçları yetiştirdi. Matariye, hâlâ hıristiyanlar tarafından ziyaret edilir. Sonra Hazreti İsa Behnisa'da üç sene kaldı. Mısır'a, yukarıda yazdığımız peygamberler girmişlerdir ama, Mısır'da hiçbir peygamber gömülü değildir.

EHLİ BEYT RESULDEN MISIR'A GİRENLER : Hazreti Şit, Havva ana, hazreti İbrahim'in zevcesi Sâre ana, bakire iken Firavun'un şehit ettiği Âsiye ana (ahrette, peygamberin nikâhlısı olsa gerektir), Mûsâ'nın anası Yuhine, Yusuf'un anası, Yehuda'nın anası, İsa'nın anası Meryem ana.

MISIR'A GİREN HAKİMLERİ BİLDİRİR : Evvelâ Hazreti İdris, Lokman, Fisagorsu Tevhidi, Timon, Filisle, İslavs, Kâvs, Yezdicürd, Bukrat, Sokrat, Eflâtun ilahî, Oklidis, Aristatalis, Rasat ilminde Batlimos, Filikos, Zünnûnu Mısrî, Ebu Ali Sina, Ebulhâris... Tufandan sonra nice padişahlar Mısır'a hâkim oldu. Fakat bunların en azametlileri dört tabaka-

dır: 1) Âl-i Dadyan, 2) Kiyanyan, 3) Eşkanyan, 4) Sasaniyan... Bunların çoğu İran, Maveraünnehir, Irak ve Mısır'a malik oldular.

YEDİNCİ FASIL

PEYGAMBERİN MUCİZESİ OLARAK MISIR'IN AMR İBN ÂS TARAFINDAN FETHOLUNDUĞU: Büyük İskender'den sonra Yunan kavmi Mısır'ı da alıp kıptî meliki olan Mukavkıs'ı boy beyi haline koymuş idi. Mekke ve Medine üzerine de gitmek için Beni Seyf karşısından Nil'in akıntısını kestiğinden, Nil yolu ile Mekke ve Medine'ye gemiler gidemedi. Bu yüzden kıtlık oldu. Bunun üzerine Resûlü Ekrem hazreti Ömer'i Kudüs'e gönderdi. Ömer Kudüs'ü, Halit bin Velid Şam'ı zaptetti. Mekke ve Medine'ye bol ganimet malı geldi. Hazreti Ömer'in hilâfeti zamanında Şam zaptolundu. Kıptî ve Rumlar (acaba bu Arap Muhammed ile halimiz nice olur?) derken Herkıl kral seksen bin süvari ve piyade ile İskenderiye'ye ve Mısır'a yardım etti. Bu sırada Amr bin Âs daha Müslüman değildi. Zengin bir adamdı. Her sene Şam'a giderdi. Kudüs'te bir ağaç altında istirahat ederken ejderha gibi bir yılan gördü. Başka bir ağaç altında uyuyan bir adama saldırmak üzere iken derhal bir ok ile ejderhayı öldürdü. Adam uyanınca olayı öğrendi ve Amr'ın eline ayağına düştü ve «Dünya ahret kardeşim ol, dedi. Sana nasıl iyilik edeyim? Ben Mısır İskenderiyesinde çok zengin bir tüccarım, adım Hoca Şemmas'tır. Kudüs'ü ziyarete gelmiştim. Benimle İskenderiye'ye gel, sana 10 bin altın, hesapsız cevahir vereyim. Seni Mekke'ye iki deve yükü mal ile göndereyim) diye rica etti. Âmr da kabul edip İskenderiye'ye gitti. Şemmas sözünde durdu. Şehri gezerlerken Allah'ın hikmeti Çevkan topu gelip Âmr'ın başında durdu. Herkes şaşırdı. Çünkü İskenderiyelilere göre kimin başında Çevkân topu durursa padişah olurmuş diye bir kanaat varmış. Halk alaya başladı. Ama Şemmas usturlâb ilminde üstad idi. Amr'ın talihinde Mısır sultanlığını, tahtını ve bahtını gördü. Ona 70 deve yükü hediyeler vererek Mekke'ye gönderdi. Âmr Mekke'ye gelip ashaba ve Peygambere Mısır'ın zenginliğini, bereketini uzun uzadıya anlattı. Herkes «Ah Mısır fetholsa!» derlerdi. Peygambere de hediyelerini verdi. Peygamber ona dua etti. O da müslüman oldu. Peygamber ashabını Mısır'ın ve Kostantiniyye'nin fethine teşvik ederlerdi. Mısır meliki Mukavkis'den, Rumlardan şikâyeti havi Resûlü Ekreme mektuplar geldi. Resûlü Ekrem de Ebî Derda ve Beltea oğlu Hâtıb'ı mektuplarla Mısır melikine gönderdi. Mukavkis de Peygamberin mektubunu göğsüne koyup müslüman oldu. Peygambere çok muhabbet ettiği muhakkaktır (doğrusu söyleyenin boynuna). Mektupla Mısır'a gidenler geri gelip Peygambere Mısır'ın zenginliğini, mahsullerini, pek çok methettiler. Resûlü Ekrem de âyeti kerimelerle ashabı kiramını Mısır fethine teşvik ederdi.

SEKİZİNCİ FASIL

MISIR HAKKINDA AÇIKÇA VE KİNAYE İLE NAZİL OLAN ÂYETİ KERİMELER: Âyet: «Ehbitû Mısren feinne...» âyet: «... Ve evhayna ilâ Mûsâ...» «Ve kale'dhulû mısra.. Yusuf sûresi 99». Âyet: «Ve kaalellezî eşterâhu min Mısra... Yusuf sûresi 21». Âyet: «Eleyse lî mülkü Mısra... Zuhruf sûresi 51». Âyet: «Ve kaale misvettün... Yusuf sûresi 30.» Âyet: «Ve kaale min aksel Medineti..» Âyet: («Fasbuha filmedîneti.. Kasas sûresi 18.» Âyet: «Ve cealna'bni meryem... Mü'minun sûresi 50.» Âyet: «Ec'alnî mîn.. Yûsuf sûresi 55.» Âyet: «Ve kezâlike sekenna. Yusuf sûresi 21.» Âyet: «Felen ebrahal arda.. Yusuf sûresi 80.» Âyet: «İnne Fir'-avune âlâ... Kasas sûresi 4.» Âyet: «İn türidü illâ en tekûne.. Kasas sûresi 19.» Âyet: «Yüridü en yuhricüküm. A'raf sûresi 110.» Âyet: «Kemisle cennetin birebvetin.. Bakara sûresi 265.»

Yânî tefsirciler. Rebve'den maksat Mısır'dır derler. Bazıları Şam'dır derler.

Âyet: «Evelem yerev ennâ nesûkulmâe.. Secde sûresi: 27.» Âyet: «Ve Kadderna fihâ..» Âyet: «İremezâtel imad elletî... Fecir sûresi: 8.»

Bazı tarihçiler İrem bağını İskenderiye'de demişler, ama dünya müverrihi Hıtat Makrizî Mısır'ın güneyinde Sebili Allâm olan yerde idi. Allah gizledi. Hattâ orada bazı cevahir taşları bulunup bin kuruşa satıldığını hakir görmüşümdür. Bazıları Şam yakınındadır derler. Ama Mısır'dadır denilir çoktur. Çünkü İrem bağını yapan Şeddad'ın asıl vatanı Mısır'da Asvan'dır. Mısır hakkında âyet:

«Ve kad ahsene bi izâ ahrecni minessicni.. Yusuf sûresi 100.»

Ve yine âyet: «Se üziküm dârelfâsikın.. A'raf sûresi: 145». Doğrusu Mısır'ın askeri tâifesi fâsik, zorba, lûtî, zânî gayet çoktur. Âyet «Külli cebbârin anid. İbrahim sûresi 15». Bütün halkı Firavun kavmidir. Su ve havası dolayısiyle cebbardırlar. Daima iki fırkadırlar. Biri Benî Haram, bini Benî Cüzamdır. Sabah akşam birbirleriyle kavga edip, galip gelen, mağlûbun karısının karnını yarıp karnındaki oğlunu katleder. Nil suyu içen atları da şerrânîdir. Yine atları hakkında Cenabı hak «Ve demmernâ mâ kâne fasnau Firavnu.. A'raf sûresi 137» buyurmuştur. Ama Cenabı bârînin nazarı taallûk ettiğinden cebbar, fâsik, zanî, zorba, lûtî, zemmam, nemmam, fassal olanlar yaşamaz, belâsını bulur.

Allah'ın hikmeti çekirge de Mısır'da yaşamaz. Hattâ Abdurrahman paşa zamanında güneş ışığını bile kapayacak kadar çok çekirge gelip, bir günde köy ve kasaba halkı onları yiyip bitirmişlerdir. Geride kalanları da uçup Nil'de boğuldular. Hattâ Peygamber zamanında Mekke'yi çekirge istilâ edince Resûlü Ekrem (Yarabbi, bu haşeratı Mısır'a gönder) diye dua ederler. Ashap sebebini sorunca (Mısır, Allah'ın muhafazasında-

dır. Bütün rical ile oradadır. Orada zalim, fâsik, muzır mahlûk yaşamaz) buyururlar. Bugün de öyledir. Mısır'a hakaretle bakan hor ve fakir olur. Adalet eden selâmet bulur:

Adâlet ideler Mısr'ı Kadîme
Aziz ider anı Mısırı nâîme

Mısır hakkında nice yüz âyeti kerimeler vardır ama, hafıza kuvvetimiz sebebiyle ilhâm-ı rabbânî olup bu âyetleri yazdık. Hazreti Peygamber, hazreti İsmail neslindendir. Resûlün anası Mısır'dan olmuş olur. (Burada uzun hadisi şerifler vardır.) Şeyh Kindî, İmam Şâfiî, Ebû Leys, Ömer ibn Fâriz de Mısır'ı fevkalâde methetmişlerdir. Hazreti Ebûbekir zamanında türlü olaylar arasında Mısır tarafına bakılamadı. Hazreti Ömer halife olunca Mısır fethine gitti.

DOKUZUNCU FASIL

ÖMER İBN HATTAB ZAMANINDA AMR İBN ÂS ELİYLE MISIR'IN ZAPTI: Hazreti Ömer, 40 bin askerle Herkıl kralın elinden Kudüs'ü zaptettikten sonra Mısır üzerine Amr ibn Âs ve Mikdad ibn Esved'i gönderdi. Kendisi Mekke'ye yöneldi. Beri taraftan Amr ibn Âs 4000 süvari, dört bin piyade ile Mısır'a giderken Ariş ile Remle arasında hazreti Ömer'den bir haberci bir mektup getirdi. İçinde şöyle yazılı idi: «Ya Amr! Bu mektup eline vardığı anda Mısır toprağında isen yürü Allah'ın isteği rast getire, eğer Mısır toprağına girmemiş isen geri dön, Irak üzerine sefer vardır..» Bulunduğu yerin Mısır toprağı olup olmadığını yanındakilere sordu. (İki konak Mısır toprağı içindedir) dediler. Bunun üzerine Mısır üzerine yürüdü. Mısır meliki Mukavkis gizlice Amr ibn Âs'a mektuplar gönderdi. Herkıl kral topladığı askerle Belbis'e geldi. Burada tam bir ay cenk oldu.

Sökerdi cevşeni pûlâd-ı nîze
Vedâ eylerdi ten Cân-ı azîze

İslâm askeri muzaffer oldu. Müslümanlar Kavâsır denilen yerde ordugâhlarını kurdular. İslâm askeri Belbis'ten kalkıp Hanke şehri yakınında ..... denilen yerde oturdular. Eski Mısır'dan çıkıp, tekrar iki asker Hakah'ta çarpışmaya başladılar. Yedi saat cenk oldu. O gün sahabeden 70 kişi şehit oldu. Hazreti Ömer tarafından 4000 taze kuvvet gelip İslâm askeri yeniden can buldu. Babulyo kalesi kuşatıldı. Zübeyr ibn Avvam ve Mikdad ibn Esved serden geçti olup, kaleyi zaptettiler. Hazreti Ömer'den (korkma, mahzun olma) diye mektuplar geldi. Sonra Amr ibn Âs, Mısır'ın dört tarafını yağma etti ve sonra kuşattı. İskenderiye'ye yöneldi. Şehir kuşatıldı. Ama kâfirler denizden devamlı olarak taze yardım alıyorlardı. Sonunda şehrin içindeki kıptî askeri âmân dileyip Demen-

hur şehri yakınında Huş İsâ şehrine gittiler. Ama Herkıl kral savaşa devam etti. Sonunda Herkıl kral mürd oldu. Bu haber duyulunca kâfir askerlerine vaveylâ düştü. İslâm askeri de İskenderiye kalesini büsbütün sıkıştırdı. Nihayet hicretin 28 inci senesi Muharrem ayında cuma günü kale fetholundu. İçindeki kâfirler Akkâ ve Say'daya, bazıları Remle'ye gittiler. İslâm askeri kilise ve patrikhaneleri câmi ve tekke yaptı. Amr ibn Âs, hazreti Ömer'e 10 bin sandık altın, nice yüz bin silâh gönderdi. Hazreti Ömer mektup gönderip; «Elbette Mısır'a malik olasın. Deniz kıyısındaki kalelere ehemmiyet verme. Muhafazası zordur. Kara tarafından gelen düşman Allah'ın emriyle bozulur» diye yazdı. İslâm askerinin her biri yüzer bin takyanus altını, cariyelere malik oldular. Bu kere Amr ibn Âs, vaktiyle yılandan kurtardığı hoca Şemmas'ı ziyaret etti.

Onu hasta yatağında buldu. İlâçlattırıp taze can buldu. Şemman'a yetmiş deve yükü hazine ihsan etti. Şemmas müslüman oldu. Melik Mukavkis İslâm askerine yiyecek ve içecek gönderdi. Ama yine eski Mısır'da rum askeri ile kapanmıştı. Çünkü rumların elinde idi, mecburdu.

AMR İBN ÂS EMRİYLE MISIR'IN KUŞATILMASI: Amr ibn Âs Fustat şehrini kuşattığı sırada, hazreti Ömer'den Amr ibn Âs'a dört bin namlı asker gönderilmişti. Bunlar Şam'dan giderken Askalan, Yafa, Tine, Dimyat, Berlus, Reşid ..... Huş, Fayyum, Behnisa kalelerini feth edip Mısır'a vardılar. Üç ay cenkten sonra, üçüncü defa imdada gelen Zübeyr ibn Avvam Mikdad ibn Esved, İyâd ibn Sâmit ve içinde âmân ile Mukavkis melik bütün adamlariyle çıkıp Huş İsâ tarafına gidip, Mısır'da kapanmış olan rum askeri de kaleyi âmân ile teslim ettiler. Ve Nil yoluyle Dimyat'a gittiler. Hazreti Ömer Mısır valiliğine Amr ibn Âs'ı tayin etti. O da Mısır'ı imâra başladı. Bir hamam yaptırdı. Temelinde bir mağara olup dünyayı fare kapladı. Onun için (Hamâm-ı fâre) dediler. Cize'de bir kale yaptırdı. Ravza kalesini yaptırdı.

Mısır fethinden sonra Amr ibn Âs etraftaki Arap kabilelerinden Benî Malik, Benî Şükür, Cebel-i Kepş'te oturup Fustat diye bir şehir yapıp, evvelâ adı Cebel-i Kepş idi, orada bir tılsımlı koç vardı. O koç eşinip gırgırsa Mısır'da koyun çok olurdu, bu yüzden (Kepş dağı) derler, Benî Hacer, Benî Seyf, Nâfi ve Hemedenî kabileleri gelip itaat ettiler ve Cize tarafında Mağrip toprağında Ucle'ye kadar yerleştiler. İbn Hümam, Benî Cevvare, Benî Âyid kabileleri de itaat edip yukarı Said'te yerleştiler.

Melik Mukavkis, Amr ibn Âs'tan, Mukattam dağı eteğinde yerleşmek için rica etti. Amr, onun isteğini Medine'de Hazreti Ömer'e bildirdi. Hazreti Ömer cevabında; (Ya Amr, o mübarek yerleri, müminlerin cenazeleri için mezarlık yap. Orada hazreti Âmir, ... den beş nefer, Hudâfe oğlu Abdullah Sehimî, Hâris Zübeydî, Ebu Nasr Gaffârî, Amr ibn

Ukbe Cühenî ve tufandan evvel nice bin peygamber, tufandan sonra nice bin peygamber zadeler gömülüdür.» buyurdular. İbn Hakim'in rivâyetine göre, Kudüsü şeriften, bu Mısır toprağına kadar arzı mukaddestir demiş... Ve Ka'bul Ahbar da aynı kanaattedir. Tarihçiler ve tefsirciler müttefiktirler ki, Arzı Hâsan Belbis şehridir. Oradan Mısır'a varıncaya kadar mukaddes topraklar değildir. Fakat kıptî tarihlerinde, Mukattam dağı altında gömülü olanlar, kıyamet gününde hesap sorulmadan cennete gireceklerdir derler. Hâlâ bir adam hasta olsa, bu Mukattam dağı eteğinde yedi gün yatsa Allah'ın emriyle şifa bulur (Veheb bin Süfyan'ın) dediğine göre sabahleyin güneş bu dağın arkasından çıktığı vakit gölgesinin uzandığı yere kadar mukaddes topraklardır.

Amr ibn Âs, kanalı kazarak Nil'i yine Süveyş'e akıttı. Bu suretle Nil kayıkları Süveyş'e hububat götürüp oradan Cidde, Mekke ve Medine'ye götürürlerdi. Cenabı Hak cennetten yeryüzüne dört kapı açtı. Biri Cidde, biri Askalâniyye, biri Gaviniyye vilâyeti, biri de İskenderiyedir ki Mısır vilâyetidir vesselâm.

Hazreti Osman zamanında Amr ibn Âs Mısır'da vefat etti. Ebubekir'in oğlu Mehmed Mısır valisi oldu. Mısır'a varırken, hazreti Osman'ın kâtibi Mervan tarafından hazreti Osman'ın mührüyle fakat onun haberi olmadan yazdığı noktasız bir mektup yüzünden Ebubekir'in oğlu Mehmet geriye dönüp Medine'ye geldi. Âsiler Hazreti Osman'ın evini kuşattılar. Hazreti Osman seccade üzerinde Kur'an okurken şehit edildi.

ONUNCU FASIL

SULTANLAR, DİĞER DEVLETLERİN MELİKLERİ VE OSMANLI DEVLETİNİN SULTAN MEHMET VE İBRAHİM HAN ZAMANLARINA KADAR OLAN OLAYLARI BEYAN EDER

Evvelâ yeryüzünde yer edinen, insan oğlunun atası Âdem Sofi'dir. İnsanlar ondan türediler ve yeryüzünü kapladılar. Cenabı Hak, sevgilisi Hazreti Muhammed'in ümmetine barınacak yer olsun diye Mısır'ı peygamberlerine imar ettirdi. Nice bin melikler hâkim olduktan sonra, hazreti Ömer zamanında İslâmların eline geçti. Mısır sekiz bin mil bir adadır. Bu ada içinde para sahibi 18 padişah ve diğer melikler olup hepsi Amr bin Âs korkusundan itaat ettiler.

Hazreti Peygamberden sonra dört halife geldi. Onlara (Hülefayı Raşidin) ve (Emirülmüminin) derler. Halifelik imam Hüseyin'de son buldu. İmam Hasan halifeliği arzusuyle Muaviye'ye terketti. Muaviye'nin oğlu Yezid ile İmam Hüseyin arasında 61 tarihinde büyük cenk olup, imam Hüseyin şehit oldu.

EMEVİ SÜLÂLESİ

14 hükümdardır. İlk hükümdar Muaviye'dir. Anası, Abdülşems oğlu, Ayniyye kızı Hint'tir. Muaviye'nin babası Ebu Süfyan'dır. Muaviye halife olup, ömrü 36 senedir. Bir rivâyete göre Timur kabrini açıp, cesedini terü taze bulup ateşte yaktı derler. Bundan sonra sırasiyle İkinci Muaviye, Abdülmelik, Velid, Süleyman, Ömer, Yezid, Hişam, İkinci Velid, İbrahim ve nihayet Mervan Himar halife oldu. Bu da Zab muharebesinde mağlûp olup Mısır'a kaçtı. Nil'in batısında, eski Mısır karşısında ..... güneyinde Âmir ibn Cercânî ve Abdullah bin Mazinî Mervan'ın başını kestiler ve Ebu Müslim'e gönderdiler. Emeviler böylece mahvoldu. Müddetleri 91 senedir. Eba Eyyübü Ensari'yi İstanbul'a gönderip, İstanbul'un yarısına bunlar sahip oldular. Emevilerden sonra hilâfet Abbasilere geçti.

ABBASİ DEVLETİ VASIFLARI

Tamamı 17 neferdir. İptidaları el Mustansır Billah'tır ki Mısır'a malik olmuştur. Mısır'dakilerle birlikte tamamı 37 dir. Bağdat Abbasileri Mu'tasım'da son buldu. İptidaları Abdullah bin Abbas'tır. Tamamının müddeti 544 senedir. ..... Hülâgû Bağdat'ta son halife Mutasam Billah'ı (Müsta'sım) şehit edince bu Mutasam'ı Mısır hâkimi Baybars Mısır'a davet edip 659 senesinde Halife oldu. Sonra ordu ile Şam'a, oradan Bağdat'a gitti. Abbasiler yeniden can buldu. Yine o asırda Hülâgû derdinden Abbasilerden Hâkim Biemrullah Mısır'da Kepş kalesinde bulunurdu. Muhammet bin Kılavun asrında 41 sene hükmü geçip, sonra hükmü geçmeyip, utancından yere geçti. Abbasilerden bundan sefih kimse gelmemiştir. Sonra oğlu Müstekfi Billah gelip Tahir Baybars ile araları münafıklar şerrinden bozulup bu da yukarı Sait'te Kos'a nakletti. Orada vefat etti (737). Sonra halife olan El Vâsık Billah da Kos'a sürgün edildi. Bundan sonra birkaç halife daha geldi. 797 de Yıldırım Bayezit Mütevekkil halifeye elçi gönderdi, o da Yıldırım hana (Allah mübarek eylesin) diye hayır dua etti. Bu Mütevekkil halife zamanında Mısır ve Şam ahvali karıştı. Mısır'da Nil taşmayıp kıtlık oldu..... Sonra Kaim Biemrillah halife olup Mısır sultanı İnal buna gücenip İskenderiye'ye sürgün etti..... Nihayet Elmütevekkil Alallah, Mısır fatihi Yavuz Selim ile İstanbul'a geldi. Kanunî Sultan Süleyman da buna itibar etti. Bu Mütevekkil Alallah, babası Mısır'da ölünce Mısır'a gidip babası yerine halife oldu. Bu da Mısır valisi Davut paşa zamanında 905'te oldu. Bunun üzerine son halife Mütevekkil Alallah ile Abbasiler hanedanı tarihe karıştı. Tamamı 17 neferdir. Yalnız bu Mısır Abbasileri hiçbir işe karışmazlardı. Bütün devlet idaresi Çerkes beylerinin elinde idi vesselâm (1).

---

(1) Evliya bu bahiste Bağdat Abbasilerinden hemen hiç bahsetmemiştir. Bağdat ve Mısır Abbasileri hakkındaki malûmat da çok yetersiz ve yanlıştır.

TAHİRİLER

Horasan'dadır. Hepsi 5 neferdir. İlk hükümdar Talha sonra Abdullah, Ali, Muhammed'tir. Müddetleri 78 senedir.

BENİ LEYS, SAFFARİLER: Bunlar da Horasan'da Belh, Irak ve İsfahan'a malik idiler. 9 hükümdardır. Evvelâ Yakup Kis, sonra Tahir Kis... Bunlara Litiyan derler. Saltanatları 52 senedir.

ÂL-İ SÂMAN: Dokuz hükümdardır. Evvelâ İsmail, sonra Ahmet, Nasr, Nuh, Abdülmelik, Mansur... Maveraünnehir, Horasan ve Çin'de hükümet etmişlerdir.

BENİ ÂL-İ ZİYAD: Horasan, Cercan, Taberistan ve Irak'a sahiptiler. Bunlar altı hükümdardır. Hattâ Enuşirvan Bağdat'tan Yemen'e gitmek istemişti ama, Yemen tebaaları itaat ettiğinden vaz geçti. Bunlara tarihçiler (Adil Merdavune, Adil Şemkin, Adil....., Adil Kabus, Adil....., Adil Enuşirvan) .....

ÂL-İ BUVEYH DEVLETİ: 17 hükümdardır.

ÂL-İ SEBÜKTEKİN DEVLETİ: 14 hükümdardır. Saltanat müddetleri 176 senedir.

ÂL-İ GURE DEVLETİ: Beş hükümdar idi.

HARİZMİLER DEVLETİ: Dokuz hükümdardır. Saltanatları 136 senedir.

SELÇUKLULAR DEVLETİ: Üç tabakadır. Birincisi İran ve Maveraünnehir'e sahip idi. Tamamı 14 hükümdardır. İkinci tabaka Selçuklular: Girman'dadır, 11 hükümdardır. Saltanatları 159 senedir.

RUM SELÇUKİLERİ: 14 hükümdardır. Bunlar önce Maveraünnehirden gelip, yani Karaman, Konya, Sivas ve Anadolu'ya sahip oldular. Bunlara (Kiyâniyân-ı Rum) derler. Adları Keykubad, Keyhusrev, Keyarslan'dır. Osmanlıların yükselmesine bunlar sebep olmuşlardır.

TÂCÜDDEVLE DEVLETİ: 6 hükümdardır. Bunlara Âl-i Tâciyan derler. Şam ve Irak'a maliktirler.

ATABEYLER DEVLETİ: Memleketleri Şam ve Dımışk'tır, altı hükümdardır.

ÂL-İ ÖMERİYYE DEVLETİ: Hicretten 200 yıl sonra çıktı. Üç hükümdardırlar. Evvelâ emîr Ziyad, oğlu emir Sokman, onun oğlu emir Ömer, ki bu Malatya fâtihidir. Sonra devlet, kızları evlâtlarına geçmiştir. Musul, Cezire-i Ömer, Âmid ve Malatya'dır.

BÜYÜK ATABEY DEVLETİ: Altı hükümdardırlar. Birincileri Nureddin Şehit'tir. Kâfirler Resûlü Ekremin mübarek cesedini çalacakları sırada, rüyasında Hazret (yetiş ya Nureddin) buyurmakla derhal gidip kâfirleri katleder. Ravza-i Mutahhareyi demir, tunç ve kurşunla sanduka içine koyan, Medine'yi kale içine alan budur. Şam, Irak, Azerbaycan,

Basra, Lahsa, Sis, Tarsus ve Adana'ya sahiptiler. Bu Atabeyler altı tabakadır. Birincisi :

ÂL-İ SALÂHİYAN : Nureddin Şehit hizmetinde idi. Kâfirler Mısır'ı istilâ ettikleri vakit Mısırlılar Nureddin'den imdat istediler, o da Esedüddin Şirkûh'u ve kardeşinin oğlu Eyup oğlu Salâhaddin Yusuf'u Mısır'a gönderdi. Askalan, Yafa, Reşid, Dimyat'ı zaptetti. Bağdat'ta halife Elmütevekkil Billah adına hutbe okuttu. Bunu işitince Nureddin Şehit çok üzülüp Salâhaddin'i Şam'a davet etti. Korkusundan gitmedi. 572 tarihinde Mısır şehrinin etrafına 29300 zira' bir duvar yaptı. Bu sırada Nureddin Şam'da vefat etti. Salâhaddin de Mısır'a müstakil hükümdar oldu. Şam ve Haleb'i de aldı. Bu Salâhaddin Yusuf, 562 de Merc-i Uzman'da küffar ile müthiş bir cenk yapmıştır.

Atabeylerin bir tabakası da;

ŞÂDÜL KÜRDİ EYYUBİLERİ DEVLETİ : Yedi hükümdardırlar. Bunlardan Kılavun oğlu Melik Eşref Akkâ kalesini zaptedip, bir daha kâfirler istilâ etmesin diye kalesini yıktı. Sonra Melik Aziz Osman geçti. Sonra Melik Kâmil halife oldu. Sonra Melik Eşref halife olup barış ile Kudüs'ü frenklere verdiler. 935, Eyyubilerden rezil bir hükümdardı. Ondan sonra Melik Salih Necmeddin geçti. Bunlar Bahriyyunun sonudur. Birincileri Şecerüddür Hatun melikedir. Tamamı 28 hükümdardır. Saltanatları 136 sene sürmüştür.

ÇERKESLER DEVLETİ : Türk sultanlarından (Melik Mansur Seyfüddin Kılavunül Alâniyyüssâlihî'dir. Çerkes hükümdarlarına (Bürciyye Memlûkleri) derler. Sonra Melik Kâmil Mehmet hükümdar oldu. Beynel Kasreyn'de dört mezhep için dört medrese Ravza'da bir kale yaptırdı. Babası öldüğü vakit Melik muazzam Turanşah Kürdistan'da Hısn-i Keyfâ'ya hâkimdi. Annesi Şecerüddür'dür. Kocasının ölümünü üç ay saklayarak oğlu Turanşahı getirmiştir. 648 de Dimyat'ı zapteden kâfirleri tamamen katletti. Sonra halk ayaklanıp Melik Muazzam'ı şehit ettiler. Hükümet annesine geçti. Kâbenin siyah örtüsünü yaptırdı. Sonra Şecerüddür'ün kocası Aybeyüt Türkmânî hükümdar oldu. Sonra Mısır'da...

ÂL-İ TÜRKMENİYAN DEVLETİ : Altı hükümdardır. Bunlar Âl-i Atâbegan esnafındandır. Bunlar, Şecerüddür'ün Aybeğüttürkmânî'ye düşman idiler. Çünkü Şecerüddür'ün oğlu Muazzam Şahın ölümüne Aybey sebep olmuştu. Aybey, Şecerüddür'ün üzerine Musul beyinin kızını almıştı. Bunun üzerine Şecerüddür, bütün cariyeleriyle birlikte hamamda Aybey'e saldırdılar. Aybey gizli silâhını çıkarıp müdafaaya kalkıştı. Bu sırada hamamın kubbesi üzerinden Şecerüddür gözlüyordu. Allah'ın hikmeti kubbe yıkılıp, Şecerüddür Aybey'in yanına düştü. Aybey, Şecerüddür'ü katletti. Kendini de cariyeler katlettiler. İkisini de Sitti Nefise yakınında gömdüler. Eyyubiler bu Muazzamşah ile son buldu. Ama bu ara-

lıkta Aybeyin Musul beyinin kızından olan oğlu Aliyi, beş yaşında iken el Melikül Mansur adiyle sekiz ay melik ettiler.

DEVLET EGERUYAN: Bu Şâdül Kürdî'den ayrılmışlardır. Yedi neferdirler. En büyükleri Mehmet Ekrattır. Mısır'a geldi. 667 Nube diyarını fethetti. 687 de frenk elinden Şam Trablus'u aldı. 689 da vefat etti. Yerine oğlu el Melikül Eşref Salâhüddin geçti. Akkâ'yı frenklerden aldı. Sonra Kılavun oğlu Melikünnâsır Mısır'a üçüncü gelişinde 733 yine padişah olup Hâkim Biemrillah bunun gününde Cebeli Cûşî'de ölmüş bulundu. Üzerine bir büyük kubbe yaptı. Kendisi de imam Şâfiî yanında gömülüdür.

KARAKATAYLAR DEVLETİ: Sekiz neferdir. Atabeylerdendir. Hükümetleri Kırman vilâyetindedir.

EYYUBİLER DEVLETİ: Yemen'dedirler. Yedi neferdirler. Yemen'i imar etmişlerdir. Ataları Atabey Yemen'de gömülüdür.

MELÂHİDE DEVLETİ: Sekiz neferdirler. Kuhsan'da 182 sene hükümet sürmüşlerdir.

BENİ ARTUK DEVLETİ: Halep, Malatya ve Diyarbakır'da olup 25 hükümdardır. Devletleri kalın devlet idi. Padişahlarının lâkapları Merdziban idi.

ÂL-İ MERVAN DEVLETİ: Diyarbakır, Musul, Cezire'de yedi hükümdardır.

BENİ MERDASÜL KİLÂBİ DEVLETİ: Halep ve Maraş'ta hükümet sürdüler. Yedi hükümdardır. Lâkapları Kürdun'dur. Hâlâ Cum ekradı bunlardandır.

BENİ ÂL-İ ESED DEVLETİ: Hille, Tekrit, Şehri Zur'da yedi neferdirler. (Âl-i Şiran) derler. Lâkapları Yezdinşir, Apdalşir, Ziyaüddin Şirdirler.

BENİ HEMEDAN DEVLETİ: Mısır, Harir, Ardilan, Zumiyye, Dum Dumi, Dumbuli vilâyetlerine maliktiler. Altı neferdirler.

BENİ AKİL DEVLETİ: Akil, Hazreti Ali'nin kardeşidir. Bunlar Musul, Hille, Tekrit'tedirler. 10 neferdirler. Mısır'a hücum ettilerse de Eyyubiler tarafından mağlûp edildiler.

ÂL-İ TÜRKMANİYAN DEVLETİ: Beş ferttirler. Lâkap olarak Emir denir. Başlangıçları emir Kırboğadır. Antakya'da frenklere mağlûp olup 495 te İsfahan'a gitti. Huy şehri dışında gömülüdür.

DANIŞMENT OĞULLARI DEVLETİ: Sivas, Bafra, Amasya ve Kayseriye'ye malik idiler. Yedi hükümdardır. Bunlara (Melik) derler. Başlangıçları Niksar'da gömülüdür. Melik Gazidir. Selçuklular ile Ruma ilk defa kılıç vuran bunlardır.

ÂL-İ KARA YUSUFYAN DEVLETİ: Bunlara Kara-koyunlu derler. Ulu padişahlar idi. On hükümdardır. Diyarbakır, Azerbaycan, Irak, Fâris vilâyetlerine maliktiler. Hükümdar lâkapları (Bey) dir. (Uzun Ha-

san) bunlardandır. Timur'a itaat edip atının yanında yayan yürüdü(?). Timur öldükten sonra evlâtlarını kırıp memleketlerine sahip oldu. Erzurum'da Hasan kalesini yaptı. Sonra Fatih Sultan Mehmet ile Tercan sahrasında büyük cenk edip mağlûp olup kaçtı. (Butlan-ı Keydül hâinin) tarih düşmüştür. Uzun Hasan kahrından öldü.

ÂL-İ AKKOYUNLU DEVLETİ: Bunlar da Diyarbakır, Azerbaycan ve Irak'a sahiptiler. 9 neferdirler. Bunlara (Bay) derler. Gayet dindar padişahlardır. Osmanoğullarının bir silsilesi bunlara ulaşır. Mahan diyarından gelmişlerdir. Edirneli-Mehmet Çelebi tevarihlerde (tarihlerinde), Uzun Hasan, bu Akkoyunlulardandır demiş. Bazıları Karakoyunlu demiş. Hakir, ikisi de koyun demişiz (1).

ÂL-İ ŞAH-I ŞAHAN-I İRAN TURAN DEVLETİ: Kurucuları Erdebil'de Şeyh Safiî'dir. Kutubluk ile birlikte hükümet sürdü. Oğlu Şeyh Cüneyt de kutup idi. Onun oğlu Şeyh İbrahim handır. Şah Abbas'a gelinceye kadar beş hükümdardır. Bunların lâkapları (Şah) tır. Hâlen Azerbaycan, İran, Turan, Gence, Şirvan'a maliktirler. Bunlara Acem dilinde Hüdavendigâr, Şah Şahan, Şahinşah, Hüsrev, Şehriyâr, Servet, Tacidar, Sahipkıran derler.

ÂL-İ DERBENDİYAN DEVLETİ: Dokuz hükümdardır. Bunlara Mülükû Melik derler. Gence, Şamaki, Bakiî, Bâbül Ebvah'a varıncaya kadar bunlardır. Gayet Sünnîdirler. Enuşirvan neslinden idiler. Şahların hücumuna uğradılar. Memleketleri kâh Şahların, kâh Osmanlıların olurdu.

ÂL-İ ŞAMHAL DEVLETİ: Enuşirvan neslindendirler. Sünnî kimselerdir. Padişahlarına (Şamkal) derler, bir alay Oğuz tâifesidir. Osmanlı padişahlarını hutbelerinde anarlar. Elbürz dağının kuzeyinde otururdular. Yedi hanlık yere maliktirler. Şehirleri Tarhu, Kovez, Andri, Tabiserandır. Kuzeyde Hazer kenarında demir kapıdır. Doğusunda Gence, Şirvan'dır. Kıblesinde Gürcistan Temir han ülkesidir. Daima Acem ile cenk ederler. Şecaatli kimselerdir.

ÂL-İ ÖZBEKYAN DEVLETİ: Belh, Buhara, Horasan'a maliktiler. Peygamberin bir mektubu ile Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Bütün büyük evliyaullah diyarı bu Horasan'dır. Altıncı ve yedinci iklimdedirler. Daima Acem ve Hintlerle cenk ederler.

ÂL-İ CENGİZYAN DEVLETİ: Mihran tarihinde, bunlar 12 fırka padişahlardır. Her sınıf onar, on beşerdir. Mirzalardır. Kırım, Dağıstan, Moğol, Bugol, Komuk, Kalmak'ta on iki Taysidir, yani padişahtır. Her taysi, on kere yüz bin askere maliktir. Kazak, Özbek, Nogay, Heşdek, Moskof, Çin, Hata, Hoten, Fağfur, Libya, Badran, Hint, Sind, Acem, Türkmen Etraki ve Osmanoğulları dahi hep Tatardan ayrılmadır.

---

(1) Uzun Hasan, Akkoyunluların en büyük hükümdarıdır.

Tuhfetüd düvelin yazdığına göre hazreti Âdem de Tatar sınıfındandır. Evvelâ Cenabı hak dünyayı konar göçer tatarla süsledi. Sonra hazreti İsmail'den sonra Arap çıktı. Hazreti Şit'in karısı cennetten gelme huri olduğuna göre cennet dili Arapçadır.

ÂL-İ CENGİZ DEVLETİ: Hükümetleri 770 mil Kırım adasıdır. Yüz bin askere, bir milyon ata maliktirler. İhtişamları yoktur. Bunlarda at, deve, koyun yenilir. Bunlara (Han) derler. Vasıfları (Gıray) dır. Toktamış Han asrında, Kırım'ı Cinevizliler elinden aldılar. Hanın biraderlerinden biri sağ veziri olup (Kalgay) derler. (Ak mescid) de otururlar. Sol vezire, (Nureddin) derler. Orta vezire (Aka) derler. Boy beylerine (Şirin, Mansur, Sücud, Olan) derler. Sultanın kızlarından doğan beylere (Olan) derler. Asker tâifesine (Kıraçı), Kırım kavmine (Bardak) derler. Osmanlılardan Bayezid-i Veli (Kili, Akkerman) kalelerini aldığı vakit Mengeli Giray han itaat etti. Hutbelerinde evvelâ Osmanlı padişahının adını okurlar. Dördüncü Murad zamanına kadar 20 han gelmiştir. Hakir bu hanların çok ihsanlarını gördüm.

MAVERAÜNNEHİR'DE DİĞER CENGİZLİLER: Özbeklerdir. 12 padişahtır. Emevilerden Hişam zamanında müslüman oldular (?).

CENGİZLİLERİN ÜÇÜNCÜ TABAKASI: İran, Turan, Deştkıbçak, Çin, Hata ve Hoten diyarlarına hâkim idiler. 18 hükümdardır. Nasır Tûsi'nin yolu ve Alkama vezirin hiyaneti ile bunlardan Hulâgû, Abbasî halifesi el-Müsta'sım Billâh'ı katletti. Abbasiler böylece son buldu. Yalnız Abbasilerden birisi kaçtı, Mısır'a varıp, orada Şeyh şeklinde halife oldu. Müddetleri 415 senedir. 18 padişahtırlar.

DÖRDÜNCÜ TABAKA CENGİZLİLER, TİMUR GÜRGÂNLILAR: İran, Turan, Hindistan, Moltan, Çin, Maçin, Hata, Hoten, Moskova, Bulgar, Leh, Kırım, Dağıstan, Gürcistan, Irak, Anadolu Şam hepsini zapt etti. 41 padişah atının yanında yaya giderdi. Yıldırım Han ile de cenk etti. Vezirlerinin kötü tedbirleri yüzünden Yıldırım han mağlûp oldu. İçinin yangınından bıraş görmemiş deste kuyruk tay üzerinde tatarları kovaladı. Sonunda altında genç bir at kaldı tekerlendi. Yakaladılar esir oldu. Timur ile şeciane konuştu. Hummây-ı muhrikadan vefat etti. Timur giderken, Yıldırımın oğlu Çelebi Sultan Mehmet, intikam için ardına düşüp (Taş...k ovası) nda öyle bir satır vurdu ki hâlâ destandır. Derilerini yüzüp gölgelendi. Onun için bu sahraya (Taş...k ovası) derler. Bir edepsizce isimdir. Sonra Timur kaçıp Karabağda kışladı. Baharda Şam'ı zaptetti. Sonra Mısır'a sefer etti. Fakat İzzetül Haşım denilen yerde, Mısır sultanı Barkuk, Mir Ferec ve Kurtbaylar tarafından mağlûp edildi. Sahralar tatar askeri kemikleriyle doldu.

BEŞİNCİ TABAKA CENGİZLİLER, TİMUR EVLÂTLARI: İran, Turan, Van, Geylan ve Azerbaycan'a sahip oldular. Fakat Timurlular 41

padişah olup birbirlerini kırdılar. Akkoyunlu Uzun-Hasan, Timur'un maiyetinde gittiğinden, intikam için Timur'un birkaç evlâdını öldürdü. Diyarbakır, Musul, Hille, Bağdat, Basra, Lahsa, Azerbaycan taraflarına padişah oldu. Timur'dan sonra büyük oğlu kalıp, Hindistan padişahı oldu.

ALTINCI TABAKA CENGİZLİLER, YANİ HİNDİSTAN VE SİNDİSTAN TİMURLULARI: Eski devlettir. Fakat Resûlü Ekremin mektupları üzerine İslâmiyeti kabul etmişlerdir. Yeryüzünde önce büyük ülkeler sahibi olan Hindistan padişahıdır. Sonra Osmanlılar da Moskof kralı da karanlıklara kadar geniş topraklara maliktir ama, arazisinin çoğu kışın şiddetinden oturulur yerler değildir. Hindistan gayet sıcaktır. Suyu ve havası güzeldir. Mamurdur. Padişahlarına (Raya) derler. 17 padişahtır.

SİNDİSTAN PADİŞAHI DEVLETİ: Padişahlarına (Mogan) derler. Hint padişahlarına tâbidirler. Ateşe taparlar.

MUNTAN PADİŞAHI DEVLETİ: Adları, Dadya, Radud, Helâs, Montan gibidir. Bu tâife, Habeş, Suvaken'inde, Harkova'da Musova'da gayet çoktur. Beyaz destar sararlar. Ateşperesttirler. Padişahları, yine Hint padişahına tâbidir. Bütün halk ateşe, ineğe, file, güneşe, aya taparlar. Yine Allah'a inanırlar. Eğer tevârihatta (?!) yani (tarihlerde) yazıldığı gibi yazsak söz uzar. Hakir, gözümle görmediğim şeyi yazmak âdetim değildir, ama, lüzumu dolayısiyle yazıldı.

ÇİN HAKANI DEVLETİ AHVALİ: Hindistan padişahı kadar memleketi geniş değilse de ona yakındır.

Bahri muhit kenarında on iki bin parça şehre maliktir.

Padişahlarına (Hasan) derler. Hiçbir padişahtan korkuları yoktur. Reâyası çoktur. Bir tüccar gelse malını Çin padişahına hediye edip (Hint ve Acem padişahı kulun selâm eyledi) deyip ancak huzuruna girebilir ve sohbet eder. Dönüşünde malının yirmi kat fazlasiyle mal ihsan olunur.

FAĞFUR PADİŞAHI DEVLETİ AHVALİ: Memleketinin sınırı karanlık dünyaya dayanır. 1030 senesinde bu memleketi kalmık istilâ edip yüz bin Fağfur kırıp yediler. Hattâ Fağfur Ruhcinan şahı da pişirip yediler. Çünkü Kalmuklar insan yerler. O asırdan beri Fağfur yok olmuştur.

DEYLİMYAN PADİŞAHI DEVLETİ AHVALİ: Bunlara (Kâşâniyan) da derler. 17 Sünnî padişahtır. Sultanları 200 yıldır. Memleketleri Deylem, Kirman ve Kâşan'dır.

BELH PADİŞAHI AHVALİ: Sünnî padişahlardır. Bunlara lâkap olarak (Dârâ) derler. Yunanlılar bu Dârâ Şahı Musul kenarında Karaderede bozdular. Ve Acem kavmi, Yunanlılara haraç verir oldu.

ÂL-İ ANCULYAN DEVLETİ: Moğollara padişah idi. Moğollar padişahlarına (Ancur) derler. Üç hükümdardırlar. 700 senesinde Moğollar Ancur'u katlettiler. Bunlara Haydar Ancur, Esat Ancur derler.

ÂL-İ MUZAFFER DEVLETİ: Sekiz hükümdardır. Hükümetleri 105 sene sürmüştür.

ÂL-İ KOBANİYAN DEVLETİ: Memleketleri İran Azerbaycanıdır. 12 hükümdardır. (Emir) derler.

ÂL-İ İLKÂNİYAN DEVLETİ: Azerbaycan'da altı neferdirler. Bunlara (Kamı) derler. Gayet âdildirler.

ÂL-İ KURTBAY DEVLETİ: Horasan, Guristan'dadırlar. Sünnî padişahlardır. Sekiz neferdirler. Müddetleri 80 senedir.

ÂL-İ ERABDARAN DEVLETİ: Sebzevan ve Horasan'dadırlar. Yedi neferdirler. Amâl soy ve soplu değillerdir. Zorbalıklar serabdar olurlar. Tavaif mülûkündendirler.

ABBASİLER DEVLETİ AHVALİ: Hükümet merkezleri Bağdat idi. Eski zamanda Bağdat'a sahip olanlara (Kisrâ) derlerdi. Abbasilerin tamamı 30 neferdir. Saltanat müddetleri 523 sene bir ay, bir gündür. Hazreti Abbas Peygamberin amcasıdır. Vefatında yerine oğlu Seffah halife oldu. Saltanat müddeti 38 sene 8 aydır. Yerine oğlu Cafer, sonra oğlu Mehdi, sonra Hâdî, sonra Harunurreşid halife oldu. Harunurreşid'in dört oğlu halife oldu.

Biri Ebu Abdullah, biri Ebulabbas Abdullah, biri el-Mu'tasım Billah, biri Me'mun halifedir. Bu Me'mun bizzat Mısır'a gelip ihram dağlarından hazineler çıkardı. Yunanlılardan Adana, Sis, Misis, Kara-Gürgez ve Tarsus'u fethetti. Kale içinde gömülüdür. Me'mun halifenin itikadında halel olduğundan mezarı ziyaret edilmez. Abbasilerden 30 halife gelmiştir. Mısır'a Bağdat'tan kaymakam gönderirlerdi. Hülâgû zamanında son bulup, evlâtları Mısır'a kaçtılar. Bu Abbasiler zamanında diğer şehirlerde 12 tabaka padişah vardı. Hepsi Müslüman sultanlarıdır. Evvelâ...

SASÂNİLER: 9 neferdir. 91 sene hükümet sürdüler.

DİYÂLE DEVLETİ: On beş neferdir, müddetleri 200 senedir.

ÂL-İ SÜLFERYAN DEVLETİ: On beş neferdir. Müddetleri 103 senedir. 12 tabaka oldular.

ÂL-İ ABBASİYÂN-I EKRAD DEVLETİ: Birinci tabaka Musul'a yakın Ceziretül Ömer hâkimidir. İkinci tabaka, Seyyid Handır. 40 bin askeri vardır. Üçüncü tabaka Suran hâkimi, 20 bin asker vardır. Dördüncü tabaka Erdilan hâkimidir. 10 bin askeri vardır. Beşinci tabaka, Harir hâkimi 15 bin askeri vardır. Altıncı tabaka Penyaniş hâkimi, beş bin adam olur. Yedinci tabaka, Mahmudî, sekiz bin askerdir. Sekizinci tabaka Hakkâri hâkimi, 40 bin payededir, 10 bin süvari vardır. 1065 tarihinde İbşir paşa, Melek Ahmet paşa efendimizi Van'a tayin edip hakir, Hakkâri hâkimi Yezdi Şir'e hil'at götürdüm. O büyük alayda Hakkâri askerlerini

seyrettim. Dokuzuncu tabaka Hizan hâkimidir. On bin askerdir. Onuncu tabaka Bitlis hâkimi, 20 bin askerdir. On birinci tabaka Hazzu hâkimidir. Sekiz bin Hâletî, Çekvânî ve Yezidî kavmi vardır. On ikinci tabaka, Palu hâkimidir. 10 bin askeri vardır. Bunlar, Yavuz Selim'den beri azil kabul etmezler. Evlâttan evlâda padişah emriyle hükmederler. Halk bunlara (Han) derler. Bu 12 hâkim, kendilerini Abbasilerden sayarlar. Bunlardan başka Erzurum'da, Diyarbakır, Van, Musul, Şehri Zor'da ve Bağdat eyâletinde tam 200 ocak beyleri vardır. Meselâ Ekil, Mefarkin, Kârnî, Hirun, İpsir, Muzriki, Bargiri, Malazgirt gibi sancakları vardır.

ÂL-İ KİYÂNİYAN-I ACEM DEVLETİ: Memleketleri İran, Maveraünnehir'dir, on bir neferdir.

ÂL-İ EŞKÂNİYAN DEVLETİ: Yedi neferdir. Memleketleri Hemedan, Dergüzin, Erebil'dir. Müddetleri 78 senedir. Bu yedi nefer, Memun'dan sonradır.

ÂL-İ KIRVÂNİYAN DEVLETİ: Altı neferdir.

MAMÂNİYAN DEVLETİ: ÂL-İ SASANİYAN DEVLETİ

ÂL-İ MÂHAN DEVLETİ: İlk çıkışları Maveraünnehirdir. Cengizliler derdinden Mâhan'dan kalkıp Ahlat'a geldiler. Orada Bitlis hâkimlerinin ecdadı Evhadullah yanında kaldılar. Bahadır kavim olup, memleket halkı bunlara beyat ettiler. Ahlat'a 170 sene hükümet ettiler. Yine Cengizliler derdinden, Konya'da Selçuk oğullarına sığınmaya giderken Murat nehri kenarında Caber kalesi dibinde başbuğları Süleyman Şah gusül ederken boğulup Ertuğrul serdâr oldu. Âl-i Selçuk ile buluşma günü Konya sahrasında bir büyük cenge rastladı. Gördüler ki Tatar galip Selçuklular tarafı mağlûp olmak üzeredir. Hemen Koca Ertuğrul 700 askeri ile hücum edip, Tatarlara öyle bir Ertuğrul satırı vurdu ki, bütün Tatarın eğrisini doğru ede... Bunun üzerine hesapsız ikram edip, Ertuğrul'u kubbe beylerinden bey eder. Ve Bursa tekfuru tarafında (ne kadar yer fethedersen senin olsun) diye serdâr eder. Bu Mâhan oğulları, Osmanoğullarının ecdadıdır.

Ahlât'ta, zamanlarına ait 12 kubbe tahtları üzerinde silâhları ile terü taze durur, Hakir ziyaret ettim. Hattâ arkadaşlar arasında (Ahlat kadidi gibi ne durursun?) demek âdet olmuştur.

ÂL-İ BENİ RESUL DEVLETİ: 15 neferdir. Yemen, Aden ve San'a ya malik idiler. Yemen diyarına Ceziretül Arap derler. Doğudan güneye, güneyden batıya Kulzum denizi kuşatmıştır. Yemen denilmesinin birkaç sebebi vardır. Çünkü bir kişi doğuya dönse sağına gelir. Bunun için (Yemen) derler. Bir deyime göre de Kâbei şerifin sağında olduğundan bu adı almıştır. Cahiliyet devrinde padişahlarına (Yebe') derlerdi. Sâdâtın elinde olduğundan beri Melik derler. Şimdi (İmam) derler. Dördüncü Sultan Murat devrinde Yemen'i istilâ ettiler. Fakat hâlâ Yezidi mezhe-

bindedirler. Müt'a nikâhı yaparlar. Yani bir avrata birkaç gün için sahip olurlar. Bu Yemen, dört hükümettir. Dağlardaki Cimrî Arapları çıplaktır, ama iyi silâhşördürler. Ahalisinin çoğu şeriflerdendir. Çoğu sahabei kiram evlâdıdır.

ÂL-İ HAŞİMYAN MEKKE ŞERİFLERİ, YANİ DEVLETİ: Hicaz, Tâif, Medine, Vâdilkura ve Temud'a maliktirler. Hepsi soylu sekiz neferdir. Bunlara Âl-i Naydarî de derler.

ÂL-İ BENİ KITÂDE, YANİ MEKKE ŞERİFLERİ DEVLETİ: 27 neferdir. Ebî Talip oğullarına ulaşır. Bunlar, Hazreti İsmail'den beri peygamber oğullarıyız derler. Bütün şerifler hazreti Peygambere tâbi olduklarından, eski nesil olduklarını anlatmak için böyle derler. Hattâ hakir Mekke'de gördüm, cenazenin ayakları önde giderdi ve müezzinler (Lâilâhe illallah) derlerdi, (Muhammed Resulullah) demezlerdi. Bunu şeriflerden sordum. (Peygamber ecdadımıza gücenip, Mekke'yi bırakıp Medine'ye gittiğinden, ecdadımız da ona gücenip, Muhammed Resulullah demezler) dediler. Bir acayip davadır. Öyle olur. Onlar soyludurlar, karışılmaz. Gezdiğimiz nice sahralar ve çöllerde nice aşiretler var ama, hutbe ve para sahibi olmadıklarından yazılmadı.

Yeryüzünün halifesi olmasa, iman, itikat, tâat, ibadet emri cereyan etmeyip dîn-i mübin muattal ve karma karışık olurdu. Âyet:

«Ve levlâ def'ullahinnâse... Hac sûresi: 40» âyeti kat'î delildir. Allah, yeryüzünde halifeleri daim eyleye. Hadis: «Sultan olmasaydı insanlar birbirlerini yerlerdi.

MISR-I KAHİRE-İ MUİZZİYYE SULTANLARI AHVALİ: Yeryüzünde ilk halifeler, Hulefayi Raşidindir, yani (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) dir. Bunlara Emirülmüminin derler. Mısır'a evvelâ hazreti Ömer, Amr ibn Âs eliyle sahip olmuştur. Sonra Emeviler ve Abbasiler malik olmuştur. Abbasiler de iki tabakadır. Biri Bağdat Abbasileridir. Diğeri Hülâgû şerrinden kaçıp Mısır'da Melik Tahir Baybars tarafından Mısır'da halife oldular.

MISIR DİYARI VE İHŞİDLER: Mağribde Fatımîlerden Muizzüddin Kahire adlı padişah Ezher adlı bir Habeşî kölesini Mısır'a gönderip orada bir câmi yapılmasına müsaade edilmesini rica eder. Ricası kabul olunur. Mağrib'te ne kadar duvarcı, taşçı varsa Mısır'a dolar. Ezher, yelkenlere öyle ihsanlarda bulunur ki câmi bitmeden yelkenlerle dolar. Bir gün duyulur ki (Muizzüddin Kahire) geliyor! Bire asker toplayın deyinceye kadar Muizzüddin, Mısır'ı İhşid'lerin elinden alır. Onun için (Kahire) derler.

ÂL-İ BENİ BAHRİYYE: 28 nefer hükümdardır. Saltanatları 136 sene sürdü. Fatımîlerden Hafizüddinullah'ın oğlu Zafir Billah Mısır askerini kırıp, yerine Ebulkasım İsa padişah oldu. Bunu Bağdat Abbasi halifesi Mütteki Billah duyunca keyfinden veziri Melik Nureddin Mahmud'u

Şam ve Mısır'a hâkim etti. Şam hâkimi Bahirüddin Toğtekin kaleyi, şiddetli bir cenkten sonra Nureddin Mahmud'a verdi.

(Burada yedi satır boştur)

ÂL-İ ÇERAKİSE DEVLETİ: İlk hükümdarları Barkuk'dur. Sonuncuları Tumanbaydır. Çerkeslere hükümet Necmeddin Salih'ten kalmıştır. 12 bin Alaca ata binmiş, 12 (bin) kölesi vardı. Bir rivâyete göre nursuz Timur'u Sultan Ferec basıp ganimet mallariyle ve köleleriyle Mısır'a getirdi.

İLK DEFA MISIR'A MALİK OLAN OSMANLILAR: Selim Şahtır. Vaktiyle Mısır padişahlarına Firavun denirdi. Bir sınıfına da (Aziz), bir sınıfına (kıptîler) dediler. Selim sultan fethedince (Hâdimül Haremeynüş şerifeyn), Süleyman han Engerus'u fethedince (Sâhibkırânı Zaeman), yine Süleyman han 929 (M. 1522) de Malta kâfirleri elinden Rodos'u ve Akdeniz'de 760 parça adaları zaptedince Kemal Paşa-zâde ve Ebussuud efendiler (Sultanul Berreyn vel bahreyn), Bağdad'ı zaptedince (Seyyidül Arab vel Acem), Tanca, Cezayir, Tunus ve Trablus'u fethedince (Fâtihül Mağrib) dediler.

Tavâşî Süleyman paşa eliyle Hindistan'dan yedi ülke fethedince (Fatihül Mağrib vel Maşrik) dediler. Osman Gaziden ikinci Sultan Murad'a kadar (Bey) derlerdi.

Ebül Feth Mehmet Hana da bütün Anadolu uleması Ülül emir dediler. Çünkü Fatih Sultan Mehmet, bilginlere çok hürmet ederdi. Kendisi de tahtında otururken daima molla kavuğu giyerdi. Fatih İstanbul'u zaptederken Arap, Acem, Horasan ve Irak'tan yetmiş adet evliyâûllah beraberinde idi. Akşemseddin, Ensar dede Gûrânî, Molla Gûrânî, Emir Buhârî beraber idi. Bunlar Fatihe (Sultan) dediler. Acem şeyhleri fetih günü Hân-ı ihsânı görünce (Hankâr) dediler. Fetihten sonra padişah Ok meydanında umuma ziyafet verip eteğine ekmek doldurup dağıtmıştı. Acemce ekmeğe (Han) derler. Bu yüzden Hankâr derler.

Fatih Sultan Mehmet, gemilerini Ok meydanından aşağı tersane bahçesine indirmiştir. Bizans imparatoru Tekûr Sarayından bu gemileri görünce çok üzüldü. Çünkü vaktiyle yıldız ilmi vasıtasiyle yazılmıştı ki «Muhammed kavminden bir Mehmet gele. Başında kadı sarığı ola, katıra bine, sof giye, ayağında gök mavisi çizme ola, karadan gemiler yürüte, gelip Kostantiniyye'yi ala...» diye, At meydanındaki dikili taşta yazılıdır. İmparator bu suretle İstanbul'dan ümidini kestiği sırada Fransa kâfirinden on iki parça kalyon imdada geldi. Bizans denizden korkmazdı. Korkusu kara tarafında idi. Tekûr kral, Eğri kapıda Tekûr sarayında idi. Deniz taraflarından kuş uçmazdı. Çünkü 1000 balyemez top Sarayburnunda, 100 top Kız kulesinde 500 top eski Tophanede ki, şimdi Galatada Kireç kapısı derler, orada idi. Dördüncü Sultan Murat Hafız Ahmet paşayı Bağdad'a serdâr ettiği vakit bu topları bozup, küçük toplar yap-

tılar ve gemilerle İskenderun'a gönderdiler. Oradan Birecik kalesinden Murat nehrinden Keleklerle Bağdad'a gönderdiler.

Bu tarafta...

Sarayburnu tarafından korkuları olmayıp, bu imdada gelen 12 parça gemi (Fener kapısı) denilen yere gelince müthiş bir top şenliği yaptılar. Beri tarafta Fatih'in karadan indirdiği 200 parça fırkateleri ile Şah Kulu Reis, ejder ininden çıkar gibi çıkıp avanta kanalya deyip, 12 kâfir gemisini fethedip yaka paça (tersane bahçesi) ne getirdiler. Fransa kefereleri kendi lehçeleriyle (Kiperlâr senyor?) derler, bizim asker de (paralamazız, bütün alırız, sizi küreğe dizeriz) derler.

Bu haber Fatih'e gittiği vakit Edirnekapısı kuşatmasında idi. Bir kayıkla tersane bahçesine gelip, 12 geminin içindeki malın onda birini alıp, gerisini gazilere dağıttı. Meğer bu gemilerde Fransa kralının ay parçası gibi bir kızı Tekûr'e namzet imiş. Akkâ, Gazze ve Remle taraflarını yağma ederken aldıkları bin adet kız da beraber imiş. Fatih bu kızları Allah emaneti diye Akşemseddin'e verdi. Allah'ın emriyle 857 senesi temmuz ayında Akşemseddin'in tayin eylediği günde İstanbul fetholundu. Tarihi (Aharun) olmuştur.

TASAVVUFANE LÂTİFE: Fatih, Fransa kralının kızı ile koç kucağ olup, cihadı ekber edip, can tarlasına nefis askeri koyup, rahm denilen yerden şehzâde Bayezid inip ana rahmi denilen yere düşüp dokuz ay on gün cenk ede ede kurtulup bir şehzâde oldu. Fransa kralının kıziyle cenkten sonra Fatih gusul abdesti alıp Akşemseddin yanına gelir. Şeyh der: «Bu gece hünkârlık ettiniz, yani kan akıttınız. Fransa kızının bekâretini izale ettiniz.» buyurdular. «Sizden ricam gazilere ekmek veresiniz ki size hünkâr demek sahih ola...» deyince koca Ebülfeth sultan Mehmet bütün gazilere tımar ve zeamet ihsan eyledi. Hünkâr denmesinin aslı budur vesselâm.

Acem dilinde, Osmanoğullarına (Kayseri zemin şahı) derler. Kendi şahlarına (İran toprağı şahı) derler... Mısır subaşılığı, yoğu ile müteferrika ocağından olur. Subaşıya Mısır valisi derler. Evvelce subaşılık Firavundan kaldı. Firavunun çıkışı subaşılığındandır. Padişahını gece elbise değiştirmiş bulup Salibe çarşısında asıp, yerine müstakil Firavun oldu ve (Ben sizin Allahınızım) dedi. Hazreti İmam Şâfiî'ye kadar Mısır'da subaşılık yoktu.

TUHAF HİKÂYE: İmamı Şâfiî Mısır'a geldiği vakit haramiler bütün malını ve kitaplarını, kitap olacak perişan evrakını çalmışlardı. Derhal Sultan Mehmet Ekrada varıp (Tiz bir Hunhar, katil, gaddar âdemi vali eyle) dedi. O da böyle birini vali yaptı. Bu zalim vali bir gece evinde bir mevlût tertip edip bütün Mısır bilginlerini topladı ve onlara: (Ey şeyhler, biliyorsunuz ki bizi İmam Şâfiî çerağ etti. Bizden bir tıl? ister.

Şâfiî mezhebinde bu, helâl mıdır? Bize bu zulmü revâ görür müsünüz?) deyincem eğer Mısır ulemasının İmam Şâfiî'ye kızgınlıkları varmış. Hemen dediler ki: «Ya vali, sakın bir akçe verme... Biz onun mezhebini kabul etmeziz. Eski mezhep sahibi Ceriri tefsiridir. Biz onun ne kadar kitabı varsa çaldırdık, hepsini yakacağız. Kendine de işkence ederiz veya sürgün ederiz» dediler. Zalim vali derhal Sultan Ekrada durumu bildirdi. O da bütün ulemayı subaşı evinde hapsetti ve ulemanın evlerini basıp imam Şâfiî'nin eşyasını kurtardı. Yüzden fazla teşeyyü irtikâp etmiş olanları katletti. İki yüzü imam Şâfiî mezhebini kabul edip kurtuldu. Hâlâ her sabah subaşı kapısını açıp, eli nohutlu üç yüz kavvasları, 12 cellâtlariyle «Pirperverimiz, sebebi rifatımız hazreti mam-ı Şâfiî» deyû dua ederler ve etrafı kontrol ederler. Enayi, hırsız, yankesiciyi mutlaka bulurlar. Diğer veledîzinalar subaşı defterinde kayıtlıdır. Subaşı elinde mutlak buyrultusu olursa, ona (vilâyetin valisi) derler. Suçlu ve suçsuz, bir uygunsuzluğu görüneni katleder. Böyle yapmasa Mısır fellahını zaptetmek mümkün değildir. Bilhassa gözü sürmeli, eli tesbihli, başı misvaklı, vâiz ve nasihatçılar bile hırsız ve haramilere yardımcı ve yataktır. Velhasıl bütün Mısır bilginleri mürtekiptir. Hattâ bir vakıf olsa, doksan seneye bir herife satarlar, oğul oğula miras malı olup, vakıf malını bile böyle çalarlar. Nice Darülkura ve hadis evlerini, kendi evleri yapmışlardır.

ON BİRİNCİ FASIL

MISIR'DA BULUNAN KIRK SEKİZ MELİKLERİ VE SULTANLARI BİLDİRİR: Cenabı hak Okyanus, Bahri muhit, Akdeniz'de üzerinde insan olan yüz binlerce ada yaratmıştır. Hint tarafında seyahatim olmadığından yazılmaya cüret edilmedi. Ama Akdenizde 760 ada Osmanlıların elindedir. Meselâ, Karadeniz'de Kırım, Akdeniz'de Kıbrıs, Mora, Girit hepsi yedi yüz altmışar mildirler. Batlimos Mühendisin ve Pader'in dediğine göre Midilli, İlimni, Sakız, İstanköy, Rodos da Osmanlılar elinde üçer dörder yüz mil verimli adalardır. Yine Akdeniz'de Misina yedi yüz mil bir verimli ada olup mamur olalı içine bâbî ayağı, haramî bağı basmamıştır. İspanya elindedir. Miyorka ve Minorka da yedişer yüz mildir, İspanya hükmündedir. Korsika da Akdeniz'de Cezayir'e yakın yedi yüz mil olup kâh İspanya kâh Portakal hükmündedir. Şimdi İspanya'dadır. Septe boğazından dışarıda Bahri muhitte iki bin mil batıda İngiliz adası vardır. Sekiz bin mil büyük adadır. Beşinci ve dördüncü iklimdedir. Krallarının merkezi Londrine şehridir. Londra nehri kenarında büyük şehirdir. Bundan başka 700 büyük şehir daha vardır.

BÜYÜK ADA, ÜMMÜ DÜNYA ESKİ MISIR: Bütün mühendisler ve hakîmler bin kere ölçüp 18000 mil bir cezire bulmuşlardır. Dörtken

şeklindedir. Kuzey tarafı Septe boğazından Ariş denizine kadar 2000 mildir. Akdeniz sahilinde Septe, Tanca, Cezayir, Tunus, Trablus, Cirbe, Kibrit, Benî Hilâl ve üçer ay çöl geçip İskenderiye, Reşid ve Dimyat'a ve Ariş gölünde tamam olur. Sonra Süveyş denizi kıyısında (Yukarı Said) de birçok derbentler, şehirler vardır. Yine kuzeyde Kâbe toprağında Muveylah, Yenbo, Cidde kaleleri toprağıdır. Beri tarafı Habeş toprağıdır. Süveyş kıyısında Burga, Kesire, Reyde, Abraş, Acun, Dunkilâb, Suvaken (Habeş paşasının tahtıdır), Kif benderleri vardır. Sonra Dehlek cezîresi, Musova kalesi, Harkova kalesi, Zule benderi, Hindiyye kalesi, Tuzla, Behlûle, Zeylâ benderleridir. Süveyş'ten buraya kadar iki bin mildir. Buradan ötede Bahri Muhit kenarında Zeylâ boğazından Nil'in çıktığı yerden ta Septe boğazına kadar on dört bin mil yerlerde nice benderler ve mamur olmayan şehirler hep Portekiz elindedir.

Mısır cezîresi öyle büyüktür ki Hattı üstüva (Ekvator) Mısır'a 20 konak yakın şelâleler de bulunmuştur. Hakir oraya vardığımda gece ile gündüz eşit idi. Birinci ve ikinci iklim bu Mısır'dadır. Üçüncü iklim İskenderiye, Reşid, Dimyat'tadır. Mısır'ı mübarek Nil ortasından yarar. Güneyinde yedi aylık yol ıssız, çöldür, zehirli hayvanlarla tehlikeli yerlerdir. Nil Kamer dağından doğar, yine Nil'in teşkil ettiği bir göle dökülür. Bir kolu kuzeyde Reşid, bir kolu Dimyat'a varır. Akdeniz'e döküldüğü yere Mercülbahreyn Yeltakiyan denir. Acı deryayı üç mil tatlı eder. Anadolu'dan gelen gemiler deniz suyundan içerler, eğer tatlı ise Reşid ve Dimyat'a iki üç yüz mil yaklaşmışlardır. Nil'in bir kolu da batıda Sudan'da akar. Bir kolu da Mağrib'de Girid adası karşısında Beni Hilâl memleketinde Akdeniz'e dökülür. Sonra Seyfi Gülyezen şelâleleri boğazlarını geçer. Nil'in bir kolu, Kamer dağından çıktıktan sonra Sudan tarafında Bahri muhite dökülür. Mısır'da binlerce kanallar vardır. Hattı üstüvadan ötede güneyinde boş arazi var idi. Sıcağın şiddetinden ve zehirli hayvanlar yüzünden insan yaşayamaz. Hâlâ buralarda Portekizliler vardır diye Foncistan'da Hamed İdris söyledi.

Mısır'ın yarısından fazlası Osmanlı elindedir. Oradan güneye gittik.

ŞÜREFÂY-İ ÂL-İ İDRİS SULTANLARI: Mağrib'dedir. Beş hükümdardır. Soyları hazreti Ali'ye ulaşır. Hepsi Hüseyin'dir.

ÂL-İ HAMUD SULTANLARI: Endülüs'tedirler. İlk hükümdar Nasiruddinullah'tır.

ÂL-İ MUVAHHİDİN SULTANLARI: Mağrib'te, Endülüs'tedir. On üç hükümdardır. Şam'dan çıkmışlardır.

ÂL-İ BENİ TAŞ SULTANLARI: Fas ve Mekinas'tadırlar. Yedi hükümdardır.

ÂL-İ MÜLSEMMİN SULTANLARI: Mağrib ve Endülüs'te, 6 hükümdardır. Asılları Yemen'in Himyer kabilesindendir. Amr ibn Âs'ın Mı-

sır seferinde Mülsemmin bütün kabilesiyle gelip, yedi beyi ve Uçle Tirine hâkim oldu. Amr ibn Âs Mûsâ bin Nuseyri Tanca üzerine gönderdiği vakit Mülsemmin de beraber olup Tanca'yı kuşatıp fethetti ve orada kaldı. Nesilleri çoğaldı.

ÂL-İ BENİ HARİR SULTANLARI: Fas ve Merankeş meliklerinden olup 17 hükümdardır. 280 yıl sonra devletleri zilletle başkalarına geçti. Bin parça gemi ile İspanya ve Portakal'ı yağma etmişlerdir.

ÂL-İ KÂMİLYAN ŞERİFLERİ SULTANLARI: Mağrib, Fas ve Merankeş'te yedi hükümdardır. Bunlardan Sübu-u Kâmili deniz gibi askerle Mısır'a yürüyüp Huş İsâ denilen yerde kum fırtınasına yakalanarak hepsi mahvoldular.

ÂL-İ BENİ AGLEP DEVLETİ: Afrika vilâyeti hâkimleri olup on hükümdardır. Daima İspanya ile cenk ederlerdi.

SAKALYA ADASINDA BENİ KELB DEVLETİ: Dokuz neferdir. Maharetleri gemilerle düşmandan intikam almaktı.

ÂL-İ BADİS DEVLETİ: Afrika vilâyetinde sekiz neferdir.

ÂL-İ BENİ HAFAZ DEVLETİ: Tunus ve Afrikiyye hâkimleri, 22 meliktir. 603 tarihinde Emeviler bu diyarı fethedip Benî Hafas'ı buraya hâkim bıraktı. Hazreti Ömer'in kızı Hafasa evlâtlarıdır.

FAS SULTANLARI DEVLETİ: Fas Mağrib diyarındadır. Bahri Muhit sahiline kadar olan şehirlere hâkimdirler. Ama bazen kalelerini Portakal keferesi istilâ eder. Çünkü onlarla komşudurlar.

BÜYÜK MERANKEŞ DEVLETİ SULTANLARI: Mısır cezîresinde bundan eski devlet yoktur. On kere yüz bin askeri vardır. Padişahlarına sultan derler. Hep beyaz nur adamlar imiş. Ama hakir görmedim. Bunlar da Portakal ile komşudurlar.

SUDAN SULTANLARI DEVLETİ: Mâliki mezhebindedirler. Devletleri yedi yüz seneden beri devam etmektedir. Sayısız askeri vardır. Hâlen 700 sağlam kaleleri vardır. Daima Portakal ile cenk ederler. Gayet cesur kavimdir. Hakir, bunlarla Foncistan'da çok görüştüm. Beyaz bedenli, gövdeleri iri, çoğu dülgerdir.

FONCİSTAN SULTANLARI DEVLETİ: Nil kenarında oturur, esmer renkli bir Arap kavmidir. Hattı üstüvadan (Ekvatordan) güneyde yirmi konak içeride çok sıcak yerleri vardır. Hükümdarlarına (Melik) derler. Mısır'da Şeyh Bekrî-zâdelere itikat ederler. Meliklerine (May) da derler. May, sultan demektir.

BERBERİSTAN MELİKİ DEVLETİ: Şehirlerine (Dunkıla) derler. Halkı esmer renklidir. Fakat mahbup ve mahbubesi çoktur. Paraları yoktur. Ama hutbelerinde meliklerinin adını anarlar. Şafiî mezhebindedirler. Dilleri İberidir. Çünkü hazreti İdris bu diyarlara peygamber olmuştur.

ÂL-İ KIRMANKA DEVLETİ: Meliklerine Kakan derler. Yüzleri kırmızıya çalar. Esir edip Mısır'da satarlar. Süryanice konuşurlar.

ÂL-İ BEGEVENSKİ DEVLETİ: Melikleri batı tarafta çölde olur. Sarı gözlü, kırmızı yüzlüdürler. Fakat ceylâna bile yetişirler. Paraları yoktur. Meliklerine (İmran) derler. Bu kavim Habeş ile Nil arasında çıplak bir kavimdir. Bahri muhitte Portakal ile komşu yerleri vardır.

Mızrakları ciran boynuzundandır ki adama nişter gibi geçer. Çoğunlukla Portakal ile alış veriş ederler. Bunlarda bin sene yaşamış fil dişi, gergedan boynuzu, keler derisi ve ok çok bulunur. Dillerini Portakal ve loznalarından başka kimse anlamaz. İşaretlerle konuşurlar. Lisanları Umrânîdir derler. Öyle bir dil işitmemiştim.

ZÜLYEZAN MELİKLERİ DEVLETİ: Ataları Seyf-i Zülyezen'e ulaşır. Şâfiî mezhebinde, esmer renkli müslümandırlar. Paraları yoktur.

Hakir Foncistan'da, Şulumkay şehrinde bunlardan birkaç adam ile görüştüm. Fonçlı bir adam onların dilini bilirdi.

Onu tercüman yapıp sordum: «Biz on iki padişahız, üçer dörder kere yüz bin askerimiz vardır. Biz olmasak Portakal Habeşi zapt eder» dedi. Ama, bunu söyleyen adam aynen bir maymuna benzerdi. Çekirge bacaklı, kara karınca ve zayıf kavimdir. Ama herkes bunlardan korkar. Haşr, neşr, cennet, cehennem bilmezlermiş. Gûya konuşan bir hayvan imişler. Ama hakir görmedim. Allah bilir.

ÂL-İ HİLÂL DEVLETİ: Mağrib'de Ucla tarafına düşer. Bu Beni Hilâl şehri Girid adası karşısına düşer. İspanya istilâ edip padişahlarını katl etmiş. Bu yüzden mahvolmuşlar. Şimdi yüz binlerce konar göçer Araplardır. Hakir Girid'te iken, Hilâl'den, misk kokulu yağı gelirdi. Ve Mısır'a da götürürler. Mağrib çölünde otururlar.

ÂL-İ AFARİKA DEVLETİ: Büyük askerdir. Hâkim ve zabitlerdir. Onlara Afrika derler. Çoğul olunca Afarika derler.

MAY BORNU DEVLETİ: Hanbeli mezhebindedirler. Padişahlarına (May) derler. Paraları yoktur. Akçe yerine Mısır'dan katır boncuğu getirip balta alırlar. Kadınları inci yerine katır boncuğu takarlar. Her sene sekiz ayda çölü geçerek Mısır hacılarına gelirler. Hattâ padişahları May Sencalüddin bin deve malı ile Mısır'a geldiği vakit ben de kendisi ile görüştüm. Avrat gibi yüzünü örter, yüzükoyun yere yatıp öyle konuşurdu. Siyah renkli bir adamdı. Akabe'de öldü.

ÂL-İ AFNU DEVLETİ: Bunlar yedi kabiledir. Bir kabilesi müslümandır. Paraları yoktur. Esmer renklidirler. Sünnet olmadıklarından başka kavimler bunları esir edip Ucle ve Mısır'da satarlar. Çok melikler vardır ama hakir gidip görmedim. Yalnız şu kadar bilirim ki bu yeryüzünde ne kadar giyinik adam varsa, bu Mısır ceziresinde de o kadar çıplak adam vardır.

CEZAYİR VİLÂYETİ DEVLETİ: Evvelce İspanya elinde para sahibbi krallık idi. Kanunî Süleyman fethetti. Hâlâ 12 bin askeri vardır.

TUNUS VİLÂYETİ DEVLETİ: Bu da İspanya elinde para sahibi krallık idi. Süleyman han Durkud paşa eliyle zaptetti. 20 bin askere maliktir.

TRABLUS MAĞRİP VİLÂYETİ DEVLETİ: Bu da İspanya elinde idi. Süleyman han fethetti. Hâlâ 20 bin askere maliktir. Bütün kâfirler bunlardan kan kuşanır. Para ve hutbeleri okunur. Paralarında (Ahmet Han oğlu Sultan Murat) yazılıdır... Mısır cezîresinin batısındaki Selâtin devletleri yazdık, şimdi doğusunu yazalım. Mısır'ın doğu tarafı Habeş, Dehlek, Zeylâ' ve Foncistan'dır.

DÜMBİYYE MELİKLERİ DEVLETİ: Siyah bir kavimdir. Mezhepleri Benanî, yâni ateşperestliktir. Fakat Karun gibi zengindirler.

ÂL-İ CÂBİYYE DEVLETİ: Dağı taşı tutmuş bir kavimdir. Meliklerine (Radakay) derler. Nuh oğlu Kenan zürriyetinden geçinirler. Esmer, asık suratlı bir kavimdir. Güneşe taparlar. Velhasıl Habeş ikliminde yetmiş melik vardır. Her biri bir mezheptedir. Hepsi siyahtırlar. Fakat batı merkez kıyısında beyaz insanlar vardır.

HABEŞ MELİKLERİ DEVLETİ: Cehalet devrinde padişahlarına (Necâşi) denirdi. Sonra dünya malik olduğundan (Sultan) dediler. Süleyman han zamanında Sinan paşa ve Tavaşî Süleyman paşa yardımı ile Özdemiroğlu fethetmiştir. Para ve hutbe sahibi bir vezirlik yerdir. Ahalisi müslüman değillerdir. Çünkü daima Portakal keferesi ile ihtilât ederler. Mısır cezîresinde olan burada tamam oldu. Yeri geldiğinden hıristiyan krallarını bildirelim:

ON İKİNCİ FASIL

YERYÜZÜNDE MÜŞRİKLERDEN SAPIK KRAL OLANLARI BİLDİRİR: Evvelâ yeryüzünde krallık eden Kiyumers şahtır. Nuh Nebi evlâtlarındandır. Bunlara Amalika derler. İsa asrında çıkan melikler dört tabakadır: Birincisi, Daraniyan, ikincisi Kiyaniyan, üçüncüsü Eşkâniyan, dördüncüsü Sâsânîyan'dır. Daraniyanlara Resûlü Ekrem dua ettiğinden zürriyetleri devam eder.

KESRA DEVLETİ: Bağdat, Kûfe, Basra, Lahsa, Acem, Horasan, İrân ve Turan bunların hükmünde idi. Resûlü Ekrem, bunlardan Nuşirvan zamanında dünyaya geldi. Devletlerini Cengizliler istilâ etti. Gürcistan'da yerleştiler. Hâlâ Gürcistanda...

ÂL-İ DÂDİYAN: Osmanoğullarına tâbi olup hediye olarak yüz bin bez ve sunkur doğanlar ve güzel kızlar ve oğlanlar verirler. Bunlar Dağıstan ve Cengelistan'da beş tabaka oldular.

BİRİNCİ TABAKA GÜRCİLER: Sefer paşadan beri Osmanlılara itaat üzeredirler.

İKİNCİ TABAKA ÂL-İ ACIKBAŞ: Kâh itaat, kâh isyan ederler. Cesur ve acıkbaş kavimdir.

ÜÇÜNCÜ TABAKA ÂL-İ KÜRİL: Kırk bin kişi olup itaat üzeredirler.

DÖRDÜNCÜ TABAKA ÂL-İ ŞAVŞAD: Nuşirvan'ın bir oğlu Şavşad idi. Hesapsız askerleri vardır, ama itaat üzeredirler.

BEŞİNCİ TABAKA ÂL-İ MEKRİL: Bunlar o kadar cesur değillerdir. Kendi hallerindedirler. Tabefzun yanında Künye kalesinde içeride Çoruh kenarında, Karadeniz kıyısında otururlar. Hepsi hıristiyandır. 56 tarihindeki seyahatimizde mufassal olarak yazmıştık. Nuşirvan'ın bir oğlu da Hürmüz'dür. Elbürz dağı eteğinde otururlar. Tohtamış han istilâsında...

ALTINCI TABAKA ÂL-İ TACDAR, YANİ MACAR KAVMİ: Sultan Mehmet'in Eğre yakınında muzaffer olduğu Hıristos (Haçova) sahrasında hâlâ bir toprak kale vardır. (Türk uru) derler. Orada otururlar. Bunlar biz Mençar, yani dört kardeşiz dediklerinden, (Macar) adını aldılar. Sonra taçları Nemse çasarına geçer. Sultan Süleyman Vişgrad şehrini zaptedince bu tacı zapteder, sonra bu tacı Ferdinand krala verir. Evvelce 74 senesinde Alman diyarına seyahatimizde ayzılmıştır. Biline ki Macarin adı (Gürcü) dür. Gürcü kavmi eskidir. Acemden gelip Macar olmuşlardır.

YEDİNCİ TABAKA MOSKOF KRALI: Bunlar da Enuşirevan evlâdındandır. Ulu ülke sahibi oldular. Ülkeleri iki iklimde olup, karanlık dünya da ellerindedir. Hıristiyandırlar. Kralları ölse, Gürcistan'dan bir şehzâde getirip kral ederler. Bundan da, tatarlarla üzerlerine sefer ettiğimiz vakit yazılmıştı. Moskof diyarı, 48 hanlık ve 18 urbaylık yani vezirlik yerdir:

LEH KRALI DEVLETİ: Bunlar da Dâdiyan neslinden geçinirler. Altı sınıf olup hep hıristiyandırlar. Krallarına (Ban) derler.

ÇEH DEVLETİ: Krallarına (Çehdam) derler. Şiddetli kavmi vardır.

DEVLETSİZ ERDEL MACARI: Bunlar da Menuçehr evlâdından geçinirler. Krallarına (Yaramde) ve (Betlângor) derler. (Ulu kral) demektir. Osmanlılara itaat üzeredirler. Dört bölüktür (Hayduşak, Erdel, Saz ve Siykel) dir. Halkı Eflâktır. Kâğın yırtan kuruşu, Banya kalesinde kesilir. Hakir bu diyarda çok gezdiğimden, çok yazmışımdır.

ORTA MACAR DEVLETİ: Bunlar da Menuçehr evlâdından geçinirler. Çünkü dillerinde çok Fars bulunur. Fülek, Semendire, Kermat, Siçan kaleleri bunlarındır. Ülkeleri azdır ama, şehbaz keferelerdir. Paraları (Zolata) dır. Eğre ellerinden gideli zayıflamakta olup hâlen Nemse çasarına tâbidirler. Krallarına (Platnoş) derler.

İSFAH DEVLETİ: Bahri muhit kenarında büyük ülke sahibi devlettir. Anpır Radal derler. Para sahibidir. Nemse çasarı bu kavimden âcizdir. 122 yıldır kralları gelip gitti, hâlâ da cenk ederler.

ESKİ FELEMENK DEVLETİ: Fiyamenk te derler. Bahri muhitten 21 büyük körfezi doğu tarafı nihayetini tutmuş, nihayetsiz memlekete sahip bir kraldır. Lâkapları Misterdam yani (herkesten yüksek) demektir. 3000 parça gemisi vardır. Bunların vilâyetinde olan yüksek ağaçlar başka diyarda olmadığından bunlardan yapılan gemi meğer İngilizlerde ola... Para sahibidir. Altın dökme riyaline aşkolsun. Merkezleri Amsterdam'dadır. Evvelce yazılmıştı.

DANİMARKA DEVLETİ: Krallarına Enkür derler. Bunlar da İngiliz karşısında Bahri muhit kenarındadır. Nemçe kralına tâbi olan yedi kralın biri de budur. Para sahibidir. Altını ve dökme riyali vardır.

DUNKAR KIZ DEVLETİ: Krallarına (Dunkarka) derler. Hakir 74 ramazanında buraya geldiğim vakit kralları iki kız kardeşti. Tahtları Lunçat'tır. Yeni dünya (Amerika) nın iskelesidir. Burada Yeni dünya adamları çoktur. Balta, Pelesante, yeni dünya ağacı, balık kemikleri getirirler. Lunçat şehri İstanbul kadardır. Altları bağlı olan seyrek evlerdir. Ama su ve havasına aşkolsun. Paralarında iki kız resmi vardır. Bir çeşit gemileri var ki yedi kat anbarı vardır. Üçer yüz tunç topları ve üçer bin âdem alır, bin gemici vardır. Hinde, Yeni dünyaya işlerler. Bu gemilerin içinde çarşı, değirmen, hamam, kıçında bahçesi vardır.

NEMSE DEVLETİ: Alman kralı, Nemçe çasarı, imparator dahi derler. Yedi krala hükmeder. Büyük şehirlere, sayısız askere maliktir. 1700 yıldan beri kraldır, 1700 kalesi vardır. Merkezi Bec (Viyana) ve Brak (Prag) dır. Huşenk Şah evlâdından geçinirler. Grona taç her vakit Pojer kalesinde durur. Osmanlılar Uyvar fethinde bu tacı Prag'a getirdiler.

İNGİLİZ DEVLETİ: Kralarının elkabına İrlanda derler. Para sahibi kalın kraldır. Ama vilâyetlerine varmadım. Üç parça büyük adadır. Tahtları Londra nehri kenarında Londra şehridir. Alman yakalarında İngilizin hükmü yoktur.

KÜÇÜK MACAR DEVLETİ: Nemçe çasarına tâbidirler. Birkaç kere Nemçe'ye gücenip Osmanlılara tâbi olmuşlardır. Memleketlerinin çoğu Osmanlı elindedir. Pojega, Kanije, Össek, Valpova, Peçevî, Şikloş ve Sigetvar bunların idi. Hâlâ kendileri Mısloven vilâyetindedirler. Tahtı Elgradcık ve Çakotorna derler. Krallarına Hersek derler. Yedi tabaka kâfirdir. Bunlar Zirin oğlu, (Torn'da oturur), Begân oğlu (İsloven vilâyeti bunundur), Nadaj oğlu (Hırvatistan bunundur), Kipan oğlu (Sumay vilâyeti bunundur), Şovar oğlu (Rabe nehri huduttur), 74 te Köprülü oğlu Ahmet paşa ile burada bozulduk. Dodoşka oğlu, paralar Penezdir. Zadra'dan içeride Venedik körfezi sahilinde Dodoşkistan büyük taşlık arazidir.

BÜYÜK BELÂ VENEDİK DEVLETİ: Krallarına Becperm derler. Kırk beyi vardır. Aralarından yedi beyi olur. Yediden biri Becperm olur.

Tahtları Venedik'tir. Şehirleri şehirlerimize komşudur. Barışa aykırı bir iz olsa frenk uyuzu gibi ulaşır, yirmi yirmi beş yıl dolaşır, güçlükle barış kabul eder. Bir tedbirli mel'undur.

DOBRE VENEDİK DEVLETİ: Krallarına Çarna derler. Dilleri lâtincedir. Osmanlıların yıldızının parlayacağını yıldız ilmi ile keşfedip, Orhan Gazi zamanında ahit üzere barış yapmışlardır. Aslâ ahitlerini bozmazlar. Tahtları, Hersek sancağında Nove kalesidir.

KIZILELMA VİLÂYETİ PAPA DEVLETİ: Krallarına Papa derler. Bütün deryada gezen, karada canından bezen kâfirlerin, hazreti İsa vekili müftileridir. Ama perhiz ile öyle kadit olur ki... Öyle iken iki yüz sene yaşar. Dördüncü Murat zamanında ölen Papanın 300 sene yaşadığı sabittir!

Hayf ana kim dâm-ı cehl içinde kalmıştır zebun

Amma mümkündür. Çünkü hakir Kıpçakta 200, 300 sene yaşayan Kalmık gördük.

DEVLETSİZ FRANSA: Büyük kraldır. Osman oğullariyle akrabalığı vardır. Tahtları Paris'tir. Binlerce kaleleri ve kalyonları vardır.

CİNEVİZ DEVLETİ: Krallarına Cenvan derler. İllâ vilâyeti azdır. Ticaretle geçinir. Şimdi Osmanlılarla barış halindedir. İstanbul'da balyozu vardır.

IGRANDUKA DEVLETİ: Akdeniz sahilinde bir hıristiyan devlettir. Payitahtı Alagorna'dır. Askere ve kalyona maliktir. Krallarına İgrando derler.

PORTAKAL DEVLETİ: Kimse ile barış kabul etmemiş bir kibirli kâfirdir. Hıristiyandır. Ama ne Papıştır, ne Lüteryanîdir. Mısır cezirenin Bahri muhit sahili hep bunun elindedir. Hindistan'da yedi yüz adaya maliktir. Hindi zebun etmiştir.

EFLÂK KRALI: Büyük devleti vardı, fakat Âl-i Osman elinde ezildi. Hâlâ haraç verir. Kuzeyde Erdel ile komşudur. Payitahtı Bukreş ve Terkoviç'tir.

BOĞDAN DEVLETİ: Bayezid-i Veli (Fetehnâ) lâfzı tarihinde zapt edip haraç verir oldular. Vilâyetleri İslâm şehirlerine eklendi. Meselâ İslaven, Kurul, Tot, Hırvat, Sırp, Bulgar, Lâtin, Hersek, Voynik, Lâz, Haylaz, İnatçı Kazak, Unursuz Rus, Arnavut ırzı nâbud, Rum ve Mora Arnavudu, Çekonây-ı Rum, Maneze-i Rum, Lâzurum gibi kralı ellerinde devletleri mahvoldu. Ama Allah'a hamdolsun Hırvat, Bulgar, Lâz, Sırp, Voynik ve Arnavutlar Osmanlılara reâya olmuşlardır.

ÇERKEZİSTAN VİLÂYETİ: Kral değillerdir ama beyleri vardır. Bunlar mirzadır. Taman adası Çerkezleri Kefe paşasına tâbidirler. Kuban nehrinin karşısında Şağake Çerkezi, bu da tâbidir. Büyük Şağake Çerkezi âsidirler. Jana ve büyük Jana Çerkezi Mameluk, Hatukay âsidir.

Poltkay Çerkezi itaatli değildir. Bozduk, Çerkezi, Memşuh, çerkezi âsidir. Bisni çerkezi bunun beyidir. Hepsinin beylerine Mirza derler.

Kırk bin askere maliktirler. Hakir 1077 de Canbek Giray sultan ile Sokum'a gittik idi. Orada bütün Kabarta çerkez İslâm ile tanıştık. Ezan okuyup, ilk imamlığı ben yaptım. Ama diğer çerkezlerin bir mezhebi yoktur. Kâfir dersen adamı öldürürler, Müslüsan desen ibadet bilmezler. Tavstan çerkezi bazen Dağıstan padişahı Şamhol hana tâbi olur. Kırım'dan buralara kadar Çerkezistan 97 konaktır. Ama bunların kuzeyinde dört padişah Kalmık vardır.

DEŞT KIÇAP'TA OTURAN KALMIKLAR: Evvelâ Heyhat sahrasının doğusunda Terek kalesi yanında «Tıysa Şah devleti» on kere yüz bin Kalmıktır. Haşr, neşr, âyet, hadis, cennet, cehennem bilmezler. Bütün canlıları yerler, derisini giyerler, su içmemişler, ekmek yememişlerdir. Hastallk nedir bilmezler. Pire, kehle, tahta biti bilmezler. Boza ve kımız içerler. 300 sene yaşayanları vardır. Sonra Timurlenk mili yakınında (Moyıncak Şah devleti) on kere yüz bin kalmıktır. İslâmlık, hıristiyanlık nedir bilmezler. Ama çok cesurdurlar. (Kuban Kalmık devleti) yüz bin obadır. Kuban nehri kenarındadır. Bunların içinde hâlâ elli bin Müslüman Noğay vardır. Sonra İdil nehrinin öte yanında (Çakar Kalmık devleti) beş kere yüz bin olurlar. Ama hakir İdil nehrinin öte tarafa geçemedim. Bütün Kalmıklar bunlardan korkarlar.

(URUMBET KALMIK DEVLETİ: Beş kere yüz bin mel'undurlar. İdil nehrinin bir tarafında otururlarmış. Buralarda olan Nogayın hesabı yoktur. (Sakar Kalmuk devleti) Sekiz kere yüz bin mel'undurlar. Kıpçakta otur derlermiş. Arabaları üzerinde her gün bir otlak yere göçerler. Hasılı kelâm bu mel'unlar 17 padişahtır. Çin, Maçin, Hata, Hoten, Fağfur hâsılı, karanlık deryayı buzların olduğu yerden geçip (yıldırmak dünya), yani (Ak dünya) da otururlar. (Hayat suyu) oradadır. Onun için çok yaşarız derler. Muhakkak Beni Asgar bunlar.

SAPIKLIK ÜZERE OLAN ABAZALAR: Karadeniz kenarındadırlar. Aşiretler halinde olup birbirleriyle cenk ederler. Mezhepleri ve kitapları yoktur. Çerkezler bunların kuzeyindedir. Bazen çerkezler Mekriller ile cenk ederler. Mekrillerle aralarında Faşe çayı huduttur. Çerkezlerin asılları Araptır. Abazalardan evvelâ Mekrilistan ile komşu olan (Çaç abazaları vilâyeti): Beylerine Çaça derler. On bin kavim olur. (Arlan abazaları vilâyeti): İskeleleri Laçigat'tır. On bin bahadır kavimdirler. (Çindalar Abazaları vilâyeti): İskeleleri (Kakır) dır. Tamamı 15 bin adamdır. Soylu Abaza bunlardır. Bunlarda olan mahbup ve mahbube hiçbir Abazada olmaz. Bunlara (Dağ çindaları) derler. Buradan üç konak geride (Büyük çintler abazaları vilâyeti): Yirmi beş köydür. 15 bin asker olur. Abazaların ardı tamamen Mamşuh çerkezleridir. Daima abazalarla cenk eder-

ler. Bir konak batıda (Keçler abazaları vilâyeti): İki bin kavm olur. Sipahilikte meşhurdurlar. (Artlar abazaları vilâyeti): 30 bin adam olur. Yiğitlikleri, hırsızlıkları meşhurdur. İskeleleri Kepus'tur. İstanbul gemileri burada kışlar. Bu Artlar dağında (Sadşe Abazaları vilâyeti): Ne çerkezdirler, ne de dürüst abazalardır. Hattâ Seydi Ahmet paşa (Sen abaza değilsin, bizim sadşe yiğitlerindensin) derdi. Buradan üç konak batıda (Kamış abazaları vilâyeti) beyleri vardır. On bin bahadır askerlerdir. Asilerdir. Bolluk diyardır. Bunlara üç konak yerde (Suçalar abazaları vilâyeti) beyleri ve on bin askerleri vardır. Kefe ile karşıdır. Buradan iki konakta (Bozoduk çerkezleri vilâyeti) beyleri ve on bin askerleri vardır. Buradan da iki konak Karadeniz kenarında (Kotasi aşireti vilâyeti) Abaza beyliğidir. Yedi bin askerdir. Anapa buraya iki konaktır. İtaatli bir kavmdir. Burada abazanın 12 kavmi tamam olmuştur. Mahbup ve mahbubeleri, yiğitleri olur. Asılları Araptır. Bu diyarlar Cineviz elinde iken, Arabistanda isyan edip buralara gelmişlerdir. Bu abazanın dağlar içinde 12 kabilesi daha var ama, biz oralara varmadık. Ama adlarını işittik.

Posuhu, Çepsi, Besleb, Mekliyye, Aypiga, Valakırpış, Çamakurş, Maça, Pancarş'tır. Her kabile 10, 15 bin askere maliktir. Gayet hırsız kavmdirler. Abaza ve Çerkezler bile bunlardan âcizdirler. Ama Mısır askerinin temeli bu Abaza ve Çerkez vilâyetidir. Müslümanı severler. Abaza ve Çerkezler kefere olmazlar. Varsa katlederler. Kilise ve kitap yoktur. Müslüman oldukları vakit sağlam müslüman olurlar.

UĞURSUZ RUS'UN, YANİ İNATÇI KAZAĞIN AHVALİ: Leh ve Moskova kralları idaresinde yetmiş fırka mel'unlardır. Kâh tatar hanına, kâh Moskova, kâh Leh kralına tâbi olurlar, kâh isyan edip beş yüz parça gemi ile Karadenize çıkıp sahilleri yağma ederler. Evvelâ Özü nehri kenarında Hatman Kardeş Kazak, Dorozenka, Hatman Sirke, Hatman İhmal Niç, Hatman Bırabaş, Hatman Andırya, Hatman Şeremet, Zaporoska, Harnestiyan, Uman, Görlü, Çehril ve kâfirlerden nice Hatmanlar daha vardır. Moskofa tâbi olanlar yetmiş Hatmandır. Hepsi Ten nehri kenarındadır. Ten hatmanı, yetmiş hatmana serdârdır. Kaleleri Ten nehri kenarında ağaçtandır. Çerkez Kirman, Mince Kirman, Seva Kirman Isor Kirman, Nüjik Kirman, Tokai Kirman, Pras Kirman, velhasıl Azaktan üç aylık yol kenarınca yetmiş hatmanlık yerdir. (Kirmenler) adiyle anılırlar. İnatçı Kazaklardır. Burada bu mel'unlar da tamam oldu.

RUM KAYSERLİĞİ DEVLETİ: Herkıl kral en fazla yaşayıp, Mısır'a da sahip oldu.

KIPTİ DEVLETİ: Hükümetleri 400 senedir. Bir tabakaları 47 nefer oldu. Sorna devletleri yıkılıp araya 300 yıl Amalika devleti girdi. Sonra yine Kıptiler devleti 168 sene oldu. Yunaniyan devleti: Mesih dinini tuttular ve bir sınıfına da (Batalsa devleti) derler. Sekizi hükemalardandır. Batlamyos hekimden dolayı (Batâlise) derler. 14 kraldır. Saltanat müd-

detleri 207 senedir. O zaman dünyayı Yunanlılar kapladılar. Dünyaya Kaftan kafa hükmeden dört kişidir. İkisi Müslüman, ikisi kâfirdir. Müslümandan biri hazreti Süleyman, biri Büyük İskender'dir. Yunanlılardan biri Madyan oğlu Yanko, diğeri Muhtunnasır'dır.

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

ÂL-İ OSMAN DEVLETİNİN ÇIKIŞINI BEYAN EDER: Allah'ın takdiri ile Anadolu kavmi İshak oğlu İs evlâdındandır. Sonra Yâfese ve ondan Nuh'a ulaşır.

Bunların temiz sülâlesinden Selçuklular 476 da, Danişment emirleriyle birlik olarak Malatya, Kayseriye, Alâiyye ve Konya'yı istilâ ettiler ve müstakil padişah oldular. Allah'ın hikmeti, (Mâhan) dan Âl-i Osman'ın dedeleri Süleyman Şah ve Ertuğrul tatar ve Moğol derdinden Ahlât'a gelip yerleştiler. Bu sırada Süleyman Şah Murat nehri kenarında Cebir kalesi dibinde boğuldu. Ertuğrul, Selçuklulardan Alâeddin'e gelirken yolda cenk eden iki orduya rastladı. Gördü ki beyaz destarlı Konya askeri bozuluyor, hemen Tatar üzerine hücum etti. Tatarlardan bir can kurtulmadı. Sultan Alâeddin, muzaffer oldu, Ertuğrul'a hil'at giydirip sağ kol beyliği verdi. Bursa Tekfuru üzerine serdâr etti. Bilecik, Ilıbat (Ulubat), İnegün (İnegöl) ve Yalakâbat'tan bol ganimet malı ile Ertuğrul Alâeddin'e geldi. O asırda Alâeddin yetmiş Tabl ve âlem sahibi mirlivası ve askeri vardı. Bunlar, (Zülkadriye, Ramazan oğulları, Danişment oğulları, Amasya'da Ferhat oğulları, Germiyan oğulları, Ankara'da Âl-i Sübhan, Sarhan vilâyetinde Âl-i Sarhan, Âl-i İmad, Âl-i Sunkur, Kesein ilinde Âl-i Keskin, Âl-i Teke, Hamit ilinde Hem Âyet bey, Menteşe Bey, Aydın bey, Larende'de Âl-i Karaman, Yalakâbât'ta Ertuğrul bey... zamanlarında Mevlâna Bahaeddin Mehmet bin Hasanül Belhiyyül Bekrî Sultan Alâeddin zamanında 681 de Konya'da vefat etti. Yerine oğlu Celâleddin-i Rûmî halife oldu. Sonra Sultan Alâeddin Erzurum taraflarına sefer edip Fenade denilen yerde hastalandı, oğlu Giyasüddin tarafından zehirle öldürüldü. Asker de Gıyasüddin'i parçaladı. Selçuklular da son buldu. Bütün Anadolu bilginleri Ertuğrul'u bey ettiler. O da Söğüt kasabasında gömülüdür. Orhan bey oğlu Savuci bey de Tomalıc gazasında öldü. Yine bilginler ittifakla Ertuğrul oğlu Osmancığı bey ettiler. Bütün Selçuk âyânı can ve gönülden biat ettiler. Doğumu 656, evvelâ Osman (ebced hesabiyle 1299), ömrü 69, saltanatı 26, vefatı 726... Sonra Orhan bey hükümdar oldu. Saltanatı 35 senedir. Zamanında oğlu Süleyman paşa, Karamürsel bey, Ece ve Yakup beyler Lapseki'den karşı Rumeli topraklarında Gelibolu tarafına çıkıp İpsala'yı zaptettiler. Süleyman paşa kalenin kapısına el vurup (Bismillahirrahmanirrahim) tarih olmuştur. Gaziler, esir ettikleri kadınlarla evlenip çoğaldılar. Rumeli tarafında on

iki kefere milleti vardır. Meselâ, Rum, Bulgar, Eflâk, Sırf (Sırp), Voynik, Hırvat, Latin, Boşnak, Laz gibi... Tuna kenarına varıncaya kadar harap edip, evlendikleri kadınlardan nice şanlı kimseler yetişip, dedeleri olan kâfirlere kılıç vururlardı.

Nihayet Süleyman paşa Bolayır'da yaban kazına doğan salıp, ardından at bırakıp, at tekerlendi ve vefat etti. Vefatı 760 tır. Orhan Gazinin de ömrü 83, cülûsu 726, doğuşu 678, vefatı 761 dir. Oğlu Hüdavendigâr bey olup ömrü 65, doğumu 727, saltanat müddeti 31 dir. Kosova cengi sonunda Mikloş (Miloş) Koblâki adlı kefere tarafından hançerlenerek şehit edildi. Bursa'da eski kaplıcalara gömdüler. (Bundan sonra Evliya, dördüncü Sultan Mehmet'e kadar olan padişahların tahta çıkış, doğuş, ölüm tarihlerini ve saltanat ettikleri seneleri birer birer yazar.)

Âl-i Osman devleti, yetmiş hükümdarın devletlerine sahip olmuşlardır. Hâdimül Haremeyniş şerifeyn olup bütün kralların üzerine geçmişlerdir. Bundan sonra Sultan Bayezit oğlu birinci Selim hanın Mısır'a sahip olduğunu beyan eder.

SELİM ŞAH ELİYLE MISIR GAZASININ SEBEBİ

Malûm ola ki, Fatih Sultan Mehmet Uzun - Hasan'ı Tercan sahrasında mağlûp edip, oradan Tarabefzun (Trabzon) u zaptederek Bayezid-i Veliyi orada hâkim kıldı. Birinci Selim burada doğdu. Fatih, Karaman oğulları adlı eşkiyalar üzerine sefere giderken Üsküdar'a yakın Maltepe'de vefat etti. Yerine oğlu şehzade Bayezid-i Veli hükümdar oldu.

Şehzâde Selim ise Gürcistan, Mekrilistan ve Dadyan taraflarında birçok fetihlerde bulundu. Uzun Hasan akrabasından Mirza Han, Selim ile pençapenç olup zorla Caniha kalesini Selim zaptetti. Üç yüz kantar gümüş kapkacağı babasına gönderdi. Canihâ, hâlâ Gümüşhane dedikleri yedi yerde gümüş madeni ırmak gibi akar. Allah'ın hikmeti şehzâde Selim talihinden altın madeni de çıktı. Orada yüz bin altın kestirip babasına gönderdi.

Bundan sonra Selim yedi sekiz senede 15 parça şehir, Köyhisar, Niksar, Bayburt, İspir, Tortum, Erzincan'ı zaptetti.

Sultan Bayezid-i Veli, Koron ve Moton taraflarını elde etmek azminde idi. Beri tarafta Kızılbaşı Evbaş ile, Zülkadriye oğlu Alüddevle birlik olup Tokat, Sivas, Amasya ve Osmancığı istilâ etti.

Gittikçe Acem şirinleşirdi. Bayezid-i Veli ordusu ile Turhal sahrasında Acem ile harbe tutuştuğu sırada Mısır sultanı Gavri tarafından 12 bin alaca atlı asker gelip müthiş bir harp oldu. Acem, Türkmen ve Mısır askeri galip geldi. Şehzâde Selim «Ah Mısırlı, eğer bir gün hükümdar olursam, ahdim olsun evvelâ Acemi, sonra Zülkadriye oğlunu, sonra Mısır'ı...» diye sabrederdi. Ama kızılbaşlar Üsküdar'dan çapara ile baş alıp,

Sivas hanlarına getirirlerdi. Bu suretle Osman oğulları Acemce çul torba haraç namına vermeye başlayıp Osmanlı devleti hor ve hakir olmaya yüz tuttu, Bayezid-i Veli ise halveti tarikatine girip, dünyadan el çekmişti.

Bu sırada İstanbul'dan şehzâde Selim'e (Sen askerle gel, elbette tahtı sana teslim ederiz) diye haberler geldi. Selim han oğlu Süleyman han Trabzon'da doğmuştu. Onun için Şah İsmail ona (Lazoğlu) diye yazardı. Selim Sultan, babası Bayezit'ten oğlu Süleyman için Kefe sancağını istedi. Bu isteği kabul olundu. Arkasından Selim han da Kefeye varıp Tatar hanı Mengili - Giray hana içini açtı. O da (Allah mübarek eyleye) diyerek 40 bin asker verdi. Kendi de 20 bin asker topladı. Paravadi denilen yerde Uğraş deresinde Selim sultan ile, babası Bayezid'in orduları karşılaştı. Bayezid-i Veli askeri (bir kan dökücü şehzâdedir, ümittir ki tahta çıkınca hepimizin boynumuzu vurdurur. Hemen cenk eylemek doğrudur) dediler. Kanlı bir cenk oldu. Şehzâde Selim askeri bozuldu. Şehzâde yan verip, Karadeniz kıyısında Varna'dan bir gemiye binerek Trabzon'a gitti.

ŞEHZADE SELİM HANIN SERGÜZEŞTİ

Hakir bu hikâyeyi, sözüne inanılır kişilerden naklederim. Babamız Derviş Mehmet Zıllî 117 yaşında vefat etti. Osman oğullarından dokuz padişahın sohbeti ile müşerref oldu. Süleyman hanın Sigetvar seferinde beraberinde idi. Kıbrıs fethinde Kara - Mustafa paşa ile beraber olup Magosa'nın anahtarlarını ikinci Selim'e getirdi. Kendisine dergâhı âli güğümcü başılığı ihsan olundu. Sultan Ahmet asrında Mekke-i Mükerreme'nin altın oluklarını pederimiz yaptı. Surre eminliği hizmeti ile Mekke'ye mîzab-ı Rahmeti koymuşlar. Yani pederimiz yaşlı idi. Sultan Süleyman rikâbından Kuzu Ali Ağa 148 yaşında vefat etti. Zeyrek başında Pirinççi-zâde hânesi sahibi Abdi efendi ve Araplar hamamı yakınında Karakız - Mehmet efendi... Bu ihtiyarlar bir yere gelip sohbet ettikleri vakit hakir Safâ ederdim. Bir gün can sohbeti ederlerken bir artık tirit, zayıf adam geldi. Hepsi ayağa kalkıp hürmet ettiler.

«Safâ geldin ömrümün varı Halimî efendi» diye ağırladılar. Kahveler içildi. Kellelerinden arakıyelerini gec kılup, Kuzu oğlu Ağa dedi ki:

«Efendin Selim han, efendimiz Süleyman han ruhu için, Selim han Uğraş mevkiinde mağlûp olup Trabzon'a kaçtıktan sonra, içinin yangınından, kıyafet değiştirerek nasıl seyahat ettiniz, onu nakleyle.»

Dedi. O da, bizim pederin arka kaşağısını eline alıp anlattı:

«Trabzon'da Selim han bir gün beni ve kara nedimi yanına çağırıp (Ne dersiz, oğlanlar, sizinle bir seyahat edelim) dedi. Biz dahi (ne tara-

fa?) falan demedik. Selim han hemen koynundan bir kelâm-ı izzet (Kur'anı Kerîm çıkarıp (bu esrar burada kala) diye yemin verdi. Biz de:

Ser vermek olur sırrı ayan eylemek olmaz;

Diye yemin ettik. Birer adet Bektaşi hırkası, elde teber, belde Dâvûdî sapan, başlarımızda âfitâbe-i vâhidî geçirip bellerimize telâtin kırmızı tennûre bağlayıp bir eşeğe kitapları, eşyamızı yükleyip Trabzon'dan bir sabah yola revân olduk. Ama koca Selim dede (Yavuz Sultan Selim) hayli tabankeş, çar darb bir mutarraş tuvânâ-tap bülent nevcivan heybetli yiğit idi. Hakir Halimî, kara nedimi de yirmi yaşında zırtıl balaban köçekleriyiz. Yedinci günde Dağıstan padişahı Şamhal şahın ülkesinde Karabudak hanın diyarına girdik. Sonra Şamhal hanla buluştuk. «Dervişler, kanden (nereden) gelirsiz?» dedi. Selim dede «Rumdan (Anadolu'dan) gelirim» dedi. Birkaç gün orada kaldık. Sonra oradan kalkıp Bakû'ya, Geylân'a, Gence'ye, Şirvan'a, Hazer kenarında Mazeranderana varıp orada üç gün kaldık, oradan Kum, Kaşan'a, Cebeli Deylem'e, Horasan'da ..... hazretlerinden biat ve Sikke yenileyip bir ay kaldık. Oradan Rum'a hacı Bektaş-ı Velî'nin evlâtlarına mektuplar alıp İsfahan'a kadar 170 şehir geçtik. İsfahan'da bir kalenderhanenin birer köşesine yerleştik. Selim dede kahvehanelerde satranç oynardı. Bu hususta öyle şöhret buldu ki kimse onun karşısında taş oynatamazdı. İsfahan halkı Selim dededen âciz kaldılar. Ve «Eğer bu derviş bizim Güzelce Şah ile satranç oynasa âman vermeyip mat eder» diye yemin ederlerdi. Nihayet şöhretini Şah duyup; (Tiz huzuruma o dervişi getirin!) der. Bir akay gelip (Aşk ola apdallar) diye selâm verip biz de (Aşkola cemal Bâkemâline) dedik. (Buyurun sizi Şah diler iletelim) der. Şahın huzuruna varınca hemen Selim dede belinden İsrâfil nefirini çıkarıp bir Muhammedi zemzeme, ardından bir Haydarî zemzeme, ardı sıra 12 bent, 12 imamlar rümuzunu gösterip esmâ-i Hüsnâ'dan (Ya vâhid, el-ferd, ahad, kadir...) deyip 12 zemzemeyi dahi esmâlara sur urup (Er hak) deyip sıçrayıp Şahın huzuruna vardı. Âfitâbesini geç kılıp âşikâne:

(.....)

Dedikten sonra şu beyitleri okudu:

Âfâkı şehâ mâdeletin nuru pürâteş
Hurşid gibi encümen-i dehre çırağ ol
Keh nâfe gibi eyle deri deşti muattar
Keh gonca-sıfat gülşene gel zînet-i bağ ol
Ra dar-ı cihan eylemesin âleme sensiz
Her kande isen pâdişehim dünyede sağ ol

Deyince Şah İsamil keyfinden elinden tutup dizdize yanına alıp:

— Kişi, sen hoş gelmişsen, nere selâmını götürürsen? dedi. Selim han:

— Şahım, Kayser zeminde Hacı Bektaş'ı Velide yetişip oradan Kırım'a, oradan Şamhal hana, oradan Buhârâ hanı Sultan Horasan... Hazretini ziyaretle mektuplar alıp, güzelce diyarına, şahımın güler çemaline geldim.

Diye mektulparı şaha sundu. Şah safasından:

— Yüz basa gelmişsen, kişi...

Deyince Selim dede:

— Öyle ola şahım!

Diye bir rümuz etti. Yani (yüzümü bastım) dedi. Şah bize sarayında bir oda verdi. Selim dede Şahın halis nedimi oldu. Bir gün Şah (Selim dede, seni yahşi satranç oynar derler) deyince (gerçektir, beli Şahım gerçektir) dedi. Şah (Gel seninle yeke yek oynayalım ki, ya taht ola, ya baht!) dedi. Selim dede (Ben şahım ile oynamaya kaadir değilim. Şahlık mânidir) dedi. Şah (Vallahi şahlık şöyle dursun, elinden geleni geri koma. Hemen meydan senindir, iş gör) dedi. Bunun üzerine satranç oynamaya başladılar. Bir aralık Şah, mat hanesine gelir. Hemen Selim dede:

Fil file bend olunca ah mat
Fil evinden tiz çek hem şah mat

Diyerek fil ile şahı mat eder. Şah hiddetlenip Selim dedeye bir sille vurur. Selim dede (Be şahım, vaadinizden caydınız. Şahlık bir tarafa bırakılmıştı. Elinden geleni bırakma buyurdunuz. Biz de marifetimiz kadarını yaptık ve mat ettim. Ama şahım ben de sözümde durmam. Bir gün, ola yine şahımı mat ederim) diye rümuz etti. Şah anlamayıp o gün üç kere daha oynadı. Üçünde de Şat mat olup (Bire hey korum mu sağ? Hor bar Şah mat mı olur?) deyip, Selim dede tefe'ülünde muradına erdi. Şahtan birçok ihsanlar alıp Hacı Bektaşı Velî'nin üstadı Türk Türkmen Hace Ahmet Yesevî ziyaretine izin alıp nice evliyanın merkadini ziyaret edip Tebriz, Hemedan, Erdebil, Dergüzin, Bağdat, Derne, Dertenk, Şehriban'a varıp, kırk gün kalıp İmam-ı A'zam, Abdülkadir Geylânî, şeyh Şahabüddin Sühreverdî, Selman-ı pâk, Kassab Cömerd'e, İmam Mûsa'ya, Maruf Kerhî hazretlerine, İmam Hüseyin ve İmam Ali'ye varıp ziyaretlerinde bulunup, âsitanelerine yüz sürüp, ruhlarından imdat istedi.

ŞEHZADE SELİM HANIN SEYAHATTE BAĞDAT'TAN KÂBE'YE GELDİĞİ: Oradan Kâbe'ye gelip, haccedip, büyük evliyaların ellerini öpüp dualarını aldı. Oradan Medine'ye gidip, Hazreti Risalete gelip (Aşk ola ya Resulallah) deyip kafeslere yapışıp, bir nârâ attı ve (Ya Resulullah, Muhammed namusu diye cihana bir nam kodun. Bu ne namustur ki Mısır Çerkes keferesi içinde böyle yatmak namus mudur? Seninle ahdim olsun, Mısır fethini bana nasip eyle, Mısır'ı sana vakfedeyim. Ümmetlerine kisve surre edeyim) diye rica eyledi. Hemen kafes dibinden kirli palaslı

biri çıkıp (Ya Selim, ben kefilim, var işinle uğraş, ama Allah'ın kullarına zulüm etme, Mısır bilginlerine riayet eyle, ruh ruh...) dedi. Hemen mübarek kabirden (destur ya Selim, destur!) sesleri geldi. Oradan Mısır'a gelip Meymendi tekkesinde misafir oldu. (Ebussuud câri hi Mezruk Kefâfî) ile buluşup selâm verdi. O da (Aleyküm selâm ya sahibi Resulullah, ya sahibülharemeyn-i şerifeyn, yâ Hâkimül Mısır, çabuk Anadolu'ya git ya Selim) diye keşfetti. Merzuk Kefâfî de Türkçe bilirdi. (Tiz koma, varıp tahta otur. Oradan Acem'e git. Biz seni çağırınca Mısır'a gel...) diye acele bizi evliyalar Mısır'dan çıkardılar. Ama 12 günde Mısır'da gördüğümüz fisk ve fücuru, isyanı hiçbir diyarda görmedik. O zaman sultan Gavri Mısır'ın su kemerlerini yaptırıyor ve halka zulüm ediyordu. Oradan yirmi günde Adana'ya, oradan yirmi günde Erzurum'a, dört günde Trabzon'a vardık. Selim dede validesiyle buluştu. Meğer devlet yıkılacak hale gelmiş. Eflâk, Boğdan keferesi isyan edip, askerler birbirine girmişler, (ne güzel o şehzâde Selim gelmişken aldatıp mağlûp olmasına sebep olduk. Acaba öldü mü? Yoksa onun oğlu Süleymanı Kefe'den getirip tahta oturtsak mı?) dediklerini işitince Derviş Selim İstanbul'a mektuplar yazdı. Bütün asker ve ulema (Selim şehzâde sağmış) diye Selim'e haber gönderdiler ve (bir gün evvel gelesin) diye mektuplar gönderdiler. Selim han hemen Trabzon'dan Kefe'ye, oradan yetmiş seksen bin askerle Edirne'ye yakın geldi. Bayezid'i, Engürüs üzerine Belgrad'a gönderdiler. Sofya'ya varınca Sultan Bayezid'i İstanbul'a götürürler. Selim han da İstanbul tarafına döner (Çorlu) da Sultan Bayezid askeriyle cenk eder. Sultan Bayezid'i azledip padişah olur.

Bayezid-i Velî :

«Selim hilâfeti elimden zorla aldın. Yine sen de Çorlu ovasında çeviriliviresin. Ömrün az olsun. Kılıcın keskin olsun. Yeniçerinin eteği belinden, çizmesi ayağından çıkmasın. Üç akçe ulûfeleri bedeli bereketli olup oğullarının üzerlerinde tasaddur etsinler. Leşleri meydanda kalmasın. Sipahinin ulûfesi çok olsun, bereketli olmasın. Nimeti ziyade olsun. Alayışları, itibarları ziyade, leşleri meydanda kesilsin. Cebeci de itibarsız olsun. Tımar ve zeamet erbabı kavgadan kurtulmasın, ekmekleri evlâtlarına miras değe, deyû bütün Âl-i Osman kuluna böyle beddua etti.»

Selim han, Sultan Bayezid-i Dimetoka'ya gönderirken Havasa'da vefat etti. Ama nasıl oldu, anlaşılamadı.

ŞEHZADE BİRİNCİ SELİM HAN MÜSTAKİL ŞAH OLDUĞU

Birinci Selim'e Yeni bahçe içinde biat olunacaktı. Halimi Çelebinin anlattığına göre;

Yine üç kişi evvelce olduğu gibi Derviş elbiselerimizi giyip Eba Eyyube, oradan Fatih Sultan Mehmed'i ziyaret edip eski odalarda Solaklar

odası denilen yerde bütün odabaşılar (Safa geldiniz dedeler!) dediler. Lâf arasında (Gaziler, size padişah enici benici mi lâzım, yoksa köşede oturan duacı mı lâzım) dedi. Onlar da (Behey dede, aldığımız ulûfe vakıftan helâl olsun, biraz sefer edelim. Dört yanımız kâfir doldu. Acem alıp il ivlâyet kalmadı. Hemen sefer edelim!) deyince dede Selim (Sözünüzden dönerseniz imanınızdan dönmüş olun!) diye yemin verdi. Sonra Selim dede Bab-ı hümayun önünde Bektaşî usulü bir boru öttürdü, oradan orta kapıya, oradan da sur vurup kapıcılar kethüdasından in'am alıp Ak ağa kapısına vardı. Orada da sur vurup bir aralığı bularak sıçrayıp iç ağalar içinden geçerek hâs odaya varır. Ve padişah tahtına o derviş kıyafeti ile oturur. Enderun ağaları taht üzerinde böyle bir derviş görünce dal satır olurlar. Selim dede hemen kolunu açıp şehzâdelik bazubendini gösterir. Derhal elini öpüp ayağına yüzlerini sürerler. Hâs odalılar biat ettiler.

Ey mürde dilin vuslatına can Selim
Dil- hastelerin derdine derman Selim

Aslâ derviş elbisesini çıkarmadan vezirler, ulemâ biat ederler. Yeniçeri ocağına sıra geldi. Eski odalılar gördüler ki kendilerine odalarında yemin veren kimse padişahtır, akılları başlarından gider. (Yoldaşlar sözünüzde durur musunuz?) deyince (Beli padişahım, hemen sefere çıkalım) deyip yeminlerini yenilerler. Ertesi gün Eba Eyyup Elensaride kılıç kuşanır. (Yedi yıl seferim vardır) diye dellâllar bağırır. Pîri paşa bir otak Edirnekapı dışında, bir otak Üsküdar'da kurdurur. Bütün krallara elçiler gider. Hepsi elçiler gönderip barış yenilediler. Acem Şahına da:

«Çulcu Bayezid baba gitti, seni İsfahan'da üç kere mat eden Topuzcu baba Selim geldi ki, senden o sillenin intikamını almaya üstüne gelmeye karar vermiştir. Vaktinde hazır ol!»

Diye bir mektup gönderir. Şah mektubu alınca:

«Vay, beni üç kere mat eden Âl-i Osman şehzadesi Selim imiş, vay vaveyla.»

Diye kendini parçalar.

İşte Halimi Çelebi, Selim hanın sergüzeştini böyle anlattı. Fakat sahihtir. Çünkü Süleyman hanın adamları ve bizim pederimiz hiç itiraz etmeyip dinlediler.

SULTAN SELİM ŞAHIN, ŞAH İSMAİL İLE ÇALDIRAN'DA CENK ETTİĞİDİR

Oradan Selim Şah büyük bir ordu ile 920 de İran üzerine varıp (Çıldır) sahrasında iki asker birbirine girdi. Meğer Zülkadriye oğlu ile Sultan Gavri Şam'a imdat etmişler. Bütün Acem İslâma zarar verip dip alaylarımıza kılıç girer. Evvelce burada top tüfenk atılmamasına iki taraf

söz vermişti. Selim hanın hatırına geldi ki (vaktiyle Şah ile satranç oynarken Şah da ahdini bozup bize bir sille vurmuştu. Şimdi de biz ahdimizi bozarız) deyip topların atılmasına emir verdi. Ayas paşa toplara ateş verdi. Kızılbaş bozuldu. Şah İsmail yedi atlı ile kaçarken bir avret (kurbanın olayım, ışık Selim şaha hele bizim şahımızı eğerine sıçırarak kaçırdı ki..) der. Şah karıya ihsan eder. Şah İsmail'in (Taçlı hanım) adlı avreti ve iki yüzden fazla mahbube cariyeleri esir edildi. O sene Amasyada kışlayıp yine Aceme sefer tedariki görürken Zülkadriye oğlu Alâeddin 70 bin askeriyle Göksun yaylağına çıktı. Sultan Selim ..... Paşayı gönderip Alâüddevle'yi çocuklariyle birlikte katletti. Yetmiş nefer akrabasiyle birlikte kesilmiş başları Mısır sultanı Gavri'ye gönderildi. O da (Âl-i Osmanın tedariki bizedir) diye hazırlığa başladı. Mısır'da çerkeslerin zulümleri yüzünden bütün halk asker eşkiyasından usanmıştı. Mısır'da sıhhat ve selâmette olan evliyaların bir çoğu (Ebussuud Târihi) ve Mezruk Kefâfî'ye varıp şikâyet ettiler. Onlar da:

«Mısr-ı Mağriblî'ye varsan yol uzak, Aceme varsan mezhebinde şüphe var, Kürtlere varsan devletlerinin devamı yok, geliniz Âl-i Osmana varalım. Hem ulema ve şeyhleri sever, hem kılıç ehlidir. Gelin onlara varalım» ve bu iki veli «Ey Selim gel, ey Selim gel!» derler. O sırada Sultan Selim Amasya'da imiş. Yanında bulunan Tavaşî Sinan paşa «Padişahım, üç kere ya Selim gel» sözü işittim der. Sultan Selim de; «Seyahatimiz sırasında Halimi Çelebi ile Mısır'a vardığımız vakit bunlar bize, (Ya Selim, git babanın tahtına otur, seni Mısır'a çağırdığımız vakit gel!) demişlerdi. Bu asker onlarındır. Tiz Mısır'a gidiş hazırlığını yapın» buyurdular.

SULTAN SELİM'İN KARDEŞLERİNİ VE KARDEŞLERİNİN ÇOCUKLARINI ŞEHİT ETTİĞİDİR

Bu sırada feryatçılar gelip (Kardeşlerin Sultan Ahmet ile Sultan Korkut âsi oldular, vilâyet elden gitti, sen Mısır'a nasıl gidersin?» dediler. Selim Şah Ahmet Sultan ile Bursa Yenişehir'i önünde cenk etti. Şehzade Ahmet yakalanıp huzurunda âman verilmeyip boğuldu. Bursa'da İkinci Murat yanında gömdüler.

Şehzade Ahmed'in bir oğlu Murad, Şah İsmail yanına varıp üçüncü sene öldü. Şehzade Ahmet diğer oğulları Alâeddin ve Selim padişaha sığındılar ve İstanbul'da taundan öldüler. Sultan Selim'in diğer kardeşi Şehinşahın oğlu Mehmet Han, Mahmut Han, şehzade Mûsâ ve Orhan ve Sultan Alemşah oğlu Osman'ı, şehzade Ahmet üzerine giderken birer yolunu bulup hepsini şehit etti. Çünkü bu şehzadeler sultan Bayezid-i Velî zamanında tavaif-i mülûk gibi olup birbirleriyle cenk edip memleketi perişan etmişlerdi.

Sonra Sultan Selim şehzade Korkut üzerine varıp onun askerini de perişan etti. Korkut, kethüdası Piyale ile Teke sancağında bir mağarada gizlendi. Bir Türkmene atlarından birini satıp erzak aldırmak üzere vererek şehre göndermişti. Şehrin hâkimi şüphe edip (Sende böyle at ne gezer?) diye sıkıştırınca o da mağaradakileri haber verince şehzade Korkut yakalandı. Sultan Selim'in huzuruna götürülünce âman verilmeyip şehit edildi.

Sultan Selim böylece müstakil padişah oldu. Oğlu Süleyman'ı Kefeden Edirne'ye getirip, devlet işlerini öğretmeye başladı. Şehzade Süleyman 900 senesinde doğdu.. Bu yüzden babası devlet ve nusret Süleymanındır diye bütün biraderlerini katletti ve Bursa'da Emir Sultanı ziyarete gidip (Esselâmü aleyküm ehlül kubur) deyince mezardan (Ve aleykümüsselâm ey kılıç ve kalem sahibi, Mısır'a gir inşallah) sesi yükseldi. O anda Kemal Paşazâde (Müjde padişahım sana Mısır fethi müjdelendi) dedi.

SULTAN SELİM MISIR'A GİDERKEN MERCİ DÂBIK'TA SULTAN GAVRİ İLE CENK ETTİĞİDİR

Yavuz Selim Emir Sultan kabrinde gayret kılıcını kuşanıp Kemal Paşa zâde bu niyete Fâtiha dedi. Selim Şah (Mısır gazasına niyet ettim) dedi ve çadırına gelip bütün bilginleri toplayıp Mısır üzerine gitmek için fetva istedi. Tavaşî Sinan Paşa sadrâzam idi. Evvelce Mısır'dan gelmiş kırk kıta fetvayı meydana çıkardı. Bilginler, (Madem ki Mısır uleması ve evliyalar böyle fetva verince biz de elbette onların fetvasını tasdik ederiz) dediler. Fetvanın meâli şöyledir: «Mekke ve Medine'ye sahip olan bir padişah, çiharyarı güzine sövenlerle birlik olursa, diğer bir padişah bu sövmeyi men etmek için Kızılbaş üzerine gittiği vakit kızılbaşa yardıma gelip diğerine kılıç çekerse ne lâzım gelir? Elcevap, onun imamlığı caiz değildir. Hal'edilmesi farzdır. Katlolunup, esir olunmazlar. Kadınları haramdır, cariye olmazlar. Üzerine sefer eyleyip memleketini başkasına vermek gerek.»

Bunun üzerine Selim Şah 12 kişiyi Mısır'a sultan Gavri'ye gönderdi. Gavri padişahın mektubunu ve fetvayı aldı, okudu. Elçilerin on tanesini katledip, ikisini salıverdi. Ellerine ahitnameler verdi ki; «Ben onu sağ iken Mısır toprağına komam. Vaktine hazır olsun, Halep altında kendisi ile (Merci Dâbık) sahrasında görüşelim. Er ise meydanına gelsin» diye mektupları geldi. Sultan Selim ateş kesildi. Bütün ulema, «Kefere elçisine bile katil yok iken Müslüman elçileri katlede... Gavri'nin katli helâldir. Kalk hünkârım. Elem çekme, suç onlar tarafına düştü» dediler. Sultan Selim hareket edip Konya'da Mevlânâ Asitanesine yüz sürdü. Adana'ya geldiği vakit Ramazan oğluna, malik olduğu toprakları ihsan edip, Mısır seferinde iki tuğ ile çerhacı etti. Burada, Tarsus'a İstanbul'dan 300

kadırga, 200 şayka ve Karamürsel ve kalyon ile asker ve cephane geldi diye haber geldi. Sultan Selim memnun olup İstanbul'da kaymakam olan Pîri paşaya hayır dualar etti. Kapudan-ı derya (Malak Mustafa Paşa) ya, «Deniz kenarınca yanımızdan ayrılmasın» diye haber gönderdi. Sultan Selim 80 bin seçme askerle buradan kalkıp, Mısır hududuna girdi. Oradan Kilis yakınında Merc-i Dâbık denilen yerde durdu. Bir derviş Sultan Selim'e; «Bu sahrada Davud Caluta galebe etti. Gavri gelmeden evvel o yere arkanı ver. Ta ki Allah'ın sun'unu göresin» deyip derviş kayboldu.

SULTAN GAVRİ'NİN, SELİM ŞAH ELİNDE İLK MAĞLUBİYETİ

Ertesi gün Sultan Gavri, deniz gibi askerle gelip yedi koldan çerhalar ve karakollar tertip etti. Şahabî tarihine göre, fazlalıkları bir tarafa bırakılırsa Sultan Gavri'nin maiyyetinde 200 bin asker vardı. Ama Osmanlı askeri 80 bin idi. (Beyt) :

Seher çün germ olub bâzâr-ı mihrin
Asar altun trâzûsun sipihrin
Anınçün Zöhre germ itmişdi bazar
Ki nakli ömre kızgın Müsteri var
Meğer mizâne çekmiş Yusuf'u mah
Ki genc açmış Züleymâ'yı sehergâh
Seherden doğdu çün nûr-ı ilâhi
Süvar oldu kamu sâhipkıranlar
Peleng-i bebre bindi pehlivanlar

Tam yedi saat cenk oldu. Nihayet zafer rüzgarı Selim han tarafına esti. Bazı tarihçiler (Gavri bu cenkte öldü) dediler ama doğru değildir. Mısır'a varıp yine asker topladığı hakikattir. Selim Şah burada yirmi gün kaldı. Öyle ganimet malı alındı ki, her deve sürücüsü ikişer katar deve yükü mala sahip oldular. Sonra Selim Şah, Azez kalesine geldi durdu. Gavri askerini kova kova buldukları yerde katlettiler. Bu hal ile Gavrinin evvelce Şah veziri Senyal, Kurtbay, Kadabay, Şam vezirlerinden Canberd Gazali sahralara kaçtı. Halep hâkimi Hayre bey, Selim hana sığındı. Selim han da, doğrulukla hizmet edersen, Mısır hâkimliğini sana veririm, dedi. Rumeli'de Köstendil sancağını Hayrebaya ihsan etti. Sonra Halep fetholundu. Halep eyâleti Karaca Paşaya, mevleviyeti Gömlekçioğlu Kemal Çelebiye verildi. Padişah Halep'te Ulu câmide hazreti Zekerika'yı ve diğer evliyaları ziyaret etti. Burada etraftaki kalelerin anahtarları geldi. Bunlar:

Maraş, Ayıntap, Rihya, Marra, Ruha, Birecik, Harran, Kilis, Uzeyr, Halep, Hama, Humus, Medak, Şeker, Antakya, Lâtıkiyye, Cebliyye, Mar-

kab, Hasın, Trablus, Beyrut, Sayda, Akkâ, San'a, Remle, Zidaniyye, Nablus, Kudüs, İzzetül Hâşim... Böylece 140 kale âman ile fetholundu. Çöl Araplarından Âl-i Benî Selâme, Âl-i Reşid, Âl-i Vâhidad, Âl-i Benî Omur, Âl-i Zühdi, Âl-i Benî Ribah, Âl-i Benî Türâbî, Âl-i Benî Selim velhasıl yetmiş Arap kabilesi, bütün Dürzi, Timânî, Yezidî, Mervânî, Hobârî, Mârûnî, Aklı, Kızıllı, Şehâbî, Şehbâzî, Nusayrî, Sankî, velhasıl Sayda ve Beyrut dağlarındaki sapık milletlerin hepsi kalelerini teslim ettiler.

Buradan Selim Şah kalkıp Hantiman'a, oradan...

KAL'A-İ MAARRİYYE: Gelip, mirlivalığını Aya beye verdi. Oradan...

HAMA KALESİ: Ahali kaleyi teslim etti. Mirlivalığı Turhan beye verildi. Oradan...

HUMUS KALESİ: Halk karşılamaya çıkıp mirlivalığı İhtiman-oğluna verildi.

ŞAM VE TRABLUS: Güzelce Kasım paşaya verildi. Oradan Sultan Selim Şam üzerine geldi. Hayra beyin hayırhahlığı ile Şam Valisi Canbirt teslim oldu. Şam eyâleti yine kendisine verildi. Mevleviyeti Molla efendiye verildi.

ŞAM KALESİNİN FETHİ: Burada kışlamak ferman olundu. Şam'a iç kale yapılması şehzâdeliği zamanında Trabzon kaymakamı olan Sarı Arslan adlı mirlivaya emrolundu. Dış kalesi Emevî devletinin kurucusu Muaviye tarafından yapılmıştır. Mısır'dan Şam'a, kanadı mektuplu güvercinler gelip, Canbird bunları sultan Selim'e gönderdi. Gavri'nin bütün askerleri Katiyye ve Ümmü Hasan çölünde açlık ve susuzluktan helâk olmuş. Gavri altmış adamla Mısır'a varmış, Tuman Bay'ı serdar etmiş.

MUHİDDİN-İ ARABÎ'NİN MEZARI BEYANINDADIR

Bir gün Sultan Selim Kemal Paşa-zâde ile bir kitap tetebbu ederken (Muhibbidn-i Arabî) nin bir kitabında (İzâ câesin dahaleşşin azharü bimerkadil mim) yani (Sin Şına girince, mimin mezarı meydana çıkar) yani Sinden maksat Selim, Şından maksat Şam, mimden maksat Muhittin'dir, diye, Sultan Selim, (Efendi, Muhiddin'in kabrini meydana çıkaralım der. Fakat Şam şehrinin en yaşlılarından bile kimse Muhiddin'i Arabî'nin mezarının yerini haber veremez. Fakat bir gün Sultan Selim'e rüyasında Muhiddin-i Arabî gelip: «Ya Selim, Şam'a hoş geldin, Mısır gazanı müjdelerim. Sabahleyin ahırından siyah bir ata bin. O seni bana getirir. Beni çöplükten kaldırıp Sâlihiyye'de bana bir türbe, bir câmi, bir imaret, bir mektep ve medrese, hamam, mahkeme, çarşı, çeşme, su arkları getirip benim Salihiyye'mi imar eyle. Yürü Mısır fethi müyesser olur.»

Hemen uyanıp siyah bir at ister. Bulamazlar. Nihayet siyah, çakal, uyuz bir saka beygiri bulurlar. Selim Han ata biner. At gider. Salihiyyede bir mezbeleliğin üzerinde durup eşinmeye başlar. Nihayet dört köşe

büyük bir taş meydana çıkar. Selim han taşın üzerinde (bu Muhiddin'in kabridir) yazılı olduğunu görür. Meğer, eski zamanda, tasavvuf eserlerinin kıymeti anlaşılmayıp tekfir etmişler ve kabrinin üzerine böyle mezbele dökerek kabrini kaybetmişler.

Hemen Selim Han halkı, askeri toplayıp orayı temizler ve kabri meydana çıkarır ve imar eder.

O zamana kadar Cifr ilmine inanmayan Selim, bundan sonra cifre düşüp marifetli kimseleri toplar ve cifr tetebbu eder. Sonra Nasir-i Tusî hazretlerinden (acaba biz Mısır fatihi olabilir miyiz?) diye sorar. Hazret de (Müjde beyim, senin hakkında hazreti Peygamber huzurunda Hazreti Ali (Âl-i Osmandan Selim, Rum, Acem ve sonra Ceziretül Arab'a malik olacaktır) buyurmuştur. Ceziretül Arap'tan maksat Mısır'dır diye Mısır fethini müjdeledi. Kur'anı kerimde dahi Mısır fatihi olacağına dair âyet vardır. Bunu da Hazreti Ali keşfetmiştir.

O âyet-i kerîme budur: Velekad ketebnâ fizzebur...

Burada Velekad 140 tır. (Selim) de 140 tır. Zikr 920 dir. (Zikirden sonra), yani 920 den sonradır. Arz, muarref bülamsız olunca (Mısır'a) işarettir. Nitekim elif lâmsız olarak mutlaka arz irade kılınır. Yani cifr kaidesinde bu mâna kat'idir. Böylece; «Mısır senindir. Allah yardımcın olsun» diye dua eder.

Selim Şah sorar: «Yâ şeyh, Saltanat müddetimiz kaç sene ola?» deyince şeyh (cüda) dan başka bir şey söylemez. Halbuki cüda kelimesi 8 dir. Mısır fethinden sonra İstanbul'a varıp sekiz sene yaşayacağına işarettir. Cifr ilmi böyle bir ilimdir.

Bundan sonra Sultan Selim, dermansız askeri Şam'da Canbird Gazalî ve Güzelce Kasım paşaya bırakıp yola çıkarak Gazze'ye, Nablus ve Kudüs'e varıp enbiyayı ziyaret etti. Buradan kalkıp 922 tarihinde...

İZZETÜL HÂŞİM KALESİNİN FETHİ

Barış ile yedi gün istirahat edildi. Padişahın hücumundan Arap şeyhleri gelip padişahın ayaklarına yüz sürdüler. Evvelâ Benî Zühd, Âl-i Omur, Reşid, Ribah, Maan, Şehap, Türâbî, Harkuş, Habeş, Said, Benî Suâlim, Benî Atâ, Benî Atiyye, Benî Ümran, Benî Havalim, Benî Havran, Benî Bosra, Benî Cafer ve Nablus, Safad, Akkâ, Remle, Filistin, Gazze, Kudüs, Halilürrahman, Kerek, Akabe, Şakar şeyhleri ve tâbileriyle birlikte yetmiş yedi Arap şeyhleri padişahın ayağını öptüler. Ve bütün aşiret ve kabileleriyle itaat ettiler. Katıyye ve Ümmü Hasan çölünü aşmak için dört yüz bin deve yükü su verdiler. Selim Şah Gazze'den çöle girdi. Allah'ın büyüklüğü öyle yağmur yağdı ki sellerden deryaya döndü. Yeryüzü yeşil çimen oldu. (Han Yunus) denilen yerde Selim Han Yunus paşayı katledip, malı ile Yunus hanını yaptı. Ariş mevkiinde veziri Azam

Hadım Sinan Paşa, Ramazanoğlu Halil bey, Çerkes Hayre Bay ileriye Çerha'ya gitti. Katıyye ve Ümmü Hasan çölünü geçip Salihiyyeye varınca Çerkes haşeratı göründü. Hepsi kılıçtan geçti. Bin Çerkes esiri geldi, hepsinin başı kesildi. Silâhları Araplara verildi. Karin'de dil alındı. Bunlar (padişahımız Sultan Gavri sizi Belbis'te katlanır. Gafil olman!) dediler.

İKİNCİ DEFA SELİM İLE GAVRİ'NİN CENGİ VE GAVRİ'NİN ÂKİBETİ

Karin ile Belbis arasında iki asker birbirine girdi. Toz topraktan birbirini görmez oldu. Bu sırada bir lâtif rüzgâr esti. Gördüler ki Gavri askeri mahv ve perişan olmuş, (Bire koman!) diye Osmanlı askeri bunlara girişince, bir böğründen (Tomanbay) saldırıp, güneş batıncaya kadar öyle bir cenk olmuştur ki, Merihin doğuşundan beri böyle cenk olmamıştır. Osmanlılar tarafından o gece 17 bin âdem gömüldü. Bu cenkte Hayrebayın kahramanlığı dillere destan oldu.

Ertesi gün erken cenk yine başladı. Mısır askeri müthiş şekilde saldırdı ve dal kılıç oldu. Ama Rumeli askeri ve yeniçeriler tüfenk ateşi ile girişti. 3600 şahî top atıldı. Gavri askeri yan verdi. Belbis sahrası insan kanı ile lâle bahçesine döndü. Kelleler alınıp, padişahtan ihsanlar alındı. Selim Han hemen Mısır'ı kuşatalım, dedi ise de Hayrebay, askerin yorgunluğundan bahis ile (elbette içlerine bir fitne kopar) diye Selim Şahı Mısır üzerine gitmekten vaz geçirdi. O gün Gavri seccade üzerinde iken öldürülmüş, bir Mısır askeri, Osmanlı başını almasın diye başını kesip götürmüş. Hayrebay ve çerkesler, bu cesed Gavri'nindir derler. Ama 17 sene sonra Belbis'te bir mektep hocası ölürken, (Ben Gavri'yim) diye vasiyet edip ölmüştür. Parmağında yüzüğü, kulağında kılıç yarası ile Gavri olduğu ispat olunur.

Velhasıl bu Belbis cenginde Gavri kaybolur. Oğlu Mehmed'i padişah yaparlar ama, askerin bir kısmı (iş görmemiş bir oğlan, böyle kanıkmış rum askerine nasıl karşı koyar? Biz Tomanbay'ı isteriz!) derler. Mısır'da bir ay kılıç pazarı olur. Nihayet Tomanbay'ı sultan ederler ve lâkabına da (Melik Eşref) dediler. O gün Sultan Selim ile bir cenk edip yine bozulurlar. Mısırlılar (Birbirimizle top tüfenk cengi etmeyelim, ateşbazlık kâfir sanatıdır) diye Selim şaha haber gönderdiler. Çünkü top ve tüfenkten âciz kalmışlardı. Kılıca kalsa Mısırlılara karşı konulmaz. Hasılı Belbis'ten Mısır'a kadar on bin kere meydan muharebesi ettiler.

Sonunda Zidâniye (Ridaniye) vâdisinde Sebil-i allâm sahrasında cenk ettiler. Nihayet Mısırlılar (Biz bu Selim'i katledelim) diye ahdettiler. Cenk en şiddetli zamanda iken Tomanbay, Kurtbay, Osmanlı içine girip Tomanbay, Hadım Sinan paşayı, Sultan Selim zannederek bir mızrakla atından düşürür. Kurtbay da veziri padişah zannederek o da atından yı-

kar. Böylece üçü, üç veziri öldürür. Selim uğruna üç vezir ölür. Akşam üzeri Osmanlılar Âdiliyye'de durdu. Mısırlılar Mısır'a girip kapandı. Ertesi sabah yine köpek cengi ile Mısırlılar kaleye tıkıldı. Arap askerleri kaleyi kuşattılar. O gün Habir oğlu, Benî Seyf oğlu, Suvar oğlu, İd oğlu, Hamade oğlu hepsi Nil'in karşı tarafındaki Arap şeyhleri sultan Selim'in ayaklarına kapandılar. Nil'in batısını kuşatıp kuş uçurtmadılar. Güzelce Kasım paşa Cuşî dağından iç kaleyi dövmeye başladı. Rumeli askeri Rumeli meydanında metrise girdiler. Veziri Azam (Bâb-ı vezir) den metrise girdi. Aşağı şehir Anadolu, Maraş, Karaman, Sivas, Halep, Adana, Diyarbakır, Erzurum, Trabzon askerleri tarafından kuşatıldı.

İç kalede (Elvan oğulları), Sultan Selim'e haber gönderip Mutbak kapısını açtılar. Kapıkulu askeri yedi kubbe veziri ile iç kaleye girerken âmâ bir Arap kırk yıldır kapı dibinde yaşardı (Şevey şevey sultan Selim) diye Selim han kaleye girerken özengisine yapışıp ruhunu teslim etti. Hesap ederler, tarih olur. O kör Arap orada gömülüdür. Evlâdına mîriden ulûfe verilir. Selim Han tam Kayıtbay divanhanesini merdiveninde iken, bir top güllesi başı ucuna dokunup geçer, Selim han kalkıp, şatırların kârgir binalarında kalır. İç kaleye beyaz vire bayrakları çekilir. Hemen Gavri'nin iki bin siyah zenci Arapları Osmanlı askeri içine saldırırlar. Rumeli askeri bunları tamamen kırar. Buraya (Kara meydanı) derler.

922 DE MISIR KALESİNİN FETHİ, KEMAL PAŞA ZADENİN TARİHİ (922 FETHİ MEMALİKİ ARAB, ŞEYH NASRULLAH'IN DİĞER BİR TARİHİ (SULTAN SELİM ŞEVEY ŞEVEY 922), DİĞER TARİH (FÂTİH-İ MEMALİKÜLARAB 923).

İç kale fetholununca, Sultan Selim Mısır'ı vezirlik ile Hayrebay'a ve mevleviyetini Rumeli Kadı-askeri Kemal Paşazâde Ahmet efendiye verdi. Ertesi günü Kalavun câmiinde Cuma hutbesinde Kemal Paşazâde (Hâdimül Haremeyniş Şerifeyn...) diye okudu. Şehirdeki Çerkes askeri daha yetmiş gün Osmanlı askeriyle cenk etti. Damlardan, minarelerden tüfenk ve eşya atıp cenk ederlerdi. Aşağı şehir halkı tarafından daha yetmiş gün (Yarabbi, Sultan Tomanbay'a yardım et) diye hutbede Tomanbay okunurdu. Halk evlerinin demir kapılarını kapayıp, kadınlar damlardan, pencerelerden Osmanlı askeri üzerine taş, top, sıcak su, kül necaset atarlardı. Nihayet Selim han Mısır hatunlarına ulûfe tayin edip aşağı şehir fetholundu. Nihayet Selim Şah Tomanbay'ın öldürülmesine karar verdi. Habir oğlu Tomanbay'ın Fayyum tarafında bir sarp yerde olduğunu haber verir, padişah da Rumeli beylerbeyi Mustafa paşayı gönderir. Onlar varmadan Tomanbay uykusunda peygamberi görür. Peygamber ona (ya Tomanbay, ırzın için cenk edip namusu yerine getirdin. Var Selim'e, seni bana göndersin, Gazi Selim de yakında gelsin!) der.

(Gazi Selim) kelimesi 1463 tür. Nitekim Sultan Selim İstanbul'a döndükten (1463) gün sonra vefat eder. Ama beri tarafta Tomanbay uykudan uyanıp abdest alıp, iki rekât namaz kılar, sonra ata binip giderken Mustafa paşa yakalayıp Selim Hana götürür. Bu sırada Selim Han da rüyasında Peygamberi görür (Ya Selim, Tomanbay'ı bana gönder. Benimle ahdin üzere Mısır'ı bana vakfedip hâli üzeri bırakıp İstanbul'a dönünce sen de bana gel!) der. (Ya Resulullah, Mısır'ı kime vereyim?) diye sorar. Peygamber buyurur: (Mısır Allah'ın himayesindedir. Kıyamete kadar İslâm elinde olsa gerek, gam yeme) buyurur. Melik Ka'b ibn Rebi' buyurur ki (gam yeme) 1003 tür. O sene Mısır içinde bir ihtilâl olup yine senin neslinden Ka'b 92 Muhammed dahi 02 dir. Yani İbrahim oğlu Dördüncü Mehmet (gam yeme) tarihinde yine Mısır'a malik olur demişler. Bu rüyadan Selim Han sersem olarak uyanıp, o sırada Tomanbay geldi.

MELİK TOMANBAY'IN, SELİM ŞAH HUZURUNDA MÜBAHASESİ VE SONUNDA TOMANBAY'IN KATLİ

Hemen Selim Şah namazdan vaz geçip (hoş geldin Tomanbay kardeş) dedi. O da (bizi kardeşliğe kabul ettiniz. Önce fetvalarla malımızı alıncaya kadar kâfir, mel'un Çerkes idik. Şimdi ben kâfir kardeşin olursam sen ne olursun ey muhayyiri bazar?) der. Selim: (Milk için öyle olur), Tomanbay (Milk babadan kalma miras mı idi ki, dünya tamahı için bu kadar Allah'ın kulu helâk oldu. Kıyamette bunların sualini kim verir?) dedi. Selim (Aceme yardım ettiniz, katliniz vâcip oldu) dedi. Tomanbay (Hâşâ bizden Aceme imdat gitmedi. Alâüddevle Mısırlı adı olsun diye bir kısım Türkmen şerirlerine kırmızı şalvar giydirmiş.. O yüzden Alâüddevlenin başını kesip sultan Gavri'ye gönderdin) dedi. Selim (Elçilerimizi katlettiniz) dedi ve (onlar Gavri'nin huzurunda dil uzattılar. İkisi bunu yapmadığından âzât edildiler) dedi. Selim (ya benimle bu kadar cengi neden ettin?) dedi. (Ya sen benim ehl-i âyâlim üstüne gelir ve mülkümü almaya gelirsen mahşerde seninle cengim vardır) dedi. (Ya şimdi huzuruma nice geldin?) (Hazreti Resul gönderdi). Baktı ki bütün sözleri doğrudur. (Ya sana niçin sultanımız Tomanbay'a yardım et) derler. (Fukaraya adalet ederim. Hâlâ aşağı şehirde kapanıp cenk ederler. Sen de adalet ile hükmet ki, sana itaat etsinler) dedi.

Bu sırada Hayrebaya Selim işaret etti. Bab Zuveyle'de astılar. Yedi saat asılı durdu. Cenazesinde Selim Han hazır bulundu. Adiliyye'de gömülüdür. Mısır vezirlerinin kalmaları için burada bir büyük köşk vardır. Burada üç gün kalıp sonra Mısır'a girerler. İstanbul'a gidecek Mısır hazinesi bu Tomanbay kubbesinde bekletilir.

Bundan sonra yine şehir içinde cenk devam etti. Hayrebay, Osmanlılara yol gösterip Mısır'a getirip yine Mısır'a hâkim olduğundan Çer-

kesler onu istemeyip şehir içinde cenk ederlerdi. Gayret Hayrebay'a düştü. Yedi ay uğraşarak güçlükle fethetti ve Hayrebay müstakil vezir oldu. Bu sırada haber geldi ki, donanma 700 parça gemi ile gelip İskenderiye'yi zaptetmiştir. Dimyat, Reşid te zaptolundu. Osmanlı padişahı Mekke ve Medine padişahı oldu.

Mekke şeriflerine, Yemen teba'ına, Habeş Necaşisine, Foncistan kağanlarına, For, Dunkala, Afnu, Bornu meliklerine, Sudan sultanlarına, Fas ve Merankeş padişahlarına, Mağrip Zemin sultanlarına, Bağdad'a Âl-i Abbasiyana, Hinde, Acem şahına, velhasıl bütün millet ve devletler sultan ve krallarına «Ben ki Mısır fatihi, Haremeyn şerifeyn hadimiyim» diye mektuplar gönderdi.

Selim Han Mısır'ın işleriyle meşgul iken ve Kayıtbay sarayında sohbet ederken saray içinde bir hay huy oldu. Gördüler ki sarayın bir tarafında kırk elli kulaç frenk ipleri, yerde yağlanmış kementler var. Selim Han bunu görüp Mısır'dan nefret eder. Kasrı ayn'da birkaç gece misafir olup Ravza'ya gelir.

SELİM HAN'IN, KURTBAY İLE ÜMMÜL KIYAS KÖŞKÜNDEKİ BÜYÜK SERGÜZEŞTİ

Selim Han Ümmül Kıyas'ta zevk ve sefa ederdi. Fakat bütün has odalılar padişahı muhafaza etmekten âciz olmuşlardı. Halimi Çelebi'nin anlattığına göre bu köşkte gece yarısı Selim Hanın feryadı işitilir ve (bire oğlanlar!) diye haykırır. O anda bir çıplak Arap müthiş bıçağı ile hâkim tavrı ile Selim Hanın odasından çıkıp altmış kulaçlık yerden atlayıp kaybolur. Köşkün yanında yelken sereni köşkün kubbesine erişmiş durur. Meğer bu fedai oradan inmiş. Mikyas köşkü ise, Nil kenarında bir yüksek köşktür.

Selim han o gece has odalılardan kimler nöbetçi ise katletmek üzere çökertir. Perviz ağa rikâpdar imiş (Vallahi padişahım evvelâ bizi söylet, sonra katleyle) diyerek anlatır. «Mısır fetholalı biz seni muhafaza etmekten âciz kaldık. Bu gece nöbetle hünkârı bekleyelim derken, hazreti Peygamber göründü. Ve bize, ben Peygamberim, Selim ile ahdim vardır. O bana hizmet eder, ben onu himaye ederim. Siz istirahat edin. Öyle bir şey olursa Selim'i ben uyandırırım, dedi ve çıkıp gitti. Ardı sıra indik. Kimseyi göremedik. Bu ne iştir diye arkadaşlarımızla konuşurken Ashabbı Kehf gibi uyuya kalmışız. Sizin feryadınızla uyandık. Çıplak Arabın deryaya atlayıp kaybolduğunu gördük. Ferman padişahımındır» dedi. Selim Han der ki: «Bunların anlattıkları doğrudur. Resûlü Ekrem içeri girip bana, ya Selim hademelerine söyledim, istirahat edecekler. Onlara gücenme. Hazırol, seni katle girerler. Ama korkma, ondan sana zarar gelmez kalk, dedi. Uyandım, başımda o çıplak Arabı gördüm.

Haykırdım. Haber ettim. Sizi âzat ettim» diyerek 40 has odalıları kırk Mısır beyi etti. Her birine birer saray ve hanedan sahibi birer hatun verdi.

Sonra dellâllar bağırtıp, o gece gelen adam gelsin, hayatına kastedilmeyecektir, dedi. (Kurtbay) derler bir Çerkes imiş. Yüzünde nur damlar. Selim'in huzuruna geldi. Selim Han «Niçin bu işi yaptın?» dedi. «Nasıl yapmayayım» dedi, «vilâyetimize gelip çoluk çocuğumuza sahip oldun. Bu kadar insanı telef ettin. Seninle cenkte yedi evlâdım öldü. Malikim mülküm eline düştü. Tomanbay gibi velinimetimden ayrıldım. Nihayet o Selim'i ben öldürüp intikamımı alırım diye Peygamberden izin istedim. Hazret, devlet, Çerkeslerden yüz çevirdi. Selim benim himayemdedir. İncitme ve eğer gidersen ben de Selim'i uyandırırım dedi. Ben de çocuklarımın acısına dayanamadım. Fakat senin başucuna gelince uyandın. Can başıma sıçradı. Bana o gece bir hal oldu. Yüze yüze bir köye geldim. Şimdi ahdedip davet etmişsin geldim dedi.

Selim han «şimdengeru benim Mısırımda durma var yıkıl git» der. Kurtbay da «Senin Mısır'da ne alâkan var! Aklın var ise Mısır'dan sen var yıkıl git... Ben öldürmedim ama, nice canı acımış kimselerden biri seni öldürür» der.

Selim Şah bu sözlerden hoşlanıp Kurtbay'ı İstanbul'a bile götürmüştür. Sonra bütün işleri Hayrebaya bırakıp Dimyat, Reşid ve İskenderiye'ye yollandı.

SULTAN SELİM'İN DİMYAT, REŞİD VE İSKENDERİYE'YE GİDİŞİ

Selim Şah 10 bin silâhlı asker ile gemilere Bulak'tan bindi. Top ve tüfenk şenlikleri yapıldı. Nil'in Dimyat tarafındaki 200 kadar şehri seyrederek 500 milde Dimyat'a vardı. Otağını kurdu. Memleket âyânından on Mısır hazinesi hediyeler geldi. Merecülbahreyn'e varıp hazreti Mûsâ ile Hızır'ın buluştukları yerde ibadet etti. Yine Dimyat şehrinde şeyh Şata hazretlerini ziyaret etti. Sonra acı derya ile bir günde (Reşid)'e vardı. Tine kalesinden toplar atıldı. Memleket âyânı hediyeleriyle birlikte kale anahtarlarını teslim ettiler. Halk hamamına girip gusletti. Oradan 60 milde İskenderiye limanına girdi. Kaleden beş, donanmadan 700 top atıldı. Memleket âyânı beş parça kalenin anahtarlarını ve pek çok hediyelerini getirdiler.

İSKENDERİYE'DE SULTAN GAVRİ'NİN HAZİNESİ

Selim Han çıkınca Sultan Gavri kendi talihinin kuvvetini yıldız bilginlerine ve Selim hanın talihini yoklatıp bütün kâhinleri, remilcileri, cifircileri, fal açanları, el falına bakanları, harf ilmi, şane ilmi, davet ilmi sahipleri Gavri'ye dediler ki: «Sana bu niyet ettiğin kimseden zarar

gelir...» Gavri de başının çaresine bakıp, bütün kıymetli mal ve eşyasını İskenderiye kalesi hazinesine doldurdu. Elli parça kadırga her an İskenderiye'de hazır idi. Mağrip Zemin padişahı Yakup ile anlaşıp, mecbur kalırsa oraya bütün hazinesiyle varıp, sonra yine Mısır'a gitmek niyetinde oldu.

Sultan Selim evvelâ yedi parça gemi ile İskenderiye'yi muhasara ettirip kendisi de karadan Mısır üzerine gidip Gavri ile cenk etti. Hazreti Peygamberin sancağı eline geçti. Arslan tasvirli Nasrun minallah yazılı kırmızı sancak ta İskenderiye hazinesinden çıktı. Bir cevahir sanduka içinden, Resûlü Ekremin Uhud gazvesinde kırılan dişleri, bir tutam sakalı şerifleri ve mübarek gözlerinin sürmedanı, mildanı, bir kıta hasırdan içi ziftli abdest ibriği, sanuber ağacından bir tesbih, bir adet şimşirden nalın, bir hezaran alaca âsâ ve mübarek pabucu, iki kıta hırkai şerifi, biri hurma lifi sarıya çalar beyaz pamuk suzeni cıllay hil'atı, bir kara kılıç, bir deve yünlü kuşak bir deve yünlü örtü, bir deve yünlü sarık, bir beyaz arakiyye, bunlar kat kat sırmalı bohçalar içinde olup üzerlerinde (bunlar Peygamberin muhallefatıdır) yazılı idi. Hepsini Selim Han yüzüne gözüne sürüp (şefaat ya Resulullah) deyip bizzat mühürlediler. Hazreti Yusuf'un sarığını teberrüken kendi başlarına giydiler.

Hazreti Yusuf'un bıçağı ile, mahpeste yaptığı saati sandukasında mühürlediler. Yusufî sarığı ile gezerlerdi. Sonra (Selimî destar) icat ettiler. Çünkü Fatih ve babaları Bayezid (molla örfî) giyerlerdi. Fakat bu İskenderiye hazinesinde Kallâvî sarıklar buldular. Meğer Sultan Kalavundan kaldığı için kallâvî derlermiş. Ciharyarı güzinin kılıçları, eski padişahların elbiseleri, silâhları, 50 bin sanatlı tüfenk 20 bin Mısır kılıcı, 10 bin zırh, 20 bin yay, ok ve 40 bin Halep ve Dımışk kalkanı, 10 bin Şam mızrağı, hesapsız Dımışkı topuz, 20 bin katlâvî, 30 bin toğulgay, 10 bin mertebânî tabak... Bu mertebanîler, Gavri'nin kendi yaptıkları idi. Âyandan birine hediye olarak bir mertebanî tabak gönderince tabak dolusu altın gönderilirdi. Bunu kâr edinmişti. Bütün bu eşyalar donanma ile İstanbul'a gönderildi. Sonra tekrar Mısır'a döndü. Mısır'ı taht edinip kalmak istedi. Ulemâ ve devlet âyânı razı olmadılar.

ON BEŞİNCİ FASIL

SULTAN SELİM DEVLETİNDE MISIR KANUNLARI

Sultan Selim Mısır'a gelince Amr ibn Âs câmiinde bütün ulemayı, divan ehlini, iki kere yüz bin âdemi topladı. O gün Ebussuud Cârihi ve Mezruk Kefâfî hazretleri de vardı. Ebül Ulâ hazretleri hutbe okuyup:

«Sultânül berreyn vel Hâkanül bahreyn Hâdimül Hareıneynüşşerifeyn essultan Selim Han».

Yine paralarında o sultanların izni ile «sâhibünnasr, dâribünnasr fil berri vel bahr essultan ibn Sultan Selim Şah İbn Bayezid Han azze nasruhu Mısır sene 922» yazdılar.

Bir gün Selim şah büyük divan edip, Hayrebayı tahta oturup, başına Selimi mücevveze giydirip, sırtına hil'at, beline bir altınlı kemer, üzerine bir murassa hançer koydu. Ve sonra dua edip «Seni vezir ettim ve bu devlete kaymakam ettim, göreyim seni, nasıl hizmet edersin, ben Mısır'dan bir şey beklemem, ancak hadimülharemeyn ünvanını kazandım. Mısır'ın bütün mahsulünü Peygambere vakfettim. Şahit olun. Sen Hayrebay vakfı mütevellisin. Bir hoş hizmet eyle.»

Deyip 12 taçlı cevahire gark olmuş şatırlar, 300 mürassa kemer kuşaklı iç oğlanları, 12 cevahir eğerli at, on ikişer kat mehterhane, yedi kat kûs, üç direkli muhteşem bir çadır, kırk has odalı ihsan etti. İkişer tuğ ile Mısır emiri etti. Haftada beş gün divan olmasını ferman etti.

Her divanda ... üç bin sahan yemek çıkmasını kanun etti. Divan çavuşlarına her gün beşer koyun ve birer Erseb pirinç, mercimek, nohut, odun, iki vakiyye balmumu, imam ve müezzinlere ücretler verdi. Mısır'ın seksen keşşafı vardır.

Sonra padişah kanunu ..... padişah tarafından has hümayun 12 yük, kırk yedi bin akçedir. Seferde Tatar hanının bulunduğu yerde hanın altına Mısır, sonra Irak, sonra Yemen ..... oturur.

Mısır veziri, 1000 adam ile iç kalede oturur. Bütün ağaları ulûfeleriyle geçinirler. 24 ağalık vardır. Paşanın üç yüz iç ağalarına, bütün ağalara, karakullukçulara, velhasıl 3000 paşa ağalarına, hademelerine kadar her sene başında çuka, kumaşlar, don, gömlek, pabuç, mest, Kâbei Şerife kisve göndermeyi, Şecerüddür vakfından bütün ağalara yıllık vermeyi kanun eyledi.

Selim Han, Kâbei Şerife altın işlemeli örtü göndermeyi istedi. Fakat ulema, evvelden Kâbe örtüsü Şecerüddür hatunundur. O hayrat kimseye nasip olmayıp Allah ona nasip etmiştir diye razı olmadılar. Sultan Selim gıpta edip; «Hay gidi avrat, ne güzelce hayrat bağlamış...» buyurmuşlar.

Buna mukabil Kâbe kapısının yeşil atlas üzere altın sırmalı perdesini gönderip Makamı İbrahim-i yeniden yaptılar. Haremi şerif minberi kapısını altın sırmalı yaptı. Haremi şerifi yeniden tamir etti. Peygamberimizin doğduğu evin kubbesinin kurşunlarını yeniledi. Mekke içinde bin eser yaptı. Medine'de Resûlü Ekremin kabri üzerine altın sırmalı örtü yaptı ki gözler kamaşır. Kemal Paşa zade eliyle Mısır'ın bin köyünü yazdırdı. Beylere ve mültezimlere mukataa yoluyle verdi. Mısır eyâleti dört kısımdır. (Burada birkaç satırda bir yarım satırlık boş kalmak üzere iki sayfa yer vardır ki, tam mânası anlaşılamadığı için yazılmadı.)

.....

Bütün Mısır eyâletinde ne kadar Mekke ve Medine küpleri yazıldı ise onlardan 62 bin altın sarfiyle altmış beş ve bin altın Mısır'dan surre bağlanıp paşanın bir ağası ile Mısır'ın yedi bölüğünden yedi yüz âdem ile Şam'da surre emine teslim edip Medine'ye götürmek kanun oldu. Önce İstanbul'dan giderdi. Yine Mısır'dan 6000 evkaftan 600 kese Mısır hac emiri Mekke'nin bütün şeriflerine ve şeyhlerine surre götürmek Selim kanunu oldu.

ON ALTINCI FASIL

MISIR EYALETİNDE OLAN HİLÂFETLERİ, MİRLİVALARI, MISIR İÇİNDE SALYANE İLE SANCAK BEYLERİ VE BÜTÜN KÂŞİFLERİ SELİM KANUNUNA GÖRE BEYAN EDER

Evvelâ Mısır eyâletinde Sultanulberreyn Mısır hac emiridir. Mısır beylerindendir. Kanun üzere tahtı Süveyştir. Her sene 40 bin hacıya serdâr olur. İkinci saltanat Mısır'da Suveyş beyidir. Gemilerle binlerce hacıyı Cidde'ye götürür. Mısır divanında 12 kese salyanesi vardır. Yusuf anbarından buğday alıp, gemi tayfalarına, forsalarına verip nefer eder. Buna (Deniz sultanı) derler. Üçüncü hilâfet Cidde limanı hükümetidir. Gayet müstakil paşadır. Bazen iki tuğ verilir. Şeriflerin üzerinde itibarı olsun diye ruhsat vermişlerdir. Araplar (sultanın vekili) derler. Daima Hind padişahının bu hediyeleriyle mektubu gelir. Dördüncü hilâfet Mekke Şerifidir. (Sultanı Şürefa) derler. Âl-i Osmandan sonra hutbeden adları okunur. İstese kırk elli bin asker çıkarır. Beşinci hilâfet (Yemen) dir. Ta dördüncü Murat zamanına kadar Mısır hükümetinde hilâfet idi. O sene 1037, Zeydî imamları istilâ ettiler. Altıncı hilâfet Habeş iklimidir. Hâlâ Âl-i Osman vezirleri hükmündedir (Mısra) :

Habeş Sultânıdır gûyâ ki bir tıfl-ı siyah okşar

Demiştir. Yedinci hilâfet Foncistandır. Hâlâ melikleri, şeyh Bekriler yoluyle Mısır vezirlerine itaat ederler. Sekizinci hilâfet Trablus garp, dokuzuncu Tunus, onuncu Cezayirdir ki bu üçü hâlen Mısır'a tâbidir. Her sene bu on hilâfetten Mısır üzerine hediyeler gelir.

Mısır'da kırk tabl ve ilim sahibi, birer ikişer tuğlu mirlivalar, Mirmiranlar var idi ama, hâlâ 22 tanedir. Her biri birer işe memurdur. Bir bey İstanbul'a hazine götürmeye memurdur. Her sene padişaha ..... kese mal Dimyat'tan ve Foskur ve ..... den ve Reşid'ten pirinç ..... ve kantar şeker ve firede kahve, yarım erdeb mercimek ..... İstanbul'a gönderir. Bey de şehrin defterdarıdır. Bütün beyler ona muhtaçtırlar. Selim kanununa göre 40 adet Çerkes beyleri vardır. Fakat şimdi 20 beydir. Bir bey 500 yiğit ile Blak şehrini bekler. Bir bey 500 atlısı, eski Mısır'ı, bir

bey 500 atlısı ile İmam Şâfiî'yi, bir bey Sebili Allâm'ı, bir bey 500 yiğit ile hacıları Süveyş'e götürür, bir bey de 500 yiğit ile daima hazır durur, ne taraftan ..... çıkarsa o eşkiya üzerine gider. Bu beyler hizmetleri karşılığında...

MISIR EYALETİNDE OLAN ..... BEYLİKLERİ BEYAN EDER

..... padişah tarafından iki tuğ ile verilip, Mısır divanından senede altı kese alır. Altı kese de Dimyat'tan, altı kese de şehirden badhavası vardır. Buna mukabil iki kadırga ile altı deryaya sefer eder. ..... Reşid de sancaktır. Salyanesi Dimyat beyi gibidir. İki parça kadırga ile Akdeniz'e sefer eder... İskenderiye beyi serdâr olup altı parça kadırga ..... Dördüncü sancak Şarkı, beşinci sancak Batı, altıncı sancak Menufiyye, yedinci sancak Bahire'dir. Mağrib zeminde Ucile meşhur bir kâşiflikti. Sultan İbrahim zamanında Maksut paşa gününde Trabluslular Ucile'yi zorla aldılar. Altın elde edilir. Sekizinci sancak Mansûre, dokuzuncu Klûbiyye, onuncu Cize-i Yusuf, on birinci Beni Suveyf, on ikinci Feyyum-u Yusuf, on üçüncü Mine, on dördüncü Menflât, on beşinci Circe, on altıncı Elvahat, on yedinci İbrim'dir. Her sancağın, üçer dörder yüz köy ve kasabası vardır. Bu sancakların en mühimmi Çirce hâkimidir ki, Foncistan, Berberiye, Sudan, Ucile ve Mağribe dek hükmeder. 5000 askeri vardır. Senede iki yüz bin erdeb tahıl onun tahsilinden gelir. 200 kese padişah malı verir. Seksen paşaya Kaliyye verir. 100 kese Circiye yazılan kula ulûfe verir. Seyda vilâyetine dört yüz bin erdeb tahıl yorulur. Senede kendine 200 Mısır kesesi alır. Bu Circe paşasının divanı aynen Mısır paşasının divanı gibidir. Bu divan bir elma verme, asma kesme, atmak tutmak pazarıdır. Circe hâkiminin idaresinde 24 kâşiflik vardır. Bu kâşiflikler şunlardır: «Evvelâ kanundan bozma Menflât, Mine, Şark Elifiye, Şark Ahmin, Ebûtic, Taht, Elvahat, Minye, Pelâpeş, Âlî... Kana, Kos, Aksarın kâşifi Nil'in batısındadır. Useyrat kâşifi, Circe, Vetme batıdadır. Suyut kâşifi batıdadır, Abit oğlu Rayan kâşifi Arap şeyhidir. Şark Selim (şarktadır), Şarkulmerih, Behcur, Karşut, Kasas, İsne kâşifi batıdadır. Senhut Nil'in batısındadır. Kusayr Bahanis batıdadır. Merdis, Circe'den yukarı bitişiktir. Şark tamam kâşifi, Elvaniye kaymakamlarındır. Cezire kâşifi batıdadır. İbrim vilâyeti kâşifi kanun üzere yirmi dört kös sahibi fasikler idi, kanundan dışarı...

ON YEDİNCİ FASIL

MISIR FATİHİ SULTAN SELİM HAN ZAMANINDA MISIR DİVANI ÂYİNİ KAİDESİ KANUNLARI

Sultan Gavri divanhanesi 5000 âdem alır. İki tarafı kameriyedir. Yetmiş eklâmın efendiler, muhasipleri, halifeleri oturur. Paşanın sağ tara-

fına defterdar paşa ve diğer beyler perişanî sarıklariyle, sol tarafına evvelâ Sipahi gömleği tüfenkçileri, yeniçeri, Azepler ağası oturup, 3000 sahan yemek yenilir. Çavuşlar kethüdası, müteferrika başı, cebeci başı, mimar başı, subaşı, yeniçeri ve Azep başı çavuşlar sofraya oturmayıp hizmet ederler. Yemekten sonra leğenler gelip, eller yıkanıp divanhane duacısı dua eder. İki kere tazimen ayağa kalkarlar. Bir kere padişah adı anılıp ayağa kalkarlar. Sonra şikâyetçiler varsa onlar dinlenir. Sonra paşa içeri girer. Miriye geçmiş boş köyler varsa arttırma ile satarlar. Sonra bekaya (tahsil edilemeyip kalmış olan devlet alacağı) ya defterdar ve ruznamçeçi el vurup, tahsiline çavuşlar gider, tahsili mümkün olmayan mültezimleri götürüp divanhane ortasında makaralarla asılma kalın urganlar vardır, mültezimi bu makaraya bağlayıp, kırk elli celât zavallı mültezimi soyup, kollarından asıp, öyle fils...i fonci kırbacı vururlar ki feryadı göklere çıkar. Kimse kurtarmak için rica edemez. Zavallı parası varsa verir, vermezse Arkhâne derler, cehennem onun yanında a'raftır, orada hapsederler. Bir gece burada kalan hayatı ölüm pazarında bulur. Sonunda köylerini, mallarını satıp kurtulur... Defterdar Mısır eyâletinden 4500 kese tahsil eder. ..... Para ve her kese yirmi beş vakiyye gelir ve dört parça bir dirhem gelir, her Mısır kesesi Mısır kuruşu otuz paraya... Bu hesaba göre bir Mısır kesesi 833 kuruş eder. Defterdar eliyle senede 26 bin kese gelir, gider. ..... Elinde 300 hademesi vardır. ..... Tam 24 hazine Mısır toprağından toplanır. Her hazine 1200 Mısır kesesidir. ..... Defterdarın eli altında divanhanede sarraf başı yahudidir. Eli altında 300 sarraf yahudi ..... Ama yahudiler her yerde şeytanlıkta mel'unlardır. Fakat bu Mısır'da o kadar doğrudurlar ki asker, bir noksan kesilmiş para bulsa bu yahudilere götürüp değiştirir.

MISIR DARPHANESİ
(PARA KESİLEN YER)

Darphane, padişah ırzıdır. Bu da defterdar hükmündedir. Darphane hademeleri 500 adamdır. Darphane emini paşa ağasıdır. Söz sahibi, ayarcının elini keserler. Elli yahudi simsarı 50 fırıncı, 50 kuyumcu, 10 haddeci, on tartıcı, 50 kehledar, (telden gümüşü parça parça kesen adam), 20 yassılayıcı, 20 sikkedar, 10 dolapçı, on perdahçı, bir veznedar, bir para kesen, 20 gözcü vardır. Herkesi evinden geldiğinde çıplak soyup, darphane elbisesi giyerler. Sikke vurulduktan sonra bir daha ateşe bırakıp tavlarlar. Eğer akçe ateşten siyah çıkarsa, akçeye sikke vuranın iki ellerini keserler. Sikkezen başının günlük berber şerifi ulûfesi vardır. Gece gündüz buraya teber gelir, toprağından ayrılır, tel yaparlar sonra parça parça kesip, yassılayıp, sikke vurulup, perdaht ederler. Meydana gelinceye kadar 170 kere elden geçer. Büyük dert ve belâdır ama cimâ gibi tatlı belâdır. Ama adamına tatlıdır. Bu kadar tafsilâtımıza sebep, gör-

düğümüz içindir. Mısır'da biz o mecnunlardanız ki, bazen aşkta zevkimiz vâdisine âlâ ve edna kıskanır.

MISIR HAKİMLERİ VE HACEGÂNI

Mısır divanında defterdar paşadan aşağı hükümet çavuşlar kethüdasınındır. Kanun üzere bey olur. Bütün çavuşlardan başka iki yüz adamı vardır. Bütün bekaya padişah malını defterdar fermaniyle bu tahsil eder. Sonra müteferrika başı gelir. Keşûfiyye, Sayfî ve Şitevî malı bundan sorulur. İki yüz adamı vardır. Ondan aşağı tercüman başıdır. Divanda tercümanlık eder. Kanun üzere müteferrika başı olur. 50 adamı vardır. Yeniçeri ve Azepler ocağının başçavuşları beş divanda mevcut bulunup yoldaşlarının dâvaları bunlar vasıtasiyle görülür. Mısır divanında bir hâkim de ruznamecidir. Gökte uçan, yerde gezen, deryada yüzen bunun defterindedir. Azledildiği vakit dilerse paşayı müflis çıkarır. Altında küçük ruznameciye gözcü olmak için, Mısır vezirleri kendi adamlarından birini küçük ruznameci ederler.

Ruznameciden aşağıda divan hocası mukabeleci efendidir. Yedi bölük neferlerinin mevacibi, defterleri, girip çıkmaları onun kalemi ile olur. Vezirin adamıdır. Mısırlı değildir. Elli nefer halifesi vardır.

Mısır divanında paşanın divan efendisi bir köşede oturur. 22 kese Keşûfiyye senede aidatı var. Bir köşede Mısır buyurtçusu başka bir divan efendisidir. Bir köşede defter emini de paşa tarafından olur. Taşra hazine kâtibi, taşra mahlûl kâtibi, taşra kâğıt emini, hazine emini, mukabeleri efendi, muhasebeci efendi, eytan katibi, havale katibi, erzak kâtibi, bekaya kâtibi, yeniçeriler kâtibi, Azepler kâtibi, bunlar divandan sonra kapılarında dururlar. Yedi bölük kâtipleri de kapılarında dururlar.

..... PAŞA KULLARININ VE MÜTEKAİTLERİN AKLÂMLARINI ..... BEYAN EDER

Piyadeler kalemi ikidir. Üçüncü aklâm keşidedir. Dördüncü mütekaldin, beşinci çerkesler, altıncı sipahi, yedinci eytam, sekizinci tavâşiler, dokuzuncu ..... Onuncu civaliyan, on birinci ümerâ, on ikinci mültezimler, on üçüncü Deşişe, on dördüncü hazinei âmire on beşinci Mekke ve Medine surresi, on altıncı sâdât-ı kiram, ... On sekizinci Hazreti Yusuf anbarı yani cirâyeharan, on dokuzuncu müteferrikalar, yirmi üçüncü... yirmi beşinci topçular ve cebeciler ve harbeciler, fişenkçiler, bütün bunlar piyade müstehafızlara naklolundu. Büyük ruznameci aklâmı, garbiye ahkâmı mukataacısı, şehir mukataacısı, tahıl geliri mukataacısı, Mısır tahıl mukataacısı, küçük deşişe aklâmı, Muhammedî aklâmı, Muradiye aklâmı, Hasekiyye aklâmı ve Enderûn-u hassa mahlûlü kâtibi aklâmı.

MISIR HAZİNESİ ADEDİ VE BAHRİYE EMİNİ AKLÂMI

Velhasıl tamamı 70 kalemdir. Yalnız bu Mısır divanında diğer vilâyetler gibi tımar ve zeamete ait bir şey yoktur. Çünkü bütün Mısır yazma sırasında (mîri) kaydolunmuştur. Ama yukarıda yazılan kâtip efendilerden bir kalem dahi hurma emini aklâmdır. Bir acayip kalem olduğundan hepsinden sonra yazıldı.

Evvelâ Mısır içinde ne kadar hokkabaz, surahibaz, kâsebaz zorbaz, pendebaz, şehbaz, resenbaz, ateşbaz, canbaz, kuşbaz, mührebaz, Himarbaz, yılanbaz, gürzbaz, matrakbaz, maybunbaz, haylbaz, horozbaz, simyabaz, sıçanbaz, ayıbaz, kıssahan, kaşmeran, arayıcılar; velhasıl bütün bazbazan, güldürücüler, gümrükte arayıcılar, hurdacılar, velhasıl bir nükre hâsıl olacak şey hep hurde emini kâtimi hükmündedir. Bunlardan para toplayıp mîriye ..... kese verir. Mısır eyâletinden 81 Mısır hazinesi elde edilir. Mısır askerine 9 Mısır hazinesi mevacip verilir. Onuncu hazine Mekke ve Medine şeriflerine, bir hazine Mısır paşasına, bir Mısır hazinesi ağalara, bir Mısır hazinesi hac emirine, 14 hazine hacılar gelirken ezlemciler ve ukbecilerin masraflarına gider. Bir hazine Mekke ve Medine'nin tamirine, zeytinyağına, şem kâfuruna, öd ve anberine gider. Bir hazine Şam'a gidip oradan Mekke'ye gider. 17 hazine padişah mutfağına giden pirinç ve şeker ve kokulu şerbetler kahve, çeşitli macunlara gider. 18 hazine Mısır mollalarına, asker kassamlarına...

Mısır eyâleti ilk yazılışta 77 bin evkaf idi. Şimdi 12 bini mamur ve mevcuttur. Her gelen Mısır mollası evkaf başına bir altın alır. Vakıfların diğer akaretlerinden iki Mısır hazinesi olur. 20 hazineyi Mısır kâşifleri tahsil ederler. 21 hazineyi eminler ve mültezimler tahsil ederler. 22 hazineyi köy şeyhleri, reâya ve fellâhlar kendileri için tahsil ederler. 23 ve 24 hazineyi Mısır'a yedi aklâmdan gelen tüccar hayredip tahsil eder. 25, 26 27 inci hazinelerle her sene Yusuf anbarına tahıl doldurulur.

Her hazine 200 Mısır kesesidir. İmdi, azizim bu hazineler gökte uçan, yerde gezen, deryada yüzenden hasıl olur ki, fukara ahıdır.

MÜBAREK NİL'İN TAŞMA MİKDARI, İNSANLARIN ÇOKLUĞU, HAYVANLARIN VE EŞEKLERİN ÇOKLUĞU

Eğer Nil 18 arşın taşarsa padişah malı çıkar, yirmi zira' taşarsa paşa ve eminler, mültezimler, keşşaflar, reâya bay olurlar. Eğer Nil az taşarsa, Allah korusun, vilâyette kıtlık olur. Hazine tekmil edilemezse paşa kendi yanından tamamlar. Bütün askere cebinden maaşlarını verir, üç bin imam, hatip, ulemâ, şeyhler ve sâdât ulûfelerini isterler. Ulûfelerini alamazlarsa baş kaldırırlar. Ama Mısır bolluk olup mevaciplerini alırlarsa padişaha dua ederler.

Dünyada Mısır gibi bir âdem deryası, böyle mahsulleri bir ümmü dünya eski şehir yoktur. Ümmü dünya (dünya anası) denmesinin sebebi şudur ki, bütün dünya kıtlık olsa, Mısır dünyayı besler, ama Mısır'da bir gün kıtlık olsa, bütün dünya bir gün besleyemez.

Mısır âdem deryasıdır. Hakir 1082 de Mısır'a gittiğimde şehir içinde 800 bin âdem taundan öldü. Yine böyle iken sokaklarda omuz omuzu sökmezdi. Ve esvaklar (1) içinde kalabalıktan geçilmez.

Bu Mısır'da olan at, katır, eşek, sığır, manda, koyun, keçi, çarşı ve pazarda sürü sürü gezerler. Eşek çokluğu Mısır şehrini tutmuştur. Sokaklarda (arkana bak, yanına, önüne, sağına, soluna bak) seslerinden geçilmez. Bazı eşekçiler kasden Rum âdemlerinin saflarını eşeklerine çiğnetirler. Şehir içinde Mısır'ın ilk temcidi, segâh makamında eşek anırmasıdır. Bir kere eşek gece yarısı bir ahırda Aa hımar ede... Mısır şehri içinde iki saat eşek anırmasından insan şaşırır. Güya kıyamet gününde deccal çıkmış sanılır. Mısır'ın eşrafı, âyânı, kadınları hep eşeğe binerler. Gümüş takımlı, kadife abayılı, alaca kınalı eşeklerle gezmek ayıp değildir. Çünkü Mısır'ın kayığı ve peremeleri hep eşektir. Cerceli Ali beyin 40 bin eşeği varmış. Hac emiri Rıdvan beyin de 40 bin devesi olduğu sabittir. Mısır'da senede on iki bayram olur.

ON SEKİZİNCİ FASIL

SELİM ŞAH KANUNU ÜZERE, MISIR'IN YEDİ OCAK ASKERİNİ VE GÜNLÜK MEVACİPLERİNİ BEYAN EDER

Selim Şah Mısır'ı fethedince 3313 Azep neferleri padişahın ayaklarına kapanıp, padişah bunlara evvelden olduğu gibi aylıklarını, yiyecek ve içeceklerini verdi. Çünkü Hazreti Ömer ocağıdır. Amr ibn Âs ile Mısır'a ilk gelen asker bunlardır.

Sonra Mısır müteferrikaları askeri, 2747 dir. Mısır çavuşları askeri 1449 dur. Mısır tüfenkçileri askeri 1088 neferdir. Mısır gönüllüleri 1165 tir. Mısır müstahfızları askeri 7638 dir. Bölükleri 138 bölüktür. Müstahfızlar müteferrikaları askerleri ..... bölükleri birdir. 100 neferdir. Topçular, bölük on nefer ..... top arabacıları, bölük bir, 100 neferdir. Hazine kalesi askeri, bölük bir, 200 neferdir. Mülâzim askerler, bölük bir, nefer ..... kale emeklileri, bölük bir, nefer 200 dür. Cebeciler ..... Fişenkçiler bölük bir ..... kale mehterleri askerleri bölük bir, nefer ellidir. Mısır çerkes askerleri 1100 adettir. Süveyş benderi Azepleri 165 neferdir.

---

(1) Esvak, suk kelimesinin çoğuludur. Evliya bu çoğulu bir kere de Türkçe çoğul yaparak esvaklar haline koymuştur ki, bu nevi çoğulları nedense pek çok tekrar etmekten hoşlanır.

Bugün Mısır askeri 2025 tir. Ama Süleyman han veziri İbrahim paşa, kul kethüdasını Mısır'a sancak beyi pâyesiyle yeniçeri ağası edip 42 oda yeniçeri koyup, iç kalede, Narin kalede 42 yeniçeri odası hâlâ oradadır. Ağaları gayet muhteşemdir. Padişah divanında bütün beyler ile ve diğer yedi bölük ağaları ile üst hil'atlar giyip divanda yeri vardır. Bütün ağalardan aşağıya oturur. Ağadan sonra hâkim yeniçeri kethüdasıdır. Divanda aslâ yeri yoktur. Fakat kapılarında asıp kesmek, basmak, hapsetmek onun elindedir. Bir çeşit kallâvî sararlar. Kırmızı pabuç, sammur kürk, atlas kaftan giyerler. Sonra hüküm başçavuşlarınındır. Divanda yeri vardır. Gûya ocak tarafından paşanın muhzır ağasıdır. Daha aşağıda hüküm beytülmalcınındır. Safe ferace, atlas kaftan, kallâvî sarık, kırmızı mest pabuç giyer, ama orta çavuşu, küçük çavuş, alay çavuşu, ağa saracı, kethüda saracı bunlar orta kuşak, siyah dolma, kırmızı mest pabuç giyerler. Fakat bıçak taşıyamazlar. Mısır veziri Mısır'a girince ve mazulen veya muazzez çıkarsa bütün Mısır askeri muhteşem alay gösterirler.

ON DOKUZUNCU FASIL

Evvelâ Paşa Mısır'a girince Mısır ahalisi veziri âdiliyyede karşılar. Evvelâ subaşı, bâb-ı Nasradan içeride 300 adet kavas ve 50 nefer amansız zebanî cellâtlarla yolları temizler. Ardı sıra paşalılar geçer. Sonra alay ve gönüllü çeşitli bayraklarla ve kaplan postu yedekleri çifte köçekleri, samur kapaniçeleri ile geçerler. Çeşnigir ve kilerciler beraber geçer. Sonra çadır mehterleri, saraçlarda rikâb rikâba geçerler. Sonra müteferrikalar, ellerinde kantar sırıklariyle, sonra acibürreâya alayı silâhlara bürünmüş olarak geçerler. Paşa askeri kesilir. Ardı sıra Mısır çavuşları alayı mücevvezeleri, ellerinde mücevher gümüşlü topuz, atları gümüş takımlı olarak geçerler. Sonra gönüllü askerleri alayı kırmızı bayrakları, ağaları kûslerini döverek, sonra tüfenkendaz askerleri alayı ateş saçan tüfenkleriyle, ... sonra müteferrikalar askeri alayı, bunlar muhteşem elbiseli, özengi ağalarıdır. ..... Sonra çerkes beyleri alayı gayet muhteşem halde geçerler. Bunların küsleri yoktur. Sonra mirliva beyleri alayı, arkalarında iç ağaları, taşra ağaları, çifte şatırlar ikişer bey yan yana geçerler. Sonra Azep piyadeleri alayı, kaplan postlu gazilerdir. Başlarında şep külâhları, fes üzerine sarık sararlar, ortalarında alay çavuşları orta kuşak, siyah dolma ile giderler. Bu neferlerin kanunları sipahi olurlar. Ağaları yeniçeri ağası, çavuşlar kethüdası veya Mısır beyi olur. Hazreti Ömer'den beri tam 72 bölüktür. Sekiz çorbacıdır. Bunlara reis derler. Yetmiş iki odadır. Her odada bir odabaşı vardır: Sefere eşüp eskimekle odabaşı olur. Hepsi evlilerdir. Siyah dolma ve perişan sarık giyerler ve piyade yürürler. Hemen beytülmalcı ferace giyip ata biner, bütün çorbacılar küheylân ata binip, kethüdalarından oturak ihtiyarlarla

alay ile giderler. Gülbank çekip, Allah Allah sesleri ile geçerler. Tamamı 3313 temiz dalyan tüfenkli askerdir. Odaları kara meydana bakar. Bunlar geçince yeniçerilerin bayrakları görünür. Sonra mustahfaz piyadeleri alayı, sonra balabanlar, dalyanlar, dayılar, başlarında keçeleri, kaplan postları, kırmızı yemeni pabuçları ile geçerler. Alayları ortasında siyah dolmalı, başı üsküf keçeli altı nefer çavuşları, sakaları geçerler. Sonra kır sakallı ihtiyarları geçerler. Sonra 138 bölüğün odabaşıları ve diğer ihtiyarlar, yine hepsi piyade 2000 kalkanlı ihtiyarlar geçerler. Sonra 200 den fazla çorbacılar ve yetmiş seksen kul kethüdalığından, başçavuşluktan, serdarlıktan emekli ocak ihtiyarları, ardlarında kırkar ellişer hizmetkârları ağalar geçerler. Her saatte gülbank çekerler. Kethüdaları, yeniçeri efendisi, ocak imamı ve diğer kâtipleri at başı geçerler. Bunlar da 7238 neferdirler. Ama böyle süslü asker Osmanlılarda bile yoktur. Odabaşıları hep evlidir.

Bunların alayı tamam olunca yeniçeri mülâzimleri alayı geçer. Bunlar başlarında balıkçıl tellerinden tuğ taşırlar. Bunların alayı geçmeye başlayınca paşanın tuğları, kapıcıları, leventleri ile konakçı başı, müezzin başı yan yana geçerler. Sonra baş kapıcı başılar geçerler. Sonra dokuz adet sırmalara bürünmüş, mücevher süslü, küheylânlara binmiş yedekçiler geçer. Sonra tercüman başı, müteferrika başı, çavuşlar kethüdası, ruznameci geçerler. Sonra paşanın on altın taslı şatırları geçerler. Sonra paşa da, samur kabaniçe, kadife şalvar üzerine altın kemer ve altın kuşanıp, başına iki çatal sorguç, iki tarafında tüfekendaz ve mataracılar ile geçer. Ensesinde silâhtar, çuhadar, paşa kethüdası, hazinedar, yirmi iç ağaları, ayrıca 200, 300 cebe ve cevçene bürünmüş iç ağaları geçerler. Sonra paşanın imamı, divan efendisi, sonra yeşil sancakı Resul, iki tarafta kırmızı bayraklar, dokuz kat mehterhaneler, ardı sıra saraçlar, feraşlar, sakalar geçerler. Paşa saray konuncaya kadar kaleden 200 top atılır.

Bundan sonra bütün asker paşadan 5 kese alay ihsanı alır. Sonra büyük sofra çekilir. Yemekten sonra büyük padişah divanı olur. Hattı şerifler okunur, padişah fermanı icra olunursa Mısır veziri yerindedir, yoksa başka hesaptır. Fakat Mısır'da bir hâkim de kapı kulu serdarıdır. İstanbul'dan bir yeniçeri çavuşu gelip ağa olur. Bütün kapı kullarının beytülmallarını bu alıp, suçluların hakkından gelir. Ama alaya ve divana gelmek kanun değildir. Bir hâkim de subaşıdır. Elinde mutlak fermanı varsa bulduğunu katleder. Bu subaşının kapısında bir oda Mısır yeniçerili asesbaşı yerine hizmet eder...

Çok ağalar gördüm ki müteferrika ve sipahiden çıkıp yeniçeri ve Azep oldu. Ama kale dizdarı, kule neferleri, mehterhane kavnu ve mütekaitler kaleden dışarıya çıkamazlar. Barutçu dahi saray meydanında barut hazinesini bekler. Kale mehterhaneleri de bir yere çıkamazlar. Akşam-

dan sonra ve sabaha iki saat kala yaz ve kış uşak makamından birer fasıl ederler. Mısır müezzinleri temcidi tamamlayınca bu mehterler başlarlar.

YUKARIDA YAZILAN ASKER TAİFESİNİN ÜÇ AYDA BİR VE HER AY MEVACİPLERİNİ VE ÖZETLERİNİ BİLDİRİR

Sultan Selim kanununa göre yeniçeri, Azep, topçu, cebeci, arabacı ve mehterlere üç ayda bir mevacip (maaş) çıkar. Fakat müteferrikalara, çavuşlara, tüfenkçilere, gönüllülere, çerkeslere, eytama ve cevaliye ayda bir ulûfe çıkar. Buna göre senelik mevaciplerini bildirir.

Evvelâ müteferrikalar cemaati, bölük bir, nefer 2745 gündelikleri 44626 ihracatla birlikte 7898076 para eder (1). Bakiyeleri 7705441, yekûn senede müstahak oldukları tefâvütle birlikte yalnız 308 kese ve kûsuru 5441

Çavuşlar defteri, nefer 1449, yevmiyeleri 25055 para, ihracatları 4424720 bakiyeleri 4226558 kese 173 küsur 1557 tefavüt 108162 ve tüfenkçiler defteri, nefer 1087, yevmiyeleri 9709 ihracatları 1718488, bakiyeleri 1676665 kese 27 küsur 1665 ve tefavüt 41823; gönüllüler defteri, nefer 1365, yevmiye 12575 ihracat 2225772 günde 9940 sene 1759464, bakiye 1716551 kese 28 küsur para 16551, tefavüt 49212, eski Azepler defteri, nefer 3212 gün 13848, ihracat ile, 2450836, bakiçe 2391081 kese 95 küsur 16061, tefavüt.

Süveyş benderi Azepleri defteri, nefer 125, günde 267 senede 47426, eder. Ve tefavüt 1928076 para eder. Bakiyeleri 7705441, yekûn senede müstahak oldukları tefâvütle birlikte yalnız 308 kese ve küsuru 5441 eder. Ve tefavüt 192535 para eder (2).

Bakiye 46280 kese küsur 21280, tefavüt 1156, Müstahfızlar defteri, nefer 7238, yevmiye 63716, günde 11278, bakiye 11002790 kese 440 küsur 2790, tefavüt 275069 para eder. Müstahfızlar bölükleri 138, müteferrikası nefer 7 bölük birdir. Neferleri 100, kale topçuları bölük bir neferleri 500 dür. Top arabacıları bölük bir cemaat ile bin, hazine kalesi askeri bölük bir, cemaat 200, kale emeklileri bölük bir 25 neferdir. Kale mehterleri bölük bir, nefer altmış, cebeciler neferleri bölük bir...

Yukarıda yazılan yedi bölük islâm askerinin senelik mevacipleri yekûn olarak 124 kese eder. Küsuru 22167 para eder, vesselâm.

YİRMİNCİ FASIL

MISIR MOLLASININ HÜKMÜ, AİDATI, BÜTÜN NİYABETLER VE MISIR EYALETİNDE OLAN KAZALAR

Mısır fetholununca Selim han Mısır mevleviyetini Kemal Paşa za-

---

(1) İhracat, neferlerden bazısı dışarıya, kâşifler üzerine ve kilerde muhafazaya gidip ulûfelerini orada alırlar.

(2) Tefavüt, mevacip verildiği vakit, her kırk parada bir para kesip hazine kaydı iradı olur.

deye ihsan etti. Ve gazalî ile birlikte Mısır'ı yazmalarını ferman etti. Buna göre Mısır mollasının adalet üzere mahsulü 200 olur. Yüz hademesi vardır. Divanında dört mezhep mollaları vardır. Mukayyid, müşahit muhzır ve hademeleri de yüz adam olur. Bir oda yeniçeri de şer'i şerife yardım ederler. Mısırlı tercüman başısı, sicillât emini vardır. Sonra molla kethüdası vardır. Rüşvet eli odur. Kapı ve şehir naibi vardır. Ve İstanbul'dan dergâhı âli kapıcılarından umur görmüş bir ihtiyar muhzır başı vardır. Onun idaresinde 300 muhzır vardır. Padişah divanı olunca bu muhzır başı, başına yaldızlı üskûf giyer, bütün eli âsâlı muhzırlar ardı sıra siyah dolamalı üsküflü yeniçeriler ikişer ikişer geçerler. Molla da başında örf izafeti ve yanında yeniçeri çuhadarı, bazara gideni, arkasında divan sicillâtı kırmızı keseler ile geçer. Böylece padişah divanına varırlar. Bu diyarda mollaya (kadı asker efendi) derler. Büyük bir sarayda oturur.

Molla divanında Anadolu kadı-askeri tarafından bir askeri kassamı vardır. Bütün askerî muhalefat onun izniyle yazılıdır. Paşa yanında mollanın daima bir divan naibi, şahitleri, muhzırları mevcuttur. Mollanın Mısır'da 24 niyabeti vardır. Her birine birer Anadolu naibi ve dört mezhepten kadılar ..... vardır.

En mükellef Bâbı Hark, Meşhed Hüseyin, Bâb-ı Nasr, Kaysûniyye, Rumeli meydanı, Taylûniyye, Bâb-ı Şa'riyye, Derb-i Cemâmiz. Süveyfüddellâlin, Bâbül hadid, Sur dışı, Blak, eski Mısır mahkemeleri vardır. Bir naip de muhtesep ile çarşı ve pazarda kol gezerler. Nark veremezler. Çünkü hepsi himayedir. Mâni olurlar. Mısır'da nahiye naipleri de vardır. Beledî şubre, Beledî Besâtin ve Kayıtbay gibi niyabetler vardır.

MISIR MOLLASININ HÜKMÜNDE, MISIR EYALETİNDEN OLAN KAZALAR

Evvelâ altı kaza... Garbiye kazası, yani büyük mahalle taht başıdır. Senede kırk Mısır kesesi hâsıl olur. Birkaç kere 500 akçe mevleviyet ile sadaka olunmuştur. Sonra Dimyat kazası, 30 kese hasıl olur. Reşid kazası, şerif kazadır, otuz kese hâsıl olur. İskenderiye kazası, adalet üzere kırk kese olur, Mansure kazası, 20, 30 kese olur. Minyeteyn kazası, 25 kese hâsıl olur.

Bunlardan sonraki kazalar:

Menüfiye, Bahire, Burlos, Fokra, Sindyun, Ebu Ali mahallesi, Aybar, Nehariye, Merhum mahallesi, Belbis, Beyti Ömer, Zifte, Şarkiye, Selmun, Kannek, Cize (Şeyhülislâm Bolulu Mustafa efendiye ihsan olundu), Rayyum, Benu Seyf, Tezmin, Behnisa, Fişne, Mellûy, Manfalut, İsyut, Abutih, Tahta, Vaktaa, Aşmunin, Sanbut (Hazreti Resaletindir, mamurdur),

Cizre, Sohac, Mensiye, Elvahat, Circe, Farşut, Şark Buit, Esne kazalarıdır.

Bu kazalardan başka Nil'in batısında kazalar yoktur. Hep karalar vilâyetidir. Ta Sudan şehirlerine gider. Sonra Nil'in doğusundaki Âsumânî Say ki Mısır'ın son hudududur, sonra İbrim, Asvan, Kus, Kana, Fu, Şarkul Hamim, Süveyş kazaları...

Mısır'ın 76 kazası burada tamam oldu. Birkaç kaza daha vardır ama, meşhur değildirler. Padişah beratiyle Anadolu kazaskerlerine verilir. Fakat Mısır aklâmı kazalara Anadolu'dan kazaskerleri mütasarrıf olamazlar. Mısır kadıları da Anadolu ve Rumeli mensablarına mütasarrıf olamazlar. Fakat (Sitte) denilen mansıplara mütasarrıf olduktan sonra Anadolu ve Rumeli'de devleviyet mansıpları ihsan olunur. Zamanımızda, Girit fatihi Deli Hüseyin Paşanın katline fetva vermeyen Bolulu Mustafa efendiye Cize kazası sadaka olunmuştur. Fakat onun fetvasına kimse muhtaç değlidir. Çünkü işi olan Ezher'e varıp ulemaya üç mangır verince istediği fetvayı alır. Düşmanı da aynı dâva için bir fetva alır. Sonunda sulha razı olurlar. Velhasıl Mısır'da hakkın yerini bulması mümkün değildir. 20 bin fetva sahibi ulemâsı vardır. Ulemâsı, garip ilimlere, çeşitli fenlere maliktirler. Gayet zekidirler. Çocukları da olgun ve zekidir. 57 bin hafız vardır. 174 bin ulemâ kadı ve dersiâm vardır. 12 binden fazla imam ve hatip, 10 bin şeyh vardır. Ezher câmii revakları içinde 12 bin eli kitaplı, başı misvaklı ulemâsı vardır. Mısır'da ulemalar...

Hadis ilmi, tıb, feraiz, tefsir, fıkıh, hadis, tecvit, hıfz, tevhit, ledün, beyan, kelâm, kemal, âdâp, sarf nahiv, mantık, maâni, lûgat, aruz, yazı, yıldızlar, cift, kef, sim, simya, kimya, heyet hikmet ziyc, danyal, Ful, fal, cerri eskal, remil, vefk, esma, teshir; davet, sarf suruf, Mare necat, tayyi mekân ihfâ, tâbir, sihir, feraset ilimleridir. Ama edep yoktur.

MISIR AHALİSİNİN LEHÇESİ: Mısır ahalisi çeşitlidir. Ekseriya Mısır halkı Haşimî çerkesler, Kureyşî abazalar, Şadşa, Gürci, Mekril, Dadyan, Açıkbaş, Rus ve diğer kavimlerden müteşekkildir. Bu sayılan kavimler Mısır'a gelip, hazreti Yusuf gibi esir diye satılıp, her biri birer hanedana düşüp ilim tahsil edip, Mısır azizi olurlar. Bunlar Arapça konuşurlar. Ama çerkesçe ve abazaca ağır lisan olduğundan Arapça ve Türkçe karışığı kendilerine mahsus ıstılahları olur. Ama yalnız Mısır'da kullanılır. Evvelâ:

(Agif) yani ekmek, (Vahidillah) yani Allah bir, (Allah sütr ede) yani Allah koruya, (futur edelim), yani kahvaltı yapalım, (Gadve edelim) yani öğle yemeği yiyelim. (Aşve edelim) yani akşam yemeği yiyelim, (ebrar oldu) yani temcit oldu, (selâm oldu) yani sabah temcidi oldu, (Gaşim) yani Acemi (Düveydar) yani subaşı kethüdası, (Cüdi) ağa demektir, (Seccan) zindancı, (muvakka) divan kâtibi, (Arefat) divan kai-

desini bilen, (Ferraş) evleri süpürücü, (zeyyal) yolları süpürücü, (Hammar) eşekçi, (cemmal) deveci, (tabbah) aşçı, (kâşif) hâkim, (vali) subaşı, (Hâcib) kapıcı, (Kavvas) hizmetkâr, (mukaddem) hâkimlerin önünde gidenler (Nâyibi anibe) taşradan gelenlerin işlerini gören, (kılıçdar) hâkimlerin önünde kılıç taşıyan, (Ruşenba) naiplerin başı, (rikâptar) hâkimlerin atının yanında yürüyen, (Müsvedde) yemekte hizmet gören, (üstüdar) çeşnigir başı, (Hâsılbaşı) aşçılar üzerine hâkimdir, (Hâsıl) kiler mağazası, (Reşid) köy hâkimi, (Şeyhul beled) fellâhların hâkimi, (felâh) çiftçi, (gafir) bekçi, (tahtır) ekin ekmek, (Âtı) verimsiz köy, (Ray olmuştur) sulanmıştır, (Şuraki) sulanmamış köy, (kefereden feyz geldi) köyden mal geldi, (Şumune) buğday anbarı, (Curâfa) sanduka, (turc) döğen demiri, (curun) buğday harmanı, (gılâl) tahıl, (Hinta) buğday, (kamh) buğday, (Alık) arpa, (cirâye) tarla, (Feddan yeri) çayırlı yer, (Muhtekir) madrabaz, (müsebbib) kâr edici, (fad etti) tamam etti, (galâk etti) kapadı, (arık hane) kadı-asker hapishanesi, (Deylem) subaşı zindanı, (vali deylimi) hammal, (Şeyyal, Neşşal) yan kesici, (Nassab) dolandırıcı, (Memlûk) köle, (Memalik) Kara kul, (Tavaşî) hadım ağası, (vekâle) han, (Rab) evli odalardır, (şutuh) evlerin damı, (Muvalis) iki yüzlülüktür, (hurda) gümrük, (Gayale) ülkeden sonra uyuklama, (kehak) halka çörek, (karakış) yağlı lokum, (mutabbık) yağlı kâhidir, (behtil etti) pestile çevirdi, (ben övez miyim) ben ona muhtaç mıyım, (ya nazari) iki gözüm, (tülütü evvel) üç adet miri malı, (mal sayfi) yaz malı, (şifefî malı) kış malı, (tut) kıptilerin yılbaşı, (Hamsin) Mısır'ın sıcak günleri, (melakî iki köy arası, (lümum) Arabın âsi olması, (Buğ etti) bir adamın derisini yüzüp içine saman doldurmak, (Şerrânîat) haşarı at, (Batran at) tenbel at, (kın yığını) tuğla yığını, (Ammal) ırgat, (Benna) duvar yapıcısı (Garame) ceriha, (şarmut) eski şey parası, (may bali) öyle olur, (mala oturdu) borcunu vermeye ahdetti, (Bertıl) rüşvet, (şebke oldu) belâ oldu, (istimaldir) lâyıktır, (külfe verdi) nafaka verdi.

(Burada 15 satır boştur).

MISIR'IN ULEMA, SADAT VE NAKİLÜLEŞRAFI : Bütün ulemânın ve sâdâtın semihası Nakibüleşraf Seyyit Burhaneddin Rûmîdir. Eğirdir şehrindendir. Atalarının nice keşif ve kerametleri görülmüştür. Kendisi Mısır'da yetmiş yıldır oturmaktadır. Dünyanın her tarafından gelen seyyahlar evinde misafir olurlar. Bir iki sene evinde misafir olan kimseler vardır. Kimseyi yüksütmemiştir.

Bî tekellüf beyâbe hâne-i mâder

Mısır'da yetmiş yerde kaymakamları vardır. Hepsinin mahsulleri her ay gelir, Hankah kazası arpalığıdır. Mamur, verimli köyleri var idi. Hükümleri altında 46 bin şerifler vardır. Alay günleri paşayı karşılamaya çıkıp muhteşem atlara binerek geçerler.

Sultan Selim dokuz ay Mısır'da, Reşid'te, İskenderiye'de kalıp, evliyalara, ulemâya ziyafet edip, ihsanlar edip dualarını alıp Anadolu'ya gitmeye izinli oldular. Sonra evliyaların mezarlarını ziyaret edip, İmam Hasan meşhedinde bir günde yüz hatim yaptırdı. Sonra Mısır'dan Adiliyeye çıktı. Sağına Kemal Paşazâdeyi, soluna Hayrebay Paşayı alıp birbiriyle öpüştürüp kardeş etti. Kemal Paşa zâdeyi Mısır ulemasına, Hayrebayı Mısır âyânına teslim edip Fatiha okudu. 923 Muharrem ayında (M. 1517 şubat ayında) Mısır'dan İstanbul'a gitti. Hayrebay Gazzeye kadar beraber gitmek istedi. Fakat Sultan Selim müsaade etmedi. O da Adiliyye'den geri döndü. Şam'a varıncaya kadar Hayrebay padişahın ayakları altına ipekler döşetti.

Hayrebay, bütün Rumeli ve Anadolu askerini Mısır'ın içinde dağıtıp, kavga olmasın diye İslâm askerini (Kara meydanı kalesi) ne ve yedi kat iç kaleye doldurdu. Hayrebay gayet adaletle hükümet etti. Mısır halkı çok memnun kaldı. (Allah Yansur Sultânene Hayrebay) dediler. Doğrusu Mısır vezirine sultan deseler yeridir. Hayrebay, (Bâb-ül Vezir) de yol üzerinde nurlu bir cami yaptırdı. Süleyman Han asrında vefat etti.

YİRMİ BİRİNCİ FASIL

MISIR KALESİNİN BÜTÜN İMARETLERİNİN İLK YAPIMCISI VE BÜYÜK BİNALARINI BEYAN EDER

Mısır Kahire'nin ahvali birçok tevarihlerde (tarihlerde) yazılıdır ama, dünya seyyahı, Nedim-i Âdem bilgisi az, seyahati çok evliya şöyle faydalı ve muhtasar yazmıştır ki evvelâ, bu geçici dünya, nice bin devletlerden geri kalmış dünyadır. Mısır, ondan bir zerredir.

İlk yapıcısı Hazreti Âdem oğlu Şit oğlu Gurbab oğlu Nakravuş'tur. Tufandan sonra Nuh oğlu (Ham) ve onun oğlu (Bayzar) yaptı. O asırda yapılan eski Mısır imiş. Mısır, bütün şehrin adıdır ama bu Mısır'a âlem olmuştur. Çünkü Hazreti Âdem Nakravuş'un adını Mısrayım kodu. Onun için Mısır derler. Evvelki ismi, İberyânî dilinde Makedonya derler. Süryânî dilinde Esmus, Yunancada Fustat, kıptî dilinde Mısrayim derler. Halk arasında Ümmü dünya (dünya anası) derler. Araplar (Kahire-i muizziyye) derler. Mağripten Muizzüddin gelip, kahren İhşitlerin elinden 358 (M. 968) de aldığı için (Kahire) derler. Hâlen halkı kahhar veya kabız adına mazhar oldukları için bütün Allah adamları takibaz üzeredirler. Eskiden çok mamurdu. Mûsâ'nın Firavunu Mısır'a malik olduğundan hâlâ (ben sizin rabbinizim) diye gururlandı. Hazreti Mûsâ ile cenginde Süveyş deryasında Kolandur boğazında boğuldu, kahrolduğu için, ((Kahire) derler.

Birçok melikler gelip Mısır'ı imar ettiler. Eski Mısır olan Fustat'ı Melik Mukavkis'in dedeleri olan Melik Totis mamur etti. 21 tarihinde

Yunanlılar ile Efrençler, 2000 parça gemi ile gelip Mansure şehrini yağma ettiler. Yüz binlerce Mısır hazinesini alıp, kıptî kavmini sürü sürü esir ettiler. Eski Mısır'ı, Ayasofya kilisesine vakfettiler. Kıptîler Ruma haraç verir oldular.

Eski Mısır'ın doğusunda bir saat uzakta Mukattam, Cuşi, Becamim, Takatu, Şarkî, Muktab, Lukan, Hicar, dağları derler. Ama Nil aşırı olan dağlar batı dağları Cüzam, Hiram, Haremeyn dağlarıdır. Bu dağların arası ta Foncistan'a Berberistan ve Nukiye'ye kadar aralarında Nil nehri akar. Güneyde Kamerden dağına gelip, kuzeyde Dimyat'ta ve Reşit'te Akdenize dökülünceye kadar Nil kenarında geniş sahralar, hesapsız dağlar vardır. Mısır'ın doğusundaki Mukattam ve Cuşi dağları, Mısır'a sabah rüzgârının gelmesine engeldir. Ve öğleye kadar gölgelik yapar. Kıptîler vaktiyle bu dağlar içindeki mağaralarda otururlardı. Sonra yeni Mısır'ı yapmaya başladılar. Sonra İslâmlar gelip, Emeviler, Abbasiler, Fatımîler eski Mısır'ı bırakıp yeni Mısır'a rağbet ettiler. Bu hakir on sekiz padişahlık yer gezip 1082 de on dokuzuncu padişahlık yer olan Mısır'a girdik. Küheylânlara binip eski Mısır'da olan Fustat, Emsuz, Makedonya, Mısrayım, Ümmü dünya ve Kahire-i Muizziyye'yi gördüm. Eskiden dillere destan olduğu kadar varmış. Eserleri cihanı tutmuş.

MÜNASİP HİKÂYE: Bağdat, Mısır'ın bir mahallesi gibidir. Hattâ o asırda bir seyyaha sorarlar (Ey birader, nerelisin?) Arif ve zarif herif (Mısırlıyım) der, (hangi mahallesindensin?) derler. (Bağdat mahallesindenim) demiş. Soran (Yahu Bağdat ile Mısır'ın arası çölden üç aylık yoldur) demişler. Adam (Mısır dediğin dünyadır, belki dünyanın anasıdır. Bağdat, Basra, Lahsa, Aden, Sait, Yemen, Asvan, Sudan, Mısır'ın etrafında mahallesidir) demiş. Doğrusu herif sözünde içini söylemiş.

Firavun Mısır'da Allahlık dâvasında bulununca, Bağdat halifesi bunu duyup (Firavun Mısır'a malik olunca Allahlık dâvasında bulunmuş, ya Bağdad'a sahip olsa nelik dâva eder?)

Anlaşıldığına göre o asırda Bağdad da mamur imiş. Yanvan tarihine göre, dünya yüzünde en mamur yerler evvelâ biri Bağdat, biri Mısır, biri Sinddir, biri Irak Dadyandır. Bunlardan Mısır, dünyanın ortasında olduğundan çok mamur imiş. 912 (M. 1506) tarihinde çerkesler arasında askerin isyanı sebebiyle zulüm haddini aşmış, vilâyet ahalisi şehri terk edip gitmiş, şehir de harap olmuş. Eski Mısır baykuş ve güvercin yuvaları haline gelmiş. Fustat, eski ve tarihî bir şehir imiş. İçinde dışında acayip, garip şeyler, tılsımlar gördüm. Mısır eyaletinin hududu, Asvandan yukarı yirmi konak Fezay kalesidir. Foncistan padişahı ile komşudur. Kuzey tarafında hududu deniz kıyısında İskenderiyedir. Kıble tarafında Mekke'dir. Batıda Ucle'dir. İki iklimde hassası vardır. Bu Mısır'da pek çok hazine, define vardır. Mısırlılar zemini mezhebindedirler. Mallarını yerlere gömerler.

Hattâ hakir Mısır valisi kethüda İbrahim paşa yanında iken, ziğürtler yaylası denilen yerde tılsım kulesi üzerinde otururdum. Seher vakti çıkıp alay çavuşları konağı önünde kavga gördüm. Sebebini sordum. Meğer o gece orada define bulmuşlar. Bu yüzden kavga olmuş. Hemen yanımdaki kölelerle o kavga yerinde araştırarak 170 altın bulup evimize geldik. Ama kazılan eyre beş adam sığardı. O kadar büyük define idi. Doğrusu Mısır'ın bir yeri yoktur ki orada bir define olmaya... Altınlar halis ve üçer miskal idi. Bir tarafında kûfî ile kelime-i şehadet bir yanında (Me'mun halife) adı yazılı idi.

Mısır'ın batısında Nil aşırı hazreti Davud ile Calut'un cenk ettiği Calut dağı vardır. Mağaralar vardır.

MELİK NASIR SALÂHADDİN YUSUF EYYUBİ TARAFINDAN MISIR KALESİNİN YAPILIŞI

572 (M. 1176) Salâhaddin Yusuf, Şam halifesi Nureddin'in veziri idi. İspanya keferesi 1000 gemi ile Dimyat boğazından girip Mansure'yi ve etrafını istilâ ve yağmaya başladı. Abbasî halifesi ve Mısırlılar Nureddin Şehit'ten yardım istediler. O da Salâhaddin Yusuf'u 80 bin askerle Mısır'a gönderdi. O da bütün kâfirleri katledip Mansure'yi, Dimyat'ı, Tine kalesini kâfirden aldı. Mısırlılar, memnuniyetlerinden Salâhaddin'i Mısır'a halife ettiler. Nureddin Şehit bunu duyunca Salâhaddin'i Şam'a davet etti. Salâhaddin çeşitli özürler bildirerek gitmedi. Hutbeyi Abbasiler adına okuttu. Nureddin çok gücendi. Bu defa Salâhaddin korkup Mukattam dağı üzerinde iç kalenin dört tarafına 29300 Mekke zirai sur çekti. Merci Uyun'da yine kâfirlerle cenk etti. Bu sırada Şam'da Nureddin vefat etti. Selâhaddin derhal Şam'ı da zaptetti. Mısır'da müstakil padişah oldu. Mısır'ı mamur etti.

MISIR'IN İÇ KALESİ VASIFLARI: İç kale, Mukattam dağının kuzey ucunda bir yalçın kaya üzerindedir. Cuşi dağından bir top atımıdır. Araları 200 zira' bir çukurdur. Kalenin dağ tarafı çok sağlamdır. Bu iç kale, Nil kıyısından doğuya 1500 adım uzaktadır. Dört tarafı yalçın kayadır 80 zira' yüksekliğindedir. (Zerabad kalesi) de derler. Çünkü Salâhaddin kaleyi yaparken temeline bir kat altın saçmış. Bütün tarihçiler yazmışlardır. Beşken şeklinde yapılmıştır. Üçken şekilde uğursuzluk vardır ve orada daima fitne ve fesat eksik olmaz. Şekil beşken olmasına rağmen uğursuzluk olup içinde her sene cenk ve kavga eksik değildir. Mutfak kapısından ta yeniçeri ağası kulesine kadar derin hendektir. Etrafında 12 kule vardır. Bunlar da (doğu, batı, frenk, kapı, yassı, Salâhaddin ve Mimar kuleleri) dir.

Bu kuleler gayet sanatlı ve üçer katlıdır. Her birine biner adam sığar. Bu kule üç kat bölme hisardır. Bir katında şeyh Sari kapısında ye-

niçeri odaları vardır. 44 odadır. Bir kapısı batıya bakar. Ve kulenin etrafı 600 adımdır. Tamamı 2060 ayaktır. Buna bitişik bir de (Ortahisar) vardır. Bu ortahisarda tekkeler, baruthane, darphane, arabacılar kârhanesi, hastahane, hamam, 800 küçük ev, 70 dükkân vardır. 3 kapısı vardır. Kapıların iç taraflarında otuzar karış toplar vardır. Darphaneye bitişik iki kol Gavri çeşmesi var.

İki kapı arasında, kaleye girerken sağ tarafta dört kıta mermer üzerine:

(..... El melikül âdil Ebünnasr tumanbay sene 906) yazılıdır. Ve Kayıtbayın tarihi de vardır. Bu üç bölme kale Yusuf Salâhaddin'indir. Sultan Selim han asrında Mısır veziri olan Hayrebay 923 tarihinde 5 sene, iki ay, 20 gün hükümet edip Süleyman han zamanında öldü. Palak Mustafa paşa Mısır valisi oldu. Sonra hain Ahmet paşaya verildi. Fakat bu, Mısır'da müstakil hükümdar olmaya özendi. Bir alay çerkesleri başına toplayıp isyan etti. Süleyman han 300 parça gemi ile vezir maktul İbrahim paşayı gönderdi. Fakat hava çok bozuk gittiğinden İbrahim paşa karadan Mısır'a vardı. Halk (Selim han yarası iyi olmadan bu hain Ahmet paşa yüzünden yeniden cenk mi edelim) deyip hamamda çocuklar ile zevk ve safa ederken tutup Bâb-ı Zuveyle'de astılar.

NARİN, KALE VE DİĞERLERİNİN VASIFLARI: 13 kat bölme hisardır. İbrahim paşanın Mısır'da adalet ettiğine Celâl-zâde Mustafa Çelebi tarih demiştir:

Âsaf-ı Sultân-ı âdil Mısır'ı âbâd eyledi

İbrahim Paşa bu iç kaleye bir kale daha ilâve etti. Etrafı 800 adımdır. Batıya bakan iki kapısı vardır. Bir tarafında Galata kulesi gibi on kat bir kule yaptı. Tepesi kurşun kaplı bir kubbedir. Defterdarın tahsil ettiği mal burada muhafaza edilir. Kalede dizdar, imam, müezzin, kethüdâ evinden başka bir şey yoktur. Bir tekke, bir su sarnıcı vardır. Bu hazine kulesinin dışında Kalavun câmii önünde bir kale duvarı ve bu duvarların iki tarafına iki kule yaptı. Bunlar mehterhane kuleleridir. On kattır. Bir kulesine İbrahim paşa kulesi derler. İki bin adam alır. Bir kulesi de anbar kulesidir. Bir kulesi Yusuf kulesidir. Her birinde kırkar ellişer top vardır. Bu hesap üzere Mısır'ın üç kat bölme üç kale hisarı burada tamam oldu.

Sonra İbrahim paşa iç kaleyi tamir edip içine 8000 yeniçeri koydu. Mısır valiliğini Güzelce Kasım paşaya verdi. Bu da Bâb-ül-vezirden aşağıya iki hisar arasına bir kat duvar ve bir kapı yaptı. Ondan yüz adım yukarıda bir kale kapısı, daha olup Ağa kapısında dua olan demir kapıdır. Sağda bir bölme hisar kapısı, yokuş yukarı iki kat demir kale kapısı vardır. İçeride kale çarşısı meydandır. Divan erbabının atları burada durur. Etrafında bir kale duvarı vardır. İki kat demir kapısı vardır. (Top atan paşa kapısı) derler.

Bir kat kale de paşa ağalarının konaklarının olduğu yerdedir. İki geniş caddesi vardır. Biri kisve kapısı tarafında, biri de Kalavun divanhanesi direkleri arasındadır. İki kat kale bölmesi de Azepler âsitanesi tarafında ikişer kat demir kapılardır. Bütün kapıcılar oradadır.

KARA MEYDAN KÖŞKÜ UZUNLUĞU VE GENİŞLİĞİ: Hayrebay, paşa Kara meydanın dört tarafına kale duvarı çekmiş, içine paşalara mahsus bir bahçe yapmıştır. Ama Kara meydan köşkü Kayıtbayındır. Paşalar her an orada cirid oynarlar, 800 adım tutar meydandır. Sonunda paşa velileri odaları vardır. Dört demir kapısı vardır vesselâm. Mısır'ın iç kalesi böylece on üç bölme hisarlar, 19 kapıdır vesselâm.

İÇ KALEDE OLAN TILSIMLAR: Mısır kalesinde (Züğürtler yaylası) denilen bir yüksek yer vardır. Azepler kapısına bakar bir yüksek kuledir. Hakir yedi sene bu kulede oturdum. Bir cihannüma üzlet hanemiz vardı. Penceremizin altında iki adam boyunda bir kuş tasviri var, kanatlarını açmış, iki başı var. Mermer üstadı öyle güzel işlemiş ki... Bin yıldan beri hâlâ üstad elinden yeni çıkmış zannolunur. Taş beyazdır ama, üstad elvan boyalarla güzellik vermiş ki, gûya canlıdır. Aynen Zotala kuruşundaki kuş tasvirine benzer. İki dili var. Kuzey rüzgârı şiddetle estiği vakit doğu tarafındaki başından hazin bir ses çıkar. İnsana dehşet verir. Kartal sesi gibidir. Yıldız rüzgârı eserse, batı tarafındaki başından leylek sesi gibi bir ses çıkar. Ama bu kuşun dilleri birer pirinç tenekedendir. Ama hakir dikkat ettim, bu dillerin nihayetleri yine taş içinde bir perçinli ama, bıçak gerdanesi gibi rüzgâr vurdukça, dilleri hareket edip öyle ses verir. Başka rüzgârlar esince öğü, saksağan, tavşancıl kuşları gibi ses verir. İki kanadının altında da parmak girecek kadar delikler olup, buralardan da sesler çıkar. Ta göbeğinde de bir delik vardır. İçinde kâğıt mühreleyecek derya böcekleri var. Poyraz esince müthiş sesler çıkarırdı. Bazı yârân: (Koma Evliya Çelebinin kuşu kudurdu) derlerdi. Kuşun başı ucunda üç satır yazı vardır. Tuna Belgradının kale hendeği kenarında, kazancılar tarafında bir terkolunmuş çeşme vardır. Kuşun başındaki yazıyı orada gördüm. Fakat okuyamadım. Derler ki, bu kuş, hangi kuşun sesini verirse Mısır'da o kuş olmaz derler. Hakikaten Mısır'da katiyen leylek olmaz. Saksağan, öğü, kartal, tavşancıl kuşları olmaz.

AKREP TILSIMLARI: Yukarı kalede akrep vardır amâ deme vursa tesir etmez, birkaç saat sonra acısı geçer. Tılsımı, Sultan Kayıtbayın eski divanhanesinde 44 sütun vardır. Tatar konağı tarafındaki büyük kemerin sağ tarafındaki sütunun tepesinde bir demir çenber kuşak vardır. Orada tunçtan bir akrep sureti kuyruğundan asılıdır.

YILAN TILSIMLARI: Akrep tılsımı olan sütunun karşısındaki sütunu kuşatmış bir alaca yılan sureti vardır. Yine o sütunda iki satır vefk

yazısı vardır. Yılan tılsımıdır. İç kalede olan yılan Şah Meran kalesinde yoktur. Fakat kimseye zararları olmaz, korkunç hayvandır.

ÇIYAN TILSIMI: Bir de çıyan tılsımı sütun vardır. İki satır vefk vardır. Hâlen çıyandan ziyan gelmez.

HUMMA, YANİ SITMA TILSIMI: Bu iç kalede Hummâyı rubu ve hummâyı muhrika aslâ yoktur. Başka memleketlerden sıtmalı bir adam bu kalede üç gün kalsa kurtulur. Helvacı Mehmet ağanın kapısı dibinde vefk yazılıdır.

KULUNÇ TILSIMI: Bir sütunda da kulunç vefki vardır.

TAUN TILSIMI: Bir sütunda da Tâtun vefki vardır. Ebû Ali Sinâ'nındır derler. Hiçbir diyara mahsus değildir. Ama ishal, zatülcenb, lukve, şiri pençe gibi çeşitli hastalıklardan ölürler. Ama yukarıdaki tılsımlar Allah'a şükür devamlıdır. Her sütunda fen sahibi bir üstadın vefkı vardır. Sarı sütunda (kaleden köle kaçmaya...), bir sütunda (hırsız ev açmaya, bir köle ve hizmetçi ağasına hiyanet etmeye kastederse eli kuruya), bir sütunda (avrat zina etmeye), bir sütunda (Mısır'da yangın olmaya)... Hele Allah'a şükür bu tılsım muartal değildir. Kırmızı somaki sütunda olan vefk odur. Bir sütunda (ayda dört kere yağmur yağa), bir sütunda (çocukların gözü karma karışık olmaya...) ve daha nice vefklar vardır. Ama bazı Mağribli, Hintli, define arayıcıları mel'unlar bu sütunlara kementlerle çıkıp tizap ve diğer şeyler sürerek o yazıları kazımışlardır. Ama define falan da bulamamışlardır. O zamandan beri Mısır'da pire, bit, tahta biti adamı kebap eder. Mısır'ın sivrisineği ile tahta biti hiç bir yerde yoktur ki, şehirden şehre tahta biti için şiirler yazarlar. Hattâ tahta bitinden bir feryatnâme yazdım.

YİRMİ İKİNCİ FASIL

MISIR VEZİRLERİ KALESİ SARAYI

Bu kale de iç kaleye bitişiktir. Fakat kapıları başkadır. İki kuduz köpek tılsımları... Emir Hüseyin köprüsü ile Musfî köprüsü ortasında köpek hamamı diye bir küçük hamamdır. Birbirleriyle gece gündüz boğuşurlar. Onun için Mısır'da kuduz köpek olmaz.

Bu kale ve sarayı Yusuf Salâhaddin yaptırmıştır. Evvelâ divan kapısı arzuhalcılar kapısıdır. İçeride elli adım iki tarafı terzi dükkânlarıdır. Sonra sebil kapısı... Elli adım sonra sağda küçük kapı, solda büyük divan kapısı... Yine elli adım ötede yokuş aşağı bir kat kapı geçip saray meydanına varılır. Bu meydanın etrafı bin adımdır. Etrafı ağaların odalarıdır. Düheyşe câmii bu meydandadır. Kethüdâ, çeşnigir, kilerci başı konakları, Kayıtbay divanhanesi, Gavri divanhanesi, Mukabeleci efendi konağı, baruthane, kapıcılar kethüdâsı, şatırlar ve tüfenkçiler konakları bu meydana bakar. Bir kapı ile mutfağa girilir. Saray meydanındaki ka-

pıdan bir göz kemer köprü ile geçilir. Aşağısı bir minare boyu gönüllüler konağına gider. Kapısına, (Bâbı Selimiyye) derler. Kırk yıl bu kapıda (Sultan Selim Şuvey, Şuvey 922) diyen bir Arap burada gömülüdür. Büyük, sağlam kapıdır. Bu mutfakta gelip geçene üç kazan çorba dağıtılır. Mutfakta 200 ocak yeridir. Haftada 200 sahan yemek Gavri divanhanesinde herkese verilir. 100 adet aşçısı vardır.

Bu mutfağa bitişik dışarıda baruthane çarhları vardır. Atlar çevirir. Tunçtan kırk tane hayvandır. Mısır barutu, İngiliz barutundan keskindir. Saray meydanının şehir tarafı da başka bir bölme hisardır, üç kapısı vardır. Bu kapılar arasında vekilharç, pazara giden, masraf kâtibi konakları, terzi, saraç, berber dükkânları vardır. Başka hamamları, havuzları, çinili odaları ve haremi vardır. Canpulat zâde Hüseyin paşa kethüdâsı İsmail Ağanın çinili sofası çok güzeldir.

MISIR VEZİRİ SARAYI: Yerden yüz arşın yukarıda, yalçın kaya üzerinde üçer kat vezir binalarıdır. Vaktiyle taşlarını, Salâhaddin Yusuf'un karakuş adlı bir iş adamı Cize ihram dağlarını yıkıp, Mısır'ın saray kalesini ve Cize şehri köprülerini yapmıştır. Bütün evleri güneyde İmam Şafiî ve Cuşî dağına bakar ki bu tarafa Gurafe-i Kübrâ derler, büyük mezarlıktır.

İçeride bir meydan vardır, bütün iç ağaları orada cirit, at, mızrak, kılıç, ok, tüfenk, kalkan ve matrabazlık öğrenirler. Etrafı iç ağaları odalarıdır. Hazinedir o mühürdar da burada durur. Bundan içeride paşanın arz odası vardır. Köhne bir binadır ama, altın işlemeli kumaşlarla süslüdür. (Tarih) :

Evliya bu kasra târihin didi
Oldu itmam kasr-ı kemyab-i bülend (1081)

Resmî Çelebi de cihannüma köşküne şöyle târih demiştir:

Görünce Resmî dâi didi târih
Mükemmel kasr-ı İbrâhim paşa (1083)

Bu Resmî Çelebi, iç ağalarından çok değerli bir kimse idi. İbrahim Paşazâde Mehmet bey bir ders okumak için köşkcük yaptırdığı vakit hakir şu târihi demişimdir:

Evliyâ Çelebî bu kâha didi târihin
Oldu itmam ey beğim kasr-ı bulend (1081)

Bu köşkün yukarısındaki Cihannüma Gazi Paşa köşküdür. Arz odasından içeride iç ağalarının yemek yiyeceği yer bir büyük sofa imiş. Kapısının üst eşiği üzerinde «Süleyman Han zamanında Ahmet Paşa oğlu Mehmet paşa.. Sene 962) yazılıdır. Buradan içeride Canpulat-zâde Hüseyin paşa efendimiz Rum tarzında bir nakışlı sofa yaptırdı. Mısır'da eşi

yoktur. Şeyh Ahmet Mâlikî bir vefk edip, aslâ sivrisinek yoktur. Ortasında bir havuz, bir şadırvan vardır. Daha içeride Bayram Paşa sofası... Kapısı üzerinde tâlik ile târih budur.

Hazreti Bayram Paşa kim odur
Zînet-ârây-ı sarây-ı milk-i din
Az müddet içre ol sâhib kerem
Yapdı bu kasr-ı lâtifi bî-karin
Fethiyâ itmâmına târih oldu
Üd hulûdâ bi selâmin âminin (Sene 1037)

Ve bu târihin iç yüzündeki târih:

Didi bir bendesi bir hoşça tarih
Taâlâllah zeki tâk-ı müferrih (1037)

Bu Bayram paşa odasının altı gayet serin meydandır. İç ağaları silâh talimi ederler. Daha içerisi Sultan Kayıtbay sofasıdır. Büyük bir kubbedir. Buradan içerisi haremdir. Kat kat hücreler ve çilehaneler, hamam, şadırvanlar vardır. Bu sarayda iki kat yüksek hamam vardır. Biri paşaya mahsustur. Biri iç ağalarının hamamıdır. İç ağaları meydanının iç tarafında bahçe vardır. Çeşitli ağaçlar ve çiçeklerle süslenmiştir. Uzunluğu 150 ayak olan bir havuz olup, üstü örtülüdür. İbrahim paşa bu havuzun yanında bir maksurecik yaptırmıştır. Burada nazenin iç ağalarını havuza koyup üstlerine avuç avuç altın saçardı. Bir bahçe de Bayram Paşa bahçesinin altında olup mezbelelikti. İbrahim Paşa orayı bir senede irem bahçesi gibi bir gülistanlık yaptı. Uzunluğu 500, enliliği 200 adımdır. Ortasında bir büyük havuz vardır. Bu bağda olan üzüm Mısır'da (olmazdır), ve yine yaptığı köşkün bir minare boyu aşağısında bir mezbelelik vardı. Binlerce deve ve eşeklerle o muzahrafatı artırıp, önüne bir duvar çekip bütün bağcılara tenbih ederek üç günde ağaçlar diktirip bir orman haline getirdi.

Bayram Paşa odası altından duvarı delip 150 taş basamakla bahçelere iner ve iftarı o ağaçlıklar altında ederdik. Buradan bir yol açıp kavak meydanına bakan bahçenin bir köşesine alçak bir köşk yaptırdı. Biniciler buradan seyreder, kurşun ile Hürre vurana, ok ile kabak vurana ihsanlar verirdi. Bu kavak meydanı 700 adım olup tamamen kum döşelidir. Ortasına bir gemi direği dikilmiştir. Ta tepesinde altın yaldızlı bir top vardır. Bu meydana bakan Maksut paşanın bir köşkü vardır. Hâlâ Canpulat-zâde Hüseyin Paşa efendimiz birkaç nakışlı hücreler ve hamam yapıp İstanbul'dan gelenleri misafir eder. Buna bitişik...

SULTAN GAVRİ DİVANHANESİ: Yüksek bir divanhanedir. İçi on adam alır. Sultan Gavri, Acem Şahı ile dost olduğu vakit, Acem elçisini

kabul etmek için üç günde bu divanhaneyi yaptırmıştır. Her tarafı mermer kaplı, tavanları baştan başa rengârenk nakışlı olup, uzunluğu 185 ve enliliği 55 ayaktır. Etrafında 33 tunç pencere 26 billûr cam vardır. Üç kapısı olup paşa içerisine, biri aşağı avluya 20 basamakla inilir. Biri misafirhaneye gider. Bir tarafı saray meydanına bakar, etrafı dehlizdir. Dört yerde bacaları vardır. Bu bacalara makara ile birer ip asılıdır. Devlete borçlu olan beyler, mültezimleri cellâtlar kollarından asıp o kadar tâziyâne (kamçı) vururlar ki tazıya döndürürler. Bu divanhanenin yarısından fazla yerine halılar üzerine telâtin deriler döşelidir. Divan günleri bunlar altın kuruşla yığılır. Divanhanenin nihayetinde, Mısır vezirinin oturacağı sofa üstüne dördüncü Sultan Mehmet'in bir levha üzerine altınlı celî yazı ile tuğrası vardır. Padişahın kendi el yazısıdır. Ve dokuz kat incir kökünden yapılmış ve bir mızrakla delinmiş kalkanlar oradadır. Ve paşanın başı ucunda (innel müttekine fî cennâtin...» âyeti yazılıdır. Bu divanhanede paşanın sofası sağ ve solundaki mermer üzerine mermer üstadı Sultan Selim'in bu divanhaneye geleceği Sultan Gavri'den gizlemek için cifr ilmi ile kûfi gibi bir yazı ile öyle yazmıştır ki, hiç kimse o yazıları okuyamadılar. Çünkü tamamen rümuz ile yazılmıştı.

Paşanın sol tarafındaki köşede «Azze li mevlânâ essultan» yazılmıştır. Sağ köşede «Selim şah hallede mülkehû» yazılmıştır.

SULTAN KAYITBAY DİVANHANESİ: Bu odadan dışarıda beş nakışlı sütun üzerine yapılmış Kayıtbay divanhanesidir. Saray meydanından buraya 25 basamak merdivenle çıkılır. Ve bu merdivenlerde Selim han çok divan yapmıştır. Duvarında kalın yazı ile (Fallahu hayrun hâfızen ve huve erhamerrâhimin) âyeti yazılıdır. Bu yazının karşı tarafında «Rabbenâ'ftan beynena..» âyeti yazılıdır. Bu divanhanenin uzunluğu 30, genişliği 15 adımdır. Üç penceresi, bir kapısı olup, kapısı üzerinde «Sümme şâbânül mübârek sene sittin ve semâne mie» yazılıdır. Bu divanhanenin altı kilerdir. Bütün ağaların tayınları oradan verilir. Kiler kapısının sağ ve solunda: «..... el melikül Eşref Ebünnasr Kayıtbay hallede mülkeha bi târih şehri muharrem sene seb'a ve seb'in mie» yazılıdır. Bu kapının solunda yeşil parmaklıklar içinde Selim han makamı vardır. Selim han burada otururken iç kaleden üç adet top güllesi vururlar. Yerleri hâlâ durur. Burada üç adet yuvarlak daire içinde «... el melikül eşraf Kayıtbay azze nasruhû» yazılıdır. Sonra Selim han buradan kalkıp şatırlar konağı kemerleri altında oturup toptan kurtuldu ve iki rekât şükür namazı kıldı. Ve orada divan kurdu. Hâlâ bayram namazına gitmeden evvel, vezirlerin burada divan etmeleri Sultan Selim kanunudur.

.....

Mısır yeniçerisine mustahfızlar denir. Saray meydanının dört tarafında beş kapı vardır: Biri mutfak kapısı, biri büyük divan kapısı (Se-

lim hana anahtarları teslim eden Elvan oğulları burada beklerler), biri şehir havale kapısı, biri arıkhane zindanı karşısında zincirli karanlık kapı kethüda kapısıdır, biri onun yanında Kara meydana inen bir demir kapıdır, bir kapı da tılsım kapısı derler, Deli - Hüseyin paşa, define vardır, birkaç top güllesi vurarak alâmet etmiş, ama isabet etmeyip vaz geçmiş, sonra yüz adım aşağıda saraçhane kapısı (seksen adet kârgir odadır. Paşanın saraçları, yükçüleri buradadır.) Buradan 100 adım aşağıda büyük ahır kapısı (Paşanın ve ağaların atları buradadır) buradan yüz adım aşağıda Bölme hisarıdır. Emir ahır karakullukçuları, saraçları buradadır. Bu kalenin dışarısı Kara meydan kalesidir. Fakat yeniçeri iç kalesi, bu paşa sarayı kalesi, Kara meydan kalesi etrafı 8500 adımdır. Etrafında hendek yoktur.

İç kale ve paşa sarayı 70 kuledir. Kara meydan kalesinde kuleler yoktur. Yalnız dört kapısı vardır. Rumeli meydanına açılan büyük demir kapıdır. Daima zincir gerilidir. Yıldız tarafına bakar. Yanında bir uğrun kapı vardır. Atlı zor geçer. Bir de ahır kapısıdır, batıya bakar demir kapıdır. Bir demir kapı da zaviye kapısıdır. Kıbleye bakar. Buradan 20 adım ötede Kurafe kapısıdır, Doğuya açılır.

Burada Kara meydan kalesi, iç kale, paşa sarayı kalesi tamam oldu. Bu hesaba göre bütün kale 18 kat bölme hisardır. İrili ufaklı 70 kapısı vardır. Bu kapılar her gece kapalıdır. Kuş uçmaz. İç kale anahtarları Yeniçeri Ağasındadır. Azepler kapılarınınki Azepler ağasındadır. Paşa sarayı anahtarları, paşa kethüdâsındadır. Şimdi bu yalçın yüksek dağ üzerinde olan insanları ve hayvanları beyan eder.

YUSUF KUYUSU SAKİNLERİ VE DİĞER KUYULAR: Selâhaddin Yusuf bu kaleye muhakkak su lâzımdır, diye bütün mühendisleri toplayıp görüşür. Kuyudan başka çare yoktur derler ve 150 Mekke zırai kazarak su bulurlar ama, suyu yukarı çekmeye ip dayanmaz. Nihayet, kuyunun etrafını kazarlar. Kuyu ortada kubur gibi kalır. Pencereler açarlar. Kuyu etrafındaki kısma merdivenler yapılır. Ta suya kadar 3000 adımda inilir. Üstad mühendisler bu kuyuyu üç kısma ayırırlar. En aşağıda bir mağara kazıp, orada geniş havuzlar yapıp iki çift öküzle suyu çekip bu havuza doldururlar. Sonra kuyunun ortasında bir mağara kazıp oradaki havuzlara yine sığırların çevirdiği dolaplarla suyu çıkarırlar. Oradan da en üstteki havuzlara dört çift öküzle çevrilen dolaplarla su çıkarılarak şehre dağıtılır.

Kuyunun en dibine bir saatte inilir. Orada yüz kadar sığır vardır. Ama en alttaki sığırlar küçükken oraya götürülüp orada büyür. Başka sığır tahammül edemez.

Sâkiyye fellâhlar, çoluk çocuklariyle bu kuyunun üç katında yaşarlar. Velhasıl öyle bir kuyudur ki, bu dünyada dolaşıp da bu kuyuyu gör-

meyen sanatın ne olduğunu bilemez. Ve insanların neler yapmaya muktedir olduğunu anlayamaz. Suyu biraz acıdır. Ama şimdi artık ihtiyaç yoktur. Orta hisar dibinde bir sebili var ki 12000 râviye su alır. Ağa kuyusu içinde de bir sebil var 20 bin râviye su alır. Yine iç kalede çarşı içinde Öküz - Mehmet paşanın bir sarnıcı var, 20 bin deve yükü su alır. Suyunu develerle Nil'den getirirler.

ESKİ MISIR'DA SULTAN GAVRİ'NİN SU KEMERLERİNİ VE SAYISINI BEYAN EDER

Sultan Gavri 900 senesinde kendi kesesinden bin Mısır kesesi sarfiyle Ravza adası önünde bir Sâkiyye yaptırdı. Yüksekliği tam 80 zirâ' olup, yerden, tepesine at ile çıkılır, dolaplarla sığırlar Nil'den su çekerler ve buradan su kemerleriyle iç kaleye su götürmüştür.

PAŞA SARAYINDAKİ SÂKİYYE DOLAPLARI SAYISI : Bu kemerlerle gelen su iç kalede büyük kuyulara dolar. Oradan bir kat sâkiyelerle çekip paşa sarayı dibindeki kuyulara döker. Oradan da mutfağa, sarayın çeşmelerine, iç ağaları için bahçelere, havuzlara, çarşı çeşmelerine gider. Bu Paşa sarayına da üç tabaka Sâkiyye ile Nil suyu çıkar. Saray kalesinde Nil Sâkiyyesi iki yerdedir. Biri İbrahim Paşa köşkü altındadır, biri de şehir havalesi konağı karşısındadır. (Daha birçok Sâkiyyeler kuyular vardır.)

Bu hayratlar hep Sultan Gavri'nindir. Senede 200 kese masrafı vardır. 250 sığır vardır. Hademeleri vardır. Mısır içinde sudan aziz hayrat yoktur. Çünkü Mısır şehrine Nil bir saat uzaktadır. Suyunun aşağı Mısır'a faydası yoktur. Bütün iç kaleye gider. Aşağı Mısır'ın o kemer sularına ihtiyacı vardır. Aşağı Mısır alçak olduğundan her evde her konakta, sokaklarda kuyular vardır.

AŞAĞI MISIR KUYULARININ SAYILARI : 1037 de Dördüncü Murat Bayram paşaya, Cerceli Ali beye, Hac emiri Rıdvan beye, Mısır'ı yazınız diye ferman göndermişti. Onlar da Gazalî ve Kemal Paşa-zâde defterine göre bütün câmi, imaret, mescit, medrese gibi imaretleri yazıp, sudan aziz bir şey yoktur, diyerek Mısır içinde, Balakta, eski Mısır'da 217400 kuyu yazdılar. Hepsi acıdır. Hamamlar da acıdır. Ama aşağı şehirde Kaysuni hamamı kuyusu ve yedi kuyu tatlıdır. Doğrusu Nil gibi lezzetli bir su kenarında olup da Mısır şehrinin bütün sularının acı olması gariptir.

Yukarı iç kalenin havası insana hayat verir. Çok rüzgâr eser. Havasının güzelliğinden evlâtlarının gözleri sürmeli, merâli ve gazalî olur. Ama aşağı Mısırlı gözleri cimloz ve koncaloz olur. Tuhaf hikmettir.

(DOKUZUNCU CİLDİN SONU)